

Aanvullend Onderzoek Ontplofbare Oorlogsresten Bodembelastingkaart Gemeente 's-Hertogenbosch

Datum: 31 januari 2023
Kenmerk: 22P044 definitief rapport versie 1.0

**BOMBS
AWAY**

Distributielijst

- Gemeente 's-Hertogenbosch;
- Bombs Away B.V.

Opdrachtgever: Dhr. G. Schuijers Gemeente 's-Hertogenbosch	Opgesteld: Mevr. M.L. Oude Avenhuis MA Bombs Away B.V.	Geaccordeerd: Dhr. drs. Th. van den Berg Directie Bombs Away B.V.	Kenmerk en status: 22P044 Definitief rapport Versie 1.0
Handtekening:	Handtekening:	Handtekening:	Datum: 31 januari 2023

Bombs Away B.V.
Postbus 1148
3500 BC Utrecht
www.bombsaway.nl
KvK: 53705165
IBAN:

Mallebaan 74
3581 CV Utrecht
info@bombsaway.nl
BTW: 850983666B01
NL31ABNA0455602794

MANAGEMENT SAMENVATTING

Aanleiding, doel en uitgangspunt

In opdracht van de gemeente 's-Hertogenbosch heeft Bombs Away B.V. te Utrecht een Aanvullend Onderzoek (AO) Ontploffbare Oorlogsresten (OO) uit de Tweede Wereldoorlog uitgevoerd conform de richtlijnen van het 'Certificatieschema vooronderzoek en risicoanalyse OO' voor het huidige grondgebied van de gehele gemeente 's-Hertogenbosch in de provincie Noord-Brabant.

De aanleiding voor het uitvoeren van dit aanvullend onderzoek is het uitvoeren van een update van de Bodembelastingkaart van 2016, opgesteld door de firma AVG.

Het doel van het Aanvullend Onderzoek (AO) is om middels het raadplegen van diverse bronnen vast te stellen of er indicaties zijn dat er vanwege oorlogshandelingen tijdens de Tweede Wereldoorlog OO in/op de (water)bodem in de gemeente 's-Hertogenbosch kunnen zijn achtergebleven.

In het geval dat deze indicaties er zijn, is de gemeente 's-Hertogenbosch (deels) verdacht op OO. De volgende zaken worden dan vastgesteld: hoofdsort, subsoort, kaliber/gewichtsklasse, nationaliteit, de verschijningsvorm van mogelijke OO en de horizontale en de verticale afbakening van het verdachte gebied. Voor de hoofdsort afwerpmunitie wordt tevens het type ontstekingsinrichting en het verwachte aantal vastgesteld.

Bij alle andere gevallen dan verdacht en bij contra-indicaties¹, is het onderzoeksgebied onverdacht op OO.

Resultaten en conclusies

Op basis van de resultaten van het aanvullend onderzoek OO is vastgesteld dat er indicaties zijn dat door oorlogshandelingen tijdens de Tweede Wereldoorlog OO is achtergebleven in/op de (water)bodem binnen de gemeente 's-Hertogenbosch. De gemeente 's-Hertogenbosch is deels verdacht op OO in de (water)bodem. Dit betekent dat er tijdens de uitvoering van de geplande bodemingrepen een risico is op het aantreffen van OO en een mogelijke ongecontroleerde werking hiervan. Het soort OO dat binnen de grenzen van de gemeente 's-Hertogenbosch aangetroffen kan worden betreft: afwerpmunitie, klein kaliber munitie, geschutmunitie, handgranaten, geweergrenaten, munitie voor granaatwerpers, raketten, landmijnen, vuurwerken, vernielingsmiddelen, ontstekingsinrichtingen en toebehoren van munitie.

Met de bovenstaande gegevens is er een horizontale afbakening vastgesteld.

Advies

Voor de gebieden die zijn aangemerkt als verdacht in het aanvullend onderzoek wordt door Bombs Away B.V. geadviseerd om voorafgaand aan de voorgenomen werkzaamheden vervolgstappen in de OO-opsporing te nemen. Hiervoor zijn drie mogelijkheden:

1. Het uitvoeren van een VNC of RA waarbij naar naoorlogse ontwikkelingen en de uit te voeren werkzaamheden wordt gekeken;
2. Het uitvoeren van detectie- en benaderwerkzaamheden. De detectiemethode hangt af van de diepteligging van de aan te treffen OO;
3. Het verplaatsen van de uit te voeren werkzaamheden buiten de verdachte gebieden.

Voor de gebieden die zijn aangemerkt als onverdacht geldt dat er voorafgaand aan de voorgenomen werkzaamheden geen vervolgstappen in de OO-opsporing genomen hoeven te worden.

¹ Contra-indicatie: gebeurtenis/informatie over het niet (meer) aanwezig zijn van ontploffbare oorlogsresten in het onderzoeksgebied

Inhoudsopgave

1	Inleiding	6
1.1	Aanleiding	6
1.2	Doel aanvullend onderzoek OO	6
1.2.1	Aanvullend onderzoek OO	6
1.2.2	Werkwijze aanvullend OO	7
1.3	Onderzoeksgebied	8
1.4	Werkproces conform ISO 9001:2015 en CS-VROO	8
1.5	Projectteam	9
1.6	Leeswijzer	9
2	Geraadpleegde bronnen	10
2.1	Verantwoording bronnenmateriaal	10
2.2	Reeds uitgevoerde onderzoeken	10
2.3	Literatuur	24
2.4	Archiefonderzoek in Nederland	26
2.4.1	Gemeentearchief (SADB) 's-Hertogenbosch	26
2.4.2	Provinciaal archief (BHIC) te 's-Hertogenbosch	26
2.4.3	Nationaal Archief (NA) Den Haag	28
2.4.4	Instituut voor Oorlogs-, Holocaust- en Genocidestudies (NIOD) Amsterdam	30
2.4.5	Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH) Den Haag	31
2.4.6	Defensie archieven	33
2.4.7	Websites	34
2.5	Archiefonderzoek in het buitenland	36
2.5.1	The National Archives UK (TNA UK) Londen	36
2.5.2	National Archives and Record Administration II (NARA II)	37
2.5.3	Bundesarchiv-Militärarchiv (BaMa) Freiburg	38
2.5.4	Bundesarchiv (BArch) Berlijn-Lichterfelde	38
2.5.5	Imperial War Museum (IWM) Londen	38
2.5.6	Library and Archives of Canada (LAC) Ottawa	40
2.6	Luchtfoto-onderzoek	40
3	Resultaten inventarisatie	43
3.1	Inleiding	43
3.2	Vooroorlogse situatie onderzoeksgebied	46
3.3	Mobilisatieperiode	49
3.4	Meidagen 1940	50
3.5	Duitse bezettingsjaren	56
3.6	Bevrijdingsjaar september – oktober 1944	70
3.7	<i>Operation Alan</i> oktober 1944	97
3.8	Bevrijdingsjaar november 1944 – mei 1945	166
3.9	Naoorlogse periode – heden	196
3.10	Luchtfoto-analyse	205
3.10.1	Classificatie	205
3.11	Leemten in kennis	205
3.12	Inventarisatiekaart	206
4	Analyse gegevens	214
4.1	Betrouwbaarheid van bronnen	214
4.2	Verdachte gebieden	214
4.2.1	VG-nummer	215
4.2.2	Hoofd- en subsoorten OO	215
4.2.3	Kalibers OO	215
4.2.4	Hoeveelheden OO	215
4.2.5	Verschijningsvorm OO	215

4.2.6	Horizontale afbakening.....	216
4.2.7	Naoorlogse ontwikkelingen.....	216
4.3	Verdachte gebieden gemeente 's-Hertogenbosch	216
4.3.1	Afwerpmunitie (VGA).....	216
4.3.2	Gedumpte OO (VGM).....	229
4.3.3	Grondoorlog (VGG).....	231
4.3.4	Geschutmunitie (VGI).....	237
4.3.5	Ongecontroleerde explosie (VGE).....	254
4.3.6	Vliegtuigcrash (VGC).....	256
4.3.7	Raketaanval (VGR).....	259
4.3.8	Militaire aanwezigheid.....	264
4.3.9	Mijnenvelden en MMOD verdachte gebieden.....	268
4.3.10	Verdacht gebied Sint Jozefhuis.....	279
4.3.11	Verdachte gebieden Diezebrug, Brugplein en Meelfabriek.....	280
4.3.12	Verdachte gebieden 't Zand, Willemsbrug en Wilhelminabrug.....	282
4.3.13	Vernielingslading (VGV).....	284
4.4	Gegevens wapenuitrusting per divisie.....	285
4.5	Onverdachte gebieden.....	286
4.6	Bodembelastingkaart OO.....	287
5	Conclusie en Advies.....	288
5.1	Conclusie.....	288
5.1.1	Aan te treffen hoofdsorten OO.....	288
5.1.2	Aan te treffen subsoorten OO en verschijningsvorm.....	288
5.1.3	Aan te treffen hoeveelheden OO.....	290
5.1.4	Horizontale afbakening.....	290
5.2	Leemten in kennis.....	290
5.3	Advies.....	291
6	Bijlagen.....	292
Bijlage 1	Overzicht beoordelen/evalueren inventarisatie (VO OO).....	293
Bijlage 2	Vaststellen verdacht gebied en afbakening in vooronderzoek (CS-VROO).....	296
Bijlage 3	Geraadpleegde inventarissen gemeentearchief 's-Hertogenbosch....	301
Bijlage 4	Geraadpleegde luchtfoto's.....	302
Bijlage 5	Dekking geraadpleegde luchtfoto's.....	303
Bijlage 6	Indicaties onverdachte gebieden.....	304
Bijlage 7	Indicaties verdachte gebieden.....	305
Bijlage 8	Schadelijsten.....	306
Bijlage 9	MORA's en munitievondsten voor 1971.....	307
Bijlage 10	Mijnenvelden en MMOD verdachte gebieden.....	308
Bijlage 11	A1 Inventarisatiekaart (losbladig en digitaal).....	309
Bijlage 12	A1 Bodembelastingkaart OO (losbladig en digitaal).....	310
Bijlage 13	Certificaat ISO 9001:2015.....	311
Bijlage 14	Certificaat CS-VROO.....	312

Afbeelding voorblad: Luchtfoto van 11 juli 1942 met hierop de binnenstad van 's-Hertogenbosch. Bron: NCAP sortieref. T-153, fotonr. 273 693 695

1 INLEIDING

1.1 Aanleiding

In opdracht van de gemeente 's-Hertogenbosch heeft Bombs Away B.V. te Utrecht een aanvullend onderzoek (AO) Ontpofbare Oorlogsresten (OO) uitgevoerd voor het huidige grondgebied van de gemeente 's-Hertogenbosch (provincie Noord-Brabant) naar de aanwezigheid van OO uit de Tweede Wereldoorlog in/op de (water)bodem.

De aanleiding van het aanvullend onderzoek OO is om de bestaande Bodembelastingkaart, opgesteld door de firma AVG in 2016, te updaten. Waarbij het aanvullend onderzoek voldoet aan de nieuwe gestelde richtlijnen (oktober 2021) en alle laatst beschikbare informatie verwerkt is in het rapport.

Indien er OO aanwezig zijn in/op de (water)bodem van het te onderzoeken gebied, dan bestaat de mogelijkheid op een ongecontroleerde werking van een of meerdere OO. Op basis van de Arboretgeving en de Openbare Orde en Veiligheid dienen alle risico's voorafgaand aan de in de toekomst voorgenomen werkzaamheden in kaart te worden gebracht waarbij de risico's zoveel mogelijk moeten worden ingeperkt. Aan de hand van dit vooronderzoek OO is bepaald of er sprake is van een risico op het aantreffen van OO. Tevens wordt bepaald waar er een risico is op het aantreffen van OO.²

1.2 Doel aanvullend onderzoek OO

Het doel van dit aanvullend onderzoek OO is het vaststellen welke delen van de gemeente 's-Hertogenbosch tijdens de Tweede Wereldoorlog getroffen zijn door oorlogshandeling waarbij als gevolg (mogelijk) OO is achtergebleven in/op de (water)bodem. Voor de gemeente 's-Hertogenbosch waren er bovendien de volgende doelstellingen:

- Een OO-Bodembelastingkaart met bijbehorende rapportage welke voldoet aan de richtlijnen CS-VROO (conceptversie oktober 2021);
- Het vaststellen van het soort OO, hoeveelheid OO, de verschijningsvormen van OO en gebruikte ontstekingsinrichting die (per verdacht gebied) aangetroffen kunnen worden;
- De horizontale afbakening van de op OO verdachte gebieden zoals die in het historisch aanvullend onderzoek zijn vastgesteld.

1.2.1 Aanvullend onderzoek OO

Het aanvullend onderzoek OO is uitgevoerd conform de richtlijnen in het 'Certificatieschema vooronderzoek en risicoanalyse OO'. Er wordt gestart met een bronnenonderzoek. Het bronnenonderzoek vindt plaats op basis van een inventarisatie van:

1. Gebeurtenis/informatie over het mogelijk aanwezig zijn van OO in het te onderzoeken gebied (indicaties);
2. Gebeurtenis/informatie over het niet (meer) aanwezig zijn van OO in het te onderzoeken gebied (contra-indicatie).

In deze richtlijnen voor het uitvoeren van het aanvullend onderzoek OO staan de verplichte bronnen die geraadpleegd dienen te worden, alsmede de aanvullende bronnen.

² Disclaimer: Dit rapport betreft een aanvullend onderzoek OO en is zorgvuldig uitgevoerd volgens de meest recente inzichten en geldende regelgeving. Bombs Away B.V. streeft naar een zo grondig mogelijk onderzoek, gebaseerd op een veelheid aan relevante bronnen en documenten. Desalniettemin is het resultaat van het onderzoek afhankelijk van een (relatief) gelimiteerd aantal beschikbare bronnen en bestaat de kans dat mogelijk belangrijke informatie niet (binnen de beschikbare tijd) wordt gevonden. Het aanvullend onderzoek en de analyse van de geraadpleegde gegevens is uitgevoerd volgens de richtlijnen van het Certificatieschema VO-OO en RA-OO. Voor de op OO verdachte gebieden geldt dat er in de voor het onderzoek geraadpleegde bronnen voldoende indicaties zijn aangetroffen dat er een verhoogde kans is op het aantreffen van OO in/op de (water)bodem. Voor de onverdachte gebieden binnen het onderzoeksgebied geldt dat er in de geraadpleegde bronnen geen of onvoldoende indicaties of contra-indicaties zijn gevonden dat er een verhoogde kans is op het aantreffen van OO in/op de (water)bodem. Door leemten in kennis en lacunes in het bronnenmateriaal, die zijn verwoord in de voorliggende rapportage, kan echter niet worden uitgesloten dat er in de onverdachte gebieden geen OO kunnen worden aangetroffen.

Bron	Raadplegen VO OO		Geraadpleegd
	Verplicht	Aanvullend	
Literatuur	✓		✓
Gemeentelijk & Provinciaal archief	✓		✓
Instituut voor Oorlogs-, Holocaust- en Genocidestudies (NIOD)	✓		✓
Nationaal Archief te Den Haag	✓		✓
Semi-statisch Informatie Beheer Ministerie Defensie te Rijswijk	✓		✓
Explosieven Opruimingsdienst Defensie (EOD)	✓		✓
Luchtfotocollectie Wageningen UR, Kadaster en Royal Commission on the Ancient and Historical Monuments of Scotland te Edinburgh	✓		✓
Krantenberichten	✓		✓
Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH), collectie 575	✓		✓
The National Archives te Londen, gegevens aangaande luchtaanvallen door Royal Air Force	✓		✓
Bundesarchiv-Militärarchiv te Freiburg	✓		✓
Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH), collectie 409		✓	✓
The National Archives te Londen, gegevens aangaande artilleriebeschietingen		✓	✓
National Archives and Record Administration II (NARA II) at College Park (VS)		✓	✓
Getuigenverklaringen		✓	Niet beschikbaar
Kadaster (naoorlogs kaartmateriaal)	✓		✓

Tevens zijn de volgende bronnen geraadpleegd, die niet vermeld zijn in het 'Certificatieschema vooronderzoek en risicoanalyse OO', maar die wel relevante informatie zouden kunnen bevatten over het te onderzoeken gebied:

- Imperial War Museum (IWM) te Londen (Verenigd Koninkrijk);
- Library and Archives of Canada (LAC) te Toronto (Canada);
- Bundesarchiv (BArch) Berlijn-Lichterfelde (Duitsland);
- Relevante websites.

1.2.2 Werkwijze aanvullend OO

Het aanvullend onderzoek OO is conform de richtlijnen van het 'Certificatieschema vooronderzoek en risicoanalyse OO' uitgevoerd. Het aanvullend onderzoek OO bestaat uit een inventarisatie, de beoordeling van de relevante informatie en de evaluatie. Tijdens de inventarisatie is alle relevante informatie verzameld uit de geraadpleegde bronnen. Op basis van de verzamelde informatie is vastgesteld of er oorlogshandelingen hebben plaatsgevonden waarbij (mogelijk) OO zijn achtergebleven in/op de (water)bodem van het te onderzoeken gebied.

Indien in de geraadpleegde bronnen indicaties zijn gevonden waaruit blijkt dat (delen van) de gemeente 's-Hertogenbosch door oorlogshandelingen getroffen zijn waarbij mogelijk OO zijn achtergebleven in/op de (water)bodem, is een analyse uitgevoerd. De verzamelde informatie is beoordeeld en geëvalueerd en de volgende zaken zijn vastgesteld:

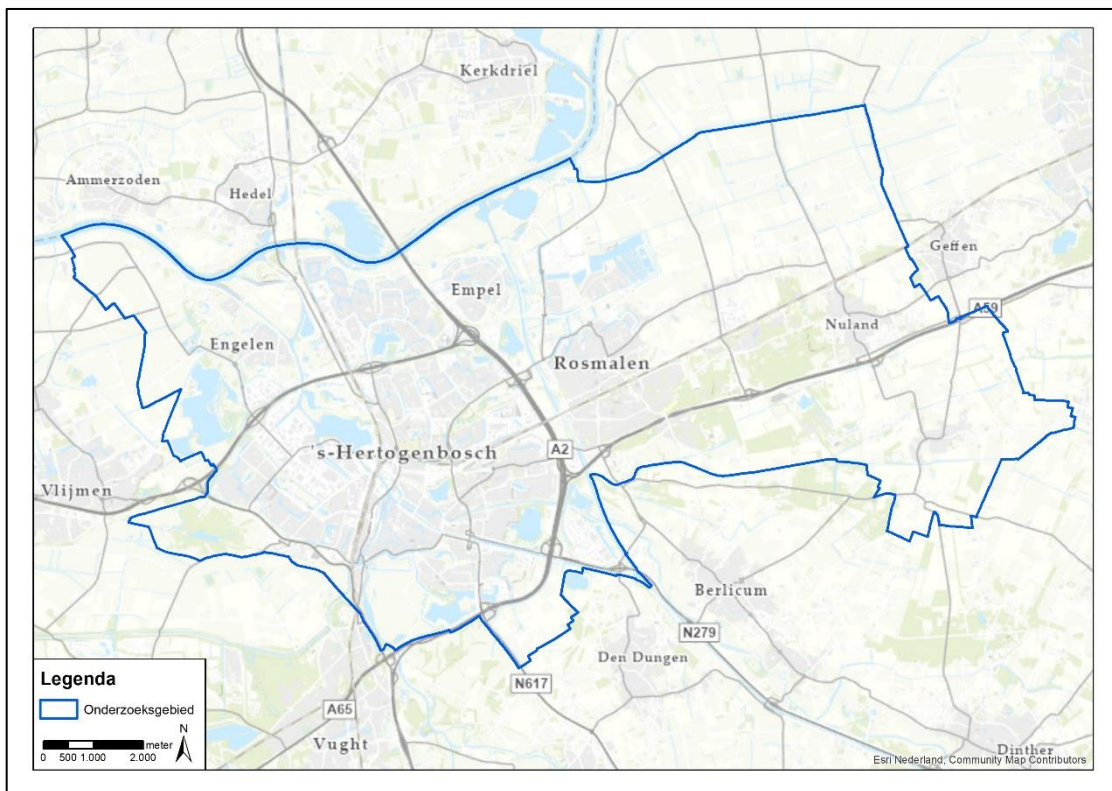
- Indicaties en contra-indicaties van oorlogshandelingen;
- (Hoofd- en sub-)soort mogelijk aan te treffen OO;
- Kalibers/gewichtsklasse van de mogelijk aan te treffen OO;
- Nationaliteit van de mogelijk aan te treffen OO;
- Verschijningsvorm van de mogelijk aan te treffen OO;
- Type ontstekingsinrichtingen voor de hoofdsort afwerpmunitie;
- De verwachte hoeveelheden OO;
- De horizontale afbakening van het verdachte gebied.

De resultaten van de inventarisatie, de beoordelingen en evaluatie zijn in dit rapport opgenomen en hebben geresulteerd in de bijbehorende Bodembelastingkaart OO.

1.3 Onderzoeksgebied

Dit aanvullend onderzoek OO richt zich op het te onderzoeken gebied de gemeente 's-Hertogenbosch (hierna: onderzoeksgebied). Het onderzoeksgebied bevat de gehele gemeente 's-Hertogenbosch (gemeentegrenzen 2022). De huidige gemeente 's-Hertogenbosch bestaat uit de stad 's-Hertogenbosch en de voormalige gemeenten Engelen, Empel en Meerwijk, Rosmalen en Nuland. De gemeente 's-Hertogenbosch volgt in het noorden de natuurlijke grens van de Maas. Verder grenst de gemeente 's-Hertogenbosch aan de gemeente Hedel, Oss, Bernheze, Sint-Michielsgestel, Vught en Heusden.

Daar oorlogshandelingen buiten het onderzoeksgebied van invloed kunnen zijn op het onderzoeksgebied, is rondom het huidige grondgebied van de gemeente 's-Hertogenbosch een (denkbeeldige) contour van 250 meter getrokken. Indicaties van oorlogshandelingen binnen deze contour zijn in het bronnenonderzoek meegenomen. In afbeelding 1 is in blauwe lijnen het onderzoeksgebied, het huidige grondgebied van de gemeente 's-Hertogenbosch, van dit aanvullend onderzoek OO weergegeven.

Afbeelding 1: Onderzoeksgebied gemeente 's-Hertogenbosch (grondgebied gemeente 's-Hertogenbosch 2022).

1.4 Werkproces conform ISO 9001:2015 en CS-VROO

Bombs Away B.V. is een ISO 9001 gecertificeerd bedrijf en heeft zijn werkproces ingericht conform ISO 9001:2015 (zie bijlage 13 Certificaat ISO 9001:2015). Dit betekent dat Bombs Away B.V. stelselmatig controleert of de geleverde producten of diensten voldoen aan de behoeften, eisen, wensen en specificaties van de opdrachtgever.

Wat opdrachtgevers belangrijk vinden aan een product of dienst, staat bij Bombs Away B.V. dan ook hoog in het vaandel. Bombs Away B.V. streeft er dan ook continu naar om de beoogde kwaliteit te blijven leveren en verbeteren.

Bombs Away B.V. is tevens gecertificeerd conform het Certificatieschema Vooronderzoek en Risicoanalyse Ontploffbare Oorlogsresten (CS-VROO) (zie bijlage 14 Certificaat CS-VROO). Dit betekent dat Bombs Away B.V. wat betreft het Vooronderzoek en de Risicoanalyse OO voldoet aan de eisen die in dit Certificatieschema aan deze onderzoeken zijn gesteld.

1.5 Projectteam

In het kader van dit aanvullend onderzoek OO heeft Bombs Away B.V. een projectteam samengesteld dat de werkzaamheden heeft uitgevoerd. Het projectteam bestaat uit de volgende medewerkers:

- Dhr. drs. **Th.M. van den Berg** Directeur, historicus
- Mevr. **M.L. Oude Avenhuis** MA Historicus, opsteller rapportage
- Mevr. **L. Hofland-Timmers** Projectleider
- Dhr. **A.H. Meijers** Munitietechnicus
- Mevr. **I. Hoen** MSc GIS-specialist/1^e luchtfoto-analist
- Dhr. **J. Gruijters** MSc GIS-specialist/2^e luchtfoto-analist

1.6 Leeswijzer

Deze schriftelijke rapportage van het aanvullend onderzoek OO bestaat uit een aantal hoofdstukken:

- In hoofdstuk 1 is de inleiding betreffende het uitgevoerde aanvullend onderzoek OO gegeven;
- In hoofdstuk 2 staat een overzicht van de geraadpleegde bronnen, inclusief luchtfoto's. Hier zijn tevens leemten in kennis vermeld;
- In hoofdstuk 3 is een overzicht weergegeven van alle indicaties van oorlogshandelingen in het onderzoeksgebied en de nabije omgeving tijdens de Tweede Wereldoorlog;
- In hoofdstuk 4 is de analyse van de historische gegevens en de afbakening van de verdachte gebieden weergegeven;
- In hoofdstuk 5 zijn de conclusies van het aanvullend onderzoek OO en het daaruit voortvloeiende advies vermeld;
- In hoofdstuk 6 zijn de bijlagen bij het onderzoek ingevoegd, waaronder de luchtfotodekking per datum en de losbladige digitale A1 Inventarisatiekaart en de digitale A1 Bodembelastingkaart OO. Ook de overige bijlagen zijn losbladig toegevoegd.

2 GERAADPLEEGDE BRONNEN

2.1 Verantwoording bronnenmateriaal

Om een zo goed en compleet mogelijk aanvullend onderzoek OO uit te voeren zijn er diverse bronnen geraadpleegd. De meeste bronnen, zoals archiefstukken, zijn ter plaatse van een archiefbewaarplaats bestudeerd en gedigitaliseerd. Er zijn ook bronnen die door het betreffende instituut gedigitaliseerd zijn en alleen raadpleegbaar zijn via internet. Andere instellingen zoals de EOD en de luchtfotoarchieven leveren aangevraagde stukken alleen digitaal; een fysiek bezoek is niet altijd mogelijk. Verder beschikt Bombs Away B.V. over een eigen (digitale) database. Deze uitgebreide verzameling bestaat uit bronnen die gebruikt zijn voor eerder uitgevoerde onderzoeken. Deze bronnen betreffen binnen- en buitenlandse archiefstukken/documenten, luchtfoto's en films uit de Tweede Wereldoorlog, literatuur en kaarten. Alle verschillende bronnen zijn te herleiden naar hun oorspronkelijke archiefbewaarplaats aan de hand van de annotatie in tabellen en/of notenapparaat.

Voor de bronnen geldt dat de betrouwbaarheid ervan is vastgelegd. Daartoe wordt onderscheid gemaakt tussen informatie uit een primaire bron (archiefstukken) en een secundaire bron (literatuur). Voorts wordt gekeken of de feiten uit een betrouwbare bron komen en of het overeenkomt met informatie uit andere bronnen. Indien aan de betrouwbaarheid getwijfeld wordt, is dit vermeld in het rapport.

Als slechts in één bron een indicatie staat waaruit blijkt dat het onderzoeksgebied getroffen is door een oorlogshandeling, dan dient deze indicatie door een tweede, onafhankelijk verifieerbare bron te worden bevestigd. Is dit niet het geval dan is op basis van deze enkele bron een afweging gemaakt of deze betrouwbaar/nauwkeurig genoeg is om mee te nemen in de inventarisatie.

In dit hoofdstuk komen de geraadpleegde bronnen in het kader van het aanvullend onderzoek OO aan bod. Per bron is aangegeven welke literatuur en/of archiefstukken/documenten zijn geraadpleegd, zodat voor de lezer de herleidbaarheid van indicaties en contra-indicaties van oorlogshandelingen duidelijk is. Bombs Away B.V. archiveert haar bronnenmateriaal met dezelfde signaturen zoals deze uit het betreffende archief of bron is gehaald.

2.2 Reeds uitgevoerde onderzoeken

Om te bepalen of er in het verleden binnen en/of nabij het onderzoeksgebied meerdere (voor)onderzoeken OO (of CE) zijn opgesteld, zijn de volgende instanties hiervoor benaderd en/of geraadpleegd:

- Bedrijfsarchief Bombs Away B.V.;
- Gemeentearchief 's-Hertogenbosch;
- Vereniging voor Explosieven Opsporing (VEO) Bommenkaart;
- ProRail is benaderd voor relevante historische onderzoeken. ProRail heeft twee vooronderzoeken met Bombs Away B.V. gedeeld;
- Rijkswaterstaat is benaderd voor relevante onderzoeken. Rijkswaterstaat heeft meerdere vooronderzoeken en opsporingsonderzoeken met Bombs Away B.V. gedeeld;
- De provincie Noord-Brabant is benaderd voor relevante onderzoeken. De provincie Noord-Brabant gaf aan geen relevante onderzoeken in bezit te hebben;
- Het Waterschap Aa en Maas is benaderd voor het delen van onderzoeken. Het Waterschap beschikte niet over relevante onderzoeken om te delen.

Voor dit aanvullend onderzoek zijn alleen vooronderzoeken opgevraagd en verwerkt welke ná het onderzoek van de firma AVG (2013/2016) zijn opgesteld. De reden hiervoor is omdat er kan worden uitgegaan dat de firma AVG de relevante vooronderzoeken, welke waren opgesteld voor 2013, hebben verwerkt in hun risicokaart. Alle PRA's, detectie onderzoeken en opsporingen zijn wel verwerkt in dit aanvullend onderzoek.

Onderstaand is een overzicht weergegeven van de geraadpleegde onderzoeken OO.

Type	Rapportnaam	Bedrijf	Kenmerk	Datum
Detectie	<i>Stadsdommel</i>	Heijmans Infra Techniek B.V.	276.011	18-09-2007
Detectie	<i>Randweg 's-Hertogenbosch</i>	Heijmans Infra Techniek B.V.	276.005	07-05-2008
Opsporing	<i>Randweg 's-Hertogenbosch</i>	BODAC	80032	2009
Opsporing	<i>OCE onderzoek Vispassage Crèvecoeur</i>	Heijmans Infra Techniek B.V.	260901.0019 / 1002	06-06-2011
Opsporing	<i>Rapportage CE Onderzoek. Sporen in Den Bosch, locatie Sporen driehoek</i>	Heijmans Infra Techniek B.V.	261903/1002	22-06-2011
Opsporing	<i>Rapportage CE Onderzoek. Sporen in Den Bosch, Zandzuigerstraat, Steunpunt „As 4, As 5, en As 6“</i>	Heijmans Infra Techniek B.V.	261903/1002	21-10-2011
Opsporing	<i>Rapportage CE Onderzoek. Opsporing Conventionele Explosieven (OCE) voor project Sporen in 's-Hertogenbosch, locatie "Noord- en Zuidkant Dieze"</i>	Heijmans Wegen B.V.	261903/1002	10-02-2012
VO	<i>CE-Bodembelastingkaart gemeente Vught</i>	REASeuro	RO-120038	14-06-2012
Opsporing	<i>CE onderzoek Klimaatbuffer te Vlijmen</i>	AVG	1256018-PVO-01	11-07-2012
PRA	<i>PRA opsporen Conventionele Explosieven. Locatie: Sporen in Den Bosch, Landhoofd Noord en Zuid</i>	Heijmans Wegen B.V.	303681/W1002	28-05-2013
Opsporing	<i>A2 Den Bosch – Eindhoven</i>	Heijmans Wegen B.V.	34-P19-9-RAP-EX-001	22-07-2013
VO	<i>Zuid-Willemsvaart te 's-Hertogenbosch</i>	Explosive Clearance Group (ECG)	118-014-VOZW-01	01-04-2014
Opsporing	<i>CE onderzoek sortiebrug 's-Hertogenbosch</i>	AVG	1456013-PVO-01	16-07-2014
Opsporing	<i>Opsporing CE Parallelweg, Zandzuigerstraat, Ertveldweg, Adelheidstraat, Rijckevorstel, Majweg en Station Oost</i>	Heijmans Wegen B.V.	Wb-140142/M/100898.2.4140	21-07-2014
VO	<i>GOL Oost</i>	Bombs Away	14P067	21-11-2014
Opsporing	<i>OCE De Hoef Rosmalen</i>	Bodac	4022	05-12-2014
Opsporing	<i>OCE kanaalpark Zuid-Willemsvaart</i>	Van den Herik Sliedrecht	10539	08-12-2014
PRA	<i>PRA CE Hekellaan 's-Hertogenbosch</i>	Heijmans	Wvb 150094	01-05-2015
Opsporing	<i>Omlegging Zuid-Willemsvaart</i>	Van den Herik Sliedrecht	10250	19-02-2015
Opsporing	<i>Watergang Orthen 's-Hertogenbosch</i>	T&A Survey	0114GPR3654.2	23-02-2015
Opsporing	<i>OCE Rosmalen de Kom</i>	BODAC	4077	03-03-2015
Opsporing	<i>Ertveldpolder</i>	AVG	1556013-PVO-01	26-05-2015
Opsporing	<i>Ertveldpolder</i>	Bodac	5012	2015
Opsporing	<i>Diezekade</i>	AVG	1556034-PVO-01	15-07-2015
Opsporing	<i>Rosmalen de Kom</i>	REAS Euro	RO-150122	16-07-2015
VO	<i>VO CE gemeenten Zaltbommel en Maasdriel</i>	BODAC	H5020	20-01-2016
Opsporing	<i>Willemspoort 's-Hertogenbosch</i>	BODAC	6007	05-02-2016
Rapport	<i>Rapport van bevindingen spontane vondst bom. Project KRW3 Oevertrajecten deellocatie Empelse Waard</i>	AVG	1456054-RAP-03	10-02-2016
Opsporing	<i>OCE snelfietspad 's-Hertogenbosch</i>	BODAC	6011	18-03-2016
Opsporing	<i>RWZE 's-Hertogenbosch</i>	AVG	1556151-PVO-01	28-04-2016
Opsporing	<i>OCE GOVA 's-Hertogenbosch</i>	BODAC	5074	29-06-2016
PRA	<i>PRA Haven Oliemolensingel gem. Den Bosch</i>	Bombs Away en Heijmans Wegen B.V.	16P068	07-06-2016
VO	<i>CE in de Maas en Maaskanalen t.h.v. Kerkdriel tussen km 210,9 en 213,1</i>	Leemans	S2015.238	28-06-2016
VO	<i>CE in de Maas en Maaskanalen t.h.v. 's-Hertogenbosch tussen km 217,5 en 219,8</i>	Leemans	S2015.238	28-06-2016
VO	<i>VO CE in de Maas en Maaskanalen Engelen tussen km 221,2 en 222,3.</i>	Leemans	S2015.238	28-06-2016
PRA	<i>PRA CE Boringen Engelsedijk de Den Bosch</i>	Bombs Away	16P115	17-08-2016
Opsporing	<i>Bokhovense Maasdijk</i>	AVG	1656108-PVO-01	05-10-2016

Type	Rapportnaam	Bedrijf	Kenmerk	Datum
VO	VO gemeente Oss & voormalige gemeente Maasdonk	AVG	1562043-VO-02	06-10-2016
VO en Opsporing	OCE werkzaamheden Majweg Den Bosch	Armaex	160299/16P135	16-11-2016
Opsporing	Lariksplein 's-Hertogenbosch	AVG	165223-PVO-01	24-11-2016
VO	PHS Meteren – Boxtel	ECG	289-016-AVO-02	30-11-2016
VO	Historisch Vooronderzoek Waterschap Aa en Maas Vispassages – Cluster 1	REASEuro	RO-170050	02-03-2017
Opsporing	Transferium Deutersestraat	Heijmans Wegen B.V.	Wvb 170095	01-06-2017
Opsporing	OCE Bossche Broek	Bodac	7041	30-08-2017
VO	PGO Betuwe	ECG	397-016-AVO-01	08-09-2017
VO	VO Knooppunt Vught	AVG	1762200-VO-01	12-02-2017
Opsporing	Majweg Den Bosch	ARMAEX	160299	08-03-2017
Opsporing	Rioolgemaal Maaspoort	T&A Survey	GPR7081	13-02-2018
VO	VO Centrumplan Rosmalen	Bombs Away	18P065	09-04-2018
VO	VO Barten Zuid	Bombs Away	18P069	09-04-2018
VO	DPO tracé onder de Maas Ammerzoden	IDDS	17120685	14-06-2018
Opsporing	Centrumplein Rosmalen	AVG	1856035-PVO-01	16-07-2018
Opsporing	De Herven	AVG	1856130-PVO-01	24-08-2018
PRA	PRA CE Haverleij Heesterburgh	Bombs Away	18P212	25-02-2019
VO	Groenstraat Geffen, gemeente Oss	Bombs Away	19P037	20-05-2019
Opsporing	Aartshertogenlaan	BODAC	190607_905_5_PvO_01	06-06-2019
Opsporing	Empelsedijk te Empel	ECG	284-019	11-07-2019
Opsporing	OCE Oude Bossche Baan	Heijmans Infra B.V.	Wvb190159	27-09-2019
VO	AO Empelsedijk 11-15	Bombs Away	19P055	06-11-2019
VO	DPO-leiding Bokhoven-Heusden	IDDS	19P111	09-01-2020
AO	AO De Nieuwe Hoge Herven	Bombs Away	20P067	08-05-2020
AO	AO Rosmalense Plas	Bombs Away	20P066	05-06-2020
AO	AO CE Oeverhuyze	Bombs Away	20P121	21-07-2020
PRA	PRA EKP-terrein Noord Den Bosch	Bombs Away	20P110	01-09-2020
Opsporing	OCE Oude Bossche Baan	Heijmans Infra B.V.	Wvb190159	01-10-2020
Opsporing	CE Rosmalense Plas	Heijmans Bodem B.V.	Wvb-200099	02-10-2020
Opsporing	Windpark De Rietvelden	AVG	2056296-PVO-01	09-03-2021
VO	EVZ's Beneden Aa	BODAC	H1004	08-04-2021
Opsporing	Addendum OCE Oude Bossche Baan	Heijmans Bodem B.V.	Wvb210089	24-06-2021
Opsporing	Opsporing Maastrichtseweg	Heijmans Bodem B.V.	G.015275	21-12-2021
Memo	Memo Maastrichtseweg	Bombs Away B.V.	20P184	21-12-2021
VO	VO OO Diezebrug	Bombs Away	21P167	15-02-2022
Opsporing	Begeleiding bodemonderzoek zilverenbergweg 6 Den Bosch	Euroradar	EU21-441	16-03-2022
Opsporing	Maastrichtseweg	Heijmans Bodem B.V.	G.020043-OCE-ADD-01-1	03-03-2022
Opsporing	Onbekend	ECG	322-013	Onbekend
Opsporing	Uitvoering OCE werkzaamheden	Euroradar	EU18-104	Onbekend

Detectie Stadsdommel – Heijmans 2007

In opdracht van de gemeente 's-Hertogenbosch heeft de firma Heijmans Infra Techniek B.V. in 2007 een detectie uitgevoerd bij de Stadsdommel, tussen de Wilhelminabrug en de Draaibrug. Aangezien de Dommel voor het laatst werd uitgebaggerd in 1964 werd ervan uitgegaan dat de gedetecteerde anomalieën geen OO zijn.

Detectie Randweg 's-Hertogenbosch – Heijmans 2008

In opdracht van de gemeente 's-Hertogenbosch heeft de firma Heijmans Infra Techniek B.V. in 2008 een detectie uitgevoerd naar de Randweg. Het advies was om een opsporing uit te voeren.

Opsporing Randweg 's-Hertogenbosch – BODAC 2009

In 2009 heeft de firma BODAC in opdracht van de gemeente 's-Hertogenbosch een opsporing uitgevoerd naar de Randweg van 's-Hertogenbosch nabij de gemeente Vught. Het volgende werd er aan OO gevonden:

Gevonden OO Randweg 's-Hertogenbosch		
21 x 25 pdr brisantgranaat	40 x 25 pdr (rook)granaat	4 x 15 cm brisantgranaat
1 x 8 cm brisantgranaat	1 x 60 mm BMG	2 x 4.2 inch granaat
1 x 3 inch granaat	6 x 2" RKG	1 x 2"ILL
4 x 20 mm brisantgranaat	5 x 20 mm pantserbrand	1 x 27 mm BG kampfpistole
11 x scherfhandgranaat Mills nr. 36	1 x steelhandgranaat Nr. 24	1 x handgranaat N 69
1 x Magazijn stengun (gevuld)	KKW (divers)	42 x restant ontstekers
57 x staartstuk 3 inch mortier	11 x staartstuk 4.2 inch mortier	70 x rookpot 25 pdr
1 x AT nr. 26 exercitie	3 x ei handgranaat 39	3 x fosforhandgranaat n 80
1 x handgranaat ontsteker n 80	1 x scherfhandgranaat nr 1 (OH)	6 x huls 2 cm
2 x staartstuk lichtgranaat 2 inch mortier	1 x Panzerfaust 60	1 x restant 50 kg bom
2 x lanceerbuis Panzerfaust 30		

Opsporing Sporen driehoek – Heijmans Infra Techniek B.V. 2011

In juni van 2011 heeft de firma Heijmans Infra Techniek B.V. een opsporing uitgevoerd aan de Zandzuigerstraat in 's-Hertogenbosch, tussen de sporendriehoek ten noorden van het station. Op de locatie is een analoge oppervlakedetectie uitgevoerd en laagsgewijs ontgraven. Op de locatie is het volgende gevonden: twee stuks geschutmunitie Cpl schot BG van 2 cm, zes stuks geschutmunitie BG van 2 cm met AZ49, 17 stuks geschutmunitie restanten huls van 2 cm met slagdrop en restanten kruit. Tevens is er een stuk huls van de geschutmunitie van 10,5 cm gevonden. Het gebied is vrijgegeven van OO tot 1,5 meter onder het maaiveld.

Opsporing Zandzuigerstraat – Heijmans Infra Techniek B.V. 2011

In oktober 2011 heeft de firma Heijmans Infra Techniek B.V. een opsporing uitgevoerd aan de Zandzuigerstraat. Er is een analoge oppervlakte detectie uitgevoerd en laagsgewijs ontgraven. Op de locatie zijn geen OO aangetroffen.

Opsporing Vispassage Crèvecoeur – Heijmans Infra Techniek B.V. 2011

In opdracht van Tauw B.V. heeft de firma Heijmans Infra Techniek B.V. in 2011 een opsporing uitgevoerd nabij Crèvecoeur. Er werd 2 x restant schokbuis M48 (USA) (gewerkt), 2 x staartstuk 8 cm mortier (D) (Verschoten) en 1 x staartstuk 3 inch mortier (UK) (verschoten) gevonden. Eén object werd niet verwijderd, gezien het om een kleine verstoring ging waar een grote hoeveelheid grond op was geplaatst.

VO CE Bodembelastingkaart Gemeente Vught – REASeuro 2012

In opdracht van de gemeente Vught heeft REASeuro in 2012 de bodembelastingkaart van het grondgebied van de gemeente Vught opgesteld. De gemeente Vught grenst aan de gemeente 's-Hertogenbosch en is verdacht op geschutmunitie, KKM, handgranaten en munitie van granaatwerpers. Tevens werd een gebied nabij de Vughtterpoort als verdacht afgebakend op raketten en boordwapenmunitie en afwerpmunitie.

Opsporing Klimaatbuffer te Vlijmen – AVG 2012

In opdracht van Staatsbosbeheer regio Zuid is een opsporing uitgevoerd voor de Klimaatbuffer, gelegen aan de gemeentegrens van Vlijmen en 's-Hertogenbosch nabij het Engelermeer. Er werd tijdens de werkzaamheden van de firma AVG geen OO gevonden. De gebieden werden deels vrijgegeven tot 4,5 meter.

Opsporing A2 Den Bosch – Eindhoven – Heijmans 2013

In opdracht van Rijkswaterstraat heeft de firma Heijmans Wegen B.V. in 2013 een opsporing uitgevoerd naar de A2 Den Bosch – Eindhoven. Delen van het onderzoeksgebied werden vrijgegeven tot 5,0 meter onder het maaiveld en andere delen tot aan 2,5 meter. Tijdens het onderzoek werd één mortierbrisantgranaat 3 inch (UK) (verschoten), 1 x 7,5 cm BG met rest springstof (verschoten) en 2 x 25 pdr rook (UK) (verschoten) gevonden.

PRA Sporen in Den Bosch, Landhoofd Noord en Zuid – Heijmans 2013

In 2013 heeft de firma Heijmans Wegen B.V. in opdracht van ProRail een PRA uitgevoerd naar de spoorbrug over de Dieze. De conclusie van het rapport is dat er geen directe aanwijzingen zijn die aangeven dat er binnen het onderzoeksgebied OO kunnen liggen.

Opsporing Sortiebrug – AVG 2014

In 2014 heeft de firma AVG in opdracht van Damsteegt B.V. bij de Diezebrug (citadel) een opsporing uitgevoerd. Er werd geen OO gevonden. Het onderzoeksgebied werd vrijgegeven tot 2,5 meter onder het maaiveld.

Opsporing Noord- en Zuidkant Dieze – Heijmans Infra Techniek B.V. 2012

In 2012 heeft de firma Heijmans Wegen B.V. een opsporing uitgevoerd naar OO in de Dieze rondom de spoorbrug. Het onderzoeksgebied is laagsgewijs met een graafmachine gezocht naar OO en vervolgens is er een oppervlakedetectie uitgevoerd. Op de locatie zijn geen OO aangetroffen tot aan een diepte van 1,5 meter onder het maaiveld.

Opsporing Kanaalpark Zuid-Willemsvaart – Van den Herik 2014

In opdracht van Willemsunie heeft de firma Van den Herik in 2014 een opsporing uitgevoerd naar het Kanaalpark. Er werd één OO aangetroffen, namelijk een pantsergranaat (D) op 25 cm diepte (verschoten). Het onderzoeksgebied werd vrijgegeven tot 1,5 meter minus maaiveld.

Opsporing De Hoef – BODAC 2014

In opdracht van de gemeente 's-Hertogenbosch heeft de firma BODAC in 2014 een opsporing uitgevoerd naar De Hoef in Rosmalen. Er werd geen OO gevonden. Het onderzoeksgebied werd vrijgegeven tot 2,00 meter onder het maaiveld. Enkele delen nabij de weg werden niet vrijgegeven.

Opsporing Parallelweg, Zandzuigerstraat, Ertveldweg, Adelheidstraat, Rijckevorstel, Maijweg en Station Oost – Heijmans 2014

In opdracht van Heijmans Wegen B.V. heeft Heijmand Wegen B.V. Bodemspecialisten een opsporing uitgevoerd naar meerdere locaties in 's-Hertogenbosch. Er werd geen OO gevonden.

- Zuidzuigerstraat: eerder werd hier 2 x brisantgranaatpatroon 2 cm, 6 x brisantgranaat 2 cm met AZ49, 17 x huls 2 cm en 1 x huls 10,5 cm gevonden. In 2012 is het gebied vrijgegeven tot 1,5 meter.

VO GOL Oost – Bombs Away 2014

In opdracht van Movares heeft de firma Bombs Away in 2014 een vooronderzoek uitgevoerd naar het gebied nabij het Engelermeer en de Moerputten, grenzend aan de gemeente 's-Hertogenbosch. Het gehele onderzoeksgebied werd verdacht verklaard op geschutmunitie (Verschoten) en gedeeltelijk op KKM, hand- en geweergrenaten, munitie voor granaatwerpers, geschutgranaten en munitietoebehoren (gedumpt).

VO Zuid-Willemsvaart – ECG 2014

In opdracht van Rijkswaterstaat Noord-Brabant heeft de firma ECG in 2014 een vooronderzoek uitgevoerd naar de Zuid-Willemsvaart in 's-Hertogenbosch. Grote delen van het onderzoeksgebied werden verdacht verklaard op geschutmunitie en wapenopstellingen, zoals van Engelen tot aan de binnenstad van 's-Hertogenbosch. Grote delen van de Zuid-Willemsvaart in de binnenstad van 's-Hertogenbosch werden onverdacht verklaard (met uitzondering van de bruggen welke verdacht zijn op gedumpte OO). Grote delen van de Maastrichtseweg zijn verdacht op gedumpte OO.

Detectie Rosmalen de Kom – BODAC 2015

In opdracht van de firma BAAC BV heeft de firma BODAC in 2015 voor verschillende onderzoeksgebieden detectiewerkzaamheden uitgevoerd. Een deel van de onderzoeksgebieden werd vrijgegeven tot 1,0 meter onder het maaiveld. Een groot deel van de onderzoeksgebieden werd niet vrijgegeven.

Opsporing Watergang Orthen – T&A Survey 2015

In opdracht van de gemeente 's-Hertogenbosch heeft T&A Survey in 2015 een opsporing uitgevoerd in de watergang nabij het Fort Orthen en de Hervensdijk. Er werd geen OO gevonden. Het onderzoeksgebied is vrijgegeven tot 0,5 meter.

Opsporing Rosmalen de Kom – REASeuro 2015

In opdracht van de gemeente 's-Hertogenbosch heeft de firma REASeuro in 2015 detectie uitgevoerd in Rosmalen de Kom. Tijdens de detectie is een huls gevonden van een 25 pdr, KKM en scherven van een geschutgranaat. Het onderzoeksgebied is vrijgegeven tot 2,0 meter maaiveld. (Nabij het hekwerk is niet gedetecteerd.)

Opsporing Diezekade – AVG 2015

In opdracht van de firma Van der Donk Transport B.V. heeft de firma AVG in 2015 een detectie uitgevoerd naar OO in of op de Diezekade. Er werd geen OO gevonden. Verschillende delen van het onderzoeksgebied werden vrijgegeven tot 1 - 1,5 en 2 meter.

Opsporing Ertveldpolder – AVG 2015

In opdracht van de firma Martens en Van Oord B.V. heeft de firma AVG een detectie uitgevoerd in de Ertveldpolder. Er werden de volgende OO gevonden 1 x 155 mm brisantgranaat met schokontsteker 24/31 (op scherp), 11 x restant rookgranaat 25 pdr., 5 x staartstuk 3" mortiergranaat, 1 x restant muizenvalontsteker, 1 x KKM en 3 x restant schokbuis No 152/162. Een groot deel van het gebied nabij de Fransche Wielen werd vrijgegeven, echter een deel ook niet.

Opsporing Ertveldpolder – BODAC 2015

In 2015 heeft de firma BODAC een detectie uitgevoerd bij de Ertveldpolder. Er werd geen OO gevonden.

Opsporing Omliegging Zuid-Willemsvaart Empel - Rosmalen – Van den Herik Sliedrecht 2015

In opdracht van Willemsunie heeft de firma Van den Herik Sliedrecht in 2015 een opsporing uitgevoerd naar de Zuid-Willemsvaart. Het onderzoeksgebied werd vrijgegeven op OO vanaf 20 mm (met uitzondering van onderwatermunitie en afwerpmunitie) op 2 meter minus maaiveld. De volgende OO werd gevonden:

OO	
1 x brisantgranaat 75 mm (USA) m/sb M48.	Niet verschoten
1 x brisantgranaat 25 pdr Sb no. 119	Verschoten
2 x brisantgranaat 25 pdr	Niet verschoten
1 x projectiel 2 cm	Verschoten
1 x restant Panzerfaust met restant springstof	Verschoten
1000 x KKM	Niet verschoten
Circa 400 restanten KKM	Verschoten
43 x Nederlandse ontstekers Nr. 31	Niet gewapend
32 x hulzen 10.5 cm staal met gevulde ontstekersdop	
1 x panzerschreck (compleet)	
1 x restant steelhandgranaat	
1 x spiegel met restant springstof	
1 x Rock 2"36 zonder hoofdclading	Niet verschoten
1 x Stalen huls	Verschoten
2 x brisantgranaat 2 cm (Duits)	Niet verschoten
1 x brisantgranaat 2 cm	Verschoten
1 x brisantgranaat 8 cm mortier	Verschoten
2 x brisantgranaat 17 pdr	Verschoten
1 x Pantsergranaat 17 pdr	Verschoten
2 x Bgptn 20 mm	Niet verschoten
1 x Patroontrommel met KKM	Compleet
Diverse hulzen 2 cm en 20 mm	Verschoten
1 x ontsteker Sb 231	Met restant springstof
3 x ontsteker M58	
1 x schokbuis Az-23	
5 x seinpatroon KKM	Niet verschoten
1 x loop K98	
1 x restant revolver	
1 x restant 40 mm	

Opsporing Willemspoort – BODAC 2016

Bij de kruising tussen de Henri Dunantstraat en de Vlijmenseweg heeft de firma BODAC in 2016 een opsporing uitgevoerd. Er werd één 25 pdr (verschoten) aangetroffen. Een deel van het onderzochte gebied werd vrijgegeven door BODAC tot 1,50 en 3,00 meter. Een groot deel van het onderzoeksgebied werd niet vrijgegeven.

PRA CE Hekellaan 's-Hertogenbosch – Heijmans 2015

In opdracht van de gemeente 's-Hertogenbosch geeft de firma Heijmans in 2015 een PRA uitgevoerd naar de Hekellaan. De conclusies van de PRA is dat de grond in het onderzoeksgebied tot 1,0 meter maaiveld is geroerd en dat geplande werkzaamheden binnen deze 1,0 meter kunnen plaatsvinden op reguliere wijze.

Rapport van bevindingen spontane vondst bom. Project KRW3 Oevertrajecten deellocatie Empelse Waard – AVG 2016

Tijdens werkzaamheden door Marten en Van Oord op de locatie Empelse Waard werd op 29 januari 2016 een vliegtuigbom van 500 lb aangetroffen. De aangetroffen bom was eerder niet waargenomen tijdens de digitale detectie. Een straal van 180 meter rondom de locatie van de vliegtuigbom werd als verdacht afgebakend.

Opsporing Snelfietspad – BODAC 2016

In 2016 heeft de firma BODAC een opsporing uitgevoerd bij de Bergstraat en Achtersteweg in Nuland. Tijdens de opsporing werd geen OO gevonden. Delen van het onderzoeksgebied werden vrijgegeven op 60 lb SAP tot 1 - 1,5 en 3 meter. Andere delen van het onderzoeksgebied werden vrijgegeven op mijnen tot 0,5 meter onder het maaiveld.

Opsporing GOVA – BODAC 2016

In 2016 heeft firma BODAC een opsporing uitgevoerd bij de Graaf van Solmweg 18 (Engelen). Er werd een 40 mm granaat en vier stuks KKM gevonden. Allen waren niet verschoten.

Opsporing Lariksplein – AVG 2016

In opdracht van de firma Van Rosmalen B.V. heeft de firma AVG in 2016 een opsporing uitgevoerd bij het Lariksplein. Er werd geen OO gevonden en AVG heeft delen van het onderzoeksgebied vrijgegeven op 1,00 en 2,5 meter onder het maaiveld. Tijdens de opsporing vond AVG wel enkele lege munitiekisten.

Opsporing RWZI - AVG 2016

In opdracht van Combinatie BESIX – HEGEMAN V.O.F. heeft de firma AVG in 2016 een opsporing uitgevoerd bij de rioolwaterzuiveringsinstallatie aan de Treurenburg. Tijdens de werkzaamheden werd geen OO gevonden. Het onderzoeksgebied is gedeeltelijk vrijgegeven tot 1,0 en 4,5 meter onder het maaiveld.

Opsporing Bokhovense Maasdijk – AVG 2016

In opdracht van de firma Mouwrik Waardenburg B.V. heeft de firma AVG in 2016 een opsporing uitgevoerd bij de Bokhovense Maasdijk. Tijdens de werkzaamheden werd geen OO gevonden. Het onderzoeksgebied werd vrijgegeven tot 0,5 meter onder het maaiveld.

VO CE gemeenten Maasdriel en Zaltbommel – BODAC 2016

In opdracht van de gemeenten Zaltbommel en de voormalige gemeente Maasdriel heeft de firma BODAC in 2016 een bodembelastingkaart opgesteld. Het gehele onderzoeksgebied nabij de noordelijke Maasoever werd verdacht verklaard op geschutmunitie (verschoten). Daarnaast werden delen als verdacht afgebakend op afwerpmunitie bij Bokhoven, aan de noordoever van de Maas nabij de Henriëttewaard, nabij Fort Crèvecoeur en de bruggen naar Hedel en nabij Empel.

VO CE in de Maas en Maaskanalen Kerkdriel – Leemans 2016

In opdracht van ARCADIS Nederland B.V. heeft de firma Leemans in 2016 een vooronderzoek uitgevoerd naar de Maas en Maaskanalen nabij Gewande. Het onderzoeksgebied bij de gemeente 's-Hertogenbosch werd als onverdacht bestempeld.

VO CE in de Maas en Maaskanalen 's-Hertogenbosch – Leemans 2016

In opdracht van ARCADIS Nederland B.V. heeft de firma Leemans in 2016 een vooronderzoek uitgevoerd naar de Maas en Maaskanalen bij Empel en de bruggen naar Hedel. Het onderzoeksgebied bij Empel werd geheel als verdacht afgebakend op geschutmunitie. De brug naar Hedel werd naast geschutmunitie ook verdacht op afwerpmunitie. Ook werd een loopgraaf bij Empel als verdacht afgebakend op KKM en hand- en geweergrenaten.

VO CE in de Maas en Maaskanalen Engelen – Leemans 2016

In opdracht van ARCADIS Nederland B.V. heeft de firma Leemans in 2016 een vooronderzoek uitgevoerd naar de Maas en Maaskanalen nabij Engelen. Het gehele onderzoeksgebied werd als verdacht afgebakend op geschutmunitie. Daarnaast werden enkele gebieden als verdacht afgebakend op raketten.

VO PHS Meteren – Boxtel – ECG 2016

In opdracht van ProRail heeft de firma ECG in 2016 de spoorlijn vanaf Meteren tot aan Boxtel onderzocht en hiermee ook de noord-zuid spoorlijn welke door de gemeente 's-Hertogenbosch loopt. De gehele spoorlijn is verdacht op verschoten munitie. De spoorlijn bij De Vugterpoort, het Zand, Orthen is tevens verdacht op weggeslingerde munitie, en gedumpte munitie. Nabij de Treurenburg is een gebied tevens verdacht op gelegde munitie (landmijnen). De spoorlijn vanaf Hedel tot nabij Fort Crèvecoeur is naast bovengenoemde OO, ook verdacht op afgeworpen munitie.

VO gemeente Oss & voormalige gemeente Maasdonk – AVG 2016

In opdracht van de gemeente Oss en de voormalige gemeente Maasdonk heeft de firma AVG een vooronderzoek uitgevoerd. De huidige wijk Nuland, welke nu onderdeel is van de gemeente 's-Hertogenbosch, lag in de voormalige gemeente Maasdonk. Het grootste deel van de gemeente Nuland werd verdacht verklaard op geschutmunitie. Daarnaast zijn delen van de voormalige gemeente Nuland verdacht verklaard op afwerpmunitie, mijnen, loopgraven, en stellingen.

VO Maijweg – Bombs Away 2016

In opdracht van de gemeente 's-Hertogenbosch heeft de firma Bombs Away B.V. een vooronderzoek uitgevoerd naar de Maijweg. Het onderzoeksgebied werd verdacht op artilleriebeschietingen en grondgevechten en specifiek op geschutmunitie, KKM, handgranaten, geweergrenaten, munitie voor granaatwerpers en munitietoebehoren. In navolging op dit vooronderzoek heeft ARMAEX in 2017 een opsporing uitgevoerd.

PRA Oliemolensingel – Heijmans & Bombs Away 2016

In 2016 hebben de firma's Heijmans B.V. en Bombs Away gezamenlijk een PRA opgesteld in opdracht van de gemeente 's-Hertogenbosch voor de locatie Oliemolensingel. Voor de PRA is de risicokaart uit 2013 als basis gebruikt. Het advies voor het onderzoeksgebied was om diepte detectie te laten uitvoeren.

PRA CE Boringen Engelsedijk de Den Bosch – Bombs Away 2016

In opdracht van Heijmans Civiel B.V. heeft de firma Bombs Away in 2016 een PRA uitgevoerd naar de Engelsedijk. Het onderzoeksgebied werd deels als verdacht afgebakend op diverse OO, V-2 componenten en op geschutmunitie.

Opsporing Bossche Broek – BODAC 2017

In opdracht van de firma Kybys Ingenieurs en Adviseurs heeft de firma BODAC in 2017 een detectie uitgevoerd bij het Bossche Broek. Er werden in totaal 287 verstoringen gedetecteerd welke mogelijk OO vanaf 75 mm brisantgranaten betrof.

Opsporing Maijweg – ARMAEX 2017

In 2017 heeft de firma ARMAEX een opsporing uitgevoerd naar de Maijweg. Het onderzoeksgebied werd deel vrijgegeven tot 1,0, 1,1 en 3,0 meter minus maaiveld. Een deel werd niet vrijgegeven. De volgende OO werd gevonden:

OO
3 x KKM Diverse
1 x brisantgranaat 15 cm zonder ontsteker (D)
1 x restant ontsteker No. 152/162 (UK)
1 x restant huls 20 mm (UK) (Verschoten)
1 x brisantgranaat 15 cm met restant springstop(D)
1 x restant ontsteker AZ23 ümg met overdrager (D)

VO Knooppunt Vught – AVG 2017

In opdracht van Spie Nederland B.V. heeft de firma AVG in 2017 een vooronderzoek uitgevoerd naar het Knooppunt Vught, op de gemeentegrens van 's-Hertogenbosch en Vught. Het onderzoeksgebied is onverdacht op OO.

VO PGO Betuwe – ECG 2017

In opdracht van ProRail heeft firma ECG in 2017 de spoorlijn vanaf de wijk De Vliert tot aan de gemeentegrens met Oss onderzocht. De gehele spoorlijn is verdacht op verschoten munitie. Nabij de Nulandse heide, nabij de Driekoningenstraat en Achtersteweg zijn tevens twee gebieden verdacht op afgeworpen munitie en gedumpte munitie. De spoorlijn nabij Nuland werd wederom verdacht op afwerpmunitie en gedumpte munitie.

VO Waterschap Aa en Maas Vispassages – Cluster 1 – REASeuro 2017

In opdracht van het Waterschap Aa en Maas heeft de firma REASeuro in 2017 een vooronderzoek uitgevoerd naar enkele onderzoeksgebieden in de gemeente 's-Hertogenbosch en Berlicum. Alle onderzoeksgebieden werden als verdacht afgebakend op KKM, hand- en geweergrenaten, munitie voor granaatwerpers en geschutmunitie (2 inch t/m 15 cm).

Opsporing Transferium Deutersestraat – Heijmans 2017

In opdracht van de gemeente 's-Hertogenbosch heeft Heijmans Wegen B.V. in 2017 een opsporing uitgevoerd naar OO bij de Transferium Deutersestraat, nabij het Jeroen Bosch Ziekenhuis. Tijdens het onderzoek werd geen OO gevonden. Enkele gebieden werden vrijgegeven tot 1,5 meter onder het maaiveld.

Opsporing Centrumplein Rosmalen – AVG 2018

In opdracht van de firma Aanneming en Wegenbouw Van Rosmalen B.V. heeft de firma AVG in 2018 een opsporing uitgevoerd bij het Centrumplein. Tijdens de detectiewerkzaamheden zijn geen OO gevonden. Het onderzoeksgebied werd vrijgegeven tot 3 meter onder het maaiveld.

Opsporing De Herven – AVG 2018

In opdracht van de firma Slokker Vastgoed B.V. heeft de firma AVG een opsporing uitgevoerd naar OO bij De Herven in 2018. Tijdens de werkzaamheden werd geen OO gevonden. Het onderzoeksgebied is vrijgegeven tot 4,5 meter onder het maaiveld en een deel is vrijgegeven, in overleg met de opdrachtgever, op basis van naoorlogse bebouwing en grondroering.

Opsporing Rioolgemaal Maaspoort – T&A Survey 2018

In opdracht van de gemeente 's-Hertogenbosch heeft de firma T&A Survey in 2018 het Rioolgemaal aan de Kobaltweg onderzocht op OO. Het onderzoeksgebied werd vrijgegeven tot 5,4 meter onder het maaiveld.

VO Centrumplan Rosmalen – Bombs Away 2018

In opdracht van de gemeente 's-Hertogenbosch heeft de firma Bombs Away B.V. een vooronderzoek uitgevoerd. Het gebied werd verdacht op geschutmunitie en een deel op diverse OO.

VO DPO tracé onder de Maas Ammerzoden – IDDS 2018

In opdracht van het ingenieursbureau Lieveense CSO heeft de firma IDDS een vooronderzoek uitgevoerd naar de DPO tracé onder de Maas bij Ammerzoden en Bokhoven. Het gehele onderzoeksgebied, ook bij Bokhoven, werd verdacht verklaard op geschutmunitie.

VO Barten Zuid – Bombs Away 2018

In opdracht van de gemeente 's-Hertogenbosch heeft de firma Bombs Away B.V. in 2018 een vooronderzoek uitgevoerd in de Barten Zuid. Het gebied werd afgebakend als een aandachtsgebied.

AO Empelsedijk 11 – 15 – Bombs Away 2019

In opdracht van de gemeente 's-Hertogenbosch heeft de firma Bombs Away B.V. in 2019 een historisch aanvullend onderzoek uitgevoerd. In tegenstelling tot AVG, die het gebied deels verdacht maakte op afwerpmunitie, werd het gebied in het onderzoek van 2019 afgebakend op geschutmunitie. Tevens werd erbij vermeld dat uit de historische bronnen een bekende raketaanval was uitgevoerd, welke echter niet teruggevonden was tijdens de luchtfoto-analyse.

Opsporing Aartshertogenlaan – BODAC 2019

In opdracht van de Zayaz heeft de firma BODAC in 2019 een opsporing uitgevoerd naar een onderzoeksgebied aan de Aartshertogenlaan. Tijdens de opsporing werd geen OO gevonden. Het onderzoeksgebied werd vrijgegeven tot 4,50 meter onder het maaiveld.

Opsporing Empelsedijk – ECG 2019

In opdracht van de firma BAAC B.V. heeft de firma ECG een opsporing uitgevoerd naar de Empelsedijk. Er werden 28 verstoringen gemeten. Een deel van het onderzoeksgebied was niet te detecteren.

Opsporing Oude Bossche Baan – Heijmans 2019

In opdracht van het ingenieursbureau Antea Group heeft de firma Heijmans Wegen B.V. een opsporing uitgevoerd in 2019. Tijdens de detectie- en benaderwerkzaamheden zijn geen objecten welke mogelijk OO zijn aangetroffen. Het onderzoeksgebied werd vrijgegeven tot een diepte van 0,19 NAP ten westen van de Groote Wetering en tot 1,06 NAP ten oosten van de Groote Wetering.

VO Groenstraat Geffen – Bombs Away 2019

In opdracht van de gemeente Oss heeft de firma Bombs Away B.V. een vooronderzoek uitgevoerd naar de Groenstraat in Geffen (grenzend aan de gemeentegrens met 's-Hertogenbosch). Het onderzoeksgebied was onverdacht op OO.

PRA Haverleij Heesterburgh – Bombs Away 2019

In opdracht van Heijmans Infra B.V. heeft de firma Bombs Away B.V. een PRA uitgevoerd naar de Haverleij Heesterburgh. Het onderzoeksgebied werd als verdacht afgebakend op diverse OO en het advies was om detectie uit te voeren.

AO Oeverhuyze – Bombs Away 2020

In opdracht van de firma Heijmans Infra B.V. Bodem heeft de firma Bombs Away B.V. in 2020 een aanvullend onderzoek opgeleverd voor de Oeverhuyze. Er werden verdachte gebieden afgebakend voor kraters, mangaten, geschut- en wapenopstellingen en een V-inslag. Een deel van het onderzoeksgebied werd als verdacht afgebakend op geschutmunitie.

AO Rosmalense Plan – Bombs Away 2020

In opdracht van de gemeente 's-Hertogenbosch heeft de firma Bombs Away B.V. in 2020 een aanvullend onderzoek uitgevoerd naar de Rosmalense Plas. Een deel van het onderzoeksgebied werd als verdacht afgebakend op geschutmunitie en afwerpmunitie.

AO De Hoge Herven – Bombs Away 2020

In opdracht van ABB Ontwikkeling B.V. heeft de firma Bombs Away B.V. in 2020 een aanvullend onderzoek uitgevoerd naar de Hoge Herven. Het onderzoeksgebied werd verdacht Duitse vliegtuigbommen van een bombardement op 19 november 1944.

Opsporing Oude Bossche Baan – Heijmans 2020

In opdracht van het ingenieursbureau Antea Group heeft de firma Heijmans Infra B.V. in 2020 een aanvullende opsporing uitgevoerd. Er werd geen OO gevonden. Het onderzoeksgebied werd vrijgegeven tot 2,5 meter.

Opsporing Rosmalense Plas – Heijmans 2020

In opdracht van de gemeente 's-Hertogenbosch heeft de firma Heijmans Bodem B.V. in 2020 een opsporing uitgevoerd naar de Rosmalense Plas. Er werd geen OO gevonden. Wel werd op de locatie sporen van oorlogshandelingen gevonden, namelijk scherven van OO. Het onderzoeksgebied werd vrijgegeven tot -1,9 meter NAP (afwerp) en deels op -0,1 meter NAP (geschutmunitie).

VO DPO Leiding Bokhoven-Heusden – IDDS 2020

In 2020 heeft de firma IDDS een vooronderzoek uitgevoerd in opdracht van het ingenieursbureau Lievense CSO. Het onderzoeksgebied was deels verdacht op geschutmunitie en een restant V.1.

PRA EKP-terrein – Bombs Away 2020

In 2020 heeft de firma Bombs Away in opdracht van KWS Infra B.V. een PRA uitgevoerd bij het EKP-terrein, naast het spooreplacement van 's-Hertogenbosch. Het onderzoeksgebied is als verdacht afgebakend op beschietingen, geschutopstellingen, wapenopstellingen en loopgraven.

VO Beneden Aa – BODAC 2021

In opdracht van de firma Idverde Advies B.V. heeft de firma BODAC in 2021 een historisch vooronderzoek uitgevoerd naar de Beneden Aa. Een deel hiervan betreft de Beneden Aa tussen Vinkel en Munnekens-Vinkel. Het grootste deel van de rivier werd onverdacht verklaard. Nabij Vinkel werd een verdacht gebied afgebakend als inslagpunt V.1 of V.2.

Opsporing Windpark De Rietvelden – AVG 2021

In opdracht van de firma Van Hattum & Blankevoort heeft AVG in 2021 een opsporing uitgevoerd bij De Rietvelden. Er werd geen OO gevonden. De opsporing locaties werden vrijgegeven tot 0,20 en 0,50 meter -NAP

Opsporing Oude Bossche Baan – Heijmans 2021

In opdracht van het ingenieursbureau Antea Group heeft Heijmans Infra B.V. in 2021 een aanvullende opsporing uitgevoerd. Er werd geen OO gevonden. De boorgaten werden vrijgegeven tot 1,50 meter.

Memo Maastrichtseweg – Bombs Away 2021

In opdracht van de gemeente 's-Hertogenbosch heeft de firma Bombs Away B.V. in 2021 een memo opgesteld nadat er aan de Maastrichtseweg een groot aantal OO werd aangetroffen. Volgens de risicokaart van AVG was de locatie van de gevonden OO niet verdacht. Tijdens het nieuwe onderzoek in 2021 werd het onderzoeksgebied deels verdacht op mangaten, wapenopstellingen en geschutopstellingen.

Opsporing Maastrichtseweg – Heijmans Bodem 2021

Aan de Maastrichtseweg werd in totaal 48 x 8 cm brisantgranaat mortier (Z.ost / Z. Grondkardoes) gevonden (niet verschoten). Deze werden allen in één put gevonden.

Opsporing Maastrichtseweg – Heijmans Bodem 2022

In opdracht van de gemeente 's-Hertogenbosch heeft de firma Heijmans Bodem in 2022 een opsporing uitgevoerd naar de Maastrichtseweg. Er werden 48 objecten geïnterpreteerd.

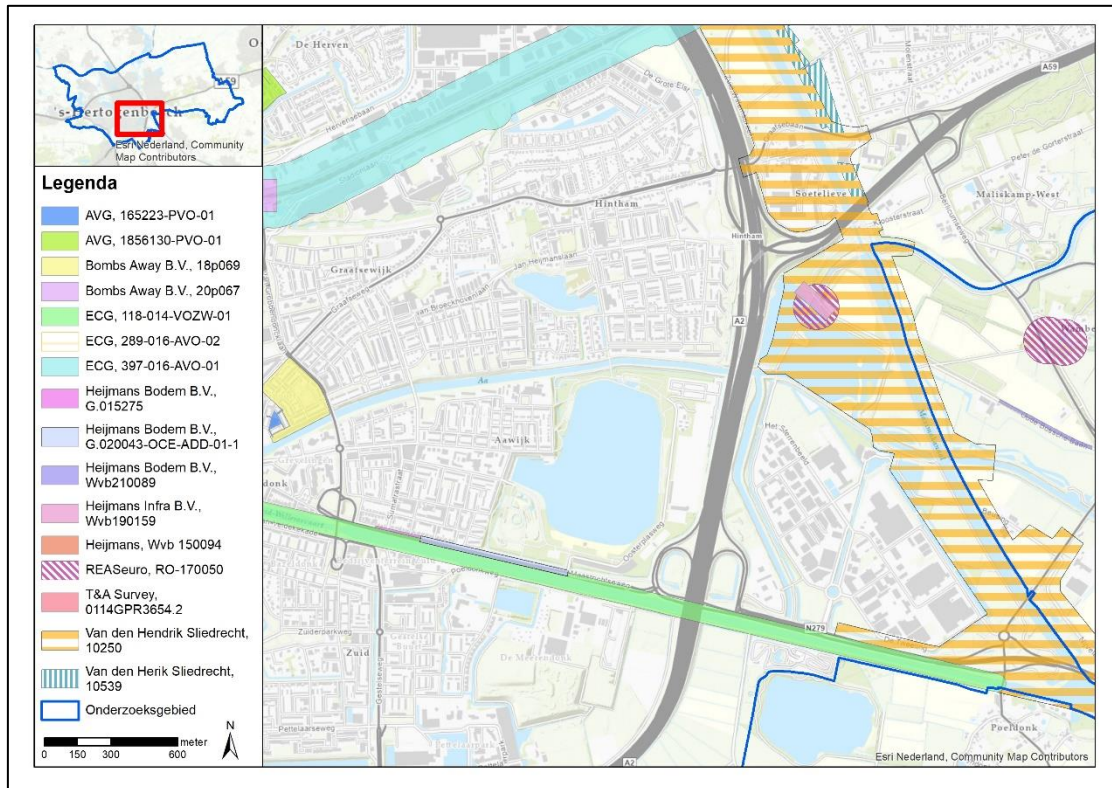
Opsporing Zilverenberg 6 – Euro radar 2022

In opdracht van de firma van Dijk geo- en milieutechniek B.V. heeft de firma Euro radar een opsporing uitgevoerd bij de Zilverenberg 6 door middel van realtime detectie. Er werden 25 sonderingen uitgevoerd waarbij geen significatie objecten werden waargenomen.

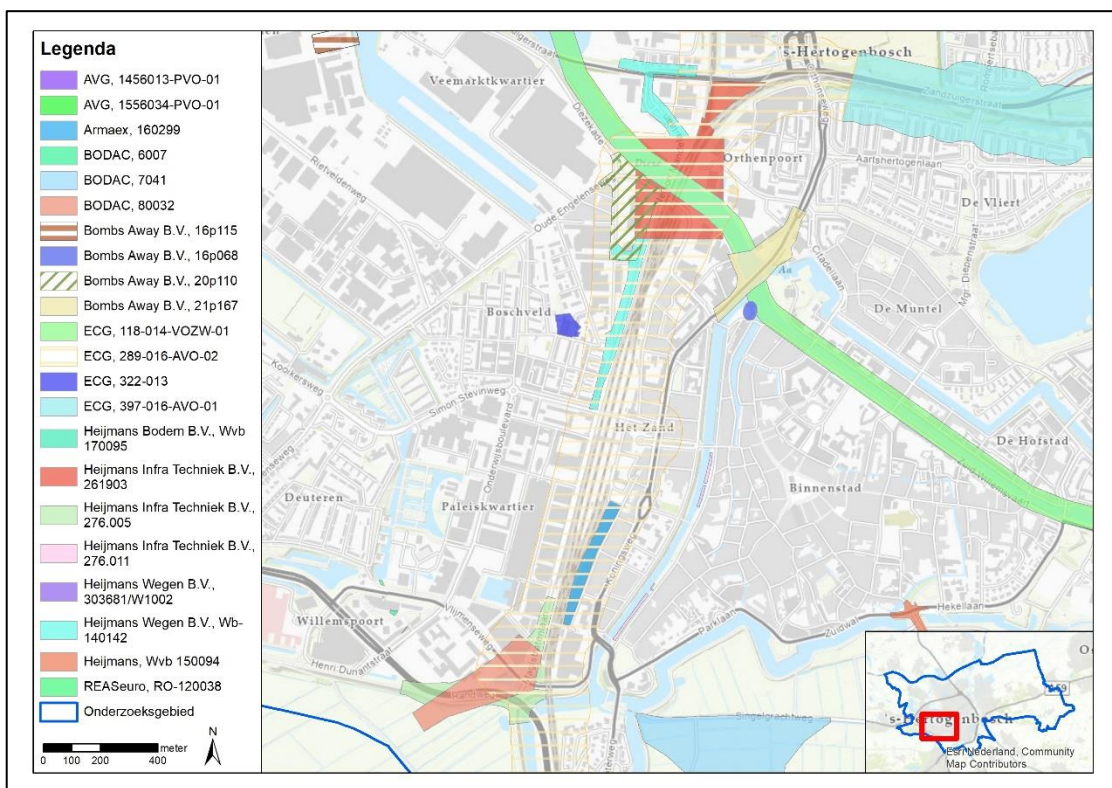
VO Diezebrug – Bombs Away 2022

In opdracht van de gemeente 's-Hertogenbosch heeft de firma Bombs Away B.V. in 2022 een vooronderzoek aangeleverd met betrekking op de Diezebrug. Het onderzoeksgebied was verdacht op geschutmunitie, vernielingsladingen, KKM, handgranaten, geweergranaten, munitie voor granaatwerpers en munitietoebehoren.

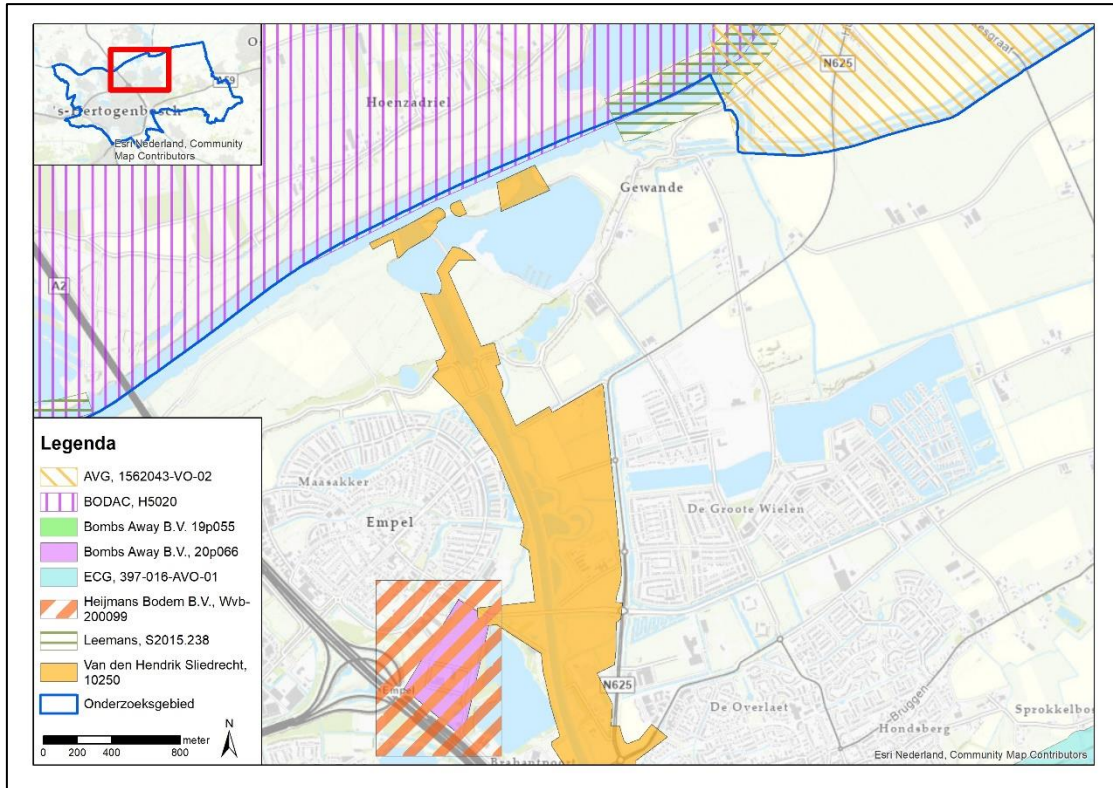
Daarnaast zijn er twee onderzoeken opgevraagd bij de firma's ECG en Euroradar met de rapportnummers 322-013 en EU18-104. Deze rapporten zijn tijdens het opstellen van het definitief rapport niet ontvangen.

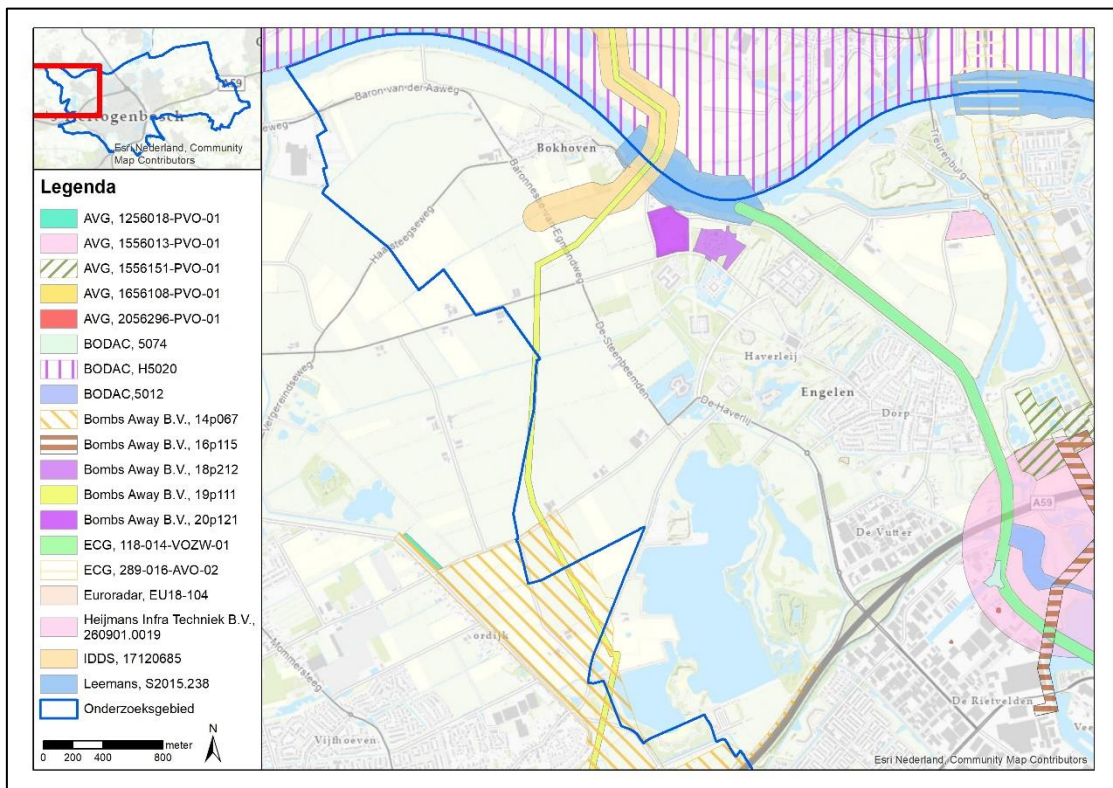
Afbeelding 2: Reeds uitgevoerde onderzoeken ten oosten van de binnenstad van 's-Hertogenbosch.

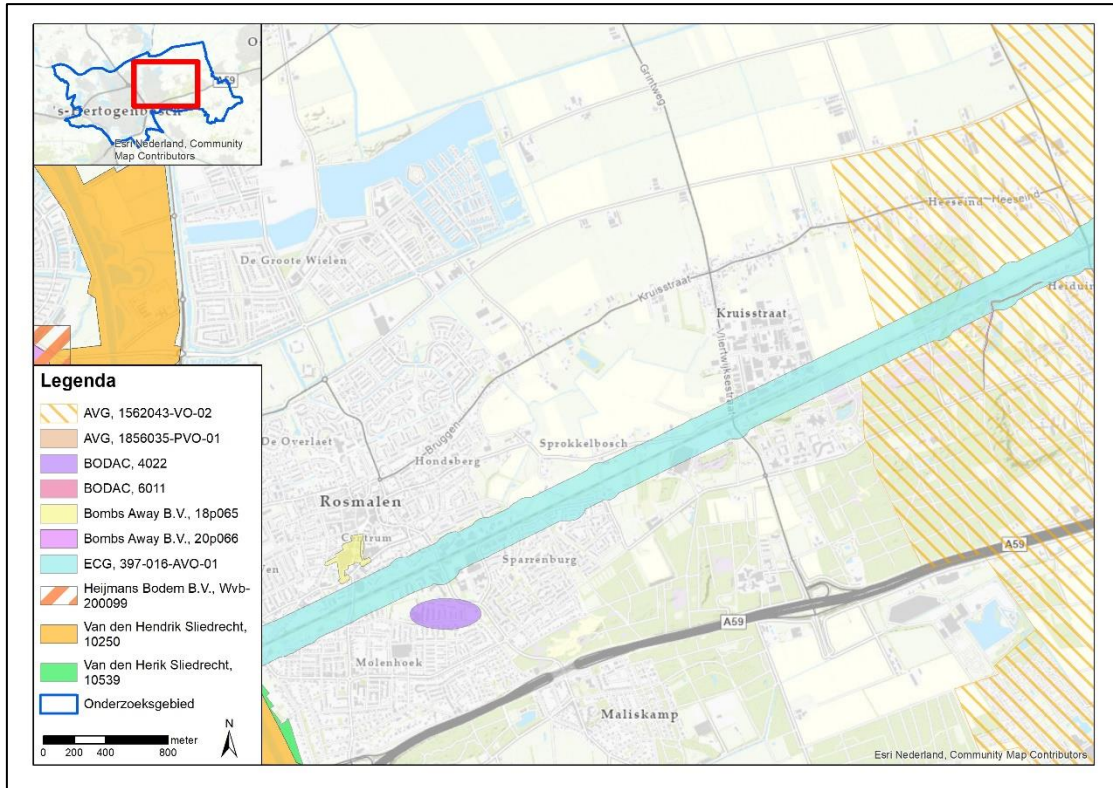
Afbeelding 3: Reeds uitgevoerde onderzoeken in de binnenstad van 's-Hertogenbosch.

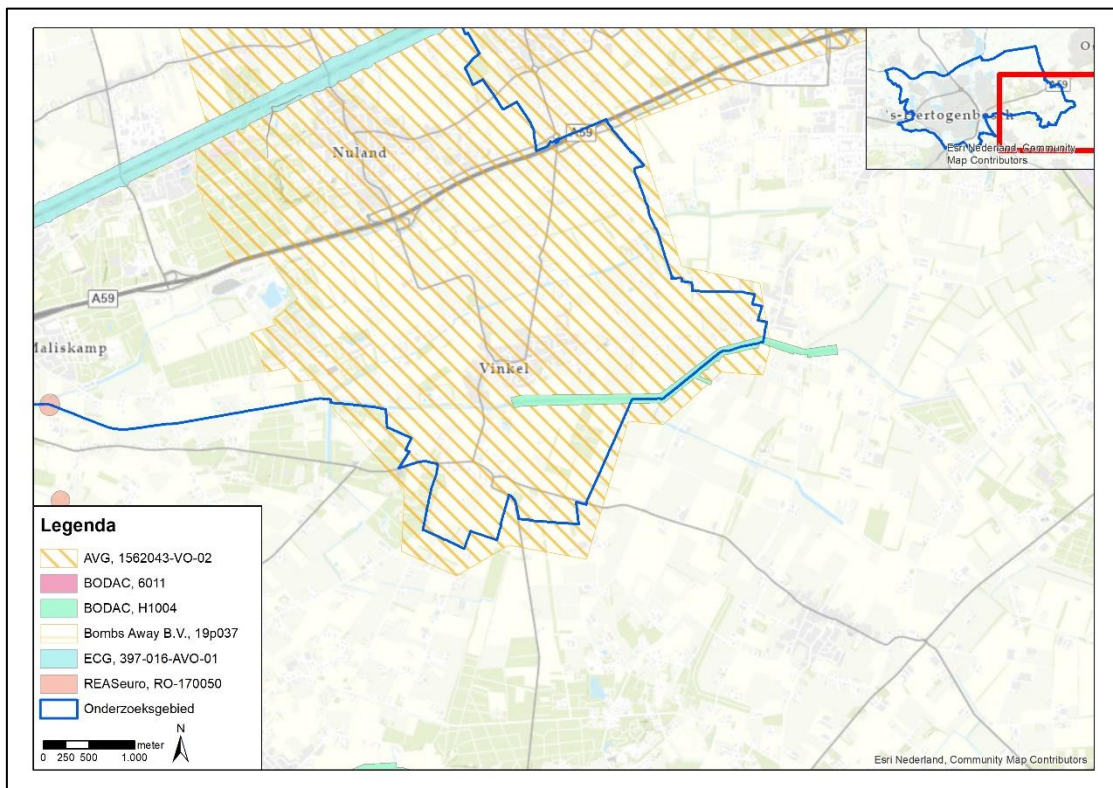
Afbeelding 4: Reeds uitgevoerde onderzoeken in het noorden van de gemeente 's-Hertogenbosch.

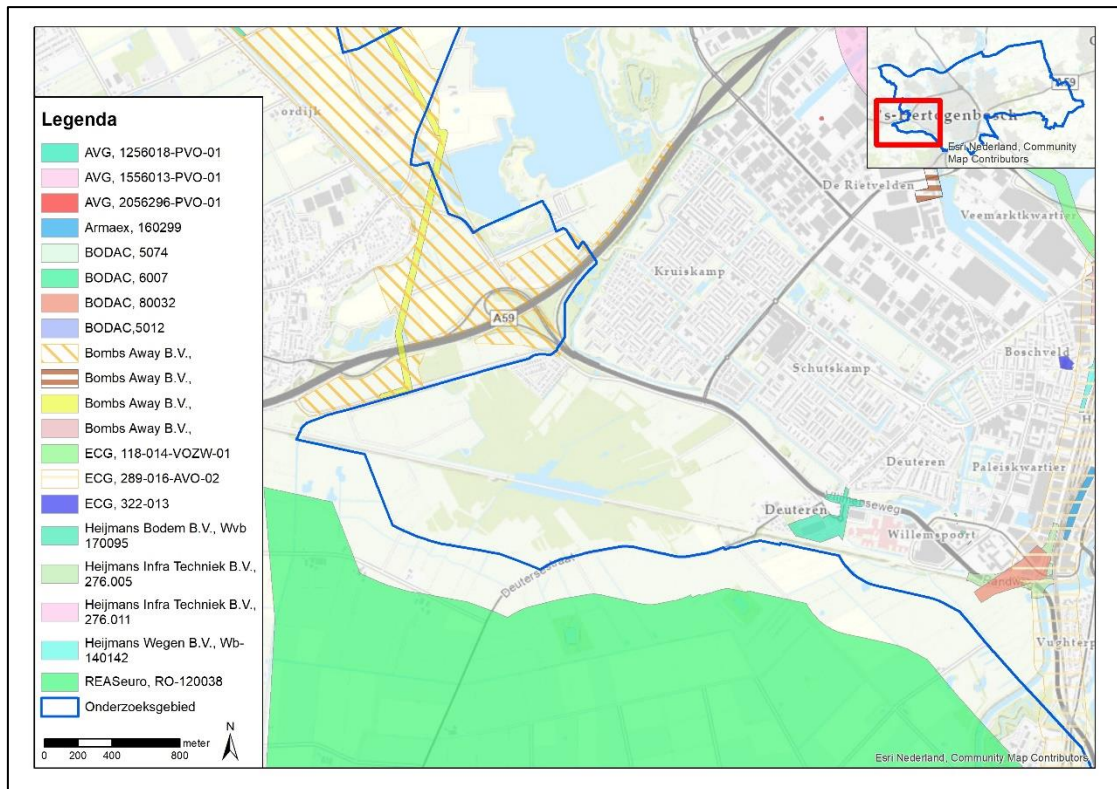
Afbeelding 5: Reeds uitgevoerde onderzoeken in het noordwesten van de gemeente 's-Hertogenbosch.

Afbeelding 6: Reeds uitgevoerde onderzoeken in het oosten van de gemeente 's-Hertogenbosch.

Afbeelding 7: Reeds uitgevoerde onderzoeken in het zuidoosten van de gemeente 's-Hertogenbosch.

Afbeelding 8: Reeds uitgevoerde onderzoeken in het zuidwesten van de gemeente 's-Hertogenbosch.

2.3 Literatuur

In het kader van dit aanvullend onderzoek OO is een literatuurstudie uitgevoerd. Literatuur geldt als secundaire bron. Naast de standaard boekwerken over de gevechtshandelingen in de Tweede Wereldoorlog op het land en in de lucht, zijn ook de regionale en streekgebonden publicaties bestudeerd. In onderstaande overzicht zijn de geraadpleegde publicaties weergegeven.

- Amersfoort, H. & P. Kamphuis (Red.), *Mei 1940, de strijd op Nederlands grondgebied* (Amsterdam 2012);
- Bekker, J., de, *Empel in het bijzonder. Rustig en onrustig* (Schijndel 1993);
- Bell, A.C., *History of the Manchester Regiment. First and Second Battalions 1922-1948* (1954);
- Bie, de B., *Tussen Dieze en de Meer. Vertellingen over Engelen van vroeger en nu* (Engelen 2001);
- Biemans, J.G.M., *Engelen grensdorp aan de Dieze* (Engelen 2011);
- Bijnen, R. *Oorlogsdagboek* (Berlicum/Rosmalen 2019);
- Bergh, J. van den, *Persoonlijke herinneringen aan haar belevenissen in Oss en omgeving in de Tweede Wereldoorlog (1940-1945)* (Gouda 2009);
- Berselaar, H. van den, "Wandeling in woorden. Langs memorabele plaatsen" in *Wegens bijzondere omstandigheden... 's-Hertogenbosch in bezettingstijd 1940 – 1944* (red. R. Kok) (Alphen aan de Maas 2008);
- Boardman, C.J., *Tracks in Europe. The 5th Royal Inniskilling Dragoon Guards 1939 – 1946* (Salford 1990);
- Boeijen, W.F.J. *Vliegen en Vechten bij de Maas 1940-1945* (Westervoort 2004);
- Boschboom, *Bladeren/151* ('s-Hertogenbosch 1974);
- Boschboom, *De Bevrijding van 's-Hertogenbosch Oktober 1944* ('s-Hertogenbosch 1969);
- Bollen, H. & P. Vroemen, *Canadezen in actie: Nederland najaar '44 - voorjaar '46* (Warnsveld 1994);
- Bret, G.A., *History of the South Wales Borderers and the Monmouthshire Regiment. Part III The 2nd Battalion the Monmouthshire Regiment 1933 – 1952* (Pontypool 1953);
- Buijks, H.G.J., *Vinkel 100 jaar kerkdorp 1884-1984* (Vinkel 1984);

- Desmense, W., *Engelen tussen bevrijding en vrijheid* (Engelen 2020);
- Didden, J.M. en M. Swarts, *Strijd tussen Maas en Duinen. Een fotoverslag van de gebeurtenissen in de Langstraat van september 1944 tot mei 1945* (Waaldijk 1979);
- Didden, J. en M. Swarts, *Einddoel Maas. De strijd in zuidelijk Nederland tussen september en december 1944* (Weesp 1984);
- Didden, J., “Een strategische plaats. De bevrijding” in Wegens bijzondere omstandigheden... 's-Hertogenbosch in bezettingstijd 1940 – 1944 (red. R. Kok) (Alphen aan de Maas 2008);
- Didden, J. en M. Swarts, *Autumn Gale Herbst Sturm. Kampfgruppe Chill* (Boxtel 2013);
- Didden, J. en M. Swarts, *Kampfgruppe Walther and Panzerbrigade 107. A thorn in the side of Market Garden* (Drunen 2016);
- Elzen, A. van den en T. van der Lee, *Vinkel vijf jaar oorlog 1940-1945* (Geffen 1990);
- Elzen, A. van den, *Wel gestorven niet vergeten. Oorlogsslachtoffers Rosmalen* (Rosmalen 1996);
- Elzen, H. van den, *Oorlogsverhalen* (mei-juni 2013. Verkregen via Heemkunde Vinckel);
- Foppele, W., *De Hel van 't Zand* (Den Bosch 1944);
- Gaal, F. van en P. Verhagen, *'s-Hertogenbosch binnen de Veste een historische verkenningsstocht* ('s-Hertogenbosch 2001);
- Gent, L. van, *Verhalen van Bosschenaren en anderen 1940-2000. Ooggetuigen in het licht van 2000* ('s-Hertogenbosch 1999);
- Gent, L. van, *Oktober 1944 Den Bosch West bevochten* ('s-Hertogenbosch 2001);
- Geldhof, N., *De operaties van 320 Squadron* (Maarssen 2006);
- Hammel, E., *Air War Europe* (Pacifica 1994);
- Heiden, P.D. van der, R. van de Laar, *Als de dag van gisteren. Drie generaties Bosschenaren en de oorlog* (Den Bosch);
- Hermens, A., *Rosmalen in de vuurlinie 5 september 1944 – 5 mei 1945* (Rosmalen 1994);
- Hermens, A., *Luchtoorlog boven Rosmalen 1940 – 1945* (Rosmalen 2004);
- Kers, B., *Dagboek van Annie Steeman. Het dagelijks leven in Zaltbommel tijdens de Tweede Wereldoorlog* (Zaltbommel 2014);
- Klep, Ch. & B. Schoenmaker (Red.), *Oorlog op de flank. De bevrijding van Nederland 1944-1945* (Den Haag 1995);
- Korthals Altes, A., *Luchtgevaar. Luchtaanvallen op Nederland 1940-1945* (Amsterdam 1984);
- Lancashire Infantry Museum, *The history of the East Lancashire Regiment 1939-1945* (herdruk 2016);
- Lindsay, M., *History of the 7th Armoured Division (1943-1945)* (1945);
- Lutkie, W., *Korst en Kruim* (Ontvangen via Heemkundegroep Nuweland);
- Margry, K. “De slag om Den Bosch” in '40 – '45 Toen & Nu (Soest z.);
- Meijers, A., *They were all over the sky. Een kroniek over de Amerikaanse bombardementen gedurende Operatie Market Garden – September 1944* (Utrecht 2019);
- Molenaar, F.J., *De luchtverdediging in de meidagen 1940* (2dln, Den Haag 1970);
- Nierstrasz, V., *De strijd op Nederlands grondgebied tijdens Wereldoorlog II, Nederlands verdediging tegen de Duitse aanval van 10-19 mei 1940* (Groene Serie) (Den Haag 1952 ev.);
- Nierstrasz, V., *De Verdediging van Noord-Limburg en Noord-Brabant Mei 1940* (Den Haag 1953);
- Oord, K. van den, *Engelen en Bokhoven bevrijd* (Engelen 2019);
- Oord, K. van den, “De burens van 's-Hertogenbosch. Bokhoven, Engelen, Empel en Rosmalen bezet” in Wegens bijzondere omstandigheden... 's-Hertogenbosch in bezettingstijd 1940 – 1944 (red. R. Kok) (Alphen aan de Maas 2008);
- Reijnen, B., L en K. van Grinsven, *Liefste Daggie, Dagboek van een Bosch meisje in de Tweede Wereldoorlog* ('s-Hertogenbosch 2019);
- Rogers, R.L. *History of the Lincoln and Welland Regiment* (Vancouver 1954);
- Santvoort, T., van *In d'n oorlog...De bevrijding van Den Bosch* ('s-Hertogenbosch 2014);
- Stanley, G.F., *In the face of danger. The story of the Lake Superior Regiment* (Port Arthur 1960);

- Temeer, H., "Naspel. Van bevrijding naar normaliteit, oktober 1944 – 1946" in Wegens bijzondere omstandigheden... 's-Hertogenbosch in bezettingstijd 1940 – 1944 (red. R. Kok) (Alphen aan de Maas 2008);
- Thuring, J.W.G.M, P.L.A. Pouwels, *Twee weken en de wevers* (Nistelrode 1991);
- Pennings, A., *Van Beerlinghem tot Berlicum. Enkele hoogte- en dieptepunten uit de geschiedenis van Berlicum, Middelrode, Kaathoven en Belver (Berlicum 2001)*;
- Pouwels, P., *Vliegtuigcrashes 1940-1945 in Midden – Brabant* (Nieuwkuijk 2018);
- Velden, P. van der, *Langs de Maas. Heusden – Haarsteeg – Empel* (Roosendaal 1981);
- Venrooij, M. van, *Dorp in oorlogstijd. Nuland 1940-1945* (Nuland 2019);
- Verlaat, A., *Engelen in oorlogstijd 1940-1945* (Engelen 1995);
- Verkuil, G., *Vertel nog eens...Bommelerwaardse herinneringen* (Zaltbommel 1996);
- Verstraeten, J., *Storm over Den Bosch ('s-Hertogenbosch 1944)*;
- Voort, S. van der, *Orthen in de oorlog* (Orthen 2006);
- Voort, S. van der, *Orthen moedervlek van Den Bosch* (Orthen 1985);
- Zoggel, G.J. *Een beeld van een dorp. Nuland 1900-1940* (Schijndel 1993);
- Zwanenburg, G., *En nooit was het stil...Kroniek van een luchtoorlog* (2 delen, 1991-1993).

Relevante informatie uit de bestudeerde literatuur is verwerkt in dit rapport (zie hoofdstuk 3).

2.4 Archiefonderzoek in Nederland

Naast literatuurstudie is er archiefonderzoek in Nederland uitgevoerd. Archiefstukken vallen onder de primaire bronnen. Het gemeentearchief, evenals het provinciaal archief en het Nationaal Archief (NA) in Den Haag zijn geraadpleegd door een projectmedewerker van Bombs Away B.V. Verder zijn ook stukken uit het archief van het Instituut voor Oorlogs-, Holocaust- en Genocidestudies (NIOD) in Amsterdam en van het Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH) in Den Haag bestudeerd. Tevens zijn het archief van de Explosieven Opruimingsdienst Defensie (EOD) en het Semi-statisch Informatie Beheer Ministerie Defensie (SSA) te Rijswijk bestudeerd. Voor dit onderzoek heeft er een fysiek bezoek aan het gemeentearchief van 's-Hertogenbosch plaatsgevonden.

In de volgende subparagrafen worden alle voor dit onderzoek geraadpleegde archieven nader beschreven. Relevante informatie uit de geraadpleegde stukken en dossiers is verwerkt in dit rapport (zie hoofdstuk 3).

2.4.1 Gemeentearchief (SADB) 's-Hertogenbosch

De volgende (voormalige) gemeenten maken tussen 1945-heden deel uit van de gemeente 's-Hertogenbosch: Engelen, Empel en Meerwijk, Nuland en Rosmalen. Na de Tweede Wereldoorlog zijn deze gemeenten samengevoegd in de gemeente 's-Hertogenbosch. In het Stadsarchief Den Bosch (SADB) te 's-Hertogenbosch is het gemeentearchief van de gemeente 's-Hertogenbosch en de (voormalige) gemeenten Engelen, Rosmalen en Nuland geraadpleegd. Er zijn geen relevante inventarissen gevonden in het gemeentearchief van Empel en Meerwijk. Conform de richtlijnen van het 'Certificatieschema vooronderzoek en risicoanalyse OO' is in het gemeentearchief gezocht naar stukken van de luchtbeschermingsdienst, over aangetroffen/geruimde OO en oorlogsschaderapporten. Vanwege het grote aantal geraadpleegde inventarissen is de tabel met inventarissen in bijlage 3 te raadplegen.

2.4.2 Provinciaal archief (BHIC) te 's-Hertogenbosch

Het onderzoeksgebied ligt in de provincie Noord-Brabant. In het Brabants Historisch Informatie Centrum (BHIC) te 's-Hertogenbosch is het provinciaal archief geraadpleegd. Conform de richtlijnen van het 'Certificatieschema vooronderzoek en risicoanalyse OO' is gezocht naar stukken van de luchtbeschermingsdienst, over aangetroffen/geruimde OO en oorlogsschaderapporten. Hiertoe zijn de archieven van het Militair Gezag, het provinciaal bestuur en de Commissaris van de Koningin geraadpleegd. In de onderstaande tabel zijn de bestudeerde stukken weergegeven:

Toeg. nr.	Titel	Inv. nr.	Jaar	Omschrijving
127	Militair Gezag Noord-Brabant (1944-1946)	34	1945	<i>Kaarten oorlogsschade aan woningen, boerderijen, kerken en andere gebouwen</i>
		38	1932-1944	<i>Provinciekaarten met ingetekende wegen en merkpunten</i>
		40	1944	<i>Kaarten spoorwegen, grensstations, rangeer- en werkplaatsen</i>
		42	ca. 1932-1945	<i>Kaarten stroomgebied Dommel</i>
		46	1932-1944	<i>Kaarten waterwegen en vernielde sluizen en bruggen in arrondissement 's-Hertogenbosch</i>
		47	1932-1944	<i>Kaarten waterwegen en vernielde sluizen en bruggen in westelijk Brabant</i>
		104	1945	<i>Tijdstip bevrijding gemeenten in Noord-Brabant, 1945</i>
		171	1944-1945	<i>Belastingen, deviezen en oorlogsschade</i>
		211	1945	<i>Rapporten over in januari - maart in Noord-Brabant neergekomen vliegende bommen V.1 en V.2</i>
		215	1944-1945	<i>Instructies, verordeningen, verslagen en rapporten brandweer en luchtbescherming</i>
		216	1944-1945	<i>Opruiming mijnen</i>
		218	1944-1945	<i>Vijandelijke luchtlandingen</i>
		219	1944-1945	<i>Sectie brandweer en luchtbescherming</i>
		267	1944-1945	<i>Weekrapporten sectie openbare werken</i>
		270	1944-1945	<i>Wederopbouw drinkwater-, elektriciteits- en gasvoorziening</i>
		271	1944-1945	<i>Wederopbouw infrastructurele werken, voornamelijk bruggen</i>
		272	1944-1945	<i>Wederopbouw</i>
		280	1944-1945	<i>Schade enquêtemissie</i>
		291	1945	<i>Publicatie sectie voorlichting Militair Gezag "Hoe zit dat? Enkele uiteenzettingen over de voornaamste problemen van bevrijd gebied", 1945</i>
		307	1944-1945	<i>Mijnen en andere explosieven</i>
		459	1944-1945	<i>Politioele aangelegenheden</i>
460	1944-1945	<i>Brandweer en luchtbescherming</i>		
461	1945	<i>Opruimen mijnen en opgaven neergekomen V.1's en V.2's</i>		
371	Provinciale Waterstaat 1876-1949	1267	1944-1945	<i>Oorlogsschade aan en herstellen bemalingsinrichtingen</i>
		1316	1943-1945	<i>Herstel oorlogsschade aan dijken en overleg tussen provincie, luchtbescherming en Duitse bezettingsautoriteiten ter voorkoming schade</i>
		1338	1940-1944	<i>Bestek aanbrengen gaten, stellingen, gangen en dergelijke door Duitse bezettingsautoriteiten in dijken</i>
		1391	1941-1944	<i>Overleg tussen gemeenten en bezettingsautoriteiten over schade aan wegen door bom- en granaatinslag</i>
		1448	1841-1949	<i>Overzichten en andere bescheiden over bruggen gemeenten C - Do</i>
		1452	1841-1949	<i>Overzichten en andere bescheiden over bruggen gemeenten F - G</i>
		1455	1841-1949	<i>Overzichten en andere bescheiden over bruggen gemeenten K- M</i>
		1477	1940	<i>Overzichten, verstrekt aan Feldkommandant Duitse Weermacht over herstel oorlogsschade aan bruggen en dergelijke in provincie</i>
		1478	1940 - 1943	<i>Technische gegevens van bruggen in gemeenten die op last Duitse bezettingsautoriteiten zijn hersteld</i>
		1480	1944-1945	<i>Opgaven militair gezag over beschadiging, vernieling en stremming bruggen, duikers en dergelijke</i>

Toeg. nr.	Titel	Inv. nr.	Jaar	Omschrijving
		1671	1942-1949	<i>Opgaven door gemeente- en waterschapsbesturen van geleden oorlogsschade, en stukken over vergoeding daarvoor</i>
1085	Commissaris van de Koningin CdK in Noord-Brabant	366	1944-1945	Verslagen van bezoeken aan pas bevrijde gemeenten
		367	1944-1945	Rapporten burgemeesters aan CdK over algemene toestand binnen hun gemeente kort na bevrijding
		368	1944-1945	<i>Verslagen vergaderingen CdK, burgemeesters en vertegenwoordigers Militair Gezag over problemen in bevrijde gemeenten</i>
		418	1940-1941	<i>Verstrekken opgave aan Duitse leger van militaire versterkingen in Noord-Brabant,</i>
		431	1944-1945	<i>Verslagen van CdK voor de minister van Binnenlandse Zaken over oorlogsgebeurtenissen en toestand waarin provincie zich bevindt na bevrijding</i>
		444	1944-1947	<i>Bevrijding Noord-Brabant door geallieerden en specifieke problematiek die hiermede gepaard ging</i>
		660	1937 - 1941	<i>Bescherming bevolking tegen luchtaanvallen</i>
		668	1929-1939	<i>Organisatie luchtbeschermingsdienst Leende t/m Nuland</i>
		798	1940 mei-juni	<i>Opgaven aan regeringscommissariaat van in aanmerking komende projecten voor wederopbouw oorlogsschade in Noord-Brabant,</i>
		799	1940 juli-september	<i>Opgaven aan regeringscommissariaat van in aanmerking komende projecten voor wederopbouw oorlogsschade in Noord-Brabant,</i>
		800	1944-1947	<i>Bemoeienis van CdK met aanpak wederopbouw Noord-Brabant na bevrijding</i>
1113	Provinciale Waterstaat, 1950 – 1979	91	1950-1952	<i>Overzichten geleden oorlogsschade aan provinciale eigendommen</i>
1148	Provinciaal Bestuur Noord-Brabant (1920-1949)	226	1937-1944	<i>Luchtbeschermingsplan griffiegebouw</i>
		441	1939-1940	<i>Luchtbescherming waterleidingbedrijven</i>
		442	1939 - 1943	<i>Bescherming tegen luchtaanvallen op waterstaatswerken dienende tot waterkering en waterlozing</i>
		443	1944	<i>Lijsten oorlogsschade aan eigendommen provincie, gemeenten en waterschappen</i>
		674	1926-1946	<i>Circulaires over herstel schade aan dijken en waterkeringen</i>
		901	1940 - 1950	<i>Oorlogsschade aan wegen, bruggen enz en overleg over schadeloosstelling met Commissariaat voor Oorlogsschaden</i>
		1286	1946-1947	<i>Herstel schade door oorlog en bezetting aan eigendommen publiekrechtelijke en daarmede gelijkgestelde lichamen</i>
1392	Provinciaal Bestuur, 1950-1986	3640	1949-1958	<i>Vaststellen van toestand wegen en bruggen na geleden oorlogsschade, en van financiële bijdrage door het Rijk in het herstel daarvan</i>

2.4.3 Nationaal Archief (NA) Den Haag

In het Nationaal Archief (NA) zijn onder meer stukken van de collectie Inspectie Bescherming Bevolking tegen luchtaanvallen (toeg.nr. 2.04.53.15) met daarin de berichten van gemeenten aan de Rijksinspectie Luchtbescherming te Den Haag in de periode 1940-1943, het zgn. Bunkerarchief (toeg. nr. 2.13.167), de verzameling krantenknipsels uit het archief van het Korps Hulpverleningsdienst (toeg.nr. 2.04.110) en het Militair Gezag (toeg. nr. 2.13.25) ingezien. In de onderstaande tabel staan de geraadpleegde stukken:

Toeg. nr.	Titel	Inv. nr.	Jaar	Omschrijving
2.04.53.15	Inspectie Bescherming Bevolking tegen luchtaanvallen (1937- 1946)	37	1940- 1941	Ingekomen en minuten van uitgegane brieven van en aan diverse overheidsinstellingen: Commissaris der Koningin in de provincie Noord-Brabant, nrs. 17.32.1 - 17.32.11
		78	1940- 1941	Meldingen en processen-verbaal ontvangen van gemeenten over geallieerde luchtactiviteiten: Noord- Brabant
2.04.110	Korps Hulpverleningsdienst (1945-1974)	20	1945- 1959	<i>Registers met krantenknipsels inzake explosieven</i>
		21	1945- 1947	<i>Registers met krantenknipsels inzake explosieven</i>
		22	1957- 1959	<i>Registers met krantenknipsels inzake explosieven</i>
		23	1947	<i>Tijdschrift voor het personeel van de Hulpverleningsdienst</i>
		28	1947- 1970	<i>Verzameling krantenknipsels inzake de Hulpverleningsdienst</i>
		69	1967- 1971	Stukken betreffende de inhuur van de Hulpverleningsdienst door Rijkswaterstaat Directie Wegen voor het ruimen van explosieven
2.13.25	Militair Gezag (1939)(1943- 1946)(1956)	1563	1944- 1945	<i>Rapporten betreffende bom- en granaatslagen en de organisatie van luchtbeschermingsdiensten in gemeenten in Zeeland, Noord-Brabant en Limburg [4.46.00],</i>
		1567	1944- 1945	<i>Stukken betreffende de opsporing en ruiming van mijnen en andere explosieven [4.75.00]</i>
		1568	1944- 1945	<i>Rapporten van de Censuurdienst van de Sectie PTT inzake brieven waarin melding gemaakt wordt van bombardementen, afschriften [4.06.00]</i>
2.13.167	Het archief van het 2e Geniecommandement, Bureau Registratie Verdedigingswerken van het Ministerie van Defensie (zgn. 'Bunkerarchief'), (1923) 1946-1987 (1992)	272-284	1951	<i>Blokkaarten van werken</i>
		285-296	1947- 1962	<i>Overzichtskaarten</i>
		1112- 1119	z.j.	<i>Nederlandse stafkaarten met aantekeningen van stellingen en complexen, schaal 1:25000</i>
		1120	z.j.	<i>Stellingkaarten van heel Nederland (dienstgeheim) met vermeldingen van alle Nederlandse en Duitse werken waarop de aard van de groepen van werken door symbolen zijn aangegeven. Groot formaat.</i>
2.13.210	Commissie van Proefneming met hierin opgenomen afgedwaalde archiefbescheiden van onderdelen van de Artillerie-Inrichtingen en Artillerie onderdelen (1814-)(1867-1942)	23	1940	<i>Staten houdende opgaven van plaatsen waar mogelijk onontpofte projectielen zijn gevonden, die wel of niet geruimd zijn</i>
		24	1940	<i>Stukken betreffende het ruimen van landmijnen en het beschikbaar stellen van personeel, ingedeeld naar gebied</i>
		25	1940	<i>Ingekomen en minuten van uitgaande stukken inzake aanvragen tot het ruimen van onontpofte (water)mijnen en personeelsaangelegenheden</i>

Toeg. nr.	Titel	Inv. nr.	Jaar	Omschrijving
		26	1940	<i>Ingekomen en minuten van uitgaande stukken inzake aanvragen tot het ruimen van onontpofte (water)mijnen en personeelsaangelegenheden</i>
		28	1941-1942	<i>Lijsten met opgave van personeel en afwikkeling van de afdeling belast met het onschadelijk maken van niet gesprongen munitie en vliegtuigbommen</i>

2.4.4 Instituut voor Oorlogs-, Holocaust- en Genocidestudies (NIOD) Amsterdam

In het archief van het NIOD zijn de volgende collecties geraadpleegd: Collectie Departement van Justitie (toegangsnummer 216k), waarin zich processen-verbaal bevinden met betrekking tot bomafwerpen en andere luchtoorlog gerelateerde gebeurtenissen in een aantal Nederlandse gemeenten, en de Collectie *Generalkommissariat für das Sicherheitswesen – Höhere SS- und Polizeiführer Nord-West* (toegangsnummer 077), waarin zich een relatief compleet overzicht bevindt van bomafwerpen en andere luchtoorlog gerelateerde gebeurtenissen op Nederlands grondgebied in de periode september 1940 - april 1941. Tevens is het archief van de verzetsgroep Groep Albrecht (toeg. nr. 190a) ingezien. In de onderstaande tabel zijn de bestudeerde stukken weergegeven:

Toeg. nr.	Titel	Inv. nr.	Jaar	Omschrijving
077	<i>Generalkommissariat für das Sicherheitswesen (Höhere SS- und Polizeiführer Nord-West) (1938)(1940-1945)</i>	1328	1940-1941	<i>Dagberichten van de Befehlshaber der Ordnungspolizei Den Haag betreffende vijandelijke luchtaanvallen</i>
190a	Groep Albrecht (1943-1947)	17-34	1945	<i>Enige verslagen, alsmede medewerkers van de groep Albrecht afkomstig uit de volgende sectoren: het Noorden, Overijssel, de Achterhoek, en Twente, D. A. A. (=Deventer, Arnhem, Apeldoorn), de Veluwe en Gelderland, Alblasserwaard en de Betuwe, Utrecht, Amersfoort, Amsterdam, Woerden, Zuid-Holland, Zeeland, Zuid-Nederland</i>
216k	Departement van Justitie (1935)(1940-1945)(1950)	181-185	1943-1944	<i>Processen-verbaal van de plaatselijke luchtbeschermingsdiensten, politie en Marechaussee met betrekking tot vijandelijke vliegtuigen, bomaanvallen en ontploffingen in verschillende gemeente</i>

Tevens is de online beeldbank van het NIOD geraadpleegd via de site <https://beeldbankwo2.nl/nl/>. De beeldbank is op 13 juli 2022 doorzocht op 's-Hertogenbosch / Den Bosch, Rosmalen, Engelen, Empel, Meerwijk, Nuland, Heeseind, Kruisstraat, Vinkel, Kaathoven, Orthen, Hintham, Diezekant, Gewande, Herve, Crèvecoeur, Bokhoven en Bruggen. Dit leverde relevante resultaten op, zoals foto's met oorlogsschade. Hieronder is een selectie gemaakt.

Beeldnummer	Plaats	Datum	Omschrijving	Bijzonderheden
143225 63726	Nuland/Rosmalen	Mei 1940	Een Duitse Heinkel vliegtuig bij Nuland of Rosmalen	Geen
90971	Nuland	Onbekend	De verwoeste fabriek van Voets in Nuland	De verwoesting is zeer waarschijnlijk ontstaan tijdens de raketaanval op Nuland.
141993	Rosmalen	21-10-1944	Stoottroepen Rosmalen Welsh Division	Geen
142847 142845	's-Hertogenbosch	Onbekend	Schade Sint Josephhuis	Gezien er op het nummerbord "SS" staat is de schade niet afkomstig van de meidagen 1940.
142831	's-Hertogenbosch	Onbekend	Opgeblazen spoorbrug over de Dieze	Geen

Beeldnummer	Plaats	Datum	Omschrijving	Bijzonderheden
65424 65423	's-Hertogenbosch	Onbekend	Bominslag aan het Vondelstraatje	Geen
140311 140407	's-Hertogenbosch stationsplein	1944	Grote schade aan het Stationsplein en Britse soldaten poseren	Geen
140322 140280 140231 140271	's-Hertogenbosch Emmaplein	1944	Grote schade aan het Emmaplein met Britse militairen en burgers	Geen
140253	's-Hertogenbosch Brugplein	1944	Grote schade aan het Brugplein	Geen
140376 140276	's-Hertogenbosch Koninginnelaan	1944	Grote schade	Geen
140259	's-Hertogenbosch Hooge Steenweg	1944	Grote schade	Geen
140218	's-Hertogenbosch meelfabriek	1944	Grote schade	Geen
140277	Havendijk	1944	Grote schade	Geen
140381	Engelschenweg	1944	Schade	Geen
140319	's-Hertogenbosch station	1944	Opblazen van het spoorwegemplacement	Geen
87011	's-Hertogenbosch Kriegslazarett	1944	Een Britse tank stond voor het Kriegslazarett	Geen

2.4.5 Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH) Den Haag

Het NIMH beheert collecties over de geschiedenis en de archieven van de Nederlandse krijgsmacht en bezit een collectie die betrekking heeft op de Tweede Wereldoorlog. Voor het onderzoek is de collectie 575 'Bureau Inlichtingen/Duitse Verdedigingswerken' geraadpleegd. Aanvullend is de collectie 409 'Gevechtsverslagen en rapporten mei 1940' ingezien. Daarnaast zijn er nog diverse andere collecties bekeken. In onderstaande tabel zijn de geraadpleegde collecties weergegeven.

Toeg. nr.	Titel	Inv. nr.	Jaar	Omschrijving
409	Gevechtsverslagen en rapporten mei 1940 (mei 1940)	460003	1940	Verslagen van de 3e wegcompagnie van het bataljon spoorwegtroepen door kapitein J.D.N. Bardet
		46004	1940	Dagboek van de 3e wegcompagnie van het bataljon spoorwegtroepen door kapitein J.D.N. Bardet
		518015	1940	<i>Verslag van de commandant van het 9e compagnie Luchtdoelmitrailleurs, reservekapitein G.H. Schaap</i>
		519007	1940	<i>Verslag van de commandant van de 5e compagnie luchtdoelmitrailleurs 1e luitenant G.J. Kortebein</i>
		521051	1940	<i>Dagboek van de commandant van de 3e compagnie van het 1e bataljon van het 6e regiment infanterie kapitein R.B.M. Wirtz</i>
		521053	1940	<i>Verslag, tevens van sergeant A. Rietveld van de commandant van de 3e compagnie van het 1e bataljon van het 6e regiment infanterie kapitein R.B.M. Wirtz</i>
		521049	1940	<i>Verslagen, tevens van dienstplichtigen van de commandant van de 2e compagnie van het 1e bataljon van het 6e regiment infanterie kapitein C.D.M. van Exel</i>
420	Burgemeestersverklaringen '40-'45 (1940-1945)	5	1940-1945	<i>Burgemeestersverklaringen betreffende de aankomst van Duitse (en later) geallieerde eenheden, opgaves van de onderdelen en commandanten, gedenktekens, monumenten en (veld)graven: Echt t/m Ezinge</i>
		14	1940-1945	<i>Burgemeestersverklaringen betreffende de aankomst van Duitse (en later) geallieerde eenheden, opgaves van de onderdelen en commandanten, gedenktekens, monumenten en (veld)graven: Naaldwijk t/m Nijveeen</i>
		17	1940-1945	<i>Burgemeestersverklaringen betreffende de aankomst van Duitse (en later)</i>

Toeg. nr.	Titel	Inv. nr.	Jaar	Omschrijving
				<i>geallieerde eenheden, opgaves van de onderdelen en commandanten, gedenktekens, monumenten en (veld)graven: Raalte t/m Rijswijk (ZH)</i>
		29	1940-1945	<i>Burgemeestersverklaringen betreffende (o.a.) de bevrijdingsdatum, verzetsdaden, verzetslieden en gesneuvelden bij verzetsdaden: Echt t/m Ezinge</i>
		38	1940-1945	<i>Burgemeestersverklaringen betreffende (o.a.) de bevrijdingsdatum, verzetsdaden, verzetslieden en gesneuvelden bij verzetsdaden: Naaldwijk t/m Nijeveen</i>
		41	1940-1945	<i>Burgemeestersverklaringen betreffende (o.a.) de bevrijdingsdatum, verzetsdaden, verzetslieden en gesneuvelden bij verzetsdaden: Raalte t/m Rijswijk (ZH)</i>
575	Bureau Inlichtingen/Duitse Verdedigingswerken (1940-1945)	406	1944	Datum: 24-04-1944; Schaal/code/blz.: GB/6905/44; Omschrijving: Berichten ACP tot en met ADO betreffende: Verslag van de inundaties in de provincies Utrecht, Noord en Zuid-Holland, Zeeland en Noord-Brabant, bijlage: plattegrond Utrecht/t Gooi (schaal 1:200.000), troepen in Geldermalsen, Kroaten in het Blinden Instituut in Haren (Groningen), troepen in Zaltbommel en Waardenburg voor verdediging bruggen over de Waal (bijlage: situatieschets), Organisation Todt en afdeling Flak in Culemborg, bombardement vliegveld Gilze-Rijen en IJmuiden (bijlage: situatieschets), pseudo vliegveld tussen Tilburg en Baarle-Nassau, flaktoren bij De Breul, Driebergen, vliegveld Eelde verzakt, versterking bruggen bij Hedel, bijlagen: twee situatieschetsen, openbreking kazematten bij Utrecht, treinverkeer bij Walcheren en 's-Hertogenbosch, spoorwerkplaats te Tilburg, foute politieofficier doodgeschoten te Bedum
		475	1944	Datum: 31-03-1944; Schaal/code/blz.: GB/4751/44; Omschrijving: Plattegrond van kazernes te 's-Hertogenbosch
		480	1944	Datum: 17-06-1944; Schaal/code/blz.: GB/8255/44; Omschrijving: Rapport over landingsterreinen, nummer. 1. Coördinaten van terreinen in Hedel, Nuland, Boxtel, Vught, Haren, St. Michielsgestel, Heusden, Grave, Ravestein en Lithoijen, gelegen bij objecten die in samenwerking komen voor bescherming door luchtlandingstroepen
		496	1944	Datum: november 1944; Schaal/code/blz.: E/512/44; Omschrijving: Inlichtingen betreffende militaire gegevens van de Bommelerwaard, startbanen van V.1 wapens en gegevens van 's-Hertogenbosch en omgeving (met kaarten, schaal1:40.000), van de Bureau inlichtingen der Nederlandsche regering te Nijmegen
		125	1952	Datum: juli - december 1952; Omschrijving: Briefwisseling van Hoofdingenieur-Directeur van de Rijkswaterstaat in de Directie Noord-Brabant, betreffende de inundaties in de omgeving van 's-Hertogenbosch, laatstgenoemde autoriteit geeft hier omtrent een uitvoerige beschouwing
		86	z.j.	Kaarten met Gesamt Flakeinsatz(luchtafweergeschut) in de omgeving van Zoutelande, Arnemuiden, Wemeldingen, Hansweert, Woensdrecht,

Toeg. nr.	Titel	Inv. nr.	Jaar	Omschrijving
				Roosendaal, Breda, Gelre, Tilburg, Eindhoven (met vliegveld), Volkel (met vliegveld), Venlo (met vliegveld), Nijmegen, 's-Hertogenbosch, Hedel, Zaltbommel, Culemborg, Vianen, Vreeswijk, Ravenstein en Grave, Gorinchem, Keizersveer, Geertruidenberg, Moerdijk, Dordrecht en Rotterdam, afkomstig van Flakgroep Rotterdam Flakregiment 8(v) en gericht aan Festungspionierstab 15, ten behoeve van de Führeratlas; Schaal/code/blz.: 1:25.000 i
		385	1944	Datum: 17-10-1944; Schaal/code/blz.: GB/5722/44; Omschrijving: Overzicht van troepensterktes van de Wehrmacht, politie, N.S.B., etc. in Brabant voor de plaatsen Helmond, Deurne, Vlierden, Liessel, Asten, Sommeren, Valkenswaard, Achelsche Kluis, Welschap, Veld, Meerveldhoven, Eindhoven, Boxtel, Den Bosch, Vught, St. Michiels Gestel, Sint-Oedenrode, Oss, Grave, Mill, Vekel, Zeeland, Handel en Uden
		487	1943	Datum: 06-06-1943; Schaal/code/blz.: NE/16/194; Omschrijving: Inlichtingenrapport van Engelandvaarder Gerrit Jan Floothuis betreffende onder andere Overijssel, Venlo, Amsterdam en Den Bosch
		490	1943	Datum: 03-10-1943; Schaal/code/blz.: NE/16/397; Omschrijving: Inlichtingenrapport van Engelandvaarder Cornelis Johannes van der Sluys betreffende Den Haag, Twente, Tilburg en Den Bosch
		490	1943	Datum: 16-12-1943; Schaal/code/blz.: NE/16/411; Omschrijving: Inlichtingenrapport van Engelandvaarder Andreus Wilhelmus Maria Ausems betreffende de spoorwegen in Amsterdam en Den Bosch (met schets)
		492	1944	Datum: 03-02-1944; Schaal/code/blz.: NE/16/423; Omschrijving: Inlichtingenrapport van Engelandvaarder Michel Louis Parren betreffende luchtafweer en kazernes in Utrecht, Den Bosch, Zaltbommel, Hedel en Roosendaal

Tevens is de online-beeldbank van het NIMH geraadpleegd via de site <https://nimh-beeldbank.defensie.nl/>. De beeldbank is op 13 juli 2022 doorzocht 's-Hertogenbosch / Den Bosch, Rosmalen, Engelen, Empel, Meerwijk, Nuland, Heeseind, Kruisstraat, Vinkel, Kaathoven, Orthen, Hintham, Diezekant, Gewande, Herve, Crèvecoeur, Bokhoven en Bruggen. Dit leverde relevante resultaten op. Hieronder is een selectie gemaakt.

Beeldnummer	Plaats	Datum	Omschrijving	Bijzonderheden
2155_001829	's-Hertogenbosch	September 1944	Burgers zoeken dekking tijdens vuurgevechten	Geen

2.4.6 Defensie archieven

Het Semi-statisch Informatie Beheer Ministerie Defensie (SSA) in Rijswijk beheert delen van het archief van Defensie.

In dit archief zijn stukken geraadpleegd betreffende het ruimen van explosieven na de Tweede Wereldoorlog door de Mijn- en Munitieopruimingsdienst (MMOD) en door de Explosieven Opruimingsdienst Defensie (EOD).

MMOD

In het SSA bevinden zich de dossiers van de MMOD. Deze organisatie was een voorloper van de EOD en werd vlak na de Tweede Wereldoorlog opgericht om explosieven te ruimen. In onderstaande tabel zijn de geraadpleegde collecties weergegeven.

Toeg. nr.	Titel	Inv. nr.	Jaar	Omschrijving
Geen	Inventaris archief Mijn- en Munitie Opruimings-Dienst (MMOD)	44	1945-1947	B t/m E
		45	1945-1947	E t/m G
		49	1945-1947	M t/m N
		50	1945-1947	N t/m O
		51	1945-1947	P t/m S
		52	1945-1947	S t/m U

EOD

In het SSA liggen de ruimingsdossiers van de EOD tot oktober 2010. Deze ruimrapporten, ook wel Melding Opdracht en Ruimrapport (MORA) en Uitvoeringsopdracht (UO) genaamd, zijn overzichten van geruimde munitie en zijn gerangschikt per gemeente. Sinds 1971 worden deze rapporten bijgehouden. Sinds eind 2010 worden de meldingen van geruimde OO rechtstreeks door de EOD aangeleverd. Door de EOD wordt een lijst met MORA's/UO's verstrekt waaruit een voor het onderzoeksgebied relevante selectie is gemaakt. Door de EOD zijn de geselecteerde MORA's/UO's digitaal aangeleverd. De voor dit onderzoek beschikbare MORA's/UO's staan in bijlage 9 beschreven.

Mijnenveldkaarten met leg- en ruimrapporten zijn ook bij de EOD ondergebracht. Tijdens de Tweede Wereldoorlog werden verspreid over heel Nederland mijnenvelden door Duitse en geallieerde militairen aangelegd. Alle informatie van die mijnenvelden (zoals ligging, hoeveelheid en type landmijnen) werd gedocumenteerd in een zogenaamd legrapport. Deze zijn echter niet altijd beschikbaar. Tegen het einde van en na de Tweede Wereldoorlog zijn alle bekende mijnenvelden en op landmijnen verdachte gebieden onderzocht. Dit werd vastgelegd in een zogenaamd ruimrapport. Hieruit blijkt dat soms, door diverse omstandigheden, niet alle gelegde landmijnen konden worden geruimd. Door de EOD zijn gegevens over mijnenvelden of op landmijnen verdachte gebieden gevonden die in en/of in de buurt van het onderzoeksgebied hebben gelegen.

2.4.7 Websites

Op internet is een aantal websites geraadpleegd waarop (mogelijk) relevante informatie beschikbaar is over het onderzoeksgebied. De gegevens op de sites zijn zoveel als mogelijk geverifieerd met informatie uit andere bronnen om de betrouwbaarheid te kunnen toetsen. Echter, websites veranderen continue door updates en nieuwe informatie. Soms verdwijnen sites ook van het web; of zijn deze ontoegankelijk geworden. Informatie kan zodoende verdwijnen of veranderen. In de voetnoten wordt derhalve de geraadpleegde site vermeld evenals de datum waarop deze is geraadpleegd. De volgende sites zijn gebruikt:

- De site <https://www.delpher.nl/> is een databank waarin miljoenen gedigitaliseerde teksten uit Nederlandse kranten, boeken, tijdschriften en radiobulletins woord voor woord doorzocht kunnen worden. De teksten komen uit de collecties van diverse wetenschappelijke instellingen, bibliotheken en erfgoedinstellingen. In het kader van dit onderzoek is op 16 mei 2022 gezocht op 's-Hertogenbosch / Den Bosch, Rosmalen, Engelen, Empel, Meerwijk, Nuland, Heeseind, Kruisstraat, Vinkel, Kaathoven, Orthen, Hintham, Diezekant, Gewande, Herve, Crèvecoeur, Bokhoven en Bruggen in combinatie met de zoektermen 'vliegtuigbom', 'blindganger', 'vliegtuig', 'crash', 'granaat', 'explosief' en 'munitie';

- De site <https://www.topotijdreis.nl/> is een website van het Kadaster waar oude en recente kaarten van Nederland op te vinden zijn. Deze geven een goed beeld van de geografisch situatie ten tijde van de Tweede Wereldoorlog;
- Op basis van de digitale lijst op www.sglo.nl zijn de voor het onderzoeksgebied relevante crashes geraadpleegd. De Studiegroep Luchtoorlog (SGLO) heeft in de afgelopen decennia een lijst samengesteld van alle vliegtuigcrashes in Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog (1939-1945). In deze lijst zijn onder andere de datum, de tijd, de plaats van neerstorten, het type toestel, de gevechtseenheid en de reden van neerstorten weergegeven. Op meerdere data tijdens het onderzoek is het verliesregister geraadpleegd met de namen van de verschillende plaatsen in de gemeente 's-Hertogenbosch
- De site www.vergeltungswaffen.nl is een lijst van V.1 en V.2 inslagen in Nederland samengesteld op basis van de gegevens van Thierry van den Berg en Henk Koopman. De complete lijst is tussen 2010-2014 in delen gepubliceerd in het Bulletin van Studiegroep Luchtoorlog 1939-1945. De gegevens zijn vervolgens verwerkt in de overzichtslijst, die vervolgens door middel van een geografisch informatiesysteem (GIS) ontsloten is. Op de site is een kaart beschikbaar waarop de inslagen zijn ingetekend en waarop per inslag meer informatie te vinden is over het type *Vergeltungswaffe* (V.1 of V.2), de datum van inslag, de locatie van inslag en eventuele bijzonderheden over de inslag. Op meerdere data tijdens het onderzoek is de site geraadpleegd;
- Op de site <https://www.tracesofwar.nl/> is onder meer informatie te vinden over oorlogsmonumenten en graven verspreid over Nederland. Op basis van deze gegevens kan is sommige gevallen meer informatie verkregen worden over de locatie van een vliegtuigcrash;
- De site <https://map.project44.ca/> is een initiatief van de *Canadian Research and Mapping Association* om de inzet van Canadese troepen inzichtelijk te maken. De site bevat een kaart van Europa waarop Duitse en geallieerde eenheden zijn weergegeven en waarop de geallieerde opmars vanaf 6 juni 1944 te volgen is. Achterliggende gegevens zoals *War Diaries* en luchtfoto's zijn ook beschikbaar op de site. Op meerdere data tijdens het onderzoek is de site geraadpleegd;
- De site www.ahn.nl bevat het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN), dat een digitale hoogtekaart is voor heel Nederland. Het bevat gedetailleerde en precieze hoogtegegevens met gemiddeld acht hoogtemetingen per vierkante meter. De hoogte wordt gemeten met laseraltimetrie: een techniek waarbij een vliegtuig of helikopter met een laserstraal het aardoppervlak aftast. De meting van de looptijd van de laserreflectie en van de stand en positie van het vliegtuig geven samen een heel nauwkeurig resultaat;
- Op de site www.dinoloket.nl kunnen verschillende ondergrondgegevens ingezien worden. Het DINOloket van TNO, de Geologische Dienst Nederland, bevat namelijk de gegevens van verschillende bodem- en grondonderzoeken door heel Nederland. Voor dit historisch aanvullend onderzoek zijn de geologische booronderzoeken en geotechnische sondeeronderzoeken geraadpleegd voor de verticale afbakening van verdachte gebieden;
- Via de site www.youtube.com zijn verschillende documentaires en video's geraadpleegd met betrekking tot de bevrijding van 's-Hertogenbosch met interviews van de Britse soldaten en bewoners van 's-Hertogenbosch. Zo is de documentaire van Luc van Gent en Karel Margry geraadpleegd (<https://www.youtube.com/watch?v=quqNv8NpFDw>), de documentaire over de bevrijding van 's-Hertogenbosch van het Inniskilling Museum (<https://www.youtube.com/watch?v=2LdfZ3zPZxw>) een documentaire over de bevrijding van het NIMH (<https://www.youtube.com/watch?v=4y33oCLYcNk>) en de documentaire ter gelegenheid van 75 jaar bevrijding van de gemeente 's-Hertogenbosch (<https://www.youtube.com/watch?v=Dui4y6CK1M8>).
- De verschillende heemkundegroepen in de gemeente 's-Hertogenbosch zijn voor dit onderzoek benaderd, zoals Angrisa Heemkundekring Engelen, Heemkundewerkgroep Nuweland, Heemkundekring Rosmalen, Heemkunde Vinckel, Heemkunde Orthense-Schaar en de Kring Vrienden van 's-Hertogenbosch. Op de verschillende websites van de heemkundegroepen zijn de beeldbanken geraadpleegd en er is gezocht naar relevante artikelen over de

Tweede Wereldoorlog. Zowel Heemkundewerkgroep Nuweland en Heemkunde Vinckel hebben stukken aangeleverd welke zijn verwerkt in dit onderzoek.

- Op de website www.erfgoedshertogenbosch.nl, een samenvoeging van verschillende gemeentelijke afdelingen en het Stadsarchief, is de beeldbank doorzocht en er is gekeken naar relevante artikelen over de Tweede Wereldoorlog
- De website van het Brabants Historisch Informatie Centrum (BHIC) is geraadpleegd voor dit onderzoek. De beeldbank is geraadpleegd en er is gezocht naar artikelen met betrekking tot de Tweede Wereldoorlog. Ook is de overzichtspagina geraadpleegd over neergestorte vliegtuigen in Noord-Brabant (www.bhic.nl/ontdekken/ons-brabant/neergestorte-vliegtuigen-1940-1945).
- Ook is de website www.bossche-encyclopedie.nl geraadpleegd. De Bossche Encyclopedie is een project van Ton Wetzter met medewerking van onder andere het Stadsarchief en het BHIC. De website is met name geraadpleegd om de huidige locaties van gebouwen te onderzoeken.

2.5 Archiefonderzoek in het buitenland

In een aantal buitenlandse archieven is informatie aanwezig die relevant kan zijn voor dit aanvullend onderzoek OO. Bombs Away B.V. beschikt over een uitgebreide database met gegevens die in het verleden zijn gekopieerd/gefotografeerd in The National Archives United Kingdom (TNA UK) te Londen, Bundesarchiv-Militärarchiv (BaMa) te Freiburg (Duitsland), Bundesarchiv (BArch) te Berlijn-Lichterfelde, Library and Archives of Canada (LAC) te Ottawa en de National Archives and Record Administration II (NARA II te College Park te Maryland (VS). In de volgende sub-paragrafen zal nader worden ingegaan op deze archieven.

2.5.1 The National Archives UK (TNA UK) Londen

In TNA UK is een groot aantal documenten van eenheden van de Britse strijdkrachten gearcheveerd die betrekking hebben op de gevechtshandelingen in de Tweede Wereldoorlog. Hier is gezocht naar informatie over de door de *Royal Air Force* (RAF) uitgevoerde luchtaanvallen in het onderzoeksgebied of de directe omgeving. Hierbij is de periode 10 mei 1940 – 5 mei 1945 bekeken en is onderzoek verricht naar relevante stukken van in ieder geval de volgende vier onderdelen van de RAF:

- *Bomber Command RAF;*
- *Coastal Command RAF;*
- *Fighter Command RAF/Air Defence Great Britain;*
- *2nd Tactical Air Force (2nd TAF).*

Indien noodzakelijk is ook gezocht in de stukken van de *Fleet Air Arm*, de luchtcomponent van de *Royal Navy*.

Het onderzoek is gericht op het vaststellen van het aantal, de hoofd- en subsoort, gewichtsklasse en het type ontsteker(s) van de afwerpmunitie en raketten die tijdens luchtaanvallen zijn ingezet en op de inslaglocaties daarvan.

TNA UK geldt tevens als een aanvullende bron met betrekking tot onderzoek naar artilleriebeschietingen in de periode vanaf september 1944. Wanneer uit overige bronnen indicaties zijn gebleken dat het onderzoeksgebied in deze periode is getroffen door artilleriebeschietingen, zijn de *War Diaries* van de relevante geallieerde eenheden geraadpleegd om detailinformatie aangaande deze beschietingen en beschietingen van andere eenheden te verzamelen. De *War Diaries* welke niet reeds in bezit waren, zoals van de *Royal Welch Fusiliers 6th Battalion* zijn geraadpleegd in het SADB.

In de onderstaande tabel zijn de geraadpleegde stukken met betrekking tot de luchtoorlog en grondoorlog weergegeven.

Toeg. nr.	Titel	Inv. nr.	Jaar	Omschrijving
AIR14	<i>Air Ministry: Bomber Command: Registered Files</i>	2664-2680	1939-1945	<i>Night Bomb Raid Sheets</i>
		3360-3368	1939-1945	<i>Day Bomb Raid Sheets</i>

Toeg. nr.	Titel	Inv. nr.	Jaar	Omschrijving
AIR27	<i>Air Ministry: Squadrons</i>	116/15-16	Juli 1942	<i>Squadron No. 35</i>
		379/34-35	Aug 1942	<i>Squadron No. 12</i>
		783/19-20	Oct 1944	<i>Squadron No. 98</i>
		1048/34-35	June 1943	<i>Squadron No. 158</i>
		1068/23-24	Aug 1944	<i>Squadron No. 161</i>
		1134/43-44	Sep 1944	<i>Squadron No. 181</i>
		1136/17-18	Sep 1944	<i>Squadron No. 247</i>
		1548/61-62	Oct 1944	<i>Squadron No. 263</i>
		1678/91-92	Oct 1944	<i>Squadron No. 308</i>
		1709/17-19	Oct 1944	<i>Squadron No. 317</i>
		1714/19-20	Oct 1944	<i>Squadron No. 320</i>
		1845/15-16	June 1943	<i>Squadron No. 427</i>
		1879/13-14	Sep 1944	<i>Squadron No. 439</i>
		1879/15-16	Oct 1944	<i>Squadron No. 439</i>
		1882/13-14	Sep 1944	<i>Squadron No. 442</i>
2103/41-42	Sep 1944	<i>Squadron No. 609</i>		
AIR37	<i>Allied Expeditionary Air Force and 2nd Tactical Air Force</i>	715	Sep – Oct 1944	<i>Daily Log</i>
		716	Nov – Dec 1944	<i>Daily Log</i>
		717	Jan – Feb 1945	<i>Daily Log</i>
		718	Mar – May 1945	<i>Daily Log</i>
W0171	<i>War Diaries</i>	441	Sep 1944	<i>7th Armoured Division GS</i>
		442	Oct 1944	<i>7th Armoured Division GS</i>
		446	Sep 1944	<i>7th Armoured Division RA</i>
		447	Oct 1944	<i>7th Armoured Division RA</i>
		529	Oct – Nov 1944	<i>51st Highland Infantry Division GS</i>
		531	Oct 1944	<i>51st Highland Infantry Division RA</i>
		554	Oct 1944	<i>53rd Welsh Division GS</i>
		560	Oct 1944	<i>53rd Welsh Division RA</i>
		565	Sep 1944	<i>53 Reconnaissance Regiment</i>
		680	Nov 1944	<i>154 Infantry Brigade</i>
		689	Oct 1944	<i>158th Infantry Brigade</i>
		694	Oct 1944	<i>160th Infantry Brigade</i>
		877	Oct 1944	<i>7th Royal Armoured Corps The Buffs</i>
		906	Nov 1944	<i>3rd Army Group Royal Artillery (AGRA)</i>
		923	Oct 1944	<i>71st Anti-Tank Regiment</i>
		926	Oct 1944	<i>86th Anti-Tank Regiment</i>
		979	Oct 1944	<i>81st Field Regiment</i>
		980	Oct 1944	<i>83rd Field Regiment</i>
		988	Nov 1944	<i>126 Field Regiment</i>
		993	Oct 1944	<i>133rd Field Regiment</i>
1133	Oct 1944	<i>116th Light Anti-Aircraft Regiment</i>		
1263	Nov 1944	<i>7th Battalion Argyll & Sutherland Highlanders</i>		
1265	Nov 1944	<i>1st Battalion Black Watch</i>		
1267	Nov 1944	<i>7th Battalion Black Watch</i>		
1330	Oct 1944	<i>1st Battalion The East Lancashire Regiment</i>		
1348	Oct 1944	<i>1st Monmouthshire Regiment 2nd Battalion</i>		
1385	Oct 1944	<i>Welch Regiment 4th Battalion</i>		
1389	Oct 1944	<i>The Royal Welch Fusiliers 4th Battalion</i>		

2.5.2 National Archives and Record Administration II (NARA II)

In NARA II te College Park, Maryland (VS) is een groot aantal documenten van verschillende eenheden van de Amerikaanse strijdkrachten gearhiveerd waaronder o.a. *Mission Reports* van de *United States Army Air Forces* (USAAF) en *After Action Reports* van de grondstrijdkrachten.

Wanneer er duidelijke indicaties zijn dat het onderzoeksgebied is getroffen door luchtaanvallen met afwerpmunitie uitgevoerd door de USAAF, is onderzoek in NARA II verricht om het aantal, de hoofd- en subsoort, gewichtsklasse en het type ontsteker(s) van de afwerpmunitie die tijdens de luchtaanval is ingezet, en op de inslaglocaties daarvan, vast te stellen. Voor dit onderzoek is de collectie *Mission Reports* ('*World War II Combat Operations Reports 1941 - 1946*'; *Record Group 18, MLR Number NM6 7A*; *ARC Identifier 596339*) geraadpleegd. Tevens is de online catalogus van het NARA doorzocht op de verschillende plaatsnamen binnen de gemeente 's-Hertogenbosch.

RG	Titel	Box	Jaar	Omschrijving
18	<i>Mission Reports</i> (<i>'World War II Combat Operations Reports 1941 - 1946'</i>)	807	1944	<i>303rd Bomb Group Mission #393 Mission Report September 17, 1944 [Target - Eindhoven, Holland]</i>
		1529	1944	<i>379th Bomb Group Mission Report September 17, 1944 [Target Eindhoven, Holland]</i>
		1586	1944	<i>384th Bomb Group Mission Report September 17, 1944 [Target Eindhoven, Shertogenbosch, Holland]</i>
		1609	1944	<i>384th Bomb Group Mission Photos September 17, 1944 [Target Eindhoven, Shertogenbosch, Holland]</i>
111	<i>Moving Images Relating to Military Activities</i>	23345	1944	<i>WW II CAPTURE OF HERTOGENBOSCH</i>
407	<i>World War II Records</i>		1944	<i>Consolidated Trace - Operational Analysis</i>

2.5.3 Bundesarchiv-Militärarchiv (BaMa) Freiburg

In het BaMa is de collectie *Lageberichte* van de *Luftwaffenführungsstab Ic* geraadpleegd, die meldingen bevat over bomafwerpen en neergekomen vliegtuigen op Nederlands grondgebied in de periode 10 mei 1940 - 10 november 1941. In de onderstaande tabel zijn de geraadpleegde stukken weergegeven.

Toeg. nr.	Inv. nr.	Jaar	Omschrijving
RL 2	II-205-II-250	1940-1941	<i>Kriegstagebuch Führungsstab Luftwaffe, Anlagen</i>

2.5.4 Bundesarchiv (BArch) Berlijn-Lichterfelde

In het BArch zijn stukken geraadpleegd van het *Reichssicherheitshauptamt*, betreffende luchtaanvallen die hebben plaatsgevonden in onder andere Nederland. De stukken beslaan de jaren 1941, 1942 en 1943, met in de periode oktober 1942 tot en met maart 1943 een leemte. In de onderstaande tabel zijn de geraadpleegde stukken weergegeven.

Toeg. nr.	Titel	Inv. nr.	Jaar	Omschrijving
R58	<i>Reichssicherheitshauptamt</i>	3578	Mei tot en met december 1941	<i>Feindliche Luftangriffe – Lagemeldungen. Bd 1</i>
		3580	Januari tot en met september 1942	<i>Feindliche Luftangriffe – Lagemeldungen. Bd 3</i>
		3581	April tot en met juli 1943	<i>Feindliche Luftangriffe – Lagemeldungen. Bd 4</i>

2.5.5 Imperial War Museum (IWM) Londen

Het IWM beschikt over documentatie, afbeeldingen en films over de Tweede Wereldoorlog in Nederland. De collectie is geraadpleegd via de site <https://www.iwm.org.uk/>. Er is gezocht op 5 mei 2022 op 's-Hertogenbosch / Den Bosch, Rosmalen, Engelen, Empel, Meerwijk, Nuland, Heeseind, Kruisstraat, Vinkel, Kaathoven, Orthen, Hintham, Diezekant, Gewande, Herve, Crèvecoeur, Bokhoven en Bruggen. Dit leverde vele relevante resultaten op.

Beeld-nummer	Plaats	Datum	Omschrijving	Bijzonderheden
A70 182-6	's-Hertogenbosch	22-10-1944	Film van de 53rd Welsh Division en de bevrijding van 's-Hertogenbosch. Deel 1	
A70 182-8	's-Hertogenbosch	22-10-1944	Film van de 7th Armoured Division en de bevrijding van 's-Hertogenbosch. Deel 1	
A70 182-9	's-Hertogenbosch	22-10-1944	Film van de 7th Armoured Division en de bevrijding van 's-Hertogenbosch. Deel 2	
A70 182-7	's-Hertogenbosch	23-10-1944	Film van de 53rd Welsh Division en de bevrijding van 's-Hertogenbosch. Deel 2	
A70 183-5	's-Hertogenbosch	25-10-1944	Film van 12th Corps en de bevrijding van 's-Hertogenbosch. Deel 1	
A70-183-14	's-Hertogenbosch	24-10-1944	Film van 12th Corps en de bevrijding van 's-Hertogenbosch. Deel 4	
BU 1242	's-Hertogenbosch, Rosmalen	23-10-1944	Een luchtfoto van een brandende boerderij in Rosmalen. De boerderij was in brand gestoken door Britse Crocodiles.	
B 11140	's-Hertogenbosch, Nuland	23-10-1944	Britse Crocodile tanks onderweg naar de strijd	Gezien de datum is deze foto waarschijnlijk gemaakt in de omgeving van Nuland.
B 11142	's-Hertogenbosch Buiten Heike	23-10-1944	Britse eenheden van de Ox and Bucks nabij Heike. De Britse soldaten schuilen voor Duitse machinegeweervuur.	
B 11147	's-Hertogenbosch	23-10-1944	Britse eenheden van de Ox and Bucks tijdens de aanval op 's-Hertogenbosch	
B 11152	's-Hertogenbosch, Nuland	23-10-1944	Britse infanterie met een tank onderweg naar Nuland	
B 11197	's-Hertogenbosch	24-10-1944	Een 25 pdr in actie in de strijd om 's-Hertogenbosch	De precieze locatie is onbekend. Zeer waarschijnlijk is deze foto gemaakt van een van de Field Regiments.
B 11198, B 11199 en B11200	's-Hertogenbosch	24-10-1944	Britse eenheden van de Ox and Bucks zoeken dekking en schieten met een Brengun	
B 11252 en B 11253	's-Hertogenbosch, Rosmalen	25-10-1944	Een uitgeschakelde Duitse 7.5 cm.	Volgens de beeldbank van de Heemkundegroep Rosmalen is deze foto gemaakt aan de Oude Baan in Rosmalen.
B 11255	's-Hertogenbosch	25-10-1944	Eenheden van de Ox and Bucks bereiden zich voor op de strijd	
B 11259	's-Hertogenbosch, Rosmalen	25-10-1944	Eenheden van e 71st Anti-Tank eenheden	De foto is genomen in Rosmalen nabij het spoor. Aan de rechterkant is de Rode Kruis trein te zien.
B 11260 en B 11262	's-Hertogenbosch	25-10-1944	Een Britse mortier platoon onderweg naar de strijd in 's-Hertogenbosch via het spoor	
B 11264	's-Hertogenbosch	25-10-1944	Britse eenheden van de 158th Brigade trekken 's-Hertogenbosch binnen	
B 11265	's-Hertogenbosch	25-10-1944	Een tank van de 7th Armoured Division rijdt 's-Hertogenbosch binnen	

Beeld-nummer	Plaats	Datum	Omschrijving	Bijzonderheden
B 11341	's-Hertogenbosch	26-10-1944	Een Britse tank reed 's-Hertogenbosch binnen	
B 11382	's-Hertogenbosch	27-10-1944	De beroemde foto van der Sande die met zijn twee kinderen een Britse tank passeerde.	Op de achtergrond is de grote schade te zien in het centrum van 's-Hertogenbosch
B 11385 en B 11386	's-Hertogenbosch	27-10-1944	Een uitgebrande auto van een Duitse officier in de buitenwijken van 's-Hertogenbosch	De foto is genomen in Hinthamerpark en de auto van zeer waarschijnlijk Generaal Neumann
B 11387 en 11388	's-Hertogenbosch	27-10-1944	Britse eenheden zoeken dekking in het centrum van 's-Hertogenbosch voor Duitse snipers	
B 11389	's-Hertogenbosch	27-10-1944	Rook van granaten nabij de Sint Jans Kathedraal	
B 11390	's-Hertogenbosch	27-10-1944	Een Britse soldaat inspecteert een achtergelaten Duitse Panzerschreck	
B 11519	's-Hertogenbosch	30-10-1944	Foto van na de strijd in het centrum van 's-Hertogenbosch	Op de foto is de schade aan de binnenstad te zien.
B 11591	's-Hertogenbosch	01-11-1944	Een Britse soldaat met een Bren geweer met op de achtergrond de geïnundeerde polder	
B 11585 & B 11586	's-Hertogenbosch	01-11-1944	Britse Bofors	De foto is waarschijnlijk van de 116th LAA ten noorden van de stad 's-Hertogenbosch bij Engelen.
B 13623	's-Hertogenbosch	13-01-1945	Poolse eenheden bewaken de brug bij Hedel	

2.5.6 Library and Archives of Canada (LAC) Ottawa

In het LAC zijn de documenten van de Canadese strijdkrachten gearchiveerd. Er zijn in de overige geraadpleegde bronnen indicaties aangetroffen dat in het onderzoeksgebied Canadese troepen hebben gevochten tijdens de bevrijding. Via Project44 zijn de *War Diaries* geraadpleegd van de volgende Canadese eenheden:

- *4th Canadian Armoured Brigade*;
- *21st Armoured Regiment*;
- *28th Armoured Regiment (The British Columbia Regiment)*;
- *19th Field Regiment Royal Canadian Artillery*;
- *23rd Field Regiment (SP) Royal Canadian Artillery*;
- *The Lake Superior Regiment*;
- *The Lincoln & Welland Regiment*.

2.6 Luchtfoto-onderzoek

Een essentieel onderdeel van het aanvullend onderzoek OO is de analyse van luchtfoto's. Tijdens de Tweede Wereldoorlog zijn, met name door geallieerde luchtmachten, veel luchtfoto's genomen van onder andere bezet Nederland. Aan het begin van de Tweede Wereldoorlog stond de (geallieerde) luchtfotografie nog in de kinderschoenen, maar tegen het einde was het uitgegroeid tot een belangrijk onderdeel van de oorlogsvoering. Luchtfoto's werden niet alleen gebruikt om schade van een bombardement (*damage assessment*) vast te stellen, maar ook werden hele militaire campagnes op basis van luchtfoto's gepland.

Na de Tweede Wereldoorlog is een flink aantal (geallieerde) luchtfoto's vernietigd, maar het merendeel is overgedragen aan archieven en andere publieke instellingen. In Nederland zijn er twee organisaties die beschikken over een collectie geallieerde luchtfoto's, namelijk Wageningen UR (WAG) te Wageningen en het Kadaster (KAD) te Zwolle. In het buitenland behoren National Collection of Aerial Photography (NCAP) te Edinburgh, The National Archives and Records Administration (NARA) te College Park, Maryland (VS) en het Laurier Military

History (LMH) Archive te Canada de belangrijkste luchtfotocollecties van de Tweede Wereldoorlog.

Keuze van de luchtfoto's

De luchtfoto's zijn besteld op basis van de data van relevante oorlogshandelingen die zijn aangetroffen in de geraadpleegde literatuur en archieven. Hierbij is het uitgangspunt om een luchtfoto te bestellen die zo kort als mogelijk is genomen nadat de oorlogshandeling heeft plaatsgevonden, tot maximaal een half jaar nadien. Verstoringen in het landschap en/of aan bebouwing die zijn veroorzaakt door OO, zijn in veel gevallen na een half jaar niet meer zichtbaar. Dit geldt voornamelijk voor gebieden die intensief gebruikt worden, zoals stedelijk gebied, wegen, spoorlijnen en landbouwgronden.

Met name in de eerste jaren van de oorlog is er sprake van een leemte in de beschikbare informatie: van delen van het onderzoeksgebied is onvoldoende dekking of de kwaliteit³ van de luchtfoto's is matig tot slecht, waardoor indicaties van oorlogshandelingen niet of nauwelijks (meer) zichtbaar zijn. Deze leemte kan van invloed op de uiteindelijke afbakening van de verdachte gebieden in het onderzoeksgebied.

Voor dit onderzoek zijn luchtfoto's uit de collecties Wageningen UR (WAG), Kadaster (KAD) te Zwolle, National Collection of Aerial Photography (NCAP) te Edinburgh, de National Archives and Records Administration (NARA), het Laurier Military History (LMH) Archive te Canada en uit het Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH) te Den Haag geraadpleegd en zijn relevante luchtfoto's (op basis van kwaliteit, schaal en beschikbaarheid van datum) besteld.

Vooroorlogse luchtfoto's gemeente 's-Hertogenbosch

1920 - 1939

Allereerst zijn verschillende luchtfoto's van vóór de Tweede Wereldoorlog geraadpleegd om de vooroorlogse situatie (de 'nul-situatie') in de gemeente 's-Hertogenbosch vast te stellen. Indien op de luchtfoto's uit de periode van de Tweede Wereldoorlog verstoringen worden waargenomen die reeds op de vooroorlogse luchtfoto zichtbaar zijn, kan worden uitgesloten dat deze zijn veroorzaakt door oorlogshandelingen waarbij OO is ingezet. In totaal zijn zes luchtfotosorties geraadpleegd. Al deze luchtfoto's zijn van matige (B) kwaliteit en komen uit de periode 1920-1940. Deze luchtfoto's hebben een goede dekking van de gemeente met uitzondering van het gebied rondom Vinkel, het noordelijk deel van de gemeente vanaf Empel tot aan de grens bij Geffen en het gebied rondom Orthen, Ertveld en Engelen. Er dient te worden opgemerkt dat de vooroorlogse luchtfoto's circa twintig en één - twee jaar voor de Duitse inval in Nederland genomen zijn. Eventuele verstoringen die zijn ontstaan in de periode tussen het nemen van de luchtfoto's en de Duitse inval kunnen niet worden waargenomen. Ook zijn er twee luchtfoto's geraadpleegd van 1940 en één van 5 mei 1940. Deze luchtfoto's dekken Bokhoven en de binnenstad van 's-Hertogenbosch. De luchtfoto's zijn van matige (B) tot slechte (B-C) kwaliteit. Op de luchtfoto van 5 mei 1940 is te zien hoe de wijken bij de Vliert, Muntel en de Graafsewijk nog in aanbouw zijn.

Luchtfoto's bezettingsjaren gemeente 's-Hertogenbosch

Mei 1940 – september 1944

Voor de periode tijdens en direct na de meidagen 1940 en tot september 1944 zijn zeven luchtfotosorties geraadpleegd. De luchtfoto's zijn van wisselende kwaliteit, van goede (A) en matige (B) tot slechte (C) kwaliteit. De luchtfoto's geven dekking voor het grootste deel van de huidige grondgebied van de gemeente 's-Hertogenbosch, met uitzondering van de voormalige gemeente Engelen en Empel en Meerwijk. Deze luchtfoto's geven een recentere 'nul-situatie' van voor de bevrijdingsgevechten in 's-Hertogenbosch en zijn onder andere gebruikt om te analyseren of verstoringen al eerder waren ontstaan.

Luchtfoto's vóór en kort na de bevrijding van de gemeente 's-Hertogenbosch

September – november 1944

Om de gevolgen van de bevrijding van de gemeente 's-Hertogenbosch en de oorlogsschade in de gemeente inzichtelijk te maken, zijn luchtfoto's geraadpleegd van vóór en na de bevrijding. Voor de maand september 1944 zijn in totaal acht sorties geraadpleegd, onder andere een *Strike Photo* van het Amerikaanse bombardement op de brug tussen 's-Hertogenbosch en

³ Verschillende definities van de luchtfotokwaliteit: A (goed), B (matig), C (slecht)

Hedel op 17 september 1944. Deze luchtfoto's zijn van wisselende kwaliteit en hebben een goede dekking van de gemeente 's-Hertogenbosch, met uitzondering van de polders bij Bokhoven en Engelen, tussen Nuland en de noordelijke gemeentegrens en tussen Nuland en Rosmalen. Voor de maand oktober 1944 zijn in totaal zes sorties geraadpleegd. De luchtfoto's zijn van wisselende kwaliteit. De luchtfoto's dekken het grootste deel van de gemeente 's-Hertogenbosch met uitzondering van het gebied rondom Vinkel, Bokhoven en ten noorden van Nuland en Rosmalen. Gezien het doel van de luchtfoto's, Duitse verdedigingswerken inzichtelijk maken, lag de focus van deze luchtfoto's van vóór *Operation Alan* op de routes tussen Nuland, Rosmalen en 's-Hertogenbosch. Uit de maand november 1944 zijn zes verschillende sorties geraadpleegd. Ook deze luchtfoto's zijn van wisselende kwaliteit. Met name het noordelijke deel van de gemeente, welke aan het begin november 1944 nog in Duitse handen was, de binnenstad van 's-Hertogenbosch, de polders bij Engelen en Rosmalen worden goed gedekt door de luchtfoto's van november 1944.

Luchtfoto's laatste oorlogsmaanden van de gemeente 's-Hertogenbosch

December 1944 – maart 1945

Voor de maand december 1944 zijn in totaal drie sorties geraadpleegd, allen daterende rond het einde van deze maand. Deze luchtfoto's dekken het gebied rondom de binnenstad van 's-Hertogenbosch en het noordelijke deel van de gemeente. De luchtfoto's dekken niet de voormalige gemeente Nuland en het dorp Rosmalen. De luchtfoto's zijn van matige (B) tot slechte (C) kwaliteit. Tijdens deze maand werd met name in het noorden van de gemeente nog gevochten en schoten Duitse eenheden van de overzijde van de Maas op de voormalige gemeente Empel en Meerwijk. In januari, februari en maart 1945 zijn zeven sorties geraadpleegd. Deze luchtfoto's zijn van wisselende kwaliteit en dekken met name het noordelijke gebied van de gemeente bij de Maas, de polders bij Engelen, Empel en Rosmalen, het zuidelijke landelijk gebied tussen Rosmalen en Nuland en de weg van 's-Hertogenbosch naar Geffen

Naoorlogse luchtfoto's gemeente 's-Hertogenbosch

Mei 1945 – augustus 1945

Er zijn in totaal zes luchtfotosorties geraadpleegd van kort na de Tweede Wereldoorlog. Deze luchtfoto's zijn geraadpleegd om de naoorlogse situatie in beeld te brengen. De luchtfoto's zijn van wisselende kwaliteit en dekken, met kleine uitzonderingen, de gehele gemeente 's-Hertogenbosch. In bijlage 4 is de tabel opgenomen van de geraadpleegde luchtfoto's.

In bijlage 5 is de dekking van de geraadpleegde luchtfoto's opgenomen.

3 RESULTATEN INVENTARISATIE

3.1 Inleiding

Dit hoofdstuk bevat de resultaten van de inventarisatie en raadpleging van de bronnen zoals die in het vorige hoofdstuk zijn beschreven. Op basis van de verzamelde gegevens is een chronologisch overzicht opgesteld van het verloop van de Tweede Wereldoorlog in en nabij het onderzoeksgebied. Bronverwijzingen en eventuele bijzonderheden zijn toegelicht in de voetnoten.

Voor de vertaling naar een locatie in de huidige topografie zijn locatieverwijzingen uit bronnen ongewijzigd overgenomen in de gebeurtenissenlijst. GIS maakt de eventuele vertaling naar de huidige benaming en tekent de betreffende verwijzing in de kaart. Onduidelijke of onbetrouwbare locatieverwijzingen zijn gemeld in de gebeurtenissenlijst, maar niet in de kaart ingetekend. Oorlogshandelingen waarvan geen precieze locaties bekend zijn (bijvoorbeeld wel een straatnaam, maar geen huisnummer), zijn ingetekend als lijn of als vlak, afhankelijk van wat er van deze handeling bekend is.

De gebeurtenissen zijn chronologisch opgesteld en opgedeeld per voormalige gemeente. Vermeldingen over 's-Hertogenbosch betreffen de stad 's-Hertogenbosch en de gemeentegrenzen van 's-Hertogenbosch gedurende de Tweede Wereldoorlog.

Indicaties met RAP-nummer en weergegeven op kaart

Elke relevante gebeurtenis heeft een uniek nummer, een 'RAP-nummer' dat als volgt is opgebouwd:

- De aanduiding "RAP";
- Een getal met zes cijfers: datum van de gebeurtenis (jj/mm/dd);
- Een letter: volglletter om verschillende gebeurtenissen op dezelfde datum te scheiden.

Dit RAP-nummer heeft als doel om de in de literatuur en archieven gevonden indicaties te kunnen herleiden naar de kaarten en andersom. Het RAP-nummer is om die reden ook weergegeven in het (digitale) kaartmateriaal.

Mijnenvelden en MORA's/UO's

De MORA's, UO's en de mijnenvelden en op landmijnen verdachte gebieden krijgen geen RAP-nummer, omdat deze indicaties in het EOD-archief al een eigen uniek nummer bezitten. De mijnenvelden zijn eveneens genummerd op basis van een eigen uniek nummer van de toenmalige MMOD. Het eerste gedeelte van het nummer correspondeert met het nummer van de stafkaart waarop het mijnenveld of het op landmijnen verdacht gebied is ingetekend, het tweede gedeelte betreft de aanduiding van het mijnenveld op de kaart. De letter G (German) of A (Allied) geeft aan of het een Duits of geallieerd mijnenveld/verdacht gebied betrof.

MORA's/UO's hebben een eigen nummer dat is vastgesteld door de EOD, bestaande uit acht cijfers: de eerste vier zijn het jaar en de andere vier een volgnummer.

Coördinaten van het *Modified British System*

Bij het intekenen van de indicaties van oorlogshandelingen aan de hand van informatie afkomstig uit The National Archives (TNA UK) in de inventarisatiekaart, is gebruik gemaakt van de coördinaten zoals deze werden vermeld in de geraadpleegde *interpretation reports* en de *daily logs* (dagboeken) van verschillende eenheden van de Britse strijdkrachten. Bombs Away B.V. raadpleegt voor het onderzoek minimaal de stukken van de *2nd TAF* en *Fighter Command*.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd gebruikt gemaakt van het '*Modified British System*' (MBS) voor het nauwkeurig lokaliseren van doelen in Europa, door zowel Britse als Amerikaanse troepen. West-Europa werd verdeeld in een aantal vlakken, waarbij Nederland werd ingedeeld in het gebied genaamd de '*Nord de Guerre zone*'. Binnen deze zone zijn de gebieden verdeeld aan de hand van vlakken van 500 vierkante kilometer, die de benaming krijgen van een letter. Deze vlakken zijn vervolgens opnieuw onderverdeeld in vlakken van 100

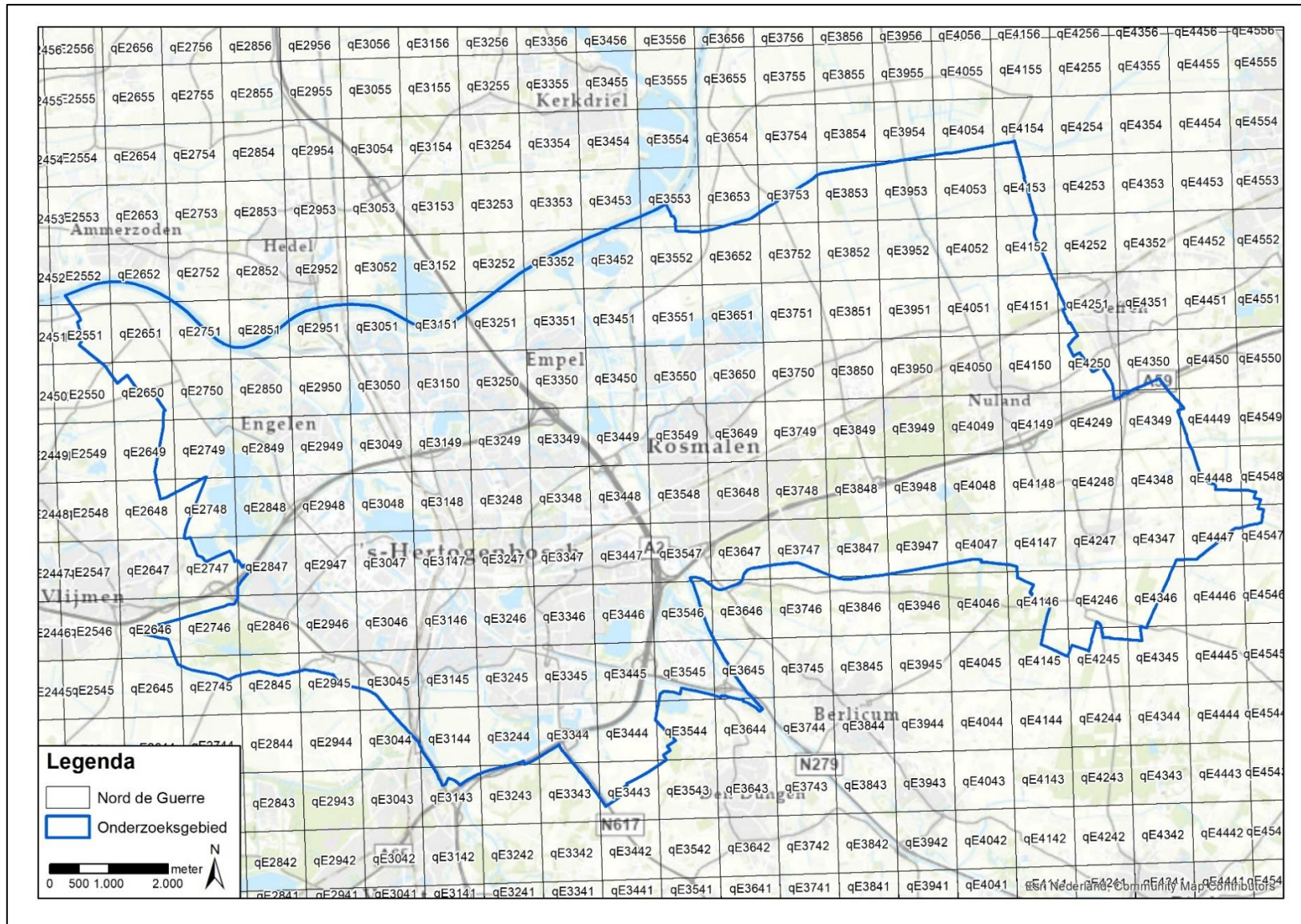
vierkante kilometer, die tevens een letter hebben. Binnen deze vakken zijn er afsluitend een x-as (west-oost) en y-as (noord-zuid) die benoemd worden aan de hand van getallen.⁴

De eerste (kleine) letter slaat op het vlak van 500 vierkante kilometer, de tweede (grote) letter slaat op het vlak van 100 vierkante kilometer en de vier cijfers zijn af te lezen aan de x-as en y-as. Dit punt ligt vervolgens in de onderste linkerhoek van een vlak van 1 vierkante kilometer. Dit vlak kan gezien worden als het doel van een operatie.

In het geval dat een coördinaat zes cijfers heeft, is er binnen het vak van 1 vierkante kilometer een vak van 100 bij 100 meter aangeduid.

In het geval dat een coördinaat acht cijfers heeft, is er binnen het vak van 1 vierkante kilometer een vak van 10 bij 10 meter aangeduid.

⁴ <https://www.echodelta.net/mbs> geeft tekst en uitleg en beschikt over een coördinaten vertaler.

Afbeelding 9: De ligging van de gemeente 's-Hertogenbosch binnen het 'Nord de Guerre zone'-grid.

Indicaties zonder RAP-nummer en niet weergegeven op kaart

Indien een in de geraadpleegde bronnen aangetroffen indicatie van een oorlogshandeling niet kan worden ingetekend, is dit eveneens in de tekst aangegeven. In het onderstaande overzicht staan de redenen weergegeven voor het niet intekenen van indicaties van oorlogshandelingen:

- [Locatie onbekend]. Op basis van de geraadpleegde bronnen kan de locatie van de oorlogshandeling niet worden vastgesteld;
- [Buiten onderzoeksgebied]. Op basis van de geraadpleegde bronnen is vastgesteld dat de oorlogshandeling buiten de contouren van het onderzoeksgebied heeft plaatsgevonden;
- [Historische context]. De indicatie betreft een uitleg van de historische context, zoals troepenverplaatsingen of de bezettings- en bevrijdingsdatum van een gemeente.
- [niet OO gerelateerd]. Oorlogshandeling waarbij geen OO zijn ingezet.

3.2 Vooroorlogse situatie onderzoeksgebied

In de geraadpleegde bronnen wordt de locatie van oorlogshandelingen omschreven aan de hand van lokale objecten en het landschap. Het huidige grondgebied van de gemeente 's-Hertogenbosch bestond tijdens de Tweede Wereldoorlog uit meerdere (voormalige) gemeenten. Deze zijn, naast 's-Hertogenbosch zelf, de voormalige gemeenten Engelen, Empel en Meerwijk, Rosmalen en Nuland.

De stad 's-Hertogenbosch was gedurende de Tweede Wereldoorlog qua omvang geringer dan de huidige stad (in 2022). De stad werd ten westen en noorden begrenst door het station en de spoorlijn. Ook het Veemarktkwartier was al bebouwd. De stad, gesplitst door de watergangen De Dommel, Dieze, Aa en de Zuid-Willemsvaart, werd met elkaar verbonden door meerdere bruggen. De stad 's-Hertogenbosch bestond tijdens de Tweede Wereldoorlog uit de volgende (huidige) wijken:

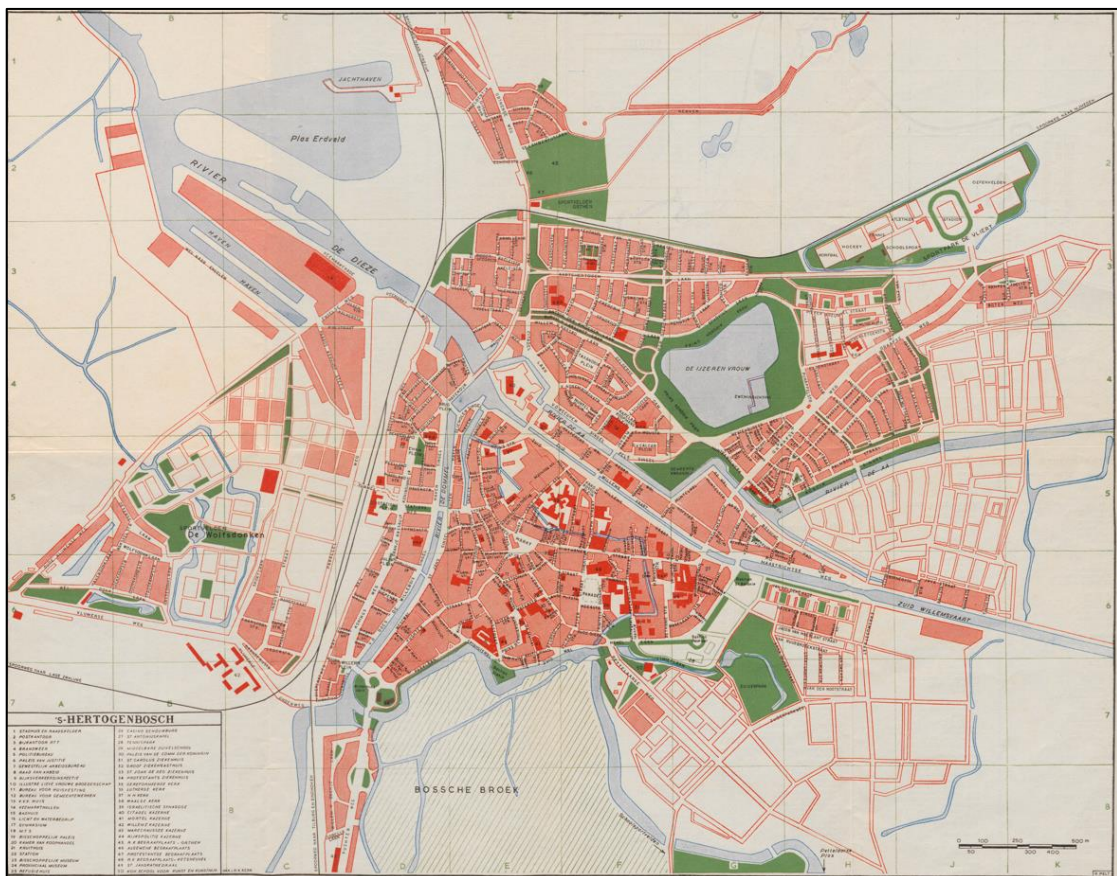
- Binnenstad centrum;
- Binnenstad oost;
- Binnenstad noord;
- Het Zand;
- Veemarktkwartier;
- De Muntel;
- De Vliert;
- Orthenpoort;
- De Hofstad;
- De Bosschepad;
- Vughterpoort;
- Hinthamerpoort;
- Graafsebuurt Zuid.

Met het 'Muntelplan' in 1917 - 1921 werd 's-Hertogenbosch fors uitgebreid. Het betrof de wijken De Muntel, Bosschepad, Graafsebuurt Zuid en Hinthamerpoort. In de jaren '30 begon de bouw langs de Graafseweg waar de wijk De Vliert tot stand kwam. Voor de Tweede Wereldoorlog werden de eerste huizen gebouwd rondom de IJzeren Vrouw. Na de Tweede Wereldoorlog werd de wijk De Vliert voltooid. Met de bouw van de Diezebrug (welke werd voltooid kort na het begin van de Tweede Wereldoorlog) werd de binnenstad van 's-Hertogenbosch verbonden met Orthenpoort en de nieuwe wijken ten oosten van de stad.

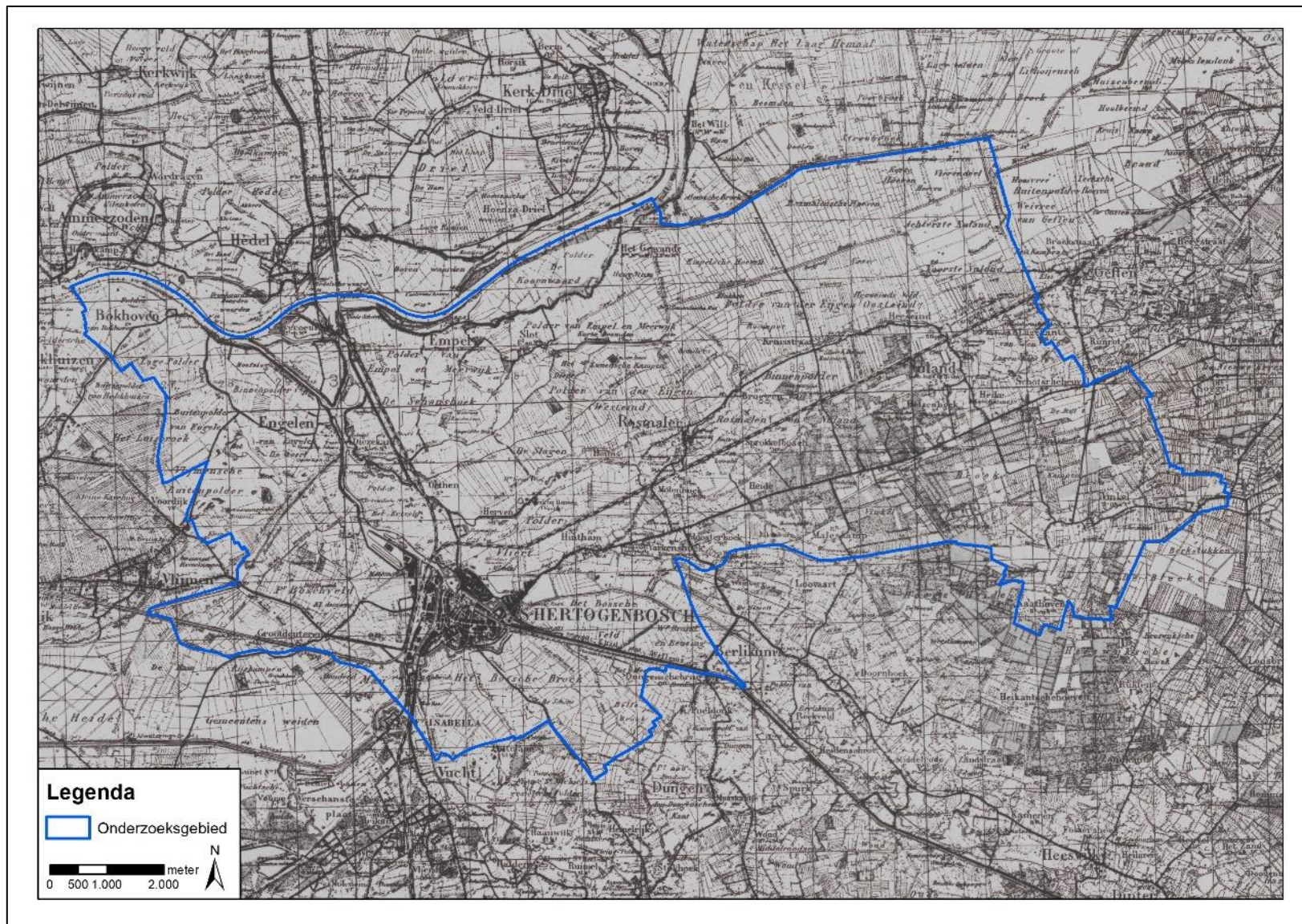
Ter hoogte van Orthenpoort boog de spoorlijn af naar het noorden en oosten. De spoorlijn richting het oosten, 's-Hertogenbosch – Oss, liep langs Rosmalen en Nuland. De spoorlijn liep vanaf de Spoorbrug over de Dieze om de stad 's-Hertogenbosch heen om vervolgens bij de nieuwe wijk De Vliert af te buigen naar het oosten en ten noorden van Hintham langs Rosmalen, door de vele polders en bossen, naar Nuland en Geffen. De voornaamste weg naar het oosten was de Graafsebaan en de Rijksweg. De dorpen Rosmalen, Nuland en buurtschappen als Herven, Bruggen, Heeseind en de Kruisstraat lagen rondom deze spoorlijn en de Graafsebaan/Rijksweg. Gedurende de Tweede Wereldoorlog waren dit kleinere dorpen en buurtschappen. Ten zuiden van Nuland ligt het dorp Vinkel en het buurtschap Kaathoven.

De spoorlijn naar het noorden trok door vele polders om vervolgens over de Maas de stad 's-Hertogenbosch met Hedel te verbinden. Ten oosten van deze spoorlijn lag de voormalige gemeente Empel en Meerwijk met het dorp Empel als kern. Tijdens de Tweede Wereldoorlog lagen hier vele polders, zoals de Korenwaard, en beekjes. Verder naar het oosten ligt het gehucht Gewande. Ten westen van deze spoorlijn lag de voormalige gemeente Engelen. Deze gemeente bestond uit twee dorpen, Engelen en Bokhoven, en het gehucht Diezekant. Net als de oostzijde, bestond de voormalige gemeente Engelen uit vele polders.

De derde spoorlijnverbinding van 's-Hertogenbosch was de spoorlijn in de richting van Vught. De spoorlijn loopt door de wijk Vughterpoot (een nieuwe wijk uit de jaren '30). Nabij deze wijk ligt het Isabella fort. Ten oosten van de spoorlijn en ten zuiden van de binnenstad lag een grote polder genaamd het Bossche Broek. Dit poldergebied liep tussen de stad 's-Hertogenbosch en de gemeente Sint-Michielsgestel. Tot aan de gemeente Rosmalen bestond het zuiden van 's-Hertogenbosch met name uit polders.

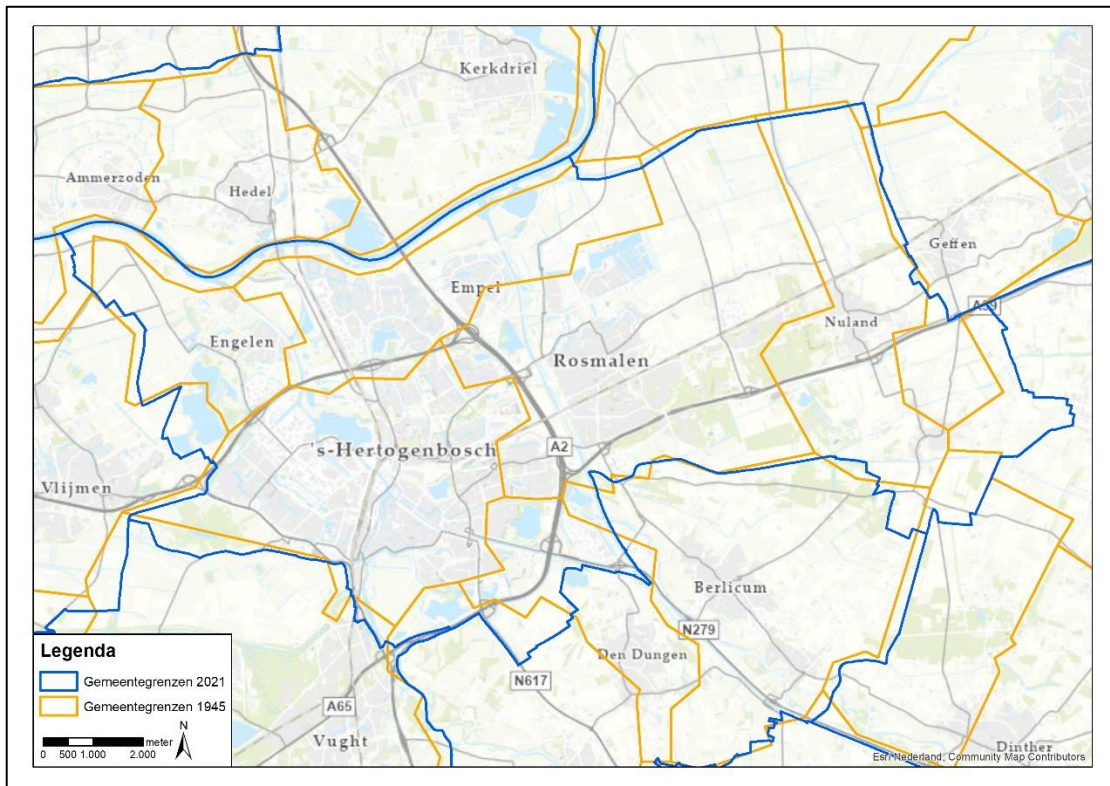

Afbeelding 10: De stad 's-Hertogenbosch omstreeks 1950. Bron: BHIC 's-Hertogenbosch toeg.nr. 232 inv.nr. 7245.

Afbeelding 11: Onderzoeksgebied weergegeven op een historische topografische kaart 's-Hertogenbosch Sheet 45 I 1939-1940. Bron: BHC 's-Hertogenbosch toeg.nr. 7999-2006.

In onderstaande afbeelding zijn de gemeentegrenzen ten tijde van de Tweede Wereldoorlog in oranje lijnen weergegeven. Zoals te zien in dit overzichtskaartje heeft de gemeente 's-Hertogenbosch naast de volledige voormalige gemeente Engelen, Empel en Meerwijk, Rosmalen en Nuland ook delen van de gemeente Vlijmen, Vught, Den Dungen, Berlicum en Geffen opgenomen. In dit aanvullend onderzoek is alleen onderzoek gedaan naar de gemeente 's-Hertogenbosch en de voormalige gemeenten Engelen, Empel en Meerwijk, Rosmalen en Nuland.

Afbeelding 12: De gemeentegrenzen ten tijde van de Tweede Wereldoorlog en de huidige gemeentegrenzen (data ESRI 2021).

3.3 Mobilisatieperiode

In de periode april 1939 – april 1940 werden de Nederlandse strijdkrachten in verschillende fasen gemobiliseerd. Aanleiding was de dreigende oorlog in Europa. In deze periode werden de verschillende onderdelen van de Nederlandse krijgsmacht onder de wapenen geroepen en werd een begin gemaakt met het aanleggen van verdedigingslinies, voorbereidingswerkzaamheden ten behoeve van inundaties, mijnevelden, versperringen, etc.

Empel en Meerwijk

Ter bescherming van de brug bij Hedel werd er in 1939 luchtdoelartillerie in Empel geplaatst. Namelijk het *114^e Luchtdoel Batterij*, bestaande uit drie stukken luchtdoelgeschut, drie mitrailleurposten en drie zoeklichten. Het geschut stond op 't Geerke in de Steeg [**Locatie onbekend**] en de zoeklichten op de Wasweg. In 1939 landde een Duits zweefvliegtuig in de polder bij Empel.⁵ [**Historische context**]

Engelen

In 1939 werd een compagnie pontonniers bij Engelen gelegerd. [**Historische context**] Zij legden een brug over de Dieze aan, welke in de mei 1940 werd opgeblazen.⁶ [**RAP_400510A**]

⁵ J. Bekker, de, *Empel in het bijzonder. Rustig en onrustig* (1993) 113-114; Oord, K. van den, "De burens van 's-Hertogenbosch. Bokhoven, Engelen, Empel en Rosmalen bezet" in *Wegens bijzondere omstandigheden... 's-Hertogenbosch in bezettingstijd 1940 – 1944* (red. R. Kok) (2008) 289.

⁶ A. Verlaat, *Engelen in oorlogstijd* (1995) 4.

Nuland

Na kerst 1939 arriveerden Nederlandse militairen in Nuland. Het ging om een autobataljon welke met name administratieve taken uitvoerde. Ook was er een Nederlandse eenheid met kanonnen in het dorp gevestigd. Vanaf 10 april 1940 vestigde de Nederlandse *3^e Regiment Infanterie* zich in de omgeving van Nuland. Zij bleven in Nuland tot de Duitse inval.⁷

[Historische context]

's-Hertogenbosch – Engelen

Nederlandse militairen van het *Veld Artillerie* beschadigden de Linker Dieze dijk. Later zou Duits materieel in mei 1940 ook schade veroorzaken aan deze weg.⁸ **[RAP_400510A]**

's-Hertogenbosch

In april 1940 waren de volgende eenheden gelegerd in 's-Hertogenbosch:⁹

- *98^e en 99^e peloton luchtdoelmitrailleurs*. Deze bestonden uit elk twee pelotons met vier mitrailleurs. Zij waren gelegerd ten westen van het station. Later werden zij uitgebreid naar nieuwe opstellingen aan de noord- en zuidkant van het station;
- *159^e Batterij Luchtdoelartillerie* (drie x vier mitrailleurs), gelegerd ten zuidoosten van 's-Hertogenbosch bij "Het Stortje". Later werden zij verplaatst nabij de IJzeren Vrouw;
- Tezamen bestond de mobilisatie bij 's-Hertogenbosch uit 55 motorvoertuigen, 13 vuurmonden en 16 mitrailleurs;
- Na de inval in Noorwegen werd het *III Leger Korps* in 's-Hertogenbosch gelegerd.

3.4 Meidagen 1940

In de vroege ochtend van 10 mei 1940 vielen Duitse grondeenheden vanuit het grensgebied Nederland binnen, terwijl Duitse parachutisteneenheden in West-Nederland landden. Bij Kornwerderzand en bij de Grebbelinie werden de Duitse grondstrijdkrachten staande gehouden en in het westen van Nederland vochten Nederlandse eenheden tegen de Duitse parachutisten. Na het bombardement op Rotterdam door Duitse luchtmachteenheden besloot het Nederlandse opperbevel te capituleren. Alleen in Zeeland werd nog doorgevochten door Nederlandse en Franse eenheden.

9 mei 1940

's-Hertogenbosch en omgeving

Het *III Leger Korps* was in de omgeving van 's-Hertogenbosch gestationeerd. Er kwamen zes extra infanteriebataljons te liggen bij 's-Hertogenbosch.¹⁰ Ook het *3^e Wegcompagnie* van het *Bataljon spoorwegtroepen* was in 's-Hertogenbosch gelegerd.¹¹ **[Historische context]**

10 mei 1940

De Nederlandse luchtverdediging in 's-Hertogenbosch en omgeving

In 's-Hertogenbosch en in de omgeving was het *5^e* en de *9^e Compagnie Luchtdoelmitrailleurs* gestationeerd.¹² De luchtdoelmitrailleurs van de *5^e Compagnie* en *155^e Bataljon* zijn in actie geweest en hebben met name op 10 mei 1940 op Duitse vliegtuigen geschoten met 4 cm geschut.¹³ Een Duitse aanval van zes Messerschmitts Bf 109 vliegtuigen vond plaats op de luchtdoelbatterijen bij Hedel, net toen de laatste Nederlandse troepen de brug over waren.¹⁴ Twee Duitse vliegtuigen stortten neer in de omgeving van 's-Hertogenbosch op 10 mei 1940 nadat zij het Fort Crèvecoeur hadden aangevallen. Dit waren twee Duitse Junkers Ju 52 troepentransporttoestellen van *IV/KGrzbV 1*.¹⁵ **[Buiten onderzoeksgebied]** Volgens de

⁷ M. van Venrooij, *Dorp in oorlogstijd. Nuland 1940-1945* (2019) 15-16.

⁸ BHIC 's-Hertogenbosch toeg.nr. 1086 inv.nr. 798.

⁹ NIMH Den Haag toeg.nr. 409 inv.nr. 518015.

¹⁰ H. Amersfoort & P. Kamphuis *Mei 1940, de strijd op Nederlands grondgebied* (2012) 102; V.E. Nierstrasz *De strijd op Nederlands grondgebied tijdens Wereldoorlog II* (1952) 50.

¹¹ NIMH Amsterdam toeg.nr. 492 inv.nr. 3.

¹² F.J. Molenaar, *De Luchtverdediging in de meidagen 1940 Deel 2* (1970) 682; van den Oord, *Engelen en Bokhoven bevrijd* (2019) 11.

¹³ L. van Gent, *Verhalen van Bosschenaren en anderen 1940-2000. Ooggetuigen in het licht van 2000* (1999) 11; NIMH Den Haag toeg.nr. 409 inv.nr. 518015.

¹⁴ F. Molenaar, *De Luchtverdediging in de meidagen 1940 Deel 2* (1970) 684; Oord, van den, "De burens van 's-Hertogenbosch. Bokhoven, Engelen, Empel en Rosmalen bezet" in *Wegens bijzondere omstandigheden... 's-Hertogenbosch in bezettingstijd 1940 – 1944* (red. R. Kok) (2008) 289; NIMH Den Haag toeg.nr. 409 inv.nr. 520009.

¹⁵ Neergestorte vliegtuigen in 's-Hertogenbosch, 1940-1945 - BHIC geraadpleegd op 21 april 2022.

gegevens van de SGLO stortte toestellen van *IV/KGrzbV 1* neer bij de Biesbosch, Moerdijk en Culemborg.¹⁶ In Rosmalen stortte een Duitse Heinkel He 111 van *5J + JN* neer om 04.15 uur.¹⁷

- De *5^e Compagnie Luchtdoelmitrailleurs*:
 - *155^e Bataljon Luchtdoelartillerie* was gestationeerd aan de zuidrand van 's-Hertogenbosch; **[locatie onbekend]**
- De *9^e Compagnie Luchtdoelmitrailleurs*:
 - *2^e peloton* was gestationeerd op het dak van de V&D in 's-Hertogenbosch; **[RAP_400510D]**
 - *3e peloton* was gestationeerd aan de noordrand van 's-Hertogenbosch; **[locatie onbekend]**
 - *4e peloton* was gestationeerd aan de zuidrand van 's-Hertogenbosch, bij de brug aan de Vugtherstraat **[RAP_400510D]**
 - *159e Bataljon Luchtdoelartillerie* in het fort Crèvecoeur, bij de bruggen bij Hedel. **[RAP_400510D]**

Om 08.00 uur ontving het *155e Bataljon Luchtdoelartillerie* orders om zich te verplaatsen naar Tiel. De *9e compagnie* werd als volgt verplaatst¹⁸: **[Historische context]**

- *1e peloton*, naar de bruggen bij Hedel;
- *2e en 3e peloton*, naar de oeververbindingen tussen Zaltbommel en Waardenburg;
- *4e peloton* naar Kerkdriel;
- *159e Bataljon Luchtdoelartillerie* bleef bij Fort Crèvecoeur tot de *III Leger Korps* de Maas bij Hedel over zou zijn getrokken, daarna werd het Bataljon overgeplaatst naar Culemborg.

Afbeelding 13: Een gecamoufleerd antitankkanon aan de rand van 's-Hertogenbosch bij de Zuid-Willemsvaart gezien richting schootsveld op 10 mei 1940, rond 10.00 uur. Bron: H. Amersfoort & P. Kamphuis *Mei 1940, de strijd op Nederlands grondgebied* (2012) 231.

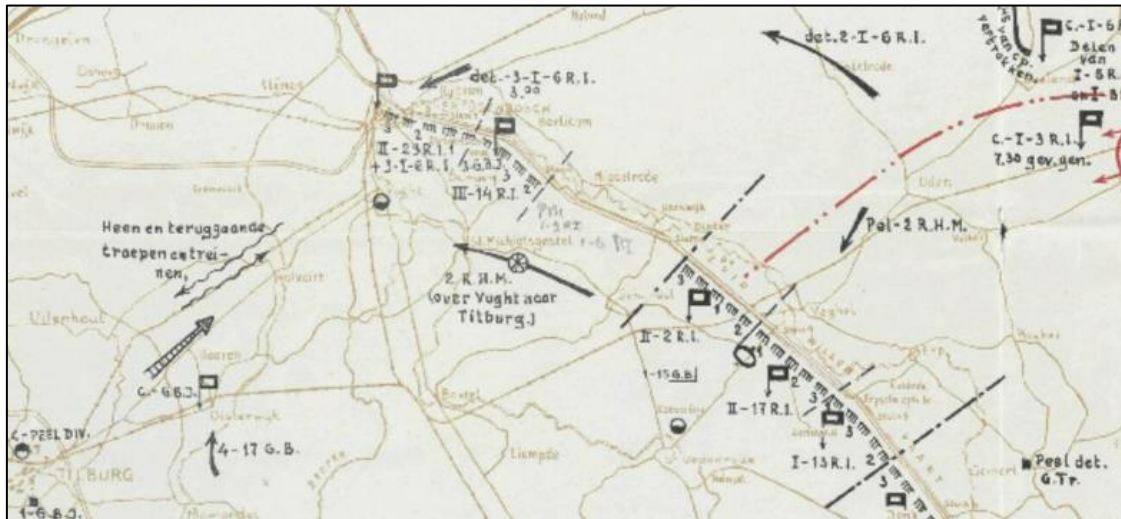
¹⁶ SGLO Verliesregister T0160, T0269 en T0270. Geraadpleegd op 26 september 2022.

¹⁷ SGLO Verliesregister T0128A. Geraadpleegd op 26 september 2022.

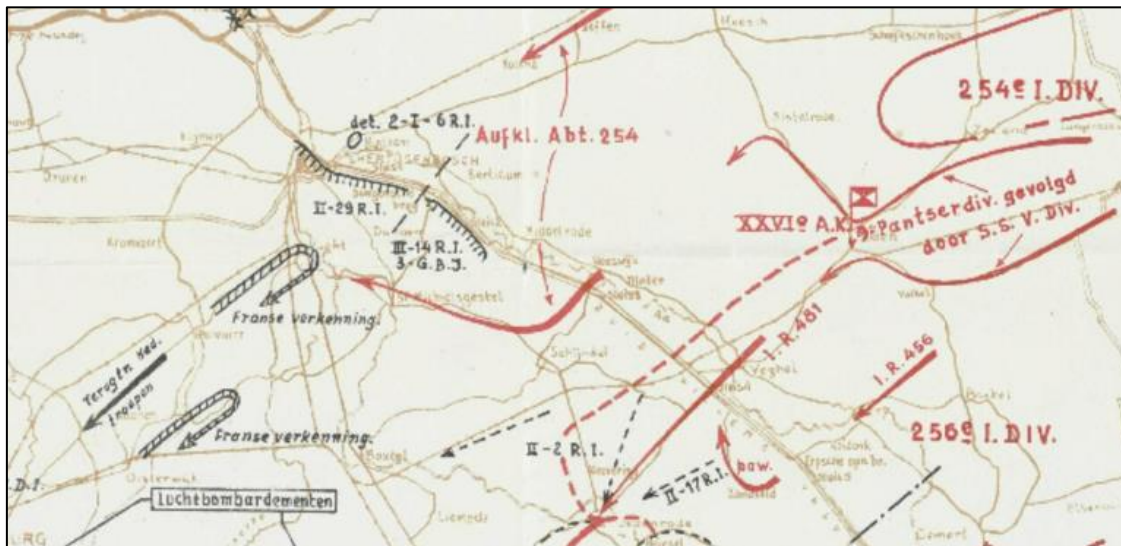
¹⁸ Molenaar, *De Luchtverdediging in de meidagen 1940 Deel 2* (1970) 683.

De Nederlandse infanterie in 's-Hertogenbosch en omgeving

Het III Legerkorps kreeg om 06.45 uur het bevel om zich terug te trekken uit 's-Hertogenbosch.¹⁹ Het Nederlandse leger vernietigde de spoorbrug 's-Hertogenbosch – Utrecht.²⁰ [RAP_400510A] Het 3^e Wegcompagnie vertrok op 10 mei 1940 van 's-Hertogenbosch naar Roosendaal.²¹ Het 7^e Regiment Artillerie was in Geffen gelegerd.²² Nederlandse militairen trokken zich terug via Geffen naar Oss. Tevergeefs probeerden de Nederlandse militairen de Rijksweg te versperren door tussen de Geffense Papendijk en het huis van dokter Jansen bommen op te blazen.²³ [RAP_400510C] Nederlandse soldaten in Vinkel verlieten het dorp naar hun posten buiten het dorp, het dorp zelf werd niet verdedigd.²⁴ In de polder, ongeveer 4 km ten noorden van Vinkel, zou een vliegtuig zijn neergestort.²⁵ [RAP_400510B]

Afbeelding 14: Uitsnede van kaart welke de situatie nabij 's-Hertogenbosch weergeeft in de ochtend van 11 mei 1940. Bron: Nierstrasz onderdeel B. Verdediging Noord-Limburg en Noord-Brabant, kaarten.

Afbeelding 15: Uitsnede van kaart welke de situatie nabij 's-Hertogenbosch weergeeft in de namiddag en avond van 11 mei 1940. Bron: Nierstrasz onderdeel B. Verdediging Noord-Limburg en Noord-Brabant, kaarten.

¹⁹ Amersfoort & Kamphuis *Mei 1940, de strijd op Nederlands grondgebied* (2012) 153.

²⁰ Erfgoed 's-Hertogenbosch nummer 0002655; van den Oord, *Engelen en Bokhoven bevrijd* (2019) 11.

²¹ NIMH Den Haag toeg.nr. 409 inv.nr. 460003; 460004.

²² van Venrooij, *Dorp in oorlogstijd. Nuland 1940-1945* (2019) 20.

²³ van Venrooij, *Dorp in oorlogstijd. Nuland 1940-1945* (2019) 23.

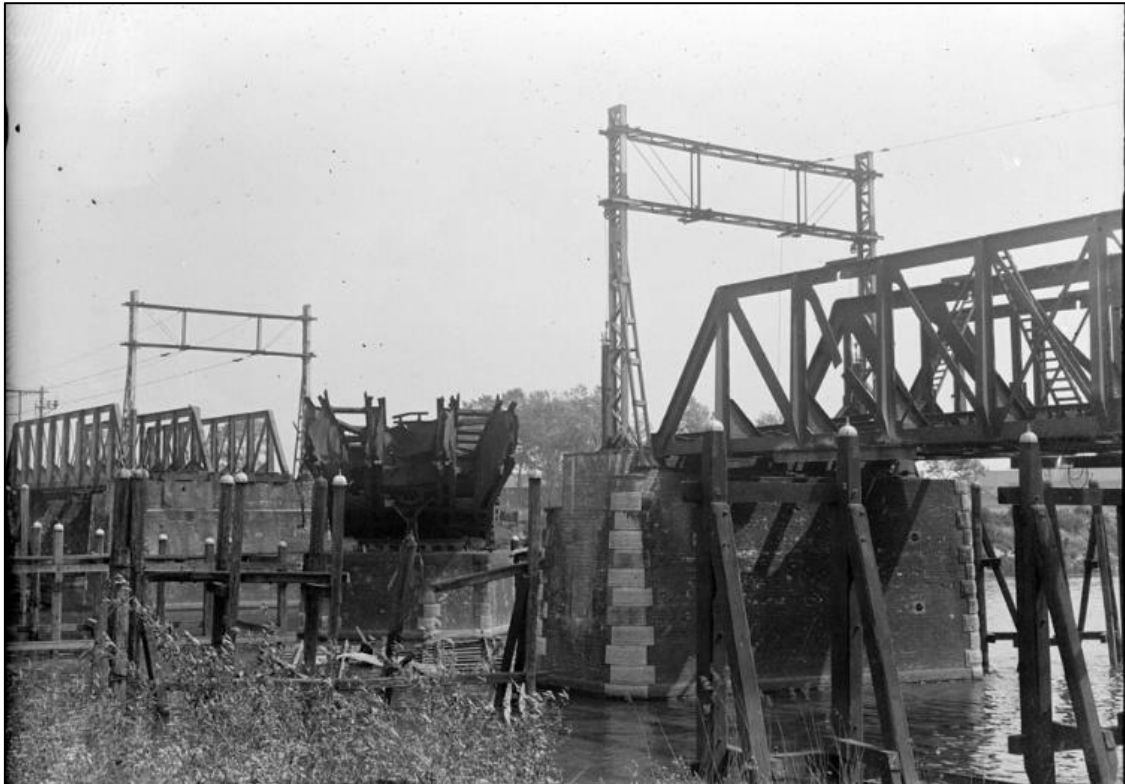
²⁴ A. van den Elzen en T. van der Lee, *Vinkel vijf jaar oorlog 1940-1945* (1990) 17.

²⁵ H. van den Elzen, *Oorlogsverhalen* (2013) 7.

11 mei 1940

Nederlandse militaire vernielingen in 's-Hertogenbosch en omgeving

In de vroege ochtend van 11 mei 1940 werden de bruggen in 's-Hertogenbosch vernietigd door Nederlandse eenheden, zoals de spoorbrug over de Dieze²⁶ [RAP_400510A01] De hekken bij Sluis 0 zouden zijn opgeblazen waardoor een schip en een auto schade leden. [RAP_400510A02] Ook ontstond er schade aan de Hinthamerstraat, Hinthamereinde, Zuid-Willemsvaart en in de Hekellaan.²⁷ [RAP_400510A03]

Afbeelding 16 De opgeblazen spoorbrug over de Dieze welke op 10 mei 1940 werd opgeblazen door Nederlandse eenheden. Bron: Erfgoed 's-Hertogenbosch nummer 0002655.

De Nederlandse infanterie in 's-Hertogenbosch en omgeving

Op 11 mei 1940 werd het Nederlandse Leger verder teruggetrokken. Zo trok de *Peeldivisie* terug via de Zuid-Willemsvaart en het 2^e *Bataljon 29 Regiment Infanterie* trok zich terug over Oss - 's-Hertogenbosch en bezette het gedeelte van de Zuid-Willemsvaart aan de zuidzijde van de stadsgracht tot aan een lijn van 250 meter ten westen van de Dungeschebrug.²⁸ Er zou een nieuw Nederlands front komen, lopend vanaf de Maas bij 's-Hertogenbosch naar Tilburg en vandaar langs Goirle en Hilvarenbeek richting de Belgische stellingen ten oosten van Turnhout. De *Peeldivisie* zou stelling nemen tussen Tilburg en 's-Hertogenbosch.²⁹ [Historische context] Om 03.00 uur trok Kapitein Gudde, commandant van de Luchtwachtgroep in 's-Hertogenbosch, zijn luchtwachtgroep terug over Breda.³⁰ [Historische context] Om 12.30 uur kreeg Vak C de opdracht de ingenomen stelling uit te breiden tot de spoorbrug over de Dieze. Het 1^e *compagnie* verdedigde de Zuid-Willemsvaart tot en met Sluis 1, het 2^e *compagnie* bezette de huizenrijen tegenover de kunstweg naar Grave, en het 3^e *compagnie* het noordelijk gedeelte tot en met de spoorbrug. [Historische context] Op de oude wallen werden mortieren opgesteld.³¹ [RAP_400510D]

²⁶ NIMH Den Haag toeg. nr. 420 inv. nr. 8.

²⁷ AVG Gemeentebreed historisch vooronderzoek.

²⁸ V.E Nierstrasz, *De verdediging van Noord-Limburg en Noord-Brabant, mei 1940* (1953) 235.

²⁹ H. Amersfoort & P. Kamphuis *Mei 1940* (2012) 163 en 233.

³⁰ Molenaar *De luchtverdediging in de meidagen 1940* (1970) 758.

³¹ Nierstrasz, *De verdediging van Noord-Limburg en Noord-Brabant, mei 1940* (1953) 299-301.

Daar een Duitse verkenning werd waargenomen nabij Chalet Royal, werd er een zware mitrailleur geplaatst bij de brug op de weg naar Vught.³² De *Aufkl.Ambt 254* werd uitgezonden voor een verkenning van de Zuid-Willemsvaart tussen 's-Hertogenbosch en Veghel. Zij vonden een deel hiervan onbemand. Daarop verkende zij verder bij Sint Michielgestel.³³ De beide bataljons van *Vak Schaijk* en *II-29^e Regiment Infanterie* bij 's-Hertogenbosch en de Dungenschebrug werden in de avond in de rug bedreigd door Duitse eenheden. Franse verkenners bij Sint-Michielsgestel maakten ondertussen contact met Duitse eenheden.³⁴ **[Historische context]** Om circa 19.00 uur trokken de eerste Duitse infanterie- en gepantserde eenheden 's-Hertogenbosch binnen via de Graafseweg. De Nederlandse eenheden van het *3^e Compagnie 1^e Bataljon 6^e Regiment Infanterie*, meldde geweervuur vanuit de richting van de Zuid-Willemsvaart.³⁵

Sint Jozefhuis

Aan de Graafseweg, bij het Sint Jozefhuis, ontstond een vuurgevecht tussen Nederlandse en Duitse eenheden.³⁶ Nederlandse soldaten van het *2^e Compagnie, 1^e Bataljon 6^e Regiment Infanterie* meldde dat het klooster werd aangevallen door Duitse gemotoriseerde eenheden. Tijdens het gevecht werd het klooster in brand geschoten. Terwijl de kapitein onderhandelde met de Duitse eenheden, omdat onder andere de munitie bijna was opgeschoten, konden enkele Nederlandse officieren ontsnappen en zich aan de overzijde van de Zuid-Willemsvaart zich voegen bij de *6^e Regiment Infanterie*. Getuigen maakten melding dat er met granaten en rookgranaten op het klooster was geschoten. De Nederlandse eenheden waren bewapend met pistolen en handgranaten³⁷ Volgens een artikel op zuidfront-holland1940.nl, welke refereert naar het boek van Otto Weidinger *Division Das Reich*, zou aan Duitse zijde een peloton van SS. AA, een IG batterij en een PAK peloton (*15./SS Deutschland*) betrokken zijn van de *SS-V divisie*.³⁸ **[RAP_400511E]**

Afbeelding 17: Het zwaar beschadigde Sint Jozefhuis na de meidagen 1940. Bron: Erfgoed 's-Hertogenbosch fotonummer 0014858.

³² NIMH Den Haag toeg.nr. 409 inv.nr. 521053

³³ Nierstrasz, *De verdediging van Noord-Limburg en Noord-Brabant, mei 1940* (1953) 283.

³⁴ Nierstrasz, *De verdediging van Noord-Limburg en Noord-Brabant, mei 1940* (1953) 371.

³⁵ NIMH Den Haag toeg.nr. 409 inv.nr. 521051.

³⁶ R. Kok (red) *'Wegens bijzondere omstandigheden...'* 's-Hertogenbosch in bezettingstijd 1940 – 1944 (2008) 355; Reijnen, B., L en K. van Grinsven, *Liefste Daggie, Dagboek van een Bosch meisje in de Tweede Wereldoorlog* (2019) 15.

³⁷ NIMH Den Haag toeg.nr. 409 inv.nr. 521049.

³⁸ <http://www.zuidfront-holland1940.nl/index.php?page=zuid-willemsvaart---doorbraak>

Nuland

Bij een zwaar Duits bombardement en beschieting op Nuland kwamen dertien mensen om. Het bombardement werd uitgevoerd in duikvlucht, mogelijk door twee Duitse toestellen. Eén van deze bommen viel op het huis van Jan Zwanenberg (Zwanenberg van der Loop) aan de Singel. **[RAP_400511A01]** Ook op de huizen van de familie Van den Elsen- de Vries en Niilus de Wit vielen bommen.³⁹ **[RAP_400511A02]** In totaal vielen er zes Duitse bommen op het dorp. In de tuinen constateerde de Luchtbeschermingsdienst tevens granaatrechters.⁴⁰ Duitse eenheden, welke inmiddels in Nuland waren aangekomen, plaatste kanonnen op de Rijksweg op het veld achter de boerderij van Marinus Maas (naast het oude patronaatsgebouw).⁴¹ **[RAP_400511B]** Twee boerderijen werden langs het spoor verwoest.⁴² **[Locatie onbekend]** Het oorspronkelijke doel van het bombardement wat het spoor.⁴³ De burgemeester van Nuland maakte op 26 juni 1940 melding dat er van dit bombardement waarschijnlijk enige bommen niet ontploft waren.⁴⁴ **[RAP_400511C]**

Nuland (Vinkel)

Een Duits vliegtuig liet zijn overgebleven bommenlast vallen in een weiland op 't Vinkel, tussen het kadaverhuisje en de Rijksweg. Er werd onder andere een neuskegel van een bom gevonden.⁴⁵ **[Locatie onbekend]**

12 mei 1940

's-Hertogenbosch

Aan het Hinthamereind werd schade waargenomen, veroorzaakt door het springen van de bruggen.⁴⁶ **[RAP_400512A]**

13 mei 1940

Engelen (Fort Crèvecoeur) en Hedel

Nederlandse militairen dumpten op 13 mei 1940 hun munitie in de schutsluis van het Fort Crèvecoeur. De hoeveelheid zou zodanig groot zijn geweest, dat meerdere kisten boven het water in de schutsluis uitstaken. **[RAP_400513A]** Op deze dag werd ook de Maasbrug (voormalige Schipbrug) bij Hedel om 18.00 uur opgeblazen door de Nederlandse Genie.⁴⁷ **[RAP_400513B]**

³⁹ Boeijen, *Vliegen en Vechten* (2004) 41; Nierstrasz, *De verdediging van Noord-Limburg en Noord-Brabant, mei 1940* (1953) 438; van Venrooij, *Dorp in oorlogstijd. Nuland 1940-1945* (2019) 24; J. van den Bergh, *Persoonlijke herinneringen aan haar belevenissen in Oss en omgeving in de Tweede Wereldoorlog (1940-1945)* (2009) 23; A. van den Bosch, *Een vergeten drama? Het bombardement op de Singel 11 mei 1940*. Deel 1 (Spoorzoeker 19, 2006) 24; 28; van den Bosch, *Een vergeten drama? Het bombardement op de Singel 11 mei 1940*. Deel 2 (Spoorzoeker 19, 2006) 30.

⁴⁰ van Venrooij, *Dorp in oorlogstijd. Nuland 1940-1945* (2019) 104.

⁴¹ van Venrooij, *Dorp in oorlogstijd. Nuland 1940-1945* (2019) 26.

⁴² BHIC 's-Hertogenbosch toeg.nr. 1086 inv.nr. 798.

⁴³ A. van den Elzen en T. van der Lee, *Vinkel vijf jaar oorlog 1940-1945* (1990) 19; van den Elzen, *Oorlogsverhalen* (2013) 8.

⁴⁴ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0927 inv.nr 455.

⁴⁵ A. van den Elzen en T. van der Lee, *Vinkel vijf jaar oorlog 1940-1945* (1990) 21.

⁴⁶ Reijnen en van Grinsven, *Liefste Daggie, Dagboek van een Bosch meisje in de Tweede Wereldoorlog* (2019) 15.

⁴⁷ J.G.M. Biemans, *Engelen grensdorp aan de Dieze* (2011) 214; Oord, van den, "De burens van 's-Hertogenbosch" in *Wegens bijzondere omstandigheden...* (red. R. Kok) (2008) 289.

Afbeelding 18: De opgeblazen Maasbrug tussen 's-Hertogenbosch en Hedel in mei 1940. Bron: 's-Hertogenbosch fotonummer 0078900.

15 op 16 mei 1940

's-Hertogenbosch

Tijdens een verkenningsvlucht van de Britse *RAF* werden grote brandenesignaleerd in 's-Hertogenbosch.⁴⁸ **[Locatie onbekend]**

3.5 Duitse bezettingsjaren

Direct na de Duitse inval werd Nederland met enige regelmaat getroffen door (kleinschalige) geallieerde bombardementen. Deze bombardementen waren met name gericht op havens, infrastructuur, industriegebieden en vliegvelden. Vanaf 1943, de geallieerde luchtmachten werden steeds sterker – vonden steeds meer grotere en zwaardere bombardementen plaats op vliegvelden, havens en industriegebieden in Nederland. Later werden veel bomaanvallen door jachtbommenwerpers uitgevoerd, onder andere door de Britse *2nd TAF* om de logistieke aanvoerlijnen van de Duitse bezetter te onderbreken. Voorts werd in opdracht van de Duitse bezetter in 1942 begonnen met de bouw van de *Atlantikwall* in het Nederlandse kustgebied.

⁴⁸ G. Zwanenburg, *En nooit was het stil... Kroniek van een luchtoorlog deel I* (1991-1993) 37.

20 mei 1940

Nuland

Een Duitse Junkers Ju 88 jachtvliegtuig van 7./KG 4 stortte neer aan de Rijksweg te Nuland. De piloot wilde vermoedelijk een noodlanding maken, welke mislukte. Het vliegtuig ramde de boerderij van de familie Schuurmans aan de Rijksweg, welke in brand vloog. De crashlocatie volgens de SGLO is Rijksweg A76 te Nuland.⁴⁹ [RAP_400520A] De brandweer van Nuland meldde brand, welke veroorzaakt was door het vliegtuig.⁵⁰ [Locatie onbekend]

23 mei 1940

's-Hertogenbosch

Een Britse brisantbom viel op het Volderstraatje en Peperstraat in 's-Hertogenbosch.⁵¹ [RAP_400523A01] Daarop volgde een tweede vliegtuig (of hetzelfde vliegtuig) die vijf minuten later een lichtkogel uitgooid. Volgens auteur L. van Gent ging het om een Britse Hampden P1329 bommenwerper.⁵² [Locatie onbekend] Van deze twee bombardementen werden twee blindgangers gevonden achter het gemeentelijke sportpark tussen de gasketel en Deuteren.⁵³ [RAP_400523A02] Om 00.30 uur vielen er ongeveer veertig brandbommen (1,7 kg) en één brisantbom. [Locatie onbekend] Het Volderstraatje 7 [RAP_400523A03] en Hemelscharenhoek 10 (een verdwenen straat tussen de huidige Beurdeestraat en de Zuidwal) [RAP_400523A011] werden geheel verwoest. Aan de Peperstraat 29 viel een bom door de vloer.⁵⁴ [RAP_400523A04] Ook vielen bommen op de Kerkstraat bij de St. Jan en voor het grootste deel in de achtertuinen aan de Peperstraat. [RAP_400523A05] Volgens een ooggetuige vloog het vliegtuig eerst in een cirkel boven de stad om vervolgens in duikvlucht haar bommen af te werpen.⁵⁵ Volgens een later opgesteld rapport van de luchtbeschermingsdienst, ging het om ongeveer veertig brandbommen en één brisantbom. De brisantbom was vermoedelijk 100 kg [sic], doordat deze om kleine arbeiderswoningen viel, was de schade groot. In totaal werden acht woningen geheel verwoest en 28 tijdelijk onbewoonbaar. 97 huizen hadden ernstige schade opgelopen.⁵⁶ [Locatie onbekend] De schade in de stad was enorm. De luchtbeschermingsdienst van 's-Hertogenbosch maakte de volgende schade op:⁵⁷

Locatie	Schade	Bommen
Volderstraatje 1	Glasschade RAP_400523A03	
Volderstraatje 3, 5	Onbewoond RAP_400523A03	
Volderstraatje 7, 9, 13, 15, 17, 19, 21, 23, 25, 27, 27a, 27b	Geheel verwoest RAP_400523A03	
Volderstraatje 11	Beschadigd RAP_400523A03	
Volderstraatje 29	Gedeeltelijk verwoest RAP_400523A03	
Hemelscharenhoek 22, 18	Gedeeltelijk verwoest RAP_400523A011	
Hemelscharenhoek 20	Weinig schade RAP_400523A011	
Hemelscharenhoek 19	Schade aan ruiten en houtwerk RAP_400523A011	
Zuidwal 1,2,3,4,5,6,7	Schade, maar gering RAP_400523A06	
Zuidwal 8, 9, 11, 12,13	Onbewoonbaar door schade RAP_400523A06	
Zuidwal 14	Ernstig beschadigd RAP_400523A06	
Zuidwal 15	Beschadigd RAP_400523A06	
Verwerstraat 91, 116	Geen schade	
Verwersstraat 85	RAP_400523A07	Twee brandbommen
Verwerstraat 89, 87, 85, 79, 78, 112	Glasschade RAP_400523A07	
Verwersstraat 83a,	Ernstig beschadigd RAP_400523A07	
Verwersstraat 83,91, 102	Geheel beschadigd RAP_400523A07	102 – 3 of 4 bommen ingeslagen
Verwersstraat 104a	Verwoest RAP_400523A07	
Peperstraat 47	Glasschade RAP_400523A08	
Peperstraat 29	RAP_400523A08	Twee bommen
Achter de Wereld 2, 3	Schade aan dak RAP_400523A09	
Oude Dieze 3	Glasschade RAP_400523A010	

⁴⁹ van Venrooij, *Dorp in oorlogstijd. Nuland 1940-1945* (2019) 28; SGLO Verliesregister T0706A, geraadpleegd op 5 april 2022.

⁵⁰ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0927 inv.nr. 463.

⁵¹ "Bomaanval op 's-Hertogenbosch" in *De Zuid-Willemsvaart* (25-05-1940). Geraadpleegd via Delpher.nl.

⁵² L. van Gent, *Ooggetuigen in het licht van 2000. Verhalen van Bosschenaren en anderen 1940-2000* (1999) 16-18.

⁵³ 's-Hertogenbosch Zaterdag luchtalarm" in *Nieuwsblad van het Zuiden* (04-06-1940). Geraadpleegd via Delpher.nl.

⁵⁴ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 048 inv.nr. 16.

⁵⁵ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 111

⁵⁶ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 048 inv.nr. 16.

⁵⁷ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 048 inv.nr. 16.

Op deze avond voerde 5 *Group*, bestaande uit Britse Handley Page Hampden bommenwerpers, luchtaanvallen uit op het spoor tussen de rivieren de Maas en de Rijn. *Bomber Command* meldde dat het zicht die nacht zeer slecht was.⁵⁸ **[Locatie onbekend]**

Afbeelding 19: De ravage aan het Volderstraatje na de bominslag van 23 mei 1940. Duitse militairen bewaken het verwoeste huis. Bron: NIOD beeldnummer 65424.

25 op 26 mei 1940

's-Hertogenbosch

Het Britse *Bomber Command* observeerde een verlichte landingsbaan bij 's-Hertogenbosch.⁵⁹

[Historische context]

Nuland – Engelen - Rosmalen

Om 01.30 uur vielen er bommen op Nuland en Engelen. Twee bommen vielen nabij de villa de Duinsche Hoeve. **[RAP_400525A]** Rond 02.00 uur vielen er brisantbommen op het dorp Engelen. Twee bommen vielen in een haverveld.⁶⁰ **[Locatie onbekend]** Deze avond voerde één Britse Handley Page Hampden bommenwerper een aanval uit op Hedel en het spoor ten zuiden van Hedel bij de Maas tussen 23.30 en 00.05 uur. De bommenwerper was beladen met 4 x 250 lb brisantbommen. Mogelijk zijn tijdens dit bombardement bommen gevallen bij Nuland en Engelen.⁶¹ **[Context bij bovenstaande melding]**

26 mei 1940

Vlijmen polder

In de polder bij Vlijmen vielen één of twee bommen, allen waren ontploft. De bommen vielen op enige honderden meters achter het kadaverhuisje in een roggeveld.⁶² De aanval is niet teruggevonden in de gegevens van *Bomber Command*.⁶³ **[Locatie onbekend]**

⁵⁸ TNA UK AIR14/2665.

⁵⁹ Zwanenburg, *En nooit was het stil... Kroniek van een luchtoorlog* deel I (1991-1993) 41.

⁶⁰ "Bommen op Nuland en Engelen. Weer 'n angstige nacht te Den Bosch" in *Dagblad van Noord-Brabant* (28-05-1940). Geraadpleegd via Delpher.

⁶¹ TNA UK AIR14/2665.

⁶² Verlaat, *Engelen in oorlogstijd* (1995) 12.

⁶³ TNA UK AIR14/2665.

31 mei 1940's-Hertogenbosch

Een stuk uit de krant van 31 mei 1940 maakte de schade op in 's-Hertogenbosch. Onder andere de Diezebrug zou zijn opgeblazen.⁶⁴ Echter, volgens de Bossche-encyclopedie was het de Orthenbrug die was vernietigd. De Diezebrug was in de meidagen 1940 nog niet voltooid.⁶⁵

[RAP_400531A]

Juni-juli 1940Nuland-Geffen

Een Duits vliegtuig zou in juni-juli 1940 zijn neergestort nabij de Rijksweg tussen de Nulandse en de Geffense Weerscheut.⁶⁶ [RAP_4006A] In het Verliesregister van de SGLO zijn geen neergestorte vliegtuigen bekend bij Nuland en Geffen tussen juni – juli 1940.

4 juni 1940's-Hertogenbosch

Vliegtuigen van een onbekende nationaliteit gooiden lichtkogels uit boven 's-Hertogenbosch.⁶⁷

[Locatie onbekend]

18 juni 1940's-Hertogenbosch

Het Waterschap De Bossche Sloot gaf aan geen schade te hebben geleden ten gevolge van oorlogshandelingen.⁶⁸ [Historische context]

25 juni 1940Engelen

In de nacht van 25 op 26 juni 1940 vielen twee bommen in de gemeente Engelen. Deze vielen in een korenveld, circa 300 meter van de bebouwde kom.⁶⁹ De luchtaanval is niet teruggevonden in de gegevens van *Bomber Command*.⁷⁰ [Locatie onbekend]

's-Hertogenbosch - Engelen

Op 25 juni 1940 werd in 's-Hertogenbosch de schade opgetekend ontstaan tijdens de meidagen. Door veldartillerie en grote vrachtwagens van Nederlandse eenheden was de linker Diezedijk en de brug nabij het stoomgemaal van Engelen vernield. [RAP_400625A] Duitse eenheden met zwaar geschut en vrachtwagens waren opgetrokken via de Diezedijk.⁷¹

[Historische context]

7 september 1940's-Hertogenbosch (Orthen)

Om 23.40 uur bombardeerde één vliegtuig 's-Hertogenbosch. Drie bommen vielen in een weiland. De drie kraters waren 4 à 5 meter in doorsnede en 1,75 meter diep. Het gewicht van de bommen werd geschat op 100 kg [sic]. Het weiland lag 250 meter in zuidwestelijke richting van de overweg Rijksweg 's-Hertogenbosch – Hedel, spoorlijn 's-Hertogenbosch – Utrecht, nabij Orthen.⁷² Er werden deze nacht geen aanvallen uitgevoerd met als doel 's-Hertogenbosch. [Locatie onbekend] Wel viel één Britse Vickers Wellington bommenwerper van 3 Group als "last resort target" het vliegveld van Eindhoven aan met 5 x 250 lb bommen en 60 x 4 lb staafbrandbommen. Er werden geen explosies geobserveerd.⁷³ [Historische context]

⁶⁴ "Na den bom de arbeid" in *Provinciale Noordbrabantsche en 's-Hertogenbosche courant* (31-05-1940). Geraadpleegd via Delpher.

⁶⁵ "Orthenbrug" op www.bossche-encyclopedie.nl. Geraadpleegd op 18 januari 2022.

⁶⁶ A. van den Elzen en T. van der Lee, *Vinkel vijf jaar oorlog 1940-1945 (1990) 70*.

⁶⁷ Reijnen en van Grinsven, *Liefste Daggie, Dagboek van een Bosch meisje in de Tweede Wereldoorlog* (2019) 17.

⁶⁸ BHIC 's-Hertogenbosch toeg.nr. 1086 inv.nr. 798.

⁶⁹ SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 11 Engelen (1812) 1821-1921 (1964) en Engelen-Bokhoven 1922-1946, inv.nr. 1332.

⁷⁰ TNA UK AIR14/2665.

⁷¹ BHIC 's-Hertogenbosch toeg. nr. 1085 inv. nr. 798.

⁷² SADB toeg.nr. 048 inv.nr 16-17; SADB toeg.nr. 267 inv.nr. 4977; "Bommen in 'n poldert te Orthen" in *Dagblad van Noord-Brabant* (09-09-1940). Geraadpleegd via Delpher.

⁷³ TNA UK AIR14/2667.

1 oktober 1940's-Hertogenbosch

Tijdens het opruimen bij het Sint Jozefhuis werden tussen de muren twee niet ontplofte granaten gevonden. Deze werden "voorlopig" in de grond opgeborgen in de tuin van het Sint Jozefhuis.⁷⁴ Deze granaten zijn zeer waarschijnlijk afkomstig van de gevechten tussen Nederlandse en Duitse soldaten tijdens de meidagen van 1940. **[RAP_401001A]**

15 oktober 1940's-Hertogenbosch

Om 22.45 uur viel er in 's-Hertogenbosch een Britse brandbom van 1,7 kg [sic] op de Stationsstraat aan de noordzijde, op 70 meter van het treinstation. **[RAP_401015A01]** De brandbom was uitgebrand. In een weide (achter de Celebesstraat) werd een bominslag gerapporteerd, deze bom werd niet gevonden. **[RAP_401015A02]** Volgens de luchtbeschermingsdienst was hier geen bom gevallen. Ze hadden gezocht tussen de Maastrichtseweg en de Graafseweg.⁷⁵ 's-Hertogenbosch was geen doelwit deze avond van *Bomber Command*. Wel werd wederom het vliegveld Vught aangevallen door een Britse Vickers Wellington bommenwerper met 4 lb staafbrandbommen.⁷⁶ **[>1 km buiten onderzoeksgebied]**

21 oktober 1940Nuland

Twee Duitse bommen van 10 kg werden gevonden in Nuland. Beide bommen werden tot ontploffing gebracht.⁷⁷ Waarschijnlijk zijn deze bommen afkomstig van het Duits bombardement op Nuland van 11 mei 1940. **[Locatie onbekend]**

9 november 1940Vlijmen

In de gemeente Vlijmen vielen om 23.35 uur twee brisantbommen bij de kerk, er werd geen schade gemeld.⁷⁸ **[>250 m buiten onderzoeksgebied]**

December 1940Nuland (Kaathoven)

Duitse vliegtuigen lieten bommen vallen nabij het huis van de familie van den Braak in Kaathoven.⁷⁹ **[Locatie onbekend]**

19 december 1940Nuland

Nabij Nuland, in de bossen achter Hei en Wei, sloeg een vliegtuigbom in. De bom was ontploft en veroorzaakte schade aan de omliggende bomen. De krater werd met zand opgevuld.⁸⁰ De luchtaanval is niet teruggevonden in de gegevens van *Bomber Command*.⁸¹ **[RAP_401219A01]**

Rosmalen

Om 23.14 uur viel één brisantbom nabij het asiel [Coudewater]. Eén woonhuis werd zwaar beschadigd.⁸² De luchtaanval is niet teruggevonden in de gegevens van *Bomber Command*.⁸³ **[RAP_401219A02]**

10 januari 1941Empel en Meerwijk

Om 01.30 uur vielen vijf brisantbommen, waarvan één blindganger, in Empel nabij de spoorbrug. De bommen vielen op het akkerland. Er werd enige glasschade gemeld.⁸⁴ De luchtaanval is niet teruggevonden in de gegevens van *Bomber Command*.⁸⁵ **[RAP_410110A]**

⁷⁴ SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 045 inv.nr. 65.

⁷⁵ NIOD Amsterdam toeg. nr. 077 inv. nr. 1328; SADB 's-Hertogenbosch toeg. nr. 045 inv. nr. 65; SADB toeg.nr. 048 inv.nr 16; 17, SADB toeg.nr. 267 inv.nr. 4977.

⁷⁶ TNA UK AIR/14/2668.

⁷⁷ NA Den Haag toeg.nr. 2.13.210 inv.nr. 23.

⁷⁸ BaMa Freiburg 500-12452-000102.

⁷⁹ A. van den Elzen en T. van der Lee, *Vinkel vijf jaar oorlog 1940-1945 (1990) 58*.

⁸⁰ van Venrooij, *Dorp in oorlogstijd. Nuland 1940-1945 (2019) 104*.

⁸¹ TNA UK AIR14/2670.

⁸² NIOD Amsterdam toeg.nr 077 inv.nr. 1328.

⁸³ TNA UK AIR14/2670.

⁸⁴ NIOD Amsterdam, toeg.nr. 077 inv.nr. 1328.

⁸⁵ TNA UK AIR14/2671.

11 januari 1941's-Hertogenbosch

Treinen in de omgeving van 's-Hertogenbosch werden gebombardeerd.⁸⁶ De luchtaanval is niet teruggevonden in de gegevens van *Bomber Command*.⁸⁷ **[Locatie onbekend]**

14 februari 1941's-Hertogenbosch

Om 22.30 uur werd er een luchtaanval uitgevoerd op het spoor van 's-Hertogenbosch. Zowel de luchtbeschermingsdienst, gemeentepolitie van 's-Hertogenbosch als de Britse en Duitse bronnen bevestigen deze aanval. Tijdens deze aanval werden er diepe trechters in de spoordijk geslagen en er werd schade aangericht aan één woonhuis. De twee trechters waren 3,5 x 5 meter en 3 x 3 meter en 2,5 – 3 meter diep. De bommen vielen bij de spoorlijn naar Lage Zwaluwe, 300 meter ten westen van blokpost no. 40. **[RAP_410214A]** Er werden geen blindgangers gevonden.⁸⁸ De aanval werd vermoedelijk uitgevoerd door één Britse Bristol Blenheim bommenwerper met 4 x 250 lb en 2 x 40 lb, vermoedelijk op Vinkel. Twee explosies werden waargenomen.⁸⁹ **[Locatie onbekend]**

15 februari 1941's-Hertogenbosch

Om 21.07 uur vielen er vier brisantbommen in een akkerland te 's-Hertogenbosch. Er was glasschade aan enige woonhuizen. De bommen vielen oostelijk van de Graafseweg, tegenover perceel Graafseweg 232.⁹⁰ De vier bommen waren allen ontploften hadden trechters van ruim 3 meter in diameter en een diepte van ongeveer 2 meter. Het vermoeden was dat het vliegtuig in nood verkeerde. Er werden geen blindgangers gevonden.⁹¹ De luchtaanval is niet teruggevonden in de gegevens van *Bomber Command*.⁹² **[RAP_410215A]**

9 juli 1941's-Hertogenbosch

Zowel de brandweer als de luchtbeschermingsdienst van 's-Hertogenbosch maakte melding van een luchtaanval op deze dag. Om 02.05 uur ging het alarm bij de brandweer af, het ging om branden aan de Graafseweg 257, 261, 267 en 271. **[RAP_410709A]** Behalve de branden werd er ook een groot aantal brandbommen die op wegen, in tuinen en in het open veld was gevallen onschadelijk gemaakt. In totaal waren er, op het moment van het opstellen van het rapport, al 117 brandbommen geteld. De luchtbeschermingsdienst maakte om 16.45, na onderzoek te hebben uitgevoerd, melding van in totaal zes brisantbommen en ruim 100 brandbommen. **[RAP_410709B]** Aan 66 huizen werd schade aangericht.⁹³ De luchtaanval is niet teruggevonden in de gegevens van *Bomber Command*.⁹⁴ **[Locatie onbekend]**

20 augustus 1941Engelen

Vier brisantbommen werden gevonden in een veld, er werd geen schade gemeld.⁹⁵ De luchtaanval is niet teruggevonden in de gegevens van *Bomber Command*.⁹⁶ **[Locatie onbekend]**

22 augustus 1941Nuland

In de gemeente Nuland kwam een versperringsballon neer op de Rijksweg.⁹⁷ **[RAP_410822A]**

⁸⁶ B. Kers (red.) *Dagboek van Annie Steeman. Het dagelijks leven in Zaltbommel tijdens de Tweede Wereldoorlog* (2014) 15.

⁸⁷ TNA UK AIR14/2671.

⁸⁸ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 048 inv.nr 16; SADB toeg. nr. 045 inv. nr. 66; NIOD Amsterdam toeg. nr. 077 inv. nr. 1328.

⁸⁹ TNA UK AIR/14/2671.

⁹⁰ NIOD Amsterdam toeg. nr. 077 inv. nr. 1328 en SADB toeg. nr. 045 inv. nr. 66.

⁹¹ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 048 inv.nr 16.

⁹² TNA UK AIR14/2671.

⁹³ SADB 's-Hertogenbosch toeg. nr. 047 inv. nr. 18; SADB toeg.nr. 048 inv.nr. 16.

⁹⁴ TNA UK AIR14/2673.

⁹⁵ BArch Berlijn-Lichterfelde R58-3578.

⁹⁶ TNA UK AIR14/2673.

⁹⁷ van Venrooij, *Dorp in oorlogstijd. Nuland 1940-1945* (2019) 106.

4 september 1941Engelen

Een Duitse Dornier Do 217 E-1 van IV *Kampfgeschwader 2* stortte neer in het Engelse Gat.⁹⁸
[RAP_410904A]

12 op 13 oktober 1941's-Hertogenbosch

Er werd een luchtaanval uitgevoerd op het vliegveld bij 's-Hertogenbosch waarbij brand uit brak.⁹⁹ [**>1 km buiten onderzoeksgebied**]

1 op 2 juni 1942Noordoever van de Maas, Kerkdriel

Om 02.07 uur stortte een Britse Vickers Wellington bommenwerper neer van 23 OTU. Het toestel stortte neer aan de westoever van de Maas, nabij de steenfabriek bij Kerkdriel.¹⁰⁰ [**Circa 1,8 km buiten onderzoeksgebied**]

24 juli 1942Geffen

Een Britse Short Stirling bommenwerper van 149 Squadron stortte brandend om 03.25 uur neer achter het café Van den Hanenberg in Geffen. Het vliegtuig was op de terugweg van het doel in Duisburg.¹⁰¹ Het toestel was boven Vinkel neergeschoten door een Duits vliegtuig.¹⁰²
[Locatie onbekend]

25 op 26 juli 1942Engelen

Om 02.30 uur werd een Britse Handley Page Halifax II bommenwerper van 35 Squadron neergeschoten.¹⁰³ Het toestel stortte neer in de buurt van het gemaal Engelen, nabij de boerderij Het Ertveld van P. van Veghel. De Halifax was in brand gevlogen en had zich diep de grond in geboord.¹⁰⁴ Het doel van het toestel was Duisburg en was om 00.03 uur opgestegen. De Squadron records zijn onduidelijk of het toestel op de terugweg was en welke bommenlast het aan boord had. De overige toestellen keerden terug tussen 04.21 en 04.50 uur.¹⁰⁵
[RAP_420725A]

27 op 28 juli 1942's-Hertogenbosch

Om 01.50 uur voerde één toestel een luchtaanval uit op het station en stationemplacement. Deze aanval wordt bevestigd door zowel de Duitse bronnen als door de luchtbeschermingsdienst van 's-Hertogenbosch. De Duitse bronnen vermelden vier brisantbommen en de luchtbeschermingsdienst vijf brisantbommen (500 lb) van circa 233 kg [sic]. Op de gevonden staartstukken stond N2 IOP 500 lb en N2 IOR 300 LS 9-41. De luchtbeschermingsdienst vond geen blindgangers.¹⁰⁶ Aan 170 woonhuizen werd schade aangericht, voornamelijk glasschade.¹⁰⁷ Deze aanval is niet teruggevonden in de gegevens van *Bomber Command*.¹⁰⁸ [RAP_420727A]

6 op 7 augustus 1942Rosmalen

In de nacht van 6 op 7 augustus, tussen 00.13 en 02.55 uur, stortte een Britse Vickers Wellington bommenwerper van 12 Squadron neer in Molenhoek (Oude Baan). Het vliegtuig explodeerde en brokstukken van het vliegtuig kwamen verspreid neer. Het grootste deel van

⁹⁸ SGLO Verliesregister T1245. Geraadpleegd op 5 april 2022.

⁹⁹ Zwanenburg, *En nooit was het stil...* deel I (1991-1993) 275.

¹⁰⁰ SGLO Verliesregister T1561, geraadpleegd op 5 april 2022.

¹⁰¹ van Venrooij, *Dorp in oorlogstijd* (2019) 107-108; SGLO Verliesregister T1707, geraadpleegd op 5 april 2022.

¹⁰² A. van den Elzen en T. van der Lee, *Vinkel vijf jaar oorlog 1940-1945* (1990) 70.

¹⁰³ SGLO Verliesregister T1715, geraadpleegd op 5 april 2022.

¹⁰⁴ Neergestorte vliegtuigen in 's-Hertogenbosch, 1940-1945 - BHIC geraadpleegd op 21 april 2022.

¹⁰⁵ TNA UK AIR27/379/34-35.

¹⁰⁶ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 048 inv.nr. 16; BArch Berlijn-Lichterfelde R58-3580.

¹⁰⁷ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 048 inv.nr. 16; Zwanenburg, *En nooit was het stil...* deel I (1991-1993) 385; BArch Berlijn-Lichterfelde R58-3580

¹⁰⁸ TNA UK AIR14/2675.

het toestel stortte neer bij de woning van de familie Coppens.¹⁰⁹ Het is onduidelijk of het toestel op de terugweg was. De bommenlast van het toestel van 1 x 4000 lb H.C.N. “inst” en “nickels” [sic]. Het toestel steeg op om 00.43 uur en had als doel Duisburg.¹¹⁰ **[RAP_420806A]**

7 augustus 1942

Nuland (Vinkel)

Een Duitse Focke Wulf Fw 190 jachtvliegtuig van *IV/JG 1* stortte neer bij Vinkel.¹¹¹ Het toestel is niet teruggevonden in de database van het SGLO Verliesregister.¹¹² **Locatie onbekend**

11 op 12 maart 1943

Rosmalen

Een Duitse Dornier Do 217 jachtvliegtuig van *6./KG 2* stortte neer langs de Nieuwendijk om 00.12 uur. Het toestel was op de terugweg van Newcastle en probeerde een mislukte noodlanding te maken.¹¹³

12 op 13 maart 1943

Rosmalen

Een Britse De Havilland Mosquito jachtbommenwerper schoot een Duitse Dornier Do 217 van *6./KG 2* neer bij 's-Hertogenbosch. Deze maakte een mislukte noodlanding nabij Rosmalen bij de Nieuwendijk.¹¹⁴ **[RAP_430312A]**

's-Hertogenbosch

Om 21.05 uur werd een Duitse Messerschmitt Bf 110G-4 jachtvliegtuig van *1/NJH 1* neergeschoten door een Brits vliegtuig van *15 Squadron* boven 's-Hertogenbosch. Het is onbekend waar het Duitse toestel neerstortte.¹¹⁵ **[Locatie onbekend]**

15 maart 1943

's-Hertogenbosch

Een Duitse Messerschmitt Bf 109G-6 jachtvliegtuig van *III/JG 3* stortte neer in de omgeving van 's-Hertogenbosch.¹¹⁶ Deze vliegtuigcrash is niet teruggevonden in de database van het SGLO Verliesregister.¹¹⁷ **[Locatie onbekend]**

12 op 13 mei 1943

's-Hertogenbosch

Om 21.05 uur stortte een Duitse Messerschmitt Bf 110 jachtvliegtuig van *1/NJG 1* neer bij 's-Hertogenbosch.¹¹⁸ **[Locatie onbekend]**

21 op 22 juni 1943

Nuland (Kaathoven)

Om 01.37 – 01.58 uur stortte een Britse Handley Page Halifax bommenwerper van *158 Squadron* neer in het Kaathovens veld, nabij de Kaathovenseweg. Het doel van het toestel was Krefeld. Om 23.18 uur steeg het vliegtuig op vanuit de vliegbasis Lisett. Boven Berlicum werd het toestel door een Duitse jager beschoten en vloog hierbij in brand. Bij een tweede aanval van een Duitse jager explodeerde het toestel in de lucht. De gehele bemanning kwam hierbij om het leven. Onderdelen van het vliegtuig waren terechtgekomen in de gemeenten Berlicum

¹⁰⁹ A. Hermens, *Luchtoorlog boven Rosmalen 1940 – 1945* (Rosmalen 2004) 21-34; Oord, van den, “De burens van 's-Hertogenbosch” in *Wegens bijzondere omstandigheden...* (red. R. Kok) (2008) 293; SGLO Verliesregister T1763, geraadpleegd op 5 april 2022; *Neergestorte vliegtuigen in Rosmalen 1940-1945 - BHIC* geraadpleegd op 21 april 2022.

¹¹⁰ TNA UK AIR27/166/15-16.

¹¹¹ *Neergestorte vliegtuigen in Vinkel 1940-1945 - BHIC* geraadpleegd op 21 april 2022

¹¹² SGLO Verliesregister geraadpleegd op 26 september 2022.

¹¹³ Oord, van den, “De burens van 's-Hertogenbosch” in *Wegens bijzondere omstandigheden...* (red. R. Kok) (2008) 293; SGLO Verliesregister T2121.

¹¹⁴ Zwanenburg, *En nooit was het stil...* deel I (1991-1993), 478; Hermens, *Luchtoorlog boven Rosmalen* (2004), 37; *Neergestorte vliegtuigen in Rosmalen 1940-1945 - BHIC* geraadpleegd op 21 april 2022; SGLO Verliesregister T2121 geraadpleegd op 26 september 2022.

¹¹⁵ SGLO Verliesregister T2123, geraadpleegd op 5 april 2022; *Neergestorte vliegtuigen in 's-Hertogenbosch, 1940-1945 - BHIC* geraadpleegd op 21 april 2022.

¹¹⁶ *Neergestorte vliegtuigen in 's-Hertogenbosch, 1940-1945 - BHIC* geraadpleegd op 21 april 2022.

¹¹⁷ SGLO Verliesregister geraadpleegd op 26 september 2022.

¹¹⁸ SGLO Verliesregister T2123, geraadpleegd op 5 april 2022.

en Heeswijk.¹¹⁹ Het toestel explodeerde in de lucht en kwam terecht vlakbij het huis van de familie Vos.¹²⁰ Het is onduidelijk of het toestel op de terugweg was. Het toestel was beladen met 2 x 1000 lb G.P.T.D. 0.25 sec. vertraging en 600 x 4 lb, 30 x 4 lb "X-types", 48 x 30 lb brandbommen.¹²¹ Ooggetuigen vertelden dat er op vijf huizen brandbommen waren gevallen, waarbij er één was afgebrand. De andere vier waren mogelijk niet ontbrand. Van het wrak was niets meer te zien, alleen een grote krater. De bom welke nog aan boord was, was vermoedelijk ontploft. Alleen een wiel en enkele brokstukken werden teruggevonden. De grote krater werd opgevuld met zand.¹²² In het kader van het Nationaal Programma Vliegtuigbergingen zijn metingen uitgevoerd op de locatie waar het toestel was neergestort. Er werden te weinig significante uitslagen gemeten om onderzoek te doen.¹²³ **[RAP_430621A]**

22 op 23 juni 1943

Nuland (Kaathoven)

Op nog geen tweehonderd meter van de crashlocatie van het vliegtuig welke een dag eerder neerstortte, stortte om 02.20 uur opnieuw een Handley Page Halifax bommenwerper neer. Dit keer van *427 Squadron*. Het doel van het toestel was Mülheim in Duitsland. Het vliegtuig was op de terugweg. Zes bemanningsleden kwamen hierbij om het leven, een zevende overleefde als enige de crash.¹²⁴ Het toestel steeg op om 23.24 uur. De bommenlast is onbekend.¹²⁵ Ook dit toestel spatte in de lucht uit elkaar. Volgens ooggetuigen werd één bom, welke nog in het toestel zat, naderhand door Duitse eenheden onschadelijk gemaakt. Het toestel was met de kop in de grond gestort. In 2013 zijn er door amateurs gezocht of er mogelijk nog wrakresten aanwezig waren. Op de locatie werden enkele wrakstukken gevonden.¹²⁶ **[RAP_430622A]**

25 op 26 juni 1943

Hedel

Een geallieerd vliegtuig om 03.30 uur bombardeerde de beide Maasbruggen bij Hedel, ten noorden van 's-Hertogenbosch. Er werd geen schade aangericht.¹²⁷ **[RAP_430625A]** De aanval is niet teruggevonden in de gegevens van *Bomber Command*.¹²⁸

19 augustus 1943

's-Hertogenbosch - Roosendaal

Een personentrein tussen 's-Hertogenbosch en Roosendaal werd door een bom getroffen.¹²⁹ De luchtaanval is niet teruggevonden in de gegevens van *Bomber Command*.¹³⁰ **[Locatie onbekend]**

16 december 1943

's-Hertogenbosch

Volgens inlichtingen zou een *repeaterstation* ten zuiden van Orthen bewaakt worden, omgeven door prikkeldraad en mijnen.¹³¹ **[RAP_431216A]**

¹¹⁹ van Venrooij, *Dorp in oorlogstijd* (2019) 110-111; SGLO Verliesregister T2498, geraadpleegd op 5 april 2022; "Kaathoven monument" en "Juni 1943 de neergestorte bommenwerpers" stukken aangeleverd door Heemkundegroep Vinckel in mei 2022.

¹²⁰ A. van den Elzen en T. van der Lee, *Vinkel vijf jaar oorlog 1940-1945* (1990) 71; van den Elzen, *Oorlogsverhalen* (2013) 8; Neergestorte vliegtuigen in Vinkel 1940-1945 - BHIC

¹²¹ TNA UK AIR27/1048-34-35.

¹²² Documentaire Bommenwerpers van Kaathoven van Carlo van Nistelrooij. Geupload op Youtube in 2013 en geraadpleegd op 12 augustus 2022.

¹²³ Antoon Meijers, 12 augustus 2022.

¹²⁴ van Venrooij, *Dorp in oorlogstijd* (2019) 111; SGLO Verliesregister T2549, geraadpleegd op 5 april 2022; van den Elzen, *Oorlogsverhalen* (2013) 8; Neergestorte vliegtuigen in Vinkel 1940-1945 - BHIC

¹²⁵ TNA UK AIR27/1845/15-16.

¹²⁶ Documentaire Bommenwerpers van Kaathoven van Carlo van Nistelrooij. Geupload op Youtube in 2013 en geraadpleegd op 12 augustus 2022

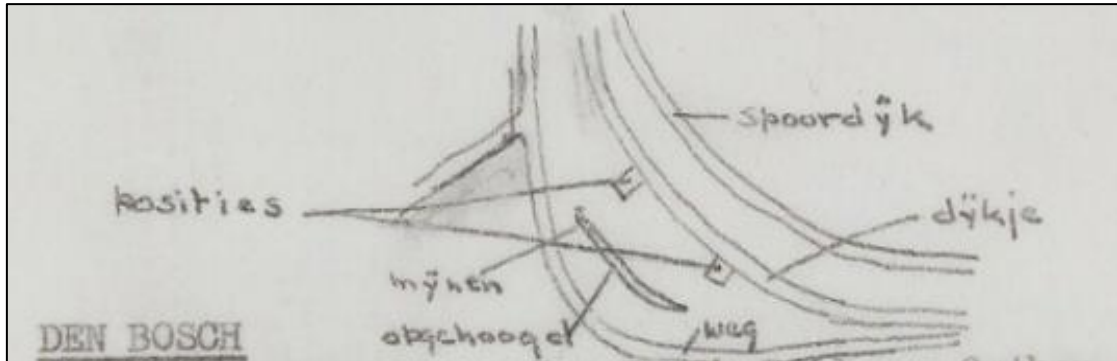
¹²⁷ Zwanenburg, *En nooit was het stil...* deel I (1991-1993) 29.

¹²⁸ TNA UK AIR14/2677

¹²⁹ Zwanenburg, *En nooit was het stil...* deel I (1991-1993) 65.

¹³⁰ TNA UK AIR14/2667.

¹³¹ NIMH Den Haag toeg.nr. 575 inv.nr. 490.

Afbeelding 20: Tekening van de locatie van het *repeaterstation*. Bron: NIMH Den Haag toeg.nr. 474 inv.nr. 490.

15 maart 1944

Nuland

Om 12.30 uur vond boven Nuland een luchtgevecht plaats tussen Amerikaanse en Duitse vliegtuigen. Er waren mitrailleursgeluiden te horen in het dorp. Een Duitse Messerschmitt Bf 109 jachtvliegtuig van 7/JG 3 stortte neer achter de boerderij van Klaasje van Venrooij aan de Rijksweg. Volgens de SGLO is de crashlocatie nabij Schotsheuvel, ten oosten van Nuland. Omstanders vertelden dat er weinig meer van de crash te zien was behalve een krater.¹³²
[RAP_440315A]

23 maart 1944

's-Hertogenbosch

Een Duitse Focke Wulf Fw 190A jachtvliegtuig stortte om 13.45 uur neer ten noorden van 's-Hertogenbosch.¹³³ Volgens de gegevens van de SGLO stortte het toestel neer nabij Liempde.¹³⁴
[Buiten onderzoeksgebied]

27 maart 1944

Nuland

Een Duitse Messerschmitt Bf 109 jachtvliegtuig van III./JG 1 stortte neer in Nuland tussen de Kerkstraat en Singel.¹³⁵ De vliegtuigcrash is niet teruggevonden in de gegevens van de SGLO.¹³⁶ [RAP_440327A]

31 maart 1944

Empel en Meerwijk

Tussen Empel en de spoorbrug naar Hedel werden gaten gegraven in de Maasdijk door de Duitse *Wehrmacht*.¹³⁷

¹³² van Venrooij, *Dorp in oorlogstijd. Nuland 1940-1945* (2019), 113; SGLO Verliesregister T3529, geraadpleegd op 5 april 2022; [Neergestorte vliegtuigen in Nuland 1940-1945 - BHIC](#) geraadpleegd op 21 april 2022.

¹³³ [Neergestorte vliegtuigen in 's-Hertogenbosch, 1940-1945 - BHIC](#) geraadpleegd op 21 april 2022.

¹³⁴ SGLO Verliesregister T3547 geraadpleegd op 26 september 2022.

¹³⁵ [Neergestorte vliegtuigen in Nuland 1940-1945 - BHIC](#) geraadpleegd op 21 april 2022

¹³⁶ SGLO Verliesregister geraadpleegd op 26 september 2022.

¹³⁷ BHIC 's-Hertogenbosch toeg.nr. 371 inv.nr 1338.

's-Hertogenbosch
Plattegrond van de kazernes te 's-Hertogenbosch.

Afbeelding 13: Rechtsboven is een plattegrond te zien van de Citadelkazerne met o.a. een kruitmagazijn. Bron: NIMH Den Haag toeg. nr. 575 inv. nr. 475.

12 april 1944

's-Hertogenbosch

In de Willem III Kazerne te 's-Hertogenbosch was een *Feldlazaret* aanwezig.¹³⁸ **[Historische context]**

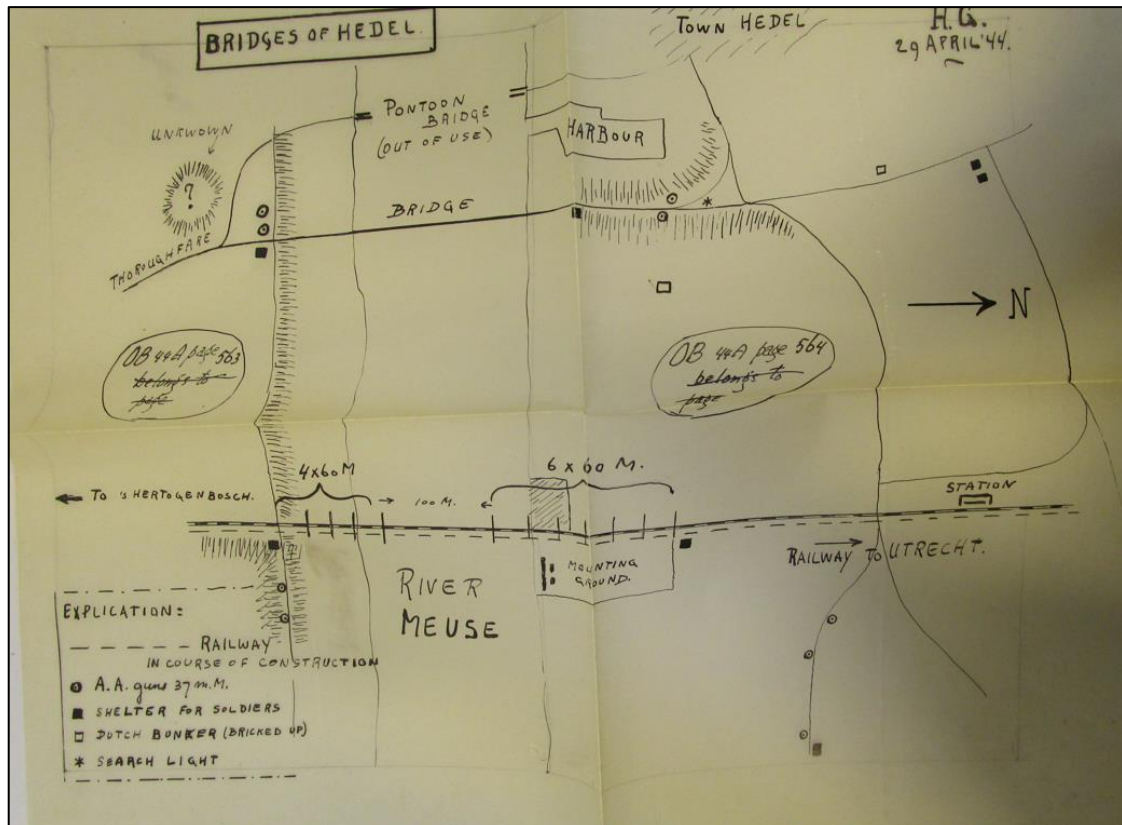
20 april 1944

Empel en Meerwijk- Engelen

Op een kaart van de Albrecht groep werden Duitse zoeklichten, bunkers en schuilplaatsen ingetekend nabij de brug naar Hedel.¹³⁹ **[RAP_440420A]**

¹³⁸ NIMH Den Haag Toeg. nr. 575 inv. nr. 492.

¹³⁹ NIOD Amsterdam, toeg.nr. 190a inv.nr. 22.

Afbeelding 21: Een kaart van de Duitse verdediging bij Empel en de brug naar Hedel. Ingetekend zijn de Duitse zoeklichten, bunkers en schuilplaatsen. Bron: NIOD Amsterdam, toeg.nr. 190a inv.nr. 22.

8 april 1944

's-Hertogenbosch

In de hallen van de Veemarkt werd een algemene automobielherstelplaats voor het luchtwapen ingericht. Ook was er een belangrijke opslag van verscheidenen materialen ondergebracht. Aan verschillende straten te 's-Hertogenbosch waren werkplaatsen ingericht, zoals aan de Vughterdijk, Zuid-Willemsvaart, St. Jorisstraat, Kardinaal van Rossumplein, Willem van Oranjelaan en Vughterstraat.¹⁴⁰ **[Historische context]**

24 april 1944

's-Hertogenbosch - Utrecht

In de week van 13 op 20 april vond er veel militair vervoer plaats van troepen en materiaal langs de spoorlijn Utrecht naar 's-Hertogenbosch, van het noorden naar het zuiden. Er gingen meer dan 10 militaire treinen per dag.¹⁴¹ **[Historische context]**

27 april 1944

's-Hertogenbosch

Volgens het rapport van de firma AVG is er op 27 april 1944 een bombardement uitgevoerd op het spoorwegemplacement van 's-Hertogenbosch. De bron is niet bekend.¹⁴² **[RAP_440427A]** De aanval is niet teruggevonden in de gegevens van *Bomber Command*.¹⁴³ De luchtaanval is tevens niet teruggevonden in de Amerikaanse gegevens. De Amerikaanse luchtaanvallen op deze dag werden uitgevoerd boven Frankrijk en België.¹⁴⁴ **[Historische context]**

¹⁴⁰ NIMH Den Haag toeg. Nr. 575 inv. Nr. 407; NIOD Amsterdam toeg.nr. 190a inv.nr. 23.

¹⁴¹ NIMH Den Haag toeg. Nr. 575 inv. Nr. 397.

¹⁴² AVG Gemeentebreed historisch vooronderzoek.

¹⁴³ TNA UK AIR14/3366; TNA UK AIR14/2678.

¹⁴⁴ E. Hammel, *Air War Europe* (1994) 287-288.

19 op 20 mei 1944

's-Hertogenbosch

Om 01.25 uur stortte een Duitse Heinkel He 219 vliegtuig van *Stab II/ NJG 1* neer. Het toestel crashte 3 km ten zuiden van 's-Hertogenbosch.¹⁴⁵ **[Locatie onbekend]**

23 mei 1944

's-Hertogenbosch

Op de spoorlijn richting de Veemarkt stonden bij de brug twee stukken luchtafweer. Het geschut stond op het spoor.¹⁴⁶ **[RAP_440523A]**

17 juni 1944

's-Hertogenbosch - Vught

Er werden putten gegraven langs de wegen 's-Hertogenbosch -Vught en Son-Eindhoven.¹⁴⁷ **[Locatie onbekend]**

22 juni 1944

's-Hertogenbosch

Een Duitse kaart van 22 juni 1944 geeft de FLAK-posities weer in 's-Hertogenbosch. **[RAP_440622A]**

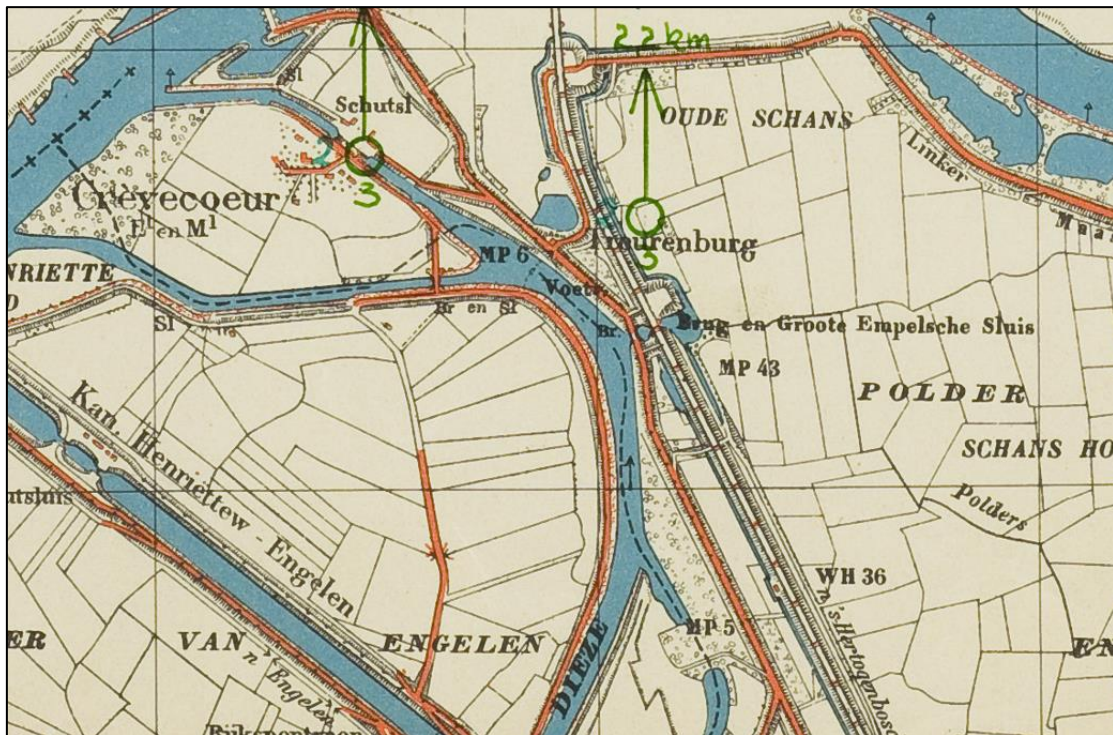

Afbeelding 22: Een Duitse kaart van 's-Hertogenbosch van 22 juni 1944. De groene pijlen geven de locaties weer van FLAK-geschut. Bron: NIMH Den Haag toeg. nr. 575 inv. nr. 86.

¹⁴⁵ SGLO Verliesregister T3676, geraadpleegd op 5 april 1945; Neergestorte vliegtuigen in 's-Hertogenbosch, 1940-1945 - BHIC geraadpleegd op 21 april 2022.

¹⁴⁶ NIOD Amsterdam toeg. nr. 190a inv. nr. 23.

¹⁴⁷ NIOD Amsterdam toeg. nr. 190a inv. nr. 25.

Afbeelding 23: Een Duitse kaart van het noorden van 's-Hertogenbosch van 22 juni 1944. De groene pijlen geven de locaties weer van FLAK-geschut. Bron: NIMH Den Haag toeg. nr. 575 inv. nr. 86.

15 augustus 1944

's-Hertogenbosch - Nijmegen

Om 12.20 uur werd een trein beschoten tussen 's-Hertogenbosch en Nijmegen.¹⁴⁸ [Locatie onbekend]

28 augustus 1944

Empel en Meerwijk – Engelen (Henriëttewaard)

Om 23.30 stortte een Britse Handley Page Halifax bommenwerper van 161 Squadron neer in de Henriëttewaard. Het toestel was neergeschoten door Duits afweergeschut in Hedel. Het lukte de piloot om een noodlanding te maken. Het toestel was neergekomen op het perceel De Steenoven, het zogenoemde Kleine Poldertje, tussen het Henriëttekanaal en de Oude Dieze. Het toestel was in tweeën gebroken. De romp, staartstuk waren zo goed als onbeschadigd. De cockpit en vleugels stonden in brand.¹⁴⁹ Het vliegtuig had Nederlandse geheimagenten aan boord en containers voor het verzet, met waarschijnlijk wapens.¹⁵⁰ Het toestel was neergeschoten door 20 mm geschut.¹⁵¹ Het toestel had geen bommen aan boord.¹⁵² [RAP_440828A]

Nuland

De luchtbeschermingsdienst van Nuland maakte melding van een verdwaalde bom welke om 18.15 uur, insloeg in een veld achter de boerderijen van Marinus van Nistelrooij (Lage Kant A.32) en Has Langens (Lage Kant A.31) aan de Loonsestraat bij het Lage Kant. De ontploffing had een krater van tien meter breed en twee meter diep veroorzaakt. Beide boerderijen meldde grote schade.¹⁵³ De luchtaanval is niet teruggevonden in de 2nd TAF of Bomber Command.¹⁵⁴ [RAP_440828B] De luchtaanval is ook niet teruggevonden in de Amerikaanse gegevens. Er werden op deze dag geen aanvallen uitgevoerd boven Nederland.¹⁵⁵ [Historische context]

¹⁴⁸ Zwanenburg, *En nooit was het stil...* deel II (1991-1993) 273.

¹⁴⁹ van den Oord, *Engelen en Bokhoven bevrijd* (2019) 14; Oord, van den, "De burens van 's-Hertogenbosch" in *Wegens bijzondere omstandigheden...* (red. R. Kok) (2008) 294; SGLO Verliesregister T3958, geraadpleegd op 5 april 2022; SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 11 Engelen (1812) 1821-1921 (1964) en Engelen-Bokhoven 1922-1946, inv.nr. 1332.

¹⁵⁰ <https://www.bhic.nl/neergestorte-vliegtuigen-1940-1945-47> geraadpleegd op 21 april 2022.

¹⁵¹ SGLO Verliesregister T3958, geraadpleegd op 5 april 2022.

¹⁵² TNA UK AIR27/1068/23-24.

¹⁵³ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0927 inv.nr 455; van Venrooij, *Dorp in oorlogstijd* (2019) 114.

¹⁵⁴ TNA UK AIR14/2679.

¹⁵⁵ Hammel, *Air War Europe* (1994) 370-371.

3.6 Bevrijdingsjaar september – oktober 1944

Het bevrijdingsjaar voor Nederland startte vanaf september 1944. Amerikaanse grondtroepen staken vanuit België de Nederlands grens over in Zuid-Limburg. Halverwege september 1944 vond *Operation Market Garden* plaats. Dit ambitieuze plan van de geallieerde bevelhebber Montgomery moest ervoor zorgen dat de bruggen tussen Eindhoven en Arnhem door luchtlandingstroepen bezet zouden worden om vervolgens door geallieerde grondtroepen te worden ontzet, waarna kon worden begonnen met de verovering van het Ruhrgebied. Ook staken de geallieerde eenheden de Nederlandse grens in Zeeuws-Vlaanderen over.

Operation Market Garden mislukte waardoor Noord-Brabant, Zeeland, Limburg en Gelderland frontgebied werden. Maanden van (grond)gevechten volgden in combinatie met artilleriebeschietingen en bombardementen. In maart 1945 startte de bevrijding van de rest van Nederland waarbij de frontlinie in mei 1945 stil kwam te liggen. Het nog bezette deel van Nederland binnen de zogenaamde *Festung Holland* werd bevrijd van de Duitse strijdkrachten in Nederland op 5 mei 1945 (de algehele capitulatie).

September 1944

's-Hertogenbosch

Duitse soldaten hadden versterkingen aangebracht aan de Graafseweg.¹⁵⁶ **[Historische context]**

Rosmalen (Bruggen)

In Bruggen werden door Duitse soldaten en burgers bunkers en schuilkelders gegraven, met name aan de Zeedijk. Deze hele dijk werd ondermijnd.¹⁵⁷ **[RAP_4409B]**

4 september 1944

Engelen

Een Duitse Dornier Do 217E-1 bommenwerper van 4./KG 2 stortte neer in het Engelse Gat.¹⁵⁸ **[RAP_440904B]**

's-Hertogenbosch

Door oorlogshandelingen brak er brand uit in een militaire vrachtwagen.¹⁵⁹ **[locatie onbekend]**

's-Hertogenbosch (Orthen)

Duitse soldaten dumpen munitie in de grachten van het fort in Orthen.¹⁶⁰ **[RAP_440904A]**

5 september 1944

Empel en Meerwijk

Bij 't Halfhuis (gelegen aan de Maasdijk tussen Oud Empel en het NS-viaduct) stond een Duits afweergeschut.¹⁶¹ **[RAP_440905D]**

's-Hertogenbosch

Tijdens Dolle Dinsdag stichtte Duitse eenheden, in hun voorbereiding tot terugtrekking, meerdere branden in 's-Hertogenbosch. In het gebouw van de Zusters van het gezelschap J.M.J. aan de St. Janssingel staken Duitse eenheden verschillende soorten munitie in brand. Het ging onder andere om handgranaten en munitie.¹⁶² **[RAP_440905A]** Een tweede brand werd aangestoken op het industrieterrein van de Veemarktkade. Bij de *H.K.P. Werkstatt* werd een gebouw opgeblazen.¹⁶³ Om 20.00 uur staken Duitse militairen de veemarkthallen in brand en vernietigde de kazernes.¹⁶⁴ **[RAP_440905B]** Ook de Michelinfabriek zou in brand zijn gestoken.¹⁶⁵ **[RAP_440905C]** De brandweer van 's-Hertogenbosch bevestigde deze branden.¹⁶⁶

¹⁵⁶ W.F.J. Boeijen, *Vliegen en vechten bij de Maas 1940-1945 (2004)* 148.

¹⁵⁷ Hermens, *Rosmalen in de vuurlinie. 5 september 1944 – 5 mei 1945 (1996)* 67.

¹⁵⁸ Neergestorte vliegtuigen in Engelen 1940-1945 - BHIC geraadpleegd op 21 april 2022; SGLO Verliesregister T1245 geraadpleegd op 26 september 2022.

¹⁵⁹ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 047 inv.nr. 21.

¹⁶⁰ S. van der Voort, *Orthen in de oorlog (2006)* 2.

¹⁶¹ Bekker, de, *Empel in het bijzonder. Rustig en onrustig (1993)* 120.

¹⁶² SADB 's-Hertogenbosch toeg. nr. 047 inv. nr. 21.

¹⁶³ SADB 's-Hertogenbosch toeg. nr. 047 inv. nr. 21.

¹⁶⁴ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr 97.

¹⁶⁵ Reijnen en van Grinsven, *Liefste Daggie, Dagboek van een Bosch meisje in de Tweede Wereldoorlog (2019)* 156.

¹⁶⁶ SADB 's-Hertogenbosch toeg. nr. 047 inv. nr. 21.

Het Duitse Leger trok zich terug via de Graafseweg. Op deze dag zou er ook een luchtaanval hebben plaatsgevonden waarbij er werd geschoten op twee auto's.¹⁶⁷

6 september 1944

's-Hertogenbosch

Een trein van de *Wehrmacht* bij Orthenseweg 85 werd door twee geallieerde jagers beschoten met twee salvo's kanonvuur van 20 mm geschut.¹⁶⁸ **[RAP_440906A]** De luchtaanval is niet teruggevonden in de aanvallen van de *2nd TAF*. De luchtaanval is tevens niet teruggevonden in de Amerikaanse gegevens. De enige melding over Nederlandse doelen had betrekking op een patrouille rondom Rotterdam.¹⁶⁹ **[Historische context]**

Het Duitse *Fallschirm Lehr und Ausbildungs bataillonen* onder leiding van *Oberst Eberhard Dewald* kwam aan in 's-Hertogenbosch en betrokken de Koning Willem I-kazerne. Het ging om een groep van 5.000 parachutisten.¹⁷⁰ **[Historische context]** Duitse militairen nabij het Paleis van Justitie braken hun geweren en gooien de geweren en munitie in de Dommel.¹⁷¹ **[RAP_440906B]**

8 september 1944

's-Hertogenbosch

De Varkenshal en de Veemarkt werd door het Duitse eenheden opgeblazen. **[RAP_440908A]** Er werden door verzetsorganisaties verschillende spoorlijnen opgebroken en vernield. De Marienburg werd vernield door brand, Duitse soldaten zouden hier hun zenders hebben opgeblazen. **[RAP_440908B]** De barakken voor het Paleis van Justitie werd in brand gestoken, net als het bijgebouw van de Gew. Arbeidsbeurs¹⁷² **[Locatie onbekend]**

9 september 1944

's-Hertogenbosch

Tussen 09.00 en 11.05 uur vielen acht Britse Hawker Typhoons jachtbommenwerpers van *439 Squadron* schepen aan **[Locatie onbekend]** en een goederentrein bij qE3547. **[RAP_440909A]** De locomotief werd zwaar beschadigd. Ook de schepen in het water werden beschoten maar slechts één liep schade op.¹⁷³ Mogelijk werd hier qE3147 bedoeld, bij deze locatiebepaling lag wel een spoor en kanaal in de buurt, dit in tegenstelling tot qE3547. Volgens Jos Verstraeten werd om 09.30 uur een Duitse goederentrein, welke over de brug reed, door boordwapens van een of vier Britse jachtvliegtuigen aangevallen op de spoorlijn 's-Hertogenbosch – Nijmegen.¹⁷⁴ **[Locatie onbekend]**

Empel

Duitse soldaten schoten op een roeiboot bij Empel.¹⁷⁵ **[Locatie onbekend]**

10 september 1944

's-Hertogenbosch

Acht Britse Hawker Typhoons *1B Squadron* deden een gewapende verkenning boven Breda, 's-Hertogenbosch en Eindhoven. Er werden aanvallen uitgevoerd op schepen en treinen waarbij vier schepen vernietigd werden en drie beschadigd. Twintig wagons van een trein stonden in brand.¹⁷⁶ Acht Britse Hawker Typhoon jachtbommenwerpers van *247 Squadron* vielen zestig militaire voertuigen aan op de weg qE2235 – qE3143.¹⁷⁷ Ook lokaal werd deze luchtaanval op het spoor gemeld.¹⁷⁸ **[RAP_440910A]**

¹⁶⁷ A. Hermens, *Rosmalen in de vuurlinie. 5 september 1944 – 5 mei 1945* (1996) 12.

¹⁶⁸ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 156.

¹⁶⁹ TNA UK AIR37/715; Hammel, *Air War Europe* (1994) 378.

¹⁷⁰ van Venrooij, *Dorp in oorlogstijd* (2019) 118; J. Didden, "Een strategische plaats. De bevrijding" in *Wegens bijzondere omstandigheden...* (red. R. Kok) (2008) 305.

¹⁷¹ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 237 inv.nr. 100.

¹⁷² NIOD Amsterdam toeg. nr. 190a inv. nr. 33.

¹⁷³ TNA UK AIR37/715 en AIR27/1879/13-14.

¹⁷⁴ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 97 en 155; J. Verstraeten, *Storm over 's-Hertogenbosch* (1944) 3.

¹⁷⁵ Bekker, de, *Empel in het bijzonder. Rustig en onrustig* (1993) 120.

¹⁷⁶ Zwanenburg, *En nooit was het stil...* deel II (1991-1993) 298.

¹⁷⁷ TNA UK AIR37/715.

¹⁷⁸ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 155.

11 september 1944's-Hertogenbosch (Orthen)

Bij de brug aan het einde van de Vughterdijk werden vier Duitse afweergeschutstellingen geplaatst. [RAP_440911A] Verderop lagen mitrailleurstenen en schuttersputten.¹⁷⁹ [Locatie onbekend]

12 september 1944's-Hertogenbosch

Een Britse Supermarine Spitfire jachtbommenwerper van *411 Squadron (126 Wing)* schoot op een onvoldoende verduisterde vrachtauto in 's-Hertogenbosch. De piloot dacht dat hij een elektrische trein beschoot in kaartvierkant qE3247.¹⁸⁰ [RAP_440912A] Britse jachtvliegtuigen beschoten Duitse colonnes op de Graafseweg nabij het klooster.¹⁸¹ [RAP_440912B] Duitse eenheden bliezen de Veemarkthallen op.¹⁸² [RAP_440912C]

13 september 1944's-Hertogenbosch

Zes Britse Hawker Typhoon jachtbommenwerpers van *182 Squadron* vielen tussen 14.29 en 18.12 uur een sleepboot aan bij qE2952 (fout in coördinaat). Zes Britse Hawker Typhoon jachtbommenwerpers van *247 Squadron* tussen 10.44 en 14.13 uur vielen het spoor aan tussen Tilburg – 's-Hertogenbosch – Venlo. De toestellen vielen een locomotief en veertig wagens aan bij qE3044 met twaalf raketten.¹⁸³ [RAP_440913A]

Er werd sabotage uitgevoerd om een Duitse trein te laten ontsporen bij de Vliert. Deze sabotage werd uitgevoerd met een springlading bestaande uit Duitse handgranaten waarvan de stelen waren afgeschroefd. De springlading werd onder de dwarsligger van de rail gelegd en met een steelhandgranaat tot ontploffing gebracht. De explosie sloeg een gat in de rails en een Duitse munitietrein ontspoorde.¹⁸⁴ [Locatie onbekend]

Hedel

Twaalf Britse North-American P-51 Mustang bommenwerpers van *19 Squadron* vielen een locomotief (qE3053) aan op de lijn Utrecht – Zwolle – Arnhem tussen 07.35 en 09.22 uur.¹⁸⁵ [>900 m buiten onderzoeksgebied]

15 september 1944's-Hertogenbosch

Het station van 's-Hertogenbosch werd door Brits geschut beschoten. [RAP_440915A01] Blindgangers werden waargenomen en opgehaald bij blok 71 Rijksweg 88 en drie bij Blok 69.¹⁸⁶ [Locatie onbekend] Vier Britse Hawker Typhoons jachtbommenwerpers van *439 Squadron* vlogen in het gebied Antwerpen – Breda – 's-Hertogenbosch – Turnhout.¹⁸⁷ [Historische context]

16 september 1944Nuland (Vinkel)

Om 13.45 uur stortte een Supermarine Spitfire jachtbommenwerper van *414 Squadron* neer bij Munnekens-Vinkel. Zowel de piloot als een burger kwamen hierbij om het leven.¹⁸⁸ [RAP_440916B]

's-Hertogenbosch

Rond 10.15 uur vielen acht Britse Hawker Typhoons jachtbommenwerpers van *609 Squadron (123 Wing)* met boordwapens en raketten stilstaande treinen aan op het station van 's-

¹⁷⁹ Verstraeten, *Storm over Den Bosch* (1994) 6.

¹⁸⁰ TNA UK AIR 37/715, Verstraeten, *Storm over 's-Hertogenbosch* (1944) 5.

¹⁸¹ Hermens, *Rosmalen in de vuurlinie 5 september – 5 mei 1945* (1994) 18.

¹⁸² L. van Gent, *Oktober 1944. Den Bosch West bevochten* (2001) 8.

¹⁸³ TNA UK AIR37/715; TNA UK AIR27/1136/17-18.

¹⁸⁴ Hermens, *Rosmalen in de vuurlinie 5 september – 5 mei 1945* (1994) 18.

¹⁸⁵ TNA UK AIR37/715.

¹⁸⁶ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr 155.

¹⁸⁷ TNA UK AIR/715.

¹⁸⁸ van Venrooij, *Dorp in oorlogstijd* (2019) 126; van den Elzen, *Oorlogsverhalen* (2013) 8; *Neergestorte vliegtuigen in Vinkel 1940-1945 - BHIC*; A. van den Elzen en T. van der Lee, *Vinkel vijf jaar oorlog 1940-1945* (1990) 71; SGLO verliesregister T4031, geraadpleegd op 19 april 2022.

Hertogenbosch. [RAP_440916A01] In totaal voerden de vliegtuigen vier aanvallen uit achter elkaar. Er werd met een kanon en 32 raketten gevuld op twee kolommen voertuigen in kaartvierkant qE3246. [RAP_440916A02] Er werd een grote explosie waargenomen, mogelijk van een olieopslagplaats bij het station. [RAP_440916A06] Alle raketten zouden op het doel zijn afgeschoten.¹⁸⁹ Jos Verstraeten beschreef deze aanval in zijn dagboek. Een trein was volledig doorzeefd door kogels, de kap van het station was gedeeltelijk weggeslagen en “er is geen plekje of ’t vertoont sporen van de beschieting of ’t bombardement”.¹⁹⁰ Volgens lokale literatuur werd het spoorwegemplacement ook beschoten.¹⁹¹ [RAP_440916A03] Bommen [bedoeld wordt zeer waarschijnlijk raketten] kwamen voornamelijk terecht op de hoek Koningsweg- Gulden Vliesstraat en in de tuinen.¹⁹² [RAP_440916A07] Ook vielen er bommen [bedoeld wordt zeer waarschijnlijk raketten] op het Julianaplein. [RAP_440916A04] De zwaarst getroffen straten waren het Prins Mauritsplein, de Hertogstraat, Majjweg en Colvenierstraat.¹⁹³ [RAP_440916A05] Om 6 uur zou er opnieuw een aanval hebben plaatsgevonden op het station.¹⁹⁴ [RAP_440916A06] Bij het Prins Mauritsplein vielen vier geëxplodeerde bommen [bedoeld wordt zeer waarschijnlijk raketten], waarvan twee in de tuin van het *Ortskommandateur*. Ook werden er drie granaten gevonden die niet waren ontploft.¹⁹⁵ [RAP_440916A04] Lichte schade door granaten werd gemeld aan de Guldenvliesstraat en de hoek met de Koningsweg.¹⁹⁶ [RAP_440916A07] De Duitse eenheden rapporteerden de gehele dag veel activiteit van geallieerde jachtbommenwerpers in het gebied Tilburg, Eindhoven en ’s-Hertogenbosch. Er werden bommen afgeworpen op de spoorwegstations in Oisterwijk en ’s-Hertogenbosch en tevens op de *Wehrmachtkommandatur* in ’s-Hertogenbosch.¹⁹⁷ [Context bij bovenstaande melding]

17 september 1944

Market Garden

Op 17 september 1944 begon *Operation Market Garden*. Getuigen in ’s-Hertogenbosch beschreven dat er zowel Spitfires, Typhoons, zweefvliegtuigen en Dakota’s in de lucht boven ’s-Hertogenbosch vlogen. “*Het is één groot aquarium*” richting Nijmegen. Duits afweergeschut vuurde de gehele dag op de overvliegende geallieerde vliegtuigen en wist enkele gliders neer te halen.¹⁹⁸ [Historische context] Volgens lokale literatuur raakte één zweefvliegtuig los welke viel in de Orthense polder (Ertveldpolder) en in Maaskant.¹⁹⁹ Een andere bron vermeldde als locatie de Westenburgerweg- Huisvrouwenstraat.²⁰⁰ De vliegtuigcrash is niet teruggevonden in de gegevens van de SGLO.²⁰¹ [Locatie onbekend]

Amerikaans luchtaanvallen 303rd Bomb Group

Een groot Amerikaans bombardement zou worden uitgevoerd op Eindhoven. Drie Squadrons vielen echter in plaats van Eindhoven doelen bij ’s-Hertogenbosch aan. Het ging hierbij om Q, R en S Flight.

Q Flight – doelwit qE300521 - 29° Mag – Bomb Pattern 3530 x 390

Om 09.50 vielen zes Amerikaanse B-17 Flying Fortress bommenwerpers van 358 Squadron met honderdvijftig 260 lb scherfbommen (*Instant nose – no tail*) M81 het doelwit aan. Zij bombardeerden vanaf 16.000 voet. Zij raakten hun doel en ook een weg nabij een oud fort [zeer waarschijnlijk Fort Crèvecoeur]²⁰²

S Flight – doelwit qE295518 - 28° Mag

¹⁸⁹ TNA UK AIR27/2103/41-42; Hermens, *Rosmalen in de vuurlinie* (1994) 20; van Gent, *Oktober 1944. Den Bosch West bevochten* (2001) 10; T. van Santvoort, *In d’n oorlog. De bevrijding van Den Bosch* (2014) 12.

¹⁹⁰ Verstraeten, *Storm over Den Bosch* (1944) 11; SADB ’s-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 7 en 13; 100.

¹⁹¹ Heiden en van de Laar, *Drie generaties Bosschenaren* 167.

¹⁹² SADB ’s-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 189-8

¹⁹³ SADB ’s-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 189-9.

¹⁹⁴ Reijnen en van Grinsven, *Liefste Daggie, Dagboek van een Bosch meisje in de Tweede Wereldoorlog* (2019) 159.

¹⁹⁵ SADB ’s-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 189-7.

¹⁹⁶ SADB ’s-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 189-8

¹⁹⁷ Zwanenburg, *En nooit was het stil... deel II* (1991-1993) 319.

¹⁹⁸ Hermens, *Rosmalen in de vuurlinie 5 september – 5 mei 1945* (1994) 40.

¹⁹⁹ Gent van, *Oktober 1944* (2001) 10; van Venrooij (2019) 128; van der Voort, *Orthen in de oorlog* (2006) 2.

²⁰⁰ Geen auteur, *De donkere dagen van ’s-Hertogenbosch 1944* (1945) 4.

²⁰¹ SGLO Verliesregister geraadpleegd op 26 september 2022.

²⁰² NARA Washington RG 18 Box 807.

Om 09.51 vielen zes Amerikaanse B-17 Flying Fortress bommenwerpers van 359 Squadron met 172 x 260 lb scherfbommen (*Instant nose – no tail*) M81 het doelwit aan. Zij bombardeerden van een hoogte van 15.000 voet. Het doelwit werd niet geheel geraakt. Van het bombardement van S Flight werd geen Strike Photo gemaakt.²⁰³

R Flight - doelwit qE296521 - 31° Mag – Bomb Pattern 2650 x 390

Om 09.52 uur vielen zeven B-17 Flying Fortress bommenwerpers van 360 Squadron met 210 x 260 lb scherfbommen (*Instant nose – no tail*) M81 het doelwit aan. Zij bombardeerden vanaf 15.500 voet. De vliegeniers raakten een open veld en een deel van een weg.²⁰⁴

Lokale bronnen bevestigden dat het doelwit het FLAK-geschut was nabij het Halfhuis, **[RAP_440905D]** dat er splinterbommen werden gebruikt maar dat het doelwit zelf was gemist. Splinterbommen vielen op de Hedelse Waard en op de uiterwaarden bij de bruggen. ²⁰⁵ **[RAP_440917A]**

Afbeelding 24: Een *Strike Photo* van het Amerikaanse bombardement op 17 september 1944. Op de foto is het Fort Crèvecoeur duidelijk herkenbaar. Bron: NARA Washington RG 18 Box 807.

²⁰³ NARA Washington RG 18 Box 807.

²⁰⁴ NARA Washington RG 18 Box 807.

²⁰⁵ A. Meijers, *They were all over the sky* (2021) 59-65; de Bekker, *Empel in het bijzonder. Rustig en onrustig* (1993) 122.

Afbeelding 25: Een *Strike Photo* van het Amerikaanse bombardement op 17 september 1944. In de Maas en in de polder zijn explosies waar te nemen. Bron: NARA Washington RG 18 Box 807 [RAP_440917A]

Afbeelding 26: Een *Strike Photo* van het Amerikaanse bombardement op 17 september 1944. Boven het Fort Crèvecoeur zijn kraters te zien en iets ten noordoosten hiervan zijn explosies waar te nemen. Bron: NARA Washington RG 18 Box 807. [RAP_440917A]

Britse luchtaanvallen

Empel – 422 Squadeon

Twaalf Britse Supermarine Spitfires jachtvliegtuigen van *442 Squadron* vielen een locomotief aan bij qE3148 bij Empel (qE3148).²⁰⁶ [RAP_440917B]

Station 's-Hertogenbosch – 609 Squadron

Tussen 10.20 en 12.00 uur vielen acht Hawker Typhoon jachtbommenwerpers van *609 Squadron* het spoor aan bij 's-Hertogenbosch. Zij vielen twee locomotieven en veertig wagens aan met 64 raketten en een boordkanon. Er werd één voltreffer geraakt op een locomotief die vervolgens explodeerde. “*Impossible to estimate number damaged or destroyed but great destruction and many fires*”.²⁰⁷ [RAP_440917C] Twee dagboekschrijvers uit 's-Hertogenbosch schreven over deze aanval. Jos Verstraeten beschreef in zijn dagboek dat rond 11.50 uur talloze jachtvliegtuigen onophoudelijk boven de stad vlogen en vanaf 20 meter alles beschoten wat er militair uitzag. Deze beschietingen door jachtvliegtuigen werd ook beschreven door een

²⁰⁶ TNA UK AIR37/715; TNA UK AIR27/1882/13-14; SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 993.

²⁰⁷ TNA UK AIR37/715; TNA UK AIR27/2103/41-42; van Venrooij, *Dorp in oorlogstijd* (2019) 129; De Bekker, *Empel in het bijzonder. Rustig en onrustig* (1993) 122; SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 237 inv.nr. 101

tweede dagboekschrijfster, Bets Reijen.²⁰⁸ **[RAP_440917D]** De gevonden kogels van deze aanvallen werden in het water gegooid door de blokploeg.²⁰⁹ **[Locatie onbekend]** Volgens de auteur Zwanenburg zouden tijdens deze luchtaanvallen ook binnenschepen en een FLAK-schip zijn aangevallen bij 's-Hertogenbosch. Dit werd echter niet bevestigd in de Britse gegevens.²¹⁰ **[Locatie onbekend]**

18 september 1944

Rosmalen

Duits luchtafweer op de Graafseweg en in het Hinthamerpark schoten op de overtrekkende luchtvloot van *Operation Market Garden*. Twee gliders werden losgeschoten en vielen neer bij Rosmalen. De glider welke in het Kattenbos neerkwam werd later verbrand (aan de huidige T.M. Kortenhorstlaan). **[RAP_440918A]** De tweede glider, welke was geraakt door Duits FLAK-geschut, maakte een geslaagde noodlanding bij Hintham.²¹¹ Deze vliegtuigcrash is niet teruggevonden in de gegevens van de SGLO.²¹² **[Historische context]**

's-Hertogenbosch

Rond 14.00 uur vlogen er wederom geallieerde jachtvliegtuigen boven 's-Hertogenbosch. Duits FLAK-geschut beschoten de toestellen. Meerdere projectielen van de luchtafweer kwamen neer in de stad. Een Duitse legerauto werd in brand geschoten op de Rijksweg.²¹³ **[Locatie onbekend]** Ook het Duitse geschut bij de Hinthamerpoort schoot op de vliegtuigen.²¹⁴ Bij de Schaarhuisstraat 8 verloor een Duitse legerauto een handgranaat, de handgranaat werd verwijderd door Duitse instanties.²¹⁵

Hedel

De spoorbrug bij Hedel werd door Duitse eenheden opgeblazen.²¹⁶ **[RAP_440918B]**

²⁰⁸ Verstraeten, J., *Storm over Den Bosch* (1944) 12; Reijnen en van Grinsven, *Liefste Daggie*, (2019) 161.

²⁰⁹ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 189-44.

²¹⁰ Zwanenburg, *En nooit was het stil...* deel II (1991-1993) 330.

²¹¹ Hermens, *Luchtoorlog boven Rosmalen* (2004) 71-75; Hermens, *Rosmalen in de vuurlinie* (1994) 41; Oord, van den, "De burenen van 's-Hertogenbosch" in *Wegens bijzondere omstandigheden...* (red. R. Kok) (2008) 294.

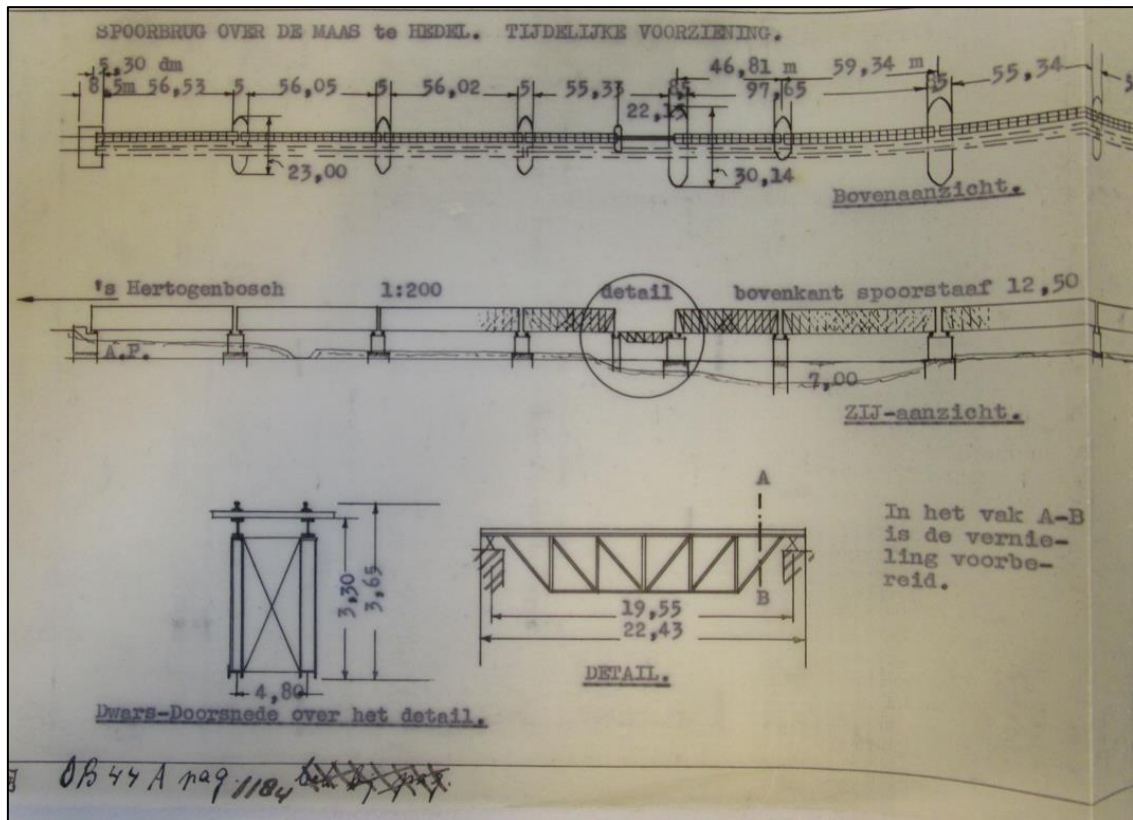
²¹² SGLO Verliesregister geraadpleegd op 26 september 2022.

²¹³ Verstraeten, *Storm over 's-Hertogenbosch* (1944), 13; De Boschboom, *De bevrijding van 's-Hertogenbosch oktober 1944* (1969) 15; SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 13;100;155.

²¹⁴ Verstraeten, *Storm over 's-Hertogenbosch* (1944) 13; De Boschboom, *De bevrijding van 's-Hertogenbosch oktober 1944* (1969) 15; SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 13 en 100.

²¹⁵ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 155.

²¹⁶ van der Voort, *Orthen in de oorlog* (2006) 2.

Afbeelding 27: Kaart van de Albrecht Groep waar de vernielingslading was voorbereid bij de spoorbrug bij Hedel. Bron: NIOD toeg.nr. 190a inv.nr. 28.

's-Hertogenbosch (Orthen en binnenstad)

Op de Rijksweg bij Orthen waren door oorlogshandelingen twee benzinetankwagens in brand geraakt. De wagens waren totaal uitgebrand.²¹⁷ **[Historische context]** Aan weerszijde van de Rijksweg tussen de Orthense kerk en de eerste brug in de Rijksweg werd FLAK-geschut opgesteld.²¹⁸ **[RAP_440918D]**

Duitse militairen staken twee munitiewagens in brand op het stationsemplacement, de precieze locatie (blok 8) kon niet gekoppeld worden aan de huidige locatie. De lege hulzen volgen hoog de lucht in en kwamen op de omliggende huizen terecht.²¹⁹ **[RAP_440918C]**

19 september 1944

's-Hertogenbosch

Ten zuiden van 's-Hertogenbosch stortte een Britse Supermarine Spitfire jachtbommenwerper van *414 Squadron* neer.²²⁰ Zeer waarschijnlijk heeft deze melding uit het BHIC betrekking op de neergestorte Spitfire van *414 Squadron* bij Vinkel op 16 september 1944 **[zie 16 september 1944]** Er viel een blindganger bij de Rijksweg 178. De blindganger werd verwijderd door het blokhoofd.²²¹ **[Locatie onbekend]**

19 september – 28 september 1944

Volgens lokale bronnen lag 's-Hertogenbosch gedurende negen dagen onder continu spervuur. Vanuit Heeswijk werd er met 160 kanonnen en 500 vuurmonden op 's-Hertogenbosch geschoten.²²² **[RAP_440919A]**

²¹⁷ SADB 's-Hertogenbosch toeg. nr. 047 inv. nr. 21.

²¹⁸ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 993.

²¹⁹ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 189-8.

²²⁰ Neergestorte vliegtuigen in 's-Hertogenbosch, 1940-1945 - BHIC geraadpleegd op 21 april 2022.

²²¹ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 155.

²²² SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 236 inv.nr. 7.

20 september 1944Nuland

Om 22.00 uur werden er schoten gehoord met machinegeweren aan de Duyn en Daelseweg in Nuland.²²³ **[RAP_440920A]**

Nuland (Vinkel)

Ten westen van Vinkel, op ongeveer 500 meter van het dorp in de richting van de Zuid-Willemsvaart, liep de Amerikaanse linie van de *101st Airborne Division* (zij waren eerder in Heeswijk geland).²²⁴ **[Historische context]**

's-Hertogenbosch

De bewoners van de Baselaarsstraat en Hekellaan werden door de Duitse *Wehrmacht* geëvacueerd. **[Historische context]** In de straat en tuinen werden kuilen gegraven en plaatsten daar mortieren.²²⁵ **[RAP_440920B]**

21 september 1944

Om 15.30 uur stortte een Duitse Messerschmitt Bf 109 jachtvliegtuig van *I Jagdgeschwader 3* neer in het gebied Nijmegen – 's-Hertogenbosch. De crashlocatie is onbekend.²²⁶ **[Locatie onbekend]**

Nuland

Eind september 1944 werd er een kat en muis spel gespeeld tussen Britse verkenningseenheden en Duitse patrouilles bij Nuland. Door dit kat en muis spel kwam het een paar keer tot een militair treffen. Zo vond een schermutseling plaats bij Nuland op de Rijksweg. Britse verkenningseenheden reden te ver door richting 's-Hertogenbosch, niet doorhebbende dat zij zich in een gebied bevonden dat beheerst werd door Duitse eenheden. Een vuurgevecht tussen de verdwaalde Britse soldaten en een Duitse patrouille volgde. Leden van de knokploeg Nuland deden een duit in de zak door de Duitse patrouille ook onder vuur te nemen.²²⁷ **[RAP_440921A]** Hierop trokken de Britse eenheden zich terug. Om 14.30 uur waren de Britse eenheden alweer terug op de Rijksweg, op de kruising met de Duyn en Daelseweg.²²⁸ Mitrailleurshots werden hierop gelost aan de Duyn en Daelseweg.²²⁹ **[RAP_440921B]**

's-Hertogenbosch – Nijmegen

Een Duitse Messerschmitt Bf 109 jachtbommenwerper van *1/JH 3* stortte neer in de omgeving van 's-Hertogenbosch – Nijmegen. De oorzaak van de crash is onbekend.²³⁰ **[Locatie onbekend]** Volgens een Bossche dagboekschrijver zouden Duitse eenheden bommen en kisten met dynamiet vervoeren nabij de spoorbrug over de Dieze.²³¹ **[Historische context]**

22 september 1944's-Hertogenbosch – Empel en Meerwijk - Engelen

Op 21 of 22 september bliezen Duitse eenheden de spoorweginstallaties van het station op, met grote schade voor de omgeving. **[RAP_440922A01]** De spoorbrug aan de noordzijde van het station, over de Dieze, werd ook opgeblazen en lag in het water. Brugonderdelen werden honderden meters weggeslingerd. **[RAP_440922A02]** Ook de bruggen aan de weg naar Hedel in Orthen/Empel bij het Meertje werden opgeblazen. Tegen de avond werd ook de locomotievenloods opgeblazen.²³² **[RAP_440922A01]** De buurt vlak bij de brug, zoals de Vogelenwijk, leden grote schade.²³³ Bronnen zijn onduidelijk over de precieze dag van het opblazen van de bruggen. **[Context bij RAP_440922A02]**

²²³ van Venrooij, *Dorp in oorlogstijd. Nuland 1940-1945* (2019) 139.

²²⁴ H. van den Elzen, *Oorlogsverhalen* (2013) 3.

²²⁵ van Gent, *Ooggetuigen in het licht van 2000* (1999) 87.

²²⁶ SGL0 Verliesregister T4272, geraadpleegd op 5 april 2022.

²²⁷ van Venrooij, *Dorp in oorlogstijd. Nuland 1940-1945* (2019) 139.

²²⁸ van Venrooij, *Dorp in oorlogstijd. Nuland 1940-1945* (2019) 141.

²²⁹ Lutkie, *Korst en kruim* (ontvangen via Heemkunde groep Nuweland).

²³⁰ SGL0 Verliesregister T4272, geraadpleegd op 5 april 2022.

²³¹ SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 236 inv.nr 13.

²³² SADB toeg.nr. 236 inv.nr. 82, Verstraeten, *Storm over 's-Hertogenbosch* (1944) 15-16; Gent van, *Oktober 1944* (2001) 11;

van der Voort, *Orthen in de oorlog* (2006) 3; Didden, "Een strategische plaats. De bevrijding" in *Wegens bijzondere omstandigheden...* (red. R. Kok) (2008) 306.

²³³ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr 156.

Afbeelding 28: Het spooreplacement werd opgeblazen. Foto vanaf de meelfabriek. 22 september 1944. Bron Erfgoed 's-Hertogenbosch nummer 0014961.

22 september 1944

Nuland

Opnieuw kwam het in Nuland tot een treffen tussen Britse en Duitse patrouilles en wel bij de spoorwegovergang bij de Kerkdijk en de kruising bij Café Witlox. Britse soldaten in pantserwagens bij het Café schoten op de Duitse soldaten bij de Kerkdijk. Hierop vielen Duitse soldaten met een jeep en drie machinegeweren de Britse eenheden aan bij het Café. **[RAP_440922B]** De Britse patrouille koos het hazenpad. Nog diezelfde dag keerde een Britse verkenning terug bij de Rijksweg, ditmaal met twaalf verkenningwagens. Een aanvallende Duitse patrouille reed hen tegemoet, waarop de Britse patrouille opnieuw zich terugtrok (ditmaal naar de Geffense Papendijk) voordat er ook maar een schot gelost kon worden.²³⁴ **[Context bij RAP_440922B]**

De Duitse eenheden hadden zich intussen ingegraven in Nuland, bij de Maliskampse kerk. Bij de melkfabriek in Nuland stonden Duitse machinegeweren opgesteld.²³⁵ **[Locatie onbekend]**

Rosmalen

Het Duitse geschut bij Coudewater werd verwijderd.²³⁶ **[Historische context]** Bij de kerk in Maliskamp hadden Duitse soldaten zich ingegraven en tot aan de boterfabriek stonden mitrailleurstenen.²³⁷ **[RAP_440922C]**

23 september 1944

Empel en Meerwijk

Er werd een FLAK-geschut opgesteld op de Milse Hoek in Empel. De Duitse soldaten in Empel behoorden tot de *712 Infanterie Division*. **[Locatie onbekend]** Ook de spoorbrug bij Hedel werd op deze dag door Duitse soldaten opgeblazen.²³⁸ **[RAP_440923A]**

²³⁴ van Venrooij, *Dorp in oorlogstijd* (2019) 142; SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 1.

²³⁵ van Venrooij, *Dorp in oorlogstijd* (2019) 143.

²³⁶ Hermens, *Rosmalen in de vuurlinie* (1996) 51.

²³⁷ W. Lutkie, *Korst en kruim* (ontvangen via Heemkunde groep Nuweland) 9.

²³⁸ Bekker, de, *Empel in het bijzonder. Rustig en onrustig* (1993) 123-124.

Nuland

Geallieerde verkenningswagens en tanks stonden wederom op de Rijksweg bij Nuland. Toen de Duitse verkenners via de Rijksweg naar Nuland reden, waren de geallieerde verkenners wederom vertrokken.²³⁹ Nabij het café Van Helvoirt vond een ongeluk plaats met een explosief. Een jongen had een projectiel uit een neergestort geallieerd vliegtuig meegenomen, welke vervolgens was ontploft.²⁴⁰ **[Historische context]**

Nuland (Vinkel)

De frontlinie liep nu bij Vinkel. De geallieerde eenheden bevonden zich ten oosten van Vinkel en de Duitse eenheden ten westen. Duitse soldaten groeven zich in rondom de Nieuwekampen, de Coppensdijk en de Ouw Koy. Vinkel werd een niemandsland, waar 's avonds de Duitse soldaten patrouilleerden en overdag de Britse soldaten.²⁴¹ **[Historische context]**

Rosmalen

Rondom Coudewater werden Duitse kanonnen opgesteld. Duits afweergeschut vanuit de omgeving van Coudewater schoten op overvliegende geallieerde vliegtuigen.²⁴² **[RAP_440923C]** Op de wegwegkruising Heike- Kloosterhoek – Molenhoek werden door Duitse eenheden vier Britse pantserverkenningswagens waargenomen. Met drie machinegeweren trokken de Duitse eenheden hen achteraan door 't Heike en beschoten de Britse eenheden terwijl deze zich terugtrokken naar het noorden.²⁴³ **[Locatie onbekend]**

's-Hertogenbosch

Het station en de spoorbrug over de Dieze werden door Britse vliegtuigen beschoten, **[RAP_440923B01]** waardoor de spoorbrug compleet instortte.²⁴⁴ **[RAP_440923B02]** De aanval is niet teruggevonden in de gegevens van *Bomber Command*.²⁴⁵

24 september 1944

Empel en Meerwijk

De *712. Infanterie Division* begon bij Empel een verdedigingslinie aan te leggen.²⁴⁶ **[Historische context]**

Nuland

De Duitse *Fallschirmjäger Bataillon Bloch* keerde terug naar Nuland. Burgers vertelden hen dat Britse patrouilles overdag door het dorp reden.²⁴⁷ **[Historische context]**

Hedel

Bij zowel de brug in Hedel als bij de Dungense brug stonden Duitse luchtdoelartilleriestellingen.²⁴⁸ **[RAP_440924A]**

25 september 1944

Nuland

Meerdere Duitse troepen arriveren in Nuland om het dorp te verdedigen tegen de Britse patrouilles. Naast de verkenningspatrouille van het *Bataillon Bloch* arriveerden ook eenheden het *712. Infanterie Division* en *SS Kampfgruppe Delfs*. **[Historische context]** Duitse soldaten schoten de boerderij van Tien van Krieken aan de Rijksweg in brand.²⁴⁹ **[Locatie onbekend]** De commandant van de Knokploeg Nuland blies de spoorlijn tussen Oss en 's-Hertogenbosch op.²⁵⁰ **[Locatie onbekend]** Een Britse pantserwagen bij Café Witlox schoot op voorbijrijdende Duitse soldaten.²⁵¹ **[RAP_440925A]**

²³⁹ van Venrooij, *Dorp in oorlogstijd. Nuland 1940-1945* (2019) 145.

²⁴⁰ van Venrooij, *Dorp in oorlogstijd. Nuland 1940-1945* (2019) 145.

²⁴¹ A. van den Elzen en T. van der Lee, *Vinkel vijf jaar oorlog 1940-1945* (1990) 96.

²⁴² Hermens, *Rosmalen in de vuurlinie. 5 september 1944 – 5 mei 1945* (1996) 51.

²⁴³ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 1.

²⁴⁴ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 13.

²⁴⁵ TNA UK AIR14/3367; TNA UK AIR14/2679.

²⁴⁶ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 99.

²⁴⁷ van Venrooij, *Dorp in oorlogstijd* (2019) 148; SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 1.

²⁴⁸ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 1.

²⁴⁹ van Venrooij, *Dorp in oorlogstijd. Nuland 1940-1945* (2019) 150.

²⁵⁰ W.F.J. Boeijen, *Vliegen en vechten bij de Maas 1940-1945* (2004) 147.

²⁵¹ Lutkie, *Korst en kruim* (ontvangen via Heemkunde groep Nuweland) 12.

26 september 1944Nuland

Acht Britse Hawker Typhoons jachtbommenwerpers van *181 Squadron* viel het dorp Nuland aan. Hun doel was een Duits Hoofdkwartier en twintig kanonnen bij qE4050. De toestellen vuurden in totaal 64 raketten af op het dorp, meerdere huizen werden hierbij als vernietigd waargenomen door de vliegeniers. Ook werd er een militair voertuig vernietigd.²⁵²

[RAP_440926B01]

Lokale bronnen leert echter dat de Britse jachtbommenwerpers niet het Duitse Hoofdkwartier aanvielen, maar de tricotagefabriek van Mie Voets. Het Hoofdkwartier van Generaal Neumann was bij de Puttershoek.²⁵³ De gebouwen welke zwaar getroffen waren was de tricotagefabriek van Mie Voets. De fabriek werd in brand geschoten. **[Locatie onbekend]** Ook het Martinushuis was zwaar getroffen. **[RAP_440926B02]** Tevens waren zes raketten voor het klooster ingeslagen, het klooster werd door omstanders beschreven als een ruïne. Zes raketten waren hier voor de grond ingeslagen, ook lag er een blindganger bij de zijgevel. **[RAP_440926B03]** De jongensschool was geraakt door een voltreffer, een van de hoeken van het gebouw lag volledig in puin. **[RAP_440926B04]** Ook het zusterhuis was doorzeefd door kogels.²⁵⁴ **[RAP_440926B05]**

Rosmalen

De dokters van Coudewater melden dat zij vandaag op de vuurlinie lagen. De Britse soldaten schoten vanaf Nuland en Berlicum op Rosmalen.²⁵⁵ **[RAP_440926A]**

's-Hertogenbosch

Britse granaten vielen in het Diepstraatkwartier, Sluis 0 en de Schildersstraat. Ook de wijken langs de Graafse- en Maastrichtseweg werden getroffen door Britse artillerie.²⁵⁶

27 september 1944Empel en Meerwijk – Gewande

De Duitse soldaten vertrokken van Empel naar Gewande, waar zij zich ingroeven.²⁵⁷

[Historische context]Geffen

Ook tussen Geffen en Heesch waren Duitse soldaten bezig met graven. Aan de kant van de weg bij qE445509 – qE460506 werden 100 cirkelvormige gaten waargenomen, tussen 09.15 en 11.45 uur, door tien Britse Supermarine Spitfire jachtbommenwerpers van *83 Group*.²⁵⁸

[>250 m buiten onderzoeksgebied]Nuland

Bij de kruising bij Café Witlox stonden in de ochtend Duitse kanonnen opgesteld.²⁵⁹

[RAP_440927B](Nuland) Vinkel - Geffen

Britse tanks stootte vanaf de Bleeken door naar Vinkel, maar vertrokken direct weer. Aan de Geffense weerscheut waren 170 Duitse soldaten aanwezig. **[Historische context]** Bij het huis van Graf v Niftrik liep een Duitse patrouille. Een Brits verkenningsvliegtuig seinde de locatie door waarna de locatie bij het huis van Graf v Niftrik werd aangevallen door Britse artillerie (opgesteld aan de Geffense Weerscheut). **[Locatie onbekend]** De boerderij werd hierbij vernield.²⁶⁰ Het huis aan de Vinkelse Bunderstraat werd getroffen door een mortiergranaat (fam. Van Grinsven).²⁶¹ **[RAP_440927C]**

²⁵² TNA UK AIR37/715; TNA UK AIR27/1134/43-44; Zwanenburg, *En nooit was het stil...* deel II (1991-1993) 363.

²⁵³ L. van Gent, *Oktober 1944. Den Bosch Bevochten en bevrijd* (1989) 23.

²⁵⁴ van Venrooij, *Dorp in oorlogstijd* (2019) 162; Lutkie, *Korst en kruim* (ontvangen via Heemkunde groep Nuweland) 13.

²⁵⁵ Hermens, *Rosmalen in de vuurlinie. 5 september 1944 – 5 mei 1945* (1996) 52.

²⁵⁶ Boschboom, *De Bevrijding van 's-Hertogenbosch Oktober 1944* (1969) 20.

²⁵⁷ Bekker, de, *Empel in het bijzonder. Rustig en onrustig* (1993), 125.

²⁵⁸ TNA UK AIR37/715.

²⁵⁹ van Venrooij, *Dorp in oorlogstijd* (2019) 164; Lutkie, *Korst en kruim* (ontvangen via Heemkunde groep Nuweland) 14.

²⁶⁰ A. van den Elzen en T. van der Lee, *Vinkel vijf jaar oorlog 1940-1945* (1990) 97.

²⁶¹ A. van den Elzen en T. van der Lee, *Vinkel vijf jaar oorlog 1940-1945* (1990) 99.

Rosmalen

Er werd Duits afweergeschut geplaatst bij Janus van Creij in de Molenhoek.²⁶² **[Locatie onbekend]**

's-Hertogenbosch

Om 17.00 uur werd er gedurende de gehele nacht met artillerie stoorvuur op 's-Hertogenbosch geschoten.²⁶³ **[RAP_440927A]**

28 september 1944

Nuland

De Duitse Generaal Neumann had zijn hoofdkwartier verplaatst naar Hei en Wei in Nuland. Dit hoofdkwartier werd beschermd door anti-tankkanonnen en luchtafweergeschut. **[RAP_440928A01]** Ook zouden er Duitse kanonnen bij de kruising bij Café Hanenberg in Geffen staan. **[>250 m buiten onderzoeksgebied]** De Britse eenheden beschoten het nieuwe hoofdkwartier. **[RAP_440928A02]** Hierop vertrok Generaal Neumann opnieuw, ditmaal naar Marienburg.²⁶⁴ **[Historische context]** Nuland werd beschoten vanuit Heesch door Britse artillerie. **[RAP_440928B]** Wouter Lutkie schreef in zijn dagboek hoe de dorpen ten oosten van de stad 's-Hertogenbosch onder vuur werd genomen door beide zijden, eerst door de Britse eenheden en vervolgens na de bevrijding door de Duitse eenheden "zo wordt stuk voor stuk elk dorp tweemaal onder vuur gelegd". De Duitse verdedigingslinie liep inmiddels dwars door Nuland heen. Langs de Heiweg de Singel en toegangswegen werden mijnen aangelegd.²⁶⁵ **[RAP_440928C]** De weg van 's-Hertogenbosch- Heesch bij Nuland werd door Britse tanks beschoten.²⁶⁶ **[RAP_440928E]** Een Britse patrouille van de 11th Hussars meldde 150 Duits infanteristen bij qE4349.²⁶⁷

's-Hertogenbosch

Vanuit Oss schoot Britse artillerie op de noord en noordoostzijde van 's-Hertogenbosch. Om 16.00 uur vielen de eerste granaten op de stad 's-Hertogenbosch in de omgeving van de Diepstraat.²⁶⁸ Er vielen slachtoffers rondom Sluis 0 en de Hekellaan. Aan de Hekellaan waren vele voltreffers gevallen.²⁶⁹ **[RAP_440928D01]** De Graafseweg (het Parochiehuis aan de Graafseweg vielen meerdere treffers) en de Vliert werden getroffen. Ook de kleuterschool achter de Pastorie werd geraakt en de meisjesschool. **[RAP_440928D02]** Er vielen granaten in Orthen.²⁷⁰ **[locatie onbekend]** Britse granaten kwamen neer in de richting van en op het Bosschepad (achter de watertoren aan het Hinthamereinde), Maastrichtseweg en ter hoogte van de Diepstraat. **[RAP_440928D04]** Volgens Jos Verstraeten was op de plek waar de Aa in de Zuid-Willemsvaart mondt een Duitse barrière gebouwd. **[historische context]** Aan de Maastrichtseweg langs de Zuid-Willemsvaart lagen rechts en links mitrailleurputten. **[RAP_440928D03]** Ook ter hoogte van de Indische buurt lagen barricades. **[Locatie onbekend]** Om 17.00 uur vielen twee Supermarine Spitfires jachtbommenwerpers 's-Hertogenbosch met boordwapens aan. Deze aanval is niet teruggevonden in de gegevens van de 2nd TAF²⁷¹ **[Locatie onbekend]**

Overdag en gedurende de nacht werd 's-Hertogenbosch beschoten met artillerievuur.²⁷² **[RAP_440928D05]**

29 september 1944

Duitse posities

De 712 Infanterie Divisie trok zich terug naar Hintham.²⁷³ **[Historische context]**

²⁶² Hermens, *Rosmalen in de vuurlinie. 5 september 1944 – 5 mei 1945* (1996) 52.

²⁶³ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 1.

²⁶⁴ van Venrooij, *Dorp in oorlogstijd. Nuland 1940-1945* (2019) 166; van Gent, *Oktober 1944. Den Bosch Bevocht en bevrijd* (1989) 23.

²⁶⁵ <https://www.bhic.nl/de-bevrijding-van-geffen-nuland-en-vinkel-sept-okt-1944-3> geraadpleegd op 28 april 2022; Lutkie, *Korst en kruim* (ontvangen via Heemkunde groep Nuweland) 15

²⁶⁶ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 1.

²⁶⁷ War Diary 11th Hussars. Geraadpleegd via Warlinks.com.

²⁶⁸ SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 047 inv.nr. 21; Verstraeten, *Storm over Den Bosch* (1944) 16.

²⁶⁹ van Gent, *Oktober 1944. Den Bosch West bevocht* (2001) 12; van Santvoort, *In d'n oorlog* (2014) 24.

²⁷⁰ W.F.J. Boeijen, *Vliegen en vechten bij de Maas* (2004) 148; van der Voort, *Orthen in de oorlog* (2006) 3.

²⁷¹ Verstraeten, *Storm over 's-Hertogenbosch* (1944) 17-18; De Boschboom *De bevrijding van 's-Hertogenbosch* (1969) 20;

SADB 's-Hertogenbosch, toeg. nr. 047 inv. nr. 21; toeg.nr. 236 inv.nr. 7; 93; 95; 97.

²⁷² SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 1.

²⁷³ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 1.

Empel en Meerwijk

Er werd een munitiedepot in Empel ingericht door het *712 Infanterie Division*. Granaten vielen op de Rijksweg Orthen – Hedel. Er werd melding gemaakt dat Duitse springladingen bij de “40-else brug” [sic] nat werden door het stijgende water. Bij Empel werden schuilputjes gegraven aan de dijk.²⁷⁴ **[Locatie onbekend]**

Een Britse aanval werd uitgevoerd op het FLAK-geschut op de Milse Hoek, waarschijnlijk met boordgeschut.²⁷⁵ **[locatie onbekend]**

Nuland

Om 's-Hertogenbosch te beschermen, zette de Generaal Neumann een verdedigingslinie op dwars door Nuland. De hoofdmacht hiervan bestond uit het *712 Infanterie Division*. Het *Grenadier Regiment 745* bemande de Duitse stellingen ten noorden van de Rijksweg bij Nuland. Zij bouwden stellingen bij Heeseind. **[RAP_440929A]** In het centrum van Nuland en tussen de Rijksweg en het spoor was het Duitse *Füsilier Bataillon 712* gelegerd. Zij groeven zich in bij het stuk zomerdijk achter de kerk, pastorie en Martinushuis. Volgens de Britse soldaten stonden hier tenminste twee 8, 8 cm Duitse kanonnen. Volgens een andere Britse bron zou het echter gaan om een 3,7 cm PAK36 kanon. De stellingen op de zomerdijk volgde de bocht achter de voormalige meisjesschool in Nuland. **[RAP_440929B]** Een Duitse linie liep ook van de Kerkstraat en Dorpsstraat tot aan de splitsing bij de Molenstraat. Op deze linie hadden Duitse soldaten zich ingegraven en er waren hier verschillende munitieputten aangelegd.²⁷⁶

[RAP_440929C] De wegwijziging 's-Hertogenbosch – Heesch op 1 km ten zuiden van Nuland lag onder artillerie stoorvuur.²⁷⁷ **[RAP_440929H]** Door de toenemende druk van de geallieerde, verschoof de Duitse *712 Infanterie Division* haar verdedigingslinie richting 's-Hertogenbosch. De nieuwe linie liep nu vanaf de Maaskant door de polder naar Nuland, en van Kaathoven naar Doornhoek. Ondertussen werd het *Fallschirmjäger Bataillon Gramse* vervangen door de *Fallschirmjäger Bataillons Hanke en Wittstock*. **[Historische context]** Om de spoorlijn te versperren werden twee wagons opgeblazen. Ook in het zuidelijke deel werden versperringen aangelegd. **[locatie onbekend]** De Duitse eenheden zagen in de omgeving van Nuland een ideale verdediging. Door de polder konden de geallieerde geen tanks inzetten, bovendien gaf het een goed schootsveld voor de Duitse soldaten. Aan de oostkant van het dorp waren bossen, welke de Duitse soldaten dekking gaven.²⁷⁸ **[Historische context]**

Het dorp Nuland werd door Britse artillerie beschoten vanaf het oosten, waarschijnlijk vanuit Heesch. **[RAP_440929D]** De *11th Hussars* meldde dat Duitse infanterie-eenheden met een antitankwapen gelegerd stonden bij qE421497. **[RAP_440929J01]** De Britse eenheden schoten op hen met vuurwapens en de Duitse eenheden trokken zich hierop terug. **[RAP_440929J02]** Een groot kanon werd waargenomen bij qE413454, waar de Britse eenheden op schoten. Later werd genoteerd dat dit kanon verlaten was. **[Circa 460 m buiten onderzoeksgebied]** Duitse infanterie-eenheden werden waargenomen bij qE418503 waar de Britse soldaten op schoten.²⁷⁹ **[RAP_440929J03]**

Nuland (Vinkel)

De boerderij van Toon van Loon werd in brand geschoten in Vinkel.²⁸⁰ **[Locatie onbekend]**

Rosmalen

Vanuit Berlicum werd door Britse artillerie het buurtschap Maliskamp beschoten. **[RAP_440929F]** Duitse soldaten legden mijnen rondom Coudewater.²⁸¹ **[RAP_440929G]**

Rosmalen (Hintham)

Oberst de Wald meldde dat gedurende de gehele nacht, bijna ieder uur, tien tot twaalf salvo's artillerie met onregelmatige tussenpozen werd afgeschoten op Hintham.²⁸² **[RAP_440929I]**

²⁷⁴ Bekker, de, *Empel in het bijzonder. Rustig en onrustig* (1993) 125.

²⁷⁵ Bekker, de, *Empel in het bijzonder. Rustig en onrustig* (1993) 126.

²⁷⁶ van Venrooij, *Dorp in oorlogstijd* (2019) 215-216.

²⁷⁷ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 1.

²⁷⁸ van Venrooij, *Dorp in oorlogstijd. Nuland 1940-1945* (2019) 165-168; Lutkie, *Korst en kruim* (ontvangen via Heemkunde groep Nuweland) 16.

²⁷⁹ War Diary *11th Hussars*. Geraadpleegd via Warlinks.com.

²⁸⁰ A. van den Elzen en T. van der Lee, *Vinkel vijf jaar oorlog 1940-1945* (1990) 99.

²⁸¹ Hermens, *Rosmalen in de vuurlinie* (1994) 53-54.

²⁸² SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 1.

's-Hertogenbosch

Gedurende de nacht lag de noord- en noordoostzijde van de stad onder Brits artillerievuur, de doelen waren voornamelijk de bruggen en het station. [RAP_440929E01] Rond 12.30 en om 15.00 uur werd de Graafseweg beschoten. De wijk de Vliert werd zwaar getroffen.²⁸³ [RAP_440929E02] Huizen aan op de Koningsweg, tegenover no. 60, was de voorgevel uitgeslagen doordat het kantoorgebouw van de Provinciale Noordbrabantse Elektriciteitsmaatschappij (PNEM) een voltreffer ontving.²⁸⁴ Ook vielen er granaten aan de Vughterweg, Vughterdijk, Parklaan en Koningsweg.²⁸⁵ [RAP_440929E03] Granaten vielen op blok 71 en 72.²⁸⁶ [Locatie onbekend] De ingang van de stad vanaf de Pettelaar werd beschoten.²⁸⁷ [RAP_440929E01] Meerdere woonhuizen in de buurt van de Straatweg naar Orthen werden getroffen door artilleriebeschietingen.²⁸⁸ [Locatie onbekend] Lokale bronnen vermelden verder dat tussen de Rijksweg en de Orthense kerk en de 1^e brug Duitse FLAK-geschut opgesteld stond.²⁸⁹ [Locatie onbekend]

30 september 1944

Britse plan

Het doel van de Britse eenheden van de 7th Armoured Division was om posities in te nemen in de lijn Geffen (4252) Nuland (4247) en Heikant (4144) met het doel posities in te nemen om 's-Hertogenbosch te beschieten. Andere doelen waren om qE423473 (Vinkel) en qE4346 (Kaathoven) schoon te maken van Duitse eenheden door de 22nd Armoured Brigade.²⁹⁰ [Historische context]

Empel en Meerwijk- Gewande

Het Duitse FLAK-geschut vertrok van Milse Hoek in Empel richting de spoorbrug. In Gewande hadden de Duitse soldaten zich ingegraven in de Achterdijk.²⁹¹ [Historische context]

Nuland

In de avond van 29 op 30 september werd Nuland beschoten door Britse artillerie. Met name de kerktoren was het doel. Overdag werd Nuland beschoten met propagandagranaten, deze vielen op de Duitse stellingen achter het klooster en pastorie. [RAP_440930A01] In de tuin van de zusters (waarschijnlijk het klooster) lag een Britse blindganger, afkomstig van de raketaanval op Nuland van 26 september. Duitse instanties waren gewaarschuwd, maar hadden de blindganger nog niet geruimd.²⁹² [RAP_440930E]

Rosmalen

De eerste granaat viel op het terrein van Coudewater. [RAP_440930A02] Bij M. Coppens aan de Bredestraat werd Duitse artillerie geplaatst.²⁹³ [RAP_440930A03] Duitse soldaten bevestigden springladingen aan de sluisbalken van de Rosmalense sluis.²⁹⁴ [Locatie onbekend]

's-Hertogenbosch

In de avond werden woonhuizen nabij de weg naar Orthen getroffen. Waarschijnlijk was het doel het FLAK-geschut. [RAP_440930A] Rond 17.00 uur viel een Brits jachtvliegtuig de Citadel kazerne aan. [RAP_440930B] Tot 18.30 uur beschoot Britse artillerie de weg naar Orthen.²⁹⁵ [RAP_440930A] 's-Hertogenbosch lag in de avond ieder uur onder artillerievuur.²⁹⁶ [RAP_440930C] Voltreffers vielen o.a. op de Koningsweg en midden op de PNEM.²⁹⁷

²⁸³ Verstraeten, *Storm over 's-Hertogenbosch (1944)* 18; SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 1 en 7.

²⁸⁴ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 13.

²⁸⁵ Reijnen en van Grinsven, *Liefste Daggie*, (2019) 171.

²⁸⁶ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr 155.

²⁸⁷ Hermens, *Rosmalen in de vuurlinie* (1996) 53.

²⁸⁸ Verstraeten, *Storm over Den Bosch (1944)* 19.

²⁸⁹ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 101.

²⁹⁰ TNA UK WO171-446.

²⁹¹ Bekker, de, *Empel in het bijzonder. Rustig en onrustig* (1993) 126.

²⁹² Lutkie, *Korst en kruim* (ontvangen via Heemkunde groep Nuweland) 17.

²⁹³ Hermens, *Rosmalen in de vuurlinie 5 september – 5 mei 1945* (1994) 55.

²⁹⁴ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 237 inv.nr. 101.

²⁹⁵ Verstraeten, *Storm over 's-Hertogenbosch (1944)* 18-19.

²⁹⁶ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 1.

²⁹⁷ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr 236 inv.nr. 96.

[RAP_440930C] Ook vielen er voltreffers aan de Vughterdijk 42 (Vughterstraat 188) en 48-50 (Vughterstraat 194 – 196).²⁹⁸ [RAP_440930F]

's-Hertogenbosch (Orthen)

Rond 13.00 uur vielen granaten op Orthen in een boerderij tegenover de Rooms-Katholieke kerk. De doelen waren de nabijgelegen Duitse stellingen. De Duitse troepen vertrokken hierop naar Dieskant.²⁹⁹ [RAP_440930D]

Eind september begin oktober 1944

Nuland

Nuland werd meerdere malen beschoten door Britse vliegtuigen. [RAP_4409C] De school kreeg een voltreffer van een granaat.³⁰⁰ [RAP_4409D] Op een onbekende dag in oktober liep er een Britse wagen op een landmijn bij de Nulandsestraat.³⁰¹ [RAP_4410B] De Lage Kant werd door Duitse kanonnen beschoten welke in de tuin van het Martinushuis stonden.³⁰² [RAP_4410C]

Rosmalen

Aan de Oude Baan was Duitse artillerie opgesteld.³⁰³ [RAP_441010F]

Rosmalen (Heeseind)

Ook Heeseind werd meerdere keren getroffen door Britse granaten. Vijftien Britse kanonnen zouden op de dijk over De Donken hebben gestaan, welke Heeseind beschoten.³⁰⁴ [RAP_4410D]

1 oktober 1944

's-Hertogenbosch (Orthen) – Rosmalen (Hintham)

De wijken nabij Hintham en Orthen werden beschoten door zware Britse artillerie.³⁰⁵ [Locatie onbekend]

Nuland

In de middag werd de kerk van Nuland beschoten. De toren werd geraakt door enkele voltreffers. Er werd onder andere met granaten geschoten. Ook de komende dagen was de kerktoeren doelwit van Britse beschietingen.³⁰⁶ [RAP_441001A] Aan de Rijksweg 13 viel een voltreffer. [RAP_441001D01] Ook viel er een blindganger (granaat) op de straat voor het pand. [RAP_441001D02] Twee voltreffers vielen aan de Rijksweg 202 bij de Rooms-Katholieke kerk.³⁰⁷ [RAP_441001D03]

Nuland (Vinkel)

Na de Duitse terugtrekking uit Heesch waren er veel Duitse soldaten aanwezig in de bossen bij Vinkeloord waar zij stellingen bouwden. [Historische context] Nabij de Coppensedijk werd door Britse eenheden veel met granaten geschoten in de bossen.³⁰⁸ [RAP_441001B]

Rosmalen

In de avond werd geschoten met artillerie op Rosmalen, onder andere bij Coudewater. [RAP_441001C01] In het Sonnevand in de tuin was een granaattrechter. [RAP_441001C02] Rondom Coudewater en het Veldzicht werd veel schade gemeld.³⁰⁹ [RAP_441001C03]

²⁹⁸ Reijnen en van Grinsven, *Liefste Daggie*, (2019) 172; SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 236 inv.nr. 7; omnummeringslijst 1947 www.bossche-encyclopedie.nl.

²⁹⁹ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 993; SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 237 inv.nr. 101.

³⁰⁰ Boeijen, *Vliegen en Vechten* (2004) 199.

³⁰¹ van Venrooij, *Dorp in oorlogstijd* (2019) 174.

³⁰² van Venrooij, *Dorp in oorlogstijd* (2019) 179.

³⁰³ van den Elzen, *Wel gestorven niet vergeten. Oorlogsslachtoffers Rosmalen* (1996) 45

³⁰⁴ van Venrooij, *Dorp in oorlogstijd. Nuland 1940-1945* (2019) 191.

³⁰⁵ Verstraeten, *Storm over Den Bosch* (1944) 19.

³⁰⁶ van Venrooij, *Dorp in oorlogstijd. Nuland 1940-1945* (2019) 170.

³⁰⁷ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 155.

³⁰⁸ van Venrooij, *Dorp in oorlogstijd* (2019) 173.

³⁰⁹ van Venrooij, *Dorp in oorlogstijd* (2019) 166

's-Hertogenbosch

Het hoofdkwartier van generaal Neumann verplaatste van de Mariaburg naar Hinthamerpark, Seringenstraat 1 ³¹⁰ **[Historische context]** Gedurende nachten en dagen werd 's-Hertogenbosch met Britse kanonnen en artillerie beschoten. Vooral de wijken in de buurt van Orthen en de weg naar Orthen kregen het zwaar te verduren. ³¹¹ **[RAP_441001A01]** Voltreffers vielen een de Kuipertjeswal, met name de Kuipertjeswal 14 werd zwaar getroffen. **[RAP_441001A02]** Ook aan het Bleekerstraatje vielen granaten. ³¹² **[RAP_441001A02]** Er werd gemeld dat grote blindganger op de spoorwegovergang lag. ³¹³ **[Locatie onbekend]** Voltreffers vielen op de Rijckervoorstel Kestellaan en omgeving. ³¹⁴ **[RAP_441001A04]** Ook viel er een blindganger aan de Abeelenstraat. **[RAP_441001A03]** Een man wrikte de blindganger los van het huis en liep er mee weg. ³¹⁵ **[Context bij bovenstaande melding]** Duitse militairen lieten de boten en kano's in de Dommel en Aa zinken door er handgranaten in te gooien. Ook een oude woonschuit werd tot zinken gebracht via deze methode. ³¹⁶ **[RAP_441001C]** Pas in het voorjaar van 1945 waren de waterwegen weer vrij. ³¹⁷ **[Historische context]** Volgens een dagboekschrijfster werd de Vugtherbrug geladen met 45 kisten dynamiet. ³¹⁸ **[RAP_441001C]**

1 – 8 oktober 1944

's-Hertogenbosch (Orthen)

In de tuin van Orthenscheweg 14 werd een overdekte schuilloopgraaf gebouwd, plaats biedend aan 45 – 50 personen. ³¹⁹ **[RAP_441008B]**

2 oktober 1944

Nuland

Het dorp Nuland werd beschoten door Britse artillerie. ³²⁰ **[RAP_441002E]** Bij het Pompstation vielen vele granaten. ³²¹ **[RAP_441002E02]** De Dorpstraat in Nuland werd door Wouter Lutkie beschreven als vol met gaten. Geen huis aan de Dorpstraat was onbeschadigd. Het dorp Nuland werd omschreven als een ruïne. ³²² **[RAP_441002E]** De *11th Hussars* meldde dat er vijf explosies werden gehoord nabij Nuland. ³²³

Nuland (Vinkel)

Britse eenheden van de *Royal Artillery* trokken Vinkel binnen om in de kerktoren een observatiepost op te zetten. Deze actie bleek een vergissing te zijn, aangezien het dorp Vinkel nog stevig in Duitse handen was. Om 16.00 uur arriveerden de Britse eenheden tegenover de kerk. De Britse eenheden waren gewapend met een tank (welke bij de school in Vinkel stond), handgranaten, mortieren en machinegeweren. De Britse eenheden groeven schuttersputjes op de driehoek Brugstraat- van Rijckevorstelweg. Dat de Britse eenheden Vinkel hadden bezet had inmiddels de Duitse *Grenadier Regiment 745* bereikt. ³²⁴ Hierop trok in de avond een Duitse patrouille op Vinkel af. De Britse tank bij de school schoot op de Duitse soldaten. **[RAP_441002G]** In de avond brak hierop in Vinkel een groot gevecht uit tussen de Britse soldaten in de schuttersputjes en Duitse soldaten achter de putring van het Café van den Elzen (huidige café Den Driehoek). Getuigen vertelden dat het gevecht zo zwaar was dat de hulzen "*met twee kruiwagens niet vervoerd kon worden*". Het grondgevecht duurde 45 minuten en werd uitgevoerd met onder andere machinegeweren en handgranaten. **[RAP_441002H]** Hierna trokken de Britse eenheden verder naar de kerk van Vinkel, waarbij ze een handgranaat door de geopende deur gooiden van het café van Bernhard van Schaijk. Amper bij de kerk

³¹⁰ van Venrooij, *Dorp in oorlogstijd* (2019) 166; L. van Gent, *Verhalen van Bosschenaren* (1999) 48, van Santvoort, *In d'n oorlog* (2014) 22.

³¹¹ Verstraeten, *Storm over 's-Hertogenbosch (1944)* 19; SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 1.

³¹² Reijnen en van Grinsven, *Liefste Daggie*, (2019) 172.

³¹³ "De Vrijheid wenkt!" in *Provinciaal Noordbrabantsch Dagblad (01-10-1945)*; SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 96.

³¹⁴ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 96.

³¹⁵ van Santvoort, *In d'n oorlog* (2014) 26.

³¹⁶ *De Boschboom De bevrijding van 's-Hertogenbosch (1969)* 22; SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 95.

³¹⁷ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 8.

³¹⁸ Reijnen en van Grinsven, *Liefste Daggie*, (2019) 172.

³¹⁹ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 156.

³²⁰ van Venrooij, *Dorp in oorlogstijd* (2019)195.

³²¹ SADB 's-Hertogenbosch 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 8.

³²² Lutkie, *Korst en kruim* (ontvangen via Heemkunde groep Nuweland) 19.

³²³ War Diary *11th Hussars*. Geraadpleegd via Warlinks.com.

³²⁴ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 1.

aangekomen, werd de toren opgeblazen door Duitse eenheden. **[RAP_441002I]** Hierop trokken de Britse eenheden zich terug richting de Wetering terwijl zij door Duitse eenheden werden beschoten. Britse eenheden, vanuit Kaathoven, gaven hun kameraden dekking door op de Duitse eenheden achter de Wetering te schieten. **[RAP_441002J]** Hierdoor kwamen de Britse soldaten uit Vinkel precies tussen de twee vuurlinies in te liggen, waarop zij zich schuilhielden in het water van de Wetering.³²⁵ Tijdens deze gevechten werd de boerderij van Antoon Vos op de Oude Kooi in brand geschoten.³²⁶ **[Locatie onbekend]**

Rosmalen

Britse eenheden beschoten Rosmalen met granaten.³²⁷ De dokters van Coudewater meldden vandaag echter een rustige dag qua artilleriebeschietingen. In de avond van 2 oktober 1944 werd er wederom veel met artillerie geschoten op Rosmalen. **[RAP_441002F01]** Het klooster nabij Vinkeloord werd voor het eerst door Britse granaten getroffen.³²⁸ **[RAP_441002F02]**

's-Hertogenbosch

Wederom granaten op 's-Hertogenbosch bij de Kuipertjeswal. **[RAP_441002B01]** De leegstaande huizen aan de Kruisbroedershof leden grote glasschade. **[RAP_441002B02]** Granaten vielen op de Koningsweg, de Does de Willeboissingel, de Vughterdijk en op de Sint Cathrien. **[RAP_441002C]** Ook leed de Reinier van Arkel schade en 't Eikendonckplein.³²⁹ **[RAP_441002D]** Granaten vielen op de Graafseweg en aan Herven 25.³³⁰ **[RAP_441002K]** Op een weiland werden door Duitse soldaten 400 à 500 op scherp gestelde landmijnen achtergelaten. Het terrein werd afgezet door de politie en de landmijnen zouden later zijn verwijderd door Duitse militairen.³³¹ **[Locatie onbekend]** De Hinthamerbrug over de Zuid-Willemsvaart werd door Duitse eenheden beladen met 100 kg springstof.³³² **[RAP_441002A]**

3 oktober 1944

Nuland

Het dorp Nuland werd beschoten door Britse artillerie, de 11th Hussars bevestigden dat er veel werd geschoten op Nuland.³³³ **[RAP_441003B]** In de kerk viel een granaat. **[RAP_441003B01]** Duitse stellingen in de kloostertuin en bij die van de Pastorie schoten met tussenpozen terug op de Britse posities.³³⁴ **[RAP_441003B02]**

Rosmalen

Van 20.00 uur tot 06.15 uur werd Rosmalen door Britse artillerie beschoten. Duitse militairen schoten vanaf Rosmalen terug. **[RAP_441003C01]** Op het terrein van Coudewater waren tien inslagen, waaronder vier voltreffers op het gebouw.³³⁵ **[RAP_441003C02]**

4 oktober 1944

Noordzijde Maas, Hedikhuizen

Tien Britse Supermarine Spitfire jachtbommenwerpers van 308 Squadron vielen schepen aan in de lijn qE0545 – qE2452 (Roosendaal – Dordrecht – Zaltbommel – Amersfoort – Zuiderzee [sic] – Amsterdam – Rotterdam met 20 x 250 lb brisantbommen.³³⁶ **[>250 m buiten onderzoeksgebied]**

Nuland

Britse granaten vielen tussen de Kerkdijk en de dijk op het Heeseind, waar Duitse stellingen stonden.³³⁷ **[RAP_441004C]** De kerk van Nuland werd geraakt door artilleriebeschietingen.³³⁸ **[RAP_441004D]**

³²⁵ A. van den Elzen en T. van der Lee, *Vinkel vijf jaar oorlog 1940-1945* (1990) 100-107.

³²⁶ A. van den Elzen en T. van der Lee, *Vinkel vijf jaar oorlog 1940-1945* (1990) 109.

³²⁷ A. van den Elzen, *Wel gestorven niet vergeten. Oorlogsslachtoffers Rosmalen* (1996) 40.

³²⁸ Hermens, *Rosmalen in de vuurlinie 5 september – 5 mei 1945* (1994) 57.

³²⁹ Reijnen en van Grinsven, *Liefste Daggie*, (2019) 172.

³³⁰ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 96; 155.

³³¹ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 155.

³³² Verstraeten, *Storm over 's-Hertogenbosch (1944)* 20.

³³³ van Venrooij, *Dorp in oorlogstijd. Nuland 1940-1945* (2019) 196; War Diaries 11th Hussars.

³³⁴ Lutkie, *Korst en kruim* (ontvangen via Heemkunde groep Nuweland) 20.

³³⁵ Hermens, *Rosmalen in de vuurlinie. 5 september 1944 – 5 mei 1945* (1996) 58.

³³⁶ TNA UK AIR37/715.

³³⁷ van Venrooij, *Dorp in oorlogstijd. Nuland 1940-1945* (2019) 199.

³³⁸ Hermens, *Rosmalen in de vuurlinie. 5 september 1944 – 5 mei 1945* (1996) 59.

Het pand aan de Kerkdijk A3 werd getroffen door een Britse granaat. **[Locatie onbekend]** In het gebied rondom de Kerkdijk waren door de Duitse eenheden schuilkelders, schuttersputjes en munitie voorraden aangelegd.³³⁹ **[RAP_441004H]** De 11th Hussars bevestigden dat er drie wapens en mortieren op Nuland schoten.³⁴⁰ **[RAP_441004I]**

Rosmalen

Wederom werd Coudewater getroffen door Britse granaten. **[RAP_441004E]** In de middag werd het huis van Van de Doelen getroffen nabij Vinkeloord.³⁴¹ **[Locatie onbekend]**

's-Hertogenbosch

In een boot op de Dieze werd een jongetje beschoten.³⁴² **[Historische context]** Duitse eenheden beschoten vanuit 's-Hertogenbosch de Britse eenheden ten oosten van de stad.³⁴³ **[RAP_441004B]**

4 op 5 oktober 1944

Rosmalen

Rosmalen en Coudewater werden beschoten door Brits spervuur vanuit Heeswijk-Dinther.³⁴⁴ Volgens de pastoor lag het vuur hoog en schoten ze over Coudewater heen. Er werden geen inslagen gemeld op het terrein van Coudewater deze avond.³⁴⁵ **[RAP_441004F]**

's-Hertogenbosch

Opnieuw werd er met artillerie geschoten op de stad 's-Hertogenbosch.³⁴⁶ **[RAP_441004G]**

5 op 6 oktober 1944

Nuland

De kerktoren van Nuland bezweek onder het oorlogsgeweld en stortte in. Waarschijnlijk is de toren door Duitse soldaten opgeblazen³⁴⁷ **[RAP_441005B]** Duitse soldaten hadden een wegblokkade gebouwd bij de kruising bij Café Witlox.³⁴⁸ **[RAP_441005C]**

Rosmalen

Wederom granaten in Rosmalen. Er vielen drie granaten in Rosmalen bij Lambermont, Heymans (café) en bij bakker De Jong. **[Locatie onbekend]** Op Vinkeloord vielen vijf granaten.³⁴⁹ **[RAP_441005D]**

6 oktober 1944

Nuland

Nuland ontving het bevel tot evacueren.³⁵⁰ Britse soldaten probeerden een Britse Honey tank terug te halen bij Café Witlox, nabij het kruispunt waar het huidige Motel Nuland staat. De Honey tank van 7th Armoured Division was uitgeschakeld door een voltreffer van een Duitse Panzerfaust. Twee Cromwell tanks zouden de tank ophalen, echter beide werden geraakt door bazooka's bij qE414484, volgens de *War Diaries* van 7th Armoured Division. **[RAP_441006A]** Volgens lokale literatuur werden de Britse tanks door Duitse Panzerfausten beschoten en door een Duits kanon, welke opgesteld stond achter het huis van de familie Van Amelsvoort langs de Rijksweg.³⁵¹ **[Locatie onbekend]** De Cromwell tank zou de volgende avond door Duitse soldaten zijn opgeblazen. Op onderstaande foto is grote schade te zien aan de gebouwen en

³³⁹ van den Elzen, *Wel gestorven niet vergeten. Oorlogsslachtoffers Rosmalen* (1996) 42.

³⁴⁰ War Diary 11th Hussars. Geraadpleegd via Warlinks.com.

³⁴¹ Hermens, *Rosmalen in de vuurlinie. 5 september 1944 – 5 mei 1945* (1996) 59.

³⁴² SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 13.

³⁴³ Verstraeten, *Storm over Den Bosch* (1944) 21.

³⁴⁴ Boeijen, *Vliegen en Vechten* (2004) 200.

³⁴⁵ Hermens, *Rosmalen in de vuurlinie. 5 september 1944 – 5 mei 1945* (1996) 60.

³⁴⁶ Reijnen en van Grinsven, *Liefste Daggie*, (2019) 175.

³⁴⁷ van Venrooij, *Dorp in oorlogstijd. Nuland 1940-1945* (2019) 170; <https://www.bhic.nl/de-bevrijding-van-geffen-nuland-en-vinkel-sept-okt-1944-3> geraadpleegd op 28 april 2022.

³⁴⁸ van Venrooij, *Dorp in oorlogstijd. Nuland 1940-1945* (2019) 200.

³⁴⁹ Hermens, *Rosmalen in de vuurlinie. 5 september 1944 – 5 mei 1945* (1996) 61.

³⁵⁰ Boeijen, *Vliegen en Vechten* (2004) 200.

³⁵¹ van Venrooij, *Dorp in oorlogstijd. Nuland 1940-1945* (2019), 199; van Gent, *Ooggetuigen in het licht van 2000* (1999) 52; TNA UK WO171-442.

bomen door de explosie.³⁵² **[RAP_441006A]** Britse granaten vielen op de bibliotheek van Soli Deo (Duyn en Daelseweg 15).³⁵³ **[RAP_441006C]**

Afbeelding 29: De verwoeste Britse Cromwell tank van 7th Armoured Division bij het café Witlox in Nuland van 6 oktober 1944. Bron: Heemkunde Nuweland. Fotonummer 01212.

Rosmalen

Coudewater in Rosmalen werd beschoten door Britse artillerievuur. Er werd een bericht gestuurd aan de Britse eenheden om de beschietingen te stoppen.³⁵⁴ **[Historische context]**

's-Hertogenbosch

Een Duitse Focke Wulf A-8 jachtvliegtuig van 1/JG 2 stortte neer bij 's-Hertogenbosch. De oorzaak van de crash is onbekend, de piloot wordt nog vermist.³⁵⁵ **[Locatie onbekend]**

De artilleriebeschietingen welke de avond ervoor waren begonnen, houden ook deze dag aan.³⁵⁶ **[RAP_441006B]**

7 oktober 1944

Nuland

Wouter Lutkie schreef in zijn dagboek dat van iedere granaat welke in Nuland viel, elke vijfde of zesde fosforhoudend was. Het Duitse kanon in de kloostertuin werd beschoten.³⁵⁷ **[RAP_441007D]**

Rosmalen

Granaten vielen op Rosmalen, onder andere in de woning van de nachtwacht **[Locatie onbekend]**, een voltreffer op de kerk in de Maliskamp. Ook het klooster van Rosmalen werd getroffen door artillerie.³⁵⁸ **[RAP_441007B]**

³⁵² van Gent, *Ooggetuigen in het licht van 2000* (1999) 52.

³⁵³ Lutkie, Korst en Kruim (ontvangen via Heemkunde groep Nuweland).

³⁵⁴ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 8.

³⁵⁵ SGLO Verliesregister T4486A, geraadpleegd op 5 april 2022.

³⁵⁶ Reijnen en van Grinsven, *Liefste Daggie*, (2019) 175.

³⁵⁷ Lutkie, *Korst en kruim* (ontvangen via Heemkunde groep Nuweland).

³⁵⁸ Hermens, *Rosmalen in de vuurlinie* (1996) 62.

's-Hertogenbosch

Bij de Zuidwal zouden Duitse loopgraven zijn gegraven. *Fallschirmjäger* eenheden waren gearriveerd in Marienburg en tussen Tweebrug en de spoorlijn waren drie zware Duitse geschutstukken opgesteld.³⁵⁹

Tijdens de Britse artilleriebeschietingen werd de Kruiskerk geraakt. [RAP_441007C01] De Kruisbroedersstraat leed op deze dag veel schade door de beschietingen [RAP_441007C02] De rechtervleugel van het Paleis van Justitie had een voltreffer gekregen. [RAP_441007C03] Ook in buurt van de PNEM vielen meerdere granaten. [RAP_441007C03] Aan de Singel leden woonhuizen grote schade. [RAP_441007C04] Het zwaarst geleden had de wijk achter de voormalige Antonius en Barbarakerk Bartjeskerk, ter rechterzijde van de Graafseweg. Jos Verstraeten beschreef de wijk in zijn dagboek als een "doode wijk". [RAP_441007C05]

*"Geen straat is gespaard in deze nieuwbouw, welke huizen licht en luchtig gebouwd zijnde, zelfs geen beschutting bieden voor scherven en inslagen, die op vijftig meter afstand waren..."*³⁶⁰

8 oktober 1944

Nuland

Het dorp Nuland moest evacueren.³⁶¹ [Historische context] Granaten vielen nabij het klooster van Nuland.³⁶² [RAP_441008E]

Rosmalen (Bruggen)

In Bruggen werden Duitse mitrailleurkasten gebouwd, langs de weg naar Kruisstraat. [RAP_441008I] In de Kruisstraat zouden ook mitrailleurkasten zijn gebouwd langs de weg naar 't Wild. [RAP_441008E]

Rosmalen

In het Sprokkelbosch stond zwaar Duits geschut opgesteld in de richting van Nuland (op ongeveer 400 meter ten zuiden van de spoorlijn).³⁶³ [RAP_441008F] Granaten regenden ook deze dag gestaag door op Rosmalen. [RAP_441008G] Britse granaten vielen op de Graafsebaan, Oude Baan en de Rijksweg.³⁶⁴ [RAP_441008H] Ter verdediging stond Duitse artillerie opgesteld in Rosmalen, zoals bij het huis van L. van der Doelen. [Locatie onbekend]

Rosmalen (Hintham)

Volgens de burgemeester van Rosmalen, welke Rosmalen ontvlucht was, stond er in het noorden van Hintham aan de spoorlijn zwaar geschut opgesteld in de richting van Nuland.³⁶⁵ [RAP_441008D]

10 op 11 oktober 1944

's-Hertogenbosch

In de avond werd de stad bestookt door artilleriebeschietingen.³⁶⁶ [RAP_441010B]

10 oktober 1944

Engelen

Duits artillerie opgesteld nabij Engelen, begon met schieten. Britse artillerie-eenheden schoten tijdens de Duitse pauzes, terug op de Duitse posities.³⁶⁷ [RAP_441011B]

Nuland (Lage Kant) - Geffen

In de nacht van 10 oktober 1944, tussen 22.00 en 22.30 uur vielen Duitse eenheden Geffen aan, waar de 5th Royal Inniskilling Dragoon Guards gelegerd waren. Aan deze aanval ging een

³⁵⁹ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 95.

³⁶⁰ Verstraeten, *Storm over Den Bosch* (1944) 22.

³⁶¹ <https://www.bhic.nl/de-bevrijding-van-geffen-nuland-en-vinkel-sept-okt-1944-3> geraadpleegd op 28 april 2022.

³⁶² Lutkie, *Korst en kruim* (ontvangen via Heemkunde groep Nuweland).

³⁶³ van Venrooij, *Dorp in oorlogstijd. Nuland 1940-1945* (2019) 176.

³⁶⁴ van den Elzen, *Wel gestorven niet vergeten* (1996) 45; Hermens, *Rosmalen in de vuurlinie* (1996) 62.

³⁶⁵ van Venrooij, *Dorp in oorlogstijd. Nuland 1940-1945* (2019) 176.

³⁶⁶ W. Foppele, *De Hel van 't Zand* (1944) 6.

³⁶⁷ Verstraeten, *Storm over Den Bosch* (1944) 22.

artilleriebeschieting met mortieren vooraf. Duitse soldaten trokken vanuit het zuiden op bij de wegbarricade (qE429518) en het zuidwesten.³⁶⁸ [**>250 m buiten onderzoeksgebied**]

Nuland

In de avond vielen granaten aan de Koppeldijk (Nulandsestraat).³⁶⁹ [**RAP_441010E**] Er werden in Nuland negen explosies gehoord door de 11th Hussars.³⁷⁰

Rosmalen

In de avond werd wederom veel geschoten op Rosmalen.³⁷¹ [**RAP_441010C**]

Empel en Meerwijk (Gewande), Rosmalen

De dorpen Gewande en Rosmalen kregen de melding om te evacueren.³⁷² [**Historische context**]

's-Hertogenbosch

Granaten sloegen in vlakbij de brandweerkazerne.³⁷³ [**RAP_441010D**]

11 oktober 1944

Nuland – Geffen

In de avond vielen Duitse eenheden ten noordoosten van Nuland Geffen aan. Met name nabij het spoor werd geschoten.³⁷⁴

Rosmalen (Hintham)

Rond 16.00 uur werden Duitse infanterie-eenheden, welke optrokken via de Hinthamerstraat en de Orthenscheweg, beschoten. [**RAP_441011A01**] Een blindganger viel in de Hinthamerstraat, aan het Oude-Vrouwenhuis. [**RAP_441011A02**] Ook viel er een blindganger bij een school.³⁷⁵ Bij de Zusterschool in Hintham vielen granaten [zeer waarschijnlijk zal dit de Sint-Annaschool zijn geweest].³⁷⁶ [**Locatie onbekend**]

's-Hertogenbosch

In de Hema sloeg een voltreffer. [**RAP_441011C**] Een niet ontplofte granaat viel op een school. Een man pakte de granaat op en wilde deze aan een Duitse soldaat geven, die de benen nam. De man deponeerde vervolgens de granaat voor de deur van de bakker. Ook vielen er granaten op de Pastorie, [**Locatie onbekend**] Postelstraat, [**RAP_441011D**] Muntel, Citadellaan en Duliwijk.³⁷⁷ [**RAP_441011D**]

12 oktober 1944

Nuland (Vinkel)

De boerderij van de familie van de Rijt aan de Geffense Weerscheut werd door Duitse soldaten met brandflessen in brand gestoken.³⁷⁸ [**Locatie onbekend**]

Rosmalen

Wederom vielen er Britse granaten op Rosmalen. Een mortiergranaat viel in de woonkamer van de familie School (G168a) aan de Striensestraat. [**RAP_441012D**] Ook vielen er granaten op het Sprokkenbosch. [**RAP_441012E**] Tevens vielen er granaten op de Jongensschool, [**Locatie onbekend**] bij het Lambertuskerkhof [**RAP_441012F**] en bij de Bewaarschool. [**RAP_441012G**] Bij het spoor in Rosmalen stonden Duitse kanonnen opgesteld. Britse eenheden beschoten deze locatie met granaten.³⁷⁹

³⁶⁸ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0825 inv.nr. 46.

³⁶⁹ Lutkie, *Korst en Kruim* (ontvangen via Heemkunde groep Nuweland).

³⁷⁰ War Diary 11th Hussars. Geraadpleegd via Warlinks.com.

³⁷¹ Hermens, *Rosmalen in de vuurlinie. 5 september 1944 – 5 mei 1945* (1996) 63.

³⁷² Reijnen en van Grinsven, *Liefste Daggie*, (2019) 178.

³⁷³ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 79.

³⁷⁴ War Diary 11th Hussars. Geraadpleegd via Warlinks.com.

³⁷⁵ Verstraeten, *Storm over 's-Hertogenbosch (1944)* 23.

³⁷⁶ Hermens, *Rosmalen in de vuurlinie. 5 september 1944 – 5 mei 1945* (1996) 63.

³⁷⁷ Verstraeten, *Storm over Den Bosch* (1944) 23; SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 13.

³⁷⁸ A. van den Elzen en T. van der Lee, *Vinkel vijf jaar oorlog 1940-1945* (1990) 113.

³⁷⁹ van den Elzen, *Wel gestorven niet vergeten* (1996) 47; Hermens, *Rosmalen in de vuurlinie* (1996) 64.

's-Hertogenbosch

Rond 16.00 uur werd 's-Hertogenbosch door Britse eenheden beschoten, onder andere op de Koninginnelaan,³⁸⁰ [RAP_441012B], de Vughterdijk 5 (Vughterstraat 133),³⁸¹ [RAP_441012C] en in de buurt van de Veemarkt, het station en in de koekfabriek.³⁸²

13 oktober 1944Nuland – Geffen

Vanuit Dieskant schoten Duitse eenheden op Nuland en Geffen.³⁸³ [RAP_441013A]

's-Hertogenbosch

Britse granaten vielen op de Kempenlandstraat, Koninginnelaan en de Koningsweg.³⁸⁴ [RAP_441013B]

14 oktober 1944Nuland

Een Britse granaat viel op het hoofdkwartier van de *Füsilier Bataillon 712*. Britse tanks ten noorden van Nuland werden door Duitse soldaten beschoten.³⁸⁵ [Locatie onbekend]

Rosmalen

Een voltreffer viel in Peppelhof (Coudewater).³⁸⁶ [RAP_441014B]

's-Hertogenbosch

Om 16.00 uur vielen er Britse granaten op de Koninginnelaan.³⁸⁷ [RAP_441014A]

15 oktober 1944Nuland (Vinkel)

Beschietingen in Vinkel, [RAP_441015B01] onder andere de Vinkelse molen werd geraakt door granaten (precies datum niet bekend, waarschijnlijk rond 15 oktober 1944). [RAP_441015B02] Bij de molen zou een Britse uitkijkpost hebben gestaan.³⁸⁸ [Historische context]

Rosmalen

In de avond vielen velen granaten. Om 07.30, 9,30 en 11.30 werd er met Britse artillerie op Rosmalen geschoten. [RAP_441015C01] Het klooster van de paters lag met regelmaat onder granaatvuur.³⁸⁹ [RAP_441015C02]

's-Hertogenbosch

Jos Verstraeten schreef in zijn dagboek dat rond 10.00 uur twaalf jachtvliegtuigen boven 's-Hertogenbosch een Duitse colonne aanvielen. Ook Bets Reijen beschreef in haar dagboek dat drie jachtvliegtuigen laag boven de stad vlogen, op ongeveer 200 meter.³⁹⁰ Deze aanval is niet teruggevonden in Britse bronnen. [Locatie onbekend] Opnieuw werd 's-Hertogenbosch beschoten door Britse artillerie.³⁹¹ [RAP_441015A]

16 oktober 1944Empel en Meerwijk (Gewande)

Bij de voetveer Empel-Casterenhoeve in de Bovenwaarden werd veldversterkingen aangebracht bestaande uit zes stukken geschut. De schootrichtingen waren Rossum en Gewande.³⁹² [RAP_441017B]

³⁸⁰ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr 96.

³⁸¹ Reijnen en van Grinsven, *Liefste Daggie*, (2019) 180; omnummeringslijst 1947 www.bossche-encyclopedie.nl

³⁸² SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 237 inv.nr. 93; 100.

³⁸³ Bekker, de, *Empel in het bijzonder. Rustig en onrustig* (1993) 127.

³⁸⁴ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 13.

³⁸⁵ van Venrooij, *Dorp in oorlogstijd* (2019) 219.

³⁸⁶ Hermens, *Rosmalen in de vuurlinie* (1996) 65.

³⁸⁷ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr 95.

³⁸⁸ A. van den Elzen en T. van der Lee, *Vinkel vijf jaar oorlog 1940-1945* (1990) 113.

³⁸⁹ Hermens, *Rosmalen in de vuurlinie* (1996) 65.

³⁹⁰ Verstraeten, *Storm over 's-Hertogenbosch (1944)* 23; Reijnen en van Grinsven, *Liefste Daggie*, (2019) 181.

³⁹¹ Verstraeten, *Storm over Den Bosch* (1944) 24.

³⁹² SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 74.

Hedel

Ten noord- en zuidzijde van de brug stonden 2 x 8.8 cm. **[RAP_441017E]** In het meertje Vt 7-64 [Afkorting onbekend] waren twee boten met zware FLAK. Bij het bombardement van 16 oktober (deze mogelijke aanval is niet teruggevonden in de 2TAF en *Bomber Command*) was een deel van het brugdek beschadigd (12 gaten).³⁹³ **[RAP_441017F]**

Nuland (Kaathoven)

Er werd hevig gevochten bij Kaathoven.³⁹⁴ **[RAP_441016B]**

17 oktober 1944

Nuland

Een Britse tank bij Jan van de Elzen, aan het begin van de Nulandse Weerscheut, reed op een mijn. Daarna reed ook de bergingstank op een mijn. Er scheen een mijneveld te hebben gelegen van zestien mijnen.³⁹⁵ **[RAP_441017C]**

's-Hertogenbosch

Er was een Duitse luisterpost en uitkijktoren bij de Nutschool gelegerd en aan de villa's bij de Koningslaan en Julianaplein.³⁹⁶ **[Historische context]** De Duitse stelling ten zuiden van de spoorlijn ten oosten van de splitsing van de spoorlijn Nijmegen – Utrecht werd afgebroken. **[Historische context]** Op het terrein Oostweg (ten zuidoosten van de Graafseweg) ten oosten van 's-Hertogenbosch werd in de haast zware versterkingen aangebracht met ijzeren balken. De stelling bestreek de Graafseweg, Maastrichtseweg en de weg Berlicum – Dungense brug. Deze informatie leidde mogelijk tot het vergissingsbombardement van 22 oktober 1944 op de Graafseweg.³⁹⁷ **[Locatie onbekend]**

's-Hertogenbosch (Orthen)

In de omgeving van Vt.7-63 waren zestien tot achttien Duitse kanonnen van onbekend kaliber geplaatst. **[Locatie onbekend]** In de omgeving van het stoomgemaal bij Orthen Vt 7-64 [Afkorting onbekend] stonden zes stukken veldgeschut.³⁹⁸ **[RAP_441017D]**

18 oktober 1944

Nuland (Vinkel) - Geffen

De gehele dag werd zwaar geschut gehoord uit de richting van Geffen [**>250 m buiten onderzoeksgebied**] en Vinkel.³⁹⁹ **[RAP_441018A]** Wederom zware gevechten bij Vinkel. **[RAP_441018E]** Bij van Veghel sloeg een granaat in waarbij vee werd gedood.⁴⁰⁰ **[Locatie onbekend]**

's-Hertogenbosch - Hedel

Tussen 12.15 en 13.22 uur vielen acht Britse Hawker Typhoon jachtbommenwerpers van 263 *Squadron* met 16 x 500 lb brisantbommen pontons aan bij qE294522, waarvan drie mogelijk gezonken waren.⁴⁰¹ **[RAP_441018C]** Tussen 15.25 en 18.05 uur vielen vijf Britse Supermarine Spitfire jachtbommenwerpers van 317 *Squadron* de pontonbrug tussen 's-Hertogenbosch en Hedel aan (qE2951) met 5 x 500 en 10 x 250 lb brisantbommen 4 N/H. Eén bom viel vlakbij de brug.⁴⁰² Rond dezelfde tijd vielen tien Supermarine Spitfire jachtbommenwerpers van 308 *Squadron* de pontonbrug aan (qE2952) met 10 x 250 lb brisantbommen. De toestellen van 308 *Squadron* hadden als locatie V.2 installaties maar vielen daarnaast alternatieve doelen aan.⁴⁰³ **[RAP_441018B]**

Rosmalen

Meerdere granaten vielen neer op het terrein van Coudewater.⁴⁰⁴ **[RAP_441018D]**

³⁹³ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 74.

³⁹⁴ A. van den Elzen en T. van der Lee, *Vinkel vijf jaar oorlog 1940-1945 (1990)* 115.

³⁹⁵ A. van den Elzen en T. van der Lee, *Vinkel vijf jaar oorlog 1940-1945 (1990)* 115.

³⁹⁶ NIMH Den Haag toeg. nr. 575 inv. nr. 385.

³⁹⁷ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 74.

³⁹⁸ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 74.

³⁹⁹ Boeijen, *Vliegen en Vechten* (2004) 245.

⁴⁰⁰ A. van den Elzen en T. van der Lee, *Vinkel vijf jaar oorlog 1940-1945 (1990)* 116.

⁴⁰¹ TNA UK AIR37/715; TNA UK AIR27/1548/61-62.

⁴⁰² TNA UK AIR37/715; TNA UK AIR27/1709/17-18.

⁴⁰³ TNA UK AIR37/715; TNA UK AIR/1678/91-92.

⁴⁰⁴ R. Bijlen, *oorlogsdagboek* (2019) 30.

20 oktober 1944Hedel

Volgens lokale literatuur werd de brug naar Hedel gebombardeerd door Britse vliegtuigen.⁴⁰⁵ Deze aanval is niet teruggevonden in de gegevens van de *2TAF* en *Bomber Command*.⁴⁰⁶

[RAP_441020C]

Nuland

Aan de Rijksweg, nabij de molen van Nuland, liep een Duitse en Britse patrouille van de *5th Royal Inniskilling Dragoon Guards* elkaar tegen het lijf. Een vuurgevecht volgde bij de molen (qE416496). De Duitse soldaten waren bemand met Panzerfausten en machinegeweren.⁴⁰⁷

[RAP_441020D] Mogelijk hadden de Duitse eenheden een 12 cm kanon in Nuland. Tijdens de Britse verkenningen werden de tanks van de *Inniskilling Dragoon Guards* beschoten door Duitse mortieren.⁴⁰⁸ **[Locatie onbekend]**

Rosmalen

De dokters op Coudewater melden aan één stuk door granaten.⁴⁰⁹ **[RAP_441020E]**

In de buurt van Rosmalen achter de spoorweg naar de Langstraat werden Duitse stellingen opgesteld.⁴¹⁰

's-Hertogenbosch

Britse artillerievuur beschoot de weilanden tussen de Pettelaarseweg en de Vughterweg. Op de Vughterweg stonden burgers te kijken naar deze beschietingen, welke een "aardig kijkspel" was doordat de ontploffingen de koeien van het ene naar de het andere eind van de weide liet rennen.⁴¹¹ **[RAP_441020F]**

De *712 Infanterie Division* was gelegerd in het oosten van 's-Hertogenbosch. *732* en *745 Grenadiers* hiervan waren gelegerd tussen de Zeedijk, de Grootte Wetering en de Barriere Wetering. *732 Grenadier*, derde bataljon mogelijk bij qE3848. *745 Panzer Grenadier 1e Bataljon* bij qE405492 en bos bij qE3949. Het tweede bataljon in de lijn Zeedijk weg naar spoor qE407508 tot Kruisstraat qE383508. *712 Füsilier Bataljon* ten zuiden van het spoor qE408508.⁴¹² **[Historische context]**

21 oktober 1944Engelen

Drie boerderijen aan de Dieze werden in brand gestoken door Duitse soldaten, de boerderijen van P. Jonkergouw, J. Somers en A. van Gerwen. **[Locatie onbekend]** Granaten vielen in het dorp.⁴¹³ **[RAP_441021G]**

Geffen, Heesch en Kruisstraat

De *53rd Welsh Division* rukte op vanuit het oosten, via Geffen en Heesch.⁴¹⁴ **[Historische context]**

Hedel

Zesendertig Britse North American B-25 Mitchel II bommenwerpers van *98 Squadron* en *320 Squadron (139 Wing)* vielen om 09.31 uur de brug bij Hedel aan met 288 x 500 MC. TD 0.25 seconde vertrager. De bommen werden afgeworpen op een hoogte van 10500/13500 voet. Vanwege de bewolking konden resultaten niet worden waargenomen. Ondanks dat het Squadron bombardeerde met navigatiehulpmiddelen, werd het doel niet geraakt. Zowel de verkeersbrug als de schipbrug werd niet geraakt.⁴¹⁵ **[RAP_441021H]** In de lokale literatuur komt deze aanval terug, echter met andere cijfers. Zij vermelden dat 48 Mitchells en 24 Bostons van

⁴⁰⁵ Hermens, *Rosmalen in de vuurlinie* (1996) 67.

⁴⁰⁶ TNA UK AIR14/2679; TNA UK AIR37/715.

⁴⁰⁷ van Venrooij, *Dorp in oorlogstijd. Nuland 1940-1945* (2019) 207; SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 46.

⁴⁰⁸ C.J. Boardman, *Tracks in Europe. The 5th Royal Inniskilling Dragoon Guards 1939 – 1946* (1990) 189.

⁴⁰⁹ Hermens, *Rosmalen in de vuurlinie* (1996) 67.

⁴¹⁰ Verstraeten, *Storm over Den Bosch* (1944) 24.

⁴¹¹ Verstraeten, *Storm over Den Bosch* (1944) 24.

⁴¹² TNA UK WO171-560.

⁴¹³ W. Desmense, *Engelen tussen bevrijding en vrijheid* (2020) 12.

⁴¹⁴ J.G.M. Biemans, *Engelen grensdorp aan de Dieze* (2011) 217.

⁴¹⁵ TNA UK AIR37/715; TNA UK AIR27/1714/19-20; TNA UK AIR27/783/19-20; N. Geldhof, *De operaties van 320 Squadron* (2006) 409.

320 Squadron de brug over de Maas bij Hedel aanvielen, ten noorden van 's-Hertogenbosch.⁴¹⁶
[Historische context]

Nuland (Vinkel)

Britse tanks reden over Heesch-Vinkel. **[Historische context]** In Vinkel viel een blindganger (granaat). **[Locatie onbekend]** Volgens lokale literatuur was deze granaat afkomstig van een Duitse 8,8 cm kanon welke nabij de Nulandse molen stond. De granaat was bedoeld voor een Britse tank welke op de hoek van de Nulandse Weerscheut en de Sassendreef stond. Deze plek werd door de Britse soldaten als observatiepunt gebruikt. **[Historische context]** De volgende granaat raakte wel het doel. De Britse tank werd geraakt door een voltreffer vlakbij het kijkgat. De tank vloog hierbij in brand waarbij de gehele bemanning om het leven kwam.⁴¹⁷ **[RAP_441021K]** De Britse 4th Royal Welch Fuseliers vochten hevig in Vinkel. **[RAP_441021L01]** In de nacht van 21 op 22 oktober begon Britse artillerie te schieten op de Duitse stellingen.⁴¹⁸ **[RAP_441021L]**

Rosmalen (Bruggen) - Nuland

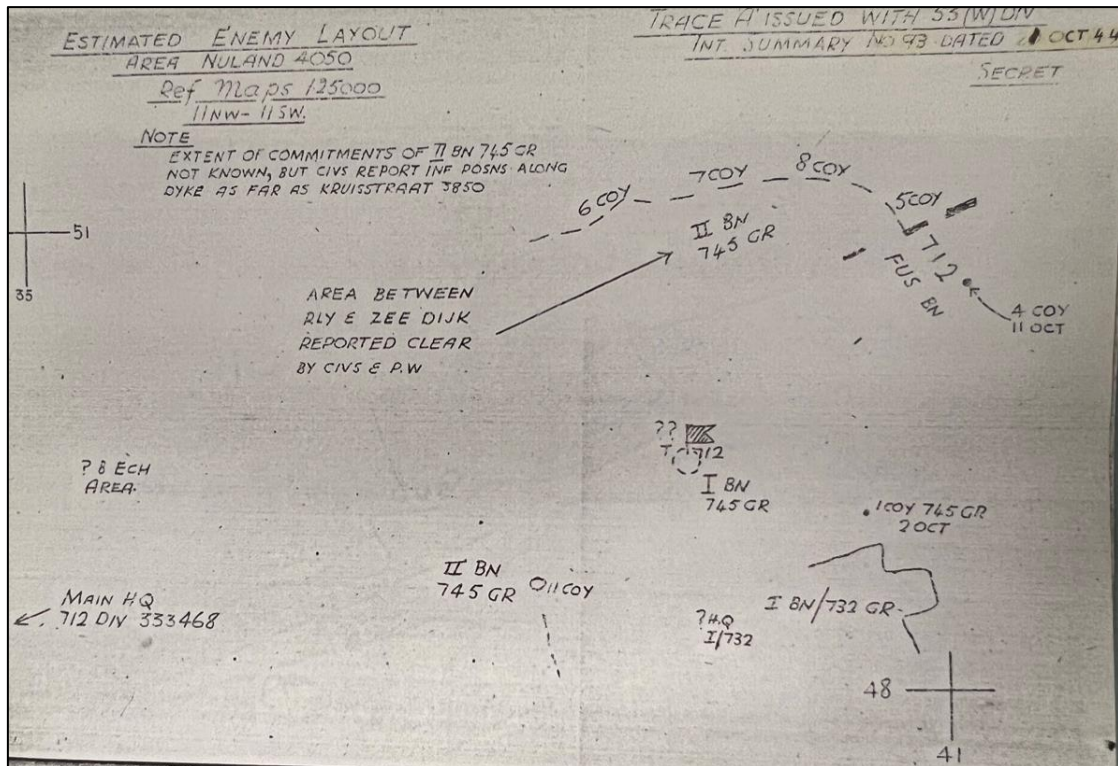
Burgers vertelden de Britse soldaten dat Duitse eenheden ingegraven waren aan de Zeedijk vanaf het spoor qE407508 tot aan Bruggen. Een Duitse bazooka stond gelegerd bij de weg qE406513. **[RAP_441021C01]** Wapenkuilen waren gegraven ten zuiden van de Koppeldijk bij qE403514. **[RAP_441021C02]** Mijnen lagen ten oosten van het huis qE413509. **[RAP_441021C03]** Ten noorden van de Zomerdijk hadden Duitse eenheden zich ingegraven van qE408507 tot aan qE412506. 8,8 cm wapens stonden opgesteld bij qE411506 en qE411505. **[RAP_441021C04]** Ook waren er wapens opgesteld ten westen van het spoor bij qE415505. **[RAP_441021C05]** Wapenkuilen waren gegraven bij de weg qE413496 ten noorden van het spoor. **[RAP_441021C06]** Duitse eenheden waren gelegerd bij qE396496. **[Historische context]** Er werd gegraven bij qE401485, qE399576 tot qE397476. Duitse posities bij qE406477, qE407475, qE405475 en qE406473. Duits machinegeweer bij qE409477. **[RAP_441021C07]** Om 17.15 uur schoot een Duitse machinegeweer vanaf qE406484, **[RAP_441021C08]** welke werd beschoten door een Britse tank.⁴¹⁹ **[Locatie onbekend]**

⁴¹⁶ Zwanenburg, *En nooit was het stil...* deel II (1991-1993) 417; Bekker, de, *Empel in het bijzonder* (1993) 127.

⁴¹⁷ A. van den Elzen en T. van der Lee, *Vinkel vijf jaar oorlog 1940-1945* (1990) 116.

⁴¹⁸ A. van den Elzen en T. van der Lee, *Vinkel vijf jaar oorlog 1940-1945* (1990) 117.

⁴¹⁹ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 922.

Afbeelding 30: Een kaartje van inlichtingen met betrekking tot de Duitse verdediging bij Nuland. Bron: SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 922.

's-Hertogenbosch

Zes Britse Hawker Typhoon jachtbommenwerpers van 174 Squadron zagen tussen 10.29 en 15.59 uur op de lijn qE.1063-2453 meerdere schepen, [**>800 m buiten onderzoeksgebied** waarvan zes bij qE3677. [**>24 km buiten onderzoeksgebied** Zes Britse Hawker Typhoon jachtbommenwerpers van 175 Squadron, ook tussen 10.29 en 15.59 uur vielen deze schepen aan in de lijn qE1063-2453 met 43 raketten.⁴²⁰ [**>800 m buiten onderzoeksgebied**]

Volgens auteur Zwanenburg vlogen jagers en jachtbommenwerpers in het gebied 's-Hertogenbosch ter ondersteuning van de grondtroepen. Er werden aanvallen uitgevoerd op vijandelijke troepen en versterkingen en op twintig plaatsen werden spoorlijnen vernietigd. Ook later op de dag werd er ondersteuning geboden aan grondtroepen.⁴²¹ [**Locatie onbekend**] Volgens Bets Reijen waren er opnieuw jachtvliegtuigen boven de stad. Een bom [sic] viel op de Orthenseweg welke een groot gat in de weg veroorzaakte.⁴²² [**RAP_441021D**] In de avond van 21 op 22 oktober 1944 werd 's-Hertogenbosch wederom beschoten door geallieerde artillerie.

[**RAP_441021E**] Opening met twee rondes van 133rd Field Regiment qE370503 en 81st Field Regiment op qE352489⁴²³ [**RAP_441021NO**] Lokale bronnen vermelden verder dat tussen de Rijksweg en de Orthense kerk en de 1^e brug werd Duitse FLAK-geschut opgesteld.⁴²⁴ [**RAP_441021F**] Granaten vielen bij de Oranje Nassaulaan 2a en Nordemborgstraat 53.⁴²⁵ [**RAP_441021N**]

3.7 Operation Alan oktober 1944

Op 22 oktober 1944 begon *Operation Pheasant* en *Operation Alan*. Deze operaties hadden het doel geheel Brabant te bevrijden en begon met de aanval op 's-Hertogenbosch. De Britse 53rd Welsh Division, onder leiding van Generaal Ross, trok op vanuit het oosten. Via Nuland, Vinkel, Heeseind, Kruisstraat, Bruggen en Rosmalen. De verrassingsaanval van de 53rd Welsh Division om 's-Hertogenbosch te bevrijden werd uitgevoerd met de gehele divisie en werd uitgevoerd door een nauwe samenwerking van infanterie, artillerie en tanks (onder andere de beruchte vuurspuwende Crocodile tanks). De Britse 7th Armoured Division trok tegelijkertijd op vanaf het

⁴²⁰ TNA UK AIR37/715.

⁴²¹ Zwanenburg, *En nooit was het stil...* deel II (1991-1993) 417.

⁴²² Reijnen en van Grinsven, *Liefste Daggie*, (2019) 183.

⁴²³ Foppele, *De Hel van 't Zand* (1944), 7; TNA UK WO171-560.

⁴²⁴ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 101.

⁴²⁵ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 155.

zuiden, via Berlicum en Sint-Michielsgestel. Hierdoor werden de Duitse eenheden teruggedreven naar de stad 's-Hertogenbosch.

In totaal bestond de 53rd *Welsh Division* uit 18.000 soldaten, 3.000 voertuigen, 72 stuks veldgeschut en 110 stuks antitankgeschut.⁴²⁶

Division	Brigade	Regiment
53 rd <i>Welsh Division</i>	71 st <i>Infantry Brigade</i>	4 th <i>Battalion, Royal Welch Fusiliers</i>
		1 st <i>Battalion, Oxfordshire and Buckinghamshire</i>
		1 st <i>Battalion, Highland Light Infantry</i>
	158 th <i>Infantry Brigade</i>	7 th <i>Battalion, Royal Welch Fusiliers</i>
		1 st <i>Battalion, East Lancashire Regiment</i>
		1/5 <i>Battalion, Welch Regiment</i>
	160 th <i>Infantry Brigade</i>	6 th <i>Battalion, Royal Welch Fusiliers</i>
		4 th <i>Battalion, Welch Regiment</i>
		2 nd <i>Battalion, Monmouthshire Regiment</i>
	Divisional troops	1 st <i>Battalion, Manchester Regiment</i>
		53 rd <i>Regiment, Reconnaissance Corps</i>
		81 st <i>Field Regiment, Royal Artillery</i>
		83 rd <i>Field Regiment, Royal Artillery</i>
		133 rd <i>Field Regiment, Royal Artillery</i>
71 st <i>Anti-tank Regiment, Royal Artillery</i>		
244 th <i>Field Company, Royal Engineers</i>		
282 nd <i>Field Company, Royal Engineers</i>		
555 th <i>Field Company, Royal Engineers</i>		
7 th <i>Armoured Division</i>	22 nd <i>Armoured Brigade</i>	5 th <i>Royal Inniskilling Dragoon Guards</i>
		5 th <i>Battalion Royal Tank Regiment</i>

De Duitse eenheden stonden onder commando van Generaal Neumann en hadden orders om de stad tot de laatste man te verdedigen. Aan Duitse zijde was er de 712. *Division* onder bevel van Luitenant-generaal Friedrich Neumann en hij had twee regimenten, het 745. en 732. De Duitse eenheden beschikten over 19 veldgeschut, 11 antitankgeschut, waaronder drie stuks 8,8 cm). Aan het begin van *Operation Alan* beschikte General Neuman over twee regimenten, 745 en 732, met vier bataljons van ongeveer 1100 man.⁴²⁷ Hij kreeg ondersteuning van drie parachutistenbataljons van het *Fallschirmjäger Ersatz und Ausbilingungs Regiment 3* en een bataljon van het *LXXXVIII Armee Korps*. De Duitse eenheden beschikten over negentien stukken veldgeschut en elf stukken antitankgeschut, waaronder drie 8,8 cm kanonnen. De Duitse eenheden hadden een verdedigingslinie gebouwd van de Maas tot aan de Zuid-Willemsvaart.⁴²⁸ In voorbereiding hadden de Duitse eenheden twee verdedigingslinies opgesteld, de Riegelstellung was de linie voor als de *Hauptkampflinie* verlaten moest worden. De Duitse soldaten legden hier overgebleven mijnen aan.⁴²⁹ **[Historische context]**

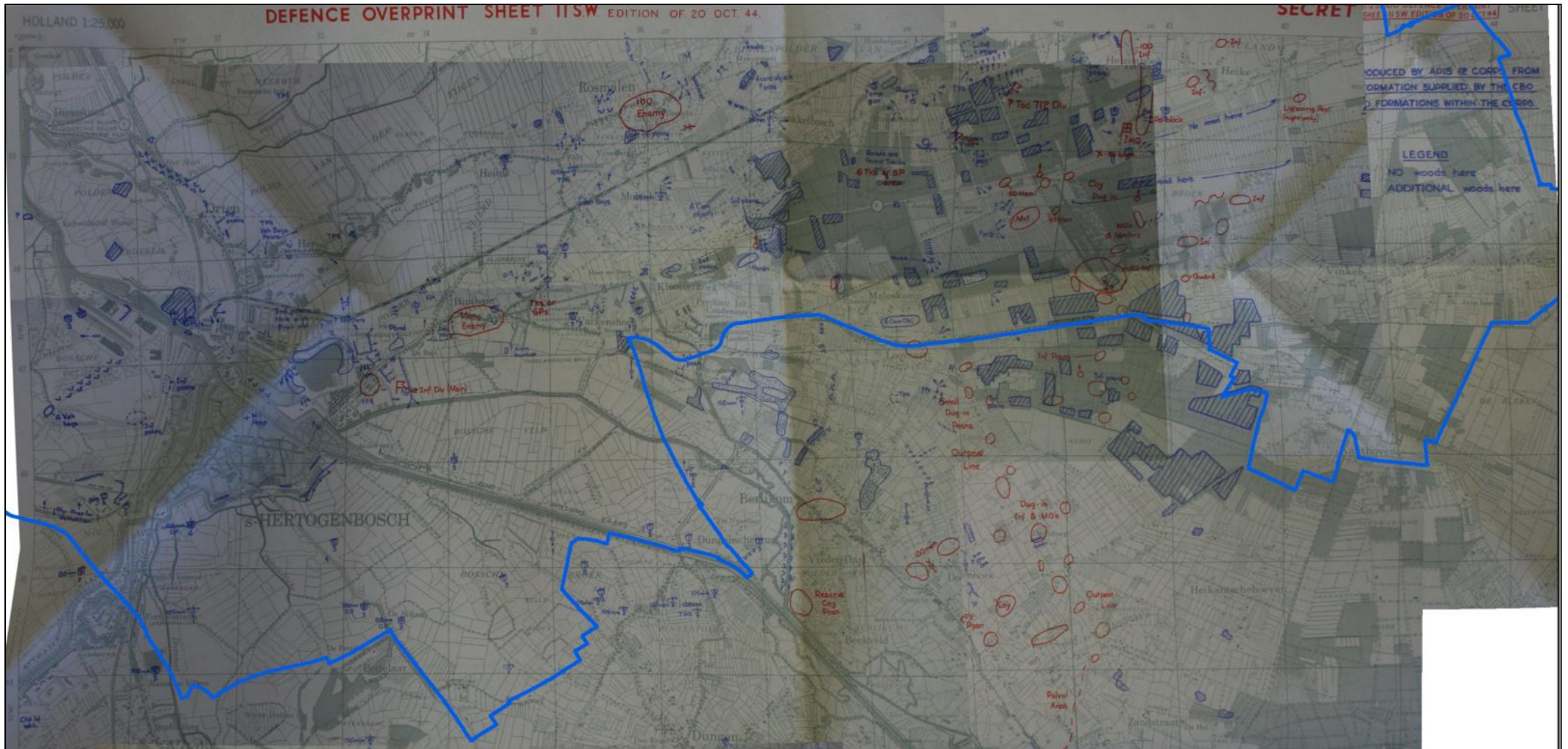
Division	Eenheden
712 <i>Infanterie Division</i>	732 <i>Grenadier Regiment</i>
	745 <i>Grenadier Regiment</i>
	712 <i>Fusilier Bataillon</i>
	Feld <i>Ersatz Bataillon 1712</i>
	Panzerjäger <i>Kompanie 712</i>
Kampfkommandenten Oberst De Wald	Duitse <i>Stadscommandant</i>
	Bataillon <i>Hanke</i>
	Bataljon <i>Duchstein</i>
	Bataljon <i>Gramse</i>
	Bataillon <i>Wittstock</i>
	Bataillon <i>Ewald</i>
	<i>Fallschirmjäger Ersatz und Ausbilingungs Regiment 3</i>

⁴²⁶ TNA UK WO171-560; Didden, "Een strategische plaats. De bevrijding" in *Wegens bijzondere omstandigheden... 's-Hertogenbosch in bezettingstijd 1940 – 1944* (red. R. Kok) (2008) 307.

⁴²⁷ Didden, "Een strategische plaats." in *Wegens bijzondere omstandigheden... (red. R. Kok) (2008) 307.*

⁴²⁸ Kok (red) 'Wegens bijzondere omstandigheden...' 's-Hertogenbosch in bezettingstijd 1940 – 1944 (2008) 307-308 en Didden J. en M. Swarts *Brabant bevrijd* (1993) 176.

⁴²⁹ van Venrooij, *Dorp in oorlogstijd. Nuland 1940-1945* (2019) 229-231.

Afbeelding 31: De geallieerde Defence Overprint Sheet 11 SW van 20 oktober 1944 met hierop in blauw lijnen de huidige gemeentegrenzen van de gemeente 's-Hertogenbosch. De Defence Overprint, bestaande uit twee delen, is op deze kaart samengevoegd tot één geheel. Bron: TNA UK WO171-560.

22 oktober 1944

Luchtaanvallen

Berlicum – 's-Hertogenbosch

Tussen 11.35 en 14.30 uur observeerden zes Britse Hawker Typhoons jachtbommenwerpers van 175 Squadron een brandend dorp op de lijn qE.375455 - qE309443. Waarschijnlijk was dit het dorp Berlicum. **[>250 m buiten onderzoeksgebied]** Zij vuurden 119 raketten af op hun doel (een hoofdkwartier).⁴³⁰ **[Locatie onbekend]**

's-Hertogenbosch

Rond 12.00 uur vielen acht Britse Hawker Typhoons 1B jachtbommenwerpers van 439 Squadron Duitse stellingen aan in het oosten van de stad. Zij vielen met 16 x 1000 lb brisantbommen (.025 nose) een hoofdkwartier aan op qE333468. **[RAP_441022C01]** Boven het natuurgebied de Heinis zette de Typhoons een duikvlucht in richting de Graafsewijk. Het Squadron viel van noord naar zuid aan. Op ongeveer 600 meter wierpen de Typhoons hun bommen af. *"The bombing was scattered, though several bombs fell on the Headquarters"*.

[RAP_441022C01] Eén Britse Hawker Typhoon van 439 Squadron werd door Duits afweergeschut geraakt en spatte in de lucht uit elkaar. **[Locatie onbekend]** Het was onduidelijk hoe, omdat er geen FLAK-geschut door de Britse piloten was gezien.⁴³¹ Volgens lokale literatuur zou het vliegtuig zijn neergeschoten door FLAK-geschut vanaf de Ophoviuslaan, bij het Prins Hendrikpark.⁴³² Bommen vielen op het Muntelbolwerk, Abeelenstraat, **[RAP_441022C02]** Kronenburgerstraat **[Locatie onbekend]** en Graafseweg. Aan de Abeelenstraat 11 en 13 sloeg een voltreffer in. Ook de Huisvrouwenstraat werd geraakt.⁴³³ **[RAP_441022C02]** Ook vielen er bommen op het open veld achter het Zuidoosterfront.⁴³⁴ **[RAP_441022D03]** Door de explosie van het vliegtuig welke de overige Typhoons moesten ontwijken, en de rookwolk die daardoor ontstond, konden de vliegtuigen slecht mikken. Hierdoor vielen de bommen wijdverspreid in een straal van driehonderd meter. Het vliegtuig zelf stortte neer aan de Graafseweg. **[RAP_441022D01]**

Volgens de piloot, welke via een parachute was ontsnapt, explodeerde het vliegtuig in duikvlucht toen hij net zijn bommen (2 x 1000 lb brisantbommen) wilde afwerpen. Hij hoorde twee explosies voordat hij het toestel verliet. De vleugel en andere resten van het vliegtuig stortte neer op de zuidzijde van de Graafseweg, tussen de Esdoornstraat en de Meidoornstraat (woonhuizen 147 tot 161. Door de ontbrandde vliegtuigbrandstof brandde deze panden af.⁴³⁵ Er ontstond brand in percelen Graafseweg 147 tot 161. Vier percelen waren volledig uitgebrand. **[RAP_441022D02]** Toen reddingsploegen bezig waren, werd de Graafseweg onder artillerievuur genomen. Volgens de aanrukkende brandweer vielen er dichtbij 3 salvo's van ongeveer 45 granaten aan de Graafseweg toen zij wilden blussen.⁴³⁶ **[RAP_441022E]**

De Britse eenheden hadden een verkeerd coördinaat doorgekregen, het werkelijke Duitse hoofdkwartier was 800 meter verder in het Hinthamerpark. Volgens de Albrecht groep stond op de coördinaat 33468 een Duitse stelling.⁴³⁷ **[Historische context]**

Artillerie

Het artillerieplan van de 53rd Welsh Division had als doel de zone Papendijk 433500 tot Zandbergen 370481. Zowel de 81st, 83rd en 133rd Field Artillerie zouden gestationeerd zijn bij 4449 – 4851. **[>250 m buiten onderzoeksgebied]** Het 53rd Welsh Division had in totaal driehonderdvijftig 25 ponders en honderdtwintig 5.5 inch. De 7th Armoured Division had voor Operation Alan in totaal tweehonderd 25 pdrs en honderd 5.5 inch. De doelen van de Armoured Division waren alle bekende Duitse wapenopstellingen ten zuiden van de Zuid-Willemsvaart.⁴³⁸ Om 06.30 uur opende de artillerie het vuur, in ondersteuning van de 160th Brigade voor de

⁴³⁰ TNA UK AIR37/715.

⁴³¹ TNA UK Air 37/715, TNA UK AIR27/1879 15-16 ; Zwanenburg, *En nooit was het stil...* deel II (1991-1993) 418; SGLO Verliesregister T4565, geraadpleegd op 5 april 2022; SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 74.

⁴³² Van Santvoort, *In d'n oorlog* (2014) 63.

⁴³³ De Boschboom *De bevrijding van 's-Hertogenbosch oktober 1944* (1969), 31; *Neergestorte vliegtuigen in 's-Hertogenbosch, 1940-1945 - BHIC* geraadpleegd op 21 april 2022; Van Santvoort, *In d'n oorlog* (2014) 67-68.

⁴³⁴ SADB 's-Hertogenbosch toeg. nr. 047 inv. nr. 21; Van Santvoort, *In d'n oorlog* (2014) 65.

⁴³⁵ Van Santvoort, *In d'n oorlog* (2014) 65; SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 74.

⁴³⁶ Verstraeten, *Storm over 's-Hertogenbosch (1944) 24; Kok, R. et al* 309 en SGLO T4565; SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 047 inv.nr. 21.

⁴³⁷ Van Santvoort, *In d'n oorlog* (2014) 35; SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 74.

⁴³⁸ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 1002.

aanval van de infanterie. Het *83rd Field Regiment* werd verplaatst naar Schotsheuvel 4250 om 09.45 uur. Om 12.40 uur werd VICTOR doel aangevallen. **[Locatie onbekend]** Om 11.45 uur werd het Duitse Hoofdkwartier bij 375505 beschoten als nieuw VICTOR doel. **[RAP_441022F]** Om 22.00 uur trokken de *133rd Field Regiment* naar 3950. **[locatie onbekend]** Om 24.00 werden zoeklichten ingesteld op Bruggen. Door *83rd Field Regiment* werd ten oosten van 's-Hertogenbosch beschoten met HF (*Harassing Fire of High Frequently*).⁴³⁹ *81st Field Regiment* vuurde in totaal 6.500 rondes af gedurende de dag.⁴⁴⁰ **[Locatie onbekend]** Om middernacht schoten de Highland Division met artillerie op Hintham.⁴⁴¹ **[RAP_441022K05]**

De vuurplannen en artilleriebeschietingen van de *53rd Welsh Division* en *7th Armoured Division* zijn ingetekend onder andere op basis van kaartmateriaal uit de War Diaries. **[RAP_4410F]**

Overzicht artilleriebeschietingen van de *53rd Welsh Division*⁴⁴² **[RAP_441022G]**

	Tijd	Positie	Doelwit	Bijzonderheden
Vinkel Vinkeloord	Vanaf 06.30 uur	Hieke 83rd	40835058	Fire Plan Alan I
			40955048	
40945035				
Nuland Heeseind Kom Nuland		81rd	41334956	
			40674967	
			40704840	
Rosmalen Noord 't Ven Hondsberg		72 Medium	40784917	
			40254900	
Rosmalen Zuid Het Vinkel Binckhorst		63 Medium	40765090	
		181nd	40604888	
			40784917	
			404844905	
		131	41244783	
			40694765	
		53 Heavy	39504844 – on call	
39432833 – on call >15 km buiten onderzoeksgebied]				
39855120				
133rd	40925085			
83rd	40835068			
	40955048			
	40945035			
190th	40385118			
09.30 uur	4449 – 4851	352489 't Ven	Rook	
06.45 – 06.55 uur	133rd 4449 – 4851	3978493 Heeseind		
07.35	133rd 4449 – 4851	Target 286 39825090 Heeseind	Scale 3	
08.30 uur	133rd 4449 – 4851	284 39765120 Heeseind	08.47 target 284 "cometely in flames"	
08.45		401485 Vinkeloord	"slow" artillerie op 350 graden	
		40454860 Vinkeloord	"slow" artillerie op 350 graden	
09.00 uur	63 Medium	200 yards ten zuidwesten van Target 286 39825090 Heeseind		
09.00 uur		40804925 Heeseind	"murder scale 5 rate normal"	
09.03 – 09.13 uur	63 Medium	Target 2291 39925076 Heeseind		
09.08 uur	133rd 4449 – 4851	Target 287 40385040 Heeseind		

⁴³⁹ TNA UK WO171-560; SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 1006.

⁴⁴⁰ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 65.

⁴⁴¹ Kemp en Graves, *The Red Dragon. The Story of the Royal Welch Fusiliers 1919-1945* (1960) 217.

⁴⁴² TNA UK WO171-979; TNA UK WO171-980; TNA UK WO171-993; TNA UK WO171-529.

Tijd	Positie	Doelwit	Bijzonderheden
09.17 uur	133rd 4449 – 4851	Target 291 39005110 Heeseind	Scale 3
09.29 - 09.39 uur	133rd 4449 – 4851	39605080 Heeseind	Scale 1 Duitse machinegeweer positie
09.40 uur		40954923 Heeseind	Zware artillerie "Stonk" op 340 graden
09.40 uur	133 rd 4449 – 4851	288 40225002 Heeseind	Scale 5, terugtrekkende Duitse infanterie eenheden
09.45 uur	63 Medium en 83rd Field Artillery 4449 – 4851	Target 2292 364494 Hondsberg	Scale 5
09.45 – 10.00 uur	133rd 4449 – 4851	Target 1241 39234878 Het Vinkel	Scale 1
10.15 uur	Medium 01	39605080 Heeseind	Duitse machinegeweer
10.20 uur	83rd Hieke	[Locatie onbekend]	Doelen V en Y in ondersteuning van de <i>160th Infantry Brigade</i>
10.35 uur		Target M201 [Locatie onbekend]	
11.05 uur		398478 Vinkeloord	Medium artillerie op 350 graden
11.27 uur		40004918 Heeseind [locatie onbekend]	Op 240 graden
11.35 uur		Target 285 40095080	
11.35		40104975 Heeseind	"Murder"
12.15 uur		403495 Heeseind	Scale 5
12.30 uur		Zie kaart	DEER, DOE ELK Scale 5
12.55 uur		Target 1280 38024923 Binckhorst	Scale 10
13.05 uur		40854908 Heeseind	"Murder"
13.22 uur	133rd 4449 – 4851	Zie kaart	DOE Scale 5
13.20 uur	133rd 4449 – 4851	Target 1279 en 1280 38094930 en 38024923	Scale 5
13.50 uur		413497 Kom Nuland	Op 260 graden
13.30 uur		401485 Vinkeloord	Scale 6
14.00 uur		394476 Het Vinkel	Scale 1
14.20 uur		401485 en 40454860 Vinkeloord	
14.30 uur		40254910 Heeseind	"Murder" scale 5
16.40 uur		39354905 Binckhorst	"Murder"
19.10 uur		Target 236 38664900 en Target 237 38804878	Op 350 graden
20.00 uur		Target 228 (38504975) Binckhorst	Op 245 graden
20.00 uur		Target 229 (38304913) Binckhorst	Op 180 graden
20.00 uur		Target 230 (38554915) Binckhorst	Op 255 graden
21.15 uur		1st Line [Locatie onbekend]	20 stuks per geschutopstelling
21.45 uur	83rd 423497	[Locatie onbekend]	Ondersteuning <i>East Lancs</i> in Bruggen. HF tijdens de nacht
23.20 uur		1st line [Locatie onbekend]	332 89 stuks per geschutopstelling, 497

Tijd	Positie	Doelwit	Bijzonderheden
			105 stuks per geschutopstelling

Rosmalen

Granaten vielen rondom Coudewater⁴⁴³ en de Pastorie,⁴⁴⁴ [RAP_441022J01] dertig voltreffers vielen op het klooster.⁴⁴⁵ [RAP_441022J02]

Rosmalen (Hintham)

Granaten vielen bij Hintham 40 (E86, in de tuin van Hintham 33 en bij de Oude Baan 54.⁴⁴⁶ Op het huis Hintham 32 vielen om 16.30 uur Britse bommen [literatuur maakt melding van bommen, waarschijnlijk is het dat er granaten vielen afkomstig van Britse artillerie].⁴⁴⁷ [RAP_441022I]

's-Hertogenbosch

Het grote Britse artillerie offensief werd uitvoerig beschreven in de lokale bronnen. Volgens lokale bronnen begon de artillerieaanval op 's-Hertogenbosch om 01.30 uur met tweehonderd stukken Brits geschut, gericht op de Duitse stellingen. Het Britse artillerievuur was zo hevig, dat zelfs Jos Verstaeten, welke eerder naar de artilleriebeschietingen was wezen kijken, thuisbleef. Hij beschreef de grote artilleriebeschietingen als de hevigste tot nu toe. [RAP_441022H]

*"Inslag op inslag. Dan links van me, dan recht, vóór en achter. [...] Twee uur duurt nu deze hel al."*⁴⁴⁸

Ook Bets Reijen beschreef in haar dagboek de hevige beschietingen op de stad.⁴⁴⁹ Granaten vielen in het Fraterhuis.⁴⁵⁰ [RAP_441022K]

⁴⁴³ Bijlen, Oorlogsdagboek (2019) 33; Harmens, *Rosmalen in de vuurlinie* 86.

⁴⁴⁴ van den Elzen, *Wel gestorven niet vergeten. Oorlogsslachtoffers Rosmalen* (1996) 56.

⁴⁴⁵ Harmens, *Rosmalen in de vuurlinie* 86.

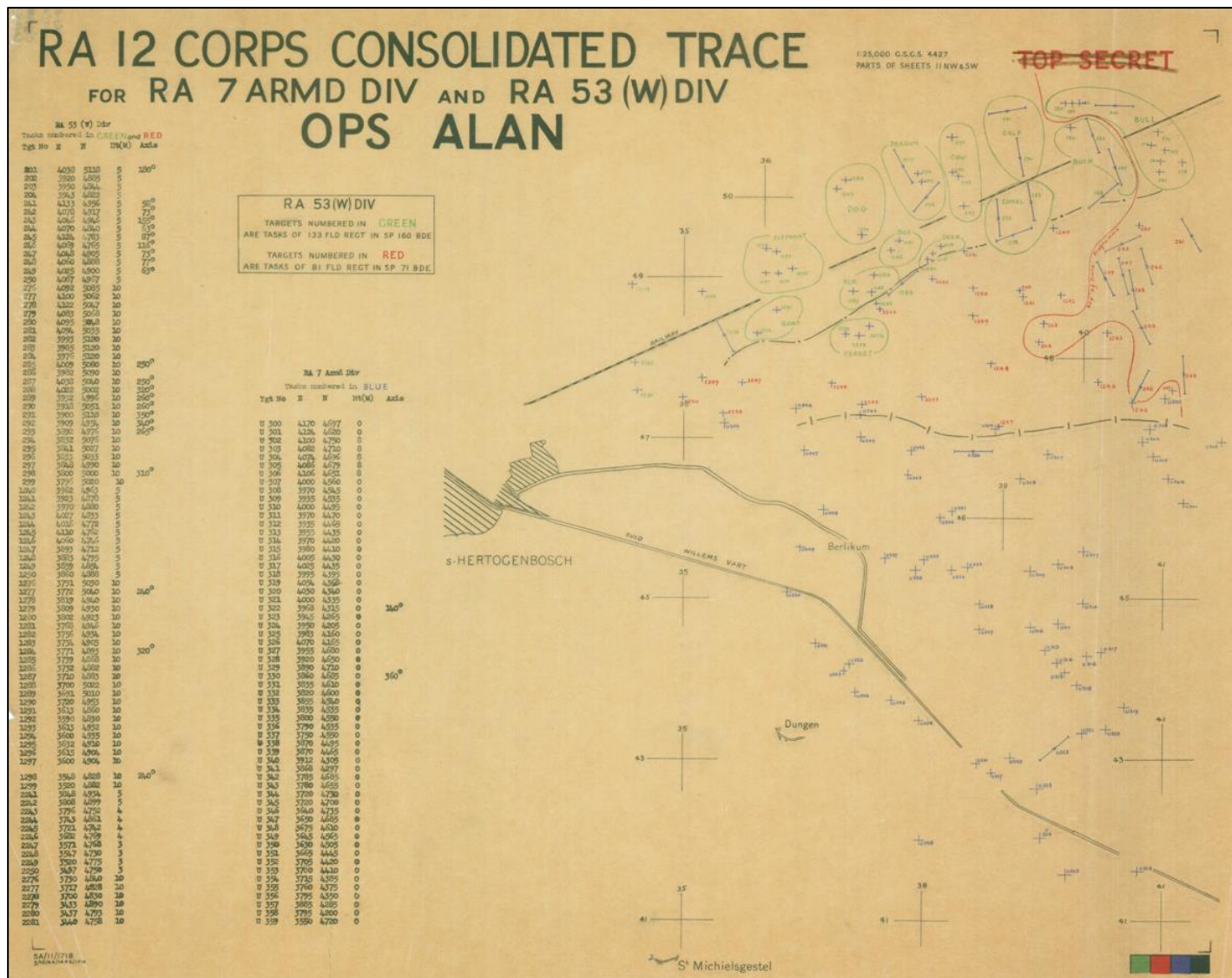
⁴⁴⁶ van den Elzen, *Wel gestorven niet vergeten. Oorlogsslachtoffers Rosmalen* (1996,) 58-62.

⁴⁴⁷ van den Elzen, *Wel gestorven niet vergeten. Oorlogsslachtoffers Rosmalen* (1996,) 72.

⁴⁴⁸ Verstraeten, J., *Storm over Den Bosch* (1944) 25; Van Santvoort, *In d'n oorlog* (2014) 51.

⁴⁴⁹ Reijnen en van Grinsven, *Liefste Daggie*, (2019) 184.

⁴⁵⁰ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 155.

Afbeelding 32: Het vuurplan van zowel de 53rd Welsh Division als de 7th Armoured Division voor Operation Alan. Bron: NARA Washington RG 407 Consolidated Trace - Operational Analysis.

Grondoorlog

De Britse aanval ten oosten van 's-Hertogenbosch begon bij Geffen. Een groep trok ten noorden van het spoor op en de tweede groep ten zuiden van het spoor.⁴⁵¹ De startlijn voor de aanval was ten westen van Geffen, aan de Loonsestraat.⁴⁵² De *160th Infantry Brigade* had vandaag een sterkte van 30 antitankkanonnen. Op 22 oktober 1944 had de *160th Infantry Brigade* de voorhoede en zij baande zich een weg richting 's-Hertogenbosch.⁴⁵³ De *158th* zou vervolgens door de linies van de *160th* doorstoten. Om 14.00 uur was het eerste deel van het plan geslaagd en trok de *158th* door de linies van de *160th*. Echter om 18.00 stopte de opmars en konden zij niet verder trekken dan bij Bruggen en Rosmalen. Dit omdat de Duitse weerstand groot was en door het polderlandschap en de geïnundeerde gebieden meerdere Britse tanks vastliepen wat zorgde voor vertraging. De *78th Infantry Brigade* was deze dag in reserve.⁴⁵⁴ **[Historische context]**

In de nacht van 22 op 23 oktober ontvingen de Duitse posities versterking in de form van vijf 7,5 cm PaK 40 anti-tankkanonnen, een bataljon infanterie en een batterij middelzware artillerie uit Zaltbommel. *712 Infanterie Division* was gelegerd in het oosten van 's-Hertogenbosch. *732* en *745 Grenadiers* hiervan waren gelegerd tussen de Zeedijk, de Grootte Wetering en de Barriere Wetering. *732 Grenadier*, derde bataljon mogelijk 3848. *745 Panzer Grenadier 1e Bataljon* bij qE405492 en bos bij qE3949. Het tweede bataljon in de lijn Zeedijk weg naar spoor qE407508 tot Kruisstraat qE383508. *712 Füsilier Bataljon* ten zuiden van het spoor qE408508.⁴⁵⁵ **[Historische context]** Bij Helzenhoek lag een Duits mijnenveld.⁴⁵⁶ **[Locatie onbekend]** De sterkste Duitse troepen werden ingezet bij Nuland, bij de weg Oss – 's-Hertogenbosch, namelijk de *745. Regiment Infanterie*.⁴⁵⁷ **[Historische context]**

⁴⁵¹ Boeijen, *Vliegen en vechten bij de Maas 1940-1945* (2004), 200; SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 1021.

⁴⁵² SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 997.

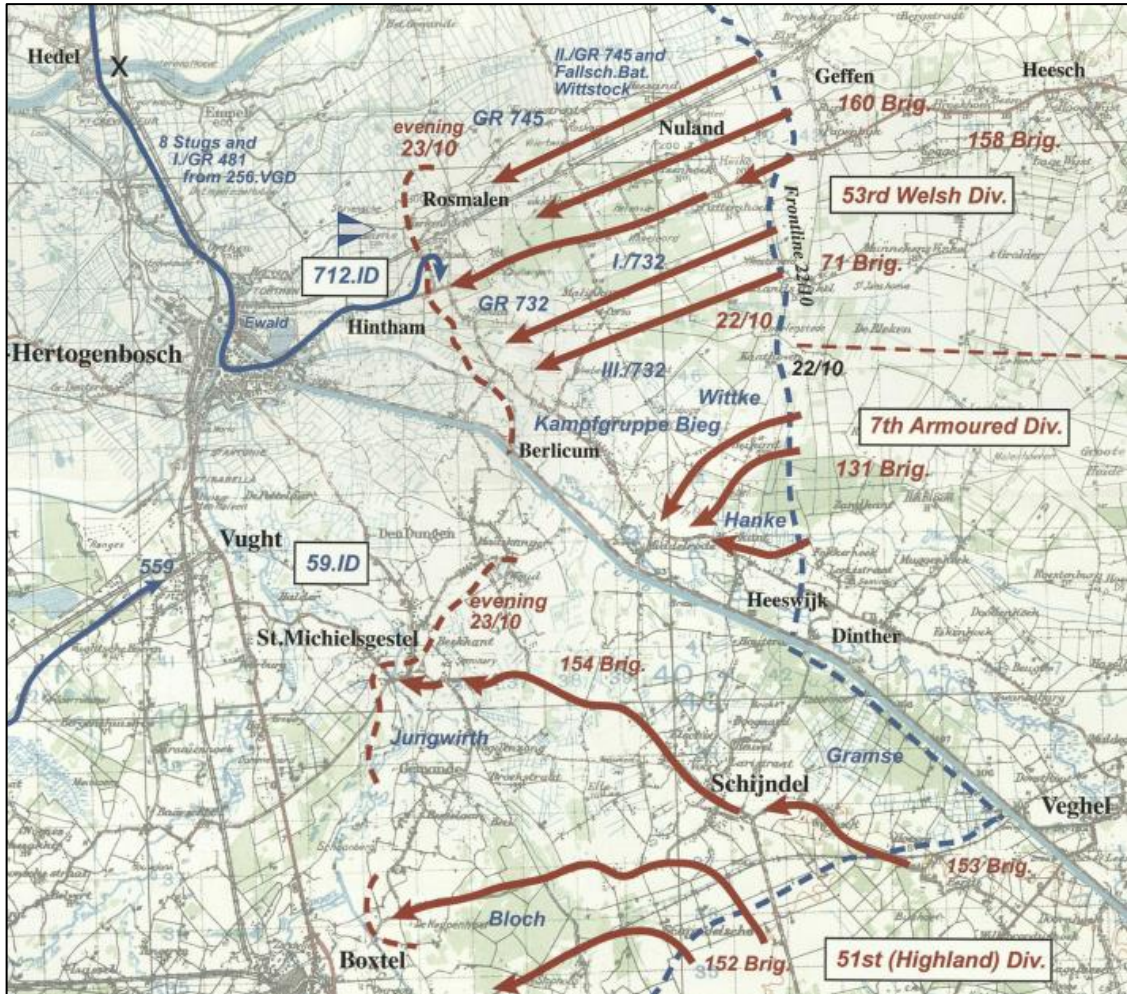
⁴⁵³ TNA UK WO171-694.

⁴⁵⁴ TNA UK WO171-560; Didden, "Een strategische plaats. De bevrijding" in *Wegens bijzondere omstandigheden... 's-Hertogenbosch in bezettingstijd 1940 – 1944* (red. R. Kok) (2008) 307.

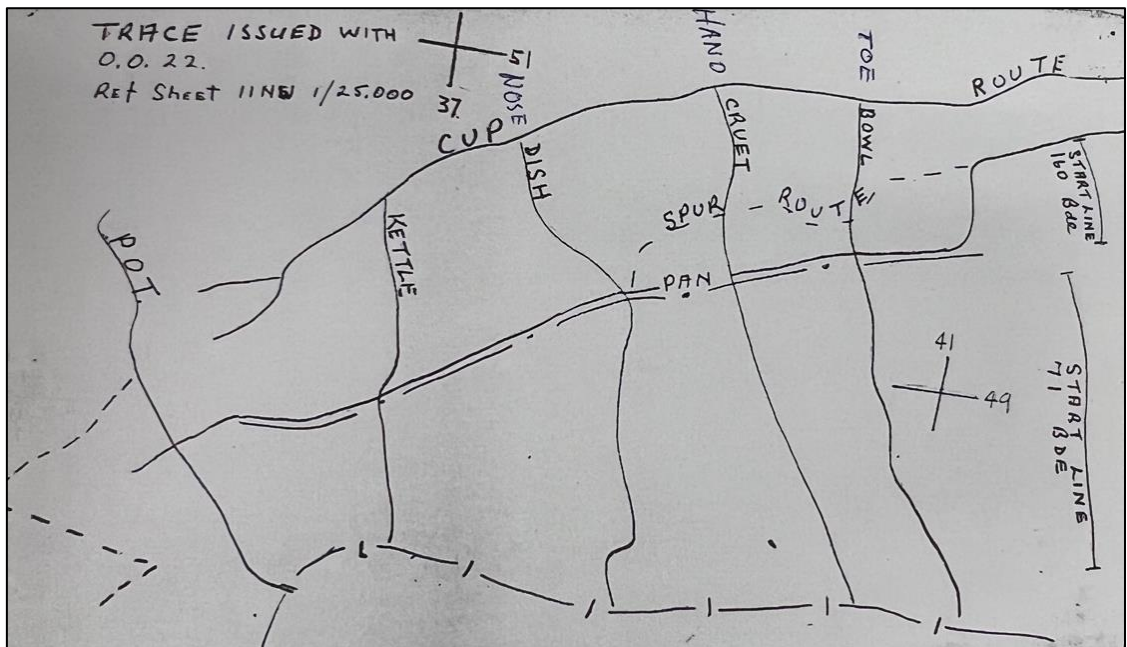
⁴⁵⁵ J. Didden en M. Swarts *Brabant bevrijd* (1993), 181; TNA UK WO181-560.

⁴⁵⁶ Hermens, *Rosmalen in de vuurlinie. 5 september 1944 – 5 mei 1945* (1996) 71.

⁴⁵⁷ Didden, "Een strategische plaats." in *Wegens bijzondere omstandigheden...* (red. R. Kok) (2008) 308.

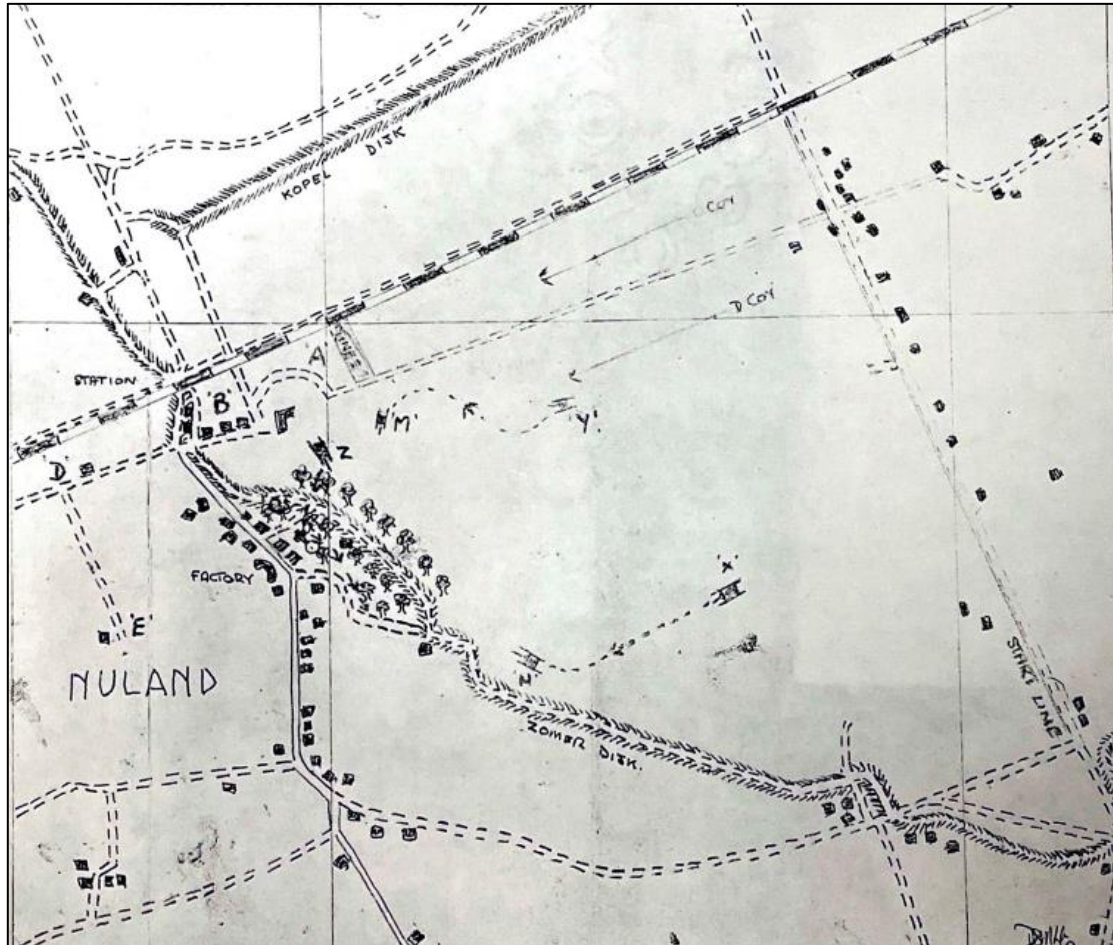
Afbeelding 33: De aanvalsroute van de Britse divisies op 22 oktober 1944. Bron: Didden en Swarts, *Kampfgruppe Chill* 375.

Afbeelding 34: Het aanvalsplanning van Operation Alan Fase 1. Bron: SADB 's-Hertogenbosch toeg.n.r. 0824 inv. 923.

De gevechten bij de Lage Kant en het dorp Nuland

- 1/5 Battalion Welch Regiment
- 5th Royal Inniskilling Dragoon Guards
- 141st Regiment Royal Armoured Corps
- 745. Regiment Infanterie
- 712. Fusilier Battalion

Afbeelding 35: Schets van de 141st Royal Armoured Corps met betrekking tot de bevrijding van Nuland. Bron: SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 1040.

De 1/5 Battalion Welch Regiment viel met ondersteuning van vier Crocodiles (met 1800 liter napalm) ten zuiden van de spoorlijn aan, zij formeerde bij de Loonsestraat. Zij rukten zo snel op, dat de Duitse granaten (vanaf 150 yards ten noorden van de Loonsestraat) achter de Britse soldaten vielen. [RAP_441022N02] Hoewel de Britse infanterie-eenheden snel konden doorstoten, hadden de Britse tanks het aanzienlijk zwaarder. Er gingen in totaal vijf Britse tanks verloren tijdens de aanval over de Lage Kant, drie door mijnen en twee door Panzerfausten.⁴⁵⁸ Vanaf de Lage Kant schoten de Crocodiles de Duitse stellingen in het bos en achter de kerk, de pastorie en het klooster in brand. [RAP_441022N06] Tanks van de Inniskilling Dragoon Guards schoten op Duitse posities op de Koppeldijk. Bij de zomerdijk kantelde een Crocodile en viel op z'n kop. De Britse soldaten schoten hierbij de gehele brandstofvoorraad leeg op de nabijgelegen huizen voordat zij de tank verlieten. Een Duits anti-tankkanon, welke opgesteld stond op de zomerdijk, werk tijdens deze aanval compleet vermorzeld.⁴⁵⁹ De tanks van de Inniskilling Dragoon Guards namen posities in bij qE414519 en qE415515 en schoten op de dijk ten oosten van Nuland op de Duitse posities. [RAP_441022N08] Onderweg naar het dorp trok C company van de 1/5 Battalion door een mijneveld (qE412511) ten noorden van Nuland. Dit mijneveld werd later door de Sappers beschreven "the most heavily mined fields they had

⁴⁵⁸ van den Bergh, *Persoonlijke herinneringen* (1940-1945) (2009) 24.

⁴⁵⁹ van Venrooij, *Dorp in oorlogstijd* (2019) 231-233; SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr 1028; 1031.

seen”⁴⁶⁰ [RAP_441022N04] Vanaf het noorden vielen *A Squadron*, *C Squadron* van de *5th Royal Inniskilling Dragoon Guards* en de *1/5 Battalion* het dorp Nuland aan.⁴⁶¹ Crocodiles van de *141st Regiment Royal Armoured Corps* zette de kerk en huizen, onder andere het huis van de familie Zwanenberg, van Nuland in brand, waarna de infanteristen de aanval op de Duitse stellingen op de zomerdijk voortzette. [RAP_441022N05]

Afbeelding 36: Britse Crocodiles van de 5th Inniskilling Dragoon Guards bij Nuland schoten Duitse stellingen in brand. Bron: “Hammering at Hertogenbosch (1944)” British Pathé, geraadpleegd via Youtube.com

Om 06.30 uur openden zij de aanval op de Duitse stellingen en trokken op richting de kerk. De kerk in Nuland was het doel omdat het bekend was dat hier een Duits antitankwapen (3.7 cm) stond opgesteld (tijdens de aanval reed een Britse tank over dit wapen) [RAP_441022N01] Voor de infanterie aanval werd Nuland beschoten met artillerie. [RAP_441022N03] Een Duitse 3,7 cm wapen in de toren van de kerk werd met een vuurvlam van een Crocodile uitgeschakeld. Om 07.15 uur bereikten zij het dorp waar werd gevochten om ieder huis. Tot 10.40 uur zou er om het dorp gevochten worden. De Duitse eenheden bestond uit infanterie-eenheden met bazooka’s en Panzerfausten. De Britse eenheden gebruikten onder andere fosforgranaten in de strijd om Nuland. [RAP_441022N10] In het centrum van Nuland waren de Duitse eenheden bemand met MG34 en MG42 mitrailleurs, zwaardere machinegeweren en 8 cm mortieren.⁴⁶² De Duitse soldaten werden overrompeld en Nuland werd in zijn geheel deze dag bevrijd. De evacuees welke terugkeren, melden grote schade aan hun dorp.⁴⁶³ De gevechten werden met name uitgevoerd rondom de huizen aan de Rijksweg, Hoogstraat en Molenstraat, onder andere met MP44.⁴⁶⁴ De gevechten in Nuland waren zo zwaar, dat de *1/5 Battalion* een tekort hadden aan munitie.⁴⁶⁵

In de strijd om het dorp Nuland gingen meerdere tanks verloren, twee door bazooka’s en één tank liep op een mijn.⁴⁶⁶ Na te zijn doorgebroken door de Duitse linie bij Nuland, namen de Britse eenheden een defensieve stelling in aan de Vliertwijksestraat.⁴⁶⁷ Ten westen van Nuland, aan de rand van het bos, trokken de Britse eenheden van de *1/5th* onder dekking van een rookgordijn van hun mortieren door. Tanks van *C Squadron Dragoon Guards* aan de linkerzijde schoten op Duitse eenheden in het bos.⁴⁶⁸ [RAP_441022N07]

⁴⁶⁰ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 995; 997; 1010.

⁴⁶¹ “The Battle of 's-Hertogenbosch”- Inniskillings Museum. Geraadpleegd via Youtube.

⁴⁶² van Venrooij, *Dorp in oorlogstijd. Nuland 1940-1945* (2019) 239.

⁴⁶³ Boeijen, *Vliegen en Vechten* (2004), 200; SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 1006.

⁴⁶⁴ van Venrooij, *Dorp in oorlogstijd. Nuland 1940-1945* (2019) 224.

⁴⁶⁵ van Venrooij, *Dorp in oorlogstijd. Nuland 1940-1945* (2019), 226-228; TNA UK WO171-554; TNA UK WO171-1385; SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 997.

⁴⁶⁶ Documentaire Karel Margry en Luc van Gent.

⁴⁶⁷ van Venrooij, *Dorp in oorlogstijd. Nuland 1940-1945* (2019) 229.

⁴⁶⁸ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 997/1010.

Na Nuland te hebben veroverd trokken de Britse eenheden van de *1/5 Battalion* met ondersteuning van de Crocodile tanks verder door naar het westen. Om 08.45 uur werden de Britse eenheden beschoten met 8.8 cm antitankwapen en mortieren vanuit het bos ten zuiden van het spoor. *C Company* met drie Crocodiles, welke optrokken in de lijn van het spoor en de singel, kwamen nabij de boerderij van Langens in een mijnenveld terecht. **[Locatie onbekend]** Terwijl de tanks doortrokken werden zij beschoten door zware Duitse mortieren. Twee tanks werden uitgeschakeld door bazooka's. *A Company* bereikten via het noorden Heeseind (qE398513) en trokken verder richting Kruisstraat. Hier gaven zij ondersteuning met tankvuur en 75 mm aan de *4th Welch*. Eenmaal bij Kruisstraat (qE383508) aangekomen om 16.30 uur werd nog een tank uitgeschakeld door een anti-tank wapen welke opgesteld stond in het bos ten zuiden van de dijk.⁴⁶⁹ **[RAP_441022N09]**

De gevechten bij Vinkel en Vinkeloord

- *4th Battalion Royal Welch Fusiliers*
- *5th Royal Tank Regiment*
- *732. Grenadier Regiment*

Om 06.30 uur begon de aanval van de *4th Battalion Royal Welch Fusiliers (RWF)* met het doel het bos bij qE387475. **[RAP_441022M01]** De Britse infanterie-eenheden, ondersteund met mortieren, trokken op vanaf de van Rijckevorstelweg naar de Coppensedijk. Om 10.00 uur braken de Britse soldaten door de Duitse linie heen rondom Nieuwkampen, Coppensedijk en Ouw Koy.⁴⁷⁰ Burgers in Vinkel beschreven de strijd als bijzonder fel.⁴⁷¹ **[RAP_441022M05]** De Duitse soldaten in Vinkel, verrast door de Britse verrassingsaanval, ontvluchtte het dorp in allerhaast. Burgers vonden vele achtergelaten Duitse wapens. Ook rondom het dorp werd niet ontplofte oorlogstuig gevonden en mijnen. In de loopgraven lag veel oorlogstuig. Tevens werd gemeld dat de lijken van Duitse soldaten ondermijnd waren met boobytraps, zoals aan de Werststeeg.⁴⁷² **[Historische context]**

Ten westen van het dorp Vinkel stuitte de *4th RWF* op Duitse weerstand. Met veel moeite trok de *4th RWF* op, zij meldde dat de Duitse soldaten zich goed hadden ingegraven en hadden verborgen. Zij werden beschoten vanuit het bos op hun rechterflank. De *4th RWF* meldde mijnen ten zuiden en zuidwesten van qE407474. **[RAP_441022M02]** en zware Duitse tegenstand bij 406481. **[RAP_441022M03]** In de avond bleef *4th RWF* gelegerd op de coördinaten 403486, 405475 en 404479.⁴⁷³ **[Historische context]** Uiteindelijk lukte het de Britse soldaten om de westrand van het huidige vakantiepark Dierenbos te halen. De *4th RWF* had ondertussen op deze dag zowel een 5 cm kanon, een 8 cm mortier als een gemotoriseerd 20 mm kanon uitgeschakeld.⁴⁷⁴ Net ten westen van de Nieuwe Kampen vielen de *5th Royal Tank Regiment* de Duitse linie aan. Ook hier boden de Duitse soldaten stevige weerstand. Om 17.45 uur behaalden de *5th Royal Tank Regiment* een overwinning en wisten zij de Duitse *Grenadier Regiment 732* te verdrijven. **[RAP_441022M04]**

De gevechten bij Heeseind

- *2nd Battalion the Monmouthshire Regiment*
- *5th Royal Inniskilling Dragoon Guards*
- *745. Panzer Grenadier, 2^e Battalion*

De *2nd Battalion The Monmouthshire Regiment (2nd Monmouthshire)* had als doel om via Heeseind naar het westen te trekken. Om 06.30 uur bij de Loonsestraat zette zij de aanval in, ondersteund door de Crocodiles en tanks van de *Inniskilling Dragoon Guards*. Zij hadden als eerste het doel, het zogenaamde "Bazooka Corner", namelijk het stuk dijk tussen Heeseind en het spoor. **[RAP_441022O01]** De Duitse posities op de dijk werden beschoten met 4.2 inch mortieren en met Brens. **[RAP_441022O03]** De *2nd Monmouthshire* rapporteerde dat bij het spoor mijnen lagen. **[RAP_441022O02]** De Britse soldaten namen Bazooka Corner in, zij

⁴⁶⁹ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 46 en 47; "The Battle of 's-Hertogenbosch"- Inniskillings Museum.

Geraadpleegd via Youtube; Boardman, *Tracks in Europe. The 5th Royal Inniskilling Dragoon Guards 1939 – 1946* (1990) 193.

⁴⁷⁰ A. van den Elzen en T. van der Lee, *Vinkel vijf jaar oorlog* (1990) 118.

⁴⁷¹ A. van den Elzen en T. van der Lee, *Vinkel vijf jaar oorlog 1940-1945* (1990) 117.

⁴⁷² A. van den Elzen en T. van der Lee, *Vinkel vijf jaar oorlog* (1990) 120-121; H. van Elze, *Oorlogsverhalen* (2013), 7.

⁴⁷³ TNA UK WO171-1389.

⁴⁷⁴ van Venrooij, *Dorp in oorlogstijd. Nuland 1940-1945* (2019), 224-225 en 235.

werden hierbij beschoten door Duits geschut vanaf de bossen bij Nieuwe Karreput. Een Sherman tank werd uitgeschakeld. De Britse soldaten schoten hierop hun mortieren af op het bos. **[RAP_441022O01]** De Britse soldaten trokken verder naar het kruispunt bij de Kruisstraat en Huisbergen en namen defensieve posities in. **[Historische context]** Nabij Heeseind werd een anti-tankstelling gemeld. **[Locatie onbekend]** Om 8.40 uur was deze ingenomen en trokken de Britse eenheden over de Zeedijk verder.⁴⁷⁵ Net als bij Vinkel vluchtte de veraste Duitse soldaten in haast weg. De ravage in Heeseind werd door burgers beschreven als zeer groot. Wijdverspreid lagen achtergelaten Duitse wapens, munitie en uitrustingen welke de Duitse soldaten in hun haast hadden achtergelaten.⁴⁷⁶ De Britse eenheden van de 2nd *Monmouthshire* na Heeseind te hebben veroverd trokken verder richting het westen en bereikten in de avond het bos bij 375502.⁴⁷⁷

Tussen Nuland en Heeseind, in het gemeentebos, zouden Duitse eenheden “alles” [sic] hebben ondermijnd.⁴⁷⁸ **[Locatie onbekend]**

Gevechten bij Helzenhoek en Hei en Wei

- *The Highland Light Infantry*

De *Highland Light Infantry (HLI)* trokken op vanuit Geffen en werden op het landgoed Duyn en Dael onder vuur genomen. **[RAP_441022K01]** Tussen 07.30 en 08.30 uur waren de *HLI* in gevecht met Duitse eenheden bij Helzenhoek, onder andere met 3 inch mortieren en PIATS qE407495/qE406496 en qE407484/qE412476.⁴⁷⁹ **[RAP_441022K02]** De gevechten duurde zo lang dat de *Operation Alan* de eerste vertraging opliep. De Britse infanterie-eenheden konden in dit gebied bij Helzenhoek, vanwege de mijnen, geen ondersteuning krijgen van tanks.⁴⁸⁰ **[Locatie onbekend]** Om 10.15 uur wisten de Britse soldaten door te breken en bereikten zij de Bergstraat, aan de rand van de waterleidingbos, waar zij opnieuw door Duits mitrailleurvuur werden beschoten, ditmaal vanuit de huizen in het zuiden. **[RAP_441022K03]** Wederom werd er om ondersteuning gevraagd van de Britse tanks, echter ook op het waterleidingbos konden de Britse tanks niet komen door de mijnen. Nadat de Duitse mitrailleurs in het zuiden onschadelijk waren gemaakt, werden de *HLI* op de kruising van de Bergstraat met de Rijksweg opnieuw beschoten door Duits mitrailleurvuur, ditmaal ten zuiden van de Rijksweg. Ook bij de Mariaburg werd zwaar Duits verzet geboden.⁴⁸¹ **[RAP_441022K04]** Duitse soldaten hadden zich hier ingegraven en waren gewapend met mitrailleurs en mortieren.⁴⁸²

Afbeelding 37: Een uitsnede van een Defence Overprint sheet 11 SW? van 20 oktober 1944 bij Helzenhoek en Hei en Wei. Bron: TNA UK WO171-560.

⁴⁷⁵ Hermens, *Rosmalen in de vuurlinie* (1996) 70; SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 987; G.A. Bret, *History of the South Wales Borderers and the Monmouthshire Regiment. Part III The 2nd Battalion the Monmouthshire Regiment 1933 – 1952* (1953) 63- 64.

⁴⁷⁶ van Venrooij, *Dorp in oorlogstijd* (2019) 253 en 269.

⁴⁷⁷ van Venrooij, *Dorp in oorlogstijd* (2019) 229-231; TNA UK WO171-554; TNA UK WO171-1348.

⁴⁷⁸ A. van den Elzen en T. van der Lee, *Vinkel vijf jaar oorlog 1940-1945* (1990) 120.

⁴⁷⁹ TNA UK WO171-560; TNA UK WO171-554.

⁴⁸⁰ van Gent, *Oktober 1944. Den Bosch Bevochten en bevrijd* (1989) 45.

⁴⁸¹ van Venrooij, *Dorp in oorlogstijd* (2019) 220-224.

⁴⁸² van Venrooij, *Dorp in oorlogstijd* (2019) 224.

Gevechten bij Helzenhoek

- *1st Battalion of the Oxfordshire and Buckinghamshire*

Net als de andere Britse eenheden trokken de Britse eenheden van de *1st Battalion of the Oxfordshire and Buckinghamshire (Ox & Bucks)* via Geffen op naar het westen. In tegenstelling tot de andere Britse eenheden, bestonden zij uit lichte infanterie-eenheden zonder tankondersteuning. Op de kruising bij Hoogstraat, net onder Nuland, werden zij beschoten door Duits mortiervuur. [RAP_441022L01]. Verder optrekkend richting de Heiweg werden zij op de Duyn en Daelseweg door Duits machinegeweervuur beschoten.⁴⁸³ [RAP_441022L02] Net ten westen van Nuland, welke inmiddels was veroverd door de Britse eenheden, meldde de *Ox & Bucks* een mogelijk mijneveld, bij qE407496.⁴⁸⁴ [RAP_441022L03]

Afbeelding 38: De *Ox & Bucks* met voertuigen op 22 oktober 1944 nabij Helzenhoek. Op de achtergrond is de kapotgeschoten molen van Nuland te zien. Bron: SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 1169.

Verder doorstotend naar het westen werden de *Ox & Bucks* bij qE388493 vanuit Mariaburg beschoten door Duitse eenheden.⁴⁸⁵ [RAP_441022L04] De *Ox & Bucks* richtte hun Hoofkwartier in bij de twee waterleidingshuisjes naast de weg, vlakbij het pompstation bij Hei en Wei. De waterleidingen hadden grote schade geleden door de artilleriebeschietingen. In de schuilkelder werd onontpofte munitie gevonden en kogelhulzen.⁴⁸⁶ [RAP_441022L05] In de gemeentebossen bij Hei en Wei werden de Britse eenheden beschoten door Duitse 8 cm geschut.⁴⁸⁷ In de avond legerden de Britse eenheden zich bij Klein Erf (Vliertwijksestraat 50) waar zij zich ingroeven aan de zuidelijke bosrand. Duitse mortieren beschoten hierop gedurende een uur Klein Erf. Na de Duitse mortieren volgde een nog heviger artillerie aanval, dit keer van *friendly fire*. Het duurde enkele minuten voordat de Britse artillerie stopte. Na de Britse artillerie, gingen de Duitse aanvallen door, ditmaal ook met 8,8 cm. Deze Duitse aanval duurde tot 20.00 uur.⁴⁸⁸ [RAP_441022L06]

⁴⁸³ van Venrooij, *Dorp in oorlogstijd. Nuland 1940-1945* (2019) 225-226.

⁴⁸⁴ TNA UK WO171-1389.

⁴⁸⁵ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 934.

⁴⁸⁶ van Venrooij, *Dorp in oorlogstijd. Nuland 1940-1945* (2019) 242.

⁴⁸⁷ Hermens, *Rosmalen in de vuurlinie. 5 september 1944 – 5 mei 1945* (1996) 71.

⁴⁸⁸ van Venrooij, *Dorp in oorlogstijd. Nuland 1940-1945* (2019), 225-226; SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 937.

De gevechten bij Gewande

- 1th Hussars

Op de weg tussen Wild en Gewande werden Duitse eenheden waargenomen welke de 11th Hussars beschoten met 75 mm. In totaal werden er 1700 ronden afgevuurd op het gebied Wild – Gewande _ Kerkdriel – Alem.⁴⁸⁹ **[RAP_441022P01]**

De gevechten bij Bruggen

- 1st Battalion the East Lancashire Regiment
- 2nd Monmouthshire Regiment
- 745 Grenadiers, 2. Batallion
- 481 Volksgrenadier Divisie 256 1. Batallion

Britse eenheden van de 1st Battallion The East Lancashire Regiment (*East Lancs*) vertrokken 39 Kangaroo tanks vanuit Berghem naar de Kruisstraat. Hier ontdekten zij dat Duitse soldaten nieuwe mijnen hadden aangelegd bij Kruisstraat 3850. **[RAP_441022Q01]** Een Kangaroo, terwijl het om een bekend mijnenveld heen trok, liep op een nieuwe mijn. De weg werd zodoende eerst door een *flailtank* opgeruimd. Opnieuw liep hierdoor *Operation Alan* vertraging op. Om 14.30 uur werden de *East Lancs* tegengehouden op 700 yards ten oosten van Bruggen door 8.8 cm en een Duitse sniper.⁴⁹⁰ Door deze vertraging konden zij niet de infanteristen van *D Company* ondersteunen welke om 17.00 uur Bruggen al hadden bereikt. Duitse eenheden op de rechterflank maakten zich op voor een tegenaanval, welke de *East Lancs* tegenhield door de Duitse eenheden met artillerie te beschieten. De *East Lancs* ontvingen orders om Bruggen te veroveren en om 21.15 uur trokken zij op naar Bruggen. Daar aangekomen stond het dorp zozeer in brand (onder andere de boerderijen aan de Zeedijk), veroorzaakt door de Britse artillerie dat zij het dorp niet in konden. **[RAP_441022Q02]** De *East Lancs* legerden zich voor de avond ten oosten van Bruggen (375505). De *East Lancs* meldden een Duitse tegenaanval vanuit Gewande bij qE370503.⁴⁹¹ **[RAP_441022Q03]** De volgende ochtend kregen de *East Lancs* ondersteuning van de 2nd Monmouthshire. Een soldaat van de 2nd Monmouthshire beschreef het brandende Bruggen als volgt:

*“It was the area around Bruggen that I first saw Modern War closely resemble what I image Medieval Hell was thought to be like.”*⁴⁹²

Tijdens de gevechten aan de Zeedijk rapporteerde de 53rd Welsh Division dat het 2^e Bataljon van 745 Grenadiers zo goed als vernietigd was. Verder de dag werd *Kampfgruppe Wittstock* gerapporteerd bestaande uit drie eenheden ten noorden van Kruisstraat 3850. ⁴⁹³

23 oktober 1944

Luchtoorlog

's-Hertogenbosch

Zestien Britse Havilland Mosquito jachtbommenwerpers vielen Duitse troepenbewegingen aan in de omgeving van Roosendaal, 's-Hertogenbosch en Rotterdam. Er werden geen aanvallen uitgevoerd in de buurt van 's-Hertogenbosch.⁴⁹⁴ **[Historische context]**

De 7th Armoured Division meldde dat er mogelijk een V.2 was neergekomen.⁴⁹⁵ **[Locatie onbekend]**

Artillerie

Het 81st Field Regiment ondersteunde de voortgang van de 71st Infantry Brigade. De 81th en 83rd Field Regiment werden in de ochtend verplaatst ten noorden van het spoor bij 3750385. **[Buiten onderzoeksgebied]** Een Field Regiment RA 15(S) werd verplaatst naar een gebied

⁴⁸⁹ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr 0824 inv.nr. 1016; War Diaries 11th Hussars.

⁴⁹⁰ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 988.

⁴⁹¹ Lancashire Infantry Museum, *The History of the East Lancashire Regiment 1939-1945 (2016)* 129 -130; 233-234; Hermens, *Rosmalen in de vuurlinie* (1996) 71-74; SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 56 en 987; TNA UK WO171-1330.

⁴⁹² SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 987.

⁴⁹³ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 65.

⁴⁹⁴ TNA UK AIR37/715.

⁴⁹⁵ TNA UK WO171-442.

waar het bereik had om het zuiden van 's-Hertogenbosch te beschieten.⁴⁹⁶ [**>8 km buiten onderzoeksgebied**] Urenlang werd er een spervuur aangelegd van granaten op het Hinthamerpark.⁴⁹⁷ [**RAP_441023B01**] Britse artillerie beschoten Duitse geschutopstellingen in Hambaken.⁴⁹⁸ [**RAP_441023B02**] De 283 Battery van het 71st Anti-Tank Regiment stelde haar hoofdkwartier op in Nuland. De 279 Battery trok op naar Hei en Wei. Om 08.00 uur gaf de 279 ondersteuning bij 373504.⁴⁹⁹ Deze avond werden er in totaal 15.000 granaten afgevuurd op de stad 's-Hertogenbosch en de omgeving.⁵⁰⁰ [**RAP_441023B03**]

Overzicht artilleriebeschietingen 53rd Welsh Division⁵⁰¹ [**RAP_441023B04**]

	Tijd	Positie	Doelwit	Bijzonderheden
Rosmalen Noord Kruisstraat Rosmalen Centrum	00.10 uur		38604880, 38394878 en 38004875 Maliskamp Oost	Op 270 graden, ondersteuning Ox and Bucks
	00.10 uur		37704862 Maliskamp West	Op 252 graden, ondersteuning Ox and Bucks
Rosmalen Zuid Molenhoek Maliskamp West Maliskamp Oost A2 zone Rosmalen Zuid	00.10 uur		37364842 Maliskamp West	"Murder", ondersteuning Ox and Bucks
	00.10 uur		37804800 Maliskamp West	Op 247 graden, ondersteuning Ox and Bucks
	00.10 uur		368501 Kruisstraat	Op 240 graden, ondersteuning Ox and Bucks
	00.10 uur		376496 Kruisstraat	Op 160 graden, ondersteuning Ox and Bucks
	03.15		347475	Apples
	Vinkel Landelijk gebied Vinkel	06.37 uur		36704833 Molenhoek
			36804861 Molenhoek	10 minuten
Zuidoost Bedrijvenpark De Brand	04.00	81 st	RHINO 1207 73676659 1206 73956657 1205 73956657 1204 73676659	RHINO en TIGER
			TIGER 273 31824825 274 32184800	
Noord Bedrijventerrein De Herven Graafsepoort Hintham Zuid	04.25		OTTER 275 32414686 1251 32584666	OTTER
	06.45 uur	83rd 423497	[Locatie onbekend]	Ondersteuning van aanval door de 4th Welch Regiment
	07.55 uur		38004875 Maliskamp Oost	Scale 1
	08.30 uur		Target 1289 [>40 km buiten onderzoeksgebied]	
	08.55	81 st 133rd 83rd	274 32184800 262 39505145 327481	UNICORN
	08.50 uur	133rd 3950	376495 Kruisstraat	
	10.00 uur		M4 368482 Molenhoek	Scale 5
	10.00 uur		421481 Landelijk gebied Vinkel	Op 280 graden
	10.15 uur		1298 [>40 km buiten onderzoeksgebied] 36154904	Scale 1

⁴⁹⁶ TNA UK WO171-560.

⁴⁹⁷ Van Santvoort, *In d'n oorlog* (2014) 95.

⁴⁹⁸ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 993.

⁴⁹⁹ TNA UK WO171-923.

⁵⁰⁰ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 87.

⁵⁰¹ TNA UK WO171-979; TNA UK WO171-980; TNA UK WO171-993; TNA UK WO171-529.

		Rosmalen Centrum	
10.17 uur		2278 [>30 km buiten onderzoeksgebied] 37004830 Maliskamp West	Scale 5
10.35 uur		M4 368482 Molenhoek	Scale 5
10.55 uur		1291 [>40 km buiten onderzoeksgebied] 36134860 Molenhoek	Scale 2
11.20 – 11.25 uur		1293 [>40 km buiten onderzoeksgebied] 36134932 Rosmalen Centrum	
11.26	81st	303493	Scale 5
11.33	81st	30154930	Scale 5
11.40	81st	29495180	Scale 3
12.05	81st	30655170	Scale 2
12.05 uur		1297 [>40 km buiten onderzoeksgebied] 36004904 Rosmalen Centrum	Rook
12.50 uur		1292 [>40 km buiten onderzoeksgebied] 35904830 A2 zone Rosmalen Zuid	Scale 3
12.55 uur		35804866 A2 zone Rosmalen Zuid	STONK Mike Target Scale 5
12.58 uur		1297 [>40 km buiten onderzoeksgebied] 36004904 Rosmalen Centrum	Murder Scale 1
13.14 – 13.24 uur		M55 35424919 A2 zone Rosmalen Noord	
13.23 uur		36144862 Molenhoek	Scale 2, TOT (total time on target) 1350 (27 minuten)
13.23 uur		36124842 Molenhoek	TOT 14.00 (37 minuten)
13.55	81st		209 en 213
14.37 14.58	81st	29705020 29725120 32545097	
15.05 – 15.15 uur		358483 en 354484 Molenhoek	Op 220 en 250 graden STONK
15.20 uur	133rd en 83rd 3750385	34094883 en 34584891 Bedrijventerrein De Herven	Op 340 en 360 graden. Scale 5 133 en 83rd
15.30 uur	83rd 381508 Kruisstraat	Locatie onbekend	Ondersteuning 160 th Brigade en 6 th Royal Welsh Fusiliers
15.45	81 st	311465	
15.50 – 16.00 uur	83rd, 72 Medium battery 381508	347492 A2 zone Rosmalen	Scale 5
15.53 uur	83rd, 72 Medium battery 381508	347492 A2 zone Rosmalen	Opnieuw
16.25 uur	133rd	354478 A2 zone Rosmalen	Scale 5
16.30 – 16.40 uur	133rd	M4 344484 Bedrijventerrein De Herven	Scale 5
17.20 uur	133rd	1st Line Locatie onbekend	106 rondes
17.40 – 17.50 uur	133rd	M63 344484	Scale 5

	18.30 uur	133rd	3276 [>25 km buiten onderzoeksgebied]	STONK rate slow	
	19.00 uur	133rd	35204792 Hinham Zuid	Fire Plan CHICAGO, ondersteuning 6 th Royal Welch Fusiliers UNCLE	
			35004772 Hinham Zuid		
			34854753 Hinham Zuid		
			34854733 Hinham Zuid		
			34854753 Hinham Zuid		
		Medium	34384735 Hinham Zuid		
			34004727 Hinham Zuid		
			83rd 381508		
			35324755 Hinham Zuid		
		22.50 uur	385502 Kruisstraat		35304726 Hinham Zuid
					34384725 Hinham Zuid
					34004727 Hinham Zuid
					Target 226 (35504799) Hinham Zuid
	Target 227 (35304763) Hinham Zuid			Op 270 graden	
	Target 228 (35404720) Hinham Zuid			Op 242 graden	
	Target 229 (358046910) Bedrijvenpark De Brand			Op 198 graden	
	383503 Kruisstraat		Target 230 (35834678) Bedrijvenpark De Brand	Op 198 graden	
			Target 1226 (36704675) Bedrijvenpark De Brand	Op 180 graden	
			Target 1227 (35004721) Hinham Zuid	Op 192 graden	
			Target 1228 (34874752) Hinham Zuid	Op 294 graden	
			Target 231 (3701481) Maliskamp Oost	Op 320 graden	
			Target 232 (373478) Maliskamp Oost	Op 320 graden	
			Target 233 (373474) Maliskamp Oost	Op 270 graden	
	Target 234 (377471) Maliskamp Oost				
	Target 235 (378476) Maliskamp Oost				

Engelen

Granaten vielen in Engelen aan de Diezekant. De daaropvolgende dagen vielen er honderden granaten op het dorp.⁵⁰² [RAP_441023D01] Het stroomgemaal aan de Engelsedijk werd door Duitse eenheden onklaar gemaakt.⁵⁰³ Bij het veer van Somers schoten Duitse soldaten op de aankomende Britse eenheden. [RAP_441023D03] Een Britse tank schoot vanaf het veer naar

⁵⁰² J.G.M. Biemans, *Engelen grensdorp aan de Dieze* (2011) 217-218.

⁵⁰³ Desmense, *Engelen tussen bevrijding en vrijheid* (2020) 31.

Engelen. Duitse eenheden schoten terug, waarbij twee boerderijen in brand werden geschoten.⁵⁰⁴ [RAP_441023D04]

Engelen (Dieskant)

Britse granaten vielen op Dieskant. Deze waren bestemd voor het Duitse afweergeschut op Hambaken.⁵⁰⁵ [RAP_441023C]

Empel en Meerwijk

De eerste granaten vielen in Empel, in de buurt van de kerk.⁵⁰⁶ [RAP_441023E]

Rosmalen

Granaten vielen op Rosmalen, ditmaal ook Duitse.⁵⁰⁷ [RAP_441023H01] Nabij het pand Huijgensstraat 36 viel een granaat. Ook vielen er granaten bij de boerderij waar nu de panden Dorpsstraat 2 en Oude Dijk 17 staan. In de boerderij brak brand uit.⁵⁰⁸ Ook Coudewater werd getroffen door granaten.⁵⁰⁹ [RAP_441023H02]

Rosmalen (Hintham)

Een groot artillerie aanval werd uitgevoerd op Hintham, met name de Hinthamerstraat werd geraakt.⁵¹⁰ Met tweehonderd stuks geschut werd op Hintham geschoten, waarvan 75% 25 pdrs. De overige 25% bestond uit zware tot middelzware artillerie.⁵¹¹ [RAP_441023G] Met een stopwatch telde een Duitse artilleriecommandant ongeveer 50.000 granaatrechters bij het Hinthamerpark welke waren gevallen in de nacht van 23 op 24 oktober 1944. ⁵¹² [RAP_441023B08]

's-Hertogenbosch

De hele dag lag 's-Hertogenbosch onder Brits artillerievuur. Rond de 50.000 granaten regenden op de stad.⁵¹³ [RAP_441023B05] De Duitse eenheden trokken zich terug via de Graafseweg, waar zij onder Brits vuur kwamen te liggen.⁵¹⁴ [RAP_441023B06] Er werden vele branden gemeld door de brandweer aan de oostzijde van de Zuid-Willemsvaart.⁵¹⁵ Veel huizen in 's-Hertogenbosch en Orthen leden schade. Het Bondgebouw en de jongensschool werden geraakt door granaten.⁵¹⁶ [Locatie onbekend] De brandweer van 's-Hertogenbosch meldde dat de stad gedurende de gehele dag onder artillerievuur lag. Branden ontstonden aan de oostzijde van de Zuid-Willemsvaart: [RAP_441023B07]

“zeer vele percelen [zijn] afgebrand, daar er teveel groote branden waren in dat stadsgedeelte”. ⁵¹⁷

Jos Verstaeten beschreef dat vanuit alle richtingen de stad onafgebroken werd beschoten met granaten.⁵¹⁸ [Context bij bovenstaande melding]

's-Hertogenbosch (Herven)

Een fosforgranaat viel op Herven.⁵¹⁹ [RAP_441023F]

⁵⁰⁴ Desmense, *Engelen tussen bevrijding en vrijheid* (2020) 32.

⁵⁰⁵ Bekker, de, *Empel in het bijzonder* (1993) 132; Oord, van den, “De burens van 's-Hertogenbosch” in *Wegens bijzondere omstandigheden...* (red. R. Kok) (2008) 296.

⁵⁰⁶ Bekker, de, *Empel in het bijzonder* (1993) 128.

⁵⁰⁷ van den Elzen, *Wel gestorven niet vergeten* (1996) 54; Harmens, *Rosmalen in de vuurlinie* 86.

⁵⁰⁸ van den Elzen, *Wel gestorven niet vergeten* (1996) 67-69.

⁵⁰⁹ van den Elzen, *Wel gestorven niet vergeten* (1996) 87.

⁵¹⁰ Klep & Schoenmaker *Oorlog op de flank* (1995), 216 en NIMH toeg. nr. 420 inv. nr. 32.

⁵¹¹ Barclay, C.N. *The History of the 53rd Welsh Division* Uitreksel.

⁵¹² Verstraeten, *Storm over Den Bosch* (1944) 25; Van Santvoort, *In d'n oorlog* (2014) 99.

⁵¹³ Didden, “Een strategische plaats. De bevrijding” in *Wegens bijzondere omstandigheden... 's-Hertogenbosch in bezettingstijd 1940 – 1944* (red. R. Kok) (2008) 311; Reijnen en van Grinsven, *Liefste Daggie*, (2019) 185.

⁵¹⁴ Didden en Swarts *Brabant bevrijd* (1993) 182- 186.

⁵¹⁵ SADB 's-Hertogenbosch toeg. nr. 047 inv. nr. 21 en toeg.nr 236 inv.nr. 79.

⁵¹⁶ SADB 's-Hertogenbosch toeg. nr. 047 inv. nr. 21; van der Voort, *Orthen in de oorlog* (2006), 3.

⁵¹⁷ SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 047 inv.nr. 21.

⁵¹⁸ Verstraeten, *Storm over Den Bosch* (1944) 25; Van Santvoort, *In d'n oorlog* (2014) 99.

⁵¹⁹ van der Voort, *Orthen in de oorlog* (2006) 32.

Grondoorlog

De 160th Infantry Brigade had vandaag 30 antitankkanonnen tot haar beschikking.⁵²⁰ **[Historische context]** Bij Bruggen waren bij de dijk het 1. *Bataljon 481 Volksgrenadier Divisie 256* herkend door de Britse eenheden.⁵²¹ **[Historische context]** Voor de C&A in 's-Hertogenbosch stond een Duitse tank.⁵²² Een Duitse mortier stond bij qE386494 **[RAP_441023I01]** en een Duits machinegeweer bij qE359491.⁵²³ **[RAP_441023I02]**

De gevechten bij Bruggen

- 1st Battalion East Lancashire Regiment
- 2nd Battallion the Monmouthshire Regiment
- A Squadron 5th Inniskilling Dragoon Guards
- 7th Royal Armoured Corps The Buffs
- 481 Volksgrenadier Divisie 256 1. battalion

De volgende dag gingen de gevechten op Bruggen tussen de Duitse en Britse eenheden door. De *East Lancs*, welke de gevechten de vorige dag al waren aangegaan, kregen ondersteuning van zowel de *Monmouthshire Regiment* en *Crocodiles* van de 5th *Inniskilling Royal Dragoon Guards* en de 7th *Royal Armoured Corps*. De posities van de *East Lancs* werden beschoten door Duitse mitrailleurvuur (oosten van Bruggen). Om 05.00 uur trok B Company, gelegerd bij 3750, naar Bruggen. Hier ondervonden zij veel weerstand en de hulp werd ingeroepen van vier *Crocodiles* van de 5th *Inniskilling Dragoon Guards*. De *Crocodiles* schoten met vuur de Duitse eenheden uit de loopgraven. **[RAP_441023N03]** Om 08.00 uur trokken de *East Lancs* naar een boerderij bij qE375506. Om 08.45 uur begon de aanval op Bruggen met onder andere vier *Crocodiles*. Duitse eenheden in het bos schoten op de Britse soldaten. De strijd in Bruggen werd beschreven door de Britse soldaten als “vicious” en werd uitgevoerd in man op man gevechten met onder andere bajonetten en handvuurwapens. Ook werden er rookgranaten ingezet.⁵²⁴ **[RAP_441023J02]**

Om 10.00 uur werd Bruggen ingenomen door de Britse eenheden. Ten zuiden van het spoor vocht B Squadron met infanterie-eenheden nog tegen overgebleven Duitse soldaten. Zij werden beschoten met 7.5 cm en vanaf twee punten met 8,8 cm. Nadat Bruggen bevrijd was, werd het gehucht in de ochtend beschoten door Duitse artillerie.⁵²⁵ De *East Lancs*, stuurde een 6 pdr naar de locatie van de 53rd *Welsh Division* om de Duitse eenheden weg te jagen, en zette de Duitse mitrailleurposities in brand met vier schoten. **[RAP_441023J01]** Om 21.00 uur trokken de *East Lancs* verder naar Rosmalen bij qE354485 voor de nachtelijke aanval op Rosmalen.⁵²⁶ **[Historische context]**

De gevechten nabij Mariaburg, Heide en Coudewater

- 1st Battalion of the Oxfordshire and Buckinghamshire

Samen met artillerieondersteuning trokken de Britse eenheden van de *Ox & Bucks* door de bossen bij Mariaburg en namen het sanatorium in. Bij qE385492 werd Duitse weerstand ondervonden. **[RAP_441023L01]** Onderweg naar qE375486 werd er eerst een artillerievuur aangelegd. **[RAP_441023L02]** De weg tussen Jachtlust qE385485 en Heide qE372482 werd omschreven als een “constant threat”. Aan de Duinsestraat, nabij Heide, werden zij door Duitse machinegeweren beschoten. De Britse eenheden meldde aan de artillerie ondersteuning dat er Duitse soldaten gelegerd waren bij qE372482. Door deze artillerie vluchtten de Duitse eenheden waardoor de Britse soldaten verder konden optrekken. **[RAP_441023L03]** Om 22.00 uur namen de *Ox & Bucks* Coudewater in, welke alleen bewaakt werd door een wacht welke zij beschoten.⁵²⁷ **[RAP_441023L04]**

⁵²⁰ TNA UK WO171-694.

⁵²¹ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 1036.

⁵²² K. Margry en L. van Gent, *Documentaire De bevrijding van 's-Hertogenbosch*. Geraadpleegd via YouTube op 17 januari 2022

⁵²³ TNA UK WO171-993.

⁵²⁴ TNA UK WO171-560; TNA UK WO171-877; SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 987 en 989; Brett, *History of the South Wales Borderers and the Monmouthshire Regiment* (1953) 67-68; Hermens, *Rosmalen in de vuurlinie. 5 september 1944 – 5 mei 1945* (1996) 96.

⁵²⁵ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 47 en 988.

⁵²⁶ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 56.

⁵²⁷ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 934; 937,

De gevechten in Rosmalen

- *2nd Battalion the Monmouthshire Regiment*
- *C Squadron 5th Royal Inniskilling Dragoon Guards*
- *141st Royal Armoured Corps 7th Battalion The Buffs*

Om 06.45 uur trokken de Britse infanteristen van het *Monmouthshire Regiment* naar Rosmalen bij qE352492. Duitse machinegeweren beschoten de Britse eenheden en hulp werd ingeroepen van de artillerie welke hierop Rosmalen beschoten. **[RAP_441023M01]** Het tactische hoofdkwartier werd gelegerd aan qE380508 bij de Kruisstraat. **[Historische context]** In de avond en de volgende ochtend werden de Britse eenheden beschoten door Duitse artillerie.⁵²⁸ **[Locatie onbekend]** *C Squadron* van de *Inniskilling Dragoon Guards*, ten zuiden van het spoor en ten oosten van Rosmalen, werd opgehouden door Duits mitrailleur- en mortiervuur van qE369493 tot qE370588. **[RAP_441023N02]**

Afbeelding 39: Britse Crocodiles werden gebruikt tegen Duitse troepen in Rosmalen. Op deze foto zijn brandende huizen te zien. Op het spoor stond de Duitse Rode Kruis trein. De luchtfoto van 23 oktober 1944. Bron: IWM B1242.

Om de oprukkende Britse aanval tegen te houden, ontving Generaal Neumann versterking van 7,5 cm *PAK 40* anti-tankbommen, een bataljon infanteristen, een batterij middelzware artillerie en 10 *Sturmgeschütze*. Deze versterking kwam met name uit Zaltbommel. Om 17.30 uur kwamen deze *Sturmgeschütze* aan in Rosmalen. De Duitse versterking kwam echter te laat, de Britse eenheden waren inmiddels al tot in Rosmalen doorgedrongen. De aankomende *Sturmgeschütze* ontvingen hierdoor de volle laag van het Britse vuur en gelijk werden twee *Sturmgeschütze* uitgeschakeld in Molenhoek. De overige acht reden hierop snel terug naar 's-Hertogenbosch.⁵²⁹ De overige Duitse eenheden gingen de strijd wel aan, welke de gehele middag duurde. Hierbij werd een Britse tank uitgeschakeld.⁵³⁰ Een Britse tank werd uitgeschakeld door een Duits machinegeweer, welke vervolgens onder een Britse tank kwam.

⁵²⁸ TNA UK WO171-1348; SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 987.

⁵²⁹ Hermens, *Rosmalen in de vuurlinie. 5 september 1944 – 5 mei 1945* (1996) 74; Hermens, *Luchtoorlog boven Rosmalen 1940 – 1945* (2004), 117.

⁵³⁰ K. Margry en L. van Gent, *Documentaire De bevrijding van 's-Hertogenbosch*. Geraadpleegd via YouTube op 17 januari 2022

Ten zuiden van het station van Rosmalen schakelden de tanks twee Duitse 7,5 cm kanonnen uit. Pas aan het einde van de dag lukte het de Britse eenheden door te breken tot Rosmalen. Met artillerie werd geschoten op de Duitse eenheden in Rosmalen. C Squadron samen met de 4th Welch Regiment vestigde de lijn tussen het noorden (qE363488) bij Rosmalen en ten zuiden bij het bos (qE365484). Op deze lijn nam de Britse infanterie positie in. Duitse artillerie beschoten deze lijn.⁵³¹ Aan de linkerkant van de pastorie in Rosmalen stond een anti-tank wapen. [RAP_441023N05] Een Duitse *Tiger* tank werd gespot in Rosmalen. Een *Crocodile* was over de anti-tank gun bij de pastorie gereden. [RAP_441023N04] [RAP_441023N06] De boerderij aan het Oude Baan 54 werd beschoten door een geallieerde tank. Bewoners beschrijven dat er rondom de boerderij velen gesneuvelde Duitse soldaten lagen.⁵³² [RAP_441023N07] Om 06.30 uur werden de Britse soldaten van de 4th Battalion Welch Regiment beschoten door Duitse granaten. Om 17.00 uur bereikten zij Molenhoek qE362487 waar zij posities innamen.⁵³³ [Historische context] Met een gemechaniseerde artillerie schoten de Duitse eenheden op het Britse hoofdkwartier (qE359487), welke vervolgens werd uitgeschakeld met een PIAT. [RAP_441023N08]⁵³⁴ Om 17.30 uur werd het Fort Alexander (qE353488) bereikt door de Britse *Crocodiles*. De *Dragoon Guards* trokken door Rosmalen waar het volgens de Britse soldaten chaos was.

*“From here the country became even worse, if possible, than before, and some very confused fighting took place in the build up area around Rosmalen.”*⁵³⁵

De gevechten in Rosmalen werden uitgevoerd met *Crocodiles*, antitankkanonnen en infanterie en werden omschreven als chaotisch.⁵³⁶ [RAP_441023N09]

⁵³¹ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr 0824 inv.nr 46; 47; 1006.

⁵³² van den Elzen, *Wel gestorven niet vergeten. Oorlogsslachtoffers Rosmalen* (1996) 63.

⁵³³ TNA UK WO171-1385.

⁵³⁴ Hermens, *Rosmalen in de vuurlinie* (1996) 76-80.

⁵³⁵ van den Elzen, *Wel gestorven niet vergeten. Oorlogsslachtoffers Rosmalen* (1996) 63.

⁵³⁶ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 1035.

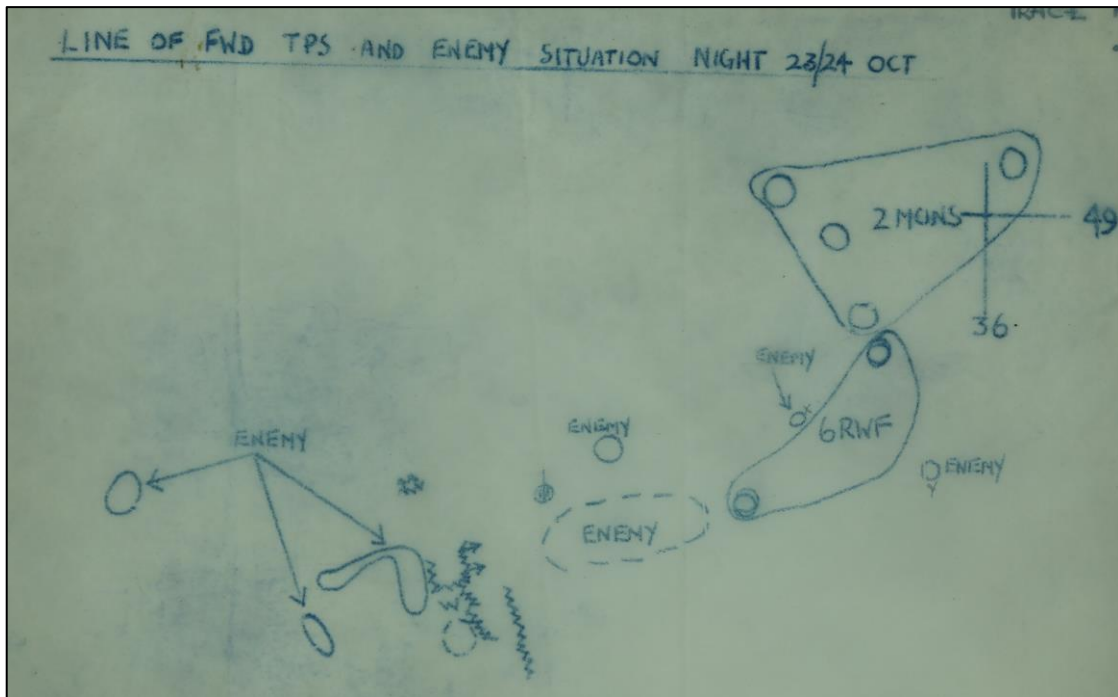

Afbeelding 40: Britse soldaten inspecteren een Duits kanon (7,5 cm leichtes Infanteriegeschütz) in Rosmalen, vlakbij de boerderij van de familie Van Berne aan de Oude Baan in 1944. Bron: Erfgoed 's-Hertogenbosch fotonummer 0062969.

Nadat Rosmalen volledig in Britse handen was, werden er schijnwerpers geplaatst en werd er met Britse kanonnen vanaf Rosmalen op het Hinthamerpark geschoten. **[RAP_441023M02]** Deze schijnwerpers, welke een V van *Victory* in de lucht vormde, had zowel het doel om de Britse eenheden van licht te voorzien en om het Duitse moraal aan te tasten.⁵³⁷ **[Historische context]** Na de verovering van Rosmalen trok de *141st Royal Armoured Corps* door naar Hintham. Zij volgden de weg en kwamen langs een klein dorp. Bij een kruising in de weg namen zij de rechter afslag en volgden wat zij dachten wat Britse tanksporen waren. Het bleken echter Duitse tanksporen te zijn en bij de vork in de weg (rechts) werden zij beschoten door Duitse mortieren vanaf de linker weg. Eén tank werd hierbij geraakt.⁵³⁸ **[Locatie onbekend]**

⁵³⁷ Boeijen, *Vliegen en vechten bij de Maas 1940-1945* (2004), 201; van Venrooij, *Dorp in oorlogstijd* (2019) 242-243; Hermens, *Rosmalen in de vuurlinie* (1996) 75; Boschboom, *De Bevrijding van 's-Hertogenbosch Oktober 1944* (1969) 36.

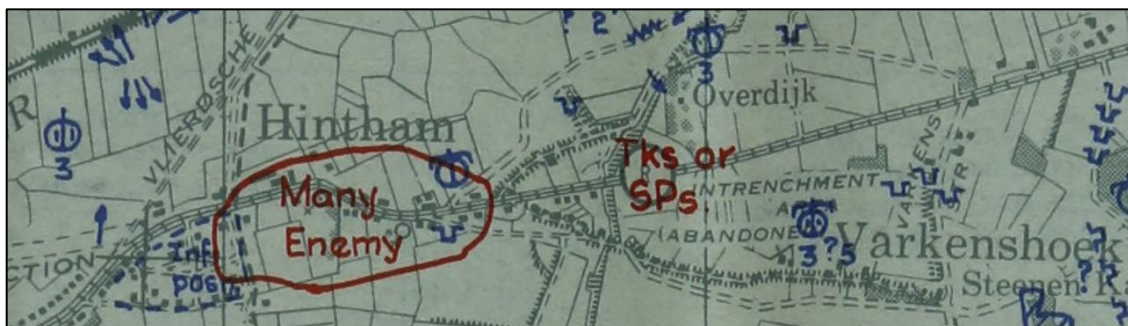
⁵³⁸ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 1023.

Afbeelding 41: Kaartje van de situatie bij Rosmalen in de nacht van 23 op 24 oktober 1944. Bron: TNA UK WO171-1330.

De gevechten in en rondom Hintham

- 6th Royal Welch Fusiliers
- 7th Royal Welch Fusiliers
- 1st Battalion East Lancashire Regiment
- B Squadron 5th Royal Inniskilling Dragoon Guards

Afbeelding 42: Een uitsnede van een Defence Overprint Sheet 11 SW? van 20 oktober 1944. Bron: TNA UK WO171-560.

"[...] the village of Hintham , which has been made by the enemy into a small fortress, bristling with tanks, artillery, and infantry".⁵³⁹

Naast Hintham, werden er Duitse eenheden gemeld met anti-tank wapens bij qE350478 [RAP_400510D] en Duitse soldaten bij Heer en Beek met anti-tank wapen (qE356476). [RAP_441023P01] De Britse eenheden vielen deze Duitse posities aan, en namen het in. Drie 7,5 cm wapens werden buitgemaakt. De tanks trokken op vanuit Kloosterhoek 3647 via het zuiden van de hoofdweg. Hier werden zij door Duitse soldaten in huizen beschoten.⁵⁴⁰ [RAP_441023Q01] De 7th RWF kwamen vast te zitten bij de Tweeberg. Even voorbij de afslag van de Vliertsesteeg kwamen zij in een sloot terecht omringd met prikkeldraad voor een huis, van waaruit zij beschoten werden met machinegeweren en handgranaten.⁵⁴¹ [RAP_441023O04]

⁵³⁹ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 949.

⁵⁴⁰ van Venrooij, *Dorp in oorlogstijd. Nuland 1940-1945* (2019) 242; Bijlen, *Oorlogsdagboek* (2019) 37.

⁵⁴¹ Hermens, *Rosmalen in de vuurlinie* (1996) 80-81; Documentaire Karel Margry en Luc van Gent

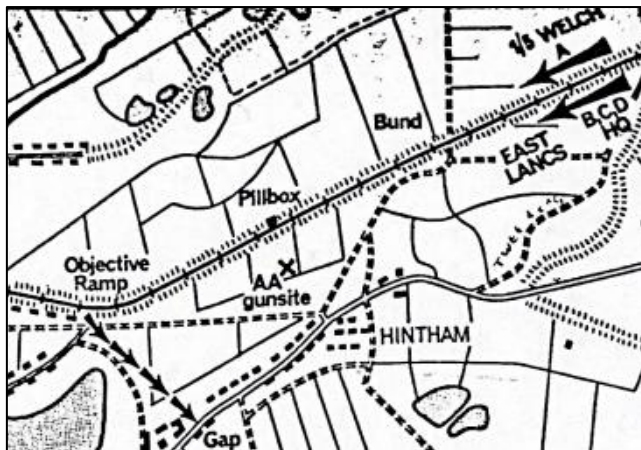
Vanaf middernacht lag Hintham onder continue Britse artillerie spervuur (vanuit Rosmalen), met name bij de brug en op 300 meter afstand van de kerk in Hintham.⁵⁴² [RAP_441023O03] Deze grote artillerieaanval is terug te lezen in de paragraaf over artillerie.

Voor de infanterie aanval op Hintham werd ondersteuning verleend van een Medium Artillery welke op een boerderij nabij Hintham schoot. Ook werd er een rookgordijn aangelegd in Hintham. [RAP_441023O05] Nadat Varkenshoek veroverd was bereikten in de avond de infanterie-eenheden van den 6th en 7th RWF het dorp Hintham, waarbij zij zich direct ingroeven. De Britse eenheden beschreven Hintham als “Boche [Duitse soldaten] infested”.⁵⁴³ In het dorp werd continue granaten afgeschoten. [RAP_441023O06] Tevens meldde de Britse eenheden dat er in Hintham een brandende vrachtauto stond met munitie. [Locatie onbekend] De terugtrekkende Duitse eenheden uit het oosten gebruikten Hintham als route naar 's-Hertogenbosch. Er waren zodoende veel Duitse soldaten aanwezig in het dorp:

“The village was now full of Germans trying to break out towards 's-Hertogenbosch and safety”.

Toen de gevechten uitbraken in Hintham werd er hevig gevochten in en rondom de huizen. Hierbij werd ook gebruik gemaakt van de loopgraven in Hintham en er werden *Crocodiles* ingezet. De strijd in Hintham was zo hevig, dat de Britse eenheden bijna hun gehele munitie afschoten.⁵⁴⁴ [RAP_441023O06] [RAP_441023Q03] De terugtrekkende Duitse soldaten werden bij “the Gap” met Britse Breguns beschoten.⁵⁴⁵ [RAP_441023O07] Tijdens hun vlucht lieten vele Duitse soldaten hun wapens achter in Hintham, onder andere drie anti-tank kanonnen.⁵⁴⁶ [Historische context] Nabij Fort Alexander werden de Britse soldaten van het 4th RWF beschoten door mortieren (tussen qE405485 en qE400478).⁵⁴⁷ [RAP_441023K]

Nabij Hintham lag een pillbox Blokpost 20 N.S. Op tweehonderd meter ten zuiden hiervan stonden vier luchtafweerkanonnen in een kuil, waar het huidige stadion De Vliert gelegen is.⁵⁴⁸ [RAP_441024W]

Afbeelding 43: Locatie van The Gap bij Hintham. SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 953.

⁵⁴² Hermens, *Rosmalen in de vuurlinie* (1996) 81.

⁵⁴³ TNA UK WO171-694.

⁵⁴⁴ Hermens, *Rosmalen in de vuurlinie* (1996) 76-80; van Venrooij, *Dorp in oorlogstijd. Nuland 1940-1945* (2019) 242; Bijlen, *Oorlogsdagboek* (2019) 37.

⁵⁴⁵ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 949.

⁵⁴⁶ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 1043; Documentaire Karel Margry en Luc van Gent.

⁵⁴⁷ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 1040.

⁵⁴⁸ van Gent, *Oktober 1944. Den Bosch Bevochten en bevrijd* (1989) 69.

Afbeelding 44: Britse tanks van de East Riding Yeomanry onderweg naar 's-Hertogenbosch trekken door het zwaar beschadigde Hintham. Bron: IWM *12th Corps Fights its way into 's-Hertogenbosch (Part 1)* A70 183-5.

De gevechten bij Hofstad en de Muntel

- *6th Royal Welch Fusiliers*
- *7th Royal Welch Fusiliers*
- *1st Battalion East Lancashire Regiment*
- *B Squadron 5th Royal Inniskilling Dragoon Guards*

Om 16.45 uur trokken de Britse eenheden naar qE328461. Duitse eenheden (bij qE32846) in een huis beschoten de Britse soldaten waarop een *Crocodile* zette het huis in brand. **[RAP_441023Q02]** Om 17.45 uur verschenen Duitse infanterie-eenheden op de hoofdweg naar de brug. Zij werden beschoten door de Britse soldaten en artillerie. *D Company* bij de Rückertbrug (qE323465) over de Aa kwam onder Duits machinegeweervuur te liggen, welke de opgeblazen brug verdedigde **[RAP_441023Q04]** De brug was een doelwit van Duitse mortieren. Een Britse tank aan het Hinthamereinde (qE326462) was uitgeschakeld door een Duitse 8.8 cm.⁵⁴⁹ **[RAP_441023Q05]**

Gevechten bij Heer en Beek

- *6th Royal Welch Fusiliers*

Duitse eenheden namen het kruispunt bij Heer en Beek in. Hierdoor werd de reserve-eenheid ingezet om het kruispunt Heer en Beekstraat - Graafseweg opnieuw in te nemen. De Duitse soldaten zaten verschanst in de huizen. Felle gevechten braken uit op dit kruispunt nabij de Gele Hoeve.⁵⁵⁰ **[RAP_441023R]**

⁵⁴⁹ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824. Inv.nr. 970;56

⁵⁵⁰ Hermens, *Rosmalen in de vuurlinie* (1996) 81; Kemp en Graves, *Red Dragon* (1960) 216-219; van Gent, *Oktober 1944. Den Bosch Bevochten en bevrijd* (1989) 89.

Afbeelding 45: De 6th RWF aan de Graafseweg. De weg rechts is de Rubensstraat. Op de foto is een achtergelaten Duitse 7.5 cm te zien. Het voorste pand rechts heeft aanzienlijke schade geleden. Bron: SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 67.

De gevechten bij Orthen

- *2nd Battalion the Monmouthshire Regiment*

De Britse soldaten schoten op Duits geschut, welke opgesteld stond bij Orthen. Om 00.00 uur vielen er drie voltreffers bij Moonen. **[Locatie onbekend]** Britse tanks stoten via de Ketsheuvel naar de hoofdweg in Orthen door.⁵⁵¹ **[Historische context]**

Afbeelding 46: De Britse troepenbewegingen in de avond van 23 en 24 oktober 1944. Bron: J. Didden en M. Swarts, *Kampfgruppe Chill* 379.

24 oktober 1944,

Fase II van *Operation Alan* was inmiddels bereikt, de bevrijding van de stad 's-Hertogenbosch. De *East Lancs* en *1/5 Welch Regiment* trokken om het nog bezette Hintham heen en trokken via het spoor de stad 's-Hertogenbosch binnen. **[Historische context]**

⁵⁵¹ van der Voort, *Orthen in de oorlog* (2006), 22-23.

Luchtoorlog

's-Hertogenbosch - Hedel

Vierentwintig Britse North American B-25 Mitchell bommenwerpers van 98 Squadron en het Nederlandse 320 Squadron (139 Wing) bombardeerden om 16.03 uur de spoorbrug tussen 's-Hertogenbosch en Hedel met 192 x 500 lb brisantbommen. De aanval werd uitgevoerd vanaf 10.000 voet. De meerderheid van de bommen viel op het spoor ten noordoosten van het doel. Er werd zwaar FLAK-geschut ingezet door de Duitse eenheden in Hedel.⁵⁵² [RAP_441024C] Een van de Mitchel bommenwerpers van 320 Squadron werd om 16.05 uur neergeschoten door dit FLAK-geschut. Het vliegtuig stortte neer in bevrijd gebied.⁵⁵³ [Locatie onbekend]

Artillerie

Om 00.30 tot 02.23 uur werd er met Britse artillerie geschoten, in voorbereiding op de aanval van de 158th Infantry Brigade. Om 02.45 uur volgde opnieuw een concentratie van artillerie. Om 03.00 tot 04.05 uur schoten de artillerie-eenheden van de 53rd Welsh Division (een field Regiment van de 7th Armoured Division, een Field Regiment RA 15 (S) Division; vier medium en een heavy artillerieregiment 3 AGRA). Om 04.00 uur bleef 83rd Field Regiment salvo's afvuren. Duitse eenheden welke zich ten westen van Hintham terugtrokken, werden beschoten met artillerie. Om 18.30 uur verplaatsten alle Field Regimenten zich naar Kloosterhoek 3647.⁵⁵⁴ [RAP_441024X] Tijdens de gehele aanval op 's-Hertogenbosch heeft de Royal Artillery tot nu toe 38.000 rondes van 25 ponders afgeschoten.⁵⁵⁵ Tijdens de aanval op 's-Hertogenbosch van de 158th Infantry Brigade gaven vijf medium regiment en drie zware artillerie regimenten ondersteuning.⁵⁵⁶ [RAP_441024D] Voltreffers vielen op het Sint Annagesticht (Hinthamerstraat 72)⁵⁵⁷ [RAP_441024D02]

86th Anti-Tank Regiment

's-Hertogenbosch

Een eenheid werd ingezet om Duitse tanks op een burg ten noordoosten van 's-Hertogenbosch onschadelijk te maken om 06.00 uur.⁵⁵⁸ [Historische context] Een Duitse mortier werd gemeld bij qE347475.⁵⁵⁹ [RAP_441024K]

71st Anti-Tank Regiment

De 279 A Battery samen met 340 Battery werd gelegerd bij qE332469. B Battery bij qE326371 en C had vandaag de taak om de brug 328462 te beschermen. Om 06.20 uur werd D battery naar Heine gehaald om de Ox en Bucks te ondersteunen.⁵⁶⁰ [Historische context]

Overzicht artilleriebeschietingen 53rd Welsh Division⁵⁶¹ [RAP_441024E]

	Tijd	Positie	Doelwit	Bijzonderheden
Graafsepoort Graafsebuurt Noord Hintham Zuid Hintham Noord	02.20 uur		Target 260 (33924728) en 262 (33164824) Graafsebuurt Noord De Herven	H.E very slow
Noord De Herven Bedrijventerrein De Herven Orthen De Buitenpepers	00.30 – 02.23 uur	RA, 133rd	Task Table 3 completed 34524896 34194888 35204774 34864775 34734768 35734768	
Muntel / Vliert De Muntel De Vliert			35604739 34584740 34254740	

⁵⁵² TNA UK AIR37/715; TNA UK AIR27/1714/19-20; TNA UK AIR27/783/19-20; Geldhof, *De operaties van 320 Squadron* (2006) 409.

⁵⁵³ SGLO Verliesregister T4571, geraadpleegd op 5 april 2022.

⁵⁵⁴ TNA UK WO171-560; TNA UK WO171-554.

⁵⁵⁵ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 65.

⁵⁵⁶ TNA UK WO171-560.

⁵⁵⁷ Boschboom, *De Bevrijding van 's-Hertogenbosch Oktober 1944* (1969) 43.

⁵⁵⁸ TNA UK WO171-926.

⁵⁵⁹ TNA UK WO171-993.

⁵⁶⁰ TNA UK WO171-923.

⁵⁶¹ TNA UK WO171-979; TNA UK WO171-980; TNA UK WO171-993; TNA UK WO171-529.

	Tijd	Positie	Doelwit	Bijzonderheden
Zuidoost Bosschpad Zuid Aawijk Binnenstad Binnenstad Centrum Hofstad West Boschveld Ertveld			33704766 33924728 33964663 33164824 32984753 33044736 32844732 33604685 33484698 33323705 [>5 km buiten onderzoeksgebied]	
	02.45 uur	133rd	32844732 De Muntel	Porcupine 265
	03.00 uur	133rd	Fire Plan	
	03.00 uur	83rd 381508 Kruisstraat		Twee uur durende beschieting bij de ingangen van de stad in voorbereiding op de aanval op 's-Hertogenbosch. In totaal werd 180 ton afgeschoten.
	03.37		RHINO 1252 (31704750) 1253 (31404744) TIGER 274 (32184800) 273 (31824825) Boschveld Orthen Ertveld	RHINO en TIGER voor één minuut, rate normal (door meerdere regimenten)
	03.45 uur		OTTER 1251 (32584666) 275 (32414686) Binnenstad centrum	OTTER één minuut, rate normal (door meerdere regimenten)
	04.00 uur		Duitse tanks [Locatie onbekend]	
	04.48 uur		274 (32184800) Orthen	Target 274 twee minuten, rate slow
	03.15 uur		347475 Hinham Noord	"Apples" vermoedelijk een Duitse mortierpositie
	07.05 uur	332 batallion	347475 Hinham Noord	Ondersteuning grondtroepen
	07.50 uur		Target 260 (33924728)	
	07.55 uur		33924728 Graafsebuurt Zuid	Target 260 scale 2

Tijd	Positie	Doelwit	Bijzonderheden
08.20 uur		M30 [Locatie onbekend]	Normal Murder
10.15 uur	133rd	Target 261 (33964663) Graafsebuurt Zuid	Scale 1
10.42 uur	133rd 81st 83rd	UNICORN 262 (33164824) 274 (32184800) 1256 (327481) De Herven Orthen De Buitenpepers	UNICORN 5 minuten, rate slow
11.13 uur	83rd	320475 De Vliert	Apples Duitse mortier
14.25 >	366479 Graafsebaan	Target 201 (35205295) De Koornwaard	Apple
14.30 uur		Target 202 (32005150) Maasstroom	
16.30 uur		32154650 Binnenstad Centrum	Scale 1 Murder
16.35 uur		322467 De Muntel	Apples Duitse mortier
16.40 uur		322467 De Muntel	Apples Duitse mortier (opnieuw) <i>"Rounds still short – too difficult; no use continuing"</i>
17.00 uur	83rd 356477 Heer en Beek	327462 De Hofstad	Ondersteuning 158th Brigade aanval op de brug over de Zuid-Willemsvaart. In totaal vuurde de 83rd 4000 rondes af.
20.10 – 20.20 uur	3647	4965 [Locatie onbekend]	Apples
20.13 – 20.20 uur	3647	30384965 Ertveld	Scale 2
Avond	133rd 3647	32704938 (de sprookjesbuurt) 31454930 30904950 30404910 (Ertveld) 30904870 30804815 31284790 31324771 31054778 31154725 (Boschveld) 31304699 (Het Zand) 31104915 (Bedrijventerrein Noord)	Ondersteuning 6th Royal Welch Fusiliers. Scale 5

Afbeelding 47: Britse 25 pdrs in actie op 24 oktober 1944 tijdens de beschietingen op 's-Hertogenbosch. Bron: IWM B11197.

Engelen (Bokhoven)

In de nacht van 24 op 25 oktober 1944 vielen er granaten op Bokhoven.⁵⁶² [RAP_441024F01]
Het Veerhuis van Bokhoven werd getroffen en raakte zwaar beschadigd.⁵⁶³ [RAP_441024F02]

Rosmalen

Granaten vielen op Rosmalen.⁵⁶⁴ Een granaat viel op het huis aan de Zandbergen 10.⁵⁶⁵
[RAP_441024G]

Rosmalen (Hintham)

Onafgebroken slaan er granaten in het dorp.⁵⁶⁶ [RAP_441024H01] De villa aan de
Seringenstraat 1, het hoofdkwartier van generaal Neumann, werd volledig verwoest (inclusief
auto van de generaal, welke vervolgens te voet richting 's-Hertogenbosch liep).⁵⁶⁷
[RAP_441024H02]

Vanuit Hintham trokken de Britse soldaten de buitenwijken van 's-Hertogenbosch in, in de
wijken Muntel en Vliert. [Historische context] Britse granaten werden op 's-Hertogenbosch

⁵⁶² Verlaat, *Engelen in oorlogstijd* (1995), 27.

⁵⁶³ Oord, van den, "De burens van 's-Hertogenbosch" in *Wegens bijzondere omstandigheden...* (red. R. Kok) (2008) 296.

⁵⁶⁴ van den Elzen, *Wel gestorven niet vergeten* (1996) 54.

⁵⁶⁵ van den Elzen, *Wel gestorven niet vergeten* (1996) 77.

⁵⁶⁶ van Venrooij, *Dorp in oorlogstijd* (2019) 242; Bijlen, *Oorlogsdagboek* (2019) 37.

⁵⁶⁷ L. van Gent, *Verhalen van Bosschenaren en anderen 1940-2000* (1999) 48.

afgevuurd, twaalf uur aan een stuk door. Hierbij was met name het hoofdkwartier van Neumann het doelwit. [RAP_441024H03] Aan het einde van de dag lag een groot deel van de wijk rondom Hinthamerpark in puin.⁵⁶⁸ Britse eenheden trekken via de spoorlijn De Vliert op.⁵⁶⁹ [Historische context] Zwaar Brits artillerievuur werd op de stad afgeschoten.⁵⁷⁰ Deze artilleriebeschietingen werden door Jos Verstraeten beschreven als de ergste nacht die hij ooit heeft meegemaakt. Aan één stuk door regende het granaten op 's-Hertogenbosch gedurende twaalf uur. [RAP_441024H04]

“Twaalf uur aan één stuk heeft het gedaverd. Twaalf uur aan één stuk hebben de granaten gehuild en gegierd. Twaalf uur aan één stuk heeft Den Bosch in doodsangst geleefd.”

Na deze twaalf uur hing er een blauw waas door de wijk (aan de Citadellaan). Later op de dag werd ook geschoten met mortieren en fosforgranaten.⁵⁷¹ Vele granaten sloegen in bij het Sint Carolus ziekenhuis (Jan Heinsstraat 3-5). Er werd erg grote schade gemeld aan het ziekenhuis. [RAP_441024H05] Ook het Sint Geertruikerkhof was zwaar getroffen.⁵⁷² [RAP_441024H06]

Grondoorlog

Duitse vernielingen in de stad 's-Hertogenbosch

Met de Duitse terugtrekking naar de stad 's-Hertogenbosch werden vele bruggen opgeblazen over de Zuid-Willemsvaart. Zoals Sluis 0 [RAP_441024U03].⁵⁷³ Ook andere strategische punten werden door de Duitse eenheden opgeblazen, onder andere werd de telefooncentrale aan de Prins Bernardstraat opgeblazen met dynamiet.⁵⁷⁴ [RAP_441024U04] De Orthenbrug over de Zuid-Willemsvaart werd opgeblazen door Duitse soldaten, evenals de brug bij de Kardinaal van Rossumplein (Kasterenbrug). Het opblazen gebeurde met zeer zwaar materiaal volgens verschillende dagboekschrijvers, zwaarder en hardere explosies dan tijdens het opblazen van de bruggen door Nederlandse militairen in mei 1940.⁵⁷⁵ [RAP_441024I]

Duitse verdediging in de stad 's-Hertogenbosch

Rondom de stad 's-Hertogenbosch werden de Duitse stellingen verlaten. Zoals de stellingen in Gewande bij de Achterdijk.⁵⁷⁶ [Historische context] De Duitse verdediging richtte zich nu op de binnenstad van 's-Hertogenbosch en was vastbesloten om de stad te behouden. Zo stond er een Duits anti-tankkanon opgesteld op de hoek van de Nieuwstraat, gericht op de Antoniuskapel.⁵⁷⁷ [RAP_441024Y] Duitse eenheden groeven schuilgaten in de tuin van het Sint Carolus ziekenhuis. Nadat zij hierop worden aangesproken verwijderden zij zich en namen al het verdedigingsmateriaal mee.⁵⁷⁸ [Historische context] In het centrum van 's-Hertogenbosch stonden Duitse pantserwagens, onder andere bij de C&A en in de Snellestraat.⁵⁷⁹ Ook stonden er twee Duitse tanks aan 't Hinthamereinde, bij de kapel. Later reden deze tanks verder en stond er een Duitse antitankgeschut op de hoek. Ook dit geschut stond er maar tijdelijk.⁵⁸⁰ De *De 53rd Welsh Division* meldde dat de Duitse eenheden niet goed georganiseerd waren en veel materiaal tijdens hun vlucht achterlieten.⁵⁸¹ Vanuit Vlijmen arriveerden eenheden van de *Schwere Heeres Panzerjäger-Abteilung 559*, één *Jagdpanther* en twee *Sturmgeschütze* in 's-Hertogenbosch. Deze eenheden werden ten westen van de Dommel gehouden om de verdedigingslinie achter de Dommel te verdedigen. Door de verwoestte bruggen konden Duitse versterkingen de stad niet meer in komen. De brug tussen 's-Hertogenbosch en Vught werd

⁵⁶⁸ Boeijen, *Vliegen en vechten bij de Maas* (2004) 201; van Venrooij, *Dorp in oorlogstijd* (2019) 243; Foppele, *De Hel van 't Zand* (1944) 7.

⁵⁶⁹ Boeijen, *Vliegen en vechten bij de Maas 1940-1945* (2004) 201.

⁵⁷⁰ van Gent, *Oktober 1944. Den Bosch West bevochten* (2001) 15; SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 82.

⁵⁷¹ Verstraeten, J., *Storm over Den Bosch* (1944) 26.

⁵⁷² SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 13.

⁵⁷³ Van Santvoort, *In d'n oorlog* (2014) 109-110; SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 1021.

⁵⁷⁴ Van Gent, *Oktober 1944* (1989) 90-91.

⁵⁷⁵ van der Voort, *Orthen in de oorlog* (2006) 3; SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 236 inv.nr. 89; 96.

⁵⁷⁶ Bekker, de, *Empel in het bijzonder* (1993) 128.

⁵⁷⁷ Van Gent, *Oktober 1944* (1989) 90-91.

⁵⁷⁸ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 13.

⁵⁷⁹ Reijnen en van Grinsven, *Liefste Daggie*, (2019) 187.

⁵⁸⁰ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 84.

⁵⁸¹ TNA UK WO171-560.

tijdelijk gerepareerd om eenheden van *DeWald* en een 8,8 cm FLAK-geschut binnen te laten. Vervolgens werd de brug wederom opgeblazen.⁵⁸² **[Historische context]**
De *7th Armoured Division* meldde dat er om 10.00 uur mogelijk een tweede V.2 was neergekomen.⁵⁸³ **[Locatie onbekend]**

Beschietingen bij Empel & Gewande

De *116th Light Anti-Aircraft Regiment (LAA)* meldde dat in de avond Empel qE3151 en Gewande qE3552 werd beschoten door Duitse eenheden.⁵⁸⁴ **[RAP_441024J]**

Gevechten in Molenhoek

- *1st Battalion of the Oxfordshire and Buckinghamshire*

Een Duitse tegenaanval van dertig à veertig man vond plaats bij *C Company* aan de Graafsebaan (gelegerd bij qE358476). **[RAP_441024Z]** De Duitse soldaten trokken op vanuit de weg. *C Company* vroeg om versterking in de vorm van artillerie. De soldaten van *C Company* schoot met alles wat ze hadden op de Duitse tegenaanval en wist deze af te slaan. De Duitse soldaten trokken zich terug naar het ziekenhuis bij qE359477 waar zij zich overgaven.⁵⁸⁵ **[Historische context]**

Gevechten bij Engelen

- *2nd Battalion the Monmouthshire Regiment*

Nabij een stroomgemaal bij Engelen ontstond een vuurgevecht toen een patrouille van de *2nd Monmouthshire* Duitse troepen aldaar tegen het lijf liep. Vanuit Engelen werd het huis bij het stroomgemaal beschoten en er brak brand uit (fam. Somers). De *2nd Monmouthshire* had als opdracht Duitse vluchtroutes ten noorden van de stad te patrouilleren.⁵⁸⁶ **[RAP_441024T]**

Nuland

Eenheden van de *Field Company Royal Engineers* rapporteerden op de weg bij Nuland (qE331467 en qE329466) twee grote kraters. **[RAP_441024U].**⁵⁸⁷

De opmaak voor de aanval op 's-Hertogenbosch

- *1st Battalion East Lancashire Regiment*
- *A Squadron 5th Inniskilling Royal Dragoon Guards*
- *4th Battalion Welch Regiment*
- *1/5 Battalion Welch Regiment*
- *Royal Welch Fusiliers*

De *160th Infantry Brigade* verdedigde de rechterflank, terwijl *158th Brigade* verder 's-Hertogenbosch introk. In totaal had de *160th Infantry Brigade* 24 antitankkanonnen tot haar beschikking.⁵⁸⁸ **[Historische context]** Via Herven trokken het *4th Battalion Welch* naar de binnenstad terwijl de eenheden van de *RWF, East Lancs* en *1/5 Battalion Welch* via het spoor de binnenstad bereikten.⁵⁸⁹

Om 01.30 uur stonden de *East Lancs* klaar bij de startlijn (qE354485) in Rosmalen voor de aanval op de stad 's-Hertogenbosch. Zij werden hier beschoten door een 8,8 cm welke dicht in de buurt stond van de *East Lancs*. **[RAP_441024L]** Om 02.30 uur trokken zij op door de polder, een Duitse aanval bleef uit tot de Britse eenheden al vergevorderd waren. Bij Hintham kregen de *East Lancs* ondersteuning van artillerie waardoor zij sneller konden optrekken. **[RAP_441024V]** Een Duits middelzwaar kanon beschoot de Britse eenheden terwijl zij het brandende dorp Hintham passeerden bij Bund. **[RAP_441024M]**

⁵⁸² J. Didden en M. Swarts, *Kampfgruppe Chill* 383.

⁵⁸³ TNA UK WO171-442.

⁵⁸⁴ TNA UK WO171-1133.

⁵⁸⁵ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 934.

⁵⁸⁶ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 987 en 993; Brett, *History of the South Wales Borderers and the Monmouthshire Regiment* (1953) 70.

⁵⁸⁷ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 53.

⁵⁸⁸ TNA UK WO171-694.

⁵⁸⁹ Van Santvoort, *In d'n oorlog* (2014) 110.

“ [...] *passing the blazing village of HINTHAM and Germans could be plainly seen silhouetted against the flames running around while others were observed cycling back along the main road to 's-Hertogenbosch.*”

De *East Lancs* trokken verder up en kwamen 1,2 mijl achter de Duitse linies terecht. Om 04.35 arriveerden zij ten noorden van het spoor (nabij de IJzeren Vrouw) bij qE327475. Hier groeven de *East Lancs* zich in.⁵⁹⁰ In de ochtend trokken voor de posities van de *East Lancs* (qE327475) meerdere Duitse eenheden met wapens voorbij op ongeveer 100 yards van Hintham naar 's-Hertogenbosch. De *East Lancs* schakelden een Duitse wagen uit en vervolgens een gemotoriseerde SP. A.A gun [sic]. Naast vuur uit twaalf Brens, werd er ook geschoten met 25 pdrs. De *East Lancs* leken zich goed te vermaken in hun “*Shooting Gallery*” en schakelden om 10.30 uur een 8,8 cm met een groot salvo aan artillerie uit. Naast de “*murderous fire*” van de *East Lancs*, voegde ook de Britse artillerie zich aan. De locatie was tussen Hintham en De Bult, op een open plek.⁵⁹¹ **[RAP_441024N]**

De *Crocodies* van de *Inniskilling Dragoon Guards*, welke optrokken via het spoor, hadden inmiddels de brug bij qE326465 ingenomen. Gevechten braken hier niet uit. De tanks konden gemakkelijk optrekken via het spoor, doordat de acht Duitse antitankwapens geen munitie meer hadden. **[Locatie onbekend]** Onderweg schakelden de tanks twee Duitse gemechaniseerde antitankkanonnen uit. De laatste tank in de colonne viel van het spoor. De *East Lancs* samen met ondersteuning van de tanks trokken op naar de brug over de Zuid-Willemsvaart.⁵⁹² **[Historische context]**

De 7th *RWF* samen met een Squadron van de 5th *Dragoon Guards* en gemechaniseerd anti-tankkanonnen trokken op naar Hintham. Duitse soldaten waren nog aanwezig bij de dijk bij Rosmalen en Heer en Beek. Bij qE350478 zaten Duitse eenheden met anti-tank wapens. **[RAP_441024N01]** *B Company* trokken op naar het huis waar de Duitse soldaten verschanst zaten met drie 7.5 cm kanonnen. 10.25 uur rapporteerden ze dat de Duitse eenheden bij qE349478 waren geëlimineerd. Om 12.30 bereikten zij het westen van Hintham waar zij door trokken naar de Zuid-Willemsvaart.⁵⁹³ **[Historische context]**

De gevechten bij de Diezebrug

- 1/5 *Batallion Welch Regiment*
- 1st *Battalion East Lancashire Regiment*

Om 02.30 uur trokken de 1/5 *Batallion Welch Regiment* bij de startlijn qE3549 op via het spoor. De 1/5 *Batallion Welch Regiment* trok op achter de *East Lancs*. *B Company* moest de brug bij qE317470 (Diezebrug) innemen. **[Historische context]** Onderweg naar de stad werden zij door Duitse eenheden beschoten met artillerie en mortieren, welke achter de Britse soldaten vielen. Voor de Britse grondaanval, werd de stad en de Duitse troepen beschoten met een grote artillerie aanval. **[RAP_441024O01]** Rond 05.00 uur rukten een company van de *Welch*, gebruikmakend van de voorhoede welke bereikt was door de *East Lancs*, via de Citadellaan op naar de Diezebrug. De Diezebrug was voor de Duitse eenheden een belangrijke brug voor de bevoorrading.⁵⁹⁴ In de ochtend bereikten zij de Diezebrug waar D company zich ingroeven aan de oostzijde, op ongeveer 400 meter afstand van de brug.⁵⁹⁵ **[Historische context]**

B Company van de 1/5 *Batallion Welch Regiment* trok de Diezebrug over en verwijderde de Duitse springladingen op de brug. Volgens een ooggetuige in de nabijgelegen meelfabriek, klommen de Britse militairen naar beneden bij de pijlers en gooiden “*dingen*” in het water. Ook werden er kisten met vermoedelijk springladingen door de Britse eenheden naar boven getild en op de brug geplaatst. De Britse eenheden sneden de ontstekingskabels door.⁵⁹⁶

⁵⁹⁰ TNA UK WO171-1330; Lancashire Infantry Museum, *The History of the East Lancashire Regiment 1939-1945 (2016)* 135.

⁵⁹¹ TNA UK WO171-1330; SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 952; Lancashire Infantry Museum, *The History of the East Lancashire Regiment 1939-1945 (2016)* 135; SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 1021.

⁵⁹² SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 47; 1006; “*The Battle of 's-Hertogenbosch*” - Inniskillings Museum.

Geraadpleegd via Youtube; Boardman, *Tracks in Europe. The 5th Royal Inniskilling Dragoon Guards 1939 – 1946* (1990) 194.

⁵⁹³ Kemp en Graves *The Red Dragon* (1960), 221; TNA UK WO171-1330.

⁵⁹⁴ K. Margry “*De slag om 's-Hertogenbosch*” in ‘40 – ‘45 *Toen & Nu* nummer 64, 19.

⁵⁹⁵ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 50; 927.

⁵⁹⁶ K. Margry en L. van Gent, *Documentaire De bevrijding van 's-Hertogenbosch*. Geraadpleegd via YouTube op 17 januari 2022 en Margry “*De slag om 's-Hertogenbosch*” in ‘40 – ‘45 *Toen & Nu* nummer 64, 20.

[RAP_441024O02] Tijdens het oversteken van de Diezebrug werd de brug onder geweervuur genomen. [RAP_441024O03] De Britse eenheden zaten al snel zonder munitie.⁵⁹⁷ Na de brug over te zijn gestoken, trokken de Britse eenheden verder op en probeerden zich in te graven aan het einde van de brugafrit nabij de Brugplein. Om 16.00 uur werden zij beschoten door Duitse eenheden, onder andere met Tracer munitie.⁵⁹⁸ [RAP_441024O04] Hier kwamen de Britse eenheden Duitse tanks tegen, welke de opdracht hadden de Diezebrug te vernietigen. De Britse eenheden hadden geen Duitse tanks verwacht, volgens inlichtingen waren er geen tanks aanwezig in de binnenstad van 's-Hertogenbosch, en de lichte infanterie was hier niet op voorbereid. De Duitse tanks konden niet met PIAT's onschadelijk gemaakt worden, daar de Britse eenheden hun twee PIAT's waren kwijtgeraakt (één was achtergelaten op de Diezebrug, de ander lag nabij het Brugplein). De Britse posities werden beschoten door mortieren, granaten en "*practically every weapon the Germans had – even an anti-tank gun (7.5 cm).*" De tegenaanvallen waren zo groot;

*"virtually the whole company was wiped out".*⁵⁹⁹

De Duitse *Sturmgeschütze* konden hierdoor ongehinderd doorrijden over de brug om daar D company onder vuur te nemen.⁶⁰⁰ [Historische context] Vijf *Sturmgeschütze* trokken via het Brugplein naar de Diezebrug. Eén (of twee volgens Britse militairen) *Sturmgeschütze* stak over en begon lukraak om zich heen te schieten.⁶⁰¹ [RAP_441024O05] Met PIAT's werd er geschoten door *D Company 1/5 Welch* aan de ander zijde van de Dieze, allen misten echter. Hierdoor was de positie van de Britse eenheden verraden, waarop de Duitse soldaten met 7,5 cm op hen schoot. De tweede wagen met mitrailleur trok zich terug over de Dieze brug. De Britse posities werden zozeer beschoten, dat de loopgraven dreigden in te storten, waardoor de Britse soldaten vluchtten naar schuilkeiders. Een company van Britse *Welch* trokken zich terug naar de Aartshertogenlaan, waar de *East Lancs* stonden met 6 pdr kanonnen op carriers. [Historische context] De eerste twee schoten misten, maar het derde schot raakte en de *Sturmgeschütze* vloog in brand aan de Orthenseweg 24. [RAP_441024O05] De overige *Sturmgeschütze* op de zuidelijke oever staken de brug niet over.⁶⁰² [Historische context] Duitse eenheden beschoten de posities van de *East Lancs* aan de overzijde van de Dieze.⁶⁰³ [RAP_441024O05]

Vanaf de overzijde van de Dieze, beschoten de Britse soldaten van *D company* (bij de vd Weeghensingel) de Duitse eenheden aan de overzijde. [RAP_441024O06] *D Company* trok hierna door een plein met een kerk, bij de school (Kapelaan Koopmansplein) waar ze met mortieren werden beschoten. [RAP_441024O07] Vervolgens trok *D company* over Sluis 0 naar de Markt.⁶⁰⁴ [Historische context]

⁵⁹⁷ K. Margry "De slag om 's-Hertogenbosch" in '40 – '45 *Toen & Nu* nummer 64, 19.

⁵⁹⁸ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 963.

⁵⁹⁹ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 969.

⁶⁰⁰ K. Margry en L. van Gent, *Documentaire De bevrijding van 's-Hertogenbosch*. Geraadpleegd via YouTube op 17 januari 2022 en Margry "De slag om 's-Hertogenbosch" in '40 – '45 *Toen & Nu* nummer 64, 20.

⁶⁰¹ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 969.

⁶⁰² SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 960; ⁶⁰² SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 50; 927.

⁶⁰³ *History of the East Lancs* 135.

⁶⁰⁴ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 927.

Afbeelding 48: De Duitse *Sturmgeschütze* aan de Orthenseweg 24 op 24 oktober 1944, welke als enige de Diezebrug overstak. Bron: Erfgoed 's-Hertogenbosch nummer 0065128.

Rond 12.00 uur werd de Diezebrug opgeblazen door Duitse eenheden. De Britse eenheden die hierdoor werden afgesneden, gaven zich over. Kommandant Franz Kopka, wiens boek *Missbraucht und gebeutelt 1939-1945* uit 1999 door Luc van Gent werd geraadpleegd, schreef dat dat de Britse eenheden de explosieven wél van de brug hadden verwijderd. Er lagen voor de oprit van de brug meerdere antitankmijnen welke naar voren werden geschoven en vervolgens opgeblazen.⁶⁰⁵ [RAP_441024P07] Nadat de brug was opgeblazen, en de Britse militairen zich overgaven, trokken dertig Duitse *Fallschirmjäger* eenheden de nabijgelegen meelfabriek binnen opzoek naar overgebleven Britse eenheden. Een Duitse Tiger tank schoot op de meelfabriek, waarna enkele Britse eenheden zich overgaven. Duitse eenheden gooiden met ei- en steelhandgranaten in de meelfabriek en drie Britse soldaten kwamen om.⁶⁰⁶ [Historische context] Britse militairen bij het pakhuis, probeerden onder dekking van rookgranaten de Dieze te bereiken. Zij werden door de Duitse eenheden in de meelfabriek beschoten met granaten en werden ook vanaf de overzijde van de oever (aan de noordkant) beschoten door Duitse militairen.⁶⁰⁷ [RAP_441024Q]

De gevechten bij Sluis 0

- 7th Royal Welch Fusiliers
- 5th Inniskilling Dragoon Guards
- 141st Armoured Corps

Door het mislukken van de aanval op de Diezebrug trokken de 7th RWF naar het zuiden van 's-Hertogenbosch.⁶⁰⁸ Hoewel de Hinthamerbrug was opgeblazen, was er een smalle loopbrug bij Sluis 0 welke nog begaan was. De Britse eenheden namen stelling in op de Oostwal en in de Van Paesschenstraat, onder andere met *Crocodiletanks*. Met een tank op het punt waar de Oostwal en Maastrichtseweg samenkomt beschoten zij de Duitse stellingen aan de overzijde. De Duitse eenheden op hun buurt beschoten de Britse eenheden. Om het rookgordijn dikker te

⁶⁰⁵ Gent van, *Ooggetuigen in het licht van 2000. Verhalen van Bosschenaren en anderen 1940-2000* (1999) 78.

⁶⁰⁶ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 82 en 140

⁶⁰⁷ K. Margry en L. van Gent, *Documentaire De bevrijding van 's-Hertogenbosch*. Geraadpleegd via Youtube op 17 januari 2022; SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 969.

⁶⁰⁸ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 1021.

maken werden no. 77 granaten en 2 inch mortieren afgeschoten. **[RAP_441024R]** Minutenlang beschoten de Britse eenheden met *Crocodiles*, mitrailleurs en kanonnen de overzijde.⁶⁰⁹

Afbeelding 49: Britse eenheden van de 7th RWF bestormen onder een rookgordijn de schutsluis bij sluis 0 over. Bron: NARA Washington RG: 111 WWII Capture of Hertogenbosch

Onder dekking van een rookgordijn stormden de Britse infanteristen, onder dekking van *Crocodiles*, over de schutsluis en trokken door naar het Sint Anthonie en de Hekellaan. Duitse artillerie beschoten Britse posities in de stad.⁶¹⁰ Vanuit Bastion Anthonie/Zuiderpark trok een Duitse verkenning op, welke nog niet doorhad dat de Britse eenheden overgestoken waren. Nadat de sluis veroverd was, werden er baileybruggen aangelegd zodat de Britse eenheden de Zuid-Willemsvaart over konden steken. Het volgende doel was de Dommel over te steken, om dit doel te bereiken werd er met name aan de Hinthamerstraat van huis tot huis gevochten.⁶¹¹ **[RAP_441024S]**

⁶⁰⁹ Van Gent, *Oktober 1944* (1989) 90-91.

⁶¹⁰ Van Santvoort, *In d'n oorlog* (2014) 109-110; SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 1024;

⁶¹¹ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 1230; 1231 en toeg.nr. 236 inv.nr. 7.

Afbeelding 50: Uitslaande brand in de huizen bij Sluis 0. Bron: NARA Washington RG: 111 *WWII Capture of Hertogenbosch*.

Afbeelding 51: Een Britse tank van de *141st Regiment Armoured Corps* in de van Paeschenstraat. Voor de tank is het rookgordijn bij Sluis 0 te zien. Bron: SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 68.

Afbeelding 52: Brandende winkels (huidige Anthoniegaarde verzorgingshuis) bij Sluis 0. Rechtsboven is de opgeblazen Hinthamerbrug te zien. Bron: SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 68.

Gevechten bij de Zuid-Willemsvaart

- *5th Inniskilling Royal Dragoon Guards*

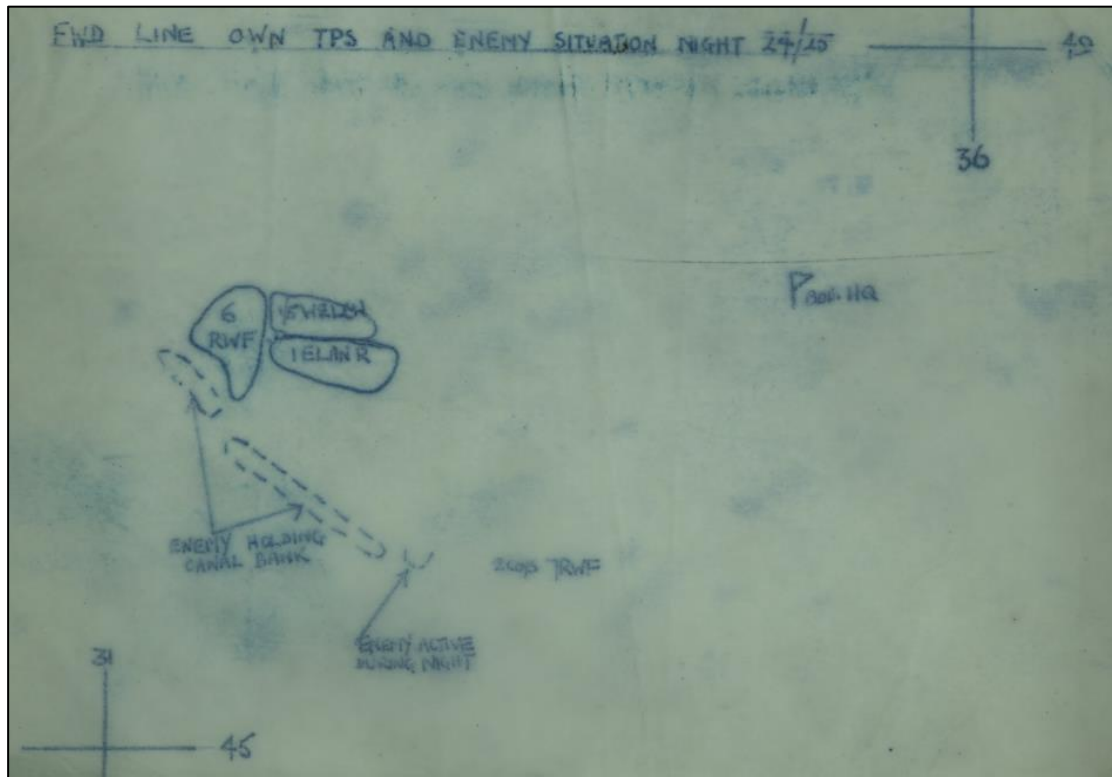
Na ondersteuning te hebben verleend aan de *RWF* bij het oversteken van Sluis 0 bereikten om 17.30 uur beide Squadrons Sluis 0 en staken de Zuid-Willemsvaart over. De *5th Inniskilling Dragoon Guards* wisten zeven machinegeweren posities van de Duitse soldaten uit te schakelen. Een verkennende tank werd uitgeschakeld door een Duitse 8,8 cm bij de Zuid-Willemsvaart nummer 42. **[RAP_441024Z01]** Deze 8,8 cm stond bij de Kardinaal van Rossum brug, welke deze brug verdedigde.⁶¹² **[RAP_441024Z02]** In de avond werden de Crocodiles teruggeroepen naar Rosmalen om vervolgens door te trekken naar Heeswijk.⁶¹³ **[Historische context]**

Afbeelding 53: Een brandende tank van de *Inniskilling Dragoon Guards* ter hoogte van de Zuid-Willemsvaart 42, gemaakt vanuit het raam bij de Zuid-Willemsvaart 127. Bron: SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 1207.

⁶¹² SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 53.

⁶¹³ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 46; TNA UK WO171-1330.

Afbeelding 54: Situatie in de nacht van 24 op 25 oktober 1944 in 's-Hertogenbosch. Bron: TNA UK WO171-1330.

Lokale bronnen vertelden tevens dat een geallieerde tank, welke net de hefbrug (Hinthamerbrug) op was gereden, werd opgeblazen. Een Duitse militair met waarschijnlijk een pantservuist bracht de springstof op de brug tot ontploffing wat tot een explosie leidden. De tank stond in brand op de brug. [RAP_441024U01] Ook een herenhuis grenzend aan de Hinthamerbrug vatte vlam en stortte in. [locatie onbekend] Een tank van de 5th *Inniskilling Dragoon Guards* op verkenning bij de Hinthamerbrug zag hoe deze brug op slechts 200 meter afstand van de tank werd opgeblazen. De Britse militair in de tank beschreef echter dat het kwam door Duitse gemechaniseerde artillerie. De tank werd hierbij ook geraakt en vloog in brand.⁶¹⁴ Deze brand werd om 17.20 uur ook door de brandweer van 's-Hertogenbosch gemeld. Deze brand zou veroorzaakt zijn door een Britse *Crocodile* tank. Om 20.30 uur werd er brand gemeld aan het einde van de Orthensestraat. [RAP_441024U02] Op ditzelfde tijdstip werd ook brand gemeld aan het hoekperceel van de Handelskade en Jan Heinsstraat.⁶¹⁵ [RAP_441024U02] In de straten van 's-Hertogenbosch werd gevochten met machinegeweren en granaten.⁶¹⁶ [Locatie onbekend]

25 oktober 1944

Artillerie

Zowel de dorpen Empel 3151 en Gewande 3552 werden beschoten door artillerie om 03.30 uur. Om 08.45 uur ondersteunde de 133rd *Field Artillery* de opmars van 6th *RWF*. Het lukte de *RWF* niet om de brug bij 3147 over te steken door sterke Duitse tegenstand. Overdag werd er door 53rd *Welsh Division* artillerie en 64 *medium* en 53 *heavy Artillery Regiments* geschoten op mogelijke Duitse vluchtroutes in de stad. Ook de ponden bij de Maas en mogelijke wapenposities ten noorden van de Maas werden onder vuur genomen. Er werden ongeveer 108 stuks per geschutopstelling afgevuurd overdag. In de avond beschoten de *Field Regiment* en 53 *Heavy Regiment* de Duitse oversteekplaatsen bij de Maas en de dorpen ten noorden van de Maas. Ongeveer 150 stuks werden afgevuurd.⁶¹⁷ [RAP_441025C] RA meldde een Duitse

⁶¹⁴ Van Gent, *Oktober 1944* (1989) 90-91.

⁶¹⁵ SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 047 inv.nr. 21.

⁶¹⁶ Verstraeten, *Storm over 's-Hertogenbosch (1944)* 28; "De laatste uren voor de bevrijding van 's-Hertogenbosch" in *De Sirene* (04-11-1944). Geraadpleegd via Delpher op 16 mei 2022.

⁶¹⁷ TNA UK WO171-560; Bekker, de, *Empel in het bijzonder. Rustig en onrustig* (1993), 129.

mortier bij qE301494.⁶¹⁸ **[RAP_441025D]** De 133rd Field Artillery voerde een grote artillerie aanval uit van in totaal acht uur, waarbij in totaal 192 HE werden afgevuurd per geschut. Het geschut van 331 Bataljon werd getroffen door Duitse artillerie en verplaatste.⁶¹⁹ De Britse soldaten hadden zwaar geschut geplaatst op de Vliert en beschoten vanaf hier de Duitse soldaten in het station, de meelfabriek en de Veemarkt. **[RAP_441025E01]** Er brak brand uit in het station.⁶²⁰ Duitse granaten vielen bij de Hinthamerbrug en Canisiusschool.⁶²¹ **[RAP_441025E02]** Duitse artillerie beschoten de Britse eenheden aan de overzijde, nabij de Citadellaan. **[RAP_441025F]** Zware Duitse artillerie op het reeds bevrijdde deel van 's-Hertogenbosch.⁶²² In de avond beschoten Duitse artillerie van over de Dommel het bevrijdde deel van 's-Hertogenbosch. Bijna het geheel centrum van 's-Hertogenbosch was hierbij het doelwit van de Duitse artillerie. Met name de burg over de Aa en de baileybrug bij sluis 0 waren het doelwit.⁶²³ **[RAP_441025G01]** De 282nd en 555th Field Company Engineers schreven in hun War Diaries dat de brug constant werd beschoten. Een voltreffer raakte een deel van de baileybrug.⁶²⁴ **[RAP_441025G02]**

De Duitse soldaten aan de overzijde van de brug bij de East Lancs werden zwaar beschoten door Britse artillerie.⁶²⁵ Britse granaten vielen op de Sint Leonarduskerk (Emmaplein 25). **[RAP_441025G03]** Ook een huis aan de Havensingel werd getroffen en het klooster was in brand geschoten. **[RAP_441025G04]** Er werd hierbij ook geschoten met fosforgranaten, zoals bij de Sint Leonarduskerk. Er waren ongeveer tachtig voltreffers op de Leonarduskerk gekomen, waarvan dertig nabij de schuilkelder.⁶²⁶ **[RAP_441025G03]** Verschillende gebouwen waren in brand geschoten, zoals de fabriek van de firma Appel, de Smalle Haven, de Vischstraat, Havenstraat tot aan Halve Maanstraat, de Grobbedonkstraat **[Locatie onbekend]** en Emmaplein.⁶²⁷ **[RAP_441025G04]** Bij de spoorbaan stonden Duitse tanks, waar Britse artilleriegranaten op afvuurden.⁶²⁸ **[Locatie onbekend]**

Overzicht artilleriebeschietingen 53rd Welsh Division⁶²⁹ **[RAP_441025H]**

	Tijd	Positie	Doelwit	Bijzonderheden
Empel De Koornwaard	06.10 uur		35205295 De Koornwaard	Doel waren Duitse vluchtroutes. Scale 1
	06.18 uur		32005156 Oud Empel	Doel waren Duitse vluchtroutes. Scale 1
Maaspoort Oud Empel Bedrijventerrein Maaspoort	08.45		Operation Fish Het Zand	
			31854659	Normal
			31874644	Slow
			31874644	Slow
Engelen Henriëttewaard Kom Engelen Bokhoven	09.10 uur		31834622	Slow "Murder"
			308500 Bedrijventerrein Maaspoort	Scale 1
Binnenstad Vughterpoort	10.45 uur		303493 Henriëttewaard	Duitse eenheden Scale 1
	11.20 – 11.45 uur		31054572 Vughterpoort	Field Artillery scale 2, Medium Artillery scale 1, Heavy Artillery scale 1
	11.23 – 11.37 uur		30154930 Henriëttewaard	Scale 3
	11.45 uur		31054572 Vughterpoort	Scale 2
	11.26 - 11.32		303493 Henriëttewaard	Scale 5
	11.33 - 11.37		30154930 Henriëttewaard	Scale 3

⁶¹⁸ TNA UK WO171-933.

⁶¹⁹ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 1043.

⁶²⁰ Boeijen, *Vliegen en Vechten* (2004) 201

⁶²¹ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 55.

⁶²² Verstraeten, J., *Storm over Den Bosch* (1944) 29.

⁶²³ Van Santvoort, *In d'n oorlog* (2014) 119.

⁶²⁴ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 53.

⁶²⁵ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 1021.

⁶²⁶ Foppele, *De Hel van 't Zand* (1944) 8-11.

⁶²⁷ Foppele, *De Hel van 't Zand* (1944) 14.

⁶²⁸ Foppele, *De Hel van 't Zand* (1944) 18.

⁶²⁹ TNA UK WO171-979; TNA UK WO171-980; TNA UK WO171-993; TNA UK WO171-529.

11.50 – 12.15 uur		30655170 Oud Empel	Duitse eenheden op een pont. Scale 3
12.05 - 12.10 uur		29495180 Henriëttewaard	Scale 3
12.05 – 12.15 uur	133rd	30655170 Oud Empel	Scale 2
12.10 - 12.15 uur		30655170 Oud Empel	Scale 2 Duitse eenheden
12.25 – 12.40		28315269 Hedel [>250 m buiten onderzoeksgebied]	Scale 2
12.50 -		30474782 Rietvelden Oost	Scale 1
12.53 - 13.03 uur		213 [Locatie onbekend]	
13.18 - 13.35		30734452	Scale 3 Duitse eenheden
13.35 – 13.45		Target 209 [Locatie onbekend]	
13.40		30814951 Henriëttewaard	Scale 5
13.48-13.57		Target 213 [Locatie onbekend]	
14.00 – 14.10 uur		32545097 Maasdal	Scale 3
14.25 – 14.45		29705020 Kom Engelen	Scale 3
14.45 – 14.52	133rd	29725120 Henriëttewaard	Scale 3
14.58 – 15.10		32545097 Maasdal	Scale 3
14.37 -14.45 / 14.52		29705020 en 29725120 Kom Engelen en Henriëttewaard	Scale 3
14.55	133rd	301516 Oud Empel	Scale 1
15.36 uur	133rd	M 39 [Locatie onbekend]	
15.50 uur		29665167 Henriëttewaard	Scale 3
16.17 – 16.30 uur		29665167 Kom Engelen	Scale 3
16.40 – 17.00		269516 Bokhoven	Scale 1
17.05 – 17.20 uur		29645058 Kom Engelen	Scale 1
18.23 – 18.28		269516 Bokhoven	Scale 2

Afbeelding 55: De Duitse tank bij de C&A op de Pensmarkt in de ochtend van 25 oktober 1944. Bron: Didden en Swarts, *Brabant bevrijd* (1993) 196.

Afbeelding 56: Dezelfde locatie kort na de Britse artilleriebeschietingen van 25 oktober 1944. In het pand in het midden van de foto was brand uitgebroken. Bron: Didden en Swarts, *Brabant bevrijd* (1993) 196.

Afbeelding 57: Britse *1st Battalion Manchester Regiment*, D Company, in het zwaar verwoeste Hinthamerpark schoten met 4.2 mortieren op de binnenstadstad. Op de archiefilm is te zien hoe de mortieren aan de lopende band werden afgeschoten. Bron: IWM *12th Corps Fights its way into 's-Hertogenbosch (Part 1)* A70 183-5.

Engelen

Geallieerde granaten vielen op de Dorpsstraat, onder andere aan de Dorpsstraat 2. ⁶³⁰
[RAP_441025J]

Engelen (Bokhoven)

Granaten vielen op de panden van Pet van de Broek en Adrianus van den Oever. **[Locatie onbekend]** 's Nachts werd de pastorie beschoten. Gedurende de gehele dag vielen er granaten op het dorp. ⁶³¹ **[RAP_441025I]**

Rosmalen

Vanuit Rosmalen trokken de eenheden van de *71st Anti-Tank Regiment* naar de binnenstad. ⁶³²

⁶³⁰ K. van den Oord, *Engelen en Bokhoven bevrijd* (2019) 8; Verlaat, *Engelen in oorlogstijd* (1995) 20.

⁶³¹ van den Oord, *Engelen en Bokhoven bevrijd* (2019) 43.

⁶³² TNA UK WO171-923.

Afbeelding 58: Een Britse anti-tank van de 71st Anti-Tank Regiment, gericht op de Molenhoek, nabij het spoor in Rosmalen op 25 oktober 1944. Op de achtergrond is de Duitse Rode Kruistrein te zien. Bron: IWM B11255 en Erfgoed 's-Hertogenbosch fotonummer 0062964.

's-Hertogenbosch (Orthen)

Geallieerde granaten vielen op Orthen.⁶³³ [RAP_441025K]

's-Hertogenbosch

De 278th Battery om 09.30 uur trok de Baileybrug bij Sluis 0 over [**Historische context**] Een Duitse voltreffer van 10,5 cm raakte een Britse geschut, bij Sluis 0.⁶³⁴ [**Locatie onbekend**] Om 15.00 uur werd het hoofdkwartier verplaatst naar 's-Hertogenbosch qE320470. **Historische context**] Een eenheid beschoot met 27 granaten (12 AP en 15 HE) Duitse eenheden bij qE314470. Het bereik was 250 yards en er werden voltreffers waargenomen, Ook werden er voertuigen geraakt.⁶³⁵ [RAP_441025L]

Grondoorlog

Orthen

- 2nd Monmouthshire Regiment

De Britse eenheden van de Monmouthshire, gelegerd in het Fort Orthen, werden om 11.00 uur beschoten door Duitse artillerie. [RAP_441025U] Bij een dichtbij zijnde brug werden Britse soldaten door Duits machinegeweer beschoten.⁶³⁶ [**Locatie onbekend**]

Hoog Hei

- 4th Battalion Wech Regiment

Een bataljon van de 4th Battalion ging mm 08.30 uur gingen op verkenning en vonden vele mijnen en boobytraps in de bossen bij qE3946 en qE4046.⁶³⁷ [RAP_441025V]

⁶³³ van der Voort, *Orthen in de oorlog* (2006) 23.

⁶³⁴ TNA UK WO171-923.

⁶³⁵ TNA UK WO171-1133.

⁶³⁶ TNA UK WO171-1348; SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 988.

⁶³⁷ TNA UK WO171-1389.

De gevechten in de binnenstad van 's-Hertogenbosch

- 1/5 Battalion Welch Regiment
- 7th RWF & East Lancashire Regiment
- Panzerjägerabteilung 559 (2^e en 3^e Kompagnie)
- Ewald

Afbeelding 59: De Britse troepenbewegingen van 25 tot 27 oktober 1944. Bron: Didden en Swarts, *Chill* 383.

Terwijl de 158th Infantry Brigade 's-Hertogenbosch bevrijdde, zouden de 160th en 71th Infantry Brigade naar het noorden trekken naar de Maas. In totaal had de 160th Infantry Brigade 30 antitankwapens tot haar beschikking. ⁶³⁸ **[Historische context]**

De brandweer van 's-Hertogenbosch meldde dat op deze dag het granaatvuur op het middengedeelte van de stad steeds heviger werd. **[RAP_441025M01]** Om 09.28 uur werd er brand gemeld bij het Groot Ziekengasthuis in de Nieuwstraat, **[RAP_441025M02]** een deel van het materiaal werd vervolgens doorgestuurd naar een tweede brand aan de Hooge Steenweg. **[Locatie onbekend]** Het nablussen bij de Nieuwstraat werd geregeld onderbroken door het vallen van granaten. Om 15.00 uur maakte de brandweer melding van Britse tanks in de Nieuwstraat. Op last van Duitse militairen werd het blussen van de brand aan de Hooge Steenweg gestaakt. **[Historische context]** De brandweer maakt om 18.00 uur melding dat de Wilhelminabrug is opgeblazen. **[RAP_441025N01]** Om 18.40 uur maakt de brandweer melding dat de brand op de Orthenstraat zich verder heeft uitgebreid naar vijf percelen. **[Locatie onbekend]** Om 18.40 uur melding van brand bij het Paleis van Justitie. ⁶³⁹ **[RAP_441025M03]**

⁶³⁸ TNA UK WO171-694.

⁶³⁹ SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 047 inv.nr. 21.

Afbeelding 60: Een vliegtuigbom op de Wilhelminabrug (Stationsbrug). Vliegtuigbommen werden door Duitse eenheden gebruikt om de bruggen onklaar te maken. Bron: SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 1242.

De Britse eenheden, inmiddels met een bruggenhoofd over de Zuid-Willemsvaart, hadden de Duitse eenheden doen terugtrekken tot achter de Dommel. De Duitse verdedigingslinie in 's-Hertogenbosch werd op deze dag opgesteld vanaf de Triniteitstraat via de Markt naar het station. Alle *Panzers* werden teruggetrokken tot achter de Dommel.⁶⁴⁰ De Duitse verdedigingslinie van de parachutisten van *Ewald* liep van het station tot de Diezebrug.⁶⁴¹ **[Historische context]** Duitse eenheden hadden, door gebrek aan dynamietladingen, de overige bruggen over de Dommel met geïmproviseerde springladingen van vliegtuigbommen opgeblazen. De Duitse eenheden zaten verschanst aan de westelijke zijde van de Dommel, en de Britse militairen aan de andere kant. Opnieuw werd er Duitse versterking geleverd die dag, namelijk de *Sturmgeschütze* van de *Panzerjägerabteilung 559 (2^e en 3^e Kompagnie)*.⁶⁴² Het opblazen van de bruggen over de Dommel door Duitse eenheden was niet volledig geslaagd. Twee bruggen waren amper beschadigd, de brug nabij het Willeplein en de Wilhelminabrug (huidige Stationsbrug). Tijdens het oversteken van de bruggen, rapporteerden Britse militairen vreemde explosieven te zien, die zij meden.⁶⁴³ **[RAP_4410250]**

Gevechten in de Muntel

- *6th Royal Welch Fusiliers*
- *Oberst Dewald*

Om 14.00 uur bereikten de *RWF* qE322465 (Muntel). Een Duitse aanval werd hier afgeslagen.⁶⁴⁴ Als afleidingsmanoeuvre van de daadwerkelijk aanval in het zuidoosten van de stad, deden de *6th RWF, B Company*, bij de Citadel een poging om naast de Jan Heinsstraatbrug met bootjes de Zuid-Willemsvaart over te steken onder dekking van de mist. Juist tijdens de oversteek trok de mist weg en de Britse soldaten werden van alle kanten beschoten door Duits machinegeweervuur waarop *B Company* zich terugtrok.⁶⁴⁵

⁶⁴⁰ van Gent, *Ooggetuigen in het licht van 2000* (1999), Boeijen, *Vliegen en Vechten* (2004) 201.

⁶⁴¹ Didden, "Een strategische plaats. De bevrijding" in *Wegens bijzondere omstandigheden... 's-Hertogenbosch in bezettingstijd 1940 – 1944* (red. R. Kok) (2008) 318.

⁶⁴² Didden en Swarts *Brabant bevrijd* (1993), 195-197.

⁶⁴³ K. Margry en L. van Gent, *Documentaire De bevrijding van 's-Hertogenbosch*. Geraadpleegd via Youtube op 17 januari 2022.

⁶⁴⁴ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 56.

⁶⁴⁵ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 125; TNA UK WO171-1385.

[RAP_441025W] Duitse eenheden vanuit de meelfabriek beschoten een Britse pantserwagen aan de overzijde van de Diezebrug. De Britse pantserwagen vuurde met drie salvo's terug op de meelfabriek (bloemkamer). De huidige locatie is Buitendijk 25/26.⁶⁴⁶ **[RAP_441025P]**

Gevechten in Binnenstad Oost

- *1/5 Battalion Welch Regiment*
- *7th RWF & East Lancashire Regiment*
- *7th Armoured Corps The Buffs*
- *East Riding Yeomanry*

Dankzij het bruggenhoofd bij Sluis 0 konden de Britse eenheden de Zuid-Willemsvaart oversteken en via het zuidoosten de binnenstad van 's-Hertogenbosch intrekken. Drie bataljons trokken de binnenstad in om 13.30 uur via de baileybrug bij Sluis 0 (welke voortdurend door Duitse artillerie werd beschoten). Het *4th Bataljon*, de *6th RWF*, zorgde voor afleiding ten noordoosten van de stad bij de Citadel. Het doel deze dag was om door te stoten naar de Wilhelminabrug, het station en het Marktplein. De *1/5 Battalion Welch Regiment* trok op via de Zuidzijde van de Zuid-Willemsvaart, via de Jan Heinsstraat de Orthenstraat in en via de Kardinaal van Rossumplein, de Nieuwstraat en de Hinthamerstraat in. De *7th RWF* trok op via de Hinthamerstraat, Hekellaan, Bethaniestraat, Papenhulst, Casinotuin, Parade, Putstraat, Verwersstraat en Kerkstraat naar de Markt. **[Historische context]** Bij het plantsoen van het Casino vielen Duitse granaten. **[RAP_441025Q]** De derde groep van de East Lancs trok op via de Hekellaan, Zuidwas, Spinhuiswal en Parklaan naar het Wilhelminapark (huidige Heetmanplein). Via de zijstraten rukten zij op in de richting van Vugtherstraat en Markt. Een Britse tank aan het einde van de Parklaan werd in brand geschoten door een Duitse tank welke bij de Willemsbrug stond opgesteld.⁶⁴⁷ **[RAP_441025R]** *A Company* om 10.30 uur werd vrij direct door Duits vuur beschoten bij de kerk qE324461. **[RAP_441025S01]** De oorzaak waren Duitse eenheden in een huis met groene luiken. Het huis werd beschoten. **[Locatie onbekend]** Via het Wilhelminapark trokken zij op, de Duitse artillerie was zwaar. Toen de *East Lancs* vijftien minuten stil stonden, werden zij zwaar beschoten door Duitse artillerie. **[RAP_441025S02]** Bij het Paleis van Justitie, waar Duitse soldaten verschanst zaten, werden twee granaten van Sherman tanks op geschoten.⁶⁴⁸ **[RAP_441025S03]** In de nacht werd een Anti-Tank gun gebracht en opgesteld bij qE314457.⁶⁴⁹ **[RAP_441025T]** De *4th Battalion Welch Regiment* trok via Orthen 's-Hertogenbosch binnen en richtte zijn hoofdkwartier in het Sint Jozefhuis.⁶⁵⁰ **[Historische context]**

⁶⁴⁶ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr 82 en 140.

⁶⁴⁷ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 125 en toeg.nr. 236 inv.nr. 7; Verstraeten, *Storm over 's-Hertogenbosch (1944)* 29; Van Santvoort, *In d'n oorlog* (2014) 114-116.

⁶⁴⁸ Didden, "Een strategische plaats." in *Wegens bijzondere omstandigheden...* (red. R. Kok) (2008) 316.

⁶⁴⁹ Lancashire Infantry Museum, *The History of the East Lancashire Regiment 1939-1945* (2016) 139-142; L. van Gent, *Verhalen van Bosschenaren en anderen 1940-2000*. (1999) 8.

⁶⁵⁰ Van Santvoort, *In d'n oorlog* (2014) 117.

Afbeelding 61 en 44: Hinthamerstraat. De rechterweg in de Nieuwstraat richting Markt en Britse soldaten zoeken dekking bij de Hinthamerstraat 63 en 65. Bron: SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 1231.

26 oktober 1944

Empel en Meerwijk

De inwoners van de gemeente Empel en Meerwijk werden geëvacueerd. Pas in mei 1945 mochten de inwoners terugkeren.⁶⁵¹ **[Historische context]**

Hedel

De brug naar Hedel werd opgeblazen.⁶⁵² **[RAP_441026E]**

Artillerie

Het *81st* en *83rd Field Regiments* ondersteunden de aanval van de *East Lancs* bij qE312457. **[RAP_441026A]** Er werd onder andere een rookgordijn aangelegd aan de linker flank van de aanval. Overdag stuurde de *116th Light Anti-Aircraft* vier troepen (4 x 4 stuks artillerie) om de bruggen in het westen van de stad 's-Hertogenbosch te beschermen. Om 16.00 uur werd de *53 Heavy Regiment* verplaatst naar qE3747 en qE3748 (Rosmalen). **[Locaties onbekend]** In de avond werd er opnieuw door *53 Heavy Regiment* geschoten op mogelijke Duitse vluchtroutes, met name de bruggen en ponsen over de Maas.⁶⁵³ Om 14.00 uur begon de artillerieaanval op de kerk in Empel, vanuit Rosmalen, waar vermoedelijk een Duitse observatiepunt was gelegerd. Volgens lokale literatuur zouden er ook fosforgranaten zijn gevallen op Empel.⁶⁵⁴ **[RAP_441026B01]** Duitse artillerie trof het St. Carolusziekenhuis (Jan Heinsstraat 3-5). Om 02.45 vielen er granaten aan de Verwerstraat en Zusters van de Choorstraat (kloostercomplex aan de Choorstraat).⁶⁵⁵ **[RAP_441026B02]** Zestig granaten vielen op het industrieterrein **[Locatie onbekend]** en de Hooge Donken. **[RAP_441026B02]** Om 12.00 uur sloegen honderden granaten in op het industrieterrein.⁶⁵⁶ **[Locatie onbekend]**

Overzicht artilleriebeschietingen 53rd Welch Division⁶⁵⁷ **[RAP_441026C]**

⁶⁵¹ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 8; Boeijen, *Vliegen en Vechten* (2004) 201; Bekker, de, *Empel in het bijzonder. Rustig en onrustig* (1993) 130 en 134.

⁶⁵² van den Oord, *Engelen en Bokhoven bevrijd* (2019) 43; Bekker, de, *Empel in het bijzonder* (1993) 128.

⁶⁵³ TNA UK WO171-560.

⁶⁵⁴ TNA UK WO171-1348; Bekker, de, *Empel in het bijzonder* (1993) 130 en 134; SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 988.

⁶⁵⁵ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 7.

⁶⁵⁶ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 13.

⁶⁵⁷ TNA UK WO171-979; TNA UK WO171-980; TNA UK WO171-993; TNA UK WO171-529.

	Tijd	Positie	Doelwit	Bijzonderheden
West Rietvelden Oost Boschveld De Moerputten Deuteren	12.30 uur	83rd	310457 Het Zand	Ondersteuning van de East Lancs bij het Afwateringskanaal.
	13.23 uur	133rd	300493 Henriëttewaard	Scale 1 gevolgd door scale 5. Het doel waren Duitse eenheden die aan het lunchen waren
Binnenstad Het Zand	13.45 uur	133rd	300493 Henriëttewaard	Scale 1
Muntel / Vliert De Muntel	14.48 uur	133rd	300493 Henriëttewaard	Scale 2
	14.55 uur	133rd	300493 Henriëttewaard	Meer Duitse eenheden op open gebied met mogelijk een Duitse mitrailleur. Er werd een voltreffer gemeld.
Engelen Bokhoven Henriëttewaard	15.50 uur		319468 De Muntel	"Apples" Duitse mortier
	15.45 uur	133rd	30194782 Rietvelden Oost	Scale 3 sweep
	16.00 uur	133rd	30404910 Henriëttewaard	Scale 3
	16.32, 16.25 en 1646	133rd	M41 [Locatie onbekend]	
	17.02 uur	133rd	300493 Henriëttewaard	Scale 2, Duitse eenheden
	17.15 uur	83rd 356477 Heer en Beek	302466 Boschveld	Scale 10
	17.43 uur	133rd	30154672 Deuteren	Voor periode iedere twintig minuten aangevallen
	18.55		29624602 De Moerputten	Mike Target (gehele artillerie regiment) voor twee uur. Scale 10
	19.00	83rd	302466 en 29624602 De Schutskamp en De Moerputten	Scale 10
	20.45 uur	133rd	27225168, 26265230, 29425178, Bokhoven, Henriëttewaard	Ieder doel moest zes keer beschoten worden tussen 20.45 en middernacht in scale 1.

's-Hertogenbosch (Orthen)

Om 12.00 uur werden de 2nd Monmouthshire Regiment in Orthen licht door Duitse artillerie beschoten.⁶⁵⁸ [RAP_441026O]

's-Hertogenbosch, 116th Light Anti-Aircraft Regiment

In de avond van 26 op 27 oktober 1944 werden Duitse vluchtroutes onder vuur genomen over de Maas.⁶⁵⁹ Om 11.12 uur werd 's-Hertogenbosch beschoten door Duitse artillerie. Er werd gevochten bij 3146. [**Locatie onbekend**] Bij qE295516 zou een zwaar Duits kanon staan. [RAP_441026D] Burgers rapporteerden drie kanonnen bij qE31055396, [**>1,3 km buiten onderzoeksgebied**] één kanon bij qE31285422, [**>2,3 km buiten onderzoeksgebied**] Hoofdkwartier bij qE34635500, [**>1,9 km buiten onderzoeksgebied**] wapenposities bij qE29845225.⁶⁶⁰ [**>250 m buiten onderzoeksgebied**]⁶⁶¹

Grondoorlog

In totaal had de 160th Infantry Brigade 24 antitankkanonnen tot haar beschikking.⁶⁶² De Duitse manschappen beschikten over zware *Sturmgeschütze* maar slechts 450 manschappen verdeeld over twee bataljons. Het *Feldersatzbataillon 347* was gelegerd tussen het Afwateringskanaal en het station, de parachutisten van Ewald was ingegraven vanaf het station tot aan de Diezebrug.⁶⁶³ [**Historische context**]

⁶⁵⁸ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 988.

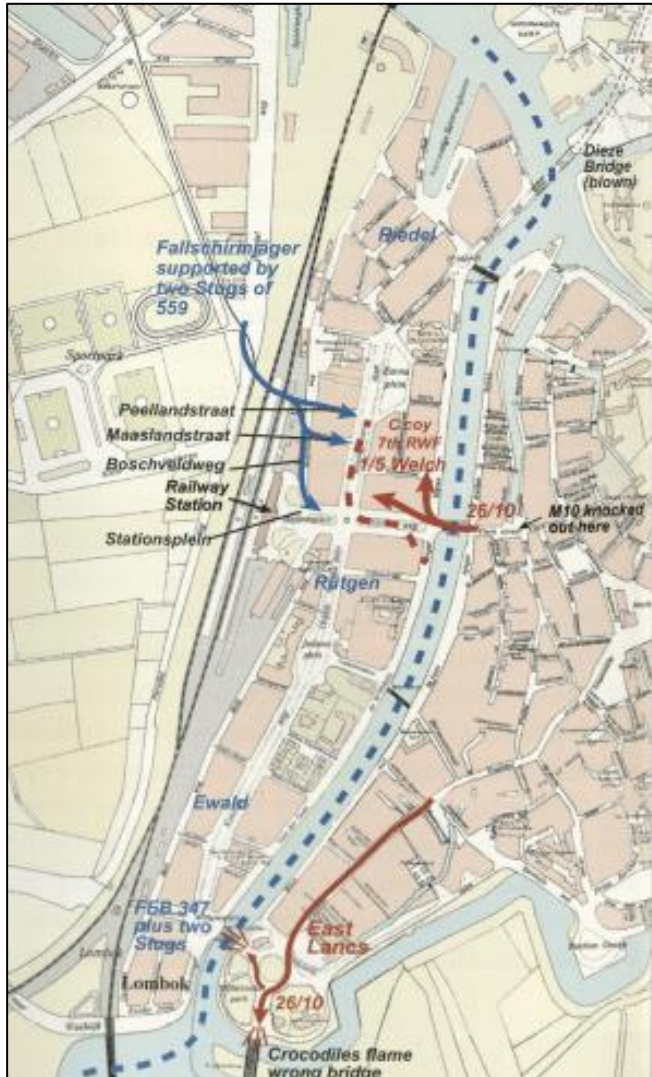
⁶⁵⁹ TNA UK WO171-1133.

⁶⁶⁰ TNA UK WO171-993.

⁶⁶¹ TNA UK WO171-993.

⁶⁶² TNA UK WO171-694.

⁶⁶³ Didden, "Een strategische plaats." in *Wegens bijzondere omstandigheden...* (red. R. Kok) (2008) 318.

Afbeelding 62: De Duitse en Britse troepen op 26 oktober 1944. Bron: Didden en M. Swarts, *Autumn Gale Herbst Sturm. Kampfgruppe Chill* (2013) 396.

In de ochtend trokken eenheden van de *Schwere Heeres Panzerjäger-Abteilung 559* naar huizen rondom het station. Twee Duitse *Sturmgeschütze* hielpen de infanterie.⁶⁶⁴

De brandweer van 's-Hertogenbosch maakte melding om 11.25 uur van brand bij de Breede Haven, opnieuw brand bij het paleis van Justitie door een granaatinslag om 11.58 uur.

[RAP_441026I01] Om 11.58 uur waren de granaatinslagen zo heftig, dat de brandweer niet kon uitrukken. Om 14.15 uur is de brandweer uitgerukt, onder granaatvuur en tankgeschut, naar de brand aan de Visstraat. **[Context bij melding RAP_441026G]** Om 14.59 melding van brand aan het pand de Gruyter. **[Locatie onbekend]** Terwijl er groot gevaar was voor granaten en mitrailleurvuur rukte de brandweer toch uit, daar er burgers in het pand aanwezig waren en tonnen levensmiddelen. Om 17.40 uur werd er opnieuw brand gemeld aan de Nieuwstraat, er bleek opnieuw een granaat ingeslagen te zijn naast het Groot Ziekengasthuis.

[RAP_441026I03] Om 20.15 uur werd er brand gemeld aan de Lepelstraat **[RAP_441026I04]** en Binnendieze. **[Locatie onbekend]** Het materiaal moest over de Visstraat gelegd worden, welke nog steeds onder Duits mitrailleurvuur lag vanaf de overzijde van de Wilhelminabrug.

[RAP_441026J] Kruiwend hebben de brandweerlieden moeten werken. Om 22.10 uur meldde de brandweer meester te zijn over de branden bij de Visstraat, Binnendieze, Lepelstraat, Breede Haven, Kruisstraat en Karrenstraat.⁶⁶⁵ **[Historische context]**

⁶⁶⁴ J. Didden en M. Swarts, *Autumn Gale Herbst Sturm. Kampfgruppe Chill* (2013) 395, 404.

⁶⁶⁵ SADB 's-Hertogenbosch toeg. nr. 047 inv. nr. 21.

Empel

Duitse eenheden keren terug naar Empel vanaf de Benedendijk.⁶⁶⁶ **[Historische context]**

De gevechten bij de Wilhelminabrug en 't Zand

- *1/5 Batallion Welch Regiment (D Company)*
- *Schwere Heeres Panzerjäger-Abteilung 559*

Om 08.00 uur werden eenheden van de *1/5 Batallion Welch Regiment* beschoten bij de Wilhelminabrug qE315468 door Spandauvuur en een gemechaniseerd anti-tankkanon. **[RAP_441026P]** Duitse eenheden deden meerdere pogingen om de brug in te nemen. Om 11.00 uur stormde de *4th Welch* over de Wilhelminabrug de Dommel, onder dekking van Brits tankvuur. Op de hoek van de Havensingel stakte de aanval al. De gehele dag bleef de *1/5 Welch* op de hoek. Zij werden beschoten door Spandauvuur en gemechaniseerd anti-tankkanon. Ook werden de *1/5 Welch* beschoten met Britse fosforgranaten en een Brengun, welke de Duitse soldaten hadden buitgemaakt van *B Company 1/5 Welch* bij de Diezebrug.⁶⁶⁷ Duitse eenheden deden meerdere pogingen om de brug in te nemen. Duitse artillerie beschoten de Britse eenheden op de Wilhelminabrug.⁶⁶⁸ De *141th Armoured Corps* beschreef de situatie alsof de Duitse eenheden al hun overgebleven munitie opschoten.⁶⁶⁹ **[RAP_441026F]** Een *M-10 Tank Destroyer* werd in brand geschoten door een Duitse *Sturmgeschütze*, opgesteld op het Stationsplein, in de Visstraat (voor de Rotterdamse bank, welke hierbij in brand vloog).⁶⁷⁰ **[RAP_441026O]**

⁶⁶⁶ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 237 inv.nr. 99.

⁶⁶⁷ Documentaire Karel Margry en Luc van Gent.

⁶⁶⁸ Van Santvoort, *In d'n oorlog* (2014) 123; SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 125.

⁶⁶⁹ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 1023.

⁶⁷⁰ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 89.

Afbeelding 63: De uitgeschakelde Britse tank in de Visstraat. De schade aan de omliggende gebouwen is groot. Bron: SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 67.

Afbeelding 66: Duitse Fallschirmjäger eenheden in de Peellandstraat op 26 oktober 1944. Bron: Didden en M. Swarts, *Autumn Gale Herbst Sturm. Kampfgruppe Chill* (2013) 400.

Afbeelding 65: Duitse infanterie-eenheden inspecteren een explosie om de hoek van de straat. Rechts lopen Duitse Grenadiers naar het Stationsplein met ondersteuning van een Sturmgeschütze van 559. Bron: Didden en M. Swarts, *Autumn Gale Herbst Sturm. Kampfgruppe Chill* (2013) 401.

Afbeelding 64: Duitse infanterie en Grenadier-eenheden onder dekking van een rookgordijn bij het station en de Boschveldweg. Bron: Didden en M. Swarts, *Autumn Gale Herbst Sturm. Kampfgruppe Chill* (2013) 403.

De Duitse eenheden hielden alleen nog stand bij het station.⁶⁷¹ Om 11.16 uur werd er gevochten in de Brugstraat, Emmaplein en Koninginnelaan tussen Britse en Duitse eenheden met tanks, granaatwerpers en mitrailleurs. [RAP_441026H01] Via de Majjweg, de Koningsweg en de Van der Does de Willeboissingel werd een weg gevochten naar de Stationsweg. Tijdens deze gevechten werden wederom Britse fosforgranaten ingezet.⁶⁷² De Britse en Duitse gevechten bij het station werden gevochten met handgranaten en Brenguns. Ook op deze dag was de Duitse *Sturmgeschütze* nog actief bij het station.⁶⁷³ [RAP_441026H05] Een ooggetuige schreef in een dagboek hoe het geluid zich steeds verder verplaatste naar het station. Om 14.00 uur werd er aanhoudend granaatvuur aangelegd op de Veemarktbuurt. [RAP_441026H06] Om 17.00 uur braken er branden uit, met de hevigste branden op het Emmaplein, Havensingel, Koninginnelaan en tussenliggende straten.⁶⁷⁴ [RAP_441026H02] Er was brand bij de Lepelstraat, Binnendieze, Visstraat, Breede Haven, Kruisstraat en Karrenstraat. Exacte locatie werd niet genoemd.⁶⁷⁵ De schoorsteen van de meelfabriek werd kapotgeschoten en de bloemkamer stond in brand.⁶⁷⁶ [RAP_441026H03] Het station van 's-Hertogenbosch stond in brand.⁶⁷⁷ [RAP_441026H04] Granaten vielen aan de Vughterdijk 5 (Vughterstraat 133).⁶⁷⁸ [RAP_441026H05] De Britse eenheden samen met de *East Lancs* wisten de strijd te winnen. De laatste Duitse scherpschutters in de huizen werden onschadelijk gemaakt, welke in de nacht gemakkelijk ging bij het licht van het in brand staande station. Om 21.30 uur werd het Britse hoofdkwartier gevestigd in de voormalige *712 Infanterie Division* hoofdkwartier.⁶⁷⁹ [Historische context] De Havensingel werd op deze dag van twee kanten beschoten, zo meldde burgers welke woonden op de hoek van de Havensingel en de Brugstraat.⁶⁸⁰ [RAP_441026N]

De gevechten bij de Willemsbrug en 't Zand

- *1st Battalion East Lancashire Regiment*
- *Schwere Heeres Panzerjäger-Abteilung 559*

Met het eerste licht, spotte een Duitse tank de antitankkanon (qE312457) van de *East Lancs* aan de Vughterbrug als eerste en vuurde. De munitie van het antitankkanon ontplofte en bijna de gehele crew van de antitankkanon kwam om. De tank die antitankkanon van de *East Lancs* uitgeschakelde stond voor het station op het plein. Vanuit deze positie beschoot de tank de brug.⁶⁸¹ [RAP_441026K] Vlammenwerpers werden opgesteld rond 15.00 uur aan de Vughterdijk (huidige Vughterstraat) met opdracht vanaf het Wilhelminapark over de brug op het Duitse kanon te schieten. Dit Duitse kanon stond op de hoek van de Koningsweg en de van der Doessingel.⁶⁸² [RAP_441026L] Een Britse *Crocodile* werd bij de Willemsbrug uitgeschakeld door een *Sturmgeschütze*.⁶⁸³ [RAP_441026L02]

Vanwege de gevechten bij de Wilhelminabrug, staken de *East Lancs* over bij de Willemsbrug. Ondanks de pogingen van de Duitse eenheden om de Willemsbrug te laten ontploffen, was deze nog toegankelijk om over te steken.⁶⁸⁴ [RAP_441025N02] Twee *Crocodiles* van de *7th Armoured Corps* vuurden op de verkeerde brug, die ten zuiden van het Wilhelmina Park.⁶⁸⁵ [RAP_441026L03] Bij de Vughterbrug en Willemsbrug werd ook een *Crocodile* ingezet van de *141st Regiment*. Bij het Esso benzinestation werd een Britse vlammenwerper van *141st Royal Armoured Corps* geraakt door een Duitse *Sturmgeschütze*, echter de granaat ontplofte niet.⁶⁸⁶

⁶⁷¹ Didden en Swarts *Brabant bevrijd* (1993), 198-199; SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 84.

⁶⁷² Van Santvoort, *In d'n oorlog* (2014) 137.

⁶⁷³ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 927.

⁶⁷⁴ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 13.

⁶⁷⁵ SADB 's-Hertogenbosch toeg. nr. 047 inv. nr. 21.

⁶⁷⁶ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr 82.

⁶⁷⁷ Verstraeten, *Storm over Den Bosch* (1944) 30.

⁶⁷⁸ Reijnen en van Grinsven, *Liefste Daggie*, (2019) 189; omnummeringslijst 1947 www.bossche-encyclopedie.nl.

⁶⁷⁹ TNA UK WO171-1385; SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 1021; 125.

⁶⁸⁰ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr 88.

⁶⁸¹ Lancashire Infantry Museum, *The History of the East Lancashire Regiment 1939-1945* (2016) 142; SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 1021; 125; toeg.nr. 237 inv.nr. 100.

⁶⁸² SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 125.

⁶⁸³ Didden, "Een strategische plaats." in *Wegens bijzondere omstandigheden...* (red. R. Kok) (2008) 319.

⁶⁸⁴ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 960 en 963.

⁶⁸⁵ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 877.

⁶⁸⁶ van Gent, Ooggetuigen in het licht van 2000 (1999) 80; Didden en Swarts, *Autumn Gale Herbst Sturm. Kampfgruppe Chill* (2013) 404.

De twee Duitse *Sturmgeschütze* werden getroffen door Britse anti-tank wapens en trokken zich terug.⁶⁸⁷ **[Locatie onbekend]**

Afbeelding 67: De Britse *Crocodile* in actie bij het Esso tankstation aan het Heetmanplein. Bron: SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 1238.

Om 12.00 uur stormden de 7th *RWF* de Willemsbrug over. Zij eindigde bij de hoek van de v.d. Doessingel. Net als de 4th *Welch* verbleven ze de gehele dag op hun locatie doordat zij ingesloten waren.⁶⁸⁸ **[Historische context]**

Om 11.20 uur gingen de *East Lancs* in de aanval en veroverde twee Duitse mitrailleurposten. **[Locatie onbekend]** Bij deze aanval hadden zij geen artillerie ondersteunen maar kregen wel ondersteuning van een bataljon met mortieren. De *East Lancs* richtte zich op het noordwesten bij de brug. Om 12.15 uur ontvingen zij artillerie ondersteuning en een rookgordijn. Echter het rookgordijn was niet dik genoeg, waardoor er extra 3 en 2 inchmortieren werden ingezet. De 83rd *Field Regiment* legde een rookgordijn aan bij het station, waar de Duitse tank stond. Om 13.15 uur arriveerden de *Crocodiles* via de Vughterstraat. Britse artillerie beschoot de overzijde van het kanaal. De *East Lancs* rapporteerden dat Duitse artillerie deze dag zeer zwaar was:

“[...] *in fact the most violent known since Normandy days*”. **[RAP_441026M]**

Het doel van de Duitse artillerie was met name de Willemsbrug welke de *East Lancs* over waren gestoken. De artilleriebeschieting was van zware Duitse kaliber. Een kist met 2 mortieren H.E. ontplofte tijdens de Duitse artilleriebeschietingen.⁶⁸⁹ **[Locatie onbekend]** Het hoofdkwartier van de *East Lancs* werd geraakt door een voltreffer (High Explosive shell [sic]). **[Locatie onbekend]** Nadat de Britse eenheden waren overgestoken, kwamen er zes tot acht Duitse tanks en infanterie-eenheden vanuit het Sportpark. Gedurende de gehele dag werd het gebied uitgekamd en er vonden gevechten plaats.⁶⁹⁰

⁶⁸⁷ Didden en Swarts, *Autumn Gale Herbst Sturm. Kampfgruppe Chill* (2013) 404.

⁶⁸⁸ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 125.

⁶⁸⁹ TNA UK WO171-1330.

⁶⁹⁰ Lancashire Infantry Museum, *The History of the East Lancashire Regiment 1939-1945* (2016) 143-144.

Afbeelding 68: Een antitankwapen van de *East Lancs*, net over de Willemsbrug bij het Willemsplein. De schade aan de omliggende gebouwen is groot. Het gebouw rechts tussen twee Britse soldaten stond in brand. Bron: SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 1240.

Afbeelding 69: De Willemsbrug met Britse eenheden (waarschijnlijk de East Lancashire Regiment). Op de voorgrond, rechts, is het gat in de brug te zien. Meerdere gebouwen stonden in brand. SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 1240.

27 oktober 1944

Artillerie

Empel en Meerwijk (Gewande)

De *83rd Field Regiment* rapporteerde Duitse eenheden bij qE349511. De *Manchesters* waren gelegerd bij qE34054870. **[Historische context]** De eenheid rapporteerde brand te kunnen zien.⁶⁹¹ **[Locatie onbekend]**

Rosmalen (Molenhoek)

In de avond werd het hoofdkwartier qE358479 van de *244th Wales Field Company Royal Engineers* door zestien treffers van Duitse artillerie geraakt.⁶⁹² **[RAP_441027O]**

's-Hertogenbosch

Overdag vuurde de *116th LAA* twaalf rondes op de fabrieken in de Veemarktkwartier. Met een machinegeweer schoten de Britse soldaten op de gebouwen. In totaal werden er 146 40 mm granaten afgevuurd.⁶⁹³ **[RAP_441027C]** In de avond van 27 op 28 oktober 1944 werden bruggen en ponden over de Maas aangevallen. **[Locaties onbekend]** Op deze avond werd het Divisie Hoofdkwartier, aan de Heer en Beek, beschoten door Duitse artillerie.⁶⁹⁴ **[RAP_441027O]** Het Britse hoofdkwartier was gevestigd in het Gouvernementspaleis (Noordbrabants Museum) aan de Verwersstraat. Vanuit het westelijk stadsdeel beschoten de Duitse eenheden met artillerie het paleis. Op honderd meter naast het paleis, viel een lichtkoker [sic] welke ontplofte.⁶⁹⁵ **[RAP_441027K]** Duits artillerieschietstuk op het reeds bevrijdde deel van de stad hield aan, zo vielen er Duitse granaten aan de Citadellaan. De zwaargehavende huizen werden niet compleet vernield. De Duitse artillerie was zo zwaar, dat ze doorsloegen tot in de kelders.⁶⁹⁶ **[RAP_441027L]**

In de ochtend werden zes of zeven Duitse tanks in het noordwesten van de stad gezien. Zij werden beschoten door artillerieschietstuk en anti-tank gun. **[Locatie onbekend]** Om 08.15 uur verschoof *81st Field Regiment* naar qE3346 (Bosschepad). **[RAP_441027P]** Om 08.15 uur ondersteunde zij de *158th Infantry Brigade* bij een Duitse aanval van acht tanks met artillerie en mortieren. **[Locatie onbekend]** Om 11.00 uur was de aanval afgeslagen. Om 14.00 uur verschoof de *83rd Field Regiment* naar qE3247. Om 17.30 uur verschoof *133rd Field Artillery* naar 3448. **[Locaties onbekend]** Om 18.15 uur werd het artillerieschietstuk TEXAS in ondersteuning van *158th Infantry Brigade* uitgevoerd. In de avond werden wederom Duitse vluchtroutes beschoten over de Maas. Ook ten noorden van de rivier werden wapenposities beschoten met artillerie.⁶⁹⁷ *133rd Field Artillery* begon met het verplaatsen naar Hintham qE3447.⁶⁹⁸ **[Historische context]** Duitse artillerieschietstuk op het Sint Jacobshoefje (einde van de Mgr Prinsenstraat), Capucijnenklooster (vd Does de Willeboissingel 12) en de kerk werden zwaar getroffen, met name het Derde Ordegebouw (onderdelen van het Capucijnenklooster, huidige San Domiano klooster). **[RAP_441027A01]** Ook vielen er granaten aan de Vugterstraat van Postelstraat tot Berenwoutstraat. "Bijna elk huis getroffen."⁶⁹⁹ **[RAP_441027A02]**

Overzicht artillerieschietstuk 53rd Welch Division⁷⁰⁰ **[RAP_441027B]**

	Tijd	Positie	Doelwit	Bijzonderheden
West Boschveld Ertveld	00.15		30704570	180 graden
			30804570	140 graden
			31004540	200 graden
De Schutsboom De Moerputten	01.15 uur		310464 Boschveld	270 graden, in ondersteuning van 6th Royal Welch Fusiliers

⁶⁹¹ TNA UK WO171-993.

⁶⁹² SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 1077.

⁶⁹³ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 930; 1056.

⁶⁹⁴ TNA UK WO171-1133; SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 65.

⁶⁹⁵ van Gent, *Ooggetuigen in het licht van 2000* (1999) 87.

⁶⁹⁶ Verstraeten, *Storm over Den Bosch* (1944) 30-31.

⁶⁹⁷ TNA UK WO171-560; TNA UK WO171-1330.

⁶⁹⁸ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 1043.

⁶⁹⁹ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 237 inv.nr. 8 en 11.

⁷⁰⁰ TNA UK WO171-979; TNA UK WO171-980; TNA UK WO171-993; TNA UK WO171-529.

	Tijd	Positie	Doelwit	Bijzonderheden
<u>Binnenstad</u> Het Zand			31174667 Het Zand	360 graden, in ondersteuning van 6th Royal Welch Fusiliers
	Ochtend	83rd	304466 Boschveld	Duitse eenheden
<u>Engelen</u> Kom Engelen Bokhoven	06.55 – 07.05 uur	133rd Hintham 3447	29605057 Kom Engelen	Scale 1
	07.35 uur		304491 Ertveld	Scale 3
	12.00 – 12.15 uur	133rd Hintham 3447	313469 Het Zand	Rate SLOW
	13.20 – 13.30 uur		314471 Het Zand	STONK 215 graden
	16.30	83rd 3346	TEXAS [Locatie onbekend]	
	20.00 – 20.05		294462 De Schutskamp	Scale 2
	21.30 – 01.30 uur 06.00 – 07.00 (28 oktober 1944)		27904710, 26604696, 27104792, 26425260, 29904948 en 29555286 [>250 m buiten onderzoeksgebied] De Moerputten – Vlijmen, Hedel, Bokhoven	leder bataljon had een doel welke iedere twintig minuten op scale 2 moest worden beschoten tussen 21.30 en 01.30 uur en 06.00 en 07.00

Afbeelding 70: Rook van de explosies nabij de Sint Janskathedraal op 27 oktober 1944. Bron: IWM B 11389.

Grondoorlog

De 160th Infantry Brigade nam de taken over van 158th Infantry Brigade. In totaal had de 160th Infantry Brigade 36 antitankkanonnen tot haar beschikking.⁷⁰¹ **[Historische context]**

Engelen

Engelen werd door Duitse soldaten geëvacueerd.⁷⁰² **[Historische context]**

's-Hertogenbosch

De brandweer van 's-Hertogenbosch meldde om 00.07 uur brand bij het Concertgebouw. **[RAP_441027M01]** Aan de oostelijke zijde van de Dommel waren geen branden meer. **[Historische context]** Wél meldde de brandweer meerdere branden in de stad aan de westelijke zijde om 03.20 uur, onder andere het stationsgebouw. **[RAP_441027M02]** Om 09.30 werd er brand gemeld aan de Koningsweg. **[RAP_441027M03]** Brand gemeld in de omgeving van de meelfabriek.⁷⁰³ **[RAP_441027M04]**

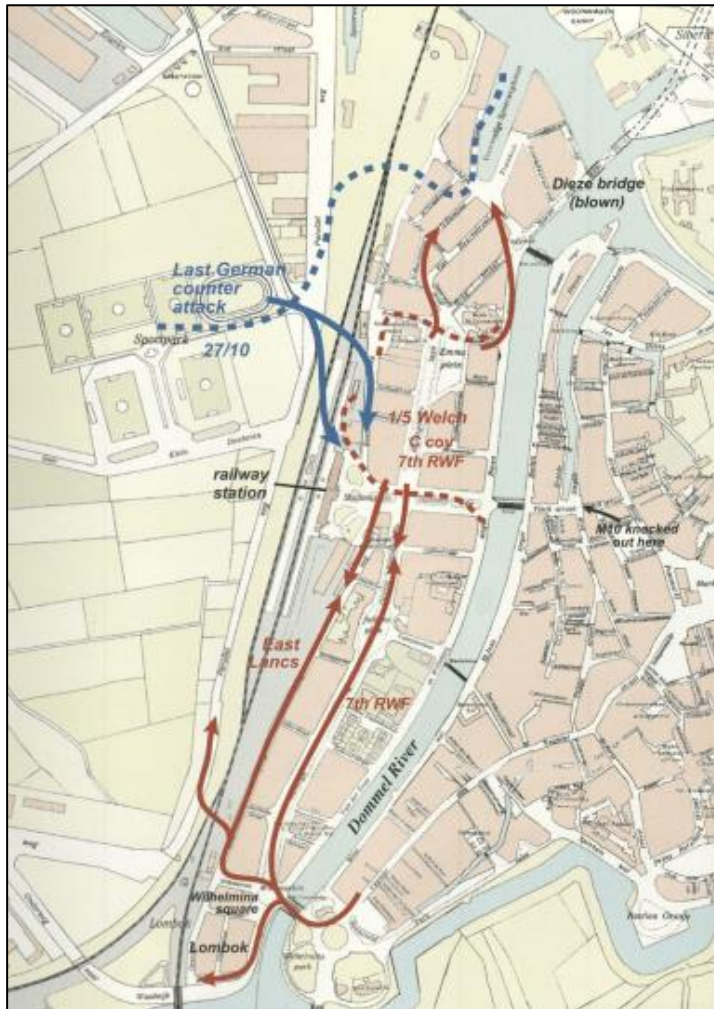
⁷⁰¹ TNA UK WO171-694.

⁷⁰² J.G.M. Biemans, *Engelen grensdorp aan de Dieze* (2011) 218.

⁷⁰³ SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 047 inv.nr. 21.

De gevechten bij 't Zand en het station van 's-Hertogenbosch

- 6th Royal Welch Fusiliers
- 7th Royal Welch Fusiliers
- 4th Battalion Welch Regiment
- East Lancs
- Schwere Panzerjägerabteilung 559
- 712 Infanterie Division
- 59 Infanterie Division
- III./AR 139

Afbeelding 71: De gevechten in het Zand op 27 oktober 1944. Bron: Didden en Swarts, *Autumn Gale Herbst Sturm. Kampfgruppe Chill* (2013) 407.

Om 06.00 uur meldde de *Welch Battalion* dat Duitse artillerie schoot op de bruggen qE328464 en qE328462.⁷⁰⁴ [RAP_441027E] Om 08.10 uur voerden Duitse eenheden een laatste aanval uit. Het Duitse verzamelpunt was het sportterrein ten westen van het station (voetbalveld van Wilhelmina). Zij trokken om 07.30 op vanuit qE304466. Door 20 Duitse artilleriebatterijen werd een spervuur aangelegd op het aanvalsgebied, welke direct hevig werd beantwoord door drie Fieldregimenten van de *Royal Artillery*. Acht rupsvoertuigen van het *Schwere Panzerjägerabteilung 559*, vijf *Sturmgeschütze* en drie *Jagdpanthers*, 150 soldaten infanterie vertrokken vanuit Vlijmen naar het station, via de Boschveldweg en de Koninginnelaan. Op het spoorwegemplacement vielen Britse eenheden de Duitse eenheden aan. [RAP_441027F] Drie Duitse voertuigen, een *Jagdpanther* en twee *Sturmgeschütze* werden bij het station uitgeschakeld.⁷⁰⁵ Een Duitse tank werd onschadelijk gemaakt door 71 *Anti-Tank Regiment*. Met *M10-tankdestroyers* wisten de Britse eenheden de Duitse *Sturmgeschütze* uit te schakelen. In

⁷⁰⁴ TNA UK WO171-1385.

⁷⁰⁵ Kok (red) 'Wegens bijzondere omstandigheden...' (2008), 320; van Gent, *Ooggetuigen in het licht van 2000* (1999) 80-81.

de wijk 't Zand duurde deze gevechten vier uur en het gebied veranderde in een slagveld. De gevechten op 't Zand behoorden tot de hevigste van de bevrijding van 's-Hertogenbosch.⁷⁰⁶ [RAP_441027G] Om 09.30 uur beschoten Duitse eenheden vanaf Deuteren de Parallelweg, Boschveldweg en Emmaplein. Ook vielen er driehonderd granaten in de omgeving.⁷⁰⁷ [RAP_441027H] In de meelfabriek, welke de brand bijna had bereikt, waren nog Duitse eenheden gelegerd. [RAP_441027M04] Met een bootje staken Britse eenheden de Dieze over en de Duitse eenheden in de meelfabriek gaven zich over.⁷⁰⁸ [Historische context] Met Bofors vanaf het Werfpad, schoten de Britse soldaten twaalf ladingen op de Duitse soldaten bij de meelfabriek.⁷⁰⁹ [RAP_441027J]

Afbeelding 72: Britse eenheden van de *East Lancs* maken de oversteek bij de Vughterstraat 109, hoek Berewoutstraat. Bron: SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 1236.

De posities van de *East Lancs* werd zwaar beschoten door Duitse artillerie gedurende de gehele dag. De beschietingen werd voornamelijk verricht door Duitse 8,8 cm. Een *Crocodile* werd hierdoor uitgeschakeld.⁷¹⁰ Duitse eenheden ondernamen een tegenaanval bij de 7th RWF. De Britse soldaten beschoten hen met al het materiaal dat ze hadden en de tegenaanval werd afgeslagen. Tijdens deze gevechten werden het station van 's-Hertogenbosch en de Sint Leonarduskerk zwaar beschadigd.⁷¹¹ [RAP_441027N01] Continu werden de Britse eenheden deze dag beschoten bij het station door Duitse artillerie. Om 17.30 uur lanceerden de *East Lancs* de aanval op de Duitse barakken bij het station. Zij werden hierbij ondersteund met tanks en *Crocodiles* van de 86th *Anti-tank Regiment*. Intense Duitse artillerievuur werd gebruikt op de Britse aanval af te slaan en één *Crocodile* werd hierbij uitgeschakeld door een mortier en vatte vlam.⁷¹² [RAP_441027N02] Britse *Crocodiles* werden ook ingezet bij de Willem I Kazerne.⁷¹³

Na de strijd om 's-Hertogenbosch

Nabij Engelen werd een Duits infanterie-eenheid gelegerd. Na de mislukte tegenaanval op 's-Hertogenbosch had Generaal Neumann, met slechts één infanterie bataljon *I.GR 723* onder bevel. In de avond arriveerde Duitse versterkingen van de *II./SS-Panzer Grenadier-Regiment 22* (250 man met 24 machinegeweren en vier mortieren). Zij werden ten westen van 's-

⁷⁰⁶ Van Santvoort, *In d'n oorlog* (2014) 139.

⁷⁰⁷ De Boschboom *De bevrijding van 's-Hertogenbosch oktober 1944* (1969), 114-115; van Gent, *Oktober 1944. Den Bosch West bevochten* (2001) 17.

⁷⁰⁸ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr 82 en 140.

⁷⁰⁹ Desmense, *Engelen tussen bevrijding en vrijheid* (2020) 19.

⁷¹⁰ TNA UK WO171-1330.

⁷¹¹ Documentaire Karel Margry en Luc van Gent.

⁷¹² The History of the East Lancashire Regiment, 145; SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 1047.

⁷¹³ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 1028.

Hertogenbosch gelegerd. Een Duitse verdedigingslinie werd gebouwd ten westen van 's-Hertogenbosch, bij de Bossche Sloot. De rest van de *Schwere Heeres Panzerjäger-Abteilung* 559 trok zich terug naar Vlijmen en Nieuwkuijk.⁷¹⁴

28 oktober 1944

Artillerie

Empel en Meerwijk - Hedel

Om 08.30 uur verschoof *63 Medium Regiment* naar qE245390. [**>6 km buiten onderzoeksgebied**] Om 10.00 uur begon *53rd Heavy Regiment* met een artillerie aanval op de brug en ponden bij de Maas. [**Locaties onbekend**] Ditzelfde regiment beschoot de kerktoren van Empel. In de avond werd er wederom met artillerie geschoten.⁷¹⁵ [**RAP_441028B**]

Engelen

Britse soldaten beschoten Engelen vanuit de toren van de Lambertuskerk in Orthen.⁷¹⁶ [**RAP_441028G**]

's-Hertogenbosch - Engelen

De gevechten verplaatsen zich naar het noordwesten van de stad. Vanaf de overkant van de Dieze, in de Ertveldse polder, beschoten Duitse eenheden de Britse eenheden met mortier en Spandauvuur, met name aan de Engelseweg waar de Britse eenheden met Bofors reden. [**RAP_441028H01**] Op het stoomgemaal werden 42 granaten afgevuurd, waar het hoofdkwartier gevestigd was van de Duitse compagnie.⁷¹⁷ [**RAP_441028H02**] De Bofors reden terug naar de fabriek van De Gruyter en schoten vanaf daar 90 granaten af op het stoomgemaal van Jan Koolen. Later werden er nogmaals 42 granaten afgevuurd op het stoomgemaal.⁷¹⁸ [**Locatie onbekend**] Na de strijd in de binnenstad, zou in het centrum van de stad nog vele munitie en blindgangers liggen.⁷¹⁹ [**Locatie onbekend**]

Om 14.30 werd de fabriek en gebouwen bij qE303481 tot qE307477 onder vuur genomen door de *116th LAA*. In totaal werden 107 rondes afgevuurd, onder andere met handvuurwapens. De gebouwen werden hierbij vernietigd. Nadat enkele Duitse soldaten zich overgaven, werden er nogmaals 39 rondes afgevuurd. [**RAP_441028D**] Ook werden vijf stuks geschut ingezet bij het hoofdkwartier qE313464. [**RAP_441028E01**] Twee stuks geschut werden om 18.00 uur gebruikt over oversteekplaatsen te beschieten bij qE302492 en qE320513. Er werden in totaal 141 rondes afgevuurd (waarvan 14 tracer munitie).⁷²⁰ [**RAP_441028E02**] Met *Bofors* trok de *116th* over het kanaal in het noorden (waarschijnlijk Engelenkanaal). Vanuit het westen werden zij door Duitse machinegeweren beschoten. Vanuit de overzijde van het kanaal werden Duitse machinegeweren waargenomen en beschoten. Vanuit A en B werden zij door Duitse machinegeweren zwaar beschoten. De gebouwen bij D werden beschoten door Britse machinegeweren.⁷²¹ [**RAP_441028F**]

⁷¹⁴ Didden en Swarts, *Autumn Gale Herbst Sturm*. Kampfgruppe Chill (2013) 410.

⁷¹⁵ TNA UK WO171-560; SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 1043.

⁷¹⁶ Verlaat, *Engelen in oorlogstijd* (1995) 24.

⁷¹⁷ Gent van, *Oktober 1944* (2001) 21-23.

⁷¹⁸ van Gent, *Oktober 1944. Den Bosch West bevochten* (2001) 22-23.

⁷¹⁹ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 97.

⁷²⁰ TNA UK WO171-1133.

⁷²¹ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 930.

Afbeelding 73: Een Bofors van de 116th Light Anti-Aircraft Regiment aan de Engelseweg. Bron; SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 1245.

Overzicht artilleriebeschietingen 53rd Welch Division⁷²² [RAP_441028C]

	Tijd	Positie	Doelwit	Bijzonderheden
West	06.15 uur		30204835 Rietvelden West	Scale 3
Rietvelden West				
Rietvelden Oost	02.00	133rd	303474 Rietvelden Oost	Scale 1
Veemarktkwartier				
De Moerputten	02.30 uur	133rd	30634735 Rietvelden Oost	Scale 1
Engelen				
De Vutter	10.55 – 11.05 uur	133rd	303476 Veemarkthallen	Scale 2
Henriëttewaard				
	13.00		29964935 De Vutter	Scale 3
	13.00		343544 Henriëttewaard	Rook
	15.00	133rd	281470 De Kruiskamp	Ondersteuning van de Ox en Bucks met HE en rook
	16.30 – 17.03 uur	133rd	Target 224 (26424695) De Moerputten - Vlijmen	Grote artillerie aanval
		133rd, 332 Bataljon, 307476	303478 Veemarktkwartier	Duitse troepen

Grondoorlog

In totaal had de 160th Infantry Brigade 36 antitankkanonnen tot haar beschikking. ⁷²³

[Historische context]

Gevechten ten westen van 's-Hertogenbosch

- 4th Welch Regiment
- 1st Battalion of the Oxfordshire and Buckinghamshire
- 1./Grenadier Regiment 732

⁷²² TNA UK WO171-979; TNA UK WO171-980; TNA UK WO171-993; TNA UK WO171-529.

⁷²³ TNA UK WO171-694.

Bij de brug qE282470 bij Deuteren werden de Britse soldaten van de 4th *Welch Regiment* en *Ox en Bucks* onder vuur genomen door Duitse eenheden van de 1./*Grenadier Regiment 732*. **[RAP_441028I01]** Vervolgens werd de brug opgeblazen. Een verkenning van de 244th *Wales Field Company Royal Engineers* trok naar de kapotte brug bij qE281470, onder constant artillerie en mortiervuur. Eenmaal op de brug werd deze nogmaals opgeblazen door Duitse eenheden.⁷²⁴ **[RAP_441028I02]** Het *Welch Regiment* meldde dat in de avond sporadisch de bruggen werden beschoten met Duitse artillerie.⁷²⁵ Tussen 15.00 en 16.00 uur trok een verkenning naar qE281470 waar zij door Duitse soldaten met mitrailleurvuur werden beschoten. **[RAP_441028I03]**⁷²⁶

De *East Lancs* trokken op over de spoorlijn in het zuiden van 's-Hertogenbosch. De Britse aanval werd tegengehouden door de *Feldersatzbataillon 347* en twee *Crocodiles* van de 141st *RAC* kwamen vast te zitten en moesten worden gered terwijl Duitse artillerie op hen regenden. **[Locatie onbekend]** De Britse aanval op de Duitse eenheden ten westen van 's-Hertogenbosch werd niet uitgevoerd, dit omdat het terrein te slecht begaanbaar was en omdat de verwachting was dat de 51st *Highland Division* en 7th *Armoured Division* de Maas de volgende dag zouden bereiken. Daarnaast zorgden een Duitse tegenaanval in het oosten ervoor dat de 53rd *Division* werd overgeplaatst.⁷²⁷ **[Historische context]**

29 oktober 1944

Artillerie

Engelen

Duitse soldaten bevelen de groep evacuees uit Engelen te vetrekken bij het Engelermeer, omdat het daar te onveilig zou zijn. Op weg naar Engelen werden zij tussen 09.50 en 10.10 uur beschoten bij de Kromme Boom (hoek Schoolstraat en de Vlijmense steeg) door Britse soldaten in de kerktoren van Orthen, die hen aanzag voor Duitse soldaten. De beschieting duurde twintig minuten. De beschieting vond plaats bij coördinaat qE296495. Vermoedelijk werden zij beschoten met luchtafweerkanonnen van de Britse *Light Anti-Aircraft Regiment*. **[RAP_441029C]** De meeste slachtoffers werden geraakt op ongeveer 100 meter voor de Kromme Boom op de Vlijmensesteeg.⁷²⁸ **[Locatie onbekend]**

's-Hertogenbosch

Om 16.15 uur begonnen zowel de 81st als de 83rd *Field Regiments* met het aanvalsplan *ALLWAY* in ondersteuning van de 6th *Royal Welch Fusiliers* bij de fabriek qE305477. **[RAP_441029A01]** Er werd met artillerie (*UNCLE targets*) geschoten op Duitse eenheden bij qE2949 (Engelen) in de ochtend. **[RAP_441029A02]** Om 17.30 uur werd er door 7.2 *Medium Battery*, met observatie van 133rd *Field Regiment*, op Duitse soldaten bij Empel met artillerie geschoten. **[RAP_441029A03]** Om 22.00 uur vertrok de 81st *Field Regiment* naar qE2741 en qE2842 in ondersteuning van de 71st *Infantry Brigade*. **[Locaties onbekend]** In de avond werd er met artillerie geschoten.⁷²⁹ Om 02.30 uur werd de wagen van 332 *Bataljon* getroffen door Duitse artillerie.⁷³⁰ Duitse artillerie viel tegenover het Sint Carolus ziekenhuis. **[RAP_441029A04]** Ook vielen Duitse granaten bij de hoek Nieuwestraat en het stadhuis.⁷³¹ **[RAP_441029A05]** Britse soldaten met artillerie aan de Oude Engelseweg, achter de Michelinfabriek, vuurden acht ladingen af op het Duitse hoofdkwartier op het schiereiland. Ter hoogte van de Nieuwe Bak werden Duitse soldaten door Britse soldaten onder vuur genomen. **[Locatie onbekend]**

⁷²⁴ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 1077.

⁷²⁵ TNA UK WO171-694; TNA UK WO171-1385; SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 934.

⁷²⁶ TNA UK WO171-554.

⁷²⁷ Didden en Swarts, *Autumn Gale Herbst Sturm. Kampfgruppe Chill* (2013) 412-413.

⁷²⁸ Biemans, Engelen grensdorp aan de Dieze (2011) 217; Desmense, Engelen tussen bevrijding en vrijheid (2020) 13; van den Oord, Engelen en Bokhoven bevrijd (2019) 8; Verlaat, Engelen in oorlogstijd (1995) 26; Oord, van den, "De burens van 's-Hertogenbosch" in *Wegens bijzondere omstandigheden...* (red. R. Kok) (2008) 296.

⁷²⁹ TNA UK WO171-560.

⁷³⁰ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 1043.

⁷³¹ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 95.

Overzicht artilleriebeschietingen 53rd Welch Division⁷³² [RAP_441029B]

	Tijd	Positie	Doelwit	Bijzonderheden
<u>Engelen</u> Engelen Henriëttewaard De Vutter	00.05 – 00.20 uur		31245053 Vugterpoort	Scale 3
	08.50 uur	133rd	29524954 De Vutter	Scale 3
<u>West</u> Veemarktkwartier	10.15 – 10.25 uur	133rd	Target 2215 (298497) Henriëttewaard	Scale 2
	10.45 uur	133rd	Target 2215 (298497) Henriëttewaard	Rook
	10.56 – 11.05 uur	133rd	29854935 De Vutter	Scale 3
	12.15 uur		303493 Henriëttewaard	Duitse eenheden werden met artillerie beschoten. Inlichtingen werden ook doorgegeven aan de RAF.
	15.15 uur		303493 Henriëttewaard	Een Duitse soldaat werd gespot en beschoten met artillerie. Een voltreffer raakte een huis.
	18.45 uur	83rd 326472 Aartshertogenlaan	303478 Veemarktkwartier	In ondersteuning van 6th Royal Welch Fusiliers
		133rd, 332 Bataljon	297495 Kom Engelen	Duitse eenheden

Empel en Meerwijk

Nabij Empel qE3251 werd een verkenningsploeg door Duits mitrailleurvuur aangevallen.⁷³³ [RAP_441029E01]

Empel en Meerwijk (Gewande)

Het dorp Gewande qE352530 werd vrijverklaard van Duitse eenheden.⁷³⁴ [Historische context]

Engelen

In de nacht werden de sluizen in de dijk, bij de Bak, opgeblazen door Duitse eenheden. Achter Engelen stond Duits geschut opgesteld. De Duitse eenheden werden waargenomen bij het Engelse kanaal ten noorden van 's-Hertogenbosch.⁷³⁵ [Locatie onbekend]

Noordoever Maas, Kerkdriel

Nabij qE340534 en qE348543 werden Duitse eenheden waargenomen.⁷³⁶ [Historische context]

Gevechten Veemarktkwartier, Ertveld en Engelen

- 116th Light Anti-Aircraft Regiment
- Kampfgruppe Wittstock

Duitse eenheden trokken naar het oosten bij qE296495 en vandaar naar het noorden. Zij werden beschoten door Britse artillerie waarbij de Duitse eenheden naar Engelen vluchtte.⁷³⁷ [Context bij melding RAP_441029C] Met een tank of Bofors schoten de Britse eenheden op de terugtrekkende Duitse soldaten. Negentig granaten werden afgevuurd op het stoomgemaal,

⁷³² TNA UK WO171-979; TNA UK WO171-980; TNA UK WO171-993; TNA UK WO171-529.

⁷³³ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 1036.

⁷³⁴ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 1036.

⁷³⁵ Desmense, *Engelen tussen bevrijding en vrijheid* (2020) 33; SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 1036.

⁷³⁶ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 1036.

⁷³⁷ TNA UK WO171-554.

[RAP_441029D] daarna trokken de Bofors naar de kop van het schiereiland. De Duitse soldaten trokken zich terug in het huis van de Bouwhuijsen Betonbouw aan de Engelseweg, waar de Britse soldaten met Breguns op schoten. De Bofors schoten nogmaals 90 granaten op het gebouw. [RAP_441029D01] Bij de fabriek de Gruyter werd een tweede Bofors in stelling gebracht, welke 54 granaten schoot op dezelfde gebouwen tot de munitie op was.⁷³⁸ [RAP_441029D02] Infanterie-eenheden langs de Engelseweg werden beschoten door Duitse mitrailleurs vanaf de Aardappelendijk 9, 11 en 12. [RAP_441029D03] De Britse Bofors beschoten deze Duitse posities, de Duitse mitrailleurs beschoten vervolgens hen. De Bofors schoten op alle Duitse stellingen langs de Aardappelendijk. [Locatie onbekend] Vervolgens begon de Duitse mitrailleurs in de Ertveldse polder ook met schieten. Een Bofors schoot 90 granaten op deze Duitse positie, waarvan er 86 op de Duitse mitrailleurpositie vielen. Langs de Engelseweg langden Duitse mangaten waaruit de Duitse eenheden met mitrailleurs de Britse eenheden van de 116th Light Anti-Aircraft Regiment beschoten. Ook achter de Michelin-fabriek waren Duitse mangaten gegraven. In totaal werden deze dag 760 granaten afgevuurd.⁷³⁹ Nabij het Hinthamerbolwerk werd door burgers brand gemeld, volgens de brandweer ging het echter om de inslag van artilleriegranaten en de stofwolken die daardoor waren ontstaan.⁷⁴⁰ [RAP_441029D04] De 116th Light Anti-Aircraft Regiment schoten bij de fabriek qE3047.⁷⁴¹ De kantonierswoning op het eilandje bij de Veemarkt liep in oktober 1944 een voltreffer op van een granaat. [RAP_441029D05] Mogelijk is deze voltreffer gevallen tijdens de gevechten bij de Veemarkt en ten noorden van 's-Hertogenbosch.⁷⁴² In 's-Hertogenbosch kamden de 6th Fusiliers het kanaal af bij qE303478 tot qE303484, zij werden hierbij ondersteund door artillerie en Light Anti-Aircraft geschut.⁷⁴³ [RAP_441029D06] In het Veemarktkwartier werden Duitse eenheden van *Kampfgruppe Wittstock* gevangengenomen, *Kampfgruppe Wittstock* was ook aanwezig tijdens de gevechten in Rosmalen. Nabij het afwateringskanaal waren twee Duitse wachtposten bij de brug qE248443.⁷⁴⁴ [Historische context]

30 oktober 1944

Artillerie

Om 06.15 uur vertrok 81st Field Regiment om 71st Infantry Brigade te ondersteunen. Op 30 oktober 1944 werd opgemaakt hoeveel de artillerie had geschoten op 's-Hertogenbosch. Tussen 22 en 29 oktober 1944 werden er in totaal de volgende aantallen aan 25 pdr afgeschoten in de strijd om 's-Hertogenbosch:⁷⁴⁵ [RAP_441022R]

81st Field Regiment: 28.735 rondes
 83rd Field Regiment: 39.109 rondes
 122rd Field Regiment: 31.088 rondes
 Totaal 89.932 rondes

Overzicht artilleriebeschietingen⁷⁴⁶ [RAP_441030A]

	Tijd	Positie	Doelwit	Bijzonderheden
West Rietvelden West	24.00 uur	83rd 326472 Aartshertogenlaan	293486 De Rietvelden West	In ondersteuning van 6th Royal Welch Fusiliers
	06.50 uur	83rd 326472 Aartshertogenlaan	293486 De Rietvelden West	In ondersteuning van 6th Royal Welch Fusiliers
Engelen Bokhoven	12.58 – 13.05 uur	83rd	28105090 Engelen – Bokhoven	Scale 1
	18.50 – 19.00 uur	133rd	320514 Maaspoort	Scale 2
Maasport Oud Empel				

⁷³⁸ Desmense, *Engelen tussen bevrijding en vrijheid* (2020) 21-22; van Gent, *Oktober 1944* (2001) 23.

⁷³⁹ van Gent, *Oktober 1944* (2001) 24-25; SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 930.

⁷⁴⁰ SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 047 inv.nr. 21.

⁷⁴¹ TNA UK WO171-560.

⁷⁴² SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 0824 inv.nr. 1056.

⁷⁴³ TNA UK WO171-694.

⁷⁴⁴ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 1036.

⁷⁴⁵ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 65.

⁷⁴⁶ TNA UK WO171-979; TNA UK WO171-980; TNA UK WO171-993; TNA UK WO171-529.

's-Hertogenbosch, Hedel, Vlijmen

In totaal had de *160th Infantry Brigade* 30 antitankkanonnen tot haar beschikking.⁷⁴⁷ De *51st Scottish Highland Division* nam de taak van de *Welsh Division* over. **[Historische context]** Zij werden door Duitse artillerie beschoten vanuit Hedel, Zaltbommel en Vlijmen.⁷⁴⁸ **[Locatie onbekend]** Om 10.35 uur begon de strijd tussen Duitse eenheden en de *116th Light Anti-Aircraft Regiment* (qE303475 – qE304475) opnieuw en 240 granaten werden afgevuurd. Om 14.00 uur volgde een tweede poging de Duitse soldaten uit de fabrieken te verjagen en vuurde de Britse soldaten 520 granaten af. Eén Duitse machinegeweer werd uitgeschakeld.⁷⁴⁹ **[RAP_441030B01]** Bij de Nieuwe Bak, was het Ertveldse Sluisje opgeblazen. **[RAP_441030C01]** Britse soldaten van de *116th Light Anti-Aircraft Regiment* probeerden hier de Dieze over te steken met een plank, maar kwamen hier onder Duits vuur te liggen. **[RAP_441030C02]** De terugtocht verliep chaotisch doordat meerdere planken braken, uiteindelijk kon er onder dekking van een Brits rookgordijn teruggetrokken worden. Dit rookgordijn werd aangelegd door de Britse artillerie, welke zagen dat de soldaten in moeilijkheden waren geraakt.⁷⁵⁰ **[RAP_441030C03]**

De brandweer van 's-Hertogenbosch, in een inventarisatie van de schade, meldde dat de brandweerkazerne door twaalf voltreffers was geraakt.⁷⁵¹ **[RAP_441030C04]**

Engelen

Het schiereiland van 's-Hertogenbosch was inmiddels bevrijd, maar Duitse soldaten waren nog aanwezig op de Engelseweg 11 en bij 13. Drie Boforskanonnen, drie Bren carriers en infanterie-eenheden zetten de aanval in via de Engelseweg. Enkele Bofors bleven op het schiereiland om vanaf daar op de Duitse eenheden te schieten. De Bofors liepen vast bij de Bossche sloot, waar de brug was opgeblazen. Met een plank staken zij de sloot over, deze brak echter en Duitse soldaten schoten op de vastgelopen Britse eenheden.⁷⁵² De brug over de Bossche Sloot bij Engelen werd door Duitse soldaten opgeblazen.⁷⁵³

31 oktober 1944

Rosmalen

Er waren zestig Duitse voltreffers op de pastorie in Rosmalen.⁷⁵⁴ **[RAP_441031A]**

3.8 Bevrijdingsjaar november 1944 – mei 1945

1 november 1944

Engelen (Bokhoven)

Om 10.00 uur werd Bokhoven door Britse artillerie beschoten.⁷⁵⁵ **[RAP_441101A]**

's-Hertogenbosch

De *154th Brigade* nam de taken van de verdediging van 's-Hertogenbosch over en vestigde haar Hoofdkwartier in het Gouverneurspaleis.⁷⁵⁶ **[Historische context]**

2 november 1944

Rosmalen (Hintham)

Aan de wegen bij het villapark in Hintham stonden Duitse kanonnen en artilleriegeschut, welke de Duitse soldaten ijlings hadden achtergelaten.⁷⁵⁷ **[RAP_441102A]**

Bokhoven

Volgens het vooronderzoek van de firma Leemans uit 2016⁷⁵⁸ zou de veerpont van Bokhoven zijn aangevallen met 46 x 60 lb raketten en een kanon door zes Britse Hawker Typhoon jachtbommenwerpers van *174 Squadron*. Volgens de *Operation Records Book* viel het Squadron 30 tot 40 schepen aan op de Maas nabij "Holst" [sic] ten zuidoosten van Gorinchem. De jachtbommenwerpers vielen aan tussen 14.31 en 17.25 uur. De coördinaten zijn onleesbaar

⁷⁴⁷ TNA UK WO171-694.

⁷⁴⁸ Biemans, *Engelen grensdorp aan de Dieze* (2011) 218-219.

⁷⁴⁹ TNA UK WO171-1133.

⁷⁵⁰ Desmense, *Engelen tussen bevrijding en vrijheid* (2020), 22-23; SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 930.

⁷⁵¹ SADB 's-Hertogenbosch toeg. nr. 047 inv. nr. 21.

⁷⁵² van Gent, *Oktober 1944. Den Bosch West bevochten* (2001) 26-28.

⁷⁵³ Biemans, *Engelen grensdorp aan de Dieze* (2011) 217.

⁷⁵⁴ Harmens, *Rosmalen in de vuurlinie* 89.

⁷⁵⁵ van den Oord, *Engelen en Bokhoven bevrijd* (2019) 44.

⁷⁵⁶ TNA UK WO171-680.

⁷⁵⁷ Bijlen, *Oorlogsdagboek* (2019) 48.

⁷⁵⁸ VO CE Maas en Maaskanalen t.h.v Engelen tussen km 221,2 en 222,3 (2016).

in de 2TAF gegevens, alleen het coördinaat qE2154 is leesbaar, welke ligt nabij Heusden aan de Afdamde Maas.⁷⁵⁹ **[Buiten onderzoeksgebied]**

's-Hertogenbosch

Duitse artillerie viel op de Parade bij het Casino, bij het klooster van de fraters (Sonniusstraat 3).⁷⁶⁰ **[RAP_441102B]**

3 november 1944

Engelen (Bokhoven)

Granaten vielen op de haven van Bokhoven.⁷⁶¹ **[RAP_441103A]**

's-Hertogenbosch

Het was ontdekt dat in het uiterste puntje van het schiereiland bij de Veemarkt zich nog Duitse eenheden bevonden. **[Historische context]** De Schotse *51st Highland Division* schoot twintig granaten af **[RAP_441103B]** en bevrijdde ook het laatste deel van 's-Hertogenbosch.⁷⁶² **[Historische context]**

4 november 1944

Engelen (Bokhoven)

Twee bommen [literatuur maakt melding van bommen, gezien de context zijn granaten van artillerie logischer] vielen op de kerktoren van Bokhoven.⁷⁶³ **[RAP_441104A]**

's-Hertogenbosch

Operation GUY FAWKES ging van start. De operatie hield in het zuiveren van alle Duitse eenheden tussen het Afwateringskanaal en de Maas.⁷⁶⁴ Tussen 15.45 en 16.45 uur vielen 193 *Anti-tank Battery* en de mortieren van de *1st Black Watch* de brug aan bij qE281470 (Deutenen)**[RAP_441104C]** De *7th Black Watch* viel het kruispunt aan bij qE274451 om 19.00 uur. **[RAP_441104D]** Met succes en weinig oppositie lukte het *154 Brigade* door te stoten. In de avond werd weinig Duitse activiteit gemeld, behalve de reguliere artillerie. Een verkenning concludeerde dat Engelen verlaten leek en verschillende witte vlaggen werden waargenomen. **[Historische context]** De brug bij qE304492 (nabij Dieskant) was opgeblazen.⁷⁶⁵ **[RAP_441104E]**

Engelen

Engelen werd geëvacueerd.⁷⁶⁶ **[Historische context]**

4 op 5 november 1944

Engelen

Duitse eenheden lieten het gemaal bij de Nieuwe Bak **[RAP_441104B]** en de brug over de Bossche Sloot (nabij het Dieze viaduct bij het bedrijf Van Hal) opblazen.⁷⁶⁷ **[Locatie onbekend]**

5 november 1944

Engelen (Bokhoven, Diezekant, Engelen)

Een verkenning bevestigde dat Engelen verlaten was door de Duitse soldaten.⁷⁶⁸ De *51st Scottish Highland* bereikte Engelen en Bokhoven.⁷⁶⁹ De gemeente Engelen werd op deze dag, 5 november 1944, bevrijd.⁷⁷⁰ **[Historische context]** Het dorp Bokhoven werd vanaf 5 november 1944 beschoten door Duits artilleriebuur vanuit de Bommelerwaard. **[RAP_441105D]** De inwoners van het dorp Bokhoven werden door de geallieerden geëvacueerd.⁷⁷¹ Om 11 uur

⁷⁵⁹ TNA UK AIR27/1109/21-22; TNA UK AIR37/718.

⁷⁶⁰ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 7; 96.

⁷⁶¹ van den Oord, *Engelen en Bokhoven bevrijd* (2019) 44.

⁷⁶² van Gent, *Oktober 1944* (2001) 36-37.

⁷⁶³ van den Oord, *Engelen en Bokhoven bevrijd* (2019) 44.

⁷⁶⁴ TNA UK WO171-680.

⁷⁶⁵ TNA UK WO171-680; TNA UK WO171-1267.

⁷⁶⁶ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 87.

⁷⁶⁷ Desmense, *Engelen tussen bevrijding en vrijheid* (2020) 33; Verlaat, *Engelen in oorlogstijd* (1995) 29.

⁷⁶⁸ TNA UK WO171-1263

⁷⁶⁹ Biemans, *Engelen grensdorp aan de Dieze* (2011) 219.

⁷⁷⁰ BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 127 inv.nr. 104; SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4.

⁷⁷¹ de Bie, *Tussen Dieze en de Meer. Vertellingen over Engelen van vroeger en nu* (2001) 61.

hadden de meeste Duitse soldaten zich teruggetrokken uit Engelen en Bokhoven.⁷⁷² **[Historische context]** Vanaf de overzijde van de Maas beschoten Duitse soldaten Bokhoven.⁷⁷³ **[RAP_441105D]**

In Diezekant kwam Brits geschut te staan, welke schoot op het Fort Crèvecoeur. De Duitse soldaten vanuit het Fort beschoten vervolgens Dieskant.⁷⁷⁴ **[RAP_441105A]**

Empel en Meerwijk

Een zware Britse artilleriebeschieting op Empel vond plaats tussen 17.45 en 18.00 uur. Concentraties artillerievuur werd gelegd op qE318513, qE328513, qE323516, qE327514 en qE323513.⁷⁷⁵ **[RAP_441105B]** De *72nd Medium Artillery* van *3rd Army Group Royal Artillery* schoten kleine artilleriesalvo's af in ondersteuning van de *154th Brigade* ten noorden van 's-Hertogenbosch bij de Maas.⁷⁷⁶ Vanuit Orthen vetrokken soldaten van de *51st Highland Division* Richting Empel via Ketsheuvel, Herven, Balkweg, Empelse Hut, Groenesteeg en Wasweg. Duitse soldaten hadden de weg door de Schanswiel laten springen. **[Locatie onbekend]** Op de draai van de dijk bij de Alverwiel werden de Britse soldaten met Spandau's beschoten. **[Locatie onbekend]** Deze Spandau's stonden bij Bart van Rooij's woning en twee in de Koonwaard bij 't Sluiske. **[RAP_441105C]** De Britse militairen werden gevangen gemaakt, waarbij één soldaat zijn geweer in de Schanswiel gooide.⁷⁷⁷ **[Locatie onbekend]**

6 november 1944

Engelen (Bokhoven)

Volgens Duitse inlichtingen zouden de Britse eenheden met anti-tankartillerie liggen bij de Haarsteeg in Bokhoven.⁷⁷⁸ **[RAP_441106C]**

Empel en Meerwijk

De *154th Brigade*, *7th Argyll and Sutherland Highlanders*, vielen om 22.30 uur Empel aan. Volgens Britse inlichtingen zou Empel verdedigd worden door de Duitse *3. Battalion 1409 Regiment* met één grote machinegeweer. De aanval begon met een artilleriebeschieting op het dorp door de *3rd Army Group Royal Artillery* (STONK)⁷⁷⁹. **[RAP_441106A]** De Britse eenheden trokken op via de weg qE317482 tot Groenesteeg qE324510. **[Historische context]** Bij qE325514 werd een grote krater in de weg waargenomen. **[RAP_441106A02]** Een Duitse wacht/positie werd waargenomen bij qE326514, welke de Britse soldaten onschadelijk maakte met granaten. **[RAP_441106A03]** De Britse soldaten trokken door naar de hoek bij qE328514 waar zij door Duitse artillerievuur werden beschoten. **[RAP_441106A04]** Het waren drie, mogelijk vier, Duitse machinegeweren komende vanuit het oosten nabij qE323514 (slecht leesbaar) en vanuit het noorden bij qE32516 en één of twee vanuit het westen van het dorp. **[RAP_441106A05]** Met gemak werd Empel bevrijd, met enkele lichte Duitse mortieren en artillerie, de weinige Duitse soldaten gaven zich over of hadden zich teruggetrokken voor de artilleriesalvo's.⁷⁸⁰ **[RAP_441106A]** Tijdens het zuiveren van Empel rapporteerden de Britse soldaten lichte Duitse artillerie op het dorp. Op deze dag werden ook een luchtaanval uitgevoerd op Empel. Tussen 14.13 en 17.37 uur vielen tien Britse Hawker Typhoon jachtbommenwerpers van *184 Squadron* huizen aan bij qE3251 met tachtig raketten. Alle raketten vielen op het doel.⁷⁸¹ **[RAP_441106B]**

Hedel

Britse jagers vielen Duitse stellingen aan in Hedel.⁷⁸² **[Locatie onbekend]**

7 november 1944

Canadese eenheden begonnen de posities van de Britse eenheden over te nemen aan de oever van de Maas. **[Historische context]**

⁷⁷² Desmense, *Engelen tussen bevrijding en vrijheid* (2020), 42; van den Oord, *Engelen en Bokhoven bevrijd* (2019) 25.

⁷⁷³ van den Oord, *Engelen en Bokhoven bevrijd* (2019) 25 en 46; Verlaat, *Engelen in oorlogstijd* (1995) 29.

⁷⁷⁴ Bekker, de, *Empel in het bijzonder. Rustig en onrustig* (1993) 132.

⁷⁷⁵ TNA UK WO171-680.

⁷⁷⁶ TNA UK WO171-906.

⁷⁷⁷ Bekker, de, *Empel in het bijzonder. Rustig en onrustig* (1993) 136-137.

⁷⁷⁸ Desmense, *Engelen tussen bevrijding en vrijheid* (2020) 45.

⁷⁷⁹ TNA UK WO171-906.

⁷⁸⁰ Bekker, de, *Empel in het bijzonder. Rustig en onrustig* (1993), 138; SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 1058; TNA UK WO171-680; TNA UK WO171-1263.

⁷⁸¹ TNA UK AIR37/716.

⁷⁸² Boeijen, *Vliegen en Vechten* (2004) 203,

"*Wilde, Gewande, Empel, Bokhoven, Crèvecoeur are not names that will be found on any except the most detailed maps of Holland; but they are names graven deeply on the memories of the troops who watched along the Maas during the winter of 1944-45.*"⁷⁸³

Engelen (Bokhoven en Henriëttewaard)

Duitse granaten vielen op de torenspits van de kerk van Bokhoven, twee granaten ontploften niet.⁷⁸⁴ **[RAP_441107A]**

Eenheden van de *Lincoln & Welland* beschreven een mijneveld bij de Henriëttewaard, mogelijk nabij de boerderij van Van Gent.⁷⁸⁵ **[Locatie onbekend]**

Empel en Meerwijk

Duitse eenheden zaten verschanst aan de Benedendijk in Empel. **[Historische context]** Een persoon liep op een landmijn bij Empel.⁷⁸⁶ **[Locatie onbekend]**

's-Hertogenbosch

De 154 Brigade rapporteerde een rustige dag, behalve enkele lichte Duitse artilleriebeschietingen op de bruggen ten zuiden van 's-Hertogenbosch.⁷⁸⁷ **[RAP_441107B]**

8 november 1944

's-Hertogenbosch

Het noorden van 's-Hertogenbosch werd door Duitse artillerie in de avonduren beschoten.⁷⁸⁸ **[RAP_441108A]**

9 november 1944

Empel en Meerwijk

De Canadese *Lake Superior Regiment* namen de bescherming van Empel over van de Schotse eenheden.⁷⁸⁹ **[Historische context]**

's-Hertogenbosch (Orthen)

Duitse granaten vielen op Orthen.⁷⁹⁰ **[Locatie onbekend]**

10 november 1944

Empel en Meerwijk

Een Canadese patrouille bij Empel meldde dat Duitse eenheden aan de overzijde van de Maas Empel met mortieren vuurden. Duitse bunkers aan de overzijde beschoten de Canadese patrouille met mitrailleurvuur.⁷⁹¹ **[RAP_441110A]**

Nuland

Om 12.00 uur viel er een bom nabij de kerk van pastoor Vissers (Nuland of Vinkel) vlakbij een school.⁷⁹² **[Locatie onbekend]**

Rosmalen

In ondersteuning van de *Lake Superiors* vestigde de Canadese *23rd Field Regiment* zich in Rosmalen bij qE384486.⁷⁹³ **[RAP_441110D]**

⁷⁸³ G.F. Stanley, *In the Face of danger. The history of the Lake Superior Regiment* () 222.

⁷⁸⁴ van den Oord, *Engelen en Bokhoven bevrijd* (2019) 45.

⁷⁸⁵ Desmense, *Engelen tussen bevrijding en vrijheid* (2020) 57.

⁷⁸⁶ Bekker, de, *Empel in het bijzonder. Rustig en onrustig* (1993) 139.

⁷⁸⁷ TNA UK WO171-680.

⁷⁸⁸ War Diaries *28th Armoured Regiment (The British Columbia Regiment)* november 1944. Geraadpleegd via project 44 op 10 mei 2022.

⁷⁸⁹ Bekker, de, *Empel in het bijzonder* (1993) 141; Oord, van den, "De burens van 's-Hertogenbosch" in Wegens bijzondere omstandigheden... (red. R. Kok) (2008) 297.

⁷⁹⁰ van der Voort, *Orthen in de oorlog* (2006) 24.

⁷⁹¹ War Diaries *The Lake Superior Regiment* November 1944. Geraadpleegd via Project 44 op 12 mei 2022.

⁷⁹² Lutkie, Korst en Kruim (ontvangen via Heemkundegroep Nuwelant).

⁷⁹³ War Diaries *23rd Field Regiment (SP) Royal Canadian Artillery* November 1944. Geraadpleegd via Project44 op 12 mei 2022.

Rosmalen (Hintham), 's-Hertogenbosch

Duitse granaten vielen op Hintham en de Graafseweg, het doel waren de Britse transporten. **[RAP_441110B]** Om 17.00 uur werden er landmijnen bij de wal tot ontploffing gebracht (melding van een broeder bij het Johannes de Deo Ziekenhuis (Papenhulst 26), mogelijk tot ontploffing gebracht bij de Zuidwal).⁷⁹⁴ **[RAP_441110C]**

11 november 1944

Engelen (Bokhoven)

Om 04.40 uur troffen een Canadese en Duitse patrouille elkaar en schoten met klein kaliber munitie.⁷⁹⁵ **[Locatie onbekend]** Duitse artillerie beschoot Bokhoven vanaf de overzijde van de Maas.⁷⁹⁶ **[RAP_441111A]**

Empel en Meerwijk

Een Canadese patrouille van de Lake Superiors werd door Duits mortiervuur vanaf de overzijde van de Maas beschoten.⁷⁹⁷ **[Locatie onbekend]**

's-Hertogenbosch

Duitse granaten vielen op het Capucijnenklooster (San Damiano).⁷⁹⁸ **[RAP_441111B]**

12 november 1944

Engelen (Bokhoven)

Na de verovering van het zuidelijke deel van de Maas, bleven de geallieerde eenheden in staat van paraatheid omdat er Duitse tegenaanvallen verwacht werden. **[Historische context]** De positie van de *Lincoln and Welland Regiment* werd beschoten door Duits machinegeweervuur vanaf de overzijde van de Maas.⁷⁹⁹ **[RAP_441112C]**

Empel en Meerwijk

Duitse eenheden beschoten Empel, met name op de kerktoren. **[RAP_441112A]** In de avond probeerden Duitse soldaten met springstof de kerktoren op te blazen. De Duitse soldaten hadden het dorp geïnfiltreerd door met een bootje de Maas over te steken. Het plan mislukte. Volgens burgers vonden zij de kist met springstof onder een heg bij het kerkpad welke zij verstopten.⁸⁰⁰ **[RAP_441112B]**

's-Hertogenbosch

Een Amerikaanse Mustang, waarschijnlijk buitgemaakt door Duitse soldaten, vloog rond en schoot met boordgeschut om vervolgens een Amerikaanse Auster aan te vallen. ⁸⁰¹ **[Historische context]**

13 november 1944

Empel en Meerwijk

Doordat het hoofdkwartier van de *Lake Superiors* hun eenheden in Empel niet konden bereiken, vuurden zij met mortieren en machinegeweren op Empel. Duitse eenheden van de *SS-Regiment nr. 10* hadden een deel van Empel heroverd vanaf het westen tot en met de kerk. Om 11.00 uur vroegen de *Lake Superiors* om artilleriesteun in Empel. **[Historische context]** Om 14.20 uur lieten de Duitse soldaten de kerktoren ontploffen. **[RAP_441113A]** De Canadese eenheden, welke dit onder hun neus zagen gebeuren, sloegen hard terug en wisten de Duitse soldaten terug te slaan met ondersteuning van de artillerie van de *23rd Field Regiment*. De Duitse eenheden trokken zich terug naar de spoorlijn.⁸⁰² **[Historische context]**

⁷⁹⁴ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 237 inv.nr. 7.

⁷⁹⁵ Desmense, *Engelen tussen bevrijding en vrijheid* (2020) 49; War Diaries *The Lincoln & Welland Regiment* November 1944. Geraadpleegd via Project44 op 10 mei 2022.

⁷⁹⁶ van den Oord, *Engelen en Bokhoven bevrijd* (2019) 32.

⁷⁹⁷ War Diaries *The Lake Superior Regiment* November 1944. Geraadpleegd op 12 mei 2022 via Project 44.

⁷⁹⁸ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 7.

⁷⁹⁹ War Diaries *4th Canadian Armoured Brigade* November 1944. Geraadpleegd via Project44 op 10 mei 2022; War Diaries *The Lincoln & Welland Regiment* November 1944. Geraadpleegd via Project44 op 10 mei 2022.

⁸⁰⁰ Bekker, de, *Empel in het bijzonder. Rustig en onrustig* (1993), 140-141; War Diaries *The Lake Superior Regiment* November 1944. Geraadpleegd op 12 mei 2022.

⁸⁰¹ War Diaries *23rd Field Regiment* November 1944. Geraadpleegd via Project44 op 10 mei 2022.

⁸⁰² Bekker, de, *Empel in het bijzonder* (1993) 141; War Diaries *23rd Field Regiment* November 1944. Geraadpleegd via Project44 op 10 mei 2022; Stanley, *In the Face of danger. The history of the Lake Superior Regiment* () 224.

14 november 1944Engelen (Bokhoven)

B Company van de *The Lincoln & Welland Regiment* werden door Duitse artillerie beschoten bij qE272517.⁸⁰³ **[RAP_441114B]**

Fort Crèvecoeur

De *Lake Superiors* “harassed” de Duitse eenheden in het Fort en werden hierbij ondersteund met artillerie.⁸⁰⁴ **[RAP_441114C]**

Hedel

Eenheden van de Canadese *Lake Superiors* kwamen onder handvuurwapens onderweg naar de brug bij qE303512. Een deel van de Canadese soldaten kwam hierbij vast te zitten op de brug en artilleriesteun werd ingeroepen welke schoten op de Duitse posities.⁸⁰⁵ **[Locatie onbekend]**

Rosmalen (Heeseind)

Drie antitankmijnen aan de Zandstraat in Heeseind ontploften. Deze lagen in de berm bij de straat.⁸⁰⁶ **[RAP_441114A]**

's-Hertogenbosch

Twee jongens vonden nabij de Dommel een projectiel welke ontplofte.⁸⁰⁷ **[Locatie onbekend]**

15 november 1944Engelen (Bokhoven)

Britse soldaten ontdekten drie Duitse mortierposities aan de overkant van de Dieze en schutters in loopgraven.⁸⁰⁸ **[Locatie onbekend]** In een afleidingsmanoeuvre voor een aanval op Bokhoven beschoot de *21st Canadian Armoured Regiment* het gebied qE2951 – 2952 bij Fort Crèvecoeur.⁸⁰⁹ **[RAP_441115A]** Een Canadese patrouille bij Wilde werden beschoten door Duitse mortieren. **[Circa 1,3 km buiten onderzoeksgebied]** Tijdens een poging de rivier over te steken (waarschijnlijk bij Empel) werden de Canadese soldaten beschoten door zware Duitse mitrailleurvuur.⁸¹⁰ **[Locatie onbekend]**

16 november 1944Engelen (Bokhoven)

Britse soldaten van de *Lincoln and Welland Regiment* bij Bokhoven werden om 11.40 uur door een Duitse tank achter de dijk bij Ammerzoden beschoten. Met boten probeerden de Britse soldaten de tank te bereiken, dit mislukte echter.⁸¹¹ **[RAP_441116A]** Een Duitse machinegeweer werd waargenomen bij qE308515.⁸¹² **[RAP_441116B]**

Empel en Meerwijk

Opnieuw werd Empel zwaar beschoten door Duitse mortieren.⁸¹³ **[RAP_441116C]**

Rosmalen

De Canadese eenheden van de *Lake Superiors* meldde dat een “*Buzz bomb*” (V.1) overvloog over het Hoofdkwartier en drie of vier mijl van het Hoofdkwartier explodeerde.⁸¹⁴ **[Locatie onbekend]**

⁸⁰³ War Diaries *The Lincoln & Welland Regiment* November 1944

⁸⁰⁴ War Diaries *The Lincoln & Welland Regiment* November 1944. Geraadpleegd via Project44 op 10 mei 2022; War Diaries *The Lake Superior Regiment* November 1944. Geraadpleegd op 12 mei 2022.

⁸⁰⁵ War Diaries *The Lake Superior Regiment* November 1944. Geraadpleegd op 12 mei 2022.

⁸⁰⁶ van Venrooij, *Dorp in oorlogstijd. Nuland 1940-1945* (2019) 271.

⁸⁰⁷ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 267 inv.nr 4955.

⁸⁰⁸ Desmense, *Engelen tussen bevrijding en vrijheid* (2020) 50.

⁸⁰⁹ War Diaries *4th Canadian Armoured Brigade* November 1944. Geraadpleegd via Project 44 op 10 mei 2022.

⁸¹⁰ War Diaries *The Lake Superior Regiment* November 1944. Geraadpleegd op 12 mei 2022.

⁸¹¹ Desmense, *Engelen tussen bevrijding en vrijheid* (2020) 50.

⁸¹² War Diaries *4th Canadian Armoured Brigade* November 1944. Geraadpleegd via Project 44 op 10 mei 2022.

⁸¹³ War Diaries *The Lake Superior Regiment* November 1944. Geraadpleegd op 12 mei 2022.

⁸¹⁴ War Diaries *The Lake Superior Regiment* November 1944. Geraadpleegd op 12 mei 2022.

17 november 1944Engelen (Bokhoven)

Britse soldaten van de *Lincoln and Welland Regiment* in een poging de Duitse tank bij Ammerzoden te bereiken, liep de eerste boot op een valstrik met meerdere explosieven bij qE265525 (Ammerzoden). **[RAP_441116D]** Een soldaat welke de boot terug probeerde te duwen liep op een mijn.⁸¹⁵ **[Locatie onbekend]**

Empel en Meerwijk

Aan de noordoever bij Empel werd een Duitse observatiepost waargenomen bij qE318518, welke de Canadese van de *23rd Field Regiment* beschoten bij Rosmalen. Vijf treffers vielen op het huis. **[RAP_441116E]** De Canadese posities zelf werden hierop beschoten door de Duitse eenheden.⁸¹⁶ **[Locatie onbekend]**

Een Canadese patrouille van de *Lake Superiors* zat vast in Gewande door Duits vuur.⁸¹⁷ **[Historische context]**

17 november 1944Empel en Meerwijk (Gewande)

De Canadese *Lake Superiors* probeerde een verkenning uit te voeren naar het noorden van de Maas met een boot. Zij werden echter tegengehouden door Duits vuur vanaf de noordelijke oever en een Duitse patrouille welke Gewande had bereikt.⁸¹⁸ **[RAP_441117A]**

18 november 1944Wild

Een Canadese en Duitse patrouille bij Wild liepen elkaar tegen het lijf en er ontstond een vuurgevecht. De Canadese patrouille riep hulp in van de Anti-Tank patrouille en “flares” werden uitgeworpen door vliegtuigen. De Duitse eenheden beschoten de Canadese soldaten onder andere met mitrailleurvuur.⁸¹⁹ **[Circa 1,3 km buiten onderzoeksgebied]**

19 november 1944Engelen (Dieskant)

Een Canadese mortierpositie werd opgesteld in het dorp Dieskant.⁸²⁰ **[Locatie onbekend]**

Empel en Meerwijk

Duitse mortieren en artillerie beschoten Empel.⁸²¹ **[RAP_441119C]**

's-Hertogenbosch – Rosmalen – Empel en Meerwijk

De *Lake Superiors* rapporteerde dat een Duitse bommenwerper twee bommen lieten vallen op de achterste posities (Empel – Rosmalen)⁸²² Ook lokaal werd deze bominslag gemeld, namelijk rond 12.30 uur. Er was een krater ontstaan van circa 3,5 m middellijnen circa 2 meter diep. De bom was terechtgekomen op het terrein voor de ingang van zweminrichting IJzeren Vrouw, aan de Pijnappelstraat. **[RAP_441119A]** Vermoedelijk waren er ook nog één of twee inslagen tussen Rosmalen en Empel.⁸²³ **[Locatie onbekend]**

Zesenvijftig Britse Tempest jachtvliegtuigen van *83 Group* vlogen een patrouille over Nederland. Omstreeks 12:10 uur werden twee Duitse Messerschmitt 262 jachtvliegtuigen waargenomen op vijf mijl ten zuiden van Volkel op een hoogte van ongeveer 16.000 voet met vliegrichting 240°. Bij 's-Hertogenbosch cirkelden de Messerschmitt jachtbommenwerpers rond om door de wolken heen een duikvlucht maakten.⁸²⁴ **[Context bij bovenstaande melding]**

⁸¹⁵ Desmense, *Engelen tussen bevrijding en vrijheid* (2020) 50; War Diaries *4th Canadian Armoured Brigade* November 1944. Geraadpleegd via Project 44 op 10 mei 2022.

⁸¹⁶ War Diaries *23rd Field Regiment* November 1944. Geraadpleegd via Project 44 op 10 mei 2022; War Diaries *The Lake Superior Regiment* November 1944. Geraadpleegd op 12 mei 2022.

⁸¹⁷ War Diaries *The Lake Superior Regiment* November 1944. Geraadpleegd op 12 mei 2022.

⁸¹⁸ War Diaries *4th Canadian Armoured Brigade* November 1944. Geraadpleegd via Project 44 op 10 mei 2022.

⁸¹⁹ War Diaries *The Lake Superior Regiment* November 1944. Geraadpleegd op 12 mei 2022.

⁸²⁰ War Diaries *The Lake Superior Regiment* November 1944. Geraadpleegd op 12 mei 2022.

⁸²¹ War Diaries *The Lake Superior Regiment* November 1944. Geraadpleegd op 12 mei 2022.

⁸²² War Diaries *The Lake Superior Regiment* November 1944. Geraadpleegd op 12 mei 2022.

⁸²³ BHIC 's-Hertogenbosch toeg. nr. 127 inv. nr. 219.

⁸²⁴ TNA UK AIR37/716.

In posities tussen Rosmalen en Herven beschoten de 21st *Canadian Armoured Regiment* Duitse posities ten noorden van de Maas en op Crèvecoeur.⁸²⁵ [RAP_441119B] Ook de 23rd *Field Regiment* beschoot doelen ten noorden van de Maas in ondersteuning van de *Lake Superiors*.⁸²⁶ [Locatie onbekend]

20 november 1944

Engelen (Henriëttewaard)

Canadese eenheden van de *Lake Superiors* legden mijnen en boobytraps aan op de wegen bij qE302508 en qE319514.⁸²⁷ [RAP_441120A]

's-Hertogenbosch (Orthen)

De Canadese eenheden meldde deze avond rust in Empel. [Historische context] Ditmaal werd het dorp Orthen door zware Duitse kalibers getroffen.⁸²⁸ [RAP_441120B]

21 november 1944

Engelen (Bokhoven, Crèvecoeur, Dieskant)

Een kar in Bokhoven reed op een landmijn.⁸²⁹ [Locatie onbekend]

Opnieuw vuurde de 21st *Canadian Armoured Regiment* artillerievuur op het Fort.⁸³⁰ [RAP_441121B]

Ter hoogte van het huis van Jan Sommers in Dieskant reed een kar op een mijn.⁸³¹ [Locatie onbekend]

Empel en Meerwijk

Gedurende de dag werd Empel beschoten door Duitse artillerie en mortieren.⁸³² [RAP_441121A]

Rosmalen (Kruisstraat, Heeseind)

De Kruisstraat kwam onder licht Duitse artillerievuur.⁸³³ [RAP_441121D]

De Canadese 23rd *Field Regiment* hield een oefening bij Heeseind vanaf qE390473 met als doelen qE398512, qE382508 en qE369502.⁸³⁴ [RAP_441121C]

22 november 1944

Engelen (Crèvecoeur)

Een Canadese patrouille bij qE298518 werd door Duitse soldaten vanuit het Fort beschoten met machinegeweervuur.⁸³⁵ [RAP_441122B]

's-Hertogenbosch

Aan de Willem II kazerne aan de Vlijmenseweg vond een explosie plaats van munitie en springmiddelen.⁸³⁶ [RAP_441122A]

23 november 1944

Engelen (Bokhoven en Crèvecoeur)

Bokhoven werd gedurende de hele dag zwaar beschoten door Duitse granaten en mortieren.⁸³⁷ [RAP_441123A]

Opnieuw vuurden de 21st *Canadian Armoured Regiment* artillerievuur op het Fort.⁸³⁸ [RAP_441123B]

⁸²⁵ War Diaries *4th Canadian Armoured Brigade* November 1944. Geraadpleegd via Project 44 op 10 mei 2022.

⁸²⁶ War Diaries *23rd Field Regiment* November 1944. Geraadpleegd via Project 44 op 10 mei 2022.

⁸²⁷ War Diaries *4th Canadian Armoured Brigade* November 1944. Geraadpleegd via Project 44 op 10 mei 2022; War Diaries *The Lake Superior Regiment* November 1944. Geraadpleegd op 12 mei 2022.

⁸²⁸ War Diaries *The Lake Superior Regiment* November 1944. Geraadpleegd op 12 mei 2022.

⁸²⁹ Verlaat, *Engelen in oorlogstijd* (1995) 30.

⁸³⁰ War Diaries *4th Canadian Armoured Brigade* November 1944. Geraadpleegd via Project 44 op 10 mei 2022.

⁸³¹ Bekker, de, *Empel in het bijzonder* (1993) 153.

⁸³² War Diaries *The Lake Superior Regiment* November 1944. Geraadpleegd op 12 mei 2022.

⁸³³ War Diaries *The Lake Superior Regiment* November 1944. Geraadpleegd op 12 mei 2022.

⁸³⁴ War Diaries *23rd Field Regiment* November 1944. Geraadpleegd via Project 44 op 10 mei 2022.

⁸³⁵ War Diaries *The Lake Superior Regiment* November 1944. Geraadpleegd op 12 mei 2022.

⁸³⁶ SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 047 inv.nr. 21.

⁸³⁷ Desmense, *Engelen tussen bevrijding en vrijheid* (2020) 50.

⁸³⁸ War Diaries *4th Canadian Armoured Brigade* November 1944. Geraadpleegd via Project 44 op 10 mei 2022.

24 november 1944Engelen (Bokhoven en Crèvecoeur)

Het 7th en 9th *Battalion of the Royal Scots* namen de posities van de *Lincoln and Welland Regiment* over. Met regelmaat werden de dorpen Bokhoven en Hedikhuizen beschoten door Duitse soldaten.⁸³⁹ **[RAP_441124A]**

Opnieuw vuurden de *21st Canadian Armoured Regiment* artillerievuur op het Fort.⁸⁴⁰ **[RAP_441124D]** De *28th Armoured Regiment* beschoten Hedel en namen hierbij ook meteen Fort Crèvecoeur onder vuur.⁸⁴¹ **[RAP_441124B]**

Empel en Meerwijk

Ten noorden van Empel bij qE336516 liepen een Canadese en Duitse patrouille elkaar tegen het lijf. Een vuurgevecht volgde.⁸⁴² **[RAP_441124C]**

26 november 1944's-Hertogenbosch

Tussen 09.15 en 16.00 uur vielen acht Me-262 en vier niet geïdentificeerde vliegtuigen met bommen Nijmegen, Roermond en 's-Hertogenbosch aan.⁸⁴³ **[Locatie onbekend]**

27 november 1944Empel en Meerwijk

Het water bleef stijgen. De weg bij Empel stond inmiddels 10 cm onder water.⁸⁴⁴ **[Locatie onbekend]**

Engelen

De *Royal Scots* richtte een mortierobservatiepost in bij het kasteel Meerwijk.⁸⁴⁵ **[Historische context]**

30 november 1944Nuland

Britse soldaten groeven zich in bij hun stellingen nabij Nuland.⁸⁴⁶ **[Locatie onbekend]**

December 1944 – februari 1945Maaskant

Van december 1944 tot en met februari 1945 was het gebied van het waterschap De Maaskant geïndeerd.⁸⁴⁷ **[Locatie onbekend]**

2 december 1944Nuland

De burgemeester van Nuland vroeg om hulp vanwege de aanwezigheid van mijnen in zijn gemeente. Meerdere ongelukken hadden zich voortgedaan, zonder andere nabij bossen en bermen.⁸⁴⁸ **[Locatie onbekend]**

Nuland (Vinkel)

In Vinkel viel vlakbij de Duitse stellingen een V.1 Twee personen kwamen hierbij om het leven.⁸⁴⁹ **[Locatie onbekend]**

⁸³⁹ Desmense, *Engelen tussen bevrijding en vrijheid* (2020) 64.

⁸⁴⁰ War Diaries *4th Canadian Armoured Brigade* November 1944. Geraadpleegd via Project 44 op 10 mei 2022.

⁸⁴¹ War Diaries *28th Armoured Regiment* November 1944. Geraadpleegd op 10 mei 2022.

⁸⁴² War Diaries *28th Armoured Regiment* November 1944. Geraadpleegd op 10 mei 2022.

⁸⁴³ Zwanenburg, *En nooit was het stil...* deel II (1991-1993) 459.

⁸⁴⁴ Desmense, *Engelen tussen bevrijding en vrijheid* (2020) 64.

⁸⁴⁵ Desmense, *Engelen tussen bevrijding en vrijheid* (2020) 64.

⁸⁴⁶ Lutkie, *Korst en Kruim* (ontvangen via Heemkundegroep Nuwelant).

⁸⁴⁷ NIMH Den Haag toeg.nr. 575 inv.nr. 125.

⁸⁴⁸ BHIC 's-Hertogenbosch toeg.nr. 127 inv.nr. 307.

⁸⁴⁹ V1657 geraadpleegd op www.vergeltungswaffen.nl op 22 april 2022.

4 december 1944

's-Hertogenbosch

Een Britse Avro Lancaster bommenwerper van *15 Squadron* stortte om 14.55 uur neer nabij 's-Hertogenbosch, in gebied welke in handen was van geallieerde militairen. De gehele bemanning overleefde.⁸⁵⁰ **[Locatie onbekend]**

5 december 1944

Empel en Meerwijk

Bij qE320514 viel een Canadese *Weasel* tank in het water. **[RAP_441205A]** Een Canadese patrouille zette posities op bij qE305504 waar zij op een Duitse patrouille wachtte. Een vuurgevecht ontstond waarbij ook handgranaten werden ingezet.⁸⁵¹ **[RAP_441205B]**

6 december 1944

Engelen (Fort Crèvecoeur)

Canadese eenheden schoten met mortieren op het Fort. **[RAP_441206A]** De Duitse eenheden schoten hierop met mortieren op de Canadese posities.⁸⁵² **[Locatie onbekend]** Om het Fort te beschieten plaatste de Canadese eenheden een mortierpositie tussen het gemaal en een huis.⁸⁵³ **[Locatie onbekend]**

7 december 1944

Engelen (Engelen, Fort Crèvecoeur)

Vanuit het noorden van de Maas werden de posities van de *Lincoln & Welland Regiment* beschoten met mortieren. Met Duits machinegeweren werd er geschoten op de posities van de *Lincoln & Welland Regiment* en de *Lake Superior*. Ook Duits artillerievuur werd afgeschoten op de *Lincoln & Welland* posities.⁸⁵⁴ **[RAP_441207B]**

De posities van *A Company* van de *Lincoln & Welland Regiment* bij Engelen werden om 23.00 uur door Duitse mortieren beschoten qE287508, qE284511, qE277514).⁸⁵⁵ **[RAP_441207A]**

Nuland

De Britse kanonnen bij Nuland werden vervangen door kanonnen gemonteerd op tank.⁸⁵⁶ **[Historische context]**

8 december 1944

Engelen (Fort Crèvecoeur)

Om 10.30 uur beschoten de *Lincoln & Welland Regiment* het Fort bij qE295515 met mortieren. De Canadese *Lake Superior Regiment* voerde een aanval uit op Fort Crèvecoeur. Vanuit drie richtingen vielen zij aan, vanaf het kanaal dat van Engelen naar de Maas loopt, vanaf Orthen langs de spoorbaan en de rijksweg en vanuit Empel via de Benedendijk naar de Treurenburg. Vanuit liep een groep Canadese eenheden op A.P. mijnen. Hedel en het Fort werden met geallieerde mortieren en granaten beschoten. In de omgeving van Herven stonden tanks opgesteld welke dekkingsvuur afgeschoten op het Fort. Om 19.35 uur hadden de Canadese eenheden de omgeving van 't Halfhuis veroverd, nabij was een tankval.⁸⁵⁷ Het gebied tussen Orthen en de rivier (bij Crèvecoeur) gold als niemandsland. Ook de strook Maas van Crèvecoeur tot aan Lith was niemandsland. Er werd alleen slag geleverd als patrouilles elkaar tegen het lijf liepen.⁸⁵⁸ **[RAP_441208A]** artillerievuur van de *23rd Field Regiment* en de *Anti-tank platoon* van de *Lake Superior Regiment* werd op het Fort. In totaal werd ongeveer 1.500 75 mm granaten op het Fort afgeschoten met zestien 75 mm anti-tank wapens en ook met 17 pdrs. **[RAP_441208B01]** Duits tegenvuur bestond uit mortieren en handvuurwapens. Bij de weg qE306518 waren boobytraps van granaten gelegd. **[RAP_441208C]** Na deze Canadese aanval

⁸⁵⁰ SGLO Verliesregister T4770, geraadpleegd op 5 april 2022.

⁸⁵¹ War Diaries *The Lake Superior Regiment* November 1944. Geraadpleegd op 12 mei 2022 op Project 44.

⁸⁵² War Diaries *The Lake Superior Regiment* November 1944. Geraadpleegd op 12 mei 2022 op Project 44.

⁸⁵³ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 237 inv.nr. 101.

⁸⁵⁴ War Diaries *4th Canadian Armoured Brigade* December 1944. Geraadpleegd op 10 mei 2022.

⁸⁵⁵ War Diaries *The Lincoln & Welland Regiment* December 1944. Geraadpleegd op 12 mei 2022.

⁸⁵⁶ Lutkie, *Korst en Kruim* (ontvangen via Heemkundegroep Nuwelant).

⁸⁵⁷ Desmense, *Engelen tussen bevrijding en vrijheid* (2020) 54; Bekker, de, *Empel in het bijzonder* (1993) 141-143, War Diaries *The Lake Superior Regiment* December 1944; War Diaries *The Lincoln & Welland Regiment* December 1944. Geraadpleegd op 12 mei 2022 via Project44.

⁸⁵⁸ G. Verkuil, *Vertel nog eens...* (1996) 92 en 107.

vluchtte de Duitse soldaten, waarna er een groot Duits mortiervuur werd opgelegd. Ook Empel kwam onder Duits mortiervuur te liggen.⁸⁵⁹ [RAP_441208D]

9 december 1944

Engelen (Fort Crèvecoeur)

Op 9 december ging de aanval op het Fort van start. Onder dekking van twee tank squadron van de *Governor-General's Foot Guards* en *The British Columbia Regiment No. 11. Platoon* werd er doorgestoten naar het Fort. Met een boot staken de Canadese over naar het Fort, welke de Duitse soldaten inmiddels ontvlucht hadden. Het Fort werd door de *Lake Superiors* veroverd. [Historische context] Rondom het Fort lagen mijnen. Een jeep reed op een mijn bij qE297500.⁸⁶⁰ [RAP_441209A] B Company lag onder zwaar Duits mortiervuur bij qE304505. [RAP_441209B] Nadat het Fort was ingenomen door de Canadese eenheden, werden er twee Canadese mitrailleurstellingen en een mortiereenheid gelegerd in het Fort welke ondersteunend vuur gaf.⁸⁶¹ [RAP_441209C] Het Fort werd door de Canadese militairen goed beveiligd, aangezien een Duitse tegenaanval verwacht werd.⁸⁶² [Historische context]

10 december 1944

Engelen (Fort Crèvecoeur)

Canadese eenheden zochten het gebied van het Fort af op mijnen en boobytraps.⁸⁶³ [Historische context]

13 december 1944

Engelen (Fort Crèvecoeur)

Een artilleriesalvo werd opgeroepen nadat Canadese eenheden een trein nabij Hedel hoorde (waarvan later werd geconstateerd dat dit een Duitse geluidsopname was om de Canadese soldaten te verwarren), de twee salvo's misten en vielen vlak naast het Fort. Duitse mortieren vuurden terug op de Canadese posities.⁸⁶⁴ [RAP_441213A]

's-Hertogenbosch

Ten noorden van het Drongelsch kanaal, op de dijk half tussen de Kampdijklaan en het spoor naar 's-Hertogenbosch zou een boobytrap liggen.⁸⁶⁵ [>250 m buiten onderzoeksgebied]

14 december 1944

Engelen (Fort Crèvecoeur)

Duitse mortieren beschoten het Fort. [RAP_441214A] Om 21.00 uur vond een ongeluk plaats bij 10 platoon (C company) Hoofdkwartier (Fort Crèvecoeur). Benzine werd per ongeluk gebruikt om een lamp aan te vullen, welke ontplofte waardoor munitie en mijnen in een gegraven kuil explodeerden. Ook apparatuur werd opgeblazen.⁸⁶⁶ [RAP_441214B]

16 december 1944

Engelen (Fort Crèvecoeur) – Empel en Meerwijk

Zowel het Fort als Empel lagen tot 16.00 uur onder zwaar Duits mortiervuur.⁸⁶⁷ [RAP_441216A]

's-Hertogenbosch

In de omgeving van 's-Hertogenbosch was een V.1 neergekomen.⁸⁶⁸ [Locatie onbekend] In een boot in de Maas beschoten Canadese eenheden met Vickers machinegeweren de noordelijke oever.⁸⁶⁹ [Locatie onbekend]

⁸⁵⁹ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 1070; War Diaries *4th Canadian Armoured Brigade* December 1944; War Diaries *The Lake Superior Regiment* December 1944. Geraadpleegd op 12 mei 2022; Stanley, *In the Face of danger. The history of the Lake Superior Regiment* () 228.

⁸⁶⁰ Desmense, *Engelen tussen bevrijding en vrijheid* (2020) 55; van der Voort, *Orthen in de oorlog* (2006) 24; SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 1070; War Diaries *The Lincoln & Welland Regiment* December 1944. Geraadpleegd op 12 mei 2022; Rogers, *The History of the Lincoln & Welland Regiment* (1954) 214; Stanley, *In the Face of danger. The history of the Lake Superior Regiment* () 228.

⁸⁶¹ War Diaries *The Lake Superior Regiment* December 1944. Geraadpleegd op 12 mei 2022.

⁸⁶² Stanley, *In the Face of danger. The history of the Lake Superior Regiment* () 229.

⁸⁶³ War Diaries *The Lake Superior Regiment* December 1944. Geraadpleegd op 12 mei 2022.

⁸⁶⁴ War Diaries *The Lake Superior Regiment* December 1944. Geraadpleegd op 12 mei 2022; Stanley, *In the Face of danger. The history of the Lake Superior Regiment* () 229-230.

⁸⁶⁵ BHIC 's-Hertogenbosch toeg.nr. 127 inv.nr. 307.

⁸⁶⁶ War Diaries *The Lake Superior Regiment* December 1944. Geraadpleegd op 12 mei 2022.

⁸⁶⁷ War Diaries *The Lake Superior Regiment* December 1944. Geraadpleegd op 12 mei 2022.

⁸⁶⁸ V0119, geraadpleegd op www.vergeltungswaffen.nl op 22 april 2022.

⁸⁶⁹ War Diaries *The Lake Superior Regiment* December 1944. Geraadpleegd op 12 mei 2022.

17 december 1944Engelen (Bokhoven, Fort Crèvecoeur)

Gedurende de dag lag Bokhoven onder licht Duits mortiervuur.⁸⁷⁰ [RAP_441217A]

Het westen van het eiland bij het Fort werd door licht Duits mortiervuur beschoten.⁸⁷¹ [RAP_441217B]

18 december 1944Wilde

Een Duitse verkenning viel de Canadese posities aan bij Wilde.⁸⁷² [Circa 1,3 km buiten onderzoeksgebied]

18 op 19 december 1944Munnikens-Vinkel

Een V.1 kwam neer in de omgeving van Munnikens-Vinkel.⁸⁷³ [Locatie onbekend] Mogelijk is het V0148, wat een melding is van een V.2 welke neerstortte nabij Vinkel.⁸⁷⁴ [Circa 800 meter buiten onderzoeksgebied]

19 december 1944

De Canadese eenheden van de *Lake Superior* meldde een V.1 inslag om 19.00 uur in het gebied van Rosmalen. Meerdere huizen leden glasschade.⁸⁷⁵ Ook Wouter Lutkie meldde een V.1, echter ook hij was onduidelijk over de precieze locatie. Mogelijk was de V.1 gevallen op Heesch, Vinkel, Wolvenbosch of Monnikenbosch.⁸⁷⁶ De V.1 is niet teruggevonden op Vergeltungswaffen.nl.⁸⁷⁷ [Locaties onbekend]

20 december 1944Engelen (Fort Crèvecoeur)

Zeer zwaar Duits mortiervuur op het fort in de avond.⁸⁷⁸ [RAP_441220A]

21 december 1944Engelen (Fort Crèvecoeur)

Zeer zwaar Duits mortiervuur op het fort in de avond.⁸⁷⁹ [RAP_441221A]

Nuland

Poolse eenheden arriveerden in Nuland.⁸⁸⁰ [Historische context]

's-Hertogenbosch

Een V.1 sloeg in op het polderland tussen de Maastrichtseweg en de Pettelaarseweg om 18.09 uur.⁸⁸¹ De V.1 is niet teruggevonden op Vergeltungswaffen.nl.⁸⁸² [Locatie onbekend]

Vlijmen

Een V.1 sloeg naar in de woning van fam. M. de Gouw op de Vlijmensedijk. Vijftien woningen werden verwoest.⁸⁸³ [>250 m buiten onderzoeksgebied]

⁸⁷⁰ Desmense, *Engelen tussen bevrijding en vrijheid* (2020), 56; War Diaries The Lincoln & Welland Regiment December 1944. Geraadpleegd op 12 mei 2022.

⁸⁷¹ War Diaries The Lake Superior Regiment December 1944. Geraadpleegd op 12 mei 2022.

⁸⁷² War Diaries The Lake Superior Regiment December 1944. Geraadpleegd op 12 mei 2022.

⁸⁷³ van Venrooij, *Dorp in oorlogstijd. Nuland 1940-1945* (2019) 274; Vergeltungswaffen.nl geraadpleegd op 26 september 2022.

⁸⁷⁴ V0148 vergeltungswaffen.nl, geraadpleegd op 26 september 2022.

⁸⁷⁵ War Diaries The Lake Superior Regiment December 1944. Geraadpleegd op 12 mei 2022.

⁸⁷⁶ Lutkie, *Korst en Kruim* (ontvangen via Heemkundegroep Nuwelant).

⁸⁷⁷ Vergeltungswaffen.nl geraadpleegd op 26 september 2022.

⁸⁷⁸ War Diaries The Lake Superior Regiment December 1944. Geraadpleegd op 12 mei 2022.

⁸⁷⁹ War Diaries The Lake Superior Regiment December 1944. Geraadpleegd op 12 mei 2022.

⁸⁸⁰ Lutkie, *Korst en Kruim* (ontvangen via Heemkundegroep Nuwelant).

⁸⁸¹ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr 168.

⁸⁸² Vergeltungswaffen.nl geraadpleegd op 26 september 2022.

⁸⁸³ V0166 geraadpleegd op www.vergeltungswaffen.nl op 22 april 2022.

22 december 1944Engelen (Bokhoven)

Een Duitse tegenaanval veroverde Bokhoven. De Canadese *19th Field Regiment Royal Canadian Artillery* schoot hierop met artillerie op het dorp. De Poolse infanterie-eenheden deden een mislukte poging in de middag om het dorp te heroveren. Hierop werd nog meer door Canadese artillerie op het dorp geschoten. Om 19.00 uur toen infanterie en tanks Bokhoven inreden waren de Duitse soldaten gevlucht.⁸⁸⁴ **[RAP_441222B]**

's-Hertogenbosch

Om 07.30/07.15 uur op de hoek van de Frederik Hendriklaan en de Antonius van Alphenstraat sloeg een V.1 in. Er vielen 21 doden en 12 gewonden. Twintig huizen werden verwoest en dertig zwaar beschadigd.⁸⁸⁵ Ongeveer zeven woningen waren totaal ingestort.⁸⁸⁶ Bij de ontploffing kwam er brandend beddengoed, vloerbedekking etc. terecht op verschillende plaatsen.⁸⁸⁷ **[RAP_441222A]**

26 december 1944Engelen

Engelen werd wederom geëvacueerd, ditmaal door geallieerde soldaten.⁸⁸⁸ **[Historische context]**

29 december 1944Rosmalen (Hintham)

Volgens Wouter Lutkie viel er in de avond mogelijk een V.1 onder Hintham.⁸⁸⁹ De V.1 is niet teruggevonden op Vergeltungswaffen.nl.⁸⁹⁰ **[Locatie onbekend]**

31 december 1944 - 1 januari 1945's-Hertogenbosch

Om 23.00 uur werd een Duitse Junkers Ju 87 jachtbommenwerper van *III Nachtjagdgeschwader 1* verloren nabij 's-Hertogenbosch. Volgens de SGLO stortte het vliegtuig neer bij Geleen.⁸⁹¹ **[Locatie onbekend]** Een V.1 sloeg neer in het zuiden van 's-Hertogenbosch, nabij de Pettelaarseweg om 05.17 uur. Een ander dagboek meldde als locatie bij de Zuidwal (in het ijs).⁸⁹² De V.1 is niet teruggevonden op Vergeltungswaffen.nl.⁸⁹³ **[RAP_441231A]**

1 januari 1945Heesch

In plaats van het doelwit Vonkel, vielen Duitse jagers van *JG.6* de kleine basis Heesch aan.⁸⁹⁴ **[locatie onbekend]**

Polder 't Wild

Een Duits vliegtuig werd neergeschoten en stortte neer. Het vliegtuig wierp in nood haar bommen af in de polder nabij 't Wild. De vliegtuigcrash is niet teruggevonden op de SGLO.⁸⁹⁵ **[>1 km buiten onderzoeksgebied]**

⁸⁸⁴ War Diaries 19th Field Regiment Royal Canadian Artillery December 1944. Geraadpleegd via Project 44 op 12 mei 2022.

⁸⁸⁵ Kers (red.) *Dagboek van Annie Steeman* (2014), 176 en SADB toeg.nr. 236 inv.nr. 189-55; van der Voort, *Orthen in de oorlog* (2006), 24; Van Santvoort, *In d'n oorlog* (2014) 144. V0175 geraadpleegd op www.vergeltungswaffen.nl op 22 april 2022.

⁸⁸⁶ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 189-30.

⁸⁸⁷ SADB 's-Hertogenbosch toeg. nr. 047 inv. nr. 21.

⁸⁸⁸ Biemans, *Engelen grensdorp aan de Dieze* (2011), 221; Verlaat, *Engelen in oorlogstijd* (1995), 31; SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4.

⁸⁸⁹ Lutkie, *Korst en Kruim* (ontvangen via Heemkundegroep Nuwelant).

⁸⁹⁰ Vergeltungswaffen.nl geraadpleegd op 26 september 2022.

⁸⁹¹ Zwanenburg, *En nooit was het stil...* deel II (1991-1993) 495 en SGLO T4881, geraadpleegd op 11 januari 2022; **Neergestorte vliegtuigen in 's-Hertogenbosch, 1940-1945 - BHIC** geraadpleegd op 21 april 2022.

⁸⁹² SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr 168; 96.

⁸⁹³ Vergeltungswaffen.nl geraadpleegd op 26 september 2022.

⁸⁹⁴ Korthals Altes, 305; Zwanenburg, *En nooit was het stil...* deel II (1991-1993) 502; Thuring en Pouwels, *Twee weken en de wevers* (1991), 59.

⁸⁹⁵ Hermens, *Luchtoorlog boven Rosmalen 1940 – 1945* (2004), 78; SGLO Verliesregister geraadpleegd op 26 september 2022.

's-Hertogenbosch

Acht Britse Hawker Typhoons van 263 Squadron vielen met 64 raketten een Duits Observatie Post aan in een kerk ten noordwesten (Empel?) aan met 64 raketten. Zestien treffers werden gerapporteerd waarbij de toren werd vernietigd.⁸⁹⁶ **[Locatie onbekend]**

's-Hertogenbosch (Orthen)

Om 21.45 uur viel er een V.1 in Orthen welke niet ontplofte.⁸⁹⁷ De V.1 is niet teruggevonden op Vergeltungswaffen.nl.⁸⁹⁸ **[Locatie onbekend]**

1 januari 1945

's-Hertogenbosch

Een Duitse Junkers Ju 87 jachtbommenwerper van III Nachtjagdgeschwader 1 stortte om 20.00 uur neer. Het vliegtuig raakte in slecht weer en de bemanning verliet het toestel. Het toestel kwam terecht nabij 's-Hertogenbosch.⁸⁹⁹ **[Locatie onbekend]** Tussen 14.02 en 14.30 uur vielen acht Britse Hawker Typhoon jachtbommenwerpers van 263 Squadron met 64 raketten een Duitse observatie post aan in een kerktoeren ten noordwesten van 's-Hertogenbosch. Er werden zestien treffers waargenomen. Volgens de *Operation Records Books* was het een kerktoeren in Brakel.⁹⁰⁰ **[Locatie onbekend]**

4 januari 1945

Rosmalen (Kruisstraat)

Geallieerde kanonnen waren opgesteld langs de Kruisstraat **[RAP_450104A]** en schoten op de Duitse posities.⁹⁰¹ **[Locatie onbekend]**

5 januari 1945

's-Hertogenbosch (Orthen)

In het fort in Orthen zouden nog ongeveer honderd Duitse granaten liggen, vijf Britse handgranaten en één Panzerfaust.⁹⁰² **[RAP_450105A]**

11 januari 1945

Noordoever Maas, Ammerzoden

Tijdens een aanval op de noordelijke oever gooiden de Canadese soldaten een handgranaat in een kuil waar Duitse soldaten zaten welke niet ontplofte.⁹⁰³ **[Locatie onbekend]**

12 januari 1945

Lith

Aan de Kromme Hoek viel een V.1.⁹⁰⁴ **[>250 m buiten onderzoeksgebied]**

Empel en Fort Crèvecoeur

Duitse eenheden vanaf de overzijde van de Maas vuurde gedurende de dag mortieren af op Empel en het Fort.⁹⁰⁵ **[RAP_450112A]**

Bruggen – Kruisstraat

Bij de dijk 3750 schoten de 21st Armoured Regiment op doelen bij Kerkdriel.⁹⁰⁶ **[RAP_450112B]**

13 januari 1945

Engelen (Bokhoven)

De gehele dag werd er met handvuurwapens tussen Duitse troepen aan de noordoever en de Canadese troepen aan de zuidoever bij Bokhoven geschoten.⁹⁰⁷ **[RAP_450113A]**

⁸⁹⁶ TNA UK AIR37/717.

⁸⁹⁷ van der Voort, *Orthen in de oorlog* (2006), 25.

⁸⁹⁸ Vergeltungswaffen.nl geraadpleegd op 26 september 2022.

⁸⁹⁹ SGLO Verliesregister T5017A, geraadpleegd op 5 april 2022.

⁹⁰⁰ TNA UK AIR37/717; TNA UK AIR27/1548/67-68.

⁹⁰¹ Lutkie, *Korst en Kruim* (ontvangen via Heemkundegroep Nuwelant).

⁹⁰² CAD Rijswijk MMOD inv.nr. 44

⁹⁰³ War Diaries *Lake Superior Regiment* Januari 1945. Geraadpleegd via Project 44 op 12 mei 2022.

⁹⁰⁴ V1640 geraadpleegd op www.vergeltungswaffen.nl op 22 april 2022.

⁹⁰⁵ War Diaries *Lake Superior Regiment* Januari 1945. Geraadpleegd via Project 44 op 12 mei 2022.

⁹⁰⁶ War Diaries *21st Armoured Regiment* Januari 1945. Geraadpleegd via Project 44 op 12 mei 2022.

⁹⁰⁷ War Diaries *Lake Superior Regiment* Januari 1945. Geraadpleegd via Project 44 op 12 mei 2022.

's-Hertogenbosch

Aan de Vugtherweg in 's-Hertogenbosch sloeg een V.1 in, er werd schade aan woningen gemeld.⁹⁰⁸ **[RAP_450113A]** Vanaf qE3247 werd er geschoten op de noordelijke oever door de 21st Armoured Regiment.⁹⁰⁹ **[Locatie onbekend]**

Hedel

Afbeelding 74: Poolse eenheden op 13 januari 1945, zij bewaken de brug naar Hedel. Bron: IWM B12623.

15 januari 1945

Empel en Meerwijk

In de ochtend en middag lag Empel onder zwaar Duits mortiervuur.⁹¹⁰ **[RAP_450115A]**

Engelen

Duitse lichtkogels werden op Engelen afgevuurd.⁹¹¹ **[RAP_450115B]**

16 januari 1945

Empel en Meerwijk

Zwaar Duitse mortiervuur werd op Empel gelegd.⁹¹² **[RAP_450116A]**

Rosmalen

Voor een artillerieaanval op de noordelijke Maasoever verzamelde alle 75 mm Sherman tanks zich op de weg 's-Hertogenbosch – Nijmegen bij qE3648 om vanaf daar te schieten.⁹¹³ **[RAP_450116B]**

17 januari 1945

Gewande – Empel – Fort Crèvecoeur

Canadese tanks en veldartillerie van de *Lake Superior Regiment* staken vanaf Gewande, Empel en het Fort onder groot dekkingsvuur, de Maas over. Zware Duitse mortieren werden ingezet tegen de Canadese eenheden.⁹¹⁴ **[Locatie onbekend]** Twee regimenten veldartillerie vanuit Oud-Empel en Gewande schoten op Kerkdriel. **[>2 km buiten onderzoeksgebied]** Als

⁹⁰⁸ V0399 geraadpleegd op www.vergeltungswaffen.nl op 22 april 2022.

⁹⁰⁹ War Diaries 21st Armoured Regiment Januari 1945. Geraadpleegd via Project 44 op 12 mei 2022.

⁹¹⁰ War Diaries Lake Superior Regiment Januari 1945. Geraadpleegd via Project 44 op 12 mei 2022.

⁹¹¹ War Diaries Lake Superior Regiment Januari 1945. Geraadpleegd via Project 44 op 12 mei 2022.

⁹¹² War Diaries Lake Superior Regiment Januari 1945. Geraadpleegd via Project 44 op 12 mei 2022.

⁹¹³ War Diaries 21st Armoured Regiment Januari 1945. Geraadpleegd via Project 44 op 12 mei 2022.

⁹¹⁴ Bekker, de, *Empel in het bijzonder* (1993) 152; War Diaries Lake Superior Regiment Januari 1945; War Diaries 23rd Field Regiment Januari 1945. Geraadpleegd via Project 44 op 12 mei 2022;

vergelding beschoten de Duitse eenheden met mortieren Empel, Gewande en het Fort.⁹¹⁵
[RAP_450117A]

Orthen

In Orthen stonden geallieerde tanks die van twaalf uur tot drie uur 's middags het vuur openen.⁹¹⁶ **[Locatie onbekend]**

19 januari 1945

Empel

Bij qE324521 werd met een 6 pdr op een boot geschoten. **[RAP_450119A01]** Wederom werd gedurende de dag Empel beschoten door Duitse mortieren.⁹¹⁷ **[RAP_450119A02]**

20 januari 1945

Kerkdriel - Maas

Een grote Britse luchtaanval op Alblasterdam kon niet uitgevoerd worden vanwege slecht weer. In plaats daarvan werd bij qE3455 (Kerkdriel) 11 x 500 lb en 24 x 250 lb brisantbommen overboord gegooid. Er werd (slechts) één treffer geobserveerd op de steenfabriek. De aanval werd uitgevoerd tussen 09.40-13.15 uur met 34 Supermarine Spitfire jachtbommenwerpers van 66, 127 en 322 Squadron.⁹¹⁸ **[>2 km buiten onderzoeksgebied]**

Empel

De gehele dag lag Empel onder Duits mortiervuur.⁹¹⁹ **[RAP_450120A]**

21 januari 1945

Empel – Fort Crèvecoeur

De gehele dag lagen Empel en het Fort met tussenpozen onder Duits mortiervuur.⁹²⁰
[RAP_450121A]

23 januari 1945

Orthen

Een V.1 viel in de Schans bij het Fort.⁹²¹ **[RAP_450123A]**

Empel

Gedurende de gehele dag lag Empel en qE301517 met tussenpozen onder Duitse mortiervuur.⁹²² **[RAP_450123B]**

24 januari 1945

Empel

Gedurende de dag werd Empel af en toe met Duitse mortieren beschoten.⁹²³ **[RAP_450124A]**

25 januari 1945

Vught

Een V.1 viel op het huis van A. Verhagen te Kleine Gent 6 op 250 meter afstand van de bebouwing van Vught.⁹²⁴ **[Circa 650 m buiten onderzoeksgebied]**

26 januari 1945

Bokhoven

Duitse mortiergranaten vielen op het dorp Bokhoven. Bij qE2651 vielen meerdere 15 cm mortieren.⁹²⁵ **[RAP_450126B]**

⁹¹⁵ SADB 's-Hertogenbosch Secretariearchief 1920-1996 inv.nr. 21721.

⁹¹⁶ van der Voort, *Orthen in de oorlog* (2006) 25.

⁹¹⁷ War Diaries Lake Superior Regiment Januari 1945. Geraadpleegd via Project 44 op 12 mei 2022.

⁹¹⁸ TNA UK AIR37/717.

⁹¹⁹ War Diaries Lake Superior Regiment Januari 1945. Geraadpleegd via Project 44 op 12 mei 2022.

⁹²⁰ War Diaries Lake Superior Regiment Januari 1945. Geraadpleegd via Project 44 op 12 mei 2022.

⁹²¹ van der Voort, *Orthen in de oorlog* (2006), 25; V2323 geraadpleegd op www.vergeltungswaffen.nl op 22 april 2022.

⁹²² War Diaries Lake Superior Regiment Januari 1945. Geraadpleegd via Project 44 op 12 mei 2022.

⁹²³ War Diaries Lake Superior Regiment Januari 1945. Geraadpleegd via Project 44 op 12 mei 2022.

⁹²⁴ V0492 geraadpleegd op www.vergeltungswaffen.nl op 22 april 2022.

⁹²⁵ War Diaries 21st Armoured Regiment Januari 1945. Geraadpleegd via Project 44 op 12 mei 2022.

Vught

Een V.1 sloeg in op de Taalstraat.⁹²⁶ [**>250 m buiten onderzoeksgebied**]

Gewande

De Canadese posities in Gewande werden zwaar beschoten door Duitse mortieren voor in totaal 45 minuten om 18.15 uur.⁹²⁷ [**RAP_450126A**]

27 januari 1945Fort Crèvecoeur

Om 16.45 uur werd het Fort door zware Duitse mortieren beschoten.⁹²⁸ [**RAP_450127A**]

Gewande

Canadese posities in Gewande werden af en toe beschoten door Duitse mortieren.⁹²⁹ [**RAP_450127B**]

28 januari 1945Gewande

Duitse mortieraanval op Gewande gedurende de avond.⁹³⁰ [**RAP_450128B**]

Nuland

Britse soldaten beschreven dat de Nulandse molen van Van Zuylen zeer gehavend was.⁹³¹ [**RAP_450128C**]

Rosmalen

Aan de Striensestraat viel een V.1.⁹³² [**RAP_450128A**]

29 januari 1945Gewande

Gedurende de dag werd Gewande met tussenpozen beschoten door Duitse mortieren.⁹³³ [**RAP_450129C**]

Orthen

Om 22.45 uur viel er in Orthen, nabij de Rooms-Katholieke kerk, een V.1.⁹³⁴ [**RAP_450129A**]
In de polder achter sluis 0, aan de grens van de gemeente, sloeg om 07.25 een V.1. in.⁹³⁵ De V.1 is niet teruggevonden op Vergeltungswaffen.nl.⁹³⁶ [**RAP_450129B**]

30 januari 1945Fort Crèvecoeur

Gedurende de dag werd het Fort met tussenpozen door Duitse mortieren beschoten.⁹³⁷ [**RAP_450130A**]

31 januari 1945Fort Crèvecoeur

Gedurende de dag werd het Fort met tussenpozen door Duitse mortieren beschoten.⁹³⁸ [**RAP_450131A**]

⁹²⁶ V1870 geraadpleegd op www.vergeltungswaffen.nl op 22 april 2022.

⁹²⁷ War Diaries Lake Superior Regiment Januari 1945. Geraadpleegd via Project 44 op 12 mei 2022.

⁹²⁸ War Diaries Lake Superior Regiment Januari 1945. Geraadpleegd via Project 44 op 12 mei 2022.

⁹²⁹ War Diaries Lake Superior Regiment Januari 1945. Geraadpleegd via Project 44 op 12 mei 2022.

⁹³⁰ War Diaries Lake Superior Regiment en 21st Armoured Regiment Januari 1945. Geraadpleegd via Project 44 op 12 mei 2022.

⁹³¹ Desmense, *Engelen tussen bevrijding en vrijheid* (2020), 104.

⁹³² V0527 geraadpleegd op www.vergeltungswaffen.nl op 22 april 2022.

⁹³³ War Diaries Lake Superior Regiment Januari 1945. Geraadpleegd via Project 44 op 12 mei 2022.

⁹³⁴ BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 127 inv.nr. 211; V0536 geraadpleegd op www.vergeltungswaffen.nl op 22 april 2022.

⁹³⁵ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr 168.

⁹³⁶ Vergeltungswaffen.nl geraadpleegd op 26 september 2022.

⁹³⁷ War Diaries Lake Superior Regiment Januari 1945. Geraadpleegd via Project 44 op 12 mei 2022.

⁹³⁸ War Diaries Lake Superior Regiment Januari 1945. Geraadpleegd via Project 44 op 12 mei 2022.

Poolse eenheden aan de Westenburgerweg met een Britse tank beschoten op de buurt Hedel.⁹³⁹ **[RAP_4502A]**

1 februari 1945

Rosmalen

Om ongeveer 12.15 viel er een V.1 op een weiland aan de Oude Baan, nabij de woning D.182.⁹⁴⁰ **[RAP_450201A]**

's-Hertogenbosch

Tussen de sluisen aan de Pettelaarscheweg sloeg een V.1 in. Enkele huizen leden glasschade.⁹⁴¹ **[RAP_450201B]**

2 februari 1945

Rosmalen

Om 07.15 uur viel er in een weiland, ongeveer 300 meter oostelijk van het spoorwegstation van Rosmalen, een V.1. De explosie veroorzaakte een krater van 6 bij 5 meter. **[RAP_450202A]** De materiele schade was groot, acht woningen (D2 tot en met D.8 en D.10) werden onbewoonbaar. Twintig woningen leden herstelbare schade en 50 woningen leden glasschade.⁹⁴² **[Locatie onbekend]**

1, 2 of 3 februari 1945

Orthen

Een V.1 viel bij de kerk in Orthen, op de stal aan de overzijde.⁹⁴³ De V.1 is niet teruggevonden op Vergeltungswaffen.nl. ⁹⁴⁴ **[RAP_450203A]**

3 februari 1945

Engelen – Fort Crèvecoeur

Duitse vliegtuigen bombardeerden met anti-personeel bommen op het gebied bij Fort Crèvecoeur. Alle bommen vielen echter op het terrein welke in Duitse handen was.⁹⁴⁵ **[Locatie onbekend]**

4 februari 1945

Nuland - Vinkel

Om 22.00 uur viel er een V.1 in de gemeente Nuland, nabij Vinkel. De V.1 viel op enige meters afstand van het perceel B.49 (van Berkel). Het huis werd onbewoonbaar door de schade.⁹⁴⁶ **[RAP_450204A]**

's-Hertogenbosch – Den Dungen

Op de grens tussen 's-Hertogenbosch en Den Dungen (gemeentegrenzen van 1945) viel om 13.30 uur een V.1. De V.1 viel het rijwielpad, linker kanaaldijk van de Zuid-Willemsvaart. Ongeveer 1/3 van de kanaaldijk was weggeslagen.⁹⁴⁷ **[Locatie onbekend]**

6 februari 1945

Engelen

Vier Britse Hawker Typhoons jachtbommenwerpers van 266 Squadron vielen militaire voertuigen aan nabij qE2949 (Engelen). In de bron staat niet vermeld wat welke wapens deze voertuigen werden aangevallen. De toestellen hadden oorspronkelijk als doel een brug ten

⁹³⁹ Van Santvoort, *In d'n oorlog* (2014) 153.

⁹⁴⁰ BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 127 inv.nr. 461; V0584 geraadpleegd op www.vergeltungswaffen.nl op 22 april 2022; War Diaries Lake Superior Regiment Januari 1945. Geraadpleegd via Project 44 op 12 mei 2022.

⁹⁴¹ V0590 geraadpleegd op www.vergeltungswaffen.nl op 22 april 2022.

⁹⁴² BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 127 inv.nr. 211 en 461; V0613 geraadpleegd op www.vergeltungswaffen.nl op 22 april 2022.

⁹⁴³ van der Voort, *Orthen in de oorlog* (2006), 25.

⁹⁴⁴ Vergeltungswaffen.nl geraadpleegd op 26 september 2022.

⁹⁴⁵ War Diaries 23rd Field Regiment Royal Canadian Army. Geraadpleegd via Project 44 op 29 juli 2022.

⁹⁴⁶ BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 127 inv.nr. 211; SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0927 inv.nr 455; V0661 geraadpleegd op www.vergeltungswaffen.nl op 22 april 2022.

⁹⁴⁷ BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 127 inv.nr. 211 en 461; V0656 geraadpleegd op www.vergeltungswaffen.nl op 22 april 2022.

oosten van Gouda. Deze brug werd echter gemist. De piloten vielen als alternatief vijf militaire voertuigen aan ten oosten van Utrecht.⁹⁴⁸ **[RAP_450206A]**

's-Hertogenbosch – Den Dungen

Om 09.00 uur viel er een V.1 in de weilanden tussen Den Dungen en 's-Hertogenbosch, 100 meter ten noorden van de Zuid-Willemsvaart.⁹⁴⁹ **[Locatie onbekend]** Achter de Indische buurt, nabij de Dungescheweg zou om 08.55 ook een V.1 zijn ingeslagen.⁹⁵⁰ **[Locatie onbekend]**

10 februari 1945

Een Duits vliegtuig beschoot de Canadese eenheden bij 's-Hertogenbosch.⁹⁵¹ **[Locatie onbekend]**

11 februari 1945

Een Duitse Messerschmitt Bf 109 jachtvliegtuig verkenner van *III Aufklärungsgruppe 123* keerde niet terug van een verkenning in het gebied 's-Hertogenbosch-Volkel. Het toestel is niet teruggevonden in de gegevens van de SGLO.⁹⁵² **[Locatie onbekend]** Vermoedelijk is het vermiste vliegtuig van 11 februari 1945 dezelfde melding als van 14 februari 1945.

12 februari 1945

Rosmalen

In de avond werd Rosmalen beschoten door Duitse artillerie met zware kalibers bij qE3649 en qE3749.⁹⁵³ **[RAP_450212A]**

's-Hertogenbosch

In het Boschveld hadden Duitse soldaten een brug vernield. Ook zouden Duitse soldaten in het Boschveld bunkers en landmijnen aangelegd.⁹⁵⁴ **[Locatie onbekend]**

13 februari 1945

's-Hertogenbosch

Een V.1 stortte neer achter de spoorlijn 's-Hertogenbosch – Nijmegen, in de buurt van Herven om 17.45 uur.⁹⁵⁵ De V.1 is niet teruggevonden op Vergeltungswaffen.nl.⁹⁵⁶ **[RAP_450213A]**

14 februari 1945

's-Hertogenbosch

Een Duitse Messerschmitt Bf 109 jachtvliegtuig van *III Aufklärungsgruppe 123* keerde niet terug van een verkenning naar het gebied 's-Hertogenbosch-Volkel.⁹⁵⁷ Het toestel is niet teruggevonden in de gegevens van de SGLO.⁹⁵⁸ Mogelijk gaat het om dezelfde melding als van 11 februari 1945. **[Locatie onbekend]**

Heeseind

Jongeren die met achtergebleven oorlogstuig aan het spelen waren, lieten Duitse *Panzerfausten* ontploffen door deze wapens van beneden naar boven op de dijk te gooien.⁹⁵⁹ **[Historische context]**

⁹⁴⁸ TNA UK AIR/37/718; TNA UK AIR27/1559/51-52.

⁹⁴⁹ BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 127 inv.nr. 461; V1937 geraadpleegd op www.vergeltungswaffen.nl op 22 april 2022.

⁹⁵⁰ BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 127 inv.nr. 168; 211 en 461; V0656 geraadpleegd op www.vergeltungswaffen.nl op 22 april 2022.

⁹⁵¹ 22nd Armoured Regiment. Geraadpleegd via Project 44 op 29 juli 2022.

⁹⁵² Zwanenburg, *En nooit was het stil...* deel II (1991-1993), 547; SGLO Verliesregister geraadpleegd op 26 september 2022.

⁹⁵³ War Diaries 4th Canadian Armoured Division Februari 1945. Geraadpleegd via Project 44 op 12 mei 2022.

⁹⁵⁴ BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 127 inv.nr. 211; 307 en 461; V0656 geraadpleegd op www.vergeltungswaffen.nl op 22 april 2022.

⁹⁵⁵ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr 168.

⁹⁵⁶ Vergeltungswaffen.nl geraadpleegd op 26 september 2022.

⁹⁵⁷ Zwanenburg, *En nooit was het stil...* deel II (1991-1993), 551.

⁹⁵⁸ Zwanenburg, *En nooit was het stil...* deel II (1991-1993), 547; SGLO Verliesregister geraadpleegd op 26 september 2022.

⁹⁵⁹ van Venrooij, *Dorp in oorlogstijd. Nuland 1940-1945* (2019), 274; van den Elzen, *wel gestorven, niet vergeten* (1996), 92; SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474 inv.nr 486.

15 februari 1945Bokhoven

In de avond vielen 48 mortieren op Bokhoven bij qE2651.⁹⁶⁰ [RAP_450215A]

16 februari 1945Orthen

De brandweer rukte uit naar de Orthenstraat, waar een granaat was ingeslagen.⁹⁶¹ [RAP_450216A]

Empel – Gewande – Fort Crèvecoeur

Gedurende de dag werden Empel, Gewande en het Fort beschoten door Duits mortiervuur en machinegeweevuur.⁹⁶² [RAP_450216B]

17 februari 1945's-Hertogenbosch

Een V.1 viel neer tussen 4 – 6 uur in de Populierenstraat bij de Graafseweg.⁹⁶³ De V.1 is niet teruggevonden op Vergeltungswaffen.nl.⁹⁶⁴ [RAP_450217A]

Vinkel – Heesch

Om 11.45 viel er een V.1 in de gemeente Heesch, in de richting van Vinkel. De V.1 viel op een stuk bouwland, op 125 meter van twee woningen (C.85 en C.86) welke ernstige schade leden. De krater had een diepte van ongeveer vier meter en een doorsnede van acht meter.⁹⁶⁵ [Circa 2 km buiten onderzoeksgebied]

20 februari 1945Gewande

Lichte mortiervuur werd op Gewande gelegd.⁹⁶⁶ [RAP_450220A]

21 februari 1945Empel

Geallieerde eenheden legden vier anti-personeel mijnen en boobytraps nabij Empel (qE307517).⁹⁶⁷ [RAP_450221B]

⁹⁶⁰ War Diaries 4th Canadian Armoured Division Februari 1945. Geraadpleegd via Project 44 op 12 mei 2022.

⁹⁶¹ SADB 's-Hertogenbosch toeg. nr. 047 inv. nr. 22.

⁹⁶² War Diaries 4th Canadian Armoured Division Februari 1945. Geraadpleegd via Project 44 op 12 mei 2022.

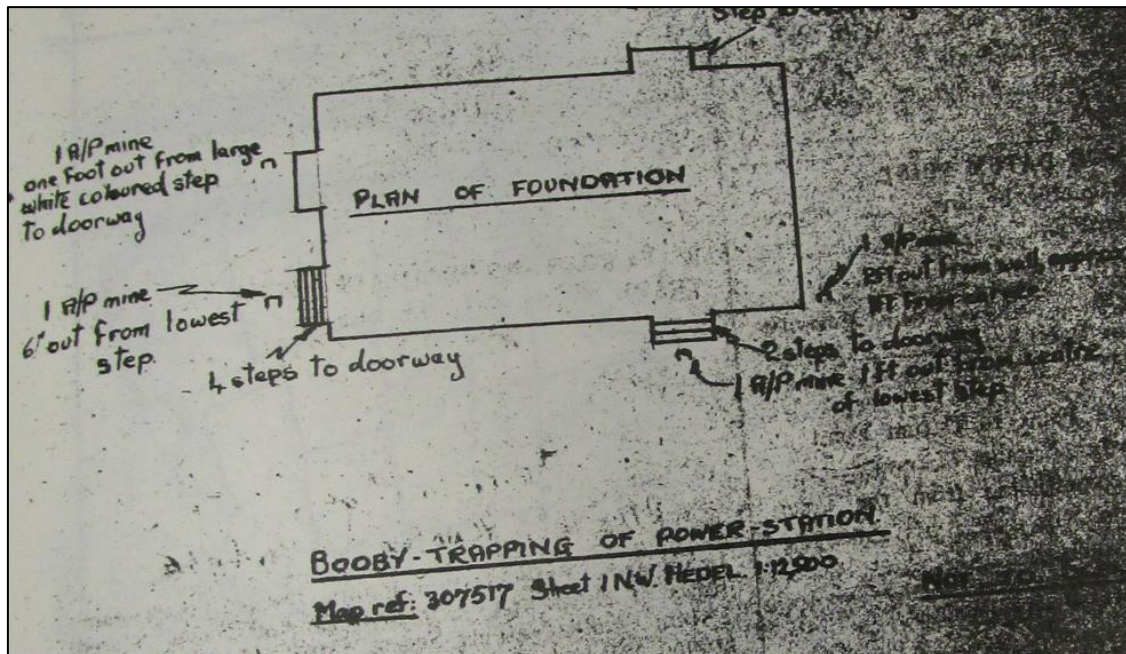
⁹⁶³ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 96.

⁹⁶⁴ Vergeltungswaffen.nl geraadpleegd op 26 september 2022.

⁹⁶⁵ BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 127 inv.nr. 211; V0855, geraadpleegd op Vergeltungswaffen.nl op 26 september 2022.

⁹⁶⁶ War Diaries 4th Canadian Armoured Division Februari 1945. Geraadpleegd via Project 44 op 12 mei 2022.

⁹⁶⁷ SADB 's-Hertogenbosch Secretariearchief 1920-1996 inv.nr. 21721.

Afbeelding 75: Schetskaartje van mijnen en boobytraps bij Empel. Bron: SADB 's-Hertogenbosch Secretariearchief 1920-1996 inv.nr. 21721.

's-Hertogenbosch

Een Duitse granaataanval vond plaats in de buurt van het station.⁹⁶⁸ **[RAP_450221A]** Een Duits vliegtuig om 11.27 viel het vliegveld Heesch aan, mogelijk van III/KG76.⁹⁶⁹ **[>250 m buiten onderzoeksgebied]**

Rosmalen

Een ongeluk vond plaats door een ontploffing met een projectiel.⁹⁷⁰ **[Locatie onbekend]**

22 februari 1945

Rosmalen

Om 23.15 uur viel er een V.1 of V.2 neer in de gemeente Rosmalen. De V.1/V.2 viel in een dennenbos, ongeveer 100 meter vanaf de Rijksweg en op ongeveer 50 meter vanaf de woning D.192. Het huis werd volledig vernield.⁹⁷¹ **[RAP_450222A]**

25 februari 1945

's-Hertogenbosch

Om 09.55 viel er een V.1 nabij het landgoed van De Gruijter, aan de Pettelaarscheweg. Er werd glasschade gemeld, nabij het sportterrein.⁹⁷² **[RAP_450225A]**

26 februari 1945

Rosmalen

De gemeente Rosmalen werd op deze dag drie keer getroffen door een V.1. Om 14.45 uur viel er een V.1 in Rosmalen, op ongeveer 800 meter van de Rijksweg, op een perceel lokaal bekend als Eikenburg.⁹⁷³ Om 11.45 viel er een V.1. op ongeveer 150 meter ten noorden van de Rijksweg, nabij het erf, op vijftig meter afstand, van de boerderij van Voets (B.72) en een paar

⁹⁶⁸ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr 156.

⁹⁶⁹ Zwanenburg, *En nooit was het stil...* deel II (1991-1993) 555.

⁹⁷⁰ SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474 inv.nr 486.

⁹⁷¹ BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 127 inv.nr. 211 en 461; V0972 geraadpleegd op www.vergeltungswaffen.nl op 22 april 2022.

⁹⁷² BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 127 inv.nr. 211; V1074 geraadpleegd op www.vergeltungswaffen.nl op 22 april 2022;

SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr 168.

⁹⁷³ V1107 geraadpleegd op www.vergeltungswaffen.nl op 22 april 2022.

honderd meter van het klooster.⁹⁷⁴ In de ochtend, om 08.45 uur viel een V.1⁹⁷⁵ in de buurt van Coudewater.⁹⁷⁶ **[RAP_450226A]**

27 februari 1945

Nuland

Om 16.00 uur viel er een V.1 op een perceel bouwland, een kilometer ten noorden van de Rijksweg en ongeveer een kilometer ten zuiden van het spoor. **[RAP_450227B]** Een tweede viel neer nabij de Zandstraat.⁹⁷⁷ **[RAP_450227A]**

28 februari 1945

's-Hertogenbosch – Rosmalen

Een V.1 viel in een weiland op de grensscheiding van 's-Hertogenbosch – Rosmalen (grens 1945), in de Maaspolder. Een tweede V.1 viel in een weiland ten westen van de stad.⁹⁷⁸ Ook zou er een V.1 zijn neergestort ten noorden van de spoorlijn 's-Hertogenbosch – Nijmegen, op 75 meter van het spoor om 12.46 uur. **[Locatie onbekend]** Een derde V.1 zou zijn neergestort in het water van de IJzeren Vrouw om 08.35 uur.⁹⁷⁹ **[RAP_450228A]**

1 maart 1945

Nuland

Om 06.45 viel er een V.1 neer op een perceel bouwland in de nabijheid van de openbare weg, de Koppeldijk, op ongeveer 25 meter ten noorden van het spoor.⁹⁸⁰ **[RAP_450301A]** In de Geffense polder, op 800 meter ten noorden van het spoor in "Weivree" viel een V.1.⁹⁸¹ **[Circa 250 m buiten onderzoeksgebied]**

's-Hertogenbosch

Vier granaten vielen aan de Eikenstraat en Beukenstraat.⁹⁸² **[Locatie onbekend]**

2 maart 1945

Nuland

Rond 14.30 uur viel er een V.1 of V.2 neer nabij de Klepelstraat op ongeveer 250 meter ten noorden van de Rijksweg. De woning A.103 leed zware schade, één boerderij Pelgrims Hoeve werd volledig verwoest.⁹⁸³ **[RAP_450302A]**

's-Hertogenbosch

Granaatinslag aan de Graafseweg.⁹⁸⁴ **[RAP_450302B]** Een V.1 viel in het Heike, deze is niet teruggevonden op Vergeltungswaffen.nl.⁹⁸⁵ **[RAP_450302C]** Een granaat viel bij Herven 35.⁹⁸⁶ **[RAP_450302B]**

3 maart 1945

Rosmalen

Een V.1 viel aan de Spoorstraat.⁹⁸⁷ **[RAP_450303A]**

⁹⁷⁴ V1106 geraadpleegd op www.vergeltungswaffen.nl op 22 april 2022.

⁹⁷⁵ V2050, geraadpleegd via www.vergeltungswaffen.nl op 22 april 2022.

⁹⁷⁶ Hermens, *Luchtoorlog boven Rosmalen 1940 – 1945* (2004), 82; BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 127 inv.nr. 211 en 461.

⁹⁷⁷ BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 127 inv.nr. 211 en 461; SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0927 inv.nr. 455; V1130 geraadpleegd op www.vergeltungswaffen.nl op 22 april 2022.

⁹⁷⁸ BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 127 inv.nr. 211; V1158 en V2070 geraadpleegd op www.vergeltungswaffen.nl op 22 april 2022.

⁹⁷⁹ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 168; V1539, geraadpleegd op Vergeltungswaffen.nl op 26 september 2022.

⁹⁸⁰ BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 127 inv.nr. 211 en 461; SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0927 inv.nr. 455; V1186 geraadpleegd op www.vergeltungswaffen.nl op 22 april 2022; Lutkie, *Korst en Kruim* (ontvangen via Heemkundegroep Nuwelant).

⁹⁸¹ V1188 geraadpleegd op www.vergeltungswaffen.nl op 22 april 2022.

⁹⁸² AVG Gemeentebreed historisch onderzoek

⁹⁸³ BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 127 inv.nr. 211 en 461; SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0927 inv.nr. 455; V1211 geraadpleegd op www.vergeltungswaffen.nl op 22 april 2022; Lutkie, *Korst en Kruim* (ontvangen via Heemkundegroep Nuwelant).

⁹⁸⁴ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 96.

⁹⁸⁵ Lutkie, *Korst en Kruim* (ontvangen via Heemkundegroep Nuwelant); Vergeltungswaffen.nl geraadpleegd op 26 september 2022.

⁹⁸⁶ AVG Gemeentebreed historisch onderzoek

⁹⁸⁷ V2144 geraadpleegd op www.vergeltungswaffen.nl op 22 april 2022.

4 maart 1945's-Hertogenbosch

Een Duitse granaat viel op de hoek van de Van Noremborghstraat / Citadellaan.⁹⁸⁸
[RAP_450304A]

4 op 5 maart 1945

Duitse soldaten staken de Maas over bij Orthen. Hevige gevechten braken uit in de polder tussen Duitse en Britse soldaten.⁹⁸⁹ [Locatie onbekend]

5 maart 1945Rosmalen

Een V.1 viel bij De Bergt, aan de Hoevestraat/ Bredestraat. Ook vielen er Duitse granaten op Rosmalen.⁹⁹⁰ [RAP_450305A]

's-Hertogenbosch

Meerdere granaatinslagen in de omgeving van de IJzeren vrouw, Veemarkt, [RAP_450305B]
Vogelwerk, [Locatie onbekend] Sacramentskerk en Gruttostraat.⁹⁹¹ [RAP_450305B]

6 maart 1945Rosmalen

Om 16.30 viel er een V.1 in de polder bij Rosmalen, op ongeveer 50 meter ten noorden van de Striensestraat.⁹⁹² [RAP_450306A] Ook aan de stationsstraat viel een V.1 in Rosmalen.⁹⁹³
[RAP_450306B]

Orthen

In de Empelse polder, achter Herven in Orthen, viel een V.1. Een nabijgelegen huis liep schade op.⁹⁹⁴ [RAP_450306D]

Sint-Michielsgestel

In een veld op 700 meter van de brug over de Zuid-Willemsvaart nabij de Hooge Poeldonk in Den Dungen viel een V.1.⁹⁹⁵ [RAP_450306C]

7 maart 1945Nuland

Om 17.30 uur viel er in de gemeente Nuland een V.1, aan de Hooge weg.⁹⁹⁶ [RAP_450307B]
Een tweede V.1 viel in de polder aan de Kruisstraat.⁹⁹⁷ [RAP_450307A]

's-Hertogenbosch

Projectielen vielen noordelijk van de bebouwde kom in 's-Hertogenbosch, nabij het spoor 's-Hertogenbosch-Nijmegen. Ook vielen er granaten in Hinthamerpark.⁹⁹⁸ [RAP_450307C]

9 maart 1945Hintham

In Hintham vielen Duitse granaten.⁹⁹⁹ [RAP_450309A]

⁹⁸⁸ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 96; 156.

⁹⁸⁹ van der Voort, *Orthen in de oorlog* (2006) 26.

⁹⁹⁰ Hermens, *Luchtoorlog boven Rosmalen 1940 – 1945* (2004) 82; V1283 geraadpleegd op www.vergeltungswaffen.nl op 22 april 2022.

⁹⁹¹ AVG Gemeentebreed historisch onderzoek

⁹⁹² Hermens, *Luchtoorlog boven Rosmalen 1940 – 1945* (2004) 82; BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 127 inv.nr. 211; V1298 geraadpleegd op www.vergeltungswaffen.nl op 22 april 2022.

⁹⁹³ V1299 geraadpleegd op www.vergeltungswaffen.nl op 22 april 2022.

⁹⁹⁴ BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 127 inv.nr. 211; V1301 geraadpleegd op www.vergeltungswaffen.nl op 22 april 2022.

⁹⁹⁵ V0687 geraadpleegd op www.vergeltungswaffen.nl op 22 april 2022.

⁹⁹⁶ BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 127 inv.nr. 461; SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0927 inv.nr 455; V2134 geraadpleegd op www.vergeltungswaffen.nl op 22 april 2022.

⁹⁹⁷ V2189 geraadpleegd op www.vergeltungswaffen.nl op 22 april 2022.

⁹⁹⁸ AVG Gemeentebreed historisch onderzoek

⁹⁹⁹ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 96.

10 maart 1945Rosmalen

Rond 10.00 uur viel er een V.1 neer onder de Rommelsch Vinkel, ten zuiden van de Rijksweg 's-Hertogenbosch – Nijmegen. Op 400 meter van Jachtlust.¹⁰⁰⁰ **[RAP_450310A]**

11 maart 1945Vinkel

Nabij de woning C.1558, Weerscheut 13, werd een gevaarlijk projectiel gemeld.¹⁰⁰¹ **[RAP_450311A]**

14 maart 1945's-Hertogenbosch

Een Britse Supermarine Spitfire jachtbommenwerper van *341 Squadron* stortte neer nabij 's-Hertogenbosch.¹⁰⁰² **[Locatie onbekend]**

16 maart 1945's-Hertogenbosch

Aan de Van Heurnstraat 53 was een granaat ingeslagen, zo meldde de brandweer.¹⁰⁰³ **[RAP_450316A]**

17 maart 1945's-Hertogenbosch

Zes granaten vielen in de polder ten noorden van de spoorlijn 's-Hertogenbosch – Nijmegen **[Locatie onbekend]** en het villapark aan de Graafseweg.¹⁰⁰⁴ **[RAP_450317A]**

18 maart 1945

Om 15.40, 15.56, 15.56 en 16.25 uur waren er Duitse granaatinslagen te 's-Hertogenbosch. Exacte locatie werd niet genoemd.¹⁰⁰⁵ **[Locatie onbekend]** Ook vielen er drie granaten bij de Jan de la Barlaan en de Van der Weeghensingel in de buurt van de stenen brug.¹⁰⁰⁶

19 maart 1945Rosmalen

Een Britse Supermarine Spitfire jachtbommenwerper van *322 Squadron* explodeerde en crashte bij de Achterdijk – Kruisstraat in Rosmalen. Het toestel verongelukte tijdens een oefening. De duikvlucht werd te steil ingezet waardoor de bom de propellerbladen raakte. Doordat het Squadron tijdens een vorig bombardement geen enkele bom op het doelwit had laten vallen, werd er een oefenveld ingericht tussen Nuland en Lith.¹⁰⁰⁷ **[Locatie onbekend]** In de polder hielden de geallieerde eenheden bombardementsoefeningen.¹⁰⁰⁸ **[Locatie onbekend]**

's-Hertogenbosch

De bewoners aan de Frederik Hendriklaan in 's-Hertogenbosch werden erop gewezen dat geallieerde soldaten, welke hun geschutstellingen achter de woningen van de Frederik Hendriklaan hadden geplaatst, achterlieten met munitie en materiaal gereed voor gebruik. Zo werden er kisten met springdoppen achtergelaten. Ook zouden er 17 cm kanonnen zijn achtergelaten.¹⁰⁰⁹ **[RAP_450319A]** Verschillende mijnen werden gemeld op de kade langs de Bossche Sloot, vanaf het Brugje naar het voormalige Mestvaalt. **[Locatie onbekend]** De volgende locaties werden vermeld als waar mogelijk mijnen lagen:¹⁰¹⁰

¹⁰⁰⁰ BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 127 inv.nr. 211; V1375 geraadpleegd op www.vergeltungswaffen.nl op 22 april 2022.

¹⁰⁰¹ BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 127 inv.nr. 307.

¹⁰⁰² SGLO Verliesregister T5380, geraadpleegd op 5 april 2022; [Neergestorte vliegtuigen in 's-Hertogenbosch, 1940-1945 - BHIC](#) geraadpleegd op 21 april 2022.

¹⁰⁰³ SADB 's-Hertogenbosch toeg. nr. 047 inv. nr. 22.

¹⁰⁰⁴ AVG Gemeentebreed historisch onderzoek

¹⁰⁰⁵ BHIC 's-Hertogenbosch toeg. nr. 127 inv. nr. 211.

¹⁰⁰⁶ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 156.

¹⁰⁰⁷ SGLO Verliesregister T5398, geraadpleegd op 5 april 2022; [Neergestorte vliegtuigen in Rosmalen 1940-1945 - BHIC](#) geraadpleegd op 21 april 2022; van Venrooij 281.

¹⁰⁰⁸ Lutkie, *Korst en Kruim* (ontvangen via Heemkundegroep Nuwelant).

¹⁰⁰⁹ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 267 inv.nr. 4392.

¹⁰¹⁰ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 267 inv.nr. 4392.

- Weiland bij de Watermachine aan de Engelseweg **[RAP_450319B]**
- Onbewaakte overweg 's-Hertogenbosch – Nijmegen bij de Volkstuinjes **[Locatie onbekend]**
- Prins Hendrikpark, zijde Ophoviuslaan aan de waterkant **[RAP_450319B]**
- Land van Van Vught aan de Elzenstraat **[RAP_450319B]**
- Bastion St. Theunis bij het oude stortje. Deze mijnen zouden zijn opgeruimd. **[Locatie onbekend]**
- In de volkstuinjes van het Legaal van Rijckevorstel aan de Vlijmsegweg. **[RAP_450319B]**

20 maart 1945

Om 18.28, 18.40, 18.35, 18.30, 18.42 en 18.45 uur waren er Duitse granaatinslagen te 's-Hertogenbosch. Pannen en glasschade in de naaste omgeving. Er werd geen exacte locatie genoemd. Er vielen onder andere granaten bij het station en Marktstraat, Korte Havenstraat en Mariënborg.¹⁰¹¹ **[RAP_450320A03]**

21 maart 1945

's-Hertogenbosch

Opnieuw lag de stad onder vuur. Fosforgranaten werden op Duitse eenheden afgevuurd.¹⁰¹² **[Locatie onbekend]**

Hintham

Duitse granaten vielen op Hintham.¹⁰¹³ **[RAP_450321A]**

22 maart 1945

's-Hertogenbosch

Tussen de sluizen 0 en 2 werd gezocht naar explosieve voorwerpen. De Hoofdingenieur van de Rijkswaterstaat vermeldt dat er niet voor kon worden ingestaan dat er geen explosieve voorwerpen meer aanwezig waren.¹⁰¹⁴ **[Historische context]**

24 maart 1945

Nuland

Wouter Lutkie schreef in zijn dagboek dat Britse soldaten pogingen ondernamen om de verwoestte kerk in Nuland verder op te blazen om het materiaal te hergebruiken.¹⁰¹⁵ **[Historische context]**

25 maart 1945

Nuland

Om de kerk in Nuland verder af te breken, gebruikten de Britse soldaten onder andere dynamiet **[RAP_450325B]** Britse vliegtuigen voerden wederom bombardementsoefeningen uit met houten bommen. Op drie locaties werden mijnen gevonden, welke niet bekende mijnenvelden waren.¹⁰¹⁶ **[Locatie onbekend]**

's-Hertogenbosch

Om 16.00, 16.05 en 18.00 uur waren er Duitse granaatinslagen in 's-Hertogenbosch. Er ontstond lichte schade aan de Citadelpaleis. **[RAP_450325A01]** Glasschade aan woningen op de Willem v. Nassaulaan.¹⁰¹⁷ **[RAP_450325A02]** Ook werd de Muntel getroffen, onder andere vielen er twee granaten voor de pastorie aan de Antoon der Kinderenlaan.¹⁰¹⁸ **[RAP_450325A03]**

¹⁰¹¹ BHIC 's-Hertogenbosch toeg. nr. 127 inv. nr. 211; P. Heijden, van der (red.) *Als de dag van gisteren, Drie generaties Bosschenaren en de oorlog (1987-1988)* 169; SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 96.

¹⁰¹² van der Voort, *Orthen in de oorlog (2006)*, 26.

¹⁰¹³ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 96.

¹⁰¹⁴ BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 127 inv.nr. 307.

¹⁰¹⁵ Lutkie, *Korst en Kruim* (ontvangen via Heemkundegroep Nuwelant).

¹⁰¹⁶ Lutkie, *Korst en Kruim* (ontvangen via Heemkundegroep Nuwelant).

¹⁰¹⁷ BHIC 's-Hertogenbosch toeg. nr. 127 inv. nr. 211.

¹⁰¹⁸ SADB toeg.nr. 236 inv.nr 156; 96.

26 maart 1945Nuland

Rond 04.15 uur viel er een V.1 op enige meter afstand van het spoor 's-Hertogenbosch – Nijmegen. De V.1 kwam neer op ongeveer 250 meter ten zuidwesten van het station Nuland.¹⁰¹⁹

[Locatie onbekend]

27 maart 1945Rosmalen

Rosmalen werd beschoten door Duits granaatvuur vanaf de overzijde van de Maas. Bij G126 en G127 viel een granaat (Dorpstraat). Ook het zusters klooster werd getroffen door Duitse granaten.¹⁰²⁰ **[RAP_450327A]** Een Duitse granaat viel in een al bestaande granaatkrater daar waar de huidige parkeerplaats van De Keijzer ligt (veld tussen de boerderij van Westerlaken en het huidige pand Burgemeester Nieuwenhuizenstraat 1.¹⁰²¹ **[RAP_450327B]** Een granaat viel bij de woning G155 aan de Schoolstraat.¹⁰²² **[RAP_450327C]**

Vinkel

In een perceel bouwland, op enige honderden meters ten zuiden van de Rijksweg 's-Hertogenbosch – Nijmegen in Vinkel viel een V.1 om 09.30 uur.¹⁰²³ **[RAP_450327D]**

28 maart 1945

Een fabriek bij qE3555 werd door Britse Supermarine Spitfires aangevallen. De kopie is van te slechte kwaliteit om er verdere informatie uit te halen.¹⁰²⁴ Waarschijnlijk was het doelwit de steenfabriek in Kerkdriel, nabij de Maas. **[>1,6 km buiten onderzoeksgebied]**

Nuland

Om 07.30 uur viel er in de gemeente Nuland een V.1, in een perceel bouwland ten noorden van het spoor 's-Hertogenbosch – Nijmegen.¹⁰²⁵ **[RAP_450328C]**

Rosmalen

Om 01.30 uur viel er een V.1 of V.2 op een perceel bouwland, op ongeveer 300 meter vanaf de Rijksweg en 200 meter ten zuiden van het spoor, nabij de Tweeberg weg.¹⁰²⁶ **[RAP_450328A]**

's-Hertogenbosch

Er viel een V.1 in de buurt van 'De IJzeren Vrouw'. De V.1 was niet in het water zelf terecht gekomen. Er was in de ruime omgeving schade aan dakpannen en glasschade.¹⁰²⁷ **[RAP_450328A]** Duitse granaten vielen dichtbij de Citadellaan en op de hoek van de Van Noremborghstraat / Koedijkstraat en in de Twaalfmorgenstraat en op de Geldersedam.¹⁰²⁸ **[RAP_450328B]**

29 maart 1945Rosmalen

Een blindganger V.1 viel in Rosmalen. De V.1 ging bij Westerlaken door de fruitbomen en ging door het dak bij Van Hoof. Bij de Stationstraat kwam de V.1 neer, in een gangetje tussen de smederij Sanders en het woonhuis Roeffen. De V.1 viel in drie stukken uiteen. Poolse militairen maakten de V.1 onschadelijk. **[RAP_450329A]** De V.1 werd gedumpte in de Molenhoek bij

¹⁰¹⁹ BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 127 inv.nr. 211; SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0927 inv.nr 455; V1495 geraadpleegd op www.vergeltungswaffen.nl op 22 april 2022.

¹⁰²⁰ van den Elzen, wel gestorven, niet vergeten (1996) 96-100.

¹⁰²¹ van den Elzen, wel gestorven, niet vergeten (1996) 102.

¹⁰²² van den Elzen, wel gestorven, niet vergeten (1996) 103.

¹⁰²³ BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 127 inv.nr. 211 en 461; SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0927 inv.nr 455; V1525 geraadpleegd op www.vergeltungswaffen.nl op 22 april 2022; Lutkie, *Korst en Kruim* (ontvangen via Heemkundegroep Nuwelant).

¹⁰²⁴ TNA UK AIR37/718.

¹⁰²⁵ BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 127 inv.nr. 211 en 461; SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0927 inv.nr 455; V1560 geraadpleegd op www.vergeltungswaffen.nl op 22 april 2022.

¹⁰²⁶ BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 127 inv.nr. 211; V1559 geraadpleegd op www.vergeltungswaffen.nl op 22 april 2022.

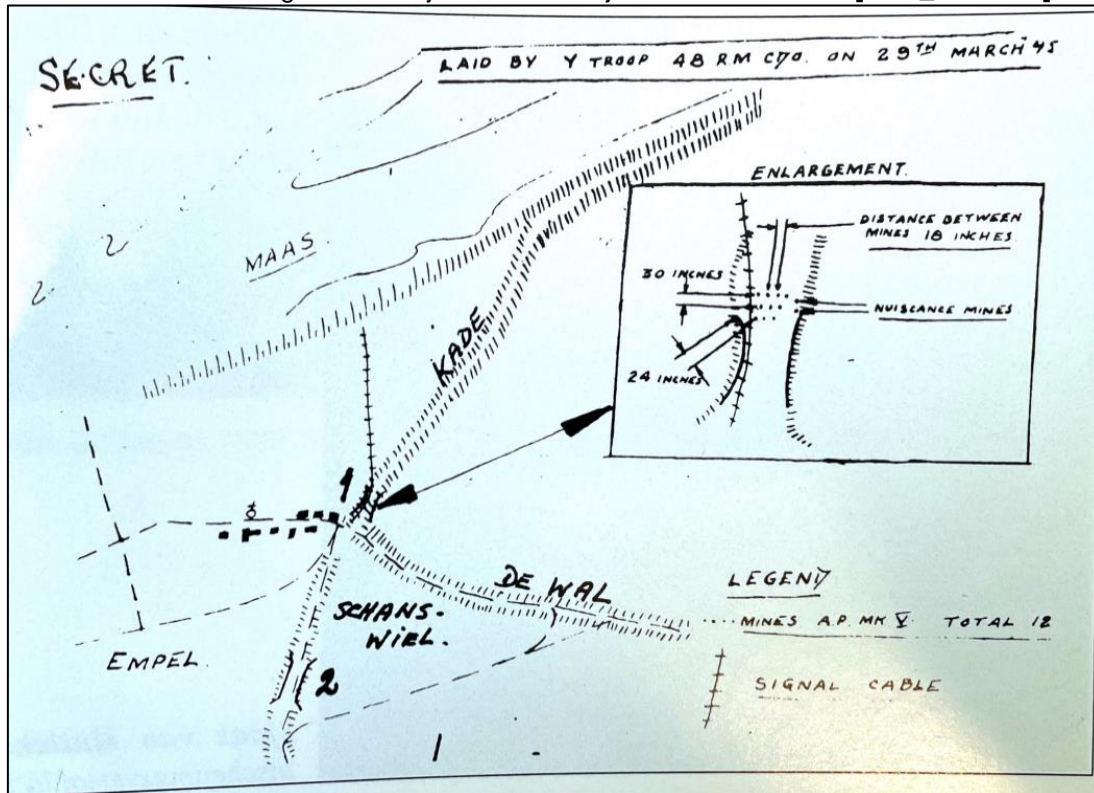
¹⁰²⁷ BHIC 's-Hertogenbosch toeg. nr. 127 inv. nr. 211; V1539 geraadpleegd op www.vergeltungswaffen.nl op 22 april 2022.

¹⁰²⁸ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 96; 156.

kapotte Duitse tanks. In de omgeving van honderden meters werd nog dynamiet en brokstukken gevonden.¹⁰²⁹ [Locatie onbekend]

Empel

Canadese eenheden legden een mijneveld aan bij de Koorwaard.¹⁰³⁰ [RAP_450329B]

Afbeelding 76: Locatie van het Canadese mijneveld en het gat in de weg door de Schanswiel. Bron: Bekker, de, *Empel in het bijzonder. Rustig en onrustig* (1993) 151.

April 1945

's-Hertogenbosch

Ook in april werd 's-Hertogenbosch beschoten met granaten, ditmaal vanaf Duitse posities aan de overkant van de Maas. Met name de Graafsebaan was het doelwit, vanwege de geallieerde militaire colonnes welke onderweg waren naar Nijmegen en over de Graafsebaan trokken.¹⁰³¹ [RAP_4504A]

1 april 1945

Noorden 's-Hertogenbosch

Britse Hawker Typhoons jachtbommenwerpers wierpen "flame canisters" uit ten noorden van 's-Hertogenbosch bij de Maas.¹⁰³² De aanval is niet teruggevonden in de gegevens van de 2nd TAF en Bomber Command.¹⁰³³ [Locatie onbekend]

¹⁰²⁹ Hermens, *Luchtoorlog boven Rosmalen 1940 – 1945* (2004) 82-85; BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 127 inv.nr. 211; V1579 geraadpleegd op www.vergeltungswaffen.nl op 22 april 2022.

¹⁰³⁰ Bekker, de, *Empel in het bijzonder. Rustig en onrustig* (1993) 151.

¹⁰³¹ L. van Gent, *Verhalen van Bosschenaren en anderen 1940-2000* (1999) 9.

¹⁰³² LAC Ottawa, DND 039 Itemnr. 4169643.

¹⁰³³ TNA UK AIR37/718; TNA UK AIR14/2680; 3368.

Afbeelding 77: Britse Hawker Typhoons ten noorden van 's-Hertogenbosch bij de Maas. Bron: LAC itemnr. 4169643.

2 april 1945

's-Hertogenbosch, Rosmalen, Hintham

Duitse granaten vielen op 's-Hertogenbosch, Rosmalen en Hintham.¹⁰³⁴ **[RAP_450402A]**

3 april 1945

Hedel

Een Britse Taylorcraft Auster stortte neer in Hedel, nabij een eendenkooi. Verdere gegevens van het toestel ontbreken.¹⁰³⁵ **[>250 m buiten onderzoeksgebied]**

4 april 1945

's-Hertogenbosch

Om 12.45 uur en tussen 15.20 en 15.32 uur waren er Duitse granaatslagen te 's-Hertogenbosch. Er was glasschade en een houten loods was vernield. Exacte locatie werd niet genoemd.¹⁰³⁶ **[Locatie onbekend]** De burgemeester van 's-Hertogenbosch gaf aan dat er nog landmijnen aanwezig waren in zijn gemeente.¹⁰³⁷ **[Locatie onbekend]**

6 april 1945

's-Hertogenbosch

Duitse granaten vielen op 's-Hertogenbosch.¹⁰³⁸ **[RAP_450406A]**

7 april 1945

Een Duitse granaat viel op de stad 's-Hertogenbosch om 15.49.¹⁰³⁹ **[Locatie onbekend]**

¹⁰³⁴ Lutkie, *Korst en Kruim* (ontvangen via Heemkundegroep Nuwelant); Hermens, *Luchtoorlog boven Rosmalen 1940 – 1945* (2004), 104.

¹⁰³⁵ SGLO Verliesregister T5495, geraadpleegd op 5 april 2022.

¹⁰³⁶ BHIC 's-Hertogenbosch toeg. nr. 127 inv. nr. 219.

¹⁰³⁷ BHIC 's-Hertogenbosch toeg.nr. 127 inv.nr. 307.

¹⁰³⁸ Lutkie, *Korst en Kruim* (ontvangen via Heemkundegroep Nuwelant).

¹⁰³⁹ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr 168.

9 april 1945's-Hertogenbosch en Rosmalen

Vanuit de Bommelerwaard schoten Duitse eenheden op 's-Hertogenbosch en Rosmalen.¹⁰⁴⁰
[RAP_450409A]

10 april 1945Rosmalen

Vanaf de overzijde van de Maas beschoten Duitse kanonnen Rosmalen. [RAP_450410A01]
Ook vielen er Duitse granaten op Rosmalen. Granaten vielen op de huizen aan de Nieuwenhuijzenstraat.¹⁰⁴¹ [RAP_450410A02]

11 april 1945Nuland

Twee Nederlandse militairen liepen op een mijn nabij het spoor en sneuvelden.¹⁰⁴² [Locatie onbekend]

18 april 1945Nuland

Duitse soldaten saboteerden het spoor bij Nuland en bliezen een gedeelte hiervan op.¹⁰⁴³
[Locatie onbekend]

18 – 26 april 1945Hedel

In de strijd tussen 18 en 26 april 1945 werd Hedel bevrijd door de Prinses Irene Brigade.¹⁰⁴⁴
[Historische context]

22 april 1945's-Hertogenbosch

Met zwaar geschut beschoten Britse eenheden vanuit 's-Hertogenbosch Kerkdriel.¹⁰⁴⁵ [>250 m buiten onderzoeksgebied]

23 april 1945's-Hertogenbosch - Engelen

Op de weg van 's-Hertogenbosch naar Engelen lagen nog landmijnen, nabij F.418-419, F242-425 en F.416-417.¹⁰⁴⁶ [RAP_450423A]

29 april 1945Orthen

Geallieerde kanonnen in Orthen schoten op Duitse soldaten.¹⁰⁴⁷ [Locatie onbekend]

1 mei 1945's-Hertogenbosch

Landmijnen werden gemeld in het polderland, ten westen van de stad en ten zuiden van de weg 's-Hertogenbosch – Vlijmen, nabij de vuilnisbelt in de omgeving van Bossche sloot.¹⁰⁴⁸
[RAP_450501A]

Zonder jaartalBokhoven

Café het Veerhuis, welke als geallieerd hoofdkwartier was gebruikt, was door zeven voltreffers getroffen. [RAP_015A01] Inwoners, die na de gevechten terugkeerden, vonden zelfs nog een mitrailleur op het dak.¹⁰⁴⁹ [RAP_015A02]

¹⁰⁴⁰ Bekker, de, *Empel in het bijzonder. Rustig en onrustig* (1993) 152.

¹⁰⁴¹ van den Elzen, wel gestorven, niet vergeten (1996) 106-108; Hermens, *Luchtoorlog boven Rosmalen* (2004) 104.

¹⁰⁴² van Venrooij, *Dorp in oorlogstijd. Nuland 1940-1945* (2019) 285.

¹⁰⁴³ van Venrooij, *Dorp in oorlogstijd. Nuland 1940-1945* (2019) 285.

¹⁰⁴⁴ NIMH Den Haag toeg.nr. 466 inv.nr. 37.

¹⁰⁴⁵ Verkuil, *Vertel nog eens...* (1996), 142.

¹⁰⁴⁶ BHIC, 's-Hertogenbosch, toeg. nr. 127 inv. nr. 307.

¹⁰⁴⁷ van der Voort, *Orthen in de oorlog* (2006) 26.

¹⁰⁴⁸ BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 127 inv.nr. 307.

¹⁰⁴⁹ Oord, van den, "De burens van 's-Hertogenbosch" in *Wegens bijzondere omstandigheden...* (red. R. Kok) (2008) 299.

Engelen

In Engelen werden eenmansgaten gegraven, ongeveer op 100 meter uit elkaar. Deze werden met name langs de Dieze gegraven, richting Bokhoven en 's-Hertogenbosch. Op verschillende locaties waren mitrailleunesten die met zandzakken waren verhoogd. **[Locatie onbekend]** Bij Crèvecoeur stond afweergeschut. **[RAP_002A]** Aan de Diezekant waren ook geschutspuiten en nesten gemaakt, ter verdediging van de benzineschepen en het depot op de Engeler Schans. Schuttersputten waren gegraven langs de dijk naar Bokhoven en langs de Blijmenseseesteg. In de Aardappeldeijk, tussen de Bosschesloot en het kanaal, lagen loopgraven. In het verlengde van de Kerksteeg (nu Terp) waren mitrailleursofstellingen. Schuttersputten werden ook gegraven bij de burg van Hedel.¹⁰⁵⁰ Er zou een vliegtuig zijn gecrasht bij de Orthense plassen, tegenover Van Hal. **[RAP_003A]** Het vliegtuigwrak werd opgehaald met grote legertrucks.¹⁰⁵¹ De huizen bij Van Hal werden gedurende de Tweede Wereldoorlog zo zwaar beschadigd dat zij werden afgebroken. Op deze locatie werd later het Staalstraalbedrijf Van Hal gebouwd (huidig adres Graaf van Solmsweg 99).¹⁰⁵² **[RAP_004A]** In Engelen werden mijnen gelegd door Duitse eenheden. Een antitankmijn, welke in de Dieze lag, ontplofte toen een aantal soldaten puin stortte in de Dieze. Er werd schade gemeld aan het huis van Aben (fam. Wiechers). **[RAP_005A]** In de avond voerden Duitse soldaten vanuit Crèvecoeur en legden mijnen op de dijk rondom Engelen. **[Locatie onbekend]** Ook na de bevrijding van Engelen vielen er granaten op het dorp, vanuit Crèvecoeur waar nog enkele Duitse soldaten zaten van de *Hitler Jugend*.¹⁰⁵³ **[RAP_006A]** Nabij de huidige Heinekenstraat zou er volgens Ton Verlaat stukken van een V.1 zijn gevonden tijdens het aanleggen van nieuwe kabels en riolering. De tekst in rode letters waren 24ST-PC. De V.1 is niet teruggevonden op Vergeltungswaffen.nl.¹⁰⁵⁴

Empel

Nabij 't Halfhuis en de Maasbruggen werden veel mijnen gemeld.¹⁰⁵⁵ **[RAP_007A]** In de gemeente Empel en Meerwijk was de schade groot:¹⁰⁵⁶ **[Locatie onbekend]** Aan de Empelsedijk 15 sloegen drie granaten in.¹⁰⁵⁷ **[RAP_016A]**

Kaathoven

In de bossen aan de Kaathovensedijk zou een Britse Mosquito zijn neergestort.¹⁰⁵⁸ In de gegevens van de SGLO zijn geen vliegtuigcrashes bekend van een Mosquito jachtvliegtuig.¹⁰⁵⁹ **[RAP_011A]**

Nuland

Een soldaat kwam om bij een mijnenveld, in een gebied welke eerder vrij werd verklaard van mijnen. Het incident vond plaats vlak bij de tuin van de burgemeester van Nuland. Ook werden er vermoedens uitgesproken dat er in Nuland nog meer mijnenveld langten.¹⁰⁶⁰ **[Locatie onbekend]** Op een onbekende datum zou een Britse Lancaster bommenwerper in de polder bij Nuland zijn neergestort.¹⁰⁶¹ In de gegevens van de SGLO is geen melding gevonden van een neergestorte Lancaster bij Nuland.¹⁰⁶² **[Locatie onbekend]**

Orthen

Op de stal van Orthen 202 viel een V.1. De V.1 is niet teruggevonden op de website Vergeltungswaffen.nl.¹⁰⁶³ **[RAP_009A]** Achter het Bondsgebouw hielden Canadese en Poolse soldaten schietoefeningen met granaten. Acht putjes met een diameter van 100 cm op afstand

¹⁰⁵⁰ B. de Bie, *Tussen Dieze en de Meer* (2001) 52-53; Verlaat, *Engelen in oorlogstijd* (1995) 18.

¹⁰⁵¹ de Bie, *Tussen Dieze en de Meer* (2001) 53.

¹⁰⁵² de Bie, *Tussen Dieze en de Meer* (2001) 53-54.

¹⁰⁵³ de Bie, *Tussen Dieze en de Meer* (2001) 55.

¹⁰⁵⁴ Heemkundekring Angrija, fotonr. 123026; Vergeltungswaffen.nl geraadpleegd op 26 september 2022.

¹⁰⁵⁵ Bekker, de, *Empel in het bijzonder. Rustig en onrustig* (1993) 153.

¹⁰⁵⁶ Bekker, de, *Empel in het bijzonder. Rustig en onrustig* (1993) 155.

¹⁰⁵⁷ <https://www.bossche-encyclopedie.nl/panden/empelsedijk%2015.htm>

¹⁰⁵⁸ A. van den Elzen en T. van der Lee, *Vinkel vijf jaar oorlog 1940-1945* (1990) 71.

¹⁰⁵⁹ SGLO Verliesregister geraadpleegd op 26 september 2022.

¹⁰⁶⁰ BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 127 inv.nr. 307.

¹⁰⁶¹ *Neergestorte vliegtuigen in Nuland 1940-1945 - BHIC* geraadpleegd op 21 april 2022

¹⁰⁶² SGLO Verliesregister geraadpleegd op 26 september 2022.

¹⁰⁶³ van der Voort, *Orthen in de oorlog* (2006) 21; Vergeltungswaffen.nl geraadpleegd op 26 september 2022.

van tien tot dertig meter waren aangelegd. Ze oefenden met oefengranaten (die niet ontploften). **[Locatie onbekend]** In de tuin van het huis Orthen 39 werd een groot kanon geplaatst. Het kanon bij het huis had in de tijd dat die er stond, geen schot gelost.¹⁰⁶⁴ **[RAP_010A]**

Rosmalen

In Rosmalen viel een niet ontplofte V1 in de hooischuur van Marinus Westerlaken. **[Locatie onbekend]** Daken aan de Stationsstraat leden schade.¹⁰⁶⁵ **[RAP_008A]** Bij de Maliskamp werd een geallieerde landingsstrip aangelegd. **[Historische context]** In de Molenhoek, bij de woning van Janus van Creij stonden Duitse gemechaniseerd anti-tankkanonnen.¹⁰⁶⁶ **[Locatie onbekend]** Tussen de twee Weteringbruggen lag een gecrashte V.1. De V.1 is niet teruggevonden op de website Vergeltungswaffen.nl.¹⁰⁶⁷ **[Locatie onbekend]**

's-Hertogenbosch

In de polder bij Boschveld en May hebben Duitse eenheden bunkers en landmijnen aangelegd. Ook in de andere polders, bijvoorbeeld de Vliert, zouden nog mijnen liggen.¹⁰⁶⁸ **[RAP_013A]**

Vinkel

Er zouden minimaal vijf V.1's zijn gevallen bij Vinkel. Aan de wetering bij Jan Ketelaars, bij het huis van Jan van Berkel (op de hoek van Nieuwekampen en Coppensdijk), **[RAP_012A]** bij Grand Bekkers, bij Roon Roovers en een op Zoggel. Op de website van Vergeltungswaffen zijn drie V.1's bekend bij Vinkel (V1657, V1525 en V0661), één nabij Kaathoven (V0148) en nabij de grens Vinkel – Heesch (V0855).¹⁰⁶⁹ **[Locatie onbekend]**

3.9 Naoorlogse periode – heden

Direct na de Tweede Wereldoorlog werd aangevangen met het opruimen van OO. In eerste instantie werd door het Militair Gezag (MG) aan de (plaatsvervangende) burgemeesters van de gemeenten gevraagd om een opgave te doen van mogelijk aanwezige landmijnen en munitie. De ruiming van landmijnen en overige munitie werden in de eerste jaren uitgevoerd door diverse onderdelen waaronder de Mijn- en Munitieopruimingsdienst (MMOD). Vanaf 1948 was de Hulpverleningsdienst (HVD) van het toenmalige Ministerie van Binnenlandse Zaken verantwoordelijk voor het ruimen van OO op het land. Tot 1972 heeft de HVD-ruiming uitgevoerd. Het ruimen van OO in Nederland is vanaf die datum weer een verantwoording van het Ministerie van Defensie (EOD).

11 mei 1945

In de gemeente Vlijmen werd een melding gemaakt van een jachtvliegtuig in een veld in het Luisbroek Zevenhoef. De huurder van het veld verzocht het wrak te doen ruimen. De vliegtuigcrash is niet teruggevonden in de database van de SGLO.¹⁰⁷⁰ **[RAP_450511A]**

20 mei 1945

Rosmalen

Bij Coudewater was een opslagplaats van mortiergranaten. Spelende kinderen veroorzaakte een explosie. Volgens een document uit het gemeentearchief van Rosmalen ging het om granaten.¹⁰⁷¹ **[RAP_450520A]**

6 juni en 6 juli 1945

Empel en Meerwijk

De burgemeester van Empel en Meerwijk diende een formulier in voor het buurtschap Halfhuis, waar voetmijnen lagen. **[RAP_450606A]** Zowel voor het bouwland De Prins (A.924) als De Lange Roeden (A.44)¹⁰⁷² **[Locatie onbekend]**

¹⁰⁶⁴ van der Voort, *Orthen in de oorlog* (2006) 30.

¹⁰⁶⁵ Bekker, de, *Empel in het bijzonder. Rustig en onrustig* (1993) 151; waarschijnlijk V1299, V2144 of V1579 welke alle drie vielen aan de Spoorstraat in Rosmalen. Geraadpleegd op Vergeltungswaffen.nl op 26 september 2022.

¹⁰⁶⁶ Hermens, *Luchtoorlog boven Rosmalen 1940 – 1945* (2004) 77.

¹⁰⁶⁷ Hermens, *Luchtoorlog boven Rosmalen 1940 – 1945* (2004) 79; Vergeltungswaffen.nl geraadpleegd op 26 september 2022.

¹⁰⁶⁸ CAD Rijswijk MMOD inv.nr. 44.

¹⁰⁶⁹ CAD Rijswijk MMOD inv.nr. 44; Vergeltungswaffen.nl geraadpleegd op 26 september 2022.

¹⁰⁷⁰ BHIC 's-Hertogenbosch toeg.nr. 127 inv.nr. 307; SGLO Verliesregister geraadpleegd op 26 september 2022.

¹⁰⁷¹ van den Elzen, *wel gestorven, niet vergeten* (1996) 113; SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474 inv.nr 486.

¹⁰⁷² CAD Rijswijk MMOD inv.nr. 44.

19 juni 1945's-Hertogenbosch

Het Militair Gezag District 's-Hertogenbosch in een rapport vermeldde dat speciale aandacht nodig was voor de meest verwoeste gemeenten: 's-Hertogenbosch, Schijndel, Rosmalen, Berlicum, Nuland, Heusden, Empel en Dussen. Dat de gemeenten Engelen ontbrak, ondanks de grote schade, kwam doordat deze gemeente nog geen antwoord had gestuurd.¹⁰⁷³

[Historische context]

5 juli 1945Engelen

Ongeveer 1,5 km ten zuiden van Engelen, 280 meter ten oosten van de Bossche sloot zouden mijnen liggen.¹⁰⁷⁴ **[RAP_450705A]**

Nuland

In de bossen bij de Broek zijn de locaties van Duitse stellingen onderzocht. Er werd niks gevonden.¹⁰⁷⁵ **[Historische context]**

10 juli 1945Bokhoven

Een dodelijk ongeluk vond plaats in Bokhoven waarbij een mijn tot ontploffing kwam.¹⁰⁷⁶

[Locatie onbekend]

Empel

Er werden mijnen gemeld bij A.44, genaamd De Lange Roeden. **[Locatie onbekend]** Ook werden er mijnen gemeld bij het Buurtschap Halfhuis, A.924.¹⁰⁷⁷ **[RAP_450710A]**

11 juli 1945Bokhoven

Een blindganger (granaat) werd gevonden in het Poeltje onder Bokhoven.¹⁰⁷⁸ **[Locatie onbekend]**

12 juli 1945Nuland

De burgemeester vroeg wederom om hulp met het vrijmaken van mijnen in zijn gemeente.¹⁰⁷⁹

[Historische context]

16 juli 1945Empel en Meerwijk

Tussen "de wal" en de "Vijf huizen" aan de polder- of buitenzijde van de Maasdijk in het talud, waar de dijk zich rond de Alverwiel slingert, op 100 meter vanaf het huis C.10 zou zich een geallieerd mijneveld 10A bevinden. In het mijneveld lagen landmijnen. Deze locatie is een jaar later, op 2 juli 1946, onderzocht door de MMOD er werd echter niks gevonden.¹⁰⁸⁰ **[Locatie onbekend]**

19 juli 1945Bokhoven

Een persoon in Bokhoven liep op een mijn.¹⁰⁸¹ **[Locatie onbekend]**

¹⁰⁷³ CAD Rijswijk MMOD inv.nr. 44.

¹⁰⁷⁴ CAD Rijswijk MMOD inv.nr. 44.

¹⁰⁷⁵ CAD Rijswijk MMOD inv.nr. 44.

¹⁰⁷⁶ van den Oord, *Engelen en Bokhoven bevrijd* (2019) 38; CAD Rijswijk MMOD inv.nr. 44.

¹⁰⁷⁷ BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 127 inv.nr. 307.

¹⁰⁷⁸ SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4.

¹⁰⁷⁹ BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 127 inv.nr. 307.

¹⁰⁸⁰ CAD Rijswijk MMOD inv.nr. 44.

¹⁰⁸¹ Verlaat, *Engelen in oorlogstijd* (1995) 32.

20 juli 1945Empel

In Empel, bij de woning C.20, werden ongeveer tien niet ontplofte mortieren gevonden.¹⁰⁸²

[Locatie onbekend]

24 juli 1945Engelen – Empel en Meerwijk

Er zouden zich geen mijnen bevinden in de gemeente Engelen. Wél werden er mijnen gemeld in Empel en Meerwijk.¹⁰⁸³ **[Locatie onbekend]**

5 augustus 1945Empel en Meerwijk

Melding van mijnen aan de Maasdijk, vanaf de spoorbrug in de richting van Empel. Twee mensen waren er inmiddels al verongelukt, vermoedelijk door *Tellermine*. Een boer heeft er inmiddels al twee *Schüminen* uit het gras gehaald. Op 100 meter vanaf de brug in de richting van Empel was een gevechtswagen op een mijn gereden. Ook melding van een tankval, op ongeveer 200 meter verder. Ter weerszijde van de dijk zouden mijnevelden liggen.¹⁰⁸⁴

[RAP_450805A]

19 oktober 1945Empel en Meerwijk

Na onderzoek van de MMOD verklaarde de organisatie het talud tussen de spoorbrug en Empel vrij om de tankval te dichten in de dijk. Echter, direct op de eerste dag van werkzaamheden werden er twee voetsmijnen gevonden, de volgende dag nog een grote tankmijn waarop de werkzaamheden zijn gestaakt.¹⁰⁸⁵ **[RAP_451019A]**

26 september 1945Empel en Meerwijk

De burgemeester van Empel en Meerwijk meldde de volgende mijnen:¹⁰⁸⁶

- Nabij perceel Prins **[Locatie onbekend]**
- Nabij perceel Lange Roeden **[Locatie onbekend]**
- C.10, mijnen in de binnenkant van de dijk **[Locatie onbekend]**
- Percelen onder de Hedelsebrug **[RAP_450926A]**
- Taluds van de benedendijk **[Locatie onbekend]**
- Grote Pijpzak **[Locatie onbekend]**
- In de Del **[Locatie onbekend]**
- Tussen Smulders en de school in Gewande **[Locatie onbekend]**
- Tussen de spoorlijn en Halfhuis en nabij en op het Fort Crèvecoeur **[RAP_450926A]**

11 december 1945Empel en Meerwijk

De MMOD voert opnieuw onderzoek uit naar het talud tussen de spoorbrug en Empel. Ze ruimden twee granaten van 7,5 cm, drie *Nebelwerfers* granaten, 1 *Panzerfaust* en één *Schümine* 42. Ook vonden ze één *A/P* mijn en één *A/T* mijn.¹⁰⁸⁷ **[RAP_451211A]**

24 januari 1946's-Hertogenbosch

In de Mortelkazerne waren geen springstoffen meer aanwezig.¹⁰⁸⁸ **[Historische context]**

4 maart 1946Nuland

¹⁰⁸² CAD Rijswijk MMOD inv.nr. 44.

¹⁰⁸³ BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 127 inv.nr. 307.

¹⁰⁸⁴ CAD Rijswijk MMOD inv.nr. 44.

¹⁰⁸⁵ CAD Rijswijk MMOD inv.nr. 44.

¹⁰⁸⁶ SADB 's-Hertogenbosch Secretatie 21721

¹⁰⁸⁷ CAD Rijswijk MMOD inv.nr. 44.

¹⁰⁸⁸ BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 127 inv.nr. 307.

Er werden twee mijnen gevonden in de gemeente Nuland, op het land van J. Korsten en van A. Maas. **[Locatie onbekend]** Ook werd er een projectiel gevonden langs de Zandstraat.¹⁰⁸⁹
[RAP_460304A]

5 april 1946

Engelen

De burgemeester van Engelen verklaarde dat er geen munitieopslagplaatsen in zijn gemeente aanwezig zijn. Ook lag er geen munitie langs de wegen.¹⁰⁹⁰ **[Historische context]**

14 juni 1946

Empel en Meerwijk

De burgemeester van Empel en Meerwijk maakte melding van twee tankmijnen in zijn gemeente. Deze mijnen werden opgeruimd door de MMOD.¹⁰⁹¹ **[Historische context]**

2 juli 1946

Nuland

De MMOD deed onderzoek in Nuland. Zij constateerden dat de projectielen op de Zandstraat reeds waren weggehaald. Zij vonden niks op het weiland van J. Korsten ook het land van A. Maas (welke al was omgeploegd) werd niks gevonden.¹⁰⁹² **[Historische context]**

24 juli 1946

Empel

Het talud aan de Maasdijk, nabij Empel (tussen de kom van het dorp en de spoorbrug, bij het Halfhuis) werd onderzocht. Er werd één Schümine 35 opgeblazen door de MMOD.¹⁰⁹³
[RAP_460724A]

26 juli 1946

's-Hertogenbosch

In de palenloods van het Telefoondistrict te 's-Hertogenbosch lag vermoedelijk een mijn. Deze mijn werd weggehaald door de luchtbeschermingsdienst van 's-Hertogenbosch.¹⁰⁹⁴
[Historische context]

12 september 1946

Rosmalen

De burgemeester van Rosmalen meldde dat er in zijn gemeente nog drie tanks, overschot van een tank, een munitiewagen, twee kanonnen, twee trailers en twee restanten van auto's nog aanwezig zijn.¹⁰⁹⁵ **[Locatie onbekend]**

15 oktober 1946

Engelen

Tijdens graafwerkzaamheden werd munitie gevonden, zoals losse granaten.¹⁰⁹⁶ **[Locatie onbekend]**

13 december 1946

Empel en Meerwijk

Bij de woning van P. van Broeken aan C.10 werden twee handgranaten gevonden. **[Locatie onbekend]** Er werd één mijn gemeld bij de oprit naar de schipbrug over de Maas, richting Hedel – 's-Hertogenbosch. Deze mijn, een Duitse Tellermine 42 werd door de MMOD met twee handgranaten opgeblazen. Deze mijn was onderdeel van een geallieerd mijneveld 10A.¹⁰⁹⁷
[RAP_461213A]

¹⁰⁸⁹ CAD Rijswijk MMOD inv.nr. 44.

¹⁰⁹⁰ SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4.

¹⁰⁹¹ CAD Rijswijk MMOD inv.nr. 44.

¹⁰⁹² CAD Rijswijk MMOD inv.nr. 44.

¹⁰⁹³ CAD Rijswijk MMOD inv.nr. 44.

¹⁰⁹⁴ CAD Rijswijk MMOD inv.nr. 44.

¹⁰⁹⁵ SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 476.

¹⁰⁹⁶ SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4.

¹⁰⁹⁷ CAD Rijswijk MMOD inv.nr. 45.

27 april 1947Engelen

Het Korps Hulpverleningsdienst vond in de Dieze bij Engelen veel OO. Het zou gaan om tiental gevaarlijke OO en "een vrachtwagen vol mortieren" en enkele PIAT's. Men zou later ook met duikers de Dieze bij Engelen onderzoeken.¹⁰⁹⁸ **[RAP_470427A]**

28 april 1947's-Hertogenbosch

Het Korps Hulpverleningsdienst zoekt de bodem van de Dieze af op OO. Vanwege de hoge waterstand werd alleen de drooggelegde bodem langs die overs afgezocht. Met duikers zou de resterende OO in de vaargeul worden opgeruimd. Een gids maakt melding dat op een onbekende locatie Duitse soldaten een grote hoeveelheid mortieren in de Dieze hebben gegooid. Met ijzeren staven werd de Dieze afgezocht, er werden tien grote mortiergranaten gevonden, tientallen PIAT's, Panzerfausten en granaten. Ook de "Dodenbocht" werd afgezocht, waar Britse soldaten na een ongeluk met Duitse mijnen, elf van deze mijnen in het water hadden gegooid. De leden van het Korps hebben deze mijnen geruimd.¹⁰⁹⁹ In de buurt van Den Bosch werden twintig granaten en drie pantservuisten gevonden.¹¹⁰⁰ In totaal zou er zesduizend kilo aan munitie zijn geruimd in de Dieze ('s-Hertogenbosch en Engelen).¹¹⁰¹ **[RAP_470428A]**

26 augustus 1947Langeroede

Bij het ploegen werd een zware antitankmijn geraakt.¹¹⁰² **[Locatie onbekend]**

17 juni 1947's-Hertogenbosch

De Zuid-Willemsvaart werd van munitie gezuiverd. Tussen Heeswijk en 's-Hertogenbosch lag nog een grote hoeveelheid munitie op de bodem van het kanaal. Deze was door Duitse militairen het kanaal ingeworpen tijdens de terugtocht. Er werd ruim drie ton munitie gevonden, voornamelijk bestaande uit geweer- en mitrailleurmunitie. Het ging met name om geweer- en mitrailleurmunitie. Een grote hoeveelheid was 2 cm munitie.¹¹⁰³ **[RAP_470617A]**

23 februari 1952's-Hertogenbosch

In 's-Hertogenbosch werd een onontploft projectiel gevonden in de tuin bij Vugtherweg 1. Het ging om een ronde bol met enige puntige uitsteeksels. Vermoedelijk zou het een landmijn of vliegtuigbom zijn.¹¹⁰⁴ **[RAP_520223A]**

23 oktober 1959

Aan de Vugtherweg 1 werd een onontploft projectiel gevonden. Deze werd door de mijnopruimingsdienst opgeruimd.¹¹⁰⁵ **[circa 1,4 km buiten onderzoeksgebied]**

14 augustus 1970's-Hertogenbosch

Op de rijksweg Nijmegen – 's-Hertogenbosch werd één mortiergranaat gevonden.¹¹⁰⁶ **[Locatie onbekend]**

4 juni 1971's-Hertogenbosch - Nijmegen

Bij de Rijksweg Nijmegen- Den Bosch werd één PIAT-granaat geruimd.¹¹⁰⁷ **[Locatie onbekend]**

¹⁰⁹⁸ NA Den Haag, toeg.nr. 2.04.110 inv.nr. 21.

¹⁰⁹⁹ NA Den Haag, toeg.nr. 2.04.110 inv.nr. 21 en 23.

¹¹⁰⁰ NA Den Haag, toeg. nr. 2.04.110 inv. nr. 23.

¹¹⁰¹ NA Den Haag, toeg.nr. 2.04.110 inv.nr. 23.

¹¹⁰² Bekker, de, *Empel in het bijzonder. Rustig en onrustig* (1993) 153.

¹¹⁰³ NA Den Haag, toeg. nr. 2.04.110 inv. nr. 21.

¹¹⁰⁴ NA Den Haag, toeg.nr. 2.04.110 inv.nr. 22.

¹¹⁰⁵ NA Den Haag, toeg. nr. 2.04.110 inv. nr. 22.

¹¹⁰⁶ NA Den Haag, toeg.nr. 2.04.110 inv.nr. 69.

¹¹⁰⁷ NA Den Haag, toeg. nr. 2.04.110 inv. nr. 69.

1987

Waterschap De Maaskant - Empel

Een explosievenonderzoek werd uitgevoerd in verband met dijkverbeteringen aan de Maasdijk, ter hoogte van de Maaspoort en de Schans. In totaal werden er verspreid over het gehele gebied het volgende gevonden: 316 stuks klein kaliber munitie, 8 stuks 2 cm granaten, 1 staarstuk 3 inch mortier, 2 stuks staarstuk 8 inch mortier, 1 stuks 25 pdr, 1 stuk restant brisantgranaat, 3 stuks ontstekers/buizen. Bij Alverwiel werd zes stuks 2 inch lichtgranaten gevonden. Op het spoor werd een Mills 36 scherfhandgranaat gevonden. Daarnaast werd bij de Schans één AP-mijn S35, 4 stuks restant AP-mijn S35 en vijf stuks restant Tellermine 42 gevonden. In een historisch onderzoek door A.J.C.E. Verhagen werd een opsomming gemaakt van munitie vondsten, welke hij optekende aan de hand van interviews van burgers en Canadese soldaten:¹¹⁰⁸

Locatie	Gevonden munitie
Dijkvlak Treurenburg – Blauw Sluis	Tijdens archeologische verkenningen tussen 1965 – 1987 werd er op het dijkvlak munitie waargenomen [RAP_87A01]
Slootkant spoorviaduct	Op enkele plaatsen is munitie waargenomen. Deze munitie bestond uit restant mortieren, munitiekisten, mitrailleurpatronen en ontplofte resten van brisantgranaten [Locatie onbekend]
Schans	In het restant van de ophoging bij Fort Crèvecoeur. Munitie welke gevonden was waren ontplofte brisantgranaten en enkele koperen hulzen (leeg en vol). Aan het eind van de jaren '60 zou hier gegraven zijn door mensen opzoek naar oorlogsrestanten. [RAP_87A02] Vlak bij het Halfhuis waren loopgraven. Hier zou in 1945 veel munitie zijn gevonden volgens de bewoners van Oud Empel. [RAP_87A03]
Nabij Alverwiel	Binnendijks. Restanten ontplofte brisantgranaten en diverse koperen hulzen (vol en leeg), restanten munitiekisten, Duitse helmen, bajonetten en militaire uitrustingen. Bij C1 scherpe karabijn munitie [RAP_87A04]
Strook langs Empelsedijk (binnendijks) van het spoorviaduct tot iets voorbij het Halfhuis	Duitse eenheden zouden hier in 1943 en 1944 vele landmijnen hebben ingegraven. Deze zouden grotendeels door Duitse POW's zijn verwijderd. In 1945 liep er echter nog iemand op een landmijn. [RAP_87A05]
Sluis Oud Empel	Ook hier zouden Duitse eenheden landmijnen hebben aangelegd. [RAP_87A06]
Voormalige huisje Empelsedijk 3	In 1944 werden hier loopgraven gegraven. In 1944-1945 zou hier volgens bewoners veel munitie zijn achtergelaten. [RAP_87A07]
Achter Sluisweg nr. 2	In 1944 zou hier een zwaar Duits geschut hebben gestaan. [RAP_87A08]
Empelseschans nr 1	In 1939 zou hier een zwaar Nederlands geschut hebben gestaan [RAP_87A09]
Voormalige school in Gewande	Werd door Duitse soldaten gebruikt in 1944 als mitrailleursoord. In 1945 werd hier door burgers veel wapens en munitie gevonden. Ten westen van deze voormalige school, in de zogenaamde Uitvliet zou in 1945 veel munitie zijn gedumpt (handgranaten, mortieren, brisantgranaten, kisten met mitrailleur patronen) welke waren gevonden in het pand Gewande 20. Deze sloot werd in 1952 gedempt, toen werd er munitie gevonden. Ten noorden van de school werd een houten Duitse bunker gegraven. Aan het begin van 1945 lag er ten noorden van de voormalige school van Gewande langs het talud van de Blauwe Sluis een gezonken platte ijzeren boot waar zich veel munitie zou bevinden. Ook zou er naast deze boot in de sloot munitie bevinden (onder andere mortieren, kisten met mitrailleur patronen en handgranaten). [RAP_87A010] Volgens Canadese soldaten zouden bij de voormalige school diverse keren vuurgevechten met mortieren en granaten hebben plaatsgevonden. [RAP_87A011]
Bij de voormalige vijf huisjes aan de Empelsedijk (buitendijks)	Volgens bewoners zouden de geallieerde soldaten hier AP mijnen hebben gelegd. [Locatie onbekend]
Binnenzijde Empelsedijk, ten westen van Doornkampsteeg	In 1980 zou hier door verzamelaars veel oorlogstuig zijn gevonden [RAP_87A012]

¹¹⁰⁸ SADB 's-Hertogenbosch Secretariearchief 1920-1996 inv.nr. 21721.

Locatie	Gevonden munitie
Beide zijde Doornkampsteeg, oprit naar de Empelsedijk	In 1945 zouden geallieerde soldaten hier AP mijnen hebben gelegd [RAP_87A013]
Loopgraven bij het voormalige huis Maasdijk A45	Hier zou eind 1944 een vuurgevecht hebben plaatsgevonden. [Locatie onbekend]
Buitendijks tussen H.m. paal 78.5 en 78.8	Rond 1953 zouden hier enkele handgranaten en brisantgranaten zijn gevonden [Locatie onbekend]
In de waterput voormalige huis Gewande 20	In de waterput zou in 1945 munitie zijn gedumpt. [RAP_87A014]
Westkant perceel Remmershof	In de sloot werden na de Tweede Wereldoorlog veel fosforgranaten gevonden. [Locatie onbekend]
Voormalige gemaal Ploegmakers, school en gemaal Caners	Er zouden op deze locaties drie tankvallen zijn gegraven. Het is onduidelijk of hier ook mijnen werden aangebracht. Wel was er in één tankval springstof aangebracht, onbekend welke. [RAP_87A015]
Tussen Gewande 5 en 7	Volgens bewoners zou hier een Duitse bunker zijn gegraven [RAP_87A016]
Voormalige veerhuis Gewande (café Blauw Sluis)	In 1944 hadden Duitse soldaten hier een post met loopgraven en mortier- en mitrailleurstellingen. Na de oorlog hebben bewoners hier munitie gedumpt in de loopgraven rondom het veerhuis [RAP_87A017]
Krommenhoek 7, uiterwaarden	In de uiterwaarden hadden Duitse soldaten hier een mitrailleurpost [>500 m buiten onderzoeksgebied]
Krommenhoek 5	In 1945 zou hier munitie zijn gedumpt [>700 m buiten onderzoeksgebied]
't Wild	Volgens bewoners zouden Duitse soldaten in 1945 met handgranaten en fosforgranaten diverse woningen hebben afgebrand [>1 km buiten onderzoeksgebied]
't Wild	Volgens bewoners had het Nederlandse Leger in 1940 een barak en afweergeschut staan in de uiterwaarden te oosten van de voormalige veerweg van 't Wild [>1 km buiten onderzoeksgebied]
Empel – Gewande	Volgens Canadese militairen gebeurde het tientallen keren dat Gewande en Oud-Empel in de ochtend vrij gemaakt moesten worden van AP-mijnen en kleine springstofladingen die de vorige avond door Duitse soldaten was aangebracht op de meeste vreemde plaatsen (zoals fietsen, stoelen, deurknoppen, tuinhokjes en trap treden van huizen). Na de Tweede Wereldoorlog was het opruimen van de mijnen in Oud-Empel en Gewande zeer lastig. Canadese militairen vertelden dat buitgemaakte Duitse mijnen opnieuw gebruikt werden, zodat zelf na diverse ruimingen nog steeds mijnen werd gevonden. Daarnaast legden de Duitse militairen ongecoördineerd mijnen neer. [Locatie onbekend] Volgens de geïnterviewde Canadese militairen vielen er in Empel en Gewande vele Duitse granaten die niet ontploften.
Ter hoogte hm 815-813, in de akker rechts van de dijk (kort voor wat resteert van de oude dorpskern van Oud-Empel)	Duitse luchtafweergeschut. Jaren na de Tweede Wereldoorlog vonden burgers nog munitie [Locatie onbekend]
Bij hm 792, T-kruising	In het najaar van 1944 werden hier mijnen gevonden [Locatie onbekend]
Ongeveer bij Hm 718, waar de dijk een bocht maakt naar rechts in de uiterwaarden	In een sloot zouden in het najaar van 1944 granaten zijn gedumpt die niet allen onschadelijk zouden zijn gemaakt [Locatie onbekend]
Marensedijk 18, Kesselsedijk17, 26 en 28	Hier was een geallieerde post. Vanuit deze positie beschoten de geallieerde de Duitse eenheden aan de overzijde. De Duitse eenheden beschoten hierop het huis [>4 km buiten onderzoeksgebied]
Ter hoogte van hm 704, recht van de dijk	Volgens een bewoner zouden hier bermmijnen zijn gedumpt die zij op de dijk aantreffen. Volgens de bewoner zouden deze echter allen zijn opgeruimd [Locatie onbekend]
Ter hoogte van hm 685	Bij de dijk zouden enkele blindgangers zijn ontploft. [Locatie onbekend]

20 juli 1981

Rosmalen

Een Amerikaanse brisantgranaat welke op scherp stond werd gevonden in Rosmalen. Het projectiel was een halve meter lang en woog 2 kilo. De granaat lag 30 cm diep in een duingebied

bij Rosmalen. De EOD heeft de granaat ter plaatse gecontroleerd laten exploderen.¹¹⁰⁹ [**Locatie onbekend**]

1987- 1989

Empel & Gewande

Nabij Empel en Gewande is door de EOD-opsporing uitgevoerd.¹¹¹⁰ Ook in de Schans, ten noorden van Maaspoort is in 1987 opsporing uitgevoerd naar OO. Het is onbekend wat voor OO er tijdens de detectie is gevonden.¹¹¹¹ [**Historische context**]

28 mei 1990

's-Hertogenbosch

Kinderen in de Rompertsdreef vonden een Duitse brisantbom met drie kilo springstof. De bom was meegekomen met een lading zand voor een bouwproject. De bom werd onschadelijk gemaakt door de EOD.¹¹¹² [**Historische context**]

18 december 2018

's-Hertogenbosch

Op de Noordwal werd een Duitse brisantgranaat gevonden en door de EOD opgeruimd.¹¹¹³ [**RAP_181218A**]

24 september 2019

Vinkel

In een weiland aan de Van Rijckevorstelweg in Vinkel werden twee granaten tot ontploffing gebracht door de EOD. [**Historische context**] Een granaat kwam van elders, een Duitse brisant-pantsergranaat werd wel in Vinkel gevonden tijdens het aardappelrooien.¹¹¹⁴ [**Locatie onbekend**]

10 december 2021

's-Hertogenbosch

Aan de Maastrichtseweg werden 66 granaten gevonden, 52 Amerikaanse en 14 Duitse mortiergranaten.¹¹¹⁵ [**RAP_211210A**]

¹¹⁰⁹ "Jongen (13) stook op brisantgranaat" in *De Telegraaf* (20-07-1981). Geraadpleegd via Delper op 16 mei 2022.

¹¹¹⁰ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 267 inv.nr. 1116.

¹¹¹¹ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 267 inv.nr. 1659.

¹¹¹² "Kinderen vinden brisantbom" in *Algemeen Dagblad* (28-05-1990). Geraadpleegd via Delper op 16 mei 2022.

¹¹¹³ "Granaat uit Tweede Wereldoorlog gevonden en tot ontploffing gebracht in Den Bosch" in *Brabants Dagblad* (18-12-2018). Geraadpleegd via Brabants Dagblad op 16 mei 2022.

¹¹¹⁴ "Twee granaten uit Tweede Wereldoorlog tot ontploffing gebracht in Vinkel" in *Brabants Dagblad* (24-09-2019).

Geraadpleegd via Brabants Dagblad op 16 mei 2022.

¹¹¹⁵ "Wegwerkers vinden 66 granaten in Den Bosch" in *Omroep Brabant* (10-12-2021) Geraadpleegd via Omroep Brabant op 16 mei 2022.

Mijnenvelden

Afbeelding 78: Britse eenheden zoeken de weg Heesch – 's-Hertogenbosch in Hintham af op mijnen. Er zouden zich houten Duitse Schüminen bevinden aan de randen van de weg op 24 oktober 1944. Bron: IWM 12th Corps Fights its way into 's-Hertogenbosch (Part 4), IWM A70 183-14.

In mijnenveldarchief van de EOD zijn indicaties aangetroffen dat er in het onderzoeksgebied zowel geregistreerde mijnenvelden hebben gelegen als door de MMOD aangewezen verdachte gebieden. Een overzicht van alle mijnenvelden en MMOD verdachte gebieden is te vinden in bijlage 10.

MORA's/ UO's

De relevante MORA's zijn per wijk ingedeeld en zijn te vinden in bijlage 9. Hier zijn ook lijsten van de voormalige gemeente Rosmalen en Nuland toegevoegd met betrekking tot munitievondsten van voor 1971.

3.10 Luchtfoto-analyse

De geraadpleegde luchtfoto's uit de verschillende collecties zijn gegeoreferereerd in GIS en geanalyseerd op sporen van oorlogshandelingen zoals schade aan het landschap/gebouwen, kraters, (sporen van) neergekomen vliegtuigen, loopgraven, mangaten, bunkers, verdedigingswerken, geschut- of wapenopstellingen, tankgrachten en mijnevelden. Het optimaliseren van de luchtfoto interpretatie is gedaan aan de hand van fotobestanden in TIFF in plaats van in JPG en het bestuderen van foto's in 3D. In de analyse van de verdachte gebieden zijn enkele 3D luchtfoto's toegevoegd ter illustratie. De luchtfotodekking is te vinden in bijlage 5.

3.10.1 Classificatie

Voor het classificeren van objecten op luchtfoto's zijn door de historisch onderzoekers en de twee luchtfoto-analisten de zogenoemde betrouwbaarheidsniveaus toegepast. Nadat de eerste luchtfoto analyse heeft plaatsgevonden wordt een tweede analist ingeschakeld die de luchtfoto('s) opnieuw interpreteert. Dit gebeurt onafhankelijk van de eerste luchtfoto analist, wat inhoudt dat de ingetekende indicaties in eerste instantie niet worden weergegeven in GIS. Pas bij het intekenen van de indicaties wordt gecontroleerd of dit afwijkt van de eerdere interpretatie. Bij discrepanties tussen ingetekende indicaties wordt er overlegd door de eerste en tweede luchtfoto analist (dit kan middels aantekeningen in GIS of in persoon). Wanneer de twee luchtfoto analisten het niet eens kunnen worden over een in te tekenen indicatie, en het raadplegen van een derde luchtfoto analist geen uitkomst biedt, dan krijgt deze indicatie de classificatie 'mogelijk' i.p.v. 'waarschijnlijk' of 'bevestigd'. De classificatie 'bevestigd' wordt alleen gebruikt wanneer de indicatie is bevestigd door een tweede bron (de eerste luchtfoto interpretatie geldt niet als tweede bron).

- **Bevestigd:** betrouwbaarheid grenst aan zekerheid. De waarneming kan worden bevestigd met een tweede bron (betrouwbaarheid 99%);
- **Waarschijnlijk:** de luchtfoto-analisten zijn overwegend zeker van de validiteit van de classificatie van het object (betrouwbaarheid 50% of hoger). Het object is op de kaart ingetekend en indien van toepassing, afgebakend.
- **Mogelijk:** de luchtfoto-analisten zijn overwegend onzeker van de validiteit van de classificatie van het object. Niet in alle gevallen kon op basis van de luchtfoto de oorzaak worden vastgesteld van een object in het landschap of in de bebouwing. Om een verklaring te kunnen geven voor het ontstaan van de verstoring is naar een oorzaak gezocht in de geraadpleegde literatuur en archieven. Indien er geen oorzaak kon worden vastgesteld, is het waargenomen object aangemerkt als 'mogelijk' (betrouwbaarheid lager dan 50%).

Voor het georefereren van luchtfoto's wordt gewerkt met ArcGIS. Er worden minimaal 10 punten (GCP's, ground-controlepoints) gebruikt om de luchtfoto juist op de referentiekaart (Topo RD) te leggen. Om vervormingen op de luchtfoto's te corrigeren wordt gebruik gemaakt de Second Order Polynomial transformatie-methode. Deze transformatie methode maakt het mogelijk om de luchtfoto waar nodig uit te rekken en te verbuigen.

Gezien het grote aantal geraadpleegde luchtfoto's is ervoor gekozen de luchtfoto's te behandelen per verdacht gebied. In paragraaf 4.5 komen de verdachte gebieden aanbod, hier kunnen de luchtfoto uitsneden gevonden worden samen met de historische gegevens welke gezamenlijk hebben geleid tot een verdacht gebied. De kwaliteit en dekking van de luchtfoto's is behandeld in paragraaf 2.6.

3.11 Leemten in kennis

Op basis van de geraadpleegde bronnen zijn nog enkele leemten in kennis. Deze leemten in kennis zijn:

- De gegevens over munitieruimingen binnen de grenzen van het onderzoeksgebied in de periode 1940-1945 zijn onbekend. Wel zijn er lijsten van munitievondsten bekend van de voormalige gemeente Rosmalen en Nuland.;

- De gegevens over munitieruimingen binnen de grenzen van het onderzoeksgebied in de periode 1947-1970 zijn onbekend. Wel zijn er lijsten van munitievondsten bekend van de voormalige gemeente Rosmalen en Nuland.;
- Niet van alle gebeurtenissen kon de exacte locatie worden vastgesteld op basis van de geraadpleegde bronnen. Voor deze gebeurtenissen geldt dat ze niet nader geanalyseerd zijn in het kader van dit aanvullend onderzoek;
- Websites veranderen continu door updates en nieuwe informatie. Soms verdwijnen sites ook van het internet; of zijn ontoegankelijk geworden. Informatie kan zodoende verdwijnen of veranderen;
- In de geraadpleegde luchtfoto-archieven hebben de luchtfoto's uit de eerste jaren van de oorlog een beperkte dekking en zijn ze vaak niet beschikbaar voor het betreffende onderzoeksgebied. Voorts zijn de luchtfoto's uit deze beginperiode niet altijd van goede kwaliteit en schaal. Het is hierdoor niet altijd mogelijk om oorlogshandelingen nauwkeurig te lokaliseren. Voor dit onderzoek geldt dat meerdere luchtfoto's van slechte tot matige kwaliteit waren;
- Het gebied rondom Vinkel heeft een slechte luchtfoto dekking. Hierdoor is het mogelijk dat Duitse stellingen of andere gevolgen van oorlogshandelingen niet zijn waargenomen;
- Tijdens de bevrijding werden de dorpen Nuland, Empel, Engelen en Bokhoven geëvacueerd. Hierdoor zijn er minder gegevens bekend vanuit dagboeken of andere documenten gebaseerd op ooggetuigen van burgers;
- Gedurende de Tweede Wereldoorlog hebben delen van de gemeente 's-Hertogenbosch onder water gestaan. Door deze inundatie zijn mogelijke gevolgen van oorlogshandelingen niet waargenomen;
- Het gemeentearchief Empel en Meerwijk is voor een groot deel niet bewaard gebleven. In het gemeentearchief zijn geen relevante stukken gevonden met betrekking tot de Tweede Wereldoorlog
- De omnummeringslijsten van de gemeenten Engelen, Nuland en Empel en Meerwijk ontbreken in het archief;
- Van de omliggende gemeenten zoals Vught, Berlecom, Vlijmen en Geffen zijn geen bronnen geraadpleegd. De gemeentegrenzen tussen deze gemeentes en de gemeente 's-Hertogenbosch zijn gedurende de tijd na de Tweede Wereldoorlog veranderd. Hierdoor vallen er nabij de gemeentegrenzen delen van de voormalige gemeenten welke niet zijn geraadpleegd, in de huidige gemeente 's-Hertogenbosch.

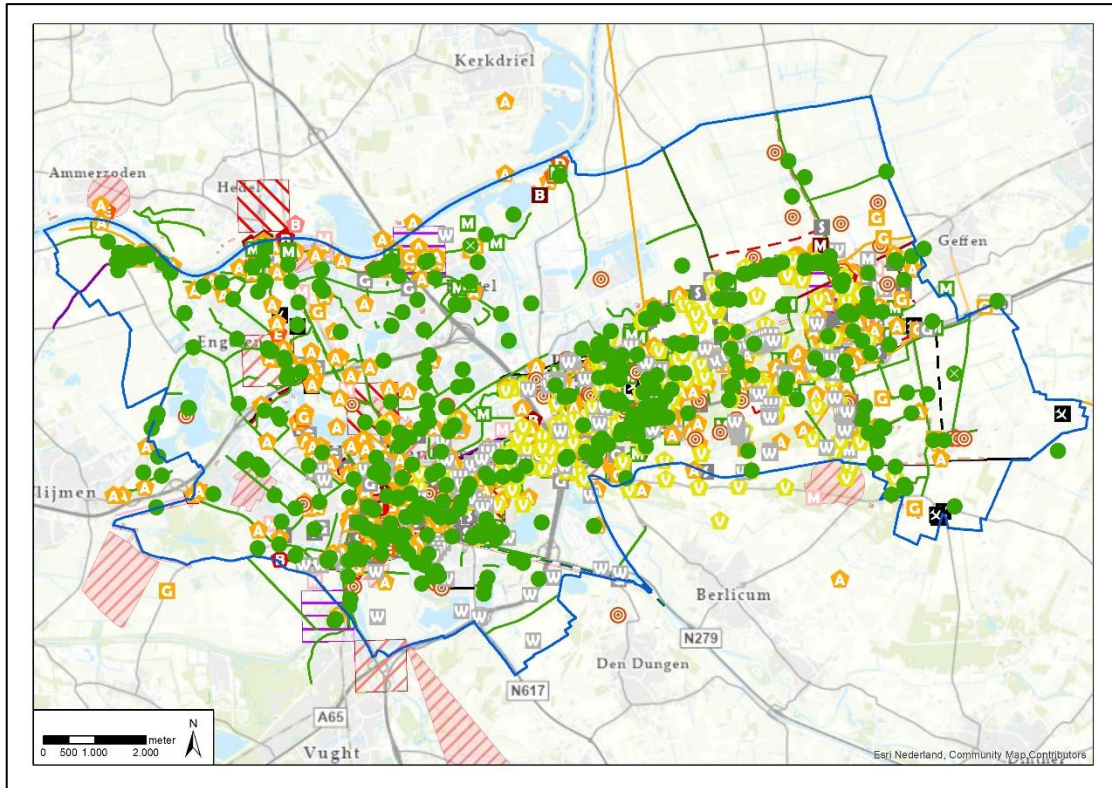
3.12 Inventarisatiekaart

Alle relevante gegevens met een geografisch component uit de geraadpleegde bronnen zijn ingetekend op een inventarisatiekaart in GIS, waarin ook de resultaten van de geanalyseerde (en georeferende) luchtfoto's zijn verwerkt.

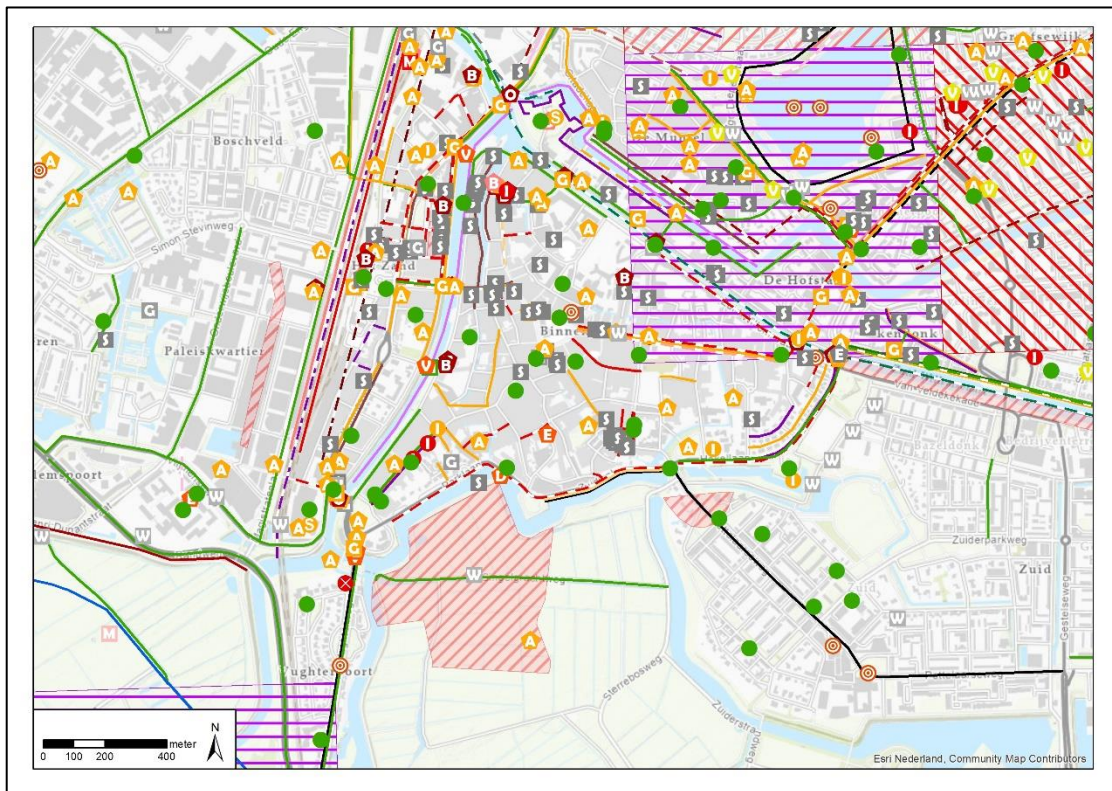
In de onderstaande afbeelding is de inventarisatiekaart voor het onderzoeksgebied weergegeven. Op de A1 kaart (losbladig, bijlage 7) zijn ook de corresponderende unieke nummers weergegeven.

Op de inventarisatiekaart zijn de volgende indicaties ingetekend op basis van het historisch onderzoek:

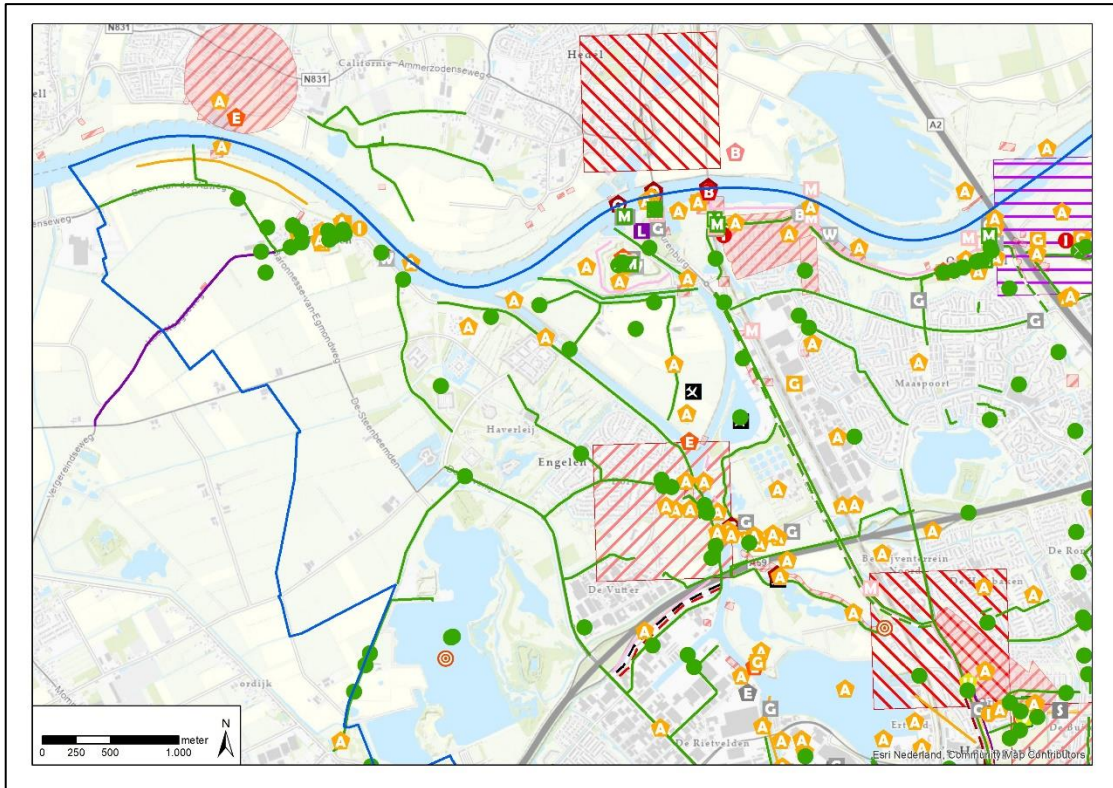
Legenda					
MOR A	Dumplocatie	Ongecontroleerde explosie	MOR A	Mijnen	Mijneveld
Artilleriebeschieting	Gecontroleerde explosie	Oorlogsschade	Artilleriebeschieting	Mijnen (vermoedelijk)	Beschieting met boordwapens
Beschieting met boordwapens	Geruimd explosief	Oorlogsschade door artilleriebeschieting	Beschieting met boordwapens	Munitieopslag	Bombardement
Blindganger	Geschutopstelling	Opgelazene brug	Blindganger	Munitievondst	Raketaanval
Bombardement	Granaatslag	Schuilplaats	Bombardement	Ondernijming	Ongecontroleerde explosie
Bominslag	Granaatvuur	Tank in water	Bominslag	Oorlogsschade	Oorlogsschade door artilleriebeschieting
Boobytrap	Grondgevecht	V1-inslag	Brand	Opgelazene spoorweginstallaties	Opgelazene spoorweginstallaties
Brand	Luchtafweergeschut	Vermielingslading	Gecontroleerde explosie	Raketaanval	V1-inslag
Brandende munitietrein	Mijnen	Vesperring	Geruimd explosief	V1-inslag	Vesperring
Bunker	Mijnen (vermoedelijk)	Vuurplan	Geschutopstelling	Gezonken boten	Vuurgevecht
Crash locatie	Munitieopslag	Wapenopstelling	Gezonken boten	Wapenopstelling	Wapenopstelling
	Munitievondst		Granaatslag		
			Grondgevecht		

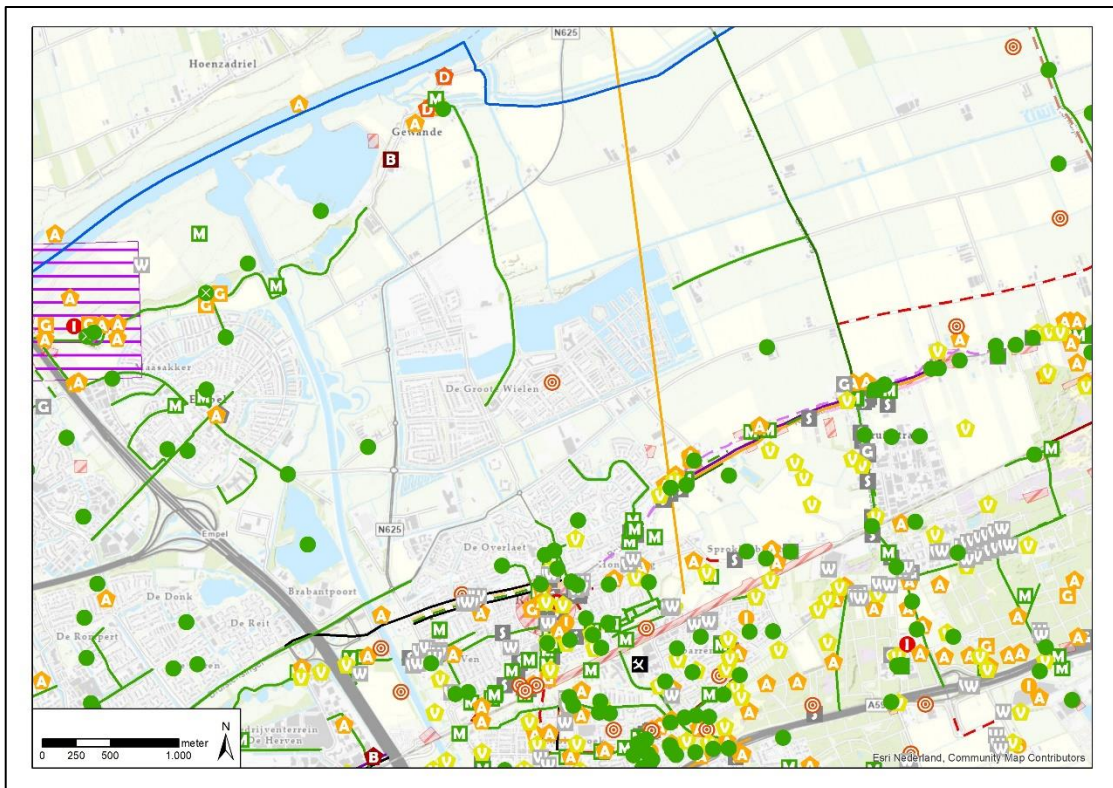
Afbeelding 79: Inventarisatiekaart van het historisch onderzoek, gemeente 's-Hertogenbosch.

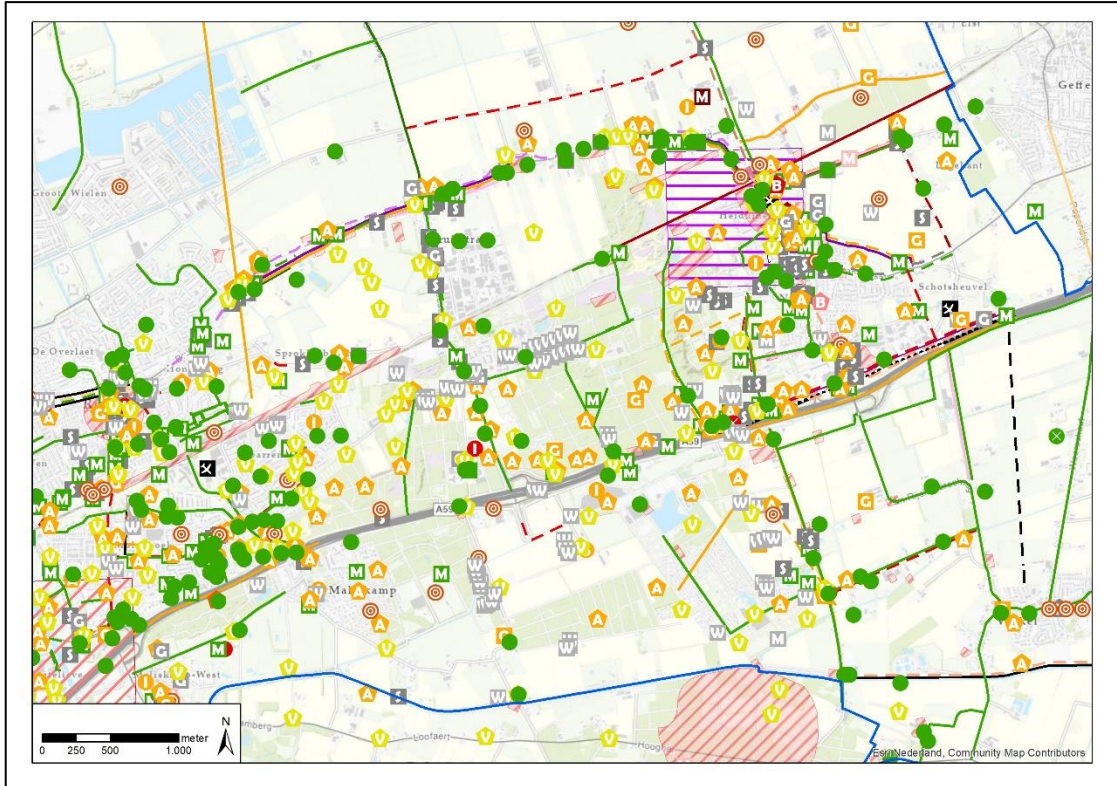
Afbeelding 80: Inventarisatiekaart van het historisch onderzoek waarbij is ingezoomd op de binnenstad, gemeente 's-Hertogenbosch.

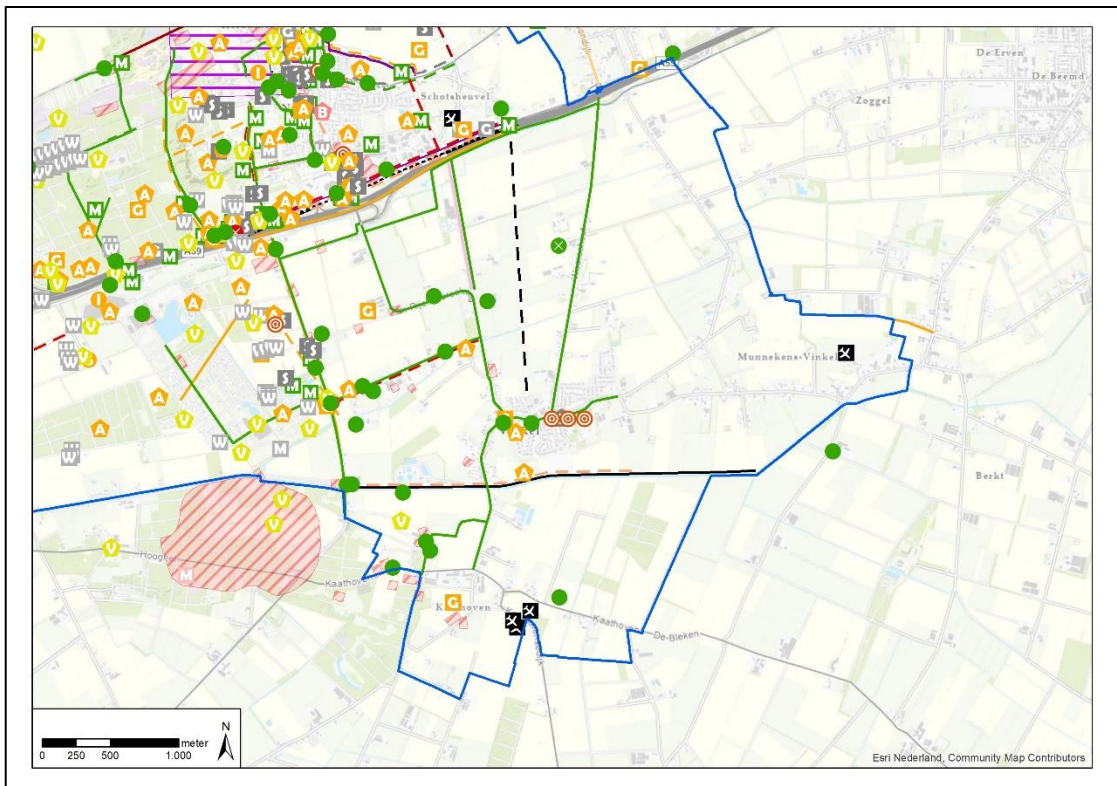
Afbeelding 81: Inventarisatiekaart van het historisch onderzoek waarbij is ingezoomd op het noordwesten, gemeente 's-Hertogenbosch.

Afbeelding 82: Inventarisatiekaart van het historisch onderzoek waarbij is ingezoomd op het noordoosten, gemeente 's-Hertogenbosch.

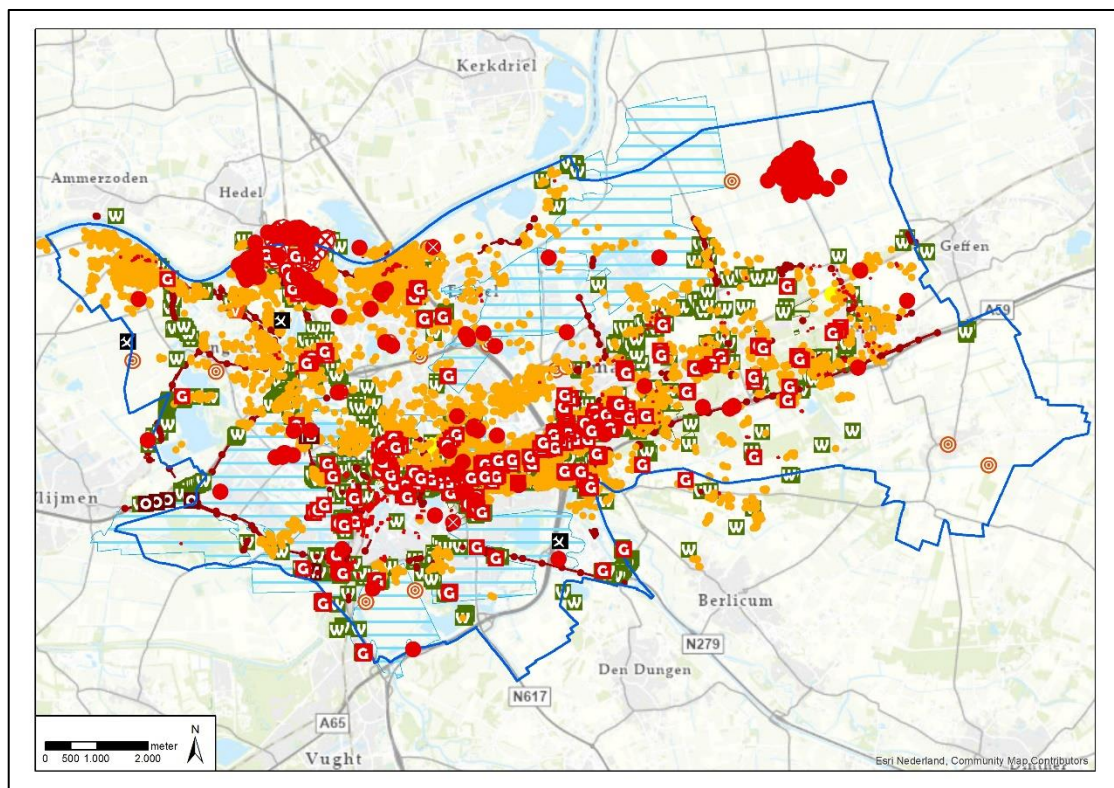
Afbeelding 83: Inventarisatiekaart van het historisch onderzoek waarbij is ingezoomd op het oosten, gemeente 's-Hertogenbosch.

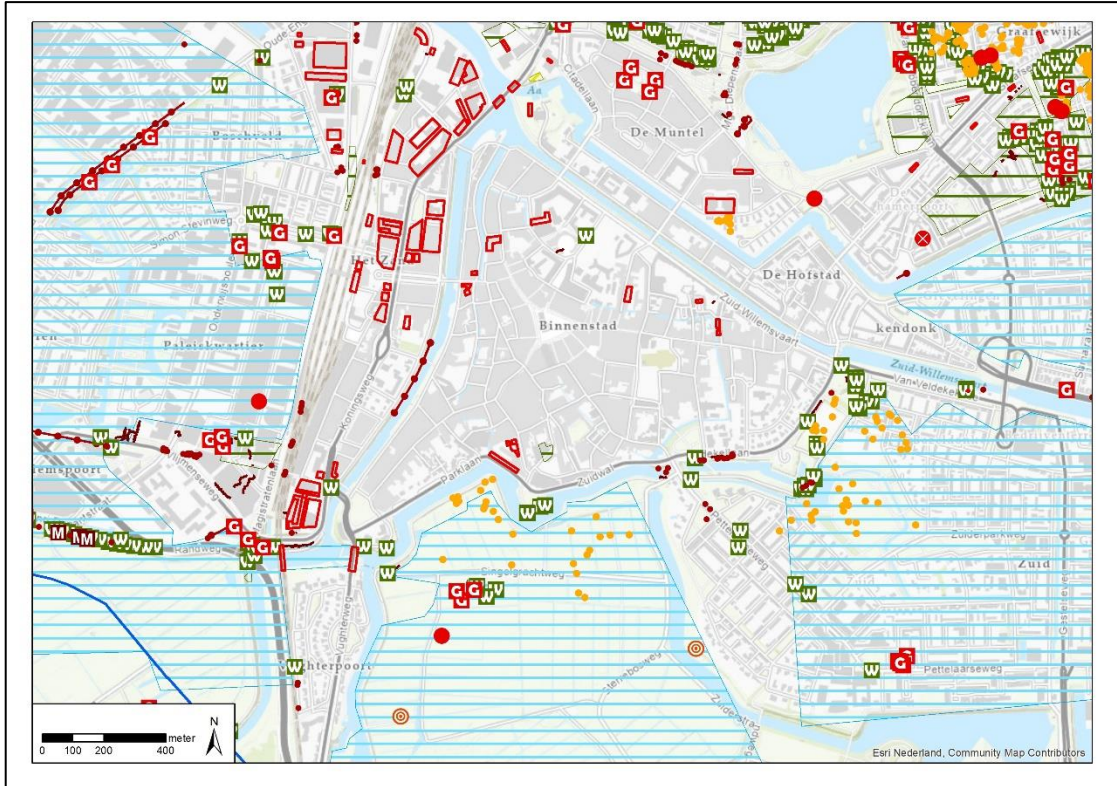
Afbeelding 84: Inventarisatiekaart van het historisch onderzoek waarbij is ingezoomd op het zuidoosten, gemeente 's-Hertogenbosch.

Op de inventarisatiekaart zijn de volgende indicaties ingetekend op basis van de luchtfoto-analyse:

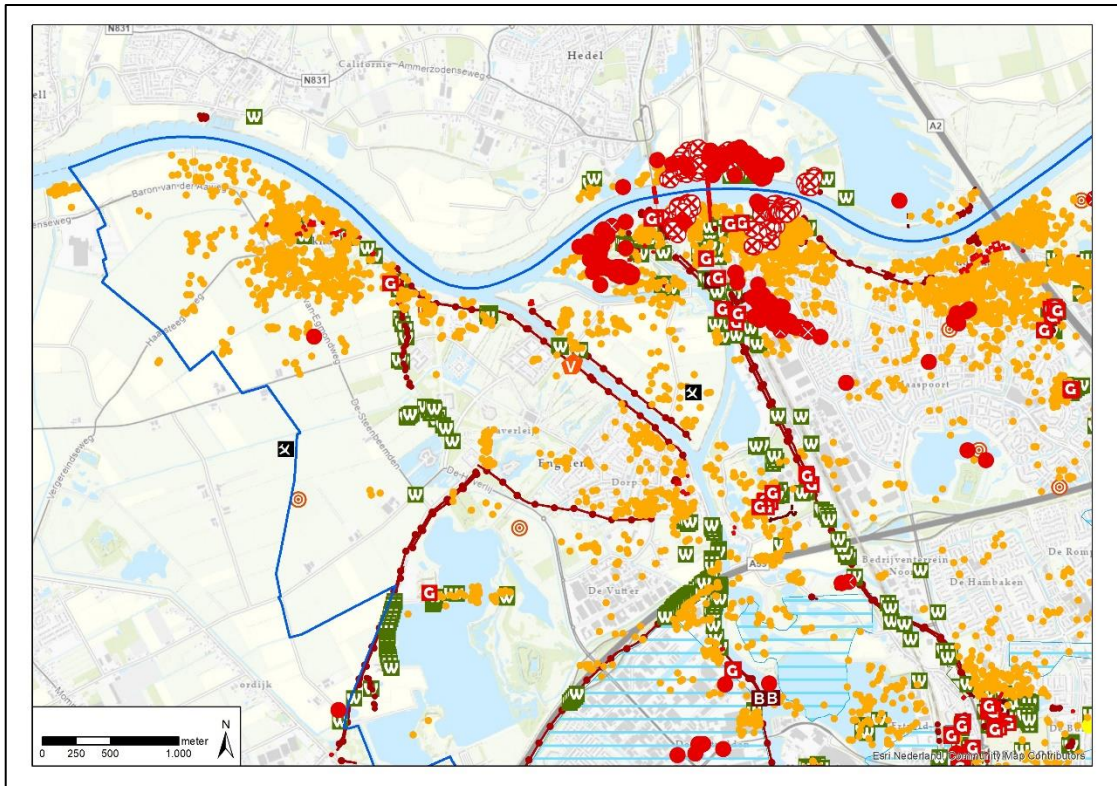
Legenda	
●	Bomkrater
⊗	Inslagpunt blindganger
B	Bunker
⊗	Crashlocatie
●	Geschutinslag
G	Geschutopstelling
O	Infrastructuur zonder vuurkracht
•	Mangaf
M	Munitieopslag
●	Niet definieerbare verstoring
⊗	Scherfbom
V	Vernielingslading
⊗	V-wapen
W	Wapenopstelling
—	Loopgraaf
—●—	Mangaten
▭	Inundatie
▭	Kampement
▨	Niet definieerbare verstoring
▭	Oorlogsschade
▭	Onderzoeksgebied

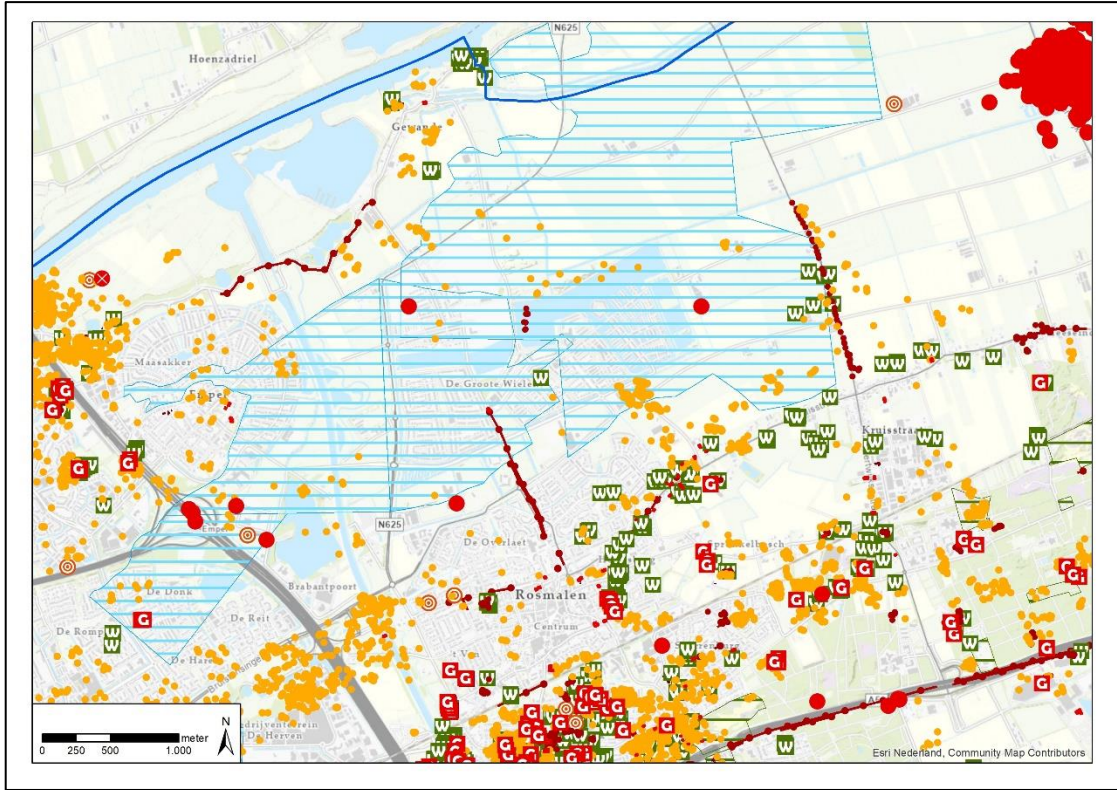
Afbeelding 85: Inventarisatiekaart van de luchtfoto-analyse, gemeente 's-Hertogenbosch.

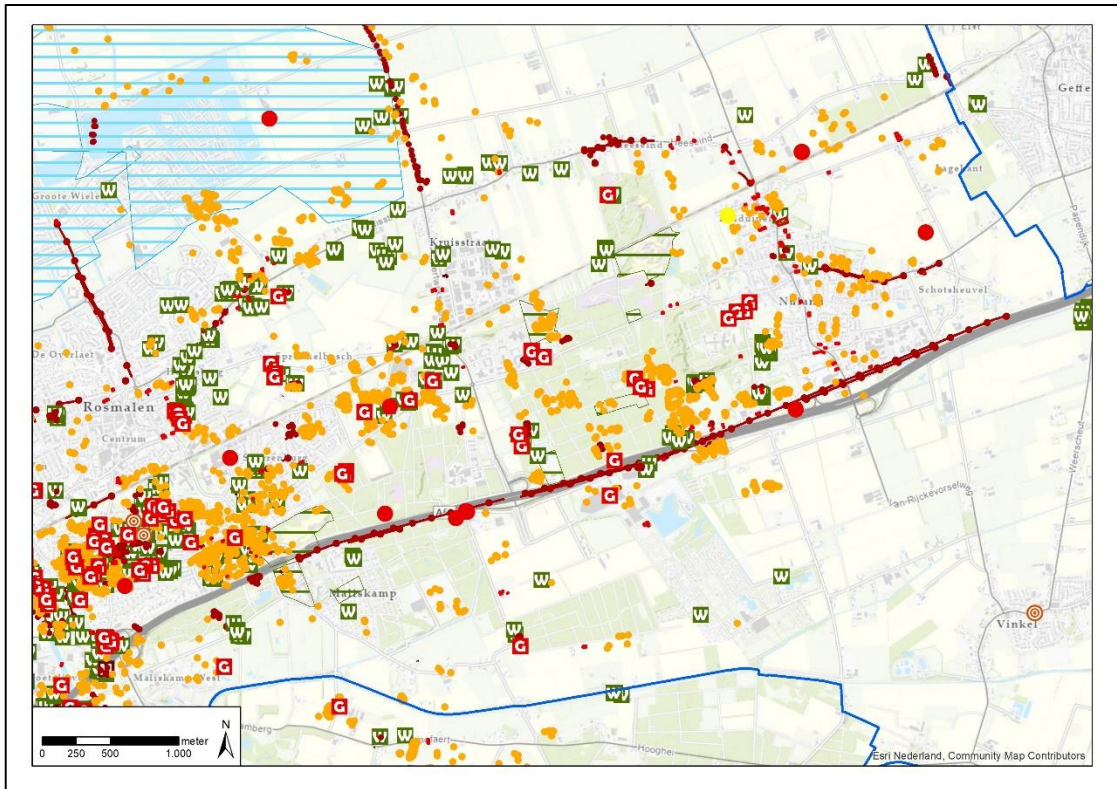
Afbeelding 86: Inventarisatiekaart van de luchtfoto-analyse waarbij is ingezoomd op de binnenstad, gemeente 's-Hertogenbosch.

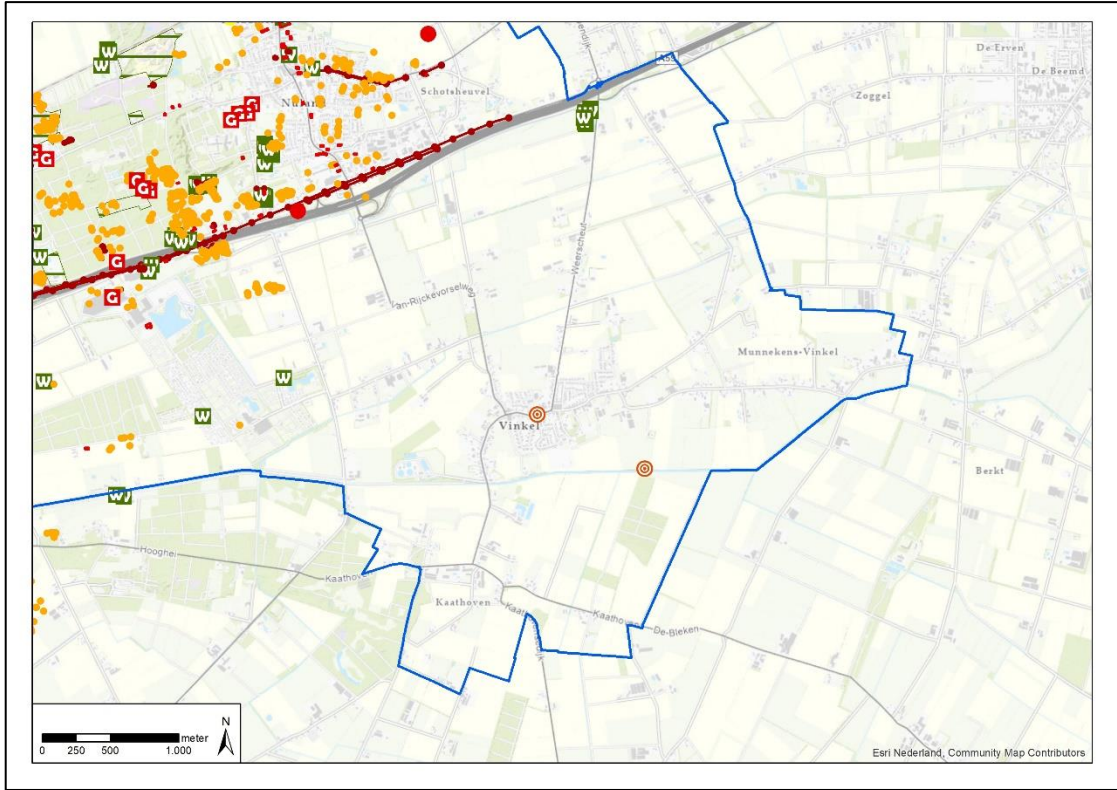
Afbeelding 87: Inventarisatiekaart van de luchtfoto-analyse waarbij is ingezoomd op het noordwesten, gemeente 's-Hertogenbosch.

Afbeelding 88: Inventarisatiekaart van de luchtfoto-analyse waarbij is ingezoomd op het noordoosten, gemeente 's-Hertogenbosch.

Afbeelding 89: Inventarisatiekaart van de luchtfoto-analyse waarbij is ingezoomd op het oosten, gemeente 's-Hertogenbosch.

Afbeelding 90: Inventarisatiekaart van de luchtfoto-analyse waarbij is ingezoomd op het zuidoosten, gemeente 's-Hertogenbosch.

4 ANALYSE GEGEVENS

4.1 Betrouwbaarheid van bronnen

Tijdens de analyse van de gegevens is gekeken naar de betrouwbaarheid van bronnen. Hierbij geldt dat de gegevens uit de primaire bronnen (zoals dagboeken, archiefstukken en *War Diaries*) een hoge betrouwbaarheid genieten. Een kritische noot bij dagboeken is wanneer het dagboek is opgesteld. Een bijgehouden dagboek tijdens de Tweede Wereldoorlog is betrouwbaarder dan een welke jaren na dato zijn opgesteld. Ook de luchtfoto's genieten een hoge betrouwbaarheid. Ook de gegevens van de Mijn en Munitieopruimingsdienst (MMOD), de voorloper van de EOD, geniet een hoge betrouwbaarheid. Deze organisatie was verantwoordelijk voor het opruimen van onder andere mijnen. In deze archieven zijn originele mijnlegrapporten bewaard en gegevens van ruiming.

Kritisch is gekeken naar lokale literatuur en andere secundaire literatuur. Afwegingen welke gemaakt zijn, zijn bijvoorbeeld de schrijver (een gespecialiseerde historicus of een amateur historicus), het jaar van schrijven (vanwege de mogelijk recente openbaarheid van bronnen) en of een gebeurtenis terugkomt in één bron en zodoende niet kan worden bevestigd in andere bronnen (zoals in *War Diaries* of luchtfoto's). Bovendien is er gekeken naar de historische context en of bepaalde situaties welke beschreven werden in secundaire literatuur logisch passen binnen deze historische context. Ook de gebruikte bronnen van secundaire literatuur zijn belangrijk in de afweging of het boek betrouwbaar is. Zo is een boek welke uitvoerig archiefmateriaal of interviews als bron heeft gebruikt betrouwbaarder dan een boek welke alleen verwijst naar andere secundaire bronnen.

Een voorbeeld van deze bronnenanalyse is bijvoorbeeld de gebeurtenis aan de Oude Baan in Rosmalen [**RAP_441023N07**] welke heeft geleid tot het verdachte gebied VGI07. Deze gebeurtenis wordt beschreven in één bron, namelijk in het boek *Wel gestorven niet vergeten. Oorlogsslachtoffers Rosmalen* door Van der Elzen uit 1996. Deze indicatie wordt betrouwbaar geacht omdat de gebeurtenis overeen komt met de historische context namelijk de bevrijding van Rosmalen.

4.2 Verdachte gebieden

Op basis van de geraadpleegde gegevens is vastgesteld dat er in de gemeente 's-Hertogenbosch oorlogshandelingen hebben plaatsgevonden waardoor OO in/op de (water)bodem zijn achtergebleven. Aan de hand van de richtlijnen van het 'Certificatieschema vooronderzoek en risicoanalyse OO' zijn de op OO verdachte gebieden vastgesteld en afgebakend. In paragraaf 4.2 wordt nadere uitleg gegeven over het vaststellen van de verdachte gebieden. In paragraaf 4.3 wordt vervolgens de verdachte gebieden apart besproken met zowel de volledige indicatie, analyse, horizontale afbakening en aan te treffen OO. De naoorlogse ontwikkelingen zijn alleen voor de afwerpmunitie behandeld. Bij de horizontale afbakening van het verdachte gebied wordt bijlage 2 (CS-VROO) als richtlijn gehanteerd. Indien hiervan wordt afgeweken is dit gemotiveerd en zijn de gemaakte keuzes onderbouwd.

Conform CS-VROO zijn voor elk van de op OO verdacht gebieden de volgende zaken vastgesteld:

- De (sub)soort aan te treffen OO;
- De kalibers van de aan te treffen OO;
- De hoeveelheid aan te treffen OO;
- De verschijningsvorm van de aan te treffen OO;
- De ontstekingsinrichtingen van de aan te treffen afwerpmunitie;
- De horizontale afbakening van het verdachte gebied.

In de volgende paragrafen komen per verdacht gebied de horizontale afbakening, hoofdsort, subsoort, kaliber/gewichtsklasse/type, nationaliteit, ontstekingsinrichting, hoeveelheid en verschijningsvorm van de mogelijk aan te treffen OO aan bod, evenals de verticale afbakening van de verdachte gebieden in het onderzoeksgebied.

4.2.1 VG-nummer

Ter identificatie heeft elk verdacht gebied een unieke codering (een VG-nummer) gekregen die is gekoppeld aan één of meerdere oorlogshandelingen waardoor OO in/op de (water)bodem kunnen zijn achtergebleven. Het VG-nummer bestaat uit de volgende drie onderdelen:

- De aanduiding VG: verdacht gebied;
- Een letter/twee letters als aanduiding voor de oorlogshandeling/situatie;
- Een nummer met drie cijfers

De volgende letters zijn toegepast om de verdachte gebieden op basis van situatie te onderscheiden:

- VGA Afwerpmunitie;
- VGC Vliegtuigcrash;
- VGG Grondoorlog;
- VGE Restanten explosie;
- VGI Geschutmunitie;
- VGM Gedumpte OO;
- VGR Raketaanval;
- VGV Vernielingsladingen.

Elk verdacht gebied met een VG-nummer heeft een eigen paragraaf, waarin alle relevante gegevens uit de geraadpleegde bronnen zijn vermeld, namelijk de indicatie van de oorlogshandeling inclusief bronvermelding, de gegevens over de aan te treffen OO (hoofdsoort, subsoort, kaliber (nationaliteit), verschijningsvorm en hoeveelheid) en de horizontale en verticale afbakening. De termen van de verdachte gebieden zijn op basis van de termen en begrippenlijst van de CS-VROO. Tevens is een uitsnede van een geraadpleegde luchtfoto (indien relevant voor de indicatie) bijgevoegd. Voor enkele verdachte gebieden geldt dat deze zijn samengevoegd met andere indicatoren, om de leesbaarheid van het rapport te bevorderen.

4.2.2 Hoofd- en subsoorten OO

Er zijn in totaal zestien hoofdsoorten OO, namelijk: kleinkalibermunitie (KKM), geschutmunitie, handgranaten, geweergranaten, munitie voor granaatwerpers, raketten, afwerpmunitie, submunitie, onderwatermunitie, landmijnen, valstrikken, explosieve stoffen, vuurwerken, vernielingsmiddelen, ontstekingsinrichtingen en munitietoebehoren. Op basis van de geraadpleegde gegevens kon in de meeste gevallen een hoofdsoort worden vastgesteld.

Naast de hoofdsoorten zijn er verschillende subsoorten. De subsoort van OO hangt af van het doel waarvoor de OO werden gebruikt. Op basis van de geraadpleegde gegevens kon niet altijd een subsoort worden vastgesteld.

4.2.3 Kalibers OO

De kalibers van OO worden weergegeven in gewicht (pdr., lb. en kilo) of op basis van de grootte (inch, cm en mm). Op basis van de geraadpleegde gegevens kon niet altijd het kaliber worden vastgesteld.

4.2.4 Hoeveelheden OO

De hoeveelheden ingezette en/of achtergebleven OO zijn op basis van de geraadpleegde gegevens niet altijd bekend. In dergelijke gevallen zijn de hoeveelheden OO indicatief vastgesteld op basis van ervaringen met soortgelijke situaties.

4.2.5 Verschijningsvorm OO

De verschijningsvorm is de wijze waarop OO in het verleden op/in de (water)bodem terecht zijn gekomen. Hierbij wordt onderscheid gemaakt in: afgeworpen, verschoten, gegooid, gelegd, weggeslingerd, opgeslagen, gedumpt, achtergelaten, begraven (inclusief redepositie), als restanten uit springputten of explosie en als onderdeel van

(vliegtuig)wrakken en/of gezonken vaartuigen. Op basis van de geraadpleegde gegevens kon de verschijningsvorm niet altijd worden vastgesteld.

4.2.6 Horizontale afbakening

De verdachte gebieden binnen de gemeente 's-Hertogenbosch zijn horizontaal vastgesteld en afgebakend in meters aan de hand van de richtlijnen zoals die zijn geformuleerd in de CS-VROO. Per oorlogshandeling zijn in het CS-VROO richtlijnen weergegeven hoe het op OO verdachte gebied afgebakend dient te worden (zie bijlage 1 en 2). Situationeel mag men, mits voldoende onderbouwd, afwijken van de richtlijnen.

Aanvullend op de richtlijnen voor de horizontale afbakening, is bij elk verdacht gebied een extra buffer aan de afbakening toegevoegd. De toevoeging van een buffer is noodzakelijk vanwege het gebruik van luchtfoto's uit de Tweede Wereldoorlog om de horizontale afbakening vast te stellen. Luchtfoto's wijken af van de daadwerkelijke situatie op de grond om de volgende redenen:

- Een luchtfoto is een vlakke weergave van de bolling van de aarde;
- De lens van de camera was niet altijd loodrecht op het aardoppervlak gericht;
- De (veranderende) positie van het vliegtuig ten opzichte van het aardoppervlak.

In de onderbouwing van de horizontale afbakening van de verdachte gebieden worden steeds de richtlijnen voor afbakening uit de CS-VROO genoemd, met daarachter tussen haakjes de afbakening inclusief de gekozen buffer. Deze buffer kan flexibel zijn, want is afhankelijk van de vastgestelde afwijking tijdens het georefereren van de luchtfoto's.

4.2.7 Naoorlogse ontwikkelingen

Naoorlogse (water)bodemroerende ontwikkelingen kunnen van invloed zijn op de aanwezigheid van OO. Per verdacht gebied is gekeken naar de naoorlogse ontwikkelingen.

4.3 Verdachte gebieden gemeente 's-Hertogenbosch

In de onderstaande paragrafen zijn de verdachte gebieden weergegeven in de gemeente 's-Hertogenbosch. De lijst van indicaties van de verdachte gebieden met de RAP-nummers komen terug in het overzicht van de gebeurtenissen en is als bijlage toegevoegd in dit rapport. Voor de verdachte gebieden zijn de hoofdsoort, de subsoort, de hoeveelheden, de verschijningsvorm en de horizontale afbakening weergegeven. Tevens is aandacht besteed aan de naoorlogse ontwikkelingen, om te kunnen vaststellen in welke mate er nog OO kunnen worden aangetroffen in de verdachte gebieden.

Voor een aantal indicaties van oorlogshandelingen waarbij OO zijn ingezet, geldt dat de indicaties zijn samengevoegd in één analyse om de leesbaarheid te bevorderen.

4.3.1 Afwerpmunitie (VGA)

VGA01 en VGA02

Gebeurtenis

17 september 1944 [RAP_440917A]

Getroffen gebied: Henriëttewaard, Oud Empel en Maasoever

Historische context en luchtfoto-analyse

Op 17 september 1944 werd een groot Amerikaans bombardement uitgevoerd nabij de bruggen tussen 's-Hertogenbosch en Hedel. In totaal werden er drie luchtaanvallen uitgevoerd door negentien Amerikaanse B-17 Flying Fortress bommenwerpers van 303^d Bomb Group. Tijdens twee van deze aanvallen werden *Strike Photos* gemaakt, zowel van voor de aanval, tijdens als na. Hierdoor is met zekerheid te stellen dat de waargenomen kraters op de *Strike Photos* afkomstig zijn van deze Amerikaanse luchtaanvallen. Van de drie luchtaanvallen zijn twee verdachte gebieden afgebakend, dit omdat van de derde luchtaanval geen *Strike Photo* is gemaakt en het zodoende onbekend is waar deze aanval precies heeft plaatsgevonden. Voor deze bombardementen zijn negen luchtfoto's geraadpleegd welke zijn genomen op 17 september 1944 van kort voor het bombardement, tijdens en kort na het bombardement. Ook op de luchtfoto's van 17 september 1944 en van 15 januari 1945 zijn kraters waargenomen van scherfbommen in de gemeente 's-Hertogenbosch.

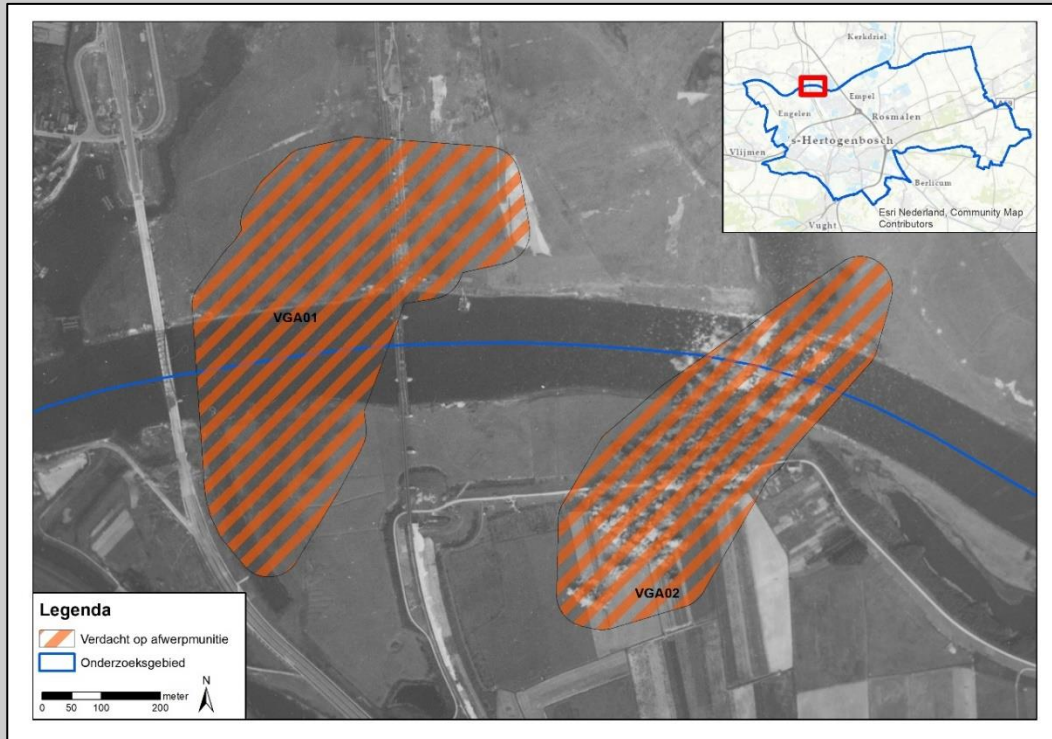
VGA01

Op drie *Strike Photos* zijn kraters te zien vanaf de weg bij het Fort Crèvecoeur welke verder gaat aan de overzijde van de Maas bij Hedel. Deze kraters komen overeen met de beschrijving van het bombardement door Q Flight. Q Flight bestond uit zes Amerikaanse B-17 Flying Fortress bommenwerpers en viel aan met 150 x 260 lb scherfbommen. In

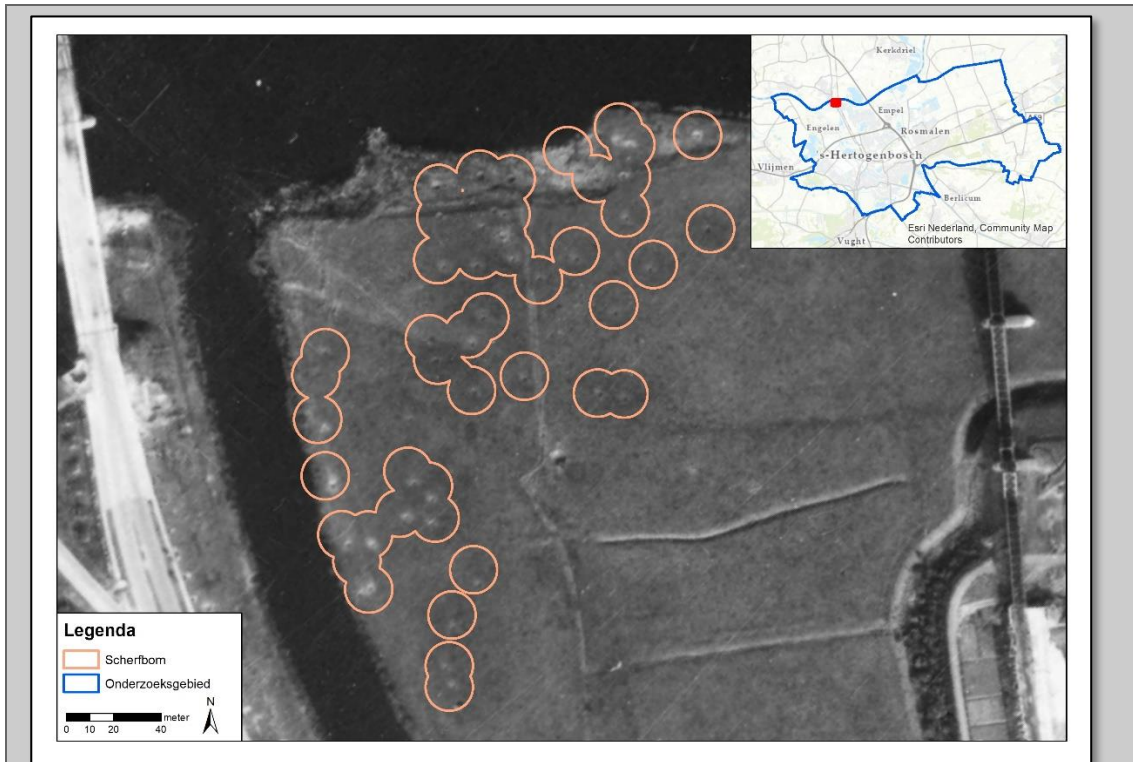
totaal zijn er in VGA01 94 kraters waargenomen. Dit komt uit op 56 missende bommen, echter hierbij kan uitgegaan worden dat een groot deel in de Maas is gevallen.

VGA02

Op twee *Strike Photos* zijn explosies te zien nabij de Schans in Empel en explosies van opspattend water in de Maas. Dit bombardement komt overeen met *R Flight*. *R Flight* bestond uit zeven Amerikaanse B-17 Flying Fortress bommenwerpers en werd uitgevoerd met 210 x 260 lb scherfbommen. Zij hadden als doelwit qE296521. Zij raakten een deel van de weg en een open veld. In totaal zijn er 162 explosies en kraters waargenomen tijdens de luchtfoto-analyse. Dit komt neer op 48 missende bommen.

Afbeelding 91: Het verdachte gebied VGA01 en VGA02 bij de gemeentegrens van 's-Hertogenbosch en Maasdriel. De verdachte gebieden zijn gebaseerd op de *Strike Photos*.

Afbeelding 92: Een uitsnede van de luchtfoto van 15 januari 1945 waarop de kraters van scherfbommen ingetekend zijn.

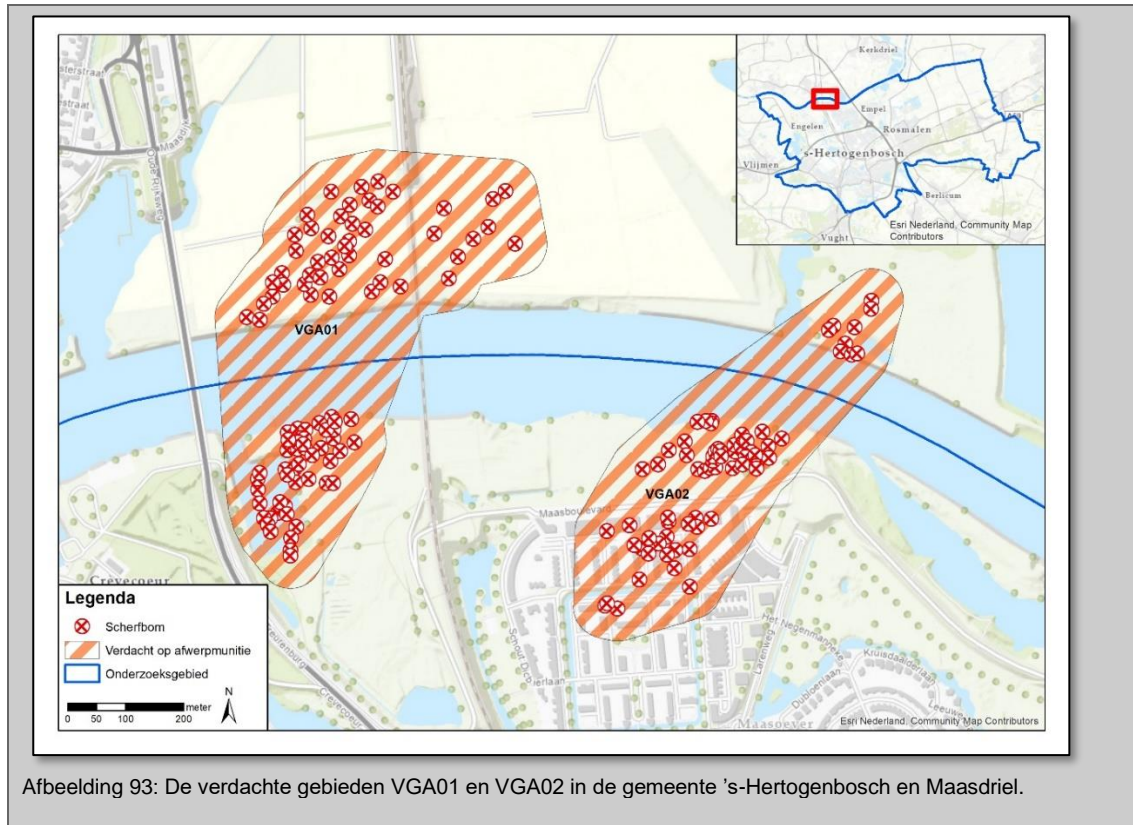
MORA's

In de getroffen gebieden zijn geen MORA's bekend van scherfbommen. Wél werd er in 1964 bij het Fort Crèvecoeur een scherfbom van 260 lb aangetroffen tijdens baggerwerkzaamheden.

Hoofdsort	Subsoort	Kaliber (nationaliteit)	Ontstekings-inrichtingen	Hoeveelheid	Verschijnings-vorm
Afwerpmunitie	Scherfbom	260 lb (USA)	Neusbuis	VGA01 56 missende bommen; VGA02 48 missende bommen	Afgeworpen

Horizontale afbakening

Zowel VGA01 als VGA02 zijn situationeel afgebakend conform de richtlijnen van het CS-VROO en is vastgesteld aan de hand van de *Strike Photo's* van 17 september 1944. Hiermee kon het getroffen gebied nauwkeurig worden vastgesteld. Het getroffen gebied is gebufferd met 50 meter (+ 5 meter geo-afwijking) door middel van de *nearest neighbour analyse*, omdat er sprake was van een zogenaamde "tapijtbombardement". Een tapijtbombardement is een bombardement waarbij meerdere bommenwerpers gelijktijdig hun bommenlast afwerpen. De maximale afstand (50 meter + 5 meter georeferentie afwijking) tussen twee opeenvolgende inslagen is geprojecteerd rondom de verschillende inslagen binnen het inslagen patroon.

Afbeelding 93: De verdachte gebieden VGA01 en VGA02 in de gemeente 's-Hertogenbosch en Maasdiel.

VGA03, VGA04 en VGA05

Gebeurtenis

Oktober 1944

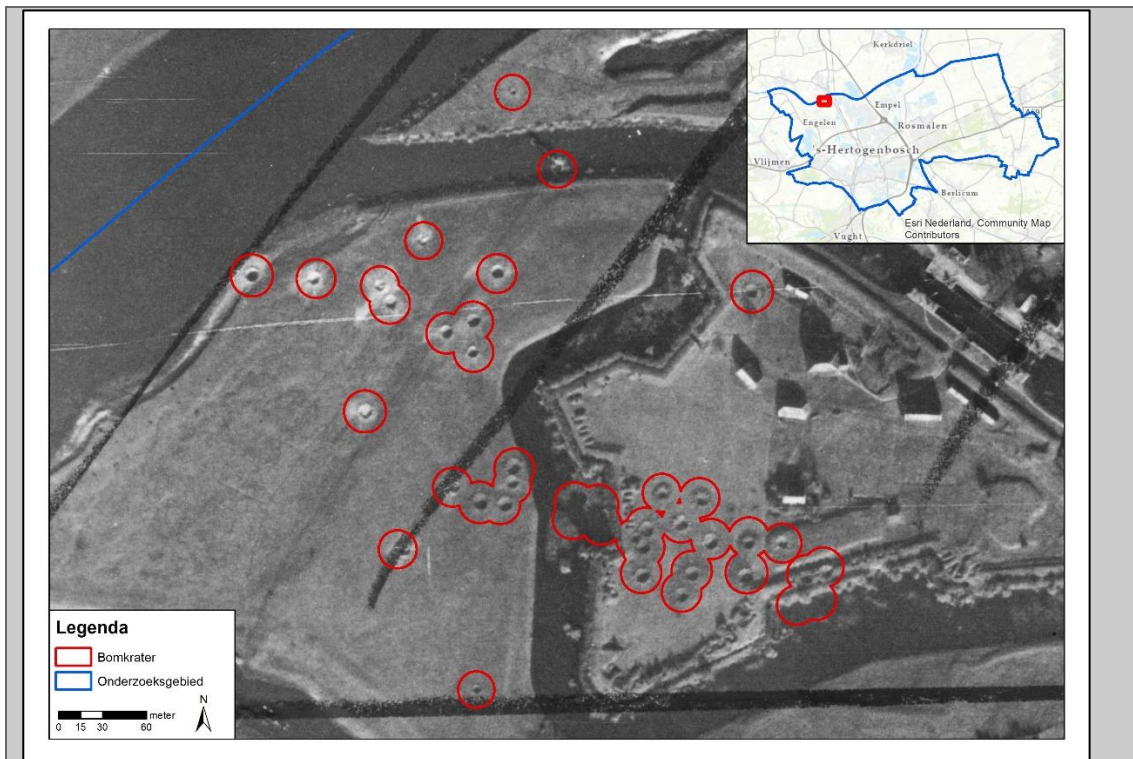
Getroffen gebied: Henriëttewaard en wijk Maaspoort

Historische context

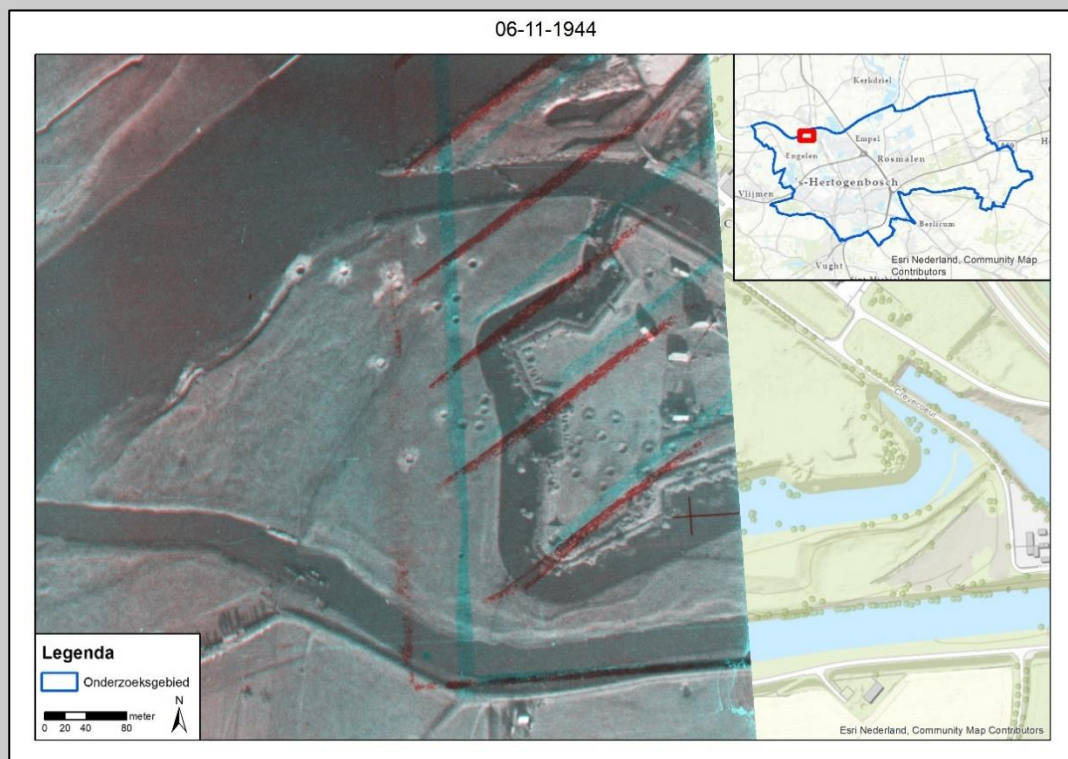
In oktober 1944 werden meerdere Britse luchtaanvallen uitgevoerd door jachtbommenwerpers en bommenwerpers op de bruggen tussen 's-Hertogenbosch en Hedel. Op 18 oktober 1944 vielen tussen 12.15 uur en 13.22 uur acht Britse Hawker Typhoon jachtbommenwerpers van 263 Squadron pontons aan bij qE294522 met 16 x 500 lb brisantbommen. Tussen 15.25 en 18.05 uur vielen vijf Britse Supermarine Spitfire jachtbommenwerpers met 5 x 500 lb en 10 x 250 lb een pontonbrug aan en rond dezelfde tijd vielen tien Britse Supermarine Spitfire jachtbommenwerpers van 308 Squadron de pontonbrug aan met 10 x 250 lb brisantbommen. Op 21 oktober 1944 vielen zesentwintig Britse North American B-25 Mitchell bommenwerpers van 98 en 320 Squadron de brug tussen 's-Hertogenbosch en Hedel aan met 288 x 500 MC brisantbommen met 0.25 seconde vertrager. De bommen werden afgeworpen vanaf 10500-13500 voet. Zowel de verkeersbrug als de schipbrug werden niet geraakt. Op 24 oktober 1944 voerden 98 en 320 Squadron wederom een aanval uit op de brug. Ditmaal met vierentwintig Britse North American B-25 Mitchells en met 192 x 500 lb brisantbommen. De aanval werd uitgevoerd vanaf 10000 voet en het merendeel van de bommen vielen op het spoor ten noordoosten van het doelwit.

Luchtfoto-analyse

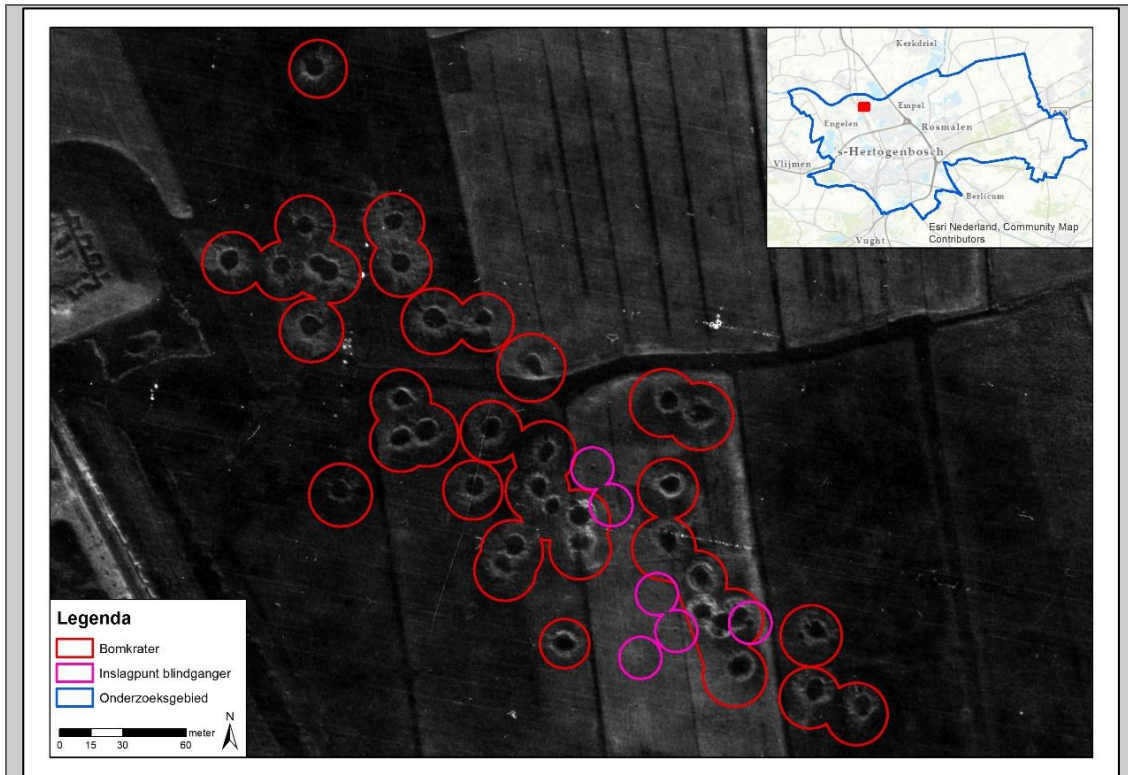
De beschikbare luchtfoto's met dekking van het getroffen gebied zijn van 15 oktober 1944 en 6 november 1944. Hierdoor kon er geen onderscheid gemaakt worden tussen de verschillende aanvallen van jachtbommenwerpers en bommenwerpers. Tevens was het niet mogelijk om een onderscheid te maken tussen 250 en 500 lb brisantbommen op basis van bomkraters op de geraadpleegde luchtfoto's. Tijdens de luchtfoto-analyse van de luchtfoto van 6 november 1944 werd er in het verdachte gebied VGA03 42 bomkraters, in VGA04 45 bomkraters en in VGA05 49 bomkraters waargenomen. De kans is groot dat een hoeveelheid bommen niet op de geraadpleegde luchtfoto's zichtbaar zijn omdat zij in het water van de rivier zijn gevallen. De kraters van VGA04 zijn ingetekend op de luchtfoto van 23 december 1944, hierbij zijn ook inslagen van vermoedelijke blindgangers van vliegtuigbommen waargenomen. De kraters waren al eerder waargenomen tijdens de analyse van luchtfoto's d.d. 6 november 1944.

Afbeelding 94: Een uitsnede van de luchtfoto van 6 november 1944 met hierop het verdachte gebied VGA03 bij Fort Crèvecoeur.

Afbeelding 95: Een 3D foto van het Fort Crèvecoeur op 6 november 1944.

Afbeelding 96: Een uitsnede van de luchtfoto van 23 december 1944 met hierop de waargenomen kraters en inslagen van vermoedelijke blindgangers ingetekend in VGA04.

MORA's

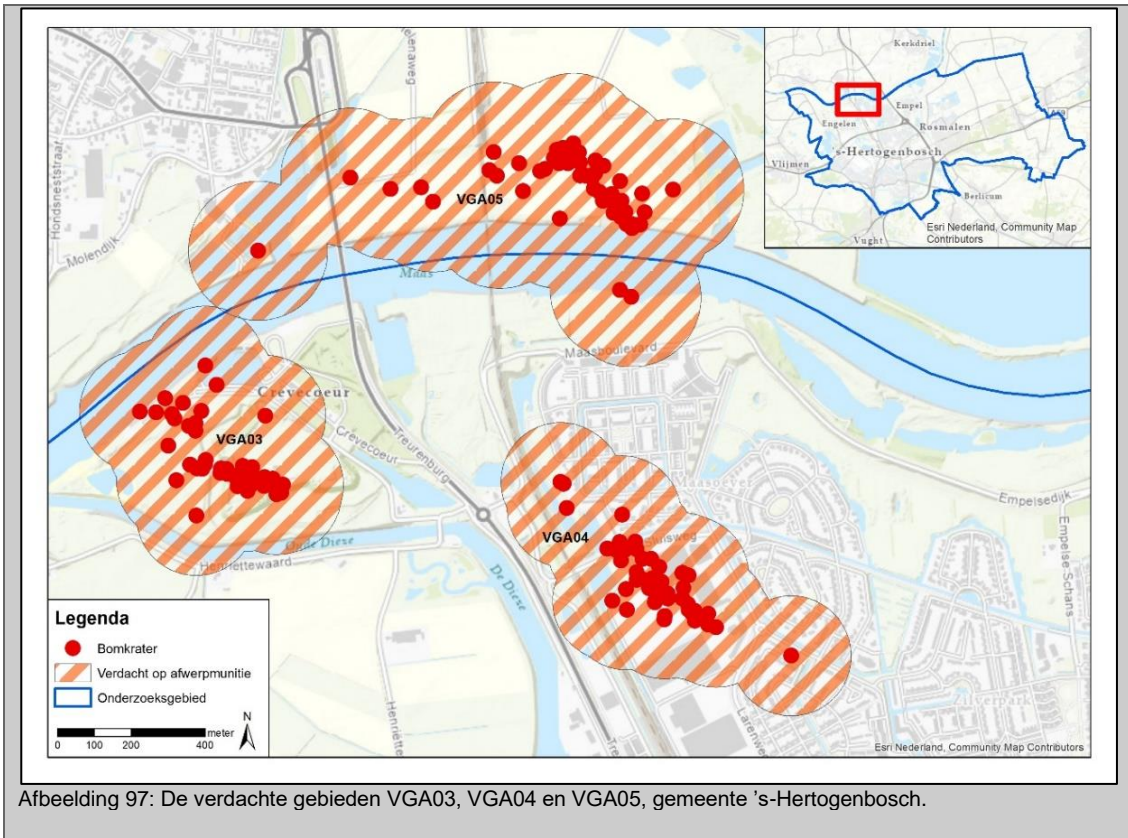
Binnen de verdachte gebieden zijn enkele MORA's bekend. Op de hoek Lareweg – Zwartbroekweg (VGA04) werd in 1991 een 500 lb brisantbom (UK) gevonden. Bij het Fort Crèvecoeur (VGA03) werden in 1973 meerdere bommen geborgen, 2 x 500 lb MC (UK), 1 x 500 lb SAP (UK) en 2 x 1.000 lb MC (UK). In de Britse gegevens zijn verder geen meldingen van aanvallen nabij Fort Crèvecoeur welke zijn uitgevoerd met 1000 lb brisantbommen. In 1955 werd er tevens onder de Rijksweg tussen Orthen en Hedel een bom gevonden.

Hoofdsort	Subsoort	Kaliber (nationaliteit)	Ontsteker	Hoeveelheden	Versijningsvorm
Afwerpmunitie	Brisant	500 lb (UK)	Onbekend	218 stuks afgeworpen	Afgeworpen
		250 lb (UK)	Onbekend	20 stuks afgeworpen	Afgeworpen
		500 lb (UK)	0.25 seconde vertrager	288 stuks afgeworpen	Afgeworpen

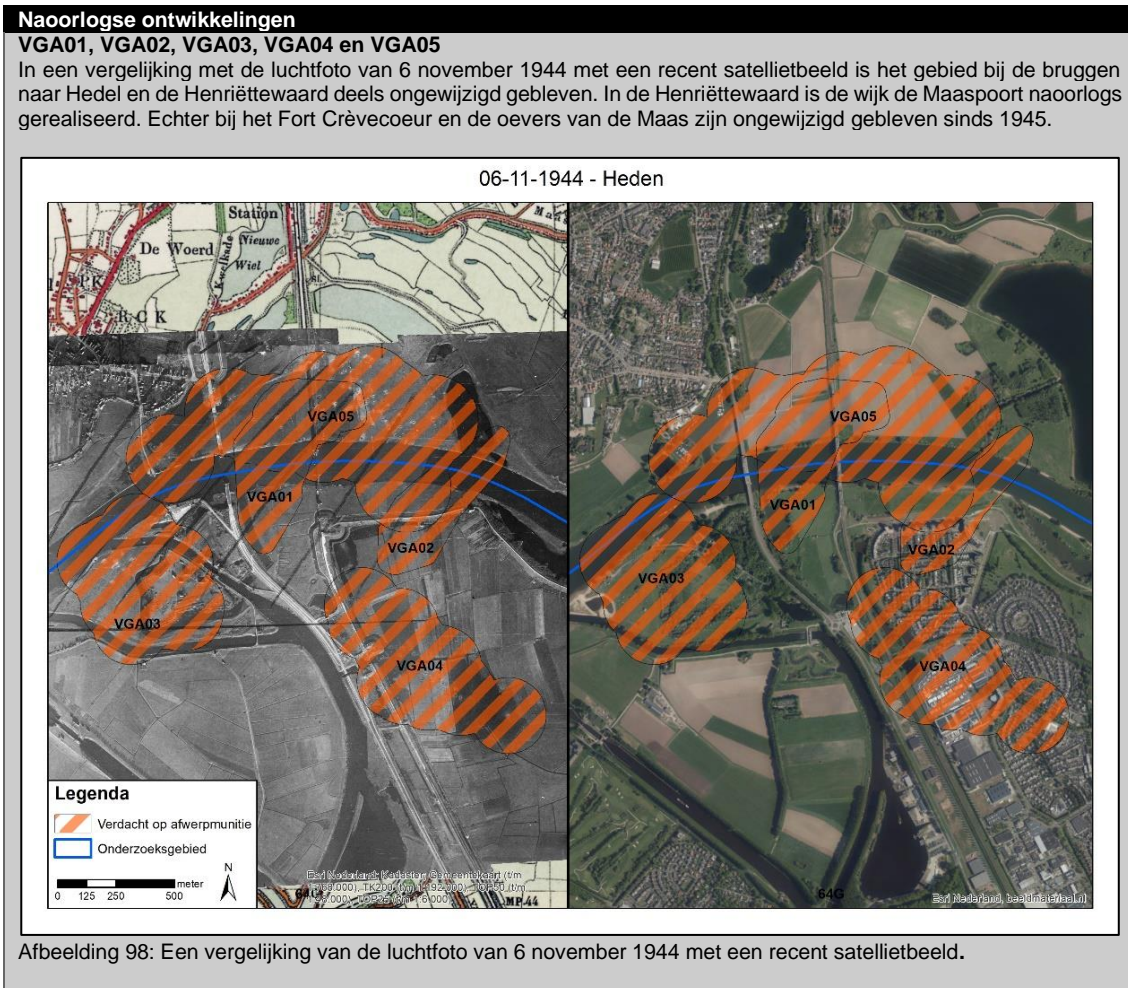
Horizontale afbakening

De drie verdachte gebieden zijn situationeel afgebakend conform de CS-VROO richtlijnen. De kraters zijn gebufferd met 155 meter (+ 5 meter geo-afwijking) door middel van de *nearest neighbour analyse*. VGA04 is via dezelfde methode afgebakend. Hier was de verste afstand 152 meter waarop het verdachte gebied is afgebakend (+5 meter geo-afwijking). Ook het verdachte gebied VGA05 is afgebakend door middel van de *nearest neighbour analyse*. De waargenomen bomkraters zijn hierbij afgebakend met 181 meter (+ 5 meter georeferentie afwijking).

In totaal zijn er 506 x 500 lb brisantbommen afgeworpen en 20 x 250 lb brisantbommen. In de drie verdachte gebieden zijn 136 bomkraters waargenomen. Vermoedelijk zijn meerdere bommen in het water van de rivier gevallen, dit kon op de geraadpleegde luchtfoto's niet worden vastgesteld.

Afbeelding 97: De verdachte gebieden VGA03, VGA04 en VGA05, gemeente 's-Hertogenbosch.

Afbeelding 98: Een vergelijking van de luchtfoto van 6 november 1944 met een recent satellietbeeld.

VGA06

Gebeurtenis

22 oktober 1944 [RAP_441022C01, RAP_441022C02]

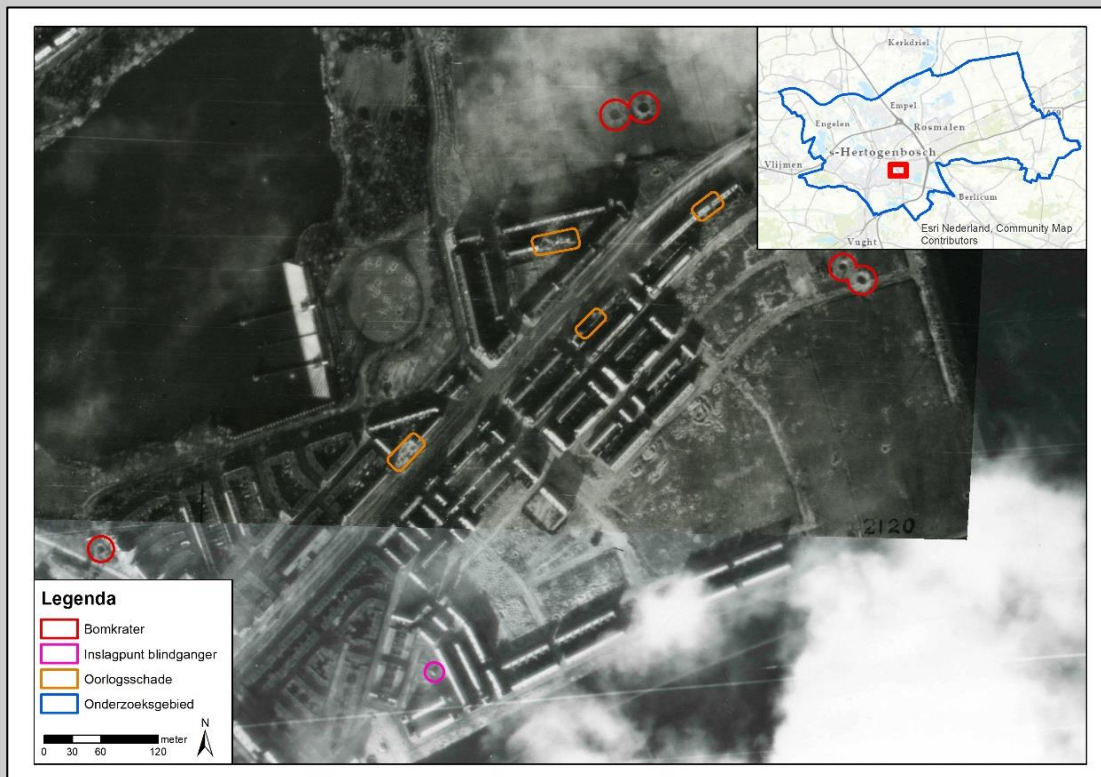
Getroffen gebied: Graafsewijk

Historische context

Op 22 oktober 1944 vielen acht Britse Hawker Typhoon jachtbommenwerpers het doelwit qE333468, waar volgens inlichtingen een Duits hoofdkwartier stond. Deze inlichtingen waren echter onjuist en de Britse toestellen bombardeerden woonhuizen in de Graafsewijk. De Britse toestellen hadden in totaal 16 x 1000 lb brisantbommen aan boord met 0.25 seconde vertraging. **Op ongeveer 600 meter hoogte wierpen de Typhoons hun bommen af.** "The bombing was scattered, though several bombs fell on the Headquarters". Het eerste toestel werd kort nadat het zijn bommen had losgelaten, getroffen door Duits FLAK-geschut en explodeerde in de lucht. Hierdoor moesten de overige Typhoons het explodeerde toestel ontwijken, waardoor de bommen verspreid over 300 meter vielen. Uit lokale bronnen is bekend dat de schade enorm was. Er vielen bommen op het Muntelbolwerk, achter het Zuidoosterfront en op de huizen Abeelenstraat 11 en 13. Ook de voormalige Huisvrouwenstraat werd getroffen.

Luchtfoto-analyse

Op de luchtfoto van 25 november 1944 is de grote schade in de wijk waargenomen. Rondom de Graafsewijk zijn bomkraters waargenomen die overeenkomen met kraters van ontplofte 1000 lb brisantbommen. Tijdens de luchtfoto-analyse zijn tevens panden waargenomen met oorlogsschade, zoals aan de Abeelenstraat en de Graafseweg. Ook is een inslagpunt waargenomen van een vermoedelijke blindganger.

Afbeelding 99: Een uitsnede van de luchtfoto van 25 november 1944. Ingetekend zijn vijf bomkraters, vier panden met schade en één inslagpunt van een blindganger van een vliegtuigbom. De vier bomkraters ten noordoosten zijn onverdacht.

MORA's

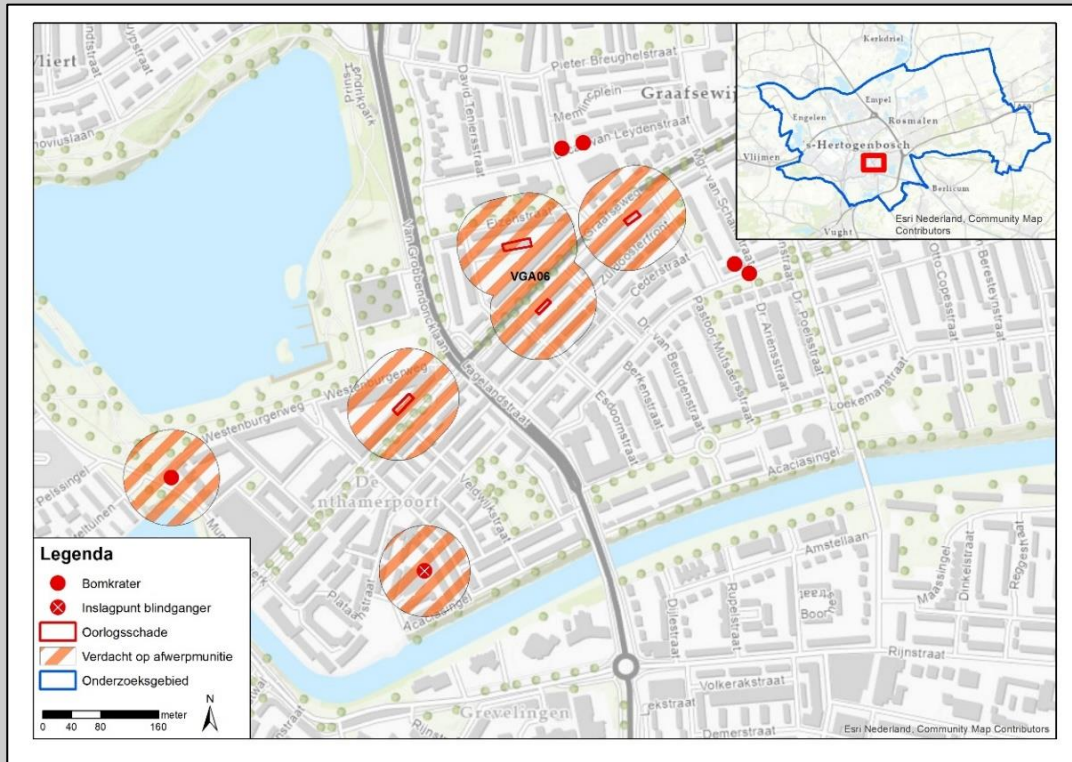
In 2016 werd er op het Lariksplein een blindganger van een vliegtuigbom van 1000 lb gevonden, op de locatie waar een inslagpunt van een blindganger werd waargenomen tijdens de luchtfoto-analyse.

Hoofdsort	Subsoort	Kaliber (nationaliteit)	Ontsteker	Hoeveelheden	Verschijningsvorm
Afwerpmunitie	Brisant	1000 lb (UK)	0.25 seconde vertraging	16 stuks afgeworpen	Afgeworpen

Horizontale afbakening

Een Britse Hawker Typhoon jachtbommenwerper kon 2 x 1000 lb brisantbommen dragen. De twee sets van twee kraters welke zijn waargenomen zijn niet als verdacht afgebakend, omdat de kans groot is dat de volledige bommenlast van de Typhoons hier tot ontploffing zijn gekomen. De panden met schade, een solidaire krater en het inslagpunt van de blindganger zijn als verdacht afgebakend met een buffer van 63 meter. Gezien er bij de blindganger en solitaire

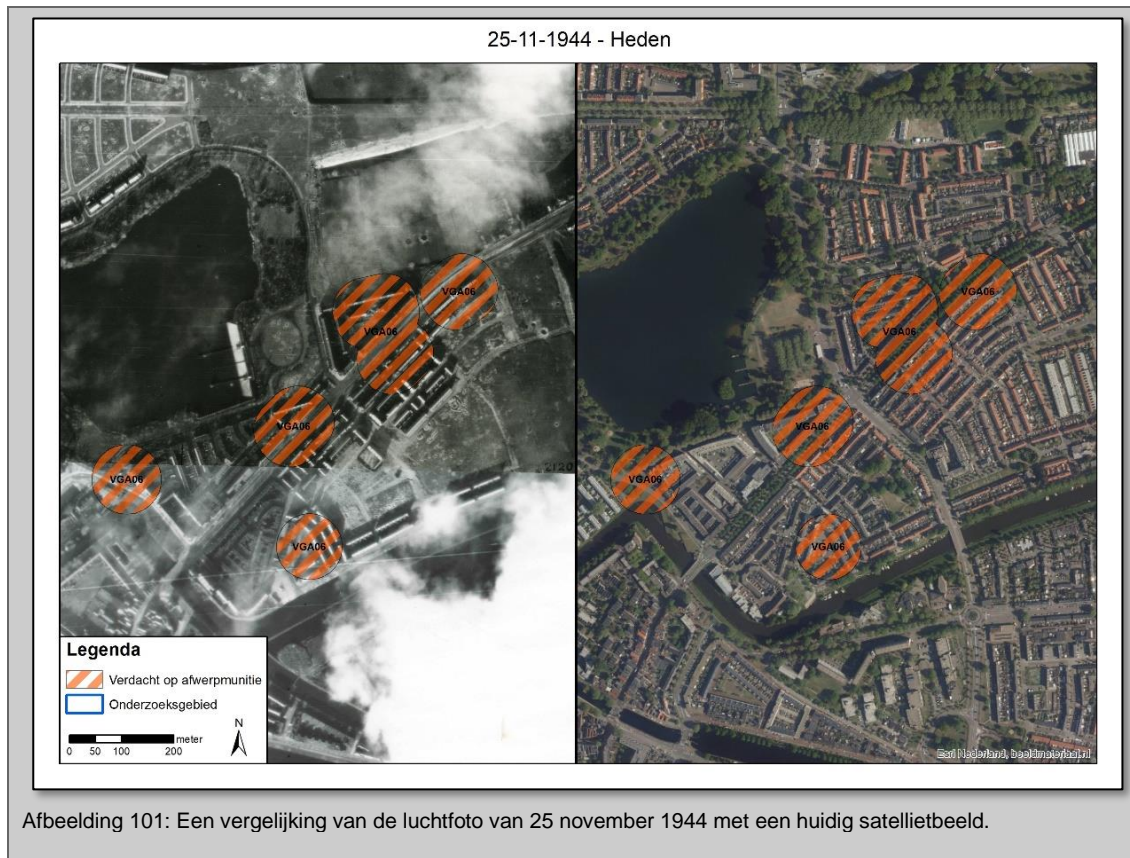
bomkrater, geen tweede bomkraters zijn waargenomen, bestaat er een aanzienlijke kans dat er een blindganger is achtergebleven. Bij de panden welke schade hebben opgelopen is niet te analyseren hoeveel bommen er precies zijn ingeslagen. Om deze reden zijn de contouren van de panden ook met 63 meter afgebakend.

Afbeelding 100: Het verdachte gebied VGA06 met bomkraters, oorlogsschade en een inslagpunt van een blindganger, gemeente 's-Hertogenbosch.

Naoorlogse ontwikkelingen

Er is een vergelijking gemaakt met de situatie ten tijde van de Tweede Wereldoorlog en de huidige situatie door de luchtfoto van 25 november 1944 te vergelijken met een huidige satellietbeeld. Hierin is te zien dat de bebouwing binnen de verdachte gebieden weinig tot niet veranderd is sinds 1944-1945.

VGA07

Gebeurtenis

5 mei 1945

Getroffen gebied: Ertveld

Luchtfoto-analyse

Tijdens de luchtfoto-analyse van 5 mei 1945 werd er een inslagpunt van een mogelijke blindganger van een vliegtuigbom waargenomen. Naast de mogelijke blindganger werd een grotere bomkrater waargenomen, waarbij de aanname is gedaan dat deze vliegtuigbom wel is ontploft. De bomkrater had een diameter van 12 meter en de mogelijke blindganger heeft een inslagpunt van 3 meter. De diameters van de krater en inslagpunt zijn vergeleken met het bombardement en blindganger in de Graafsewijk. In de Graafsewijk (bombardement met 1000 lb brisantbommen) waren de krater 7, 10 en 11 meter. Het inslagpunt van de blindganger was 3 meter. De kraters welke waren ontstaan door V.1's waren in vergelijking rond de 15 meter in diameter. Zodoende is geconcludeerd dat de krater vermoedelijk is ontstaan door een bom en de kleine krater mogelijk een blindganger (1000 lb) is.

Historische context

Er zijn geen luchtaanvallen bekend waaraan deze blindganger gekoppeld kan worden.

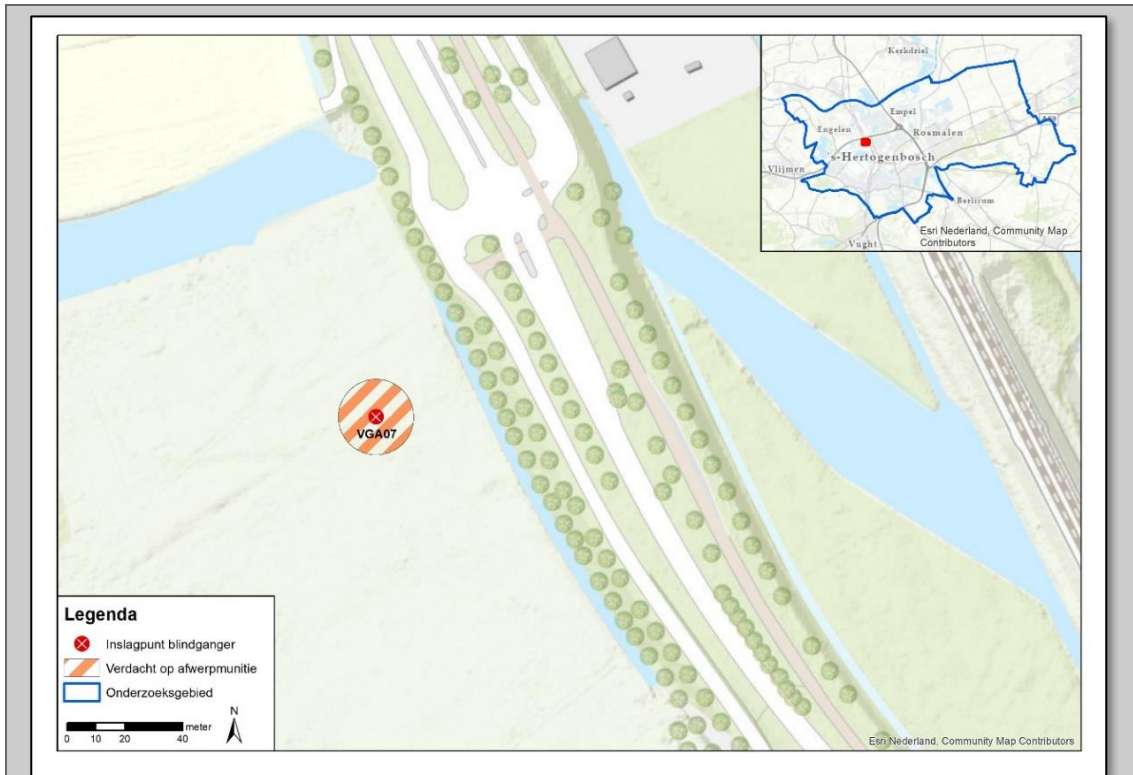
MORA's

Er zijn geen MORA's van vliegtuigbommen bekend in de wijk Ertveld.

Hoofdtype	Subsoort	Kaliber (nationaliteit)	Ontsteker	Hoeveelheden	Versrijningsvorm
Afwerpmunitie	Brisant	Tot 1000 lb	Onbekend	1	Afgeworpen

Horizontale afbakening

De mogelijke blindganger is met 50 meter gebufferd.

Afbeelding 102: Het verdachte gebied VGA07, gemeente 's-Hertogenbosch.

Naoorlogse ontwikkelingen

Er is een vergelijking gemaakt van het verdachte gebied ten tijde van de Tweede Wereldoorlog en de recente situatie. Hierin zijn weinig verschillen gevonden. De mogelijke blindganger lag net als ten tijde van de Tweede Wereldoorlog op een stuk weiland naast de weg.

Afbeelding 103: Een vergelijking van de luchtfoto van 5 mei 1945 met een huidige satellietbeeld.

VGA08

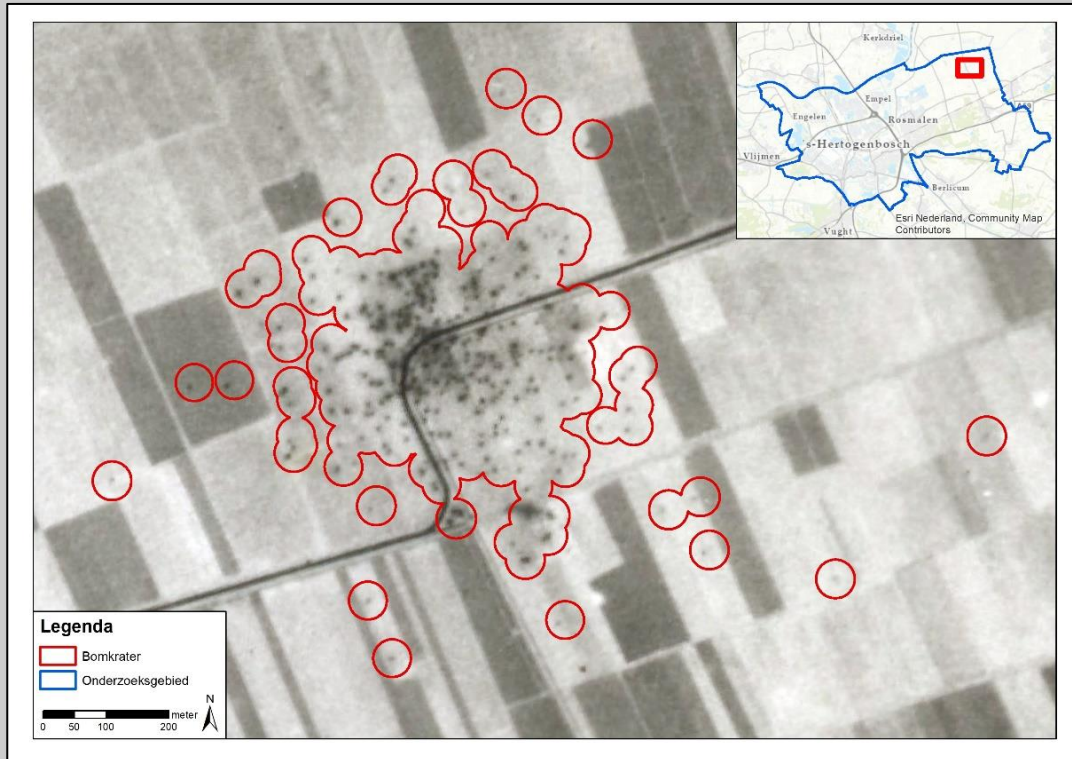
Gebeurtenis

12 mei 1945

Getroffen gebied: Nuland

Luchtfoto-analyse

Tijdens de luchtfoto-analyse van 12 mei 1945 zijn vele bomkraters waargenomen ten noorden van Nuland. Er zijn in totaal negen afzwaaiers waargenomen. De kraters hebben een diameter tussen de 8 en 12 meter.

Afbeelding 104: De waargenomen bomkraters op de luchtfoto van 12 mei 1945.

Historische context

Uit de historische gegevens is bekend dat er ten noorden van Nuland een geallieerd oefenterrein was. Hierbij werden echte bommen gebruikt, zoals blijkt uit één vliegtuigongeluk. Dit vliegtuig stortte neer doordat de piloot te steil dook, hierbij explodeerde de bom te dicht bij het toestel. Vermoedelijk is de locatie waar de bomkraters zijn waargenomen de locatie waar oefeningen zijn gehouden.

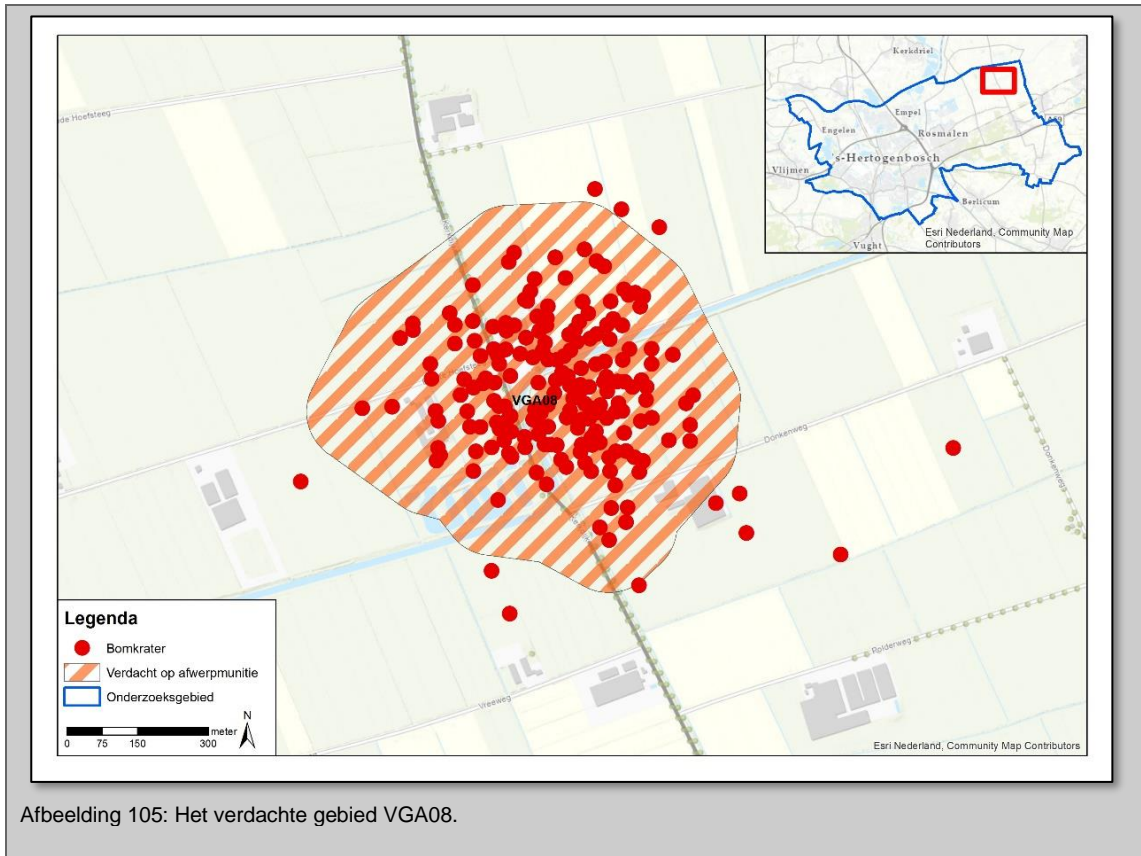
MORA's

Aan de Kerkdijk zijn in totaal 1 x 20 lb oefenbom, 2 x 10 lb oefenbom aan de Kerkdijk 15 gevonden. De Kerkdijk 15 ligt midden in het verdachte gebied.

Hoofdsort	Subsoort	Kaliber (nationaliteit)	Ontsteker	Hoeveelheden	Versrijningsvorm
Afwerpmunitie	Brisant	10 en 20 lb (Brits)	Onbekend	Enkelen	Afgeworpen

Horizontale afbakening

Voor de horizontale afbakening is gekeken naar de grootste afstand. Hierbij zijn de afzwaaiers niet meegenomen, omdat deze niet representatief zijn voor het cluster. De grootste afstand tussen de kraters (twee opeenvolgende kraters) in het cluster is 110 meter. Met deze 110 meter is het cluster gebufferd.

Afbeelding 105: Het verdachte gebied VGA08.

Afbeelding 106: Een vergelijking van de luchtfoto van 12 mei 1945 met een huidig satellietbeeld.

4.3.2 Gedumpte OO (VGM)

Het verdachte gebied VGM01 wordt samen met andere verdachte gebieden behandeld in paragraaf 4.3.10 het Sint Jozefhuis. VGM05 en VGM06 zijn terug te vinden in de verdachte gebieden in 4.3.11 Diezebrug, Brugplein en Meelfabriek.

VGM02

Gebeurtenis
13 mei 1940 [RAP_ 400513A]
 Fort Crèvecoeur

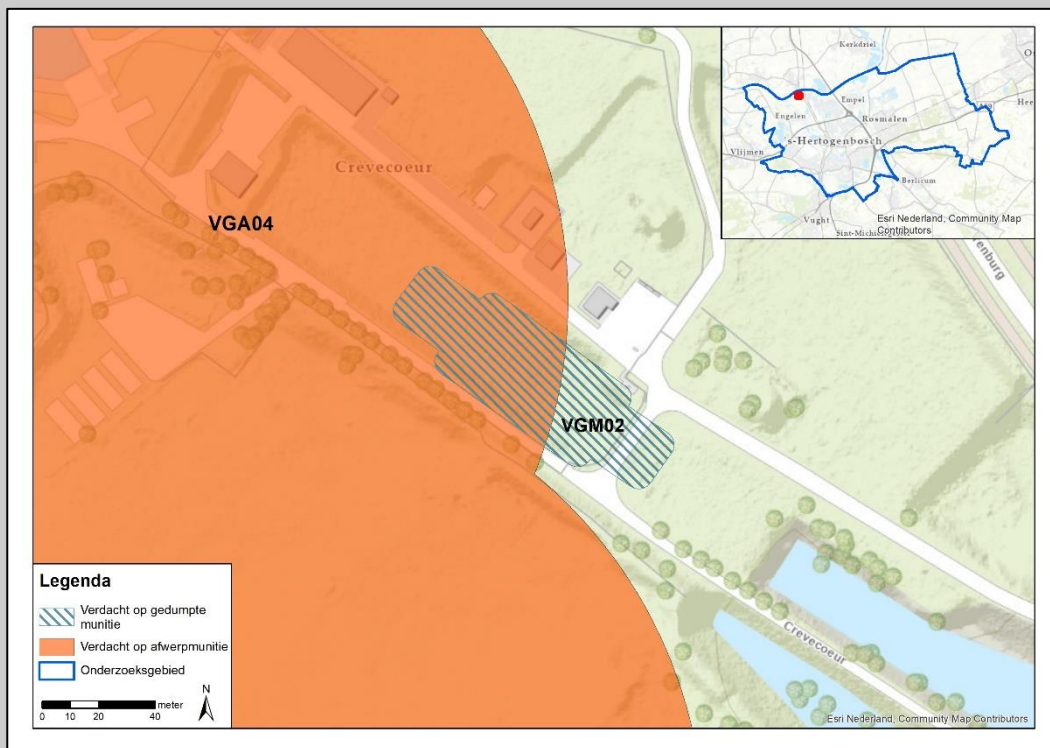
Historische context
 Nederlandse militairen dumpten op 13 mei 1940 hun munitie in de schutsluis van fort Crèvecoeur. De hoeveelheid zou zodanig groot zijn geweest, dat meerdere kisten boven het water in de schutsluis uitstaken.

Luchtfoto-analyse
 Op de luchtfoto's van het Fort Crèvecoeur is duidelijk de sluis te zien. Op basis van deze luchtfoto's is de horizontale afbakening vastgesteld.

Hoofdsort	Subsoort	Kaliber (nationaliteit)	Ontsteker	Hoeveelheden	Verschijnings-vorm
Divers	Divers	(Nederlands)	n.v.t	Enkelen	Gedumpte

Horizontale afbakening

De contouren van de sluis van het Fort Crèvecoeur is afgebakend (+5 meter georeferentie afwijking).

Afbeelding 107: Het verdachte gebied bij het Fort Crèvecoeur met in het blauw gearceerd het gebied dat verdacht is op gedumpte OO.

VGM03

Gebeurtenis
4 september 1944 [RAP_ 440904A]
 Fort Orthen

Historische context
 Duitse soldaten dumpten munitie in de grachten van het fort in Orthen. Duitse soldaten konden KKM, handgranaten, geweergranaten, munitie voor granaatwerpers bij zich dragen en andere munitie toebehoren. In de omgeving waren daarnaast mijnen aangelegd, hierdoor bestaat de kans dat er ook Duitse mijnen zijn gedumpte.

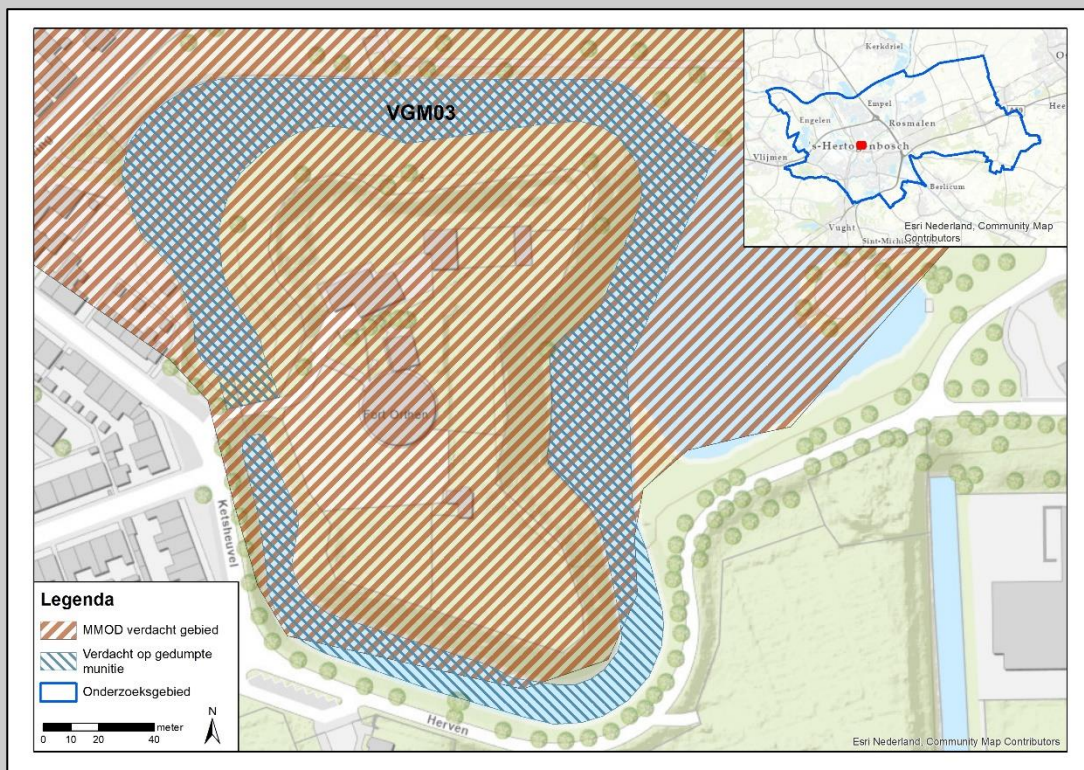
Luchtfoto-analyse

Op de luchtfoto's van het Fort Orthen is gekeken hoe de contouren van de gracht ten tijde van de Tweede Wereldoorlog precies lagen. De contouren van de gracht (situatie de Tweede Wereldoorlog) is als verdacht op gedumpte OO afgebakend.

Hoofdsort	Subsoort	Kaliber (nationaliteit)	Ontsteker	Hoeveelheden	Verschijningsvorm
KKM	Divers	(Duits)	n.v.t	Honderdtallen	Gedumpt
Handgranaten	Aanvals	Steelhand-granaat (Duits)	n.v.t	Enkelen	Gedumpt
Geweergranaten	Divers	(Duits)	n.v.t	Enkelen	Gedumpt
Munitie voor granaatwerpers	Antitankbrisant	Panzerfaust (Duits)	BB	Enkelen	Gedumpt
Munitie toebehoren	Divers	(Duits)	n.v.t	Enkelen	Gedumpt
Mijnen (mogelijk)	Divers	(Duits)	n.v.t	Enkelen	Gedumpt

Horizontale afbakening

De contouren van gracht zijn afgebakend (+5 meter geo afwijking).

Afbeelding 108: Het verdachte gebied bij Orthen, gemeente 's-Hertogenbosch.

VGM04

Gebeurtenis

6 september 1944 [RAP_440906B]

Paleis van Justitie

Historische context

Duitse militairen nabij het Paleis van Justitie braken hun geweren en gooden die en munitie in de Dommel.

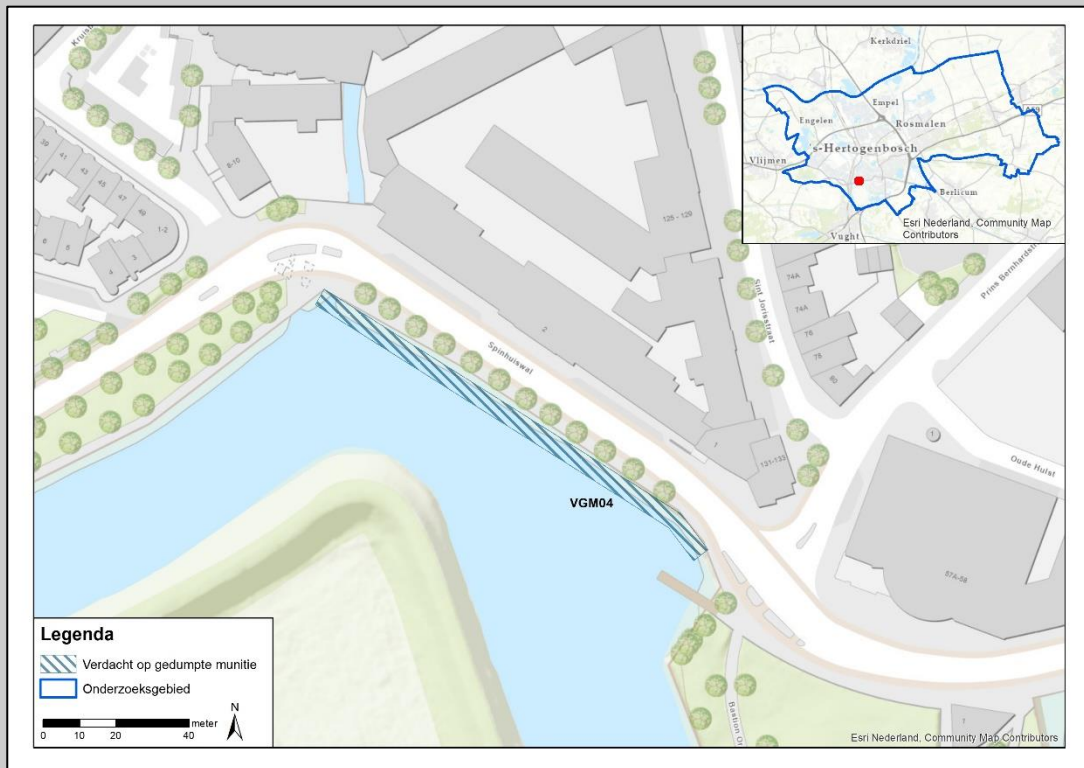
Luchtfoto-analyse

Op de luchtfoto's is gekeken hoe de kade bij het Paleis van Justitie liep. Bij de Spinhuiswal is een lijn getrokken van deze kade, die vervolgens met 5 meter is afgebakend.

Hoofdsort	Subsoort	Kaliber (nationaliteit)	Ontsteker	Hoeveelheden	Verschijningsvorm
KKM	Divers	(Duits)	n.v.t	Honderdtallen	Gedumpt

Horizontale afbakening

Bij de Spinhuiswal is een lijn getrokken van deze kade, die vervolgens met 5 meter is afgebakend.

Afbeelding 109: Het verdachte gebied VGM04 bij de Spinhuiswal, gemeente 's-Hertogenbosch. In deze kaart zijn de verdachte gebieden op geschutmunitie uitgeschakeld, dit om de leesbaarheid te bevorderen.

VGM05

Gebeurtenis

19 juni 1947 [RAP_470617A]
Zuid-Willemsvaart

Historische context

In de Zuid-Willemsvaart werd een grote hoeveelheid munitie tussen Heeswijk en 's-Hertogenbosch door Duitse militairen munitie gedumpt tijdens de terugtocht. Er werd ruim drie ton munitie gevonden, voornamelijk bestaande uit geweer- en mitrailleurmunitie. Het ging met name om geweer- en mitrailleurmunitie. Een grote hoeveelheid bestond uit 2 cm munitie

Hoofdsoort	Subsoort	Kaliber (nationaliteit)	Ontsteker	Hoeveelheden	Verschijningsvorm
Divers	Divers	(Duits)	n.v.t	Honderdtallen	Gedumpt

Horizontale afbakening

De Zuid-Willemsvaart is als verdacht afgebakend, eveneens de Dieze tot en met Engelen.

4.3.3 Grondoorlog (VGG)

Het verdachte gebied VGG01 wordt samen met andere verdachte gebieden behandeld in paragraaf 4.3.11. VGG02 wordt behandeld in paragraaf 4.3.12.

VGG03

Gebeurtenis

22 oktober 1944 [RAP_441022N10]
Nuland

Historische context

Uit de historische gegevens is bekend dat de gevechten in en bij Nuland zwaar en intensief van aard waren. Britse eenheden van de *1/5 Welch*, *5th Inniskilling Dragoon Guards* en *141st Regiment Royal Armoured Corps* vielen het dorp Nuland aan in de vroege ochtend. De Britse eenheden vielen aan vanaf het zuiden voor het spoor en trokken op

richting de kerk van Nuland. Britse Crocodile tanks zette de Duitse stellingen, huizen en de kerk van Nuland in brand. De Duitse stellingen stonden aan de Zomerdijk, Koppeldijk en in het bos achter de kerk. Uit primaire bronnen is te lezen dat de gevechten zich hier centreerden: de kerk, Zomerdijk en Koppeldijk. De gevechten waren zeer intensief, zo meldde de *1/5 Welch* dat zij al snel een tekort hadden aan munitie. Tijdens de gevechten werd er met name gevochten met Panzerfausten, MG34, MG42 mitrailleurs, zware machinegeweren, fosforgranaten en Crocodiles,

De volgende eenheden waren betrokken tijdens de gevechten in Nuland:

- *1/5 Battalion Welch Regiment*
- *5th Royal Inniskilling Dragoon Guards*
- *141st Regiment Royal Armoured Corps*
- *745. Regiment Infanterie*
- *712. Fusilier Bataljon*

Luchtfoto-analyse

Op de luchtfoto's is het bos achter de kerk duidelijk te zien. Vanwege dit bos zijn de Duitse stellingen niet in kaart te brengen.

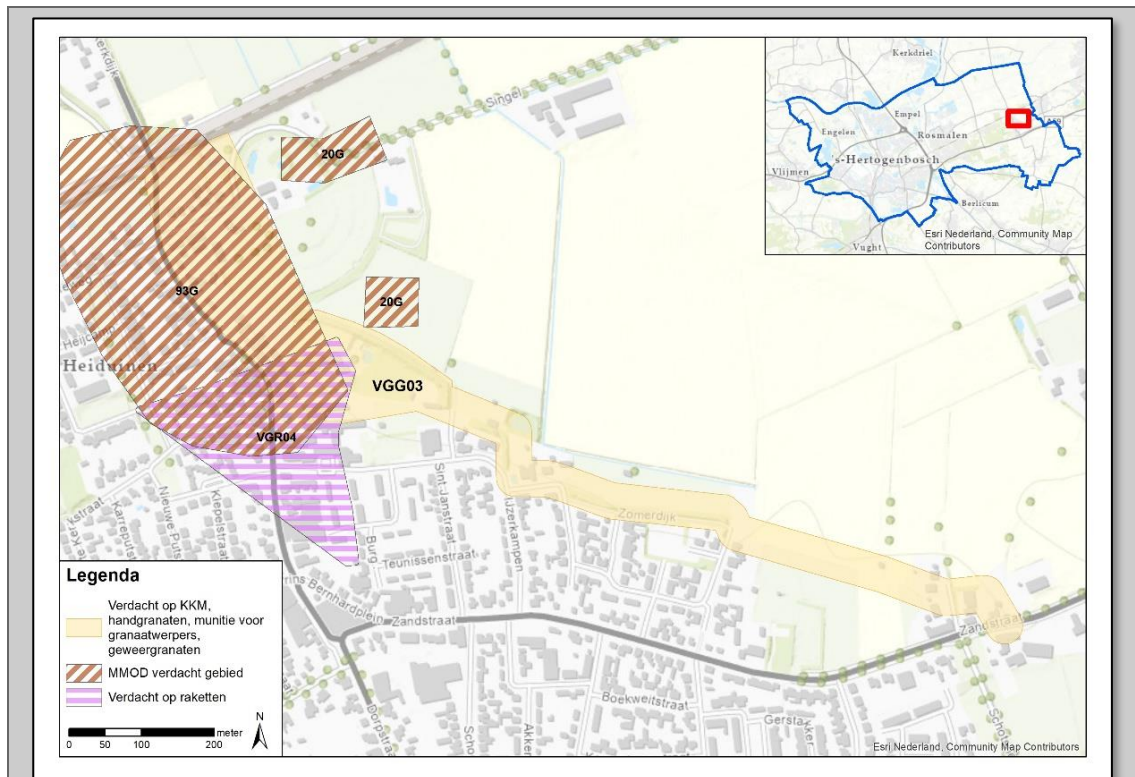
MORA's

In het gemeentearchief van Nuland is een lijst en kaart van munitievondsten voor 1971. Op deze kaart is te zien dat er rondom de kerk in Nuland munitievondsten zijn gedaan welke duidelijk op grondgevechten, zoals Panzerfausten.

Hoofdsoort	Subsoort	Kaliber (nationaliteit)	Ontsteker	Hoeveelheden	Verschijningsvorm
KKM	Divers	Divers	n.v.t	Honderdtallen	Verschoten
Handgranaten	Scherf	Mills 36 (Brits)	Voorgespannen slagpinveer	Enkelen	Geworpen/gedumpt
	Aanvals	Steelhand-granaat (Duits)	Wrijving en trek ontstekers	Enkelen	Geworpen/gedumpt
	Rook WP	No. 77 (Brits)	Schok alzijdig	Enkelen	Geworpen/gedumpt
Munitie voor granaatwerpers	Antitankbrisant	Panzerfaust (Duits)	BB	Tientallen	Verschoten/gedumpt
	Antitankbrisant	PIAT (Brits)	PIBD	Enkelen	Verschoten/gedumpt
Geweerggranaten	Brisant	(Brits, Duits)		Enkelen	Verschoten/gedumpt

Horizontale afbakening

De Britse route, lopende van het spoor naar de kerk en de zomerdijk zijn als verdacht afgebakend. De contouren zijn hierbij genomen op basis van de luchtfoto's. De contouren van het bos zijn als verdacht afgebakend, de zomerdijk en het stuk land ten oosten van de weg tussen de kerk en het spoor. De Zomerdijk is ingetekend op basis van de luchtfoto-analyse.

Afbeelding 110: Het verdachte gebied VGG03 bij Nuland, gemeente 's-Hertogenbosch.

VGG04

Gebeurtenis

23 oktober 1944 [RAP_441023J01, RAP_441023J02, RAP_441023N03]

Hondsberg

Historische context

Uit de historische gegevens is bekend dat de grondgevechten in Bruggen zeer intensief waren. Het gehucht stond zo zeer in brand dat de Britse infanterie-eenheden het gehucht in eerste instantie niet konden betreden. Tijdens de aanval werden Duitse eenheden uit de loopgraven geschoten met Crocodile tanks en de Britse eenheden beschreven de gevechten als bijzonder "vicious". De gevechten om Bruggen duurden ruim drie uur en werd gevochten met vuurwapens, Crocodiles, rookgranaten.

De volgende eenheden waren betrokken tijdens de gevechten in Bruggen:

- 1st Battalion East Lancashire Regiment
- 2nd Battallion the Monmouthshire Regiment
- A Squadron 5th Inniskilling Dragoon Gaurds
- 7th Royal Armoured Corps The Buffs
- 481 Volksgrenadier Divisie 256 1. Bataljon

Luchtfoto-analyse

Op de luchtfoto's is veel activiteit in Bruggen te zien, zoals loopgraven en sporen van wagens.

MORA's

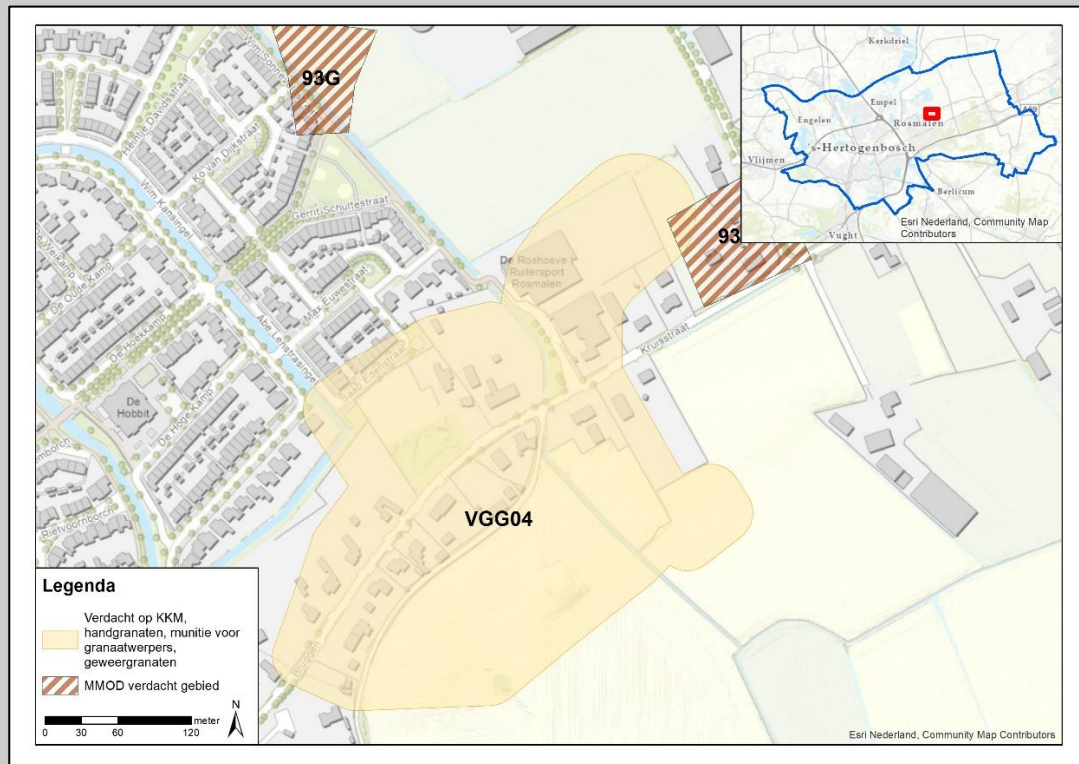
In het gemeentearchief van Rosmalen zijn lijsten aanwezig van munitievondsten van kort na de Tweede Wereldoorlog en uit de jaren '50. In deze lijsten zijn meerdere munitievondsten bekend in Bruggen welke duidelijk op grondgevechten, zoals munitievondsten van munitie en Panzerfausten.

Hoofdsort	Subsoort	Kaliber (nationaliteit)	Ontsteker	Hoeveelheden	Verschijningsvorm
KKM	Divers	Divers	n.v.t	Honderdtallen	Verschoten
Handgranaten	Antitank	No. 75 Mk1 (Brits)	Voorgespannen slagpinveer	Enkelen	Geworpen/gedumpt
	Aanvals	Steelhand-granaat (Duits)	Wrijving en trek ontstekers	Enkelen	Geworpen/gedumpt
	Rook WP	No. 77 (Brits)	Schok alzijdig	Enkelen	Geworpen/gedumpt

Hoofdsort	Subsoort	Kaliber (nationaliteit)	Ontsteker	Hoeveelheden	Verschijsingsvorm
Munitie voor granaatwerpers	Antitankbrisant	Panzerfaust (Duits)	BB	Tientallen	Verschoten/gedumpt
	Antitankbrisant	PIAT (Brits)	PIBD	Enkelen	Verschoten/gedumpt
Geweergranaten	Brisant	2.7 cm (Duits) 30 (Duits)		Enkelen	Verschoten/gedumpt

Horizontale afbakening

Rondom Bruggen en de activiteit welke te zien zijn op de luchtfoto, is een buffer van 25 meter getrokken. De 25 meter buffer is op basis van de grote intensiteit van de gevechten.

Afbeelding 111: Het verdachte gebied VGG04 bij Bruggen, gemeente 's-Hertogenbosch.

VGG05

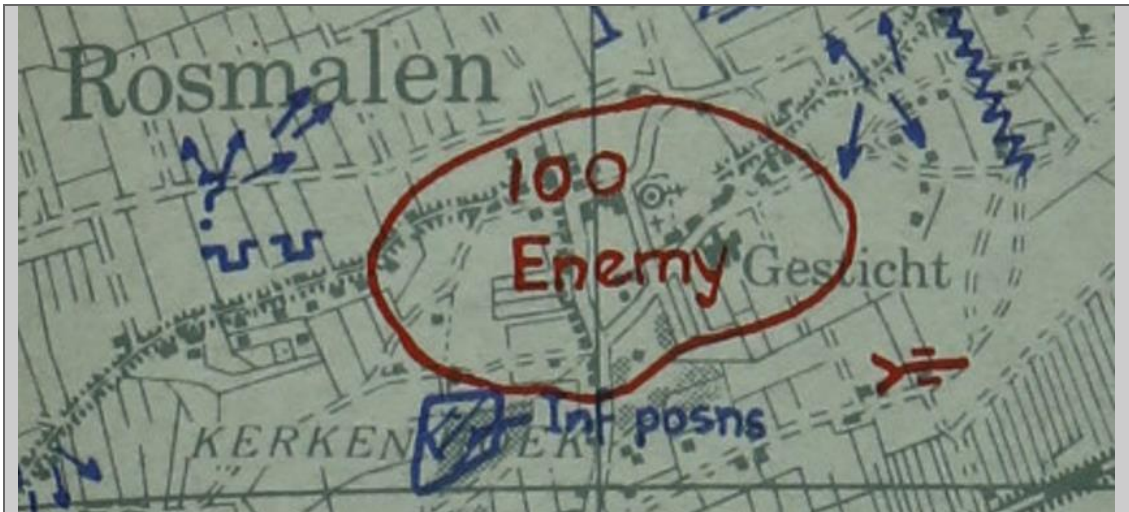
Gebeurtenis

23 oktober 1944 [RAP_441023N09]

Rosmalen

Historische context

Uit de historische gegevens is bekend dat de grondgevechten in Rosmalen zeer intensief waren. De gevechten werden als zeer chaotisch beschreven door de Britse bevrijders. Op de *Defence Overprint* van 20 oktober 1944 zijn meerdere Duitse stellingen ingetekend op basis van geallieerde inlichtingen en luchtfoto-analyse. Het is hierbij zeer aannemelijk dat vanwege de geringe tijd tussen het opstellen van de *Defence Overprint* en de gevechten en de succesvolle verrassingsaanval, de Duitse stellingen niet veel veranderd zouden zijn. Zodoende is het aannemelijk dat de grondgevechten in Rosmalen zich centreerden op deze Duitse stellingen en het rood omlijnde gebied waar volgens geallieerde analyses de Duitse eenheden zich bevonden.

Afbeelding 112: De geallieerde Defence Overprint 11 S.W. van 20 oktober 1944. Bron: TNA UK WO171-560.

De volgende eenheden waren betrokken tijdens de gevechten in Rosmalen:

- 2nd Battalion the Monmouthshire Regiment
- C Squadron 5th Royal Inniskilling Dragoon Guards
- 141st Royal Armoured Corps 7th Battalion The Buffs

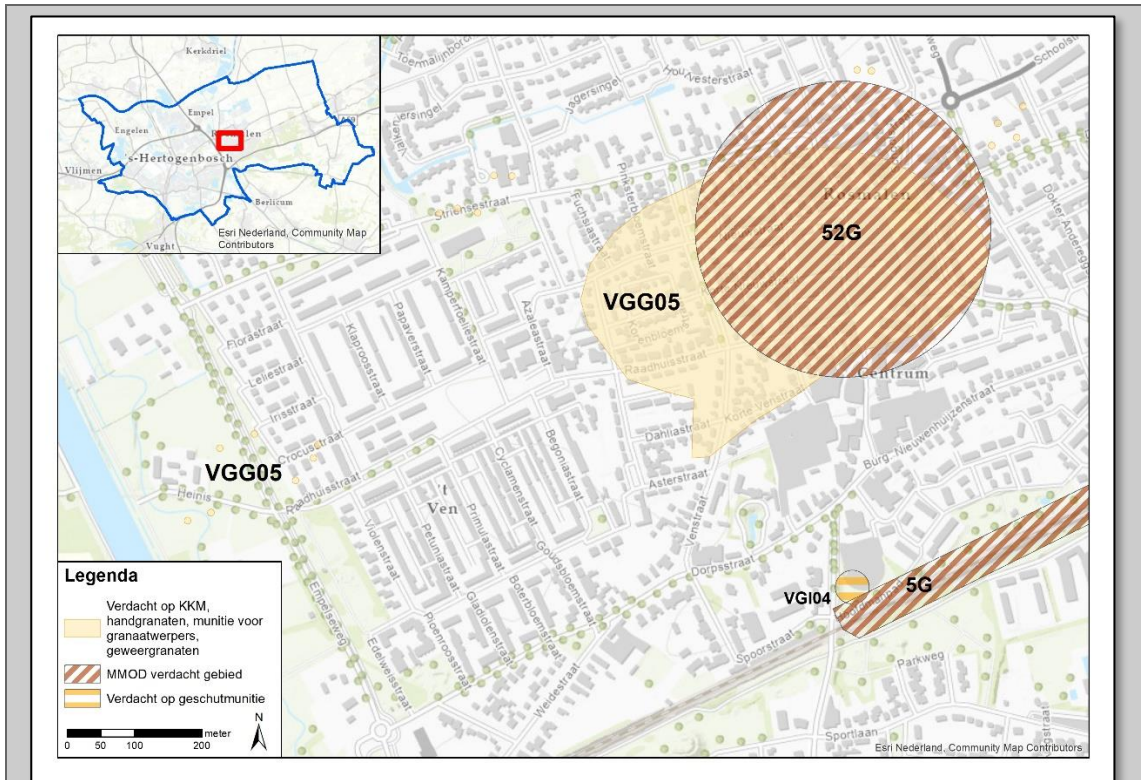
Luchtfoto-analyse

Het verdachte gebied is niet tot stand gekomen op basis van luchtfoto-analyse.

Hoofdsort	Subsoort	Kaliber (nationaliteit)	Ontsteker	Hoeveelheden	Versijningsvorm
KKM	Divers	Divers	n.v.t	Honderdtallen	Verschoten
Handgranaten	Antitank	No. 75 Mk1 (Brits)	Voorgespannen slagpinveer	Enkelen	Geworpen/gedumpt
	Aanvals	Steelhandgranaat (Duits)	Wrijving en trek ontstekers	Enkelen	Geworpen/gedumpt
	Rook WP	No. 77 (Brits)	Schok alzijdig	Enkelen	Geworpen/gedumpt
Munitie voor granaatwerpers	Antitankbrisant	Panzerfaust (Duits)	BB	Tientallen	Verschoten/gedumpt
	Antitankbrisant	PIAT (Brits)	PIBD	Enkelen	Verschoten/gedumpt
Geweergrenaten	Brisant	2.7 cm (Duits) 30 (Duits)		Enkelen	Verschoten/gedumpt

Horizontale afbakening

De horizontale afbakening is tot stand gekomen op basis van de geallieerde *Defence Overprint 11 S.W. van 20 oktober 1944* (TNA UK WO171-560) Het rood omlijnde gebied waar Duitse eenheden gelegerd waren en de Duitse infanterie posities zijn omlijnd en als verdacht afgebakend.

Afbeelding 113: Het verdachte gebied VGG05 bij Rosmalen, gemeente 's-Hertogenbosch.

VGG06

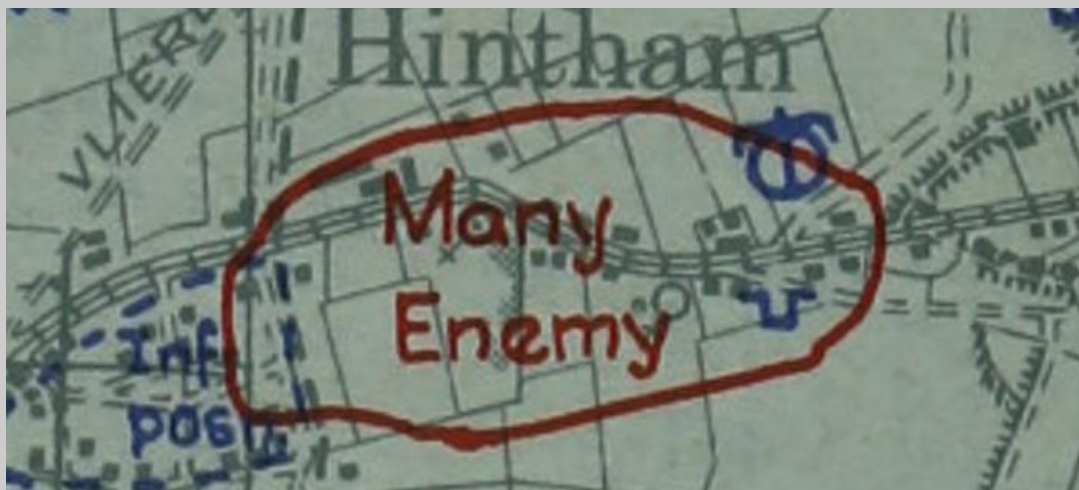
Gebeurtenis

23 oktober 1944 [RAP_441023Q03]

Hintham

Historische context

Hintham werd door Britse soldaten beschreven als een Duits fort vol met Duitse soldaten welke zich hadden teruggetrokken uit het oosten en onderweg waren naar de stad 's-Hertogenbosch. In de gevechten die volgden om Hintham werd om huis tot huis gevochten waarbij ook gebruik werd gemaakt van de loopgraven in het dorp. Op de geallieerde Defence Overprint is terug te zien dat er vele Duitse eenheden aanwezig waren en was Hintham goed verdedigd.

Afbeelding 114: De Defence Overprint van 20 oktober 1944. Bron: TNA UK WO171-560.

De volgende eenheden waren betrokken tijdens de gevechten in Hintham:

- 6th Royal Welch Fusiliers
- 7th Royal Welch Fusiliers
- 1st Battalion East Lancashire Regiment
- B Squadron 5th Royal Inniskilling Dragoon Guards

Luchtfoto-analyse

Het verdachte gebied is niet tot stand gekomen op basis van luchtfoto-analyse.

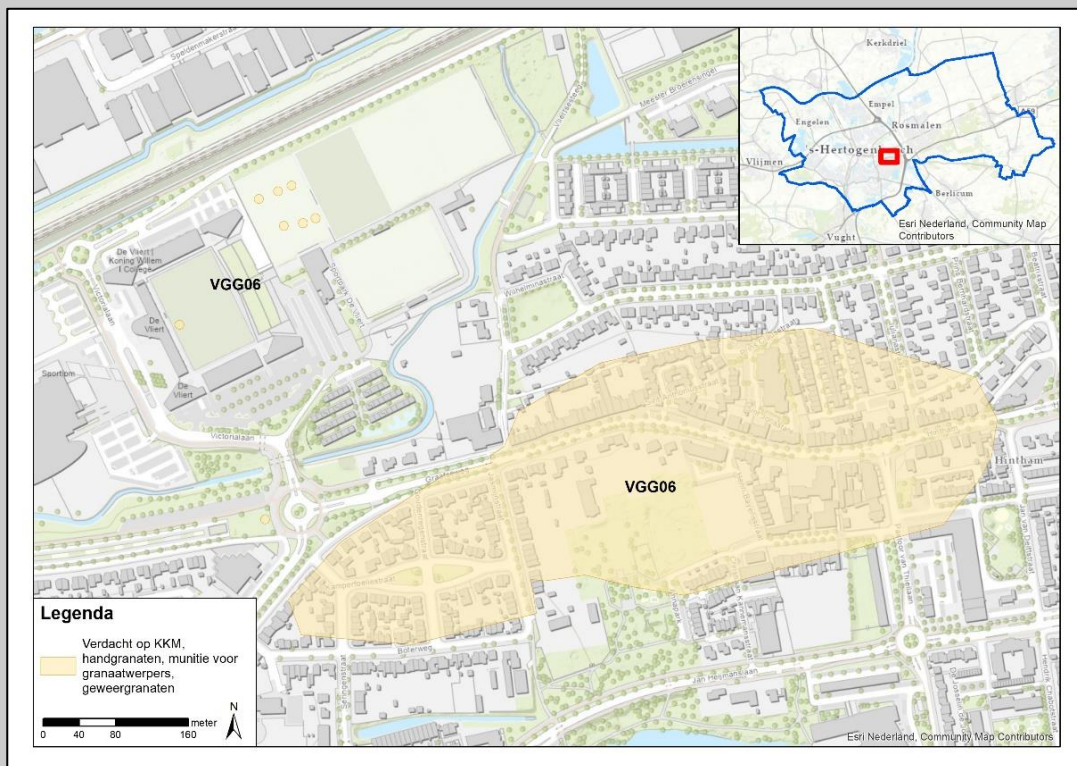
MORA's

In het gemeentearchief van Rosmalen zijn lijsten aanwezig van munitievondsten van kort na de Tweede Wereldoorlog en uit de jaren '50. In deze lijsten zijn meerdere munitievondsten bekend in Hintham, zo werd er munitie gevonden bij Hintham 61 en 97. Ook zijn er MORA's bekend in Hintham, zo werd er aan de Jasmijnstraat 38 klein kaliber munitie gevonden.

Hoofdsort	Subsoort	Kaliber (nationaliteit)	Ontsteker	Hoeveelheden	Verschijningsvorm
KKM	Divers	Divers	n.v.t	Honderdtallen	Verschoten
Handgranaten	Aanvals	Steelhand-granaat (Duits)	Wrijving en trek ontstekers	Enkelen	Geworpen/gedumpt
	Rook WP	No. 77 (Brits)	Schok alzijdig	Enkelen	Geworpen/gedumpt
Munitie voor granaatwerpers	Antitankbrisant	Panzerfaust (Duits)	BB	Tientallen	Verschoten/gedumpt
	Antitankbrisant	PIAT (Brits)	PIBD	Enkelen	Verschoten/gedumpt
Geweergrenaten	Brisant	(Duits, Brits)		Enkelen	Verschoten/gedumpt

Horizontale afbakening

De horizontale afbakening is tot stand gekomen op basis van de geallieerde *Defence Overprint 11 S.W.* van 20 oktober 1944 (TNA UK WO171-560). In Hintham identificeerden zij Duits troepen en in het westen Duitse infanterie posities. Het is aannemelijk dat tijdens de grondgevechten de gevechten zich hier concentreerden.

Afbeelding 115: Het verdachte gebied VGG06 bij Hintham, gemeente 's-Hertogenbosch.

4.3.4 Geschutmunitie (VGI)

Uit zowel de historische gegevens als tijdens de luchtfoto-analyse is naar voren gekomen dat de gemeente 's-Hertogenbosch zwaar is getroffen door zowel Britse als Duitse artillerie. Volgens de Britse gegevens werd er gedurende *Operation Alan* zo'n 80.000 granaten afgevuurd. Hierbij werd met name Hinthamerpark zwaar getroffen. Tijdens de luchtfoto-analyse zijn zo'n 11.000 individuele geschutinslagen ingetekend. Bij het vaststellen van de verdachte gebieden zijn keuzes gemaakt welke hieronder nader worden toegelicht:

Wijken Orthenpoort, Vliert en Muntel

Voor de nieuwe wijken Orthenpoort, Vliert en Muntel, welke nog in aanbouw waren tijdens de bevrijding, is gekozen om de wijken geheel verdacht te maken op geschutmunitie. Vanwege de grote hoeveelheid mangaten en stellingen is het onmogelijk deze indicaties van elkaar te onderscheiden en apart af te bakenen. Bovendien is uit de historische bronnen bekend dat ook deze wijken zijn getroffen door artilleriebeschietingen.

Binnenstad 's-Hertogenbosch

De binnenstad van 's-Hertogenbosch werd zwaar beschoten door zowel Britse als Duitse artillerie. De historische gegevens, zoals dagboeken, schademeldingen en Britse War Diaries, geven dit duidelijk aan. Op één dag was de Duitse artillerie zo zwaar, dat de Britse eenheden het beschreven als de zwaarste artilleriebeschieting sinds Normandië. Vanwege de bebouwing zijn geschutinslagen niet waar te nemen tijdens de luchtfoto-analyse. De historische gegevens geven echter duidelijk aan dat de artilleriebeschietingen zwaar en van hoge intensiteit waren. Zodoende is de gehele binnenstad van 's-Hertogenbosch als verdacht afgebakend op geschutmunitie.

Luchtfoto-analyse

De horizontale afbakening van de artilleriebeschietingen tijdens de luchtfoto-analyse zijn bepaald op het bodemzicht, de hoeveelheid geschutinslagen en de spreiding hiervan. Het bodemzicht en spreidingsniveau van de geschutinslagen zijn gebaseerd op interpretatie door tenminste twee luchtfoto-analisten (onafhankelijk van elkaar). Het bodemzicht is beoordeeld tijdens de luchtfoto-analyse hoe goed de ondergrond waarneembaar is op de luchtfoto. Er is een onderscheid gemaakt in slecht, middel en goed zicht. Een goed bodemzicht is waar de bodem duidelijk zichtbaar was, zoals gras. Een slecht bodemzicht is waar de bodem minder duidelijk was, bijvoorbeeld vanwege inundatie. Van de hoeveelheid waargenomen geschutinslagen en oorlogsschade is een verdeling gemaakt in laag (minder dan 10 geschutinslagen per Ha), middel (tussen de 10 en 50 geschutinslagen per Ha) en hoog (meer dan 50 geschutinslagen per Ha).

Opgemerkt dient te worden dat geschutinslagen van kleinere (vlakbaan) geschutmunitie, zoals 20 mm, 2 cm, 3,7 cm, 40 mm, 4,7 cm en 5 cm kalibers op luchtfoto's doorgaans niet of nauwelijks zichtbaar zijn. Derhalve kan er voor deze kalibers geen verdacht gebied afgebakend worden op basis van zichtbare geschutinslagen. Omdat dergelijke kleinere kalibers wel veel ingezet zijn kan tegelijkertijd ook niet worden uitgesloten dat deze kalibers aangetroffen kunnen worden. In gebieden waar uit naoorlogse munitievondsten (MORA's) blijkt dat er dergelijke geschutmunitie is aangetroffen en/of waaruit blijkt dat er eenheden actief waren die beschikking hadden over dergelijke kalibers, zijn deze kalibers meegenomen in de soorten aan te treffen OO

De artilleriebeschietingen zijn met drie buffers afgebakend, met 30, 50 en 100 meter afhankelijk van de intensiteit van de inslagen, schade en bodemzicht. Aangrenzende, overlappende of logisch bij elkaar horende verdachte gebieden zijn situationeel samengevoegd. Hierdoor is het mogelijk dat één verdacht gebied buffers kan bevatten van 30, 50 en 100 meter. Per geschutkrater is gekeken naar het bodemzicht, het aantal geschutinslagen, schade en er is vervolgens een spreidingsniveau geïnterpreteerd door de inslagen en schade per hectare te analyseren. Deze criteria staan weergegeven in de tabel hieronder:

Bodemzicht		Slecht			Middel			Goed		
		Laag (<10)	Middel (10-50)	Hoog (>50)	Laag (<10)	Middel (10-50)	Hoog (>50)	Laag (<10)	Middel (10-50)	Hoog (>50)
Spreiding	Hoeveelheid inslagen/oorlogsschade									
	Laag (5>)	30	100	100	30	100	100	30	50	100
	Middel (2,5 – 5)	30	50	100	30	50	100	30	30	50
	Hoog (<2,5)	30	50	100	30	30	50	30	30	30

Afbeelding 116: Criteria tabel voor het bepalen van de horizontale afbakening van geschutmunitie.

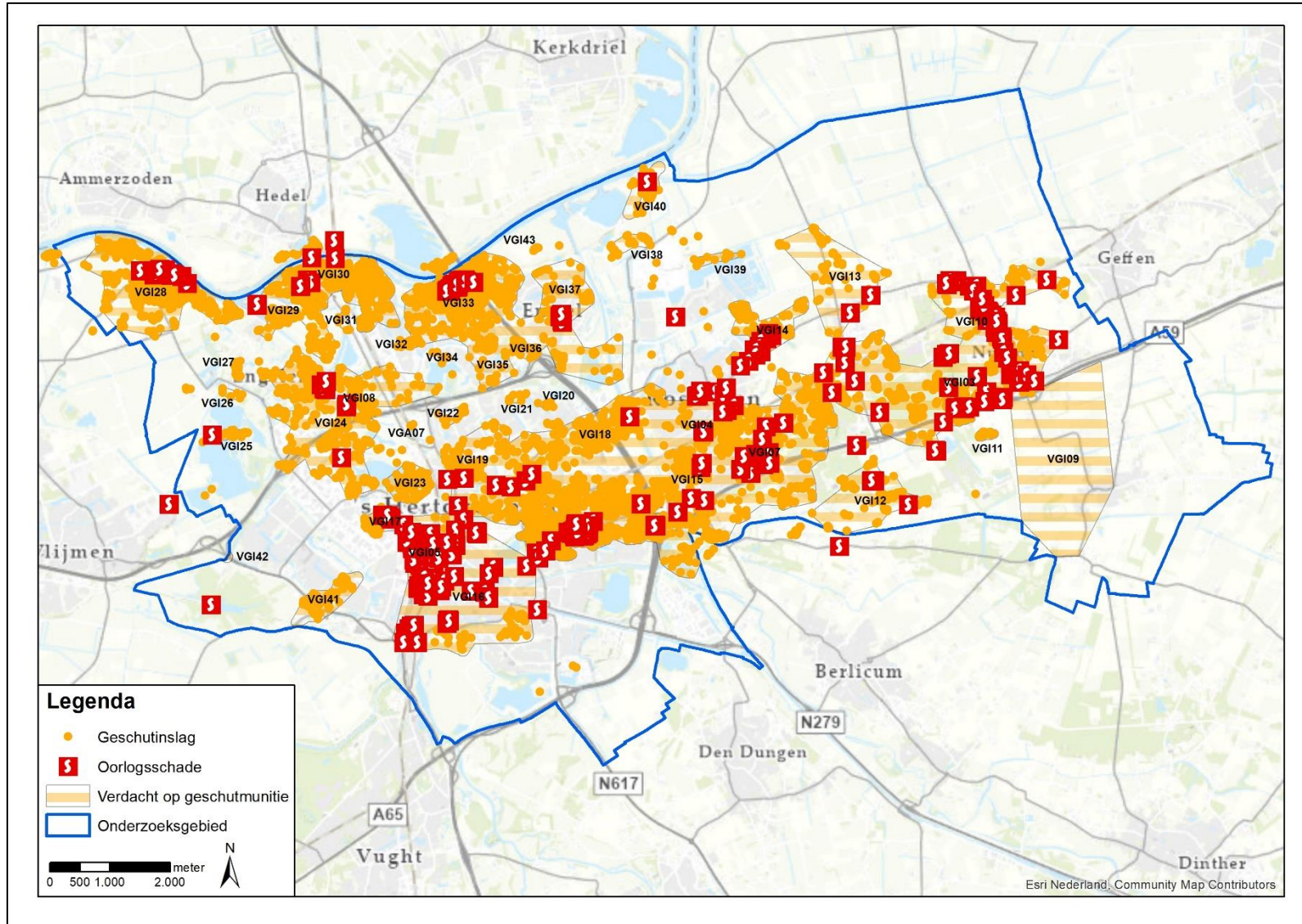
Afbeelding 117: Een 3D foto van Bokhoven op 23 maart 1945 waar goed de vele geschutinslagen te zien zijn.

Historisch onderzoek

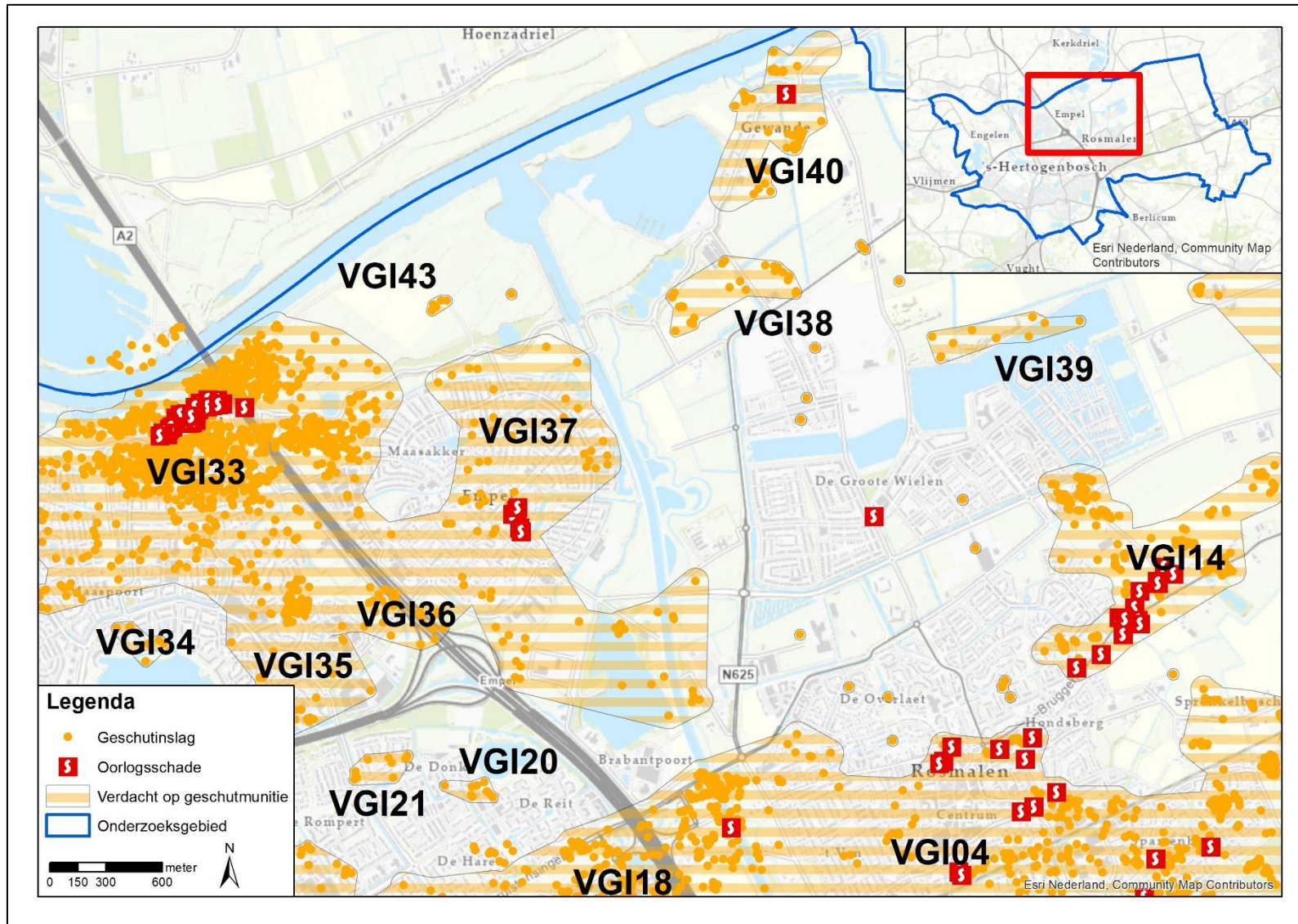
Enkele gebieden welke verdacht zijn op geschutmunitie zijn tot stand gekomen door het historisch onderzoek. Hierbij gold dat door bebossing, bebouwing en inundatie geen geschutinslagen waargenomen konden worden tijdens de luchtfoto-analyse, terwijl uit historische bronnen is gebleken dit gebied getroffen is. Er is een onderscheid gemaakt tussen de vuurplannen en de daadwerkelijke artilleriebeschietingen. Vuurplannen welke niet bevestigd werden in de *War Diaries* als beschoten, zijn ingetekend als vuurplan. Vuurplannen waarbij geen geschutinslagen zijn waargenomen tijdens de luchtfoto-analyse zijn niet als verdacht afgebakend. De vuurplannen welke zijn bevestigd in de *War Diaries* als beschoten en doelwitten welke zijn beschoten zijn ingetekend als afgevuurde artillerie. De vuurplannen die niet zijn bevestigd zijn ingetekend op de inventarisatiekaart met een groene V. De vuurplannen welke wél zijn uitgevoerd zijn te herkennen op de inventarisatiekaart met een oranje A.

VGI	Locatie	Geschutinslagen				Bodemzicht	Buffer	
		Oorlogs- schade	Aantal inslagen & schade	Aantal inslagen & schade per Ha	Intensiteit		Buffer	
VGI01	Sint Jozefhuis	-	-	-	-	-	Laag	25
VGI02	Nuland	-	-	-	-	-	-	50
VGI03	Vinkeloord	-	-	-	-	-	Middel	Contouren bos + 5 meter
VGI04	Rosmalen	-	-	-	-	-	-	25
VGI05	Brugplein	-	-	-	-	-	Hoog	50
VGI06	Wilhelminabrug	-	-	-	-	-	Middel	25
VGI07	Rosmalen	-	-	-	-	-	Middel	Contouren boerderij + 5 meter
VGI08	Diezekant	-	-	-	-	-	Middel	25
VGI09	Vinkel	-	-	-	-	-	Laag	MORA lijn
VGI10	Nuland	187	95	282	1,231786917	Middel	Laag	50
VGI11	Noordwest van Vinkel	21	0	21	20,97692538	Slecht	Hoog	70
VGI12	Oost van Maliskamp	115	4	119	1,168075228	Slecht	Laag	30
VGI13	Kruisstraat	49	12	61	0,461576063	Middel	Laag	50
VGI14	Kruisstraat	187	17	204	5,152074594	middel	Middel	70
VGI15	Hintham-Maliskamp- Rosmalen	4785	262	5047	4,577374222	Slecht	Laag	70
VGI16	Binnenstad	-	-	-	-	Slecht	Hoog	100
VGI17	Veemarktkwartier	73	5	78	4,512217697	Middel	Laag	30
VGI18	De Herven - Rosmalen	415	3	418	3,33708023	Slecht	Laag	70
VGI19	Orthen-de Slagen	170	1	171	2,592547109	Goed	Laag	30
VGI20	De Donk	9	0	9	9,189299571	Goed	Middel	30
VGI21	De Donk	9	0	9	3,861335164	Goed	Laag	30
VGI22	Sprookjesbuurt	12	0	12	1,897833307	Goed	Laag	30
VGI23	Ertveld	75	0	75	2,681923833	Slecht	Laag	50
VGI24	De Rietvelden-Engelen	743	10	753	2,628412617	Middel	Laag	50
VGI25	Engelen	42	1	43	7,149983372	Middel	Middel	30
VGI26	De Haverlij	7	0	7	2,842755036	Goed	Laag	30
VGI27	De Haverlij	28	0	28	20,09905965	Goed	Hoog	30
VGI28	Bokhoven	852	16	868	4,624952578	Middel	Laag	50
VGI29	Henriëttewaard	109	2	111	3,011901079	Goed	Laag	30
VGI30	Fort Crèvecoeur Maasoever	1155	4	1159	10,33000765	Middel	Middel	70
VGI31	Henriëttewaard	15	0	15	4,077084069	Slecht	Laag	30
VGI32	Maaspoort	16	0	16	4,499184523	Goed	Laag	30
VGI33	Oud Empel	1246	24	1270	7,07123799	Middel	Middel	70
VGI34	Empel	6	0	6	3,63086233	Goed	Laag	30
VGI35	Empel	17	0	17	0,805320802	Goed	Middel	30
VGI36	Empel	27	0	27	3,31711632	Goed	Laag	30
VGI37	Empel	72	5	77	0,607598612	Slecht	Laag	70

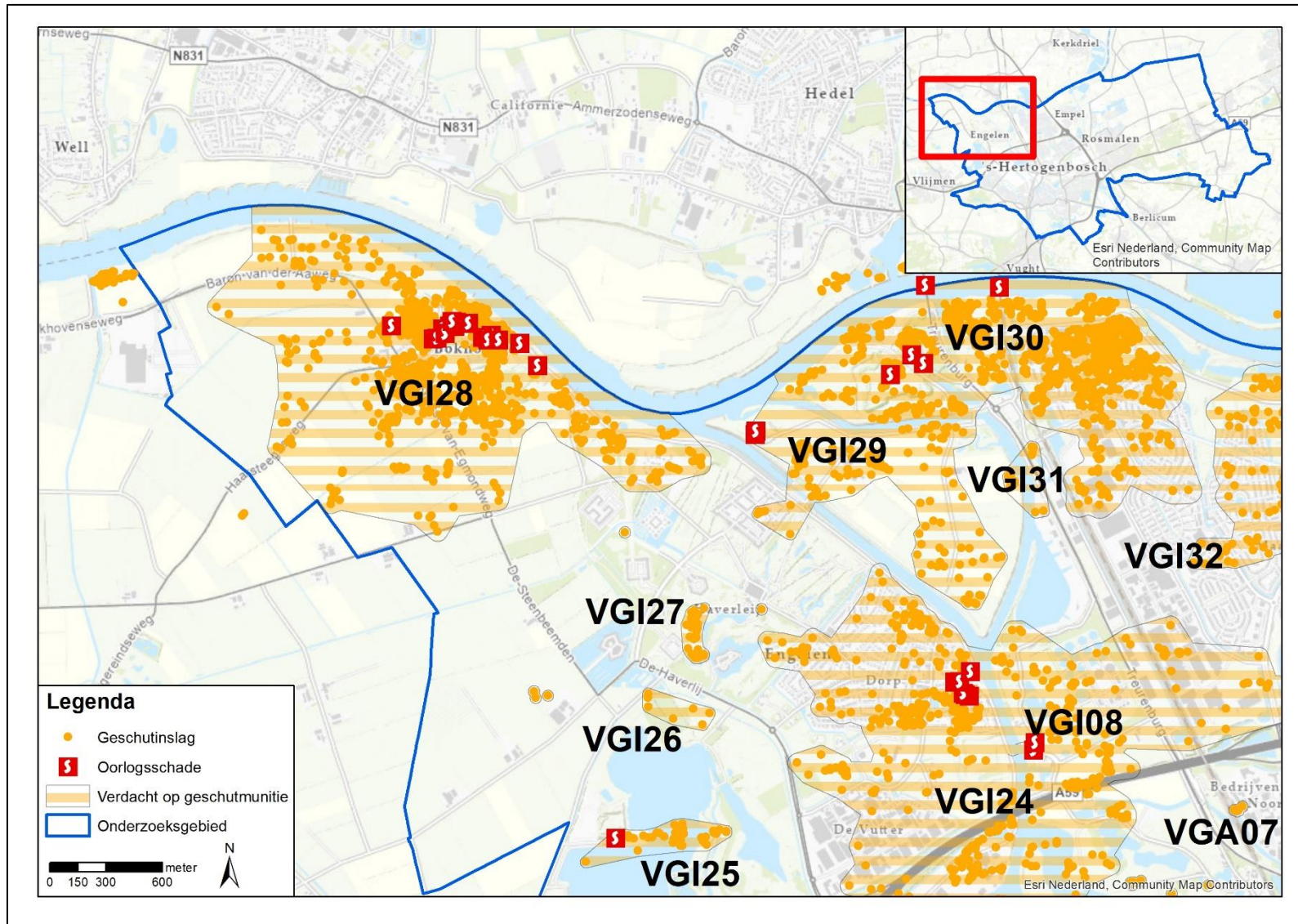
VGI38	Empel	25	0	25	2,350795039	Goed	Laag	30
VGI39	De Grootte Wielen	10	0	10	1,803459034	Goed	Laag	30
VGI40	Gewande	39	1	40	0,469034352	Middel	Laag	30 (Luchtfoto-analyse) 100 (Historisch onderzoek)
VGI41	Deuteren	90	1	91	2,828827933	Slecht	Laag	50 (Luchtfoto-analyse) 100 (Historisch onderzoek)
VGI42	Brug Kruiskamp	-	-	-	-	Slecht	Hoog	100
VGI43	De Hambaken	5	0	5	35,58718861	Goed	Hoog	30

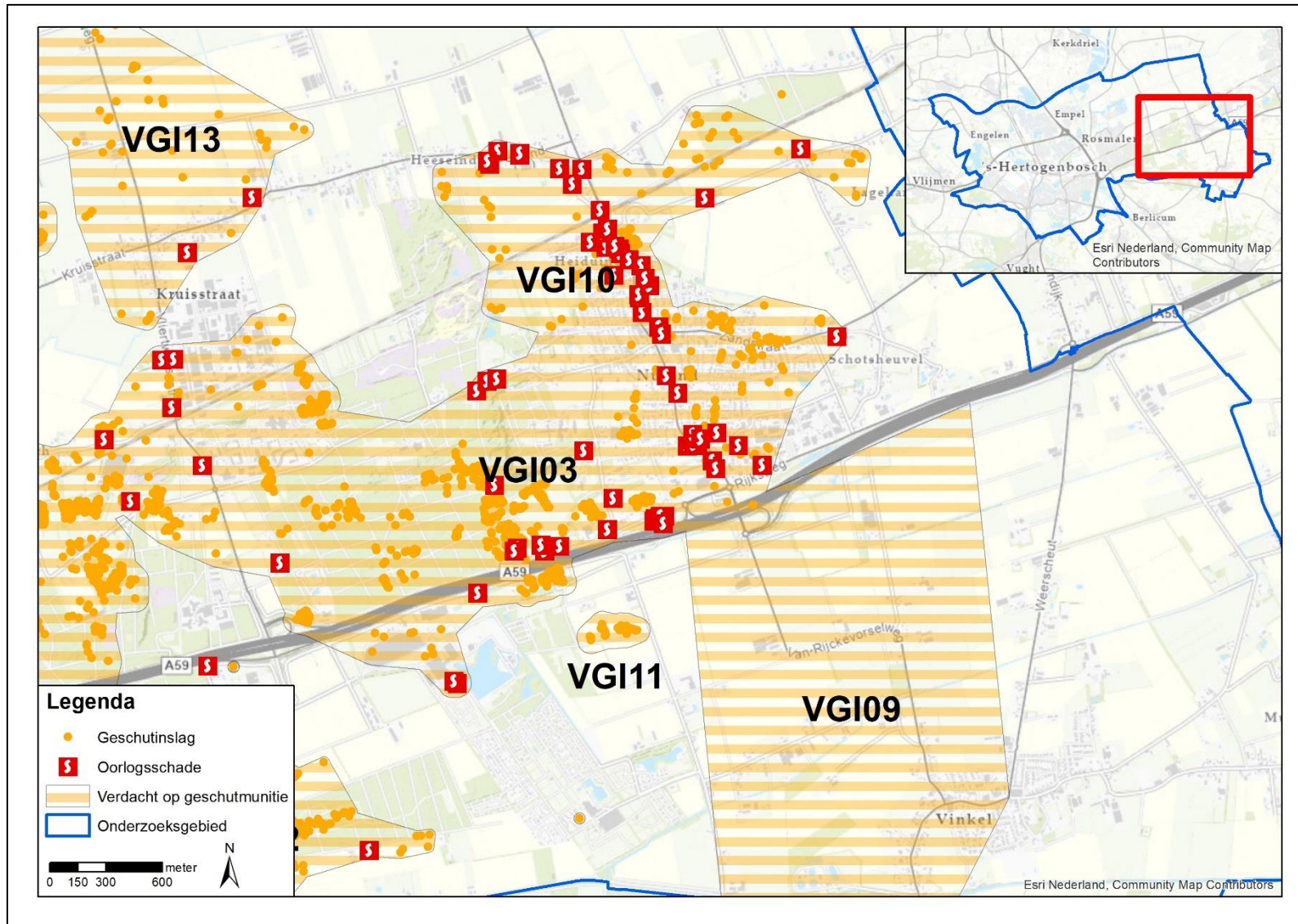
Afbeelding 118: De verdachte gebieden in de gemeente 's-Hertogenbosch op geschutmunitie.

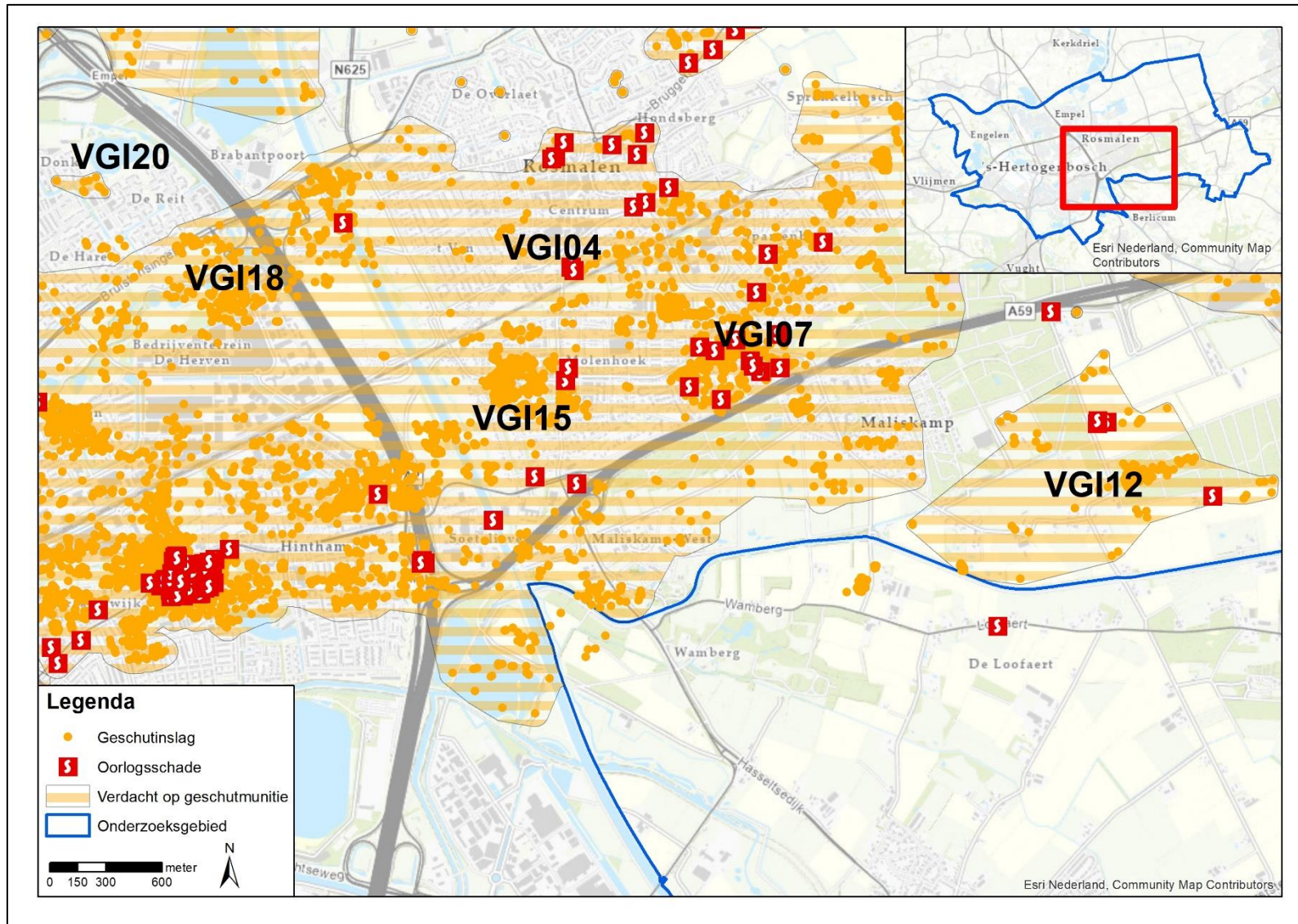
Afbeelding 119: De verdachte gebieden ten noordoosten in de gemeente 's-Hertogenbosch op geschutmunitie.

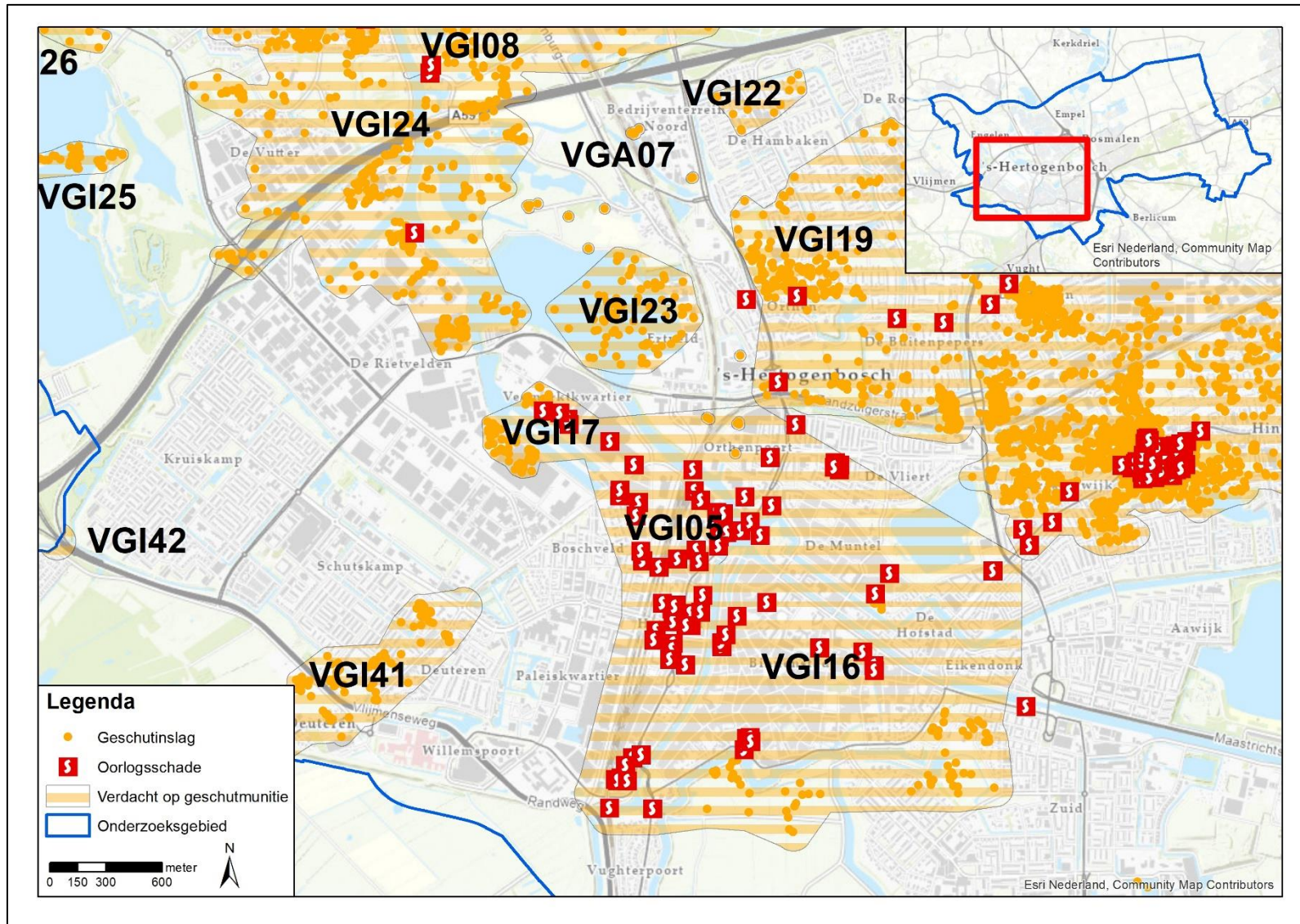
Afbeelding 120: De verdachte gebieden ten noordwesten in de gemeente 's-Hertogenbosch op geschutmunitie.

Afbeelding 121: De verdachte gebieden ten oosten in de gemeente 's-Hertogenbosch op geschutmunitie.

Afbeelding 122: De verdachte gebieden ten zuidoosten in de gemeente 's-Hertogenbosch op geschutmunitie.

Afbeelding 123: De verdachte gebieden ten zuidwesten in de gemeente 's-Hertogenbosch op geschutsmunitie

Aan te treffen OO

De aan te treffen OO zijn gebaseerd op de bekende MORA's welke zijn gevonden in de op geschut verdachte gebieden.

Hoofdsort	Subsoort	Kaliber (nationaliteit)	Ontsteker	Hoeveelheden	Verschijningsvorm
Geschutmunitie	Brisant	25 pdr (UK)	SB No. 117/119; TSB No. 222	Enkele	Verschoten
		17 pdr (UK)	SB No. 224/257	Enkele	Verschoten
		6 pdr (UK)	SB No. 244/257	Enkele	Verschoten
		81 mm (USA)	SB M52	Enkele	Verschoten
		75 mm (USA)	SB M48/M51	Enkele	Verschoten
		40 mm (USA)	SB Mk 27	Enkele	Verschoten
		8 inch (USA)	MTSB M500	Enkele	Verschoten
		5.5 inch (UK)	MTSB No. 213; SB No. 117.119	Enkele	Verschoten
		4.2 inch (UK)	SB No. 152/162	Enkele	Verschoten
		3.7 inch (UK)	SB No. 106	Enkele	Verschoten
		3 inch (UK)	SB No. 152/162	Enkele	Verschoten
		2 inch (UK)	SB No. 151/161	Enkele	Verschoten
		15 cm (D)	SB. S.lgr. Z 23	Enkele	Verschoten
		10,5 cm (D)	SB; MTB	Enkele	Verschoten
		8,8 cm (D)	SB; MTB; MTSB	Enkele	Verschoten
		8 cm (D)	SB	Enkele	Verschoten
		7,5 cm (D)	MTSB	Enkele	Verschoten
	5 cm (D)	SB A.Z. 39	Enkele	Verschoten	
	Brisantpantser	75 mm (USA)	BB M66	Enkele	Verschoten
		37 mm (USA)	BB M58	Enkele	Verschoten
		7,5 cm (D)	BB BdZ. 5103; BB BdZ. Fur 7,5 cm Pzgr	Enkele	Verschoten
	Licht	81 mm (USA)	TB M84	Enkele	Verschoten
		2 inch (UK)	-	Enkele	Verschoten
	Rook	25 pdr (UK)	TSB No. 221	Enkele	Verschoten
		81 mm (USA)	-	Enkele	Verschoten
		4.2 inch (UK)	SB No. 152/162	Enkele	Verschoten
		3.7 inch (UK)	-	Enkele	Verschoten
		2 inch (UK)	-	Enkele	Verschoten

De verdachte gebieden op geschutmunitie welke niet zijn afgebakend op basis van de luchtfoto-analyse en de methode (zoals beschreven op bladzijde 236 en 237) zullen kort behandeld worden. Voor de verdachte gebieden welke overlappen met andere verdachte gebieden is extra kaartmateriaal toegevoegd ter verduidelijking.

VGI01 is samengevoegd en wordt behandeld onder de paragraaf 4.3.10. VGI05 en VGI06 worden samen behandeld in paragraaf 4.3.11.

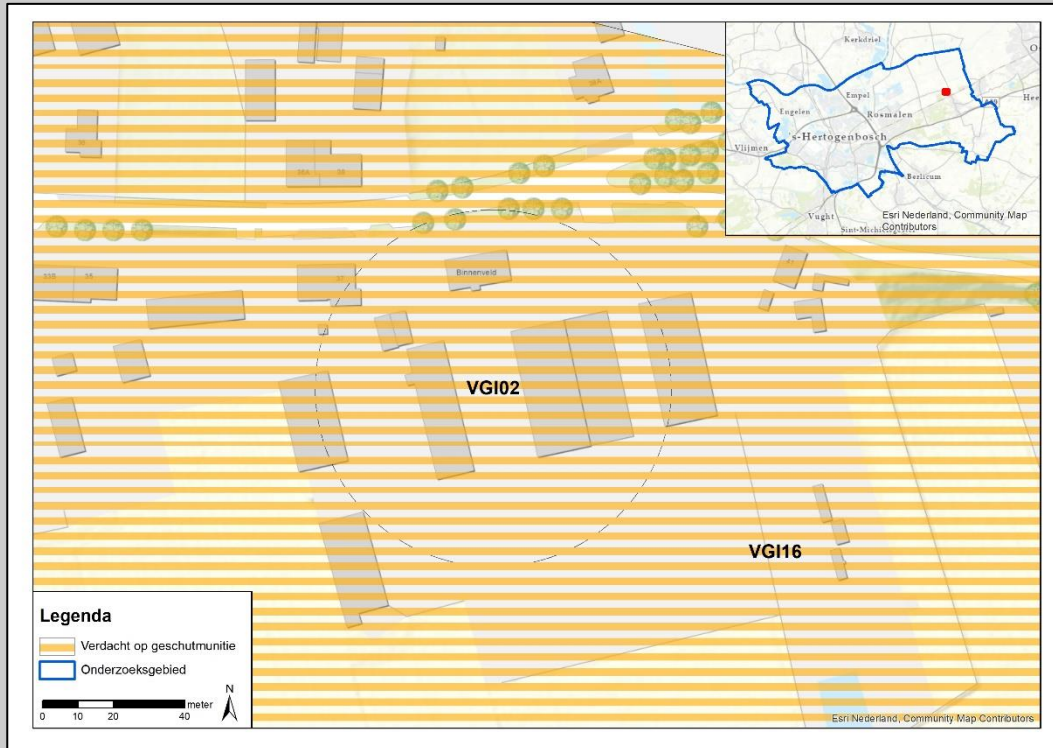
VGI02

Gebeurtenis
<p>22 oktober 1944 [RAP_441022O01]</p> <p><u>Heeseind</u></p> <p><u>Historische context</u> Britse eenheden namen Bazooka Corner in, het stuk dijk tussen Heeseind en het spoor. Zij schoten op de Duitse eenheden met 4.2 inch mortieren.</p> <p><u>MORA's</u> Nabij deze locatie zijn meerdere MORA's bekend, onder andere van 4.2 inch mortieren. Deze mortieren werden met name gemeld achter het huis van Heeseind 39.</p>

Hoofdsort	Subsoort	Kaliber (nationaliteit)	Ontsteker	Hoeveelheden	Verschijningsvorm
Geschutmunitie	Brisant	4.2 inch (Brits)	n.v.t	Enkelen	Verschoten

Horizontale afbakening

Achter het huis van Heeseind 39 is een verdacht gebied afgabekend met een buffer van 50 meter.

Afbeelding 124: Het verdachte gebied VGI02 welke wordt overlapt door VGI16, gemeente 's-Hertogenbosch.

VGI03

Gebeurtenis

22 oktober 1944 [RAP_441022K02]

Helzenhoek

Historische context

Tussen 07.30 en 08.30 uur waren de *Highland Light Infantry* in gevecht met Duitse eenheden bij Helzenhoek 407495/406496 en 407484-412476. Deze lijn geeft de gevechtlijn aan. De Britse eenheden, welke geen ondersteuning konden krijgen van tanks vanwege de grote hoeveelheden mijnen, waren voor enkele uren in hevige gevechten verwickeld. De Britse eenheden vuurden onder andere met 3 inch mortieren en PIATS op de Duitse posities. Op de *Defence Overprint 11 S.W.* van 20 oktober 1944 (TNA UK WO171-560) waren meerdere Duitse stellingen ingetekend bij deze locatie.

Luchtfoto-analyse

Op de luchtfoto's is een stuk bos te zien. Het is hierbij zeer aannemelijk dat de Duitse eenheden verscholen zaten in het bos en dat de Britse eenheden, welke vanuit het oosten oprukten, hierop schoten.

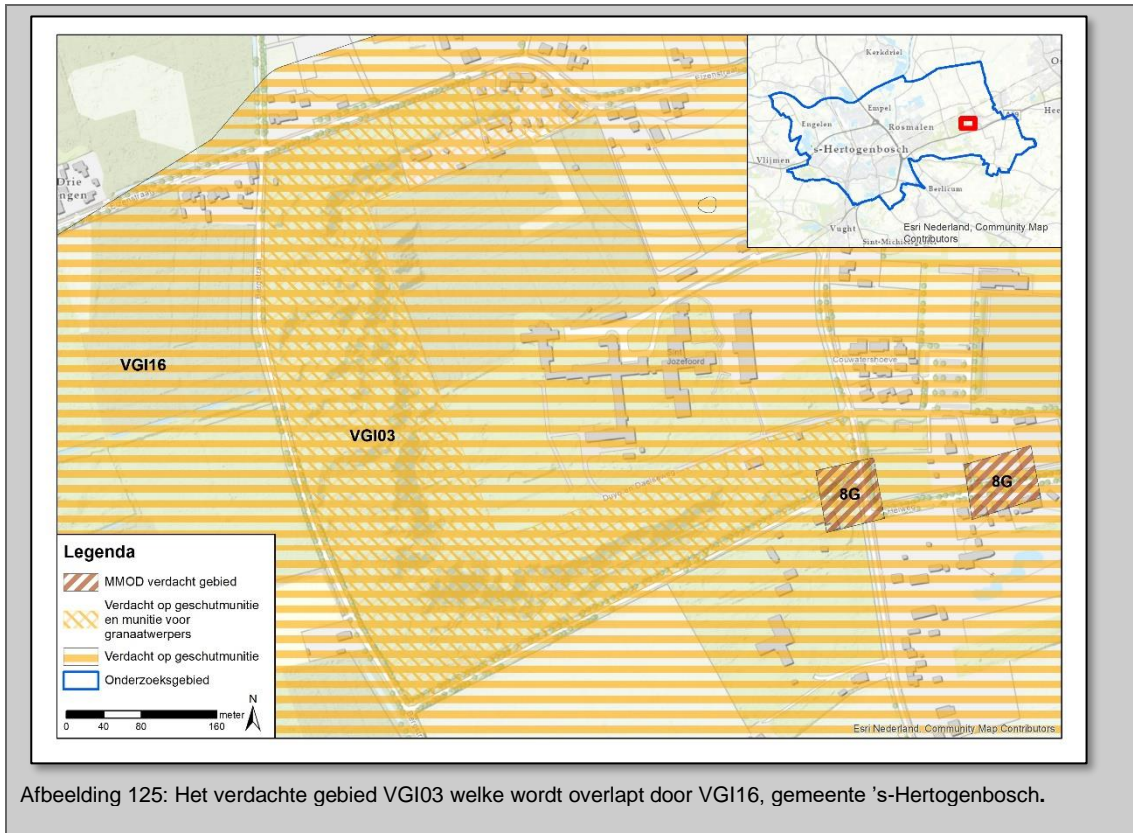
MORA's

Nabij deze locatie is een melding van een handgranaat.

Hoofdsort	Subsoort	Kaliber (nationaliteit)	Ontsteker	Hoeveelheden	Verschijningsvorm
Geschutmunitie	Brisant	2 en 3 inch (Brits)	n.v.t	Enkelen	Verschoten
Munitie voor granaatwerpers	Antitankbrisant	PIAT (Brits)		Enkelen	Verschoten
	Antitankbrisant	Panzerfausten (Duits)		Enkelen	Gedumpte / verschoten

Horizontale afbakening

De contouren van het bos is als verdacht afgebakend.

Afbeelding 125: Het verdachte gebied VGI03 welke wordt overlapt door VGI16, gemeente 's-Hertogenbosch.

VGI04

Gebeurtenis

22 oktober 1944 [RAP_441023N09]

Rosmalen

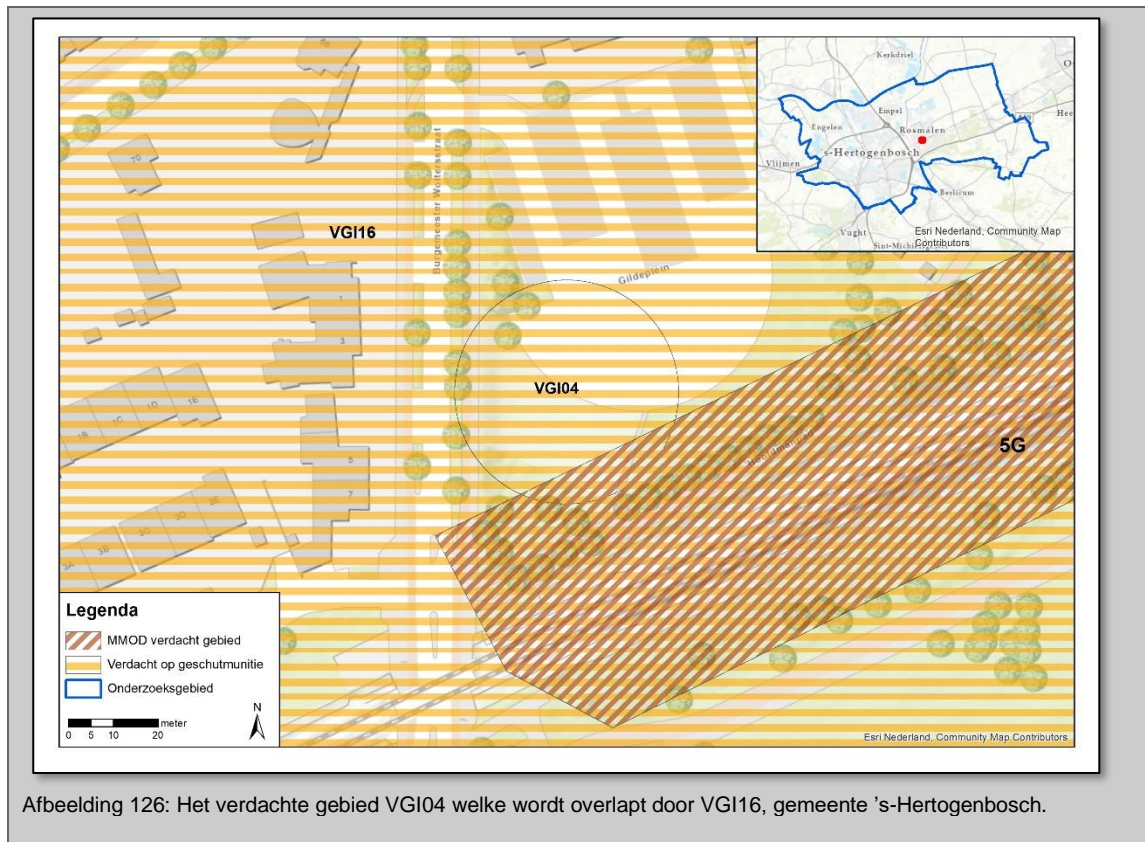
Historische context

Met een gemechaniseerd anti-tankkanon schoten de Duitse eenheden op het Britse hoofdkwartier (qE359487), welke vervolgens werd uitgeschakeld met een PIAT.

Hoofdsoort	Subsoort	Kaliber (nationaliteit)	Ontsteker	Hoeveelheden	Versrijningsvorm
Geschutmunitie	Brisant	7.5 – 10.5 cm (Duits)	n.v.t	Enkelen	Verschoten

Horizontale afbakening

De locatie van het Britse hoofdkwartier welke werd beschoten door een Duitse gemechaniseerd anti-tankkanon is afgebakend met 25 meter.

Afbeelding 126: Het verdachte gebied VGI04 welke wordt overlapt door VGI16, gemeente 's-Hertogenbosch.

VGI07

Gebeurtenis

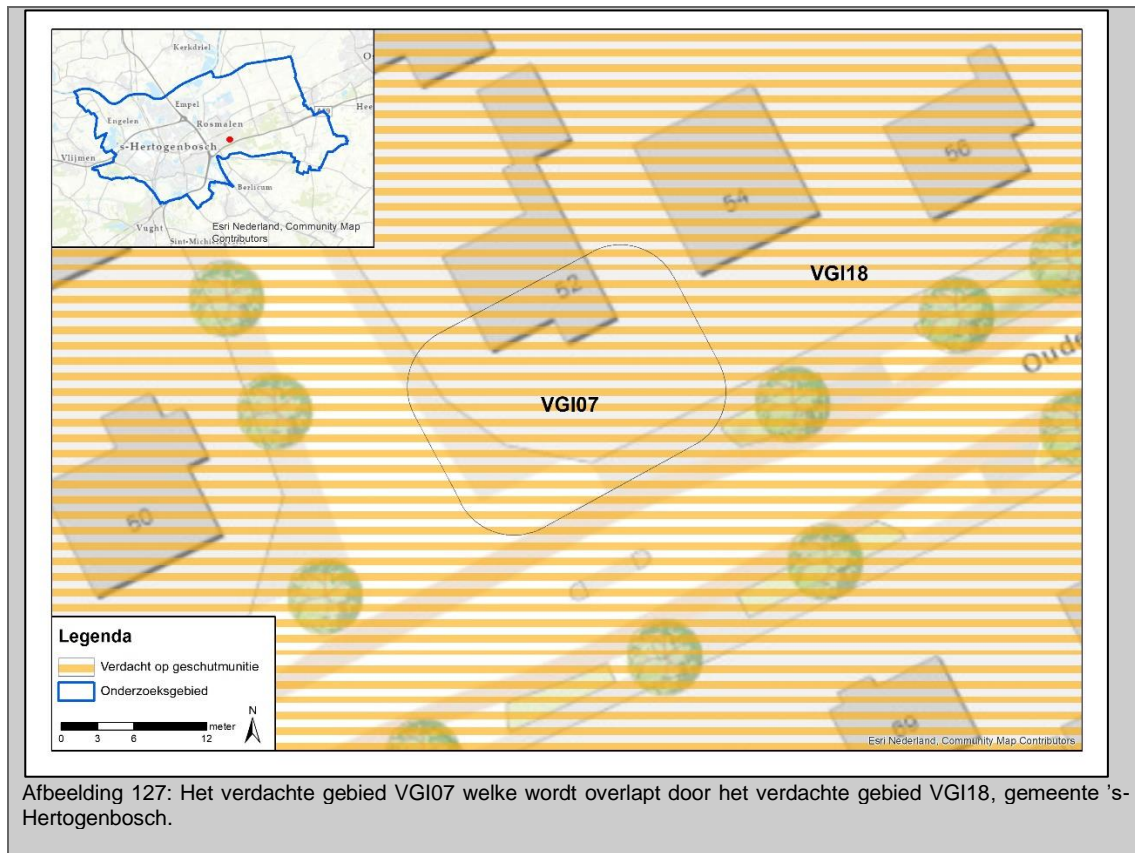
Rosmalen

Historische context [RAP 441023N07]

Inwoners van Rosmalen beschreven dat nabij de boerderij aan de Oude Baan 54 zwaar was gevochten, onder andere met een geallieerde tank.

Horizontale afbakening

Rondom de boerderij lagen na de strijd vele gesneuvelde Duitse soldaten. De contouren van de boerderij is afgebakend met 5 meter.

Afbeelding 127: Het verdachte gebied VGI07 welke wordt overlapt door het verdachte gebied VGI18, gemeente 's-Hertogenbosch.

VGI08

Gebeurtenis

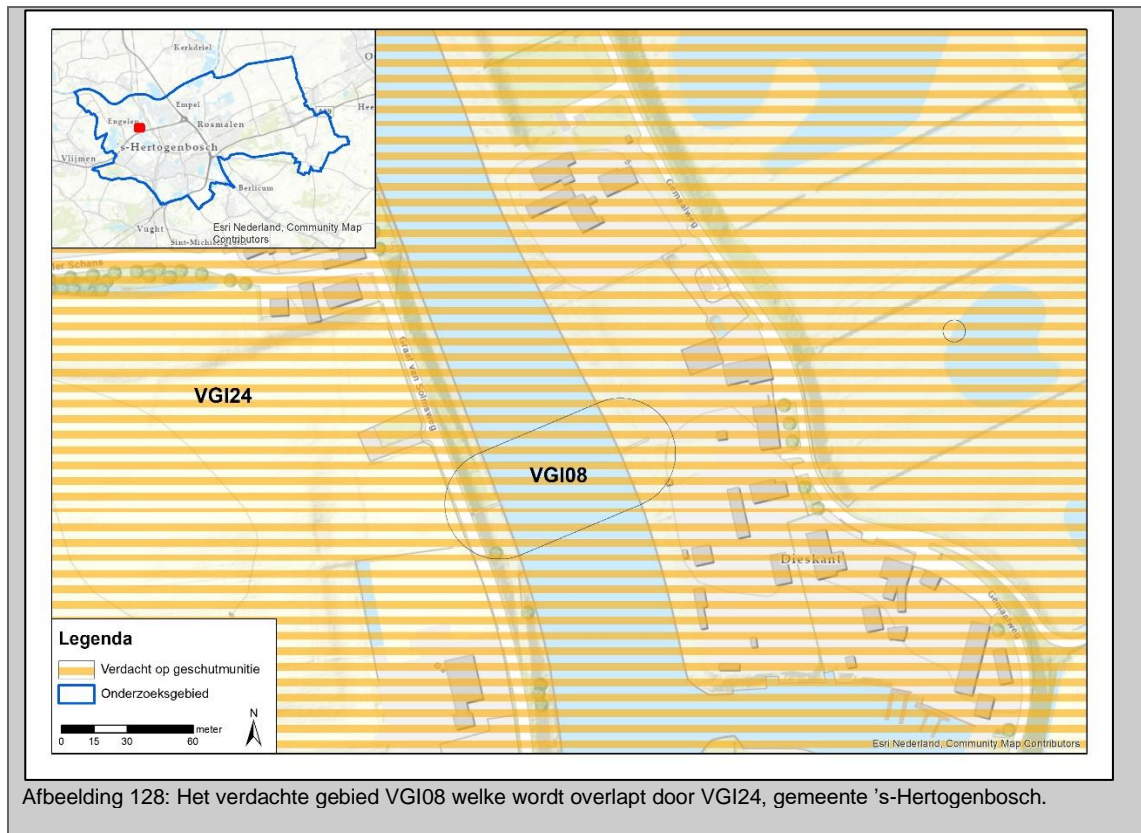
Diezekant

Historische context [RAP 441028E02]

In de Britse War Diaries werd geschreven dat terugtrekkende Duitse eenheden werden beschoten met artillerie door de 116th LAA. Zo ook bij oversteekplaatsen (qE302492 en qE320513) nabij Diezekant. De Britse eenheden schoten in totaal 141 granaten af op de Duitse eenheden.

Horizontale afbakening

Nabij deze coördinaten is een oversteekplaats waargenomen welke is afgebakend met 25 meter.

Afbeelding 128: Het verdachte gebied VGI08 welke wordt overlapt door VGI24, gemeente 's-Hertogenbosch.

VGI09

Gebeurtenis

Vinkel

Historische context, luchtfoto-analyse & MORA's

Uit de historische gegevens komt naar voren dat de omgeving van Vinkel getroffen was door artillerie. Op de Defence Overprint van 20 oktober 1944 (TNA UK WO171-560) is te zien dat ten westen van Vinkel Duitse stellingen gelegd waren. Deze stellingen waren vermoedelijk doelwit van de Britse artillerie. Vinkel en de omgeving rondom Vinkel is echter een blinde vlek omdat er geen luchtfoto's beschikbaar zijn. Hierdoor is niet duidelijk te plaatsen waar de Britse artillerie neerkwam. Aan de Weerscheut te Vinkel is een MORA's bekend van een 4.2 inch mortier. Deze is echter niet verschoten. Tevens is er op deze straat alleen een restant schokbuis No. 117 bekend. Op de Rijkevoorstelweg daarentegen zijn wél MORA's bekend van verschoten geschutmunitie (zoals een 3 inch mortiergranaat en een 8 cm mortier). Zodoende begint het verdachte gebied in het oosten op deze straat en is vervolgens doorgetrokken tot de Duitse stellingen ten westen van Vinkel.

Horizontale afbakening

Het verdachte gebied begint bij de eerste oostelijke MORA (aan de Rijkevoorstelweg) tot en met de Duitse stellingen ten westen van Vinkel.

VGI40

Gebeurtenis

Gewande

Historische context [RAP 441025H] en luchtfoto-analyse

Uit de Britse War Diaries werd geschreven dat terugtrekkende Duitse eenheden werden beschoten met artillerie. Daarnaast is uit de historische gegevens bekend dat Duitse eenheden rondom Gewande stellingen hadden en mortieropstellingen stonden welke mogelijk een doelwit vormde voor de Britse artillerie. Gezien een groot deel van de polder bij Gewande was geïnundeerd was zeer waarschijnlijk de dijk het doelwit van de Britse artillerie.

Horizontale afbakening

De horizontale afbakening is tot stand gekomen op basis van de luchtfoto-analyse en historisch onderzoek. De waargenomen geschutinslagen zijn gebufferd met 30 meter. Omdat het door inundatie en bebouwing niet te zien is waar de rest van de artillerie is gevallen is ervoor gekozen om de dijk met 100 meter af te bakenen.

VGI41

Gebeurtenis

Deuteren

Historische context, luchtfoto-analyse en MORA's

Op 26 oktober 1944 werd het gebied bij Deuteren zeer zwaar beschoten door Britse artillerie. Zo werd er meerdere keren geschoten onder het bevel "scale 10", de grootst mogelijke intensiteit. Ook de MORA's bevestigen dat het gebied is getroffen door artillerie, zo zijn er meerdere rookgranaten gevonden. Ook op de luchtfoto's zijn vele geschutinslagen waargenomen. Echter doordat een groot deel van het gebied was geïnundeerd is het mogelijk dat geschutinslagen niet zijn waargenomen. Ook was in van het gebied een slechte luchtfotodekking (november – december 1944) en was de luchtfoto van slechte kwaliteit.

Horizontale afbakening

De waargenomen geschutinslagen tijdens de luchtfoto-analyse zijn gebufferd met 50 meter. Daarnaast is het Britse doelwit gebufferd met 100 meter. Deze grote buffer is tot stand gekomen vanwege de grote intensiteit van de artillerie beschietingen gecombineerd met slecht bodemzicht (inundatie) en de slechte kwaliteit van de luchtfoto's.

4.3.5 Ongecontroleerde explosie (VGE)

De verdachte gebieden VGE01 en VGE02 zijn samengevoegd en worden behandeld in paragraaf 4.3.12 Verdachte gebieden 't Zand, Willemsbrug en Wilhelminabrug.

VGE03 en VGE05

Gebeurtenis

26 oktober 1944 [RAP 441026K]

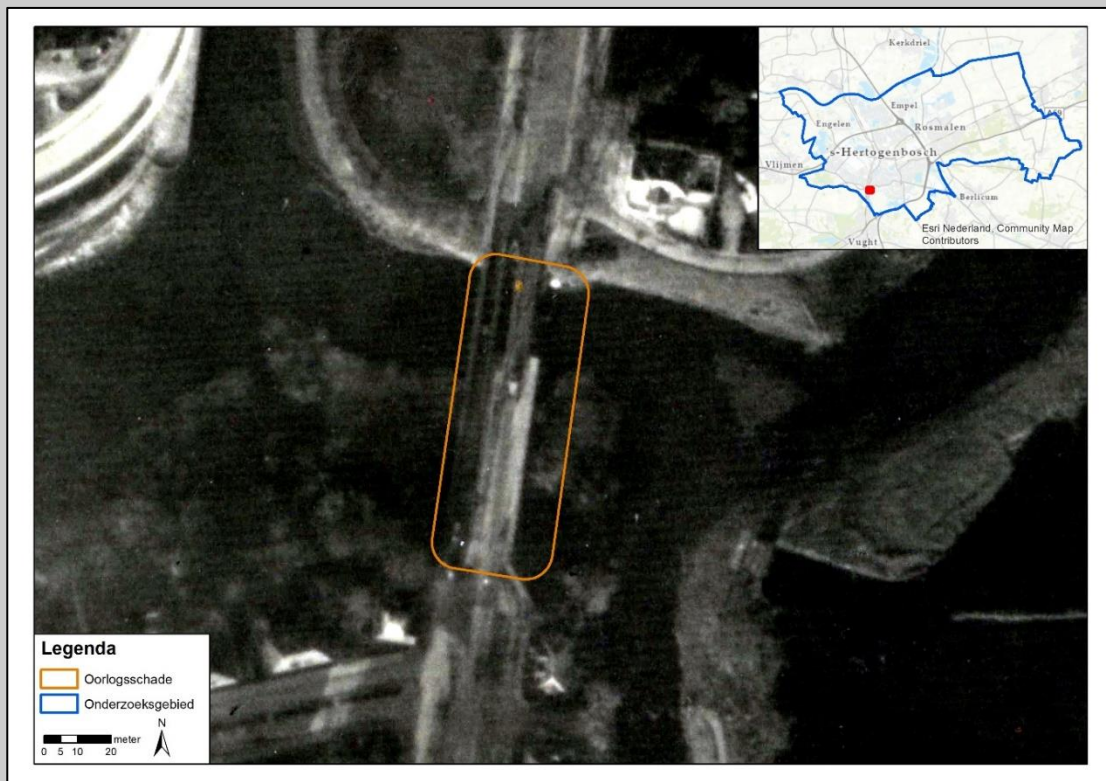
Vughterbrug

Historische context

Met het eerste licht, spotte de Duitse tank de anti-tankkanon qE312457 van de *East Lancs* aan de Vughterbrug als eerste en vuurde. De munitie van de anti-tankkanon ontplofte en bijna de gehele crew van de anti-tankkanon kwam om. Tevens is er melding dat 45 kisten met dynamiet op de Vughterbrug werden geladen door Duitse eenheden.

Luchtfoto-analyse

Op de luchtfoto van 23 december 1944 is grote schade te zien aan de brug welke inmiddels al was hersteld. Vermoedelijk zijn de kisten met dynamiet ontploft waardoor deze grote schade is ontstaan.

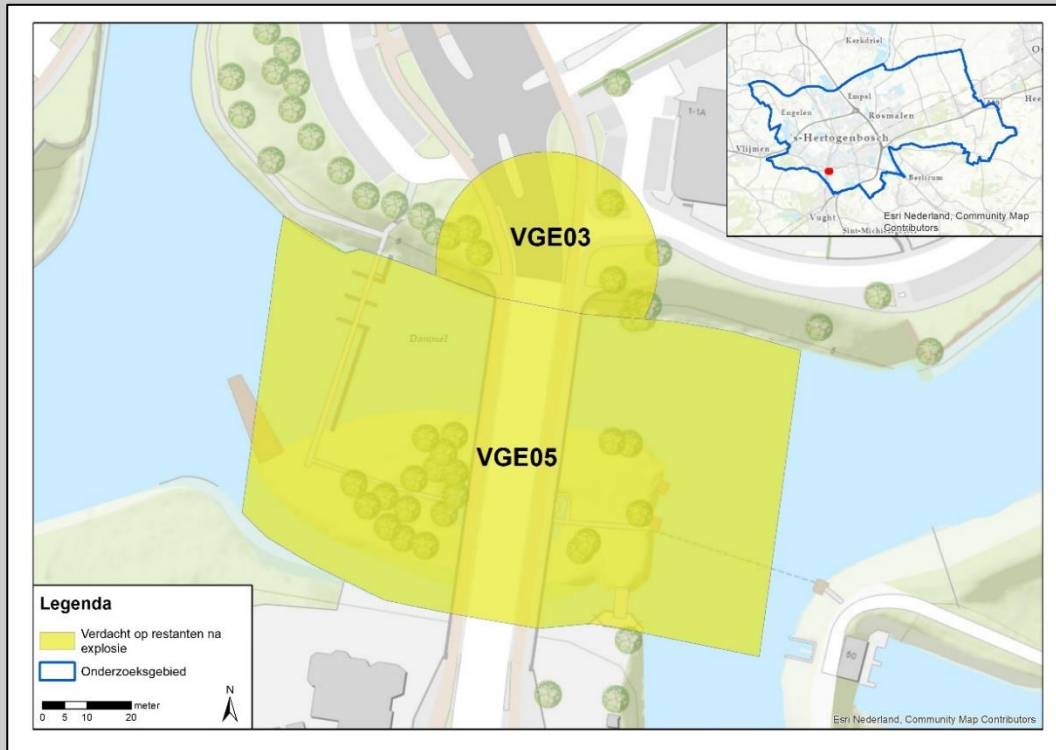

Afbeelding 129: De inmiddels herstelde Vughterbrug.

Hoofdsort	Subsoort	Kaliber (nationaliteit)	Ontsteker	Hoeveelheden	Verschijningsvorm
Geschutmunitie	Brisant	6 pdr (Brits)	n.v.t.	Enkele	Weggeslingerd

Horizontale afbakening

De locatie waar de Britse antitankwapen met munitie explodeerde is met 25 meter afgebakend. Het water rondom de Vugtherbrug is met 50 meter afgebakend.

Afbeelding 130: Het verdachte gebied VGE03 en VGE05 bij de Vugtherbrug, gemeente 's-Hertogenbosch.

VGE04

Gebeurtenis

6 oktober 1944 [RAP_441006A]

Nuland

Historische context

Een Britse Cromwell tank werd uitgeschakeld bij Café Witlox door een Duitse Panzerfaust. In de avond werd de tank opgeblazen door Duitse eenheden. Op de foto van de opgeblazen tank is een grote schade te zien aan de omliggende gebouwen en bomen.

Luchtfoto-analyse

Op de luchtfoto van 6 oktober 1944 is voor het pand van Café Witlox een zwarte stip te zien, mogelijk is dit de Britse tank (voor de explosie).

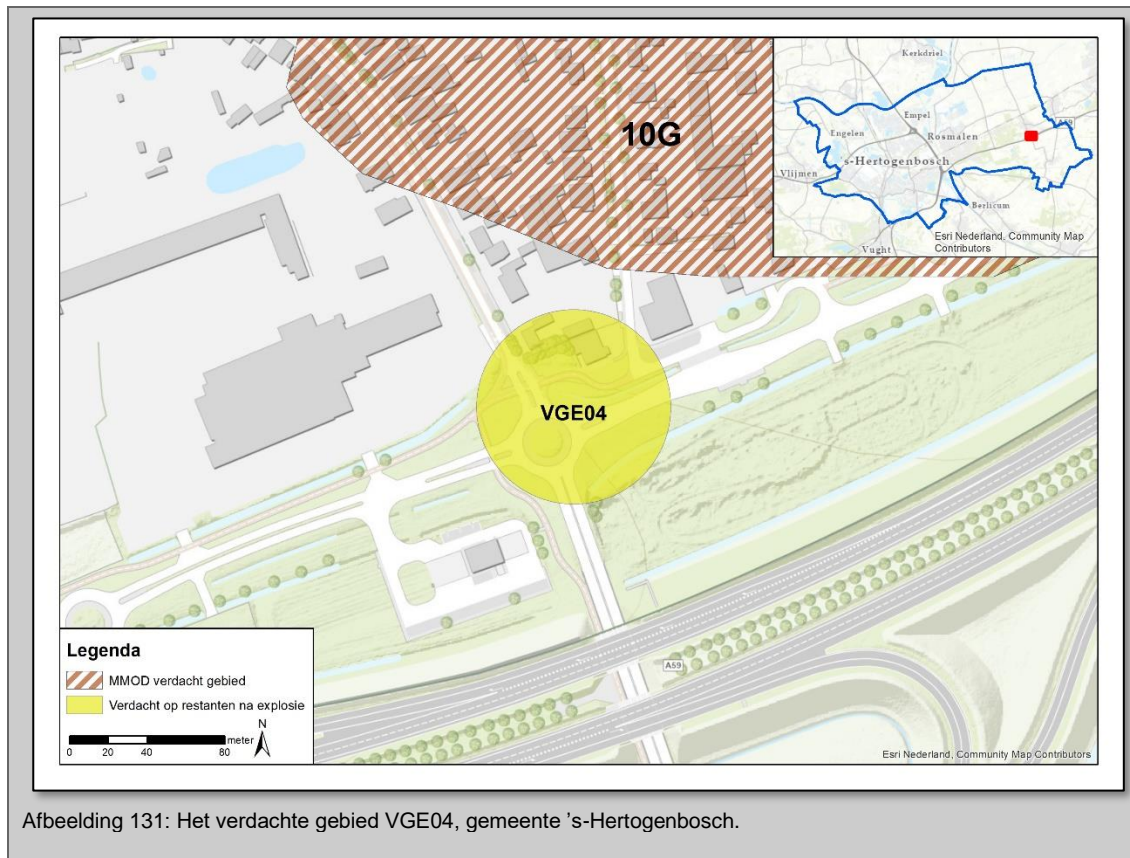
MORA's

Bij de Rijksweg 17 werd in 2002 een brisant pantsergranaat van 75 mm gevonden.

Hoofdsort	Subsoort	Kaliber (nationaliteit)	Ontsteker	Hoeveelheden	Verschijningsvorm
Geschutmunitie	Brisant	75 mm (Brits)	n.v.t.	Enkelen	Weggeslingerd

Horizontale afbakening

De opgeblazen tank is gebufferd met 50 meter waarbinnen het gebied verdacht is op opgeblazen OO.

Afbeelding 131: Het verdachte gebied VGE04, gemeente 's-Hertogenbosch.

4.3.6 Vliegtuigcrash (VGC)

VGC01

Gebeurtenis

28 augustus 1944

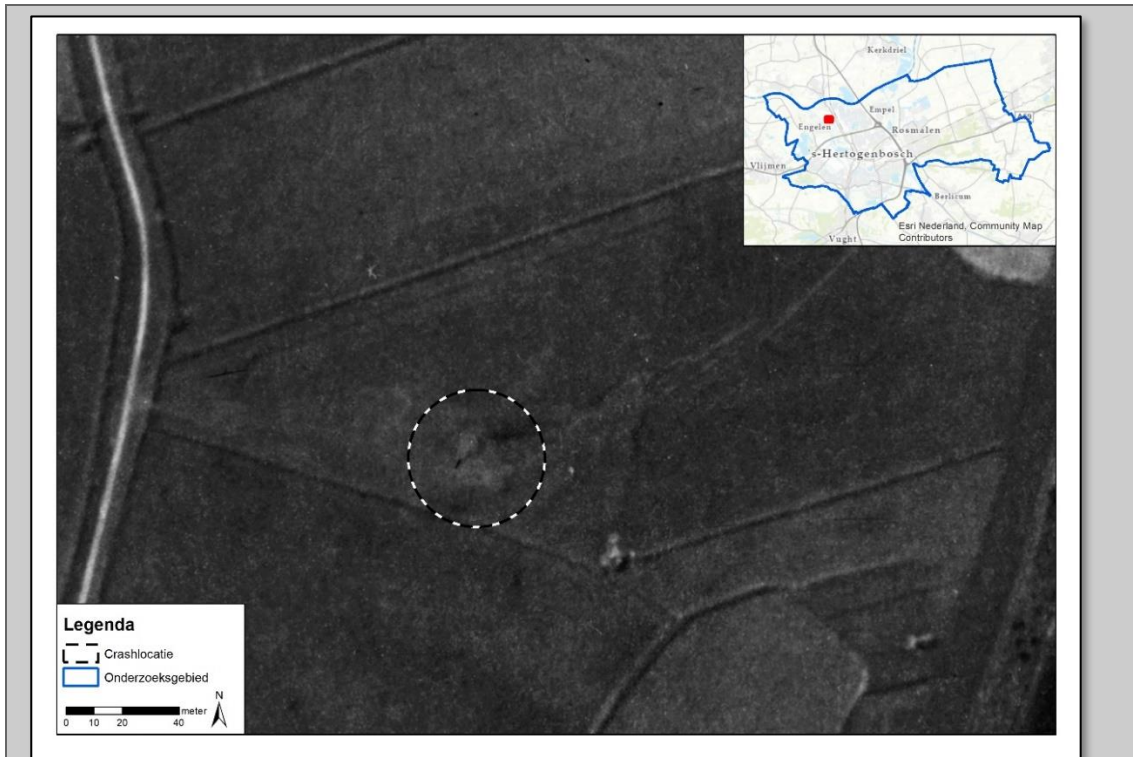
Getroffen gebied: Henriëttewaard

Historische context

Om 23.30 stortte een Britse Handley Page Halifax bommenwerper van *161 Squadron* neer in de Henriëttewaard. Het lukte de piloot om een noodlanding te maken. Twee bemanningsleden kwamen om. Het toestel was neergekomen op het perceel De Steenoven, het zogenoemde Kleine Poldertje, tussen het Henriëttekanaal en de Oude Dieze. Het toestel was in tweeën gebroken. De romp, staartstuk waren zo goed als onbeschadigd. De cockpit en vleugels stonden in brand. Het vliegtuig had Nederlandse geheimagenten aan boord en containers voor het verzet, met waarschijnlijk wapens. Het toestel had geen bommen aan boord.

Luchtfoto-analyse

Op de luchtfoto van 11 september 1944 is de crashlocatie waargenomen.

Afbeelding 132: Een luchtfoto uitsnede waarop de locatie van de vliegtuigcrash is omcirkeld. De locatie is waargenomen op de luchtfoto van 11 september 1944.

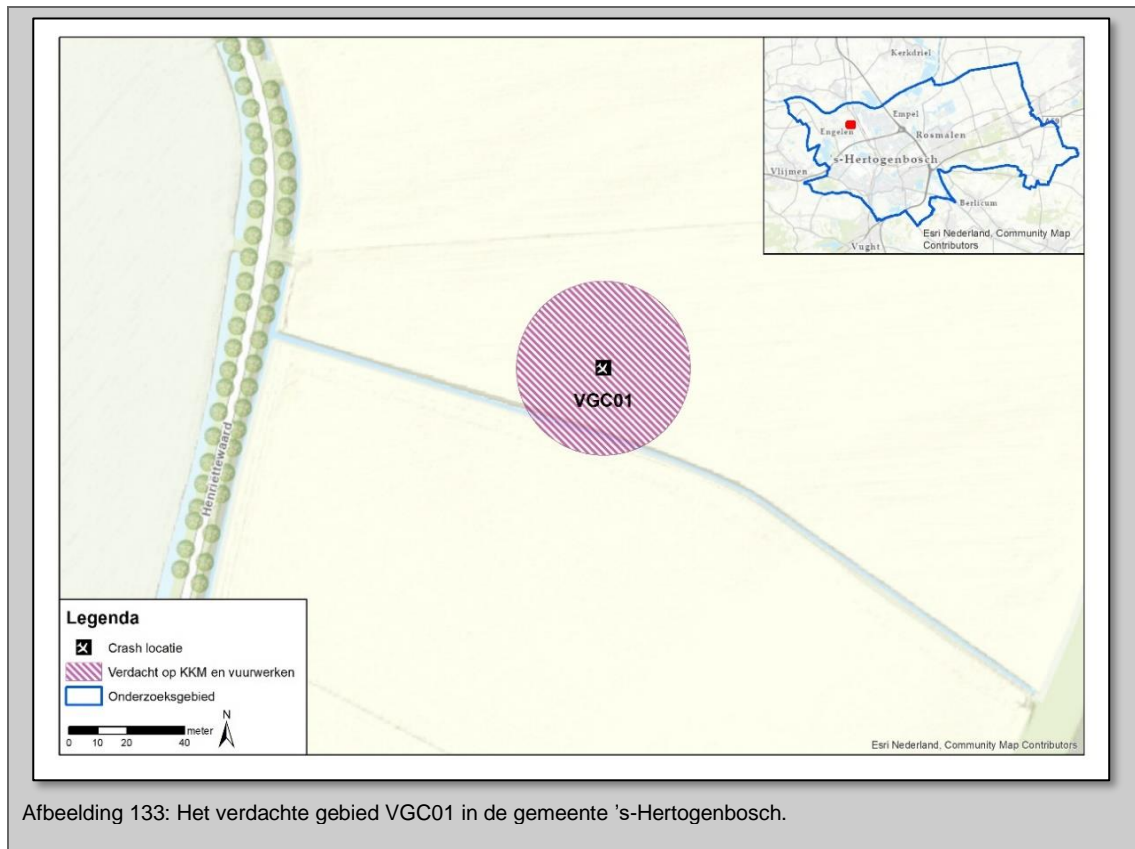
MORA's

Er zijn geen MORA's bekend van vliegtuigonderdelen in de Henriëttewaard.

Hoofdsort	Subsoort	Kaliber (nationaliteit)	Ontsteker	Hoeveelheden	Verschijningsvorm
KKM	Scherpe M2 (ball); Lichtspoor M17 (Tracer) Pantserbrand M8 (API); Pantserbrandlichtspoor M20 (API-T);	7.7 mm (UK) Browning en Vickers	n.v.t.	Honderdtallen	Restanten wraklocatie
Vuurwerken	Seinpatronen	1,5 inch	n.v.t	Onbekend	Restanten wraklocatie

Horizontale afbakening

VGC01 is situationeel afgebakend conform de richtlijnen van het CS-VROO. Tijdens de luchtfoto-analyse is de crashlocatie waargenomen waardoor de locatie duidelijk is af te bakenen. De crashlocatie is horizontaal afgebakend met 30 meter.

Afbeelding 133: Het verdachte gebied VGC01 in de gemeente 's-Hertogenbosch.

VGC02 en VGC03

Gebeurtenis

21 op 22 juni 1943

Getroffen gebied: Landelijk gebied Vinkel

VGC01

Historische context

Tussen 01.37 – 01.58 uur stortte een Britse Handley Page Halifax bommenwerper van *158 Squadron* neer in het Kaathovens veld, nabij de Kaathovenseweg. Boven Berlicum werd het toestel door een Duitse jager beschoten en vloog hierbij in brand. Bij een tweede aanval van een Duitse jager explodeerde het toestel in de lucht. De gehele bemanning kwam om het leven. Onderdelen van het vliegtuig waren terechtgekomen in de gemeenten Berlicum en Heeswijk. Het toestel kwam terecht vlakbij het huis van de familie Vos. Het is onduidelijk of het toestel op de terugweg was. Het toestel was beladen met 2 x 1000 lb G.P.T.D. 0.25 sec. vertrager en 600 x 4 lb, 30 x 4 lb X "type, 48 x 30 lb I.B.s. Aan de hand van een kaartje, welke is aangeleverd door de Heemkundegroep Vinckel, is een nauwkeurige crashlocatie bekend. Ooggetuigen vertelden dat er op vijf huizen brandbommen waren gevallen, waarbij er één was afgebrand. De andere vier waren mogelijk niet ontbrand. Van het wrak was niets meer te zien, alleen een grote krater. De bom welke nog aan boord was, was vermoedelijk ontploft. Alleen een wiel en enkele brokstukken werden teruggevonden. De grote krater werd opgevuld met zand. In het kader van het Nationaal Programma Vliegtuigbergingen zijn metingen uitgevoerd op de locatie waar het toestel was neergestort. Er werden te weinig significante uitslagen gemeten om onderzoek te doen.

Luchtfoto-analyse

Tijdens de luchtfoto-analyse werd de crashlocatie niet waargenomen. De luchtfoto's met dekking over Kaathoven zijn allen van ruim een jaar na de gebeurtenis.

MORA's

Nabij het verdachte gebied werd in 2010 een brandbom gevonden van 30 lb. Deze bommenlast komt overeen met de bommenlast van de Britse Halifax.

22 op 23 juni 1943

VGC03

Historische context

Op nog geen tweehonderd meter van de crashlocatie van het vliegtuig welke een dag eerder neerstortte, stortte om 02.20 uur opnieuw een Handley Page Halifax bommenwerper neer. Dit keer van *427 Squadron*. Het vliegtuig was op de terugweg. Zes bemanningsleden kwamen hierbij om het leven, een zevende overleefde als enige de crash. Het toestel steeg op om 23.24 uur. De bommenlast is onbekend. Aan de hand van een kaartje, welke is aangeleverd door de Heemkundegroep Vinckel, is een nauwkeurige crashlocatie bekend. Volgens ooggetuigen werd één bom, welke nog in het toestel zat, naderhand door Duitse eenheden onschadelijk gemaakt. Het toestel was met de kop in de grond

gestort. In 2013 zijn er door amateurs gezocht of er mogelijk nog wrakresten aanwezig waren. Op de locatie werden enkele wrakstukken gevonden.

Luchtfoto-analyse

Tijdens de luchtfoto-analyse werd de crashlocatie niet waargenomen. De luchtfoto's met dekking over Kaathoven zijn allen van ruim een jaar na de gebeurtenis.

MORA's

Nabij het verdachte gebied zijn geen MORA's bekend.

Hoofdsort	Subsoort	Kaliber (nationaliteit)	Ontsteker	Hoeveelheden	Verschijningsvorm
KKM	Scherpe M2 (ball); Lichtspoor M17 (Tracer) Pantserbrand M8 (API); Pantserbrandlichtspoor M20 (API-T);	7.7 mm (UK) Browning en Vickers	n.v.t.	Honderdtallen	Restanten wraklocatie
Vuurwerken	Seinpatronen	1,5 inch	n.v.t	Onbekend	Restanten wraklocatie
Afwerpmunitie	Brandbommen	4 en 30 lb			Restanten wraklocatie

Horizontale afbakening

Zowel VGC02 als VGC03 zijn situationeel afgebakend conform de richtlijnen van het CS-VROO. Beide locaties zijn als verdacht afgebakend, omdat een duidelijke locatie bekend is. De beide crashlocaties zijn horizontaal afgebakend met een 50 meter buffer.

Afbeelding 134: De verdachte gebieden VGC02 en VGC03 in de gemeente 's-Hertogenbosch.

4.3.7 Raketaanval (VGR)

VGR01

Gebeurtenis

13 september 1944

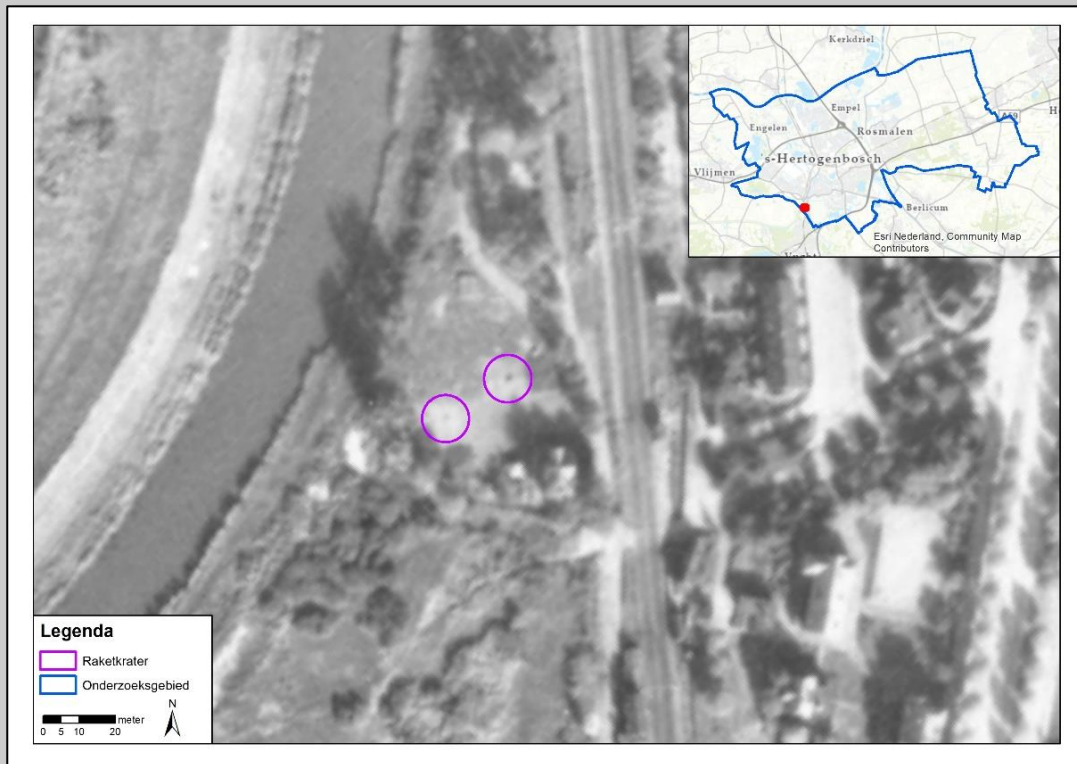
Getroffen gebied: Vughterpoort

Historische context

Zes Britse Hawker Typhoon jachtbommenwerpers van 182 Squadron vielen tussen 14.29 en 18.12 uur een sleepboot aan. Zes Britse Hawker Typhoon jachtbommenwerpers van 247 Squadron tussen 10.44 en 14.13 vielen het spoor aan tussen Tilburg – 's-Hertogenbosch – Venlo. De toestellen vielen een locomotief en veertig wagens aan bij qE3044 met twaalf raketten.

Luchtfoto-analyse

Op de luchtfoto van 14 oktober 1944 zijn twee raketinslagen waargenomen. Deze zijn waargenomen op 33 en 59 meter van het spoor, ten noorden van Fort Isabella.

Afbeelding 135: Twee raketkraters nabij Fort Isabella.

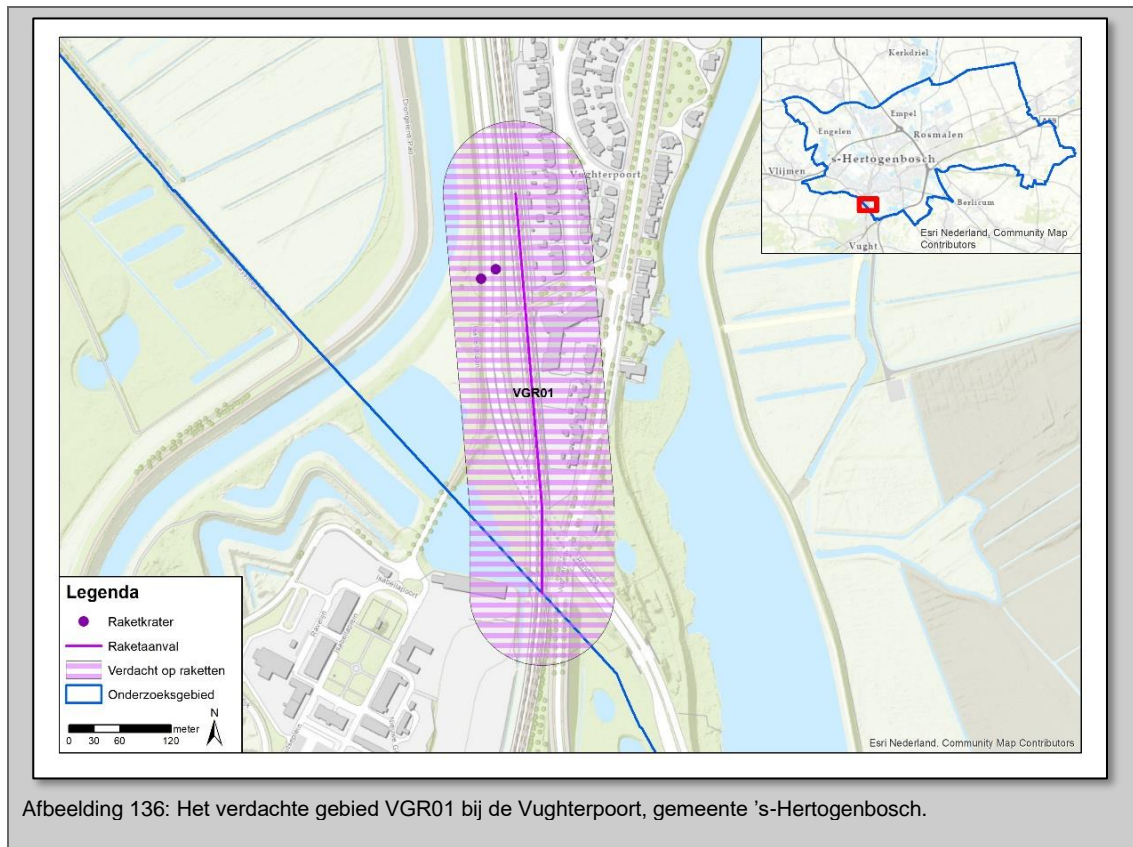
MORA's

Nabij het verdachte gebied zijn geen MORA's bekend waarbij raketten zijn gevonden.

Hoofdsort	Subsoort	Kaliber (nationaliteit)	Ontsteker	Hoeveelheden	Versijningsvorm
Raketten	SAP (3 inch)	60 lb (UK)	B.B.	Enkelen	Vershoten

Horizontale afbakening

Het gebied is situationeel afgebakend conform de CS-VROO richtlijnen. Gezien het doelwit de spoorlijn was, is er uitgegaan van een line target. De spoorlijn gelegen in het betreffende kaartvierkant is met 80 meter gebufferd.

Afbeelding 136: Het verdachte gebied VGR01 bij de Vughterpoot, gemeente 's-Hertogenbosch.

VGR02 en VGR03

Gebeurtenis

VGR02

16 september 1944

Getroffen gebied: Het Zand

Historische context

Rond 10.15 uur vielen acht Britse Hawker Typhoon jachtbommenwerpers van 609 Squadron het station van 's-Hertogenbosch aan. Er werd met een kanon en 32 raketten gevuld op twee kolommen voertuigen in kaartvierkant qE3246. Er werd een grote explosie waargenomen, mogelijk van een olieopslagplaats bij het station. Alle treffers waren op het doel gerapporteerd.

17 september 1944

Getroffen gebied: Het Zand en Vughterpoot

Historische context

Tussen 10.20 en 12.00 uur vielen acht Hawker Typhoon jachtbommenwerpers van 609 Squadron het spoor aan bij 's-Hertogenbosch. Zij vielen twee locomotieven en veertig wagens aan met 64 raketten en een boordkanon. Er werd één voltreffer geraakt op een locomotief die vervolgens explodeerde. "Impossible to estimate number damaged or destroyed but great destruction and many fires. Ook twee dagboekschrijvers in 's-Hertogenbosch beschreven dat jachtvliegtuigen doelwitten aanvielen in de stad.

Luchtfoto-analyse

Op de luchtfoto van 18 september 1944 zijn geen raketinslagen waargenomen. Van deze luchtfoto's geldt dat deze van slechte kwaliteit zijn waardoor het mogelijk is dat raketkraters niet zijn waargenomen.

MORA's

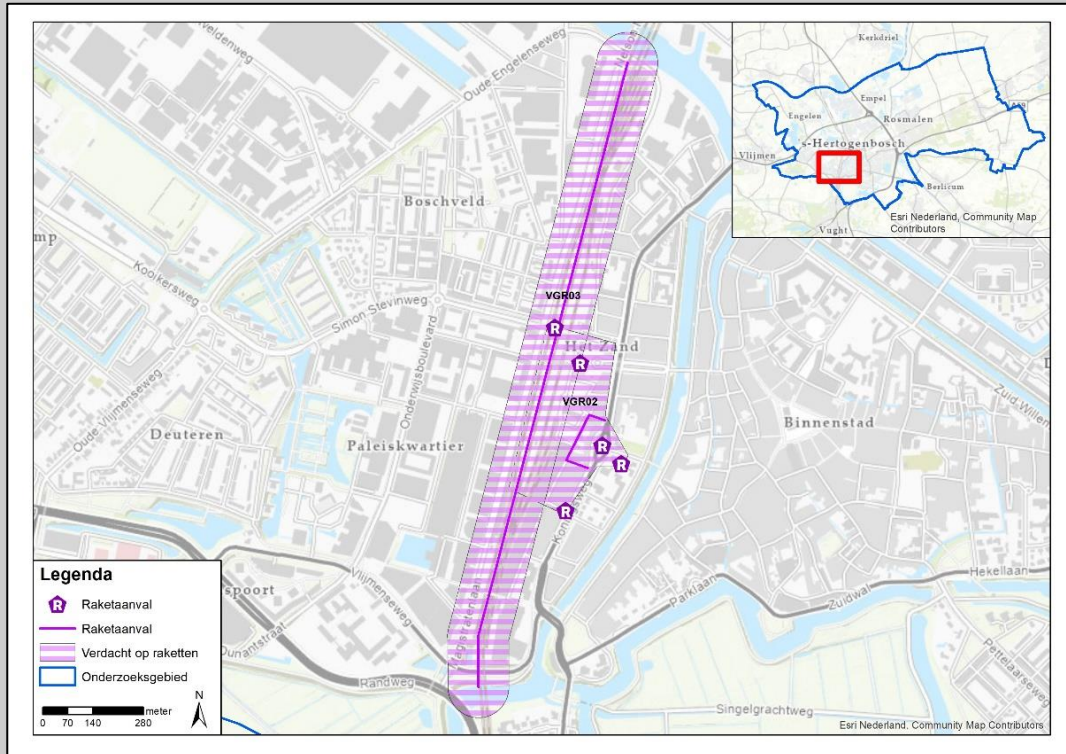
Er zijn geen MORA's bekend binnen het verdachte gebied van raketten.

Hoofdsort	Subsoort	Kaliber (nationaliteit)	Ontsteker	Hoeveelheden	Verschijningsvorm
Raketten	SAP (3 inch)	60 lb (UK)	B.B.	Enkelen	Verschoten

Horizontale afbakening

Conform de richtlijnen van de CS-VROO is VGR02 indicatie situationeel afgebakend. Uit de historische gegevens komt een duidelijk beeld naar voren welk gebied was getroffen door de raketaanval. Het doelwit was het station van 's-

Hertogenbosch en straten gelegen ten oosten van het station, Mauritsplein, Hertogstraat, Majjweg en Colveniersstraat werden zwaar getroffen. Rondom de getroffen panden is het gebied verdacht op raketten. De omtrek van deze meldingen is als verdacht afgebakend op raketten. Conform de richtlijnen van de CS-VROO is ook VGR03 situationeel afgebakend. Het doelwit, het spoor van 's-Hertogenbosch, is als *Line Target* afgebakend. Hierbij is het spoor als verdacht afgebakend welke in 's-Hertogenbosch lag ten tijde van de Tweede Wereldoorlog, namelijk vanaf de Dieze tot aan de gemeentegrens bij Vught. Het verdachte gebied is met 80 meter gebufferd.

Afbeelding 137: De verdachte gebieden VGR02 en VGR03 bij het station en spoor van 's-Hertogenbosch, gemeente 's-Hertogenbosch.

VGR04

Gebeurtenis

16 september 1944

Getroffen gebied: Kom Nuland

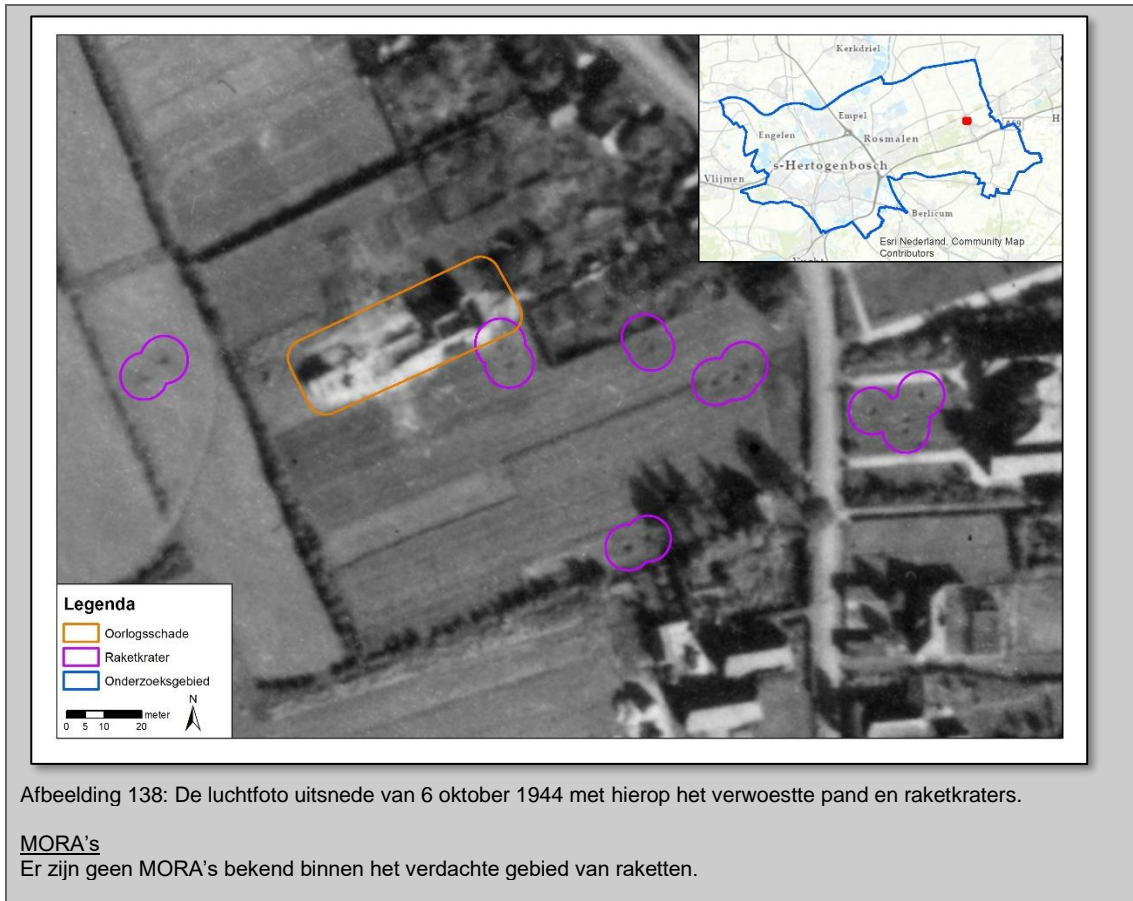
Historische context

Acht Britse Hawker Typhoons jachtbommenwerpers van 181 Squadron viel het dorp Nuland aan. Hun doel van een Hoofdkwartier en twintig kanonnen bij qE4050. De toestellen vuurden in totaal 64 raketten af op het dorp, meerdere huizen (inclusief het Hoofdkwartier) werden hierbij als vernietigd waargenomen. Ook werd er een militair voertuig vernietigd.

In tegenstelling tot wat de Britse vliegeniers dachten aan te vallen, vielen zij de tricotagefabriek aan.

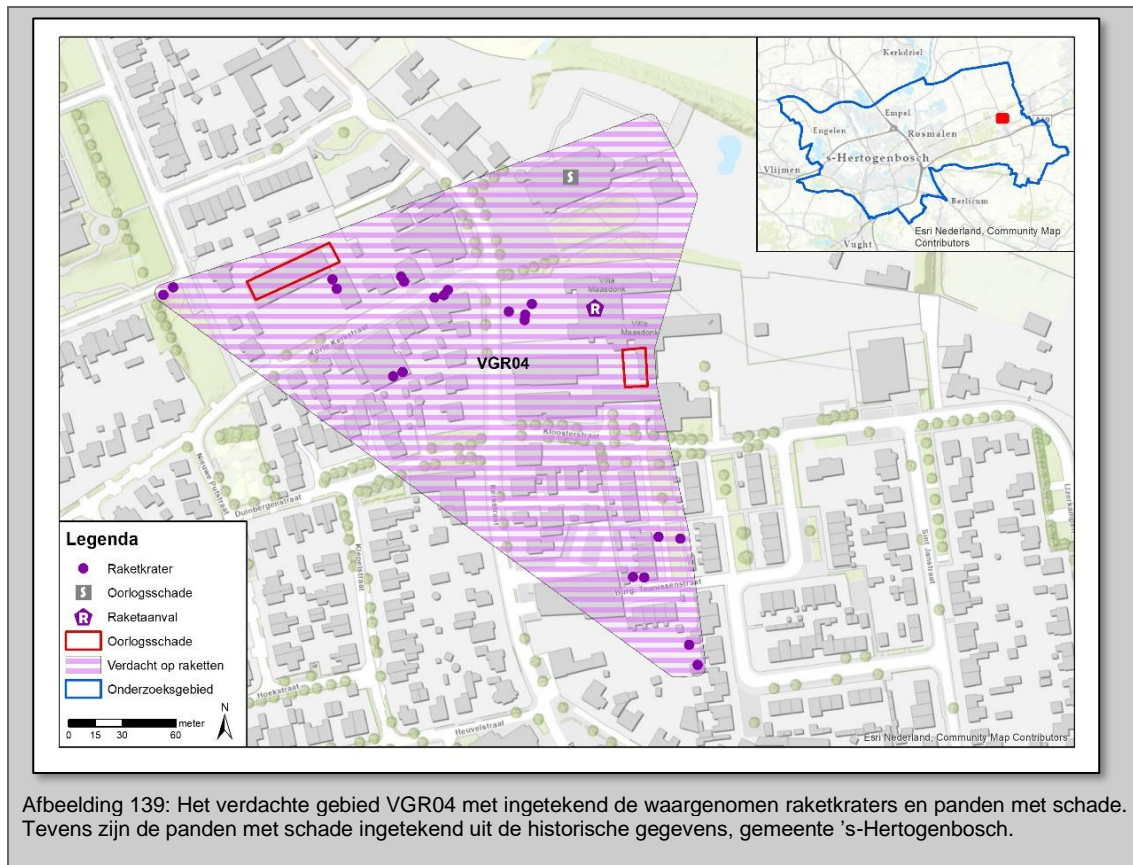
Luchtfoto-analyse

Tijdens de luchtfoto analyse van 18 september 1944 zijn schade en raketkraters waargenomen in Nuland. Op 18 september 1944 begonnen de Britse eenheden met het vuren van artillerie, echter dit was nog in geringe mate. Hierdoor kan worden aangenomen dat de waargenomen kraters en schade veroorzaakt zijn tijdens deze raketaanval. In en rondom Nuland werden meerdere raketkraters waargenomen welke zeer verspreid lagen. Dit komt overeen met de historische gegevens, het doelwit was namelijk het hoofdkwartier en meerdere Duitse posities. Ook de locaties aan de panden liggen erg verspreid. Er zijn in totaal 21 raketkraters waargenomen. Tevens is bekend dat er in het klooster van Nuland nog zes raketten vielen.

Hoofdsoort	Subsoort	Kaliber (nationaliteit)	Ontsteker	Hoeveelheden	Verschijningsvorm
Raketten	SAP (3 inch)	60 lb (UK)	B.B.	Enkelen	Verschoten

Horizontale afbakening
Conform de richtlijnen van de CS-VROO is de indicatie situationeel afgebakend. Er is gekeken naar zowel de waargenomen kraters als schade (luchtfoto-analyse en historische gegevens). Gezien de grote spreiding van de kraters en schade is ervoor gekozen om de gehele omtrek van het getroffen gebied als verdacht af te bakenen.

Afbeelding 139: Het verdachte gebied VGR04 met ingetekend de waargenomen raketkraters en panden met schade. Tevens zijn de panden met schade ingetekend uit de historische gegevens, gemeente 's-Hertogenbosch.

4.3.8 Militaire aanwezigheid

Gebeurtenis

Bunkers

In de gemeente 's-Hertogenbosch zijn in totaal twee bunkers waargenomen op de luchtfoto van 23 december 1944. Deze bunkers zijn zeer waarschijnlijk gebruikt geweest. De kans dat hier bij het terugtrekken van de troepen OO is gedumpt/achtergebleven is aannemelijk. De bunkers zijn waargenomen ten westen van Ertveld, in de wijk De Rietvelden en bij Gewande.

Geschutopstellingen

Er zijn in totaal 309 geschutopstellingen waargenomen tijdens de luchtfoto-analyse, namelijk op de luchtfoto van 10 april 1944, 13, 18 en 19 september 1944, 5 en 15 oktober 1944, 6, 16 en 25 november 1944, 23 december 1944, 5 januari 1945, 8, 21 en 24 februari 1945, 2 en 18 maart 1945. Daarnaast zijn er uit het historisch onderzoek 56 geschutopstellingen bekend. Ook zijn er uit de historische gegevens meerdere luchtafweerstellingen bekend. Deze geschutopstellingen zijn allen zeer waarschijnlijk gebruikt geweest, gezien de grote gevechten in de gemeente 's-Hertogenbosch. De kans dat hier bij het terugtrekken van de troepen OO is gedumpt/achtergebleven is aannemelijk. De geschutopstellingen lagen bij de bebouwde gebieden en langs de straten bij Nuland, Heeseind, Kruisstraat, Rosmalen, de stad 's-Hertogenbosch, Engelen, Bokhoven, Fort Crèvecoeur en bij de bruggen naar Hedel.

Loopgraaf

Tijdens de luchtfoto-analyse zijn 300 loopgraven (van in totaal 8,3 km) waargenomen. Deze zijn geanalyseerd op de luchtfoto's van 10 april 1944, 20 juni 1944, 13 en 19 september 1944, 5, 6 en 15 oktober 1944, 25 november 1944, 23 december 1944, 5 januari 1945, 8, 21 en 24 februari 1945, 2 en 18 maart 1945. Deze loopgraven zijn allen zeer waarschijnlijk gebruikt geweest, gezien de grote gevechten in de gemeente 's-Hertogenbosch. De kans dat hier bij het terugtrekken van de troepen OO is gedumpt/achtergebleven is aannemelijk.

Mangaten

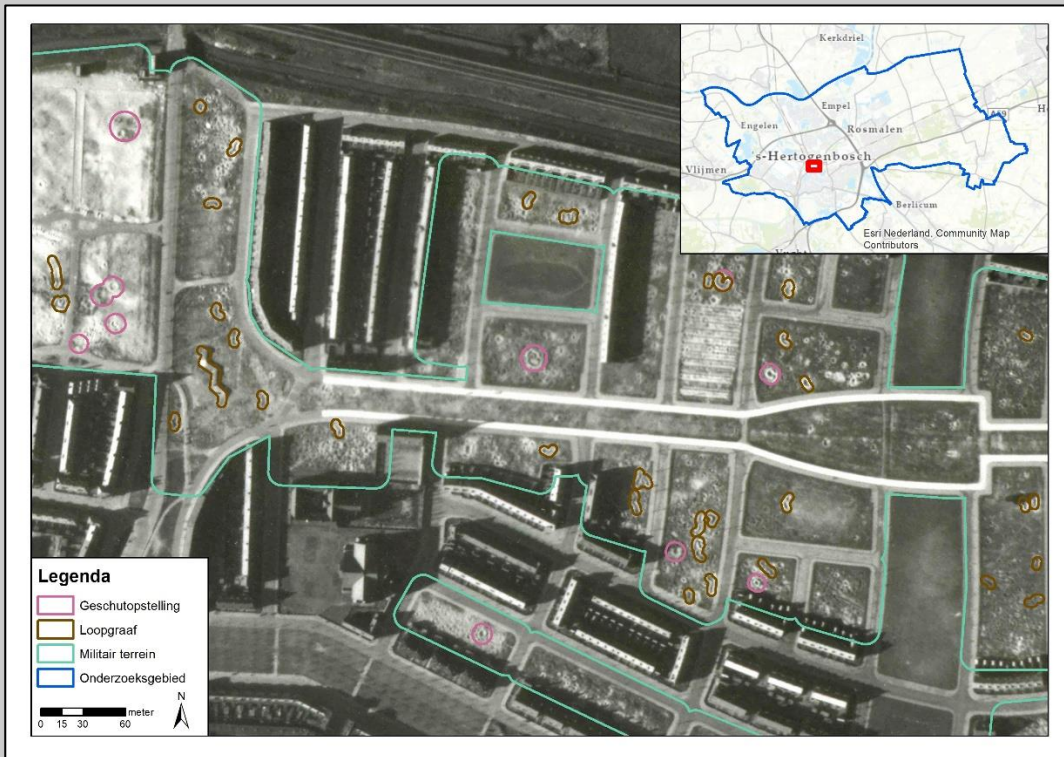
In de gehele gemeente 's-Hertogenbosch zijn 999 mangaten waargenomen tijdens de luchtfoto-analyse. Deze mangaten zijn geanalyseerd op de volgende luchtfoto's: 10 april 1944, 20 juli 1944, 13 en 19 september 1944, 2, 5, 6 en 15 oktober 1944, 16, 19 en 25 november 1944, 23 december 1944, 5 januari 1945, 21 en 24 februari 1945, 2 en 18 maart 1945. Deze mangaten zijn allen zeer waarschijnlijk gebruikt geweest, gezien de grote gevechten in de gemeente 's-Hertogenbosch. De kans dat hier bij het terugtrekken van de troepen OO is gedumpt/achtergebleven is aannemelijk. De mangaten zijn met name waargenomen bij de wegen en dijken, verspreid over de gemeente 's-Hertogenbosch.

Munitieopslag

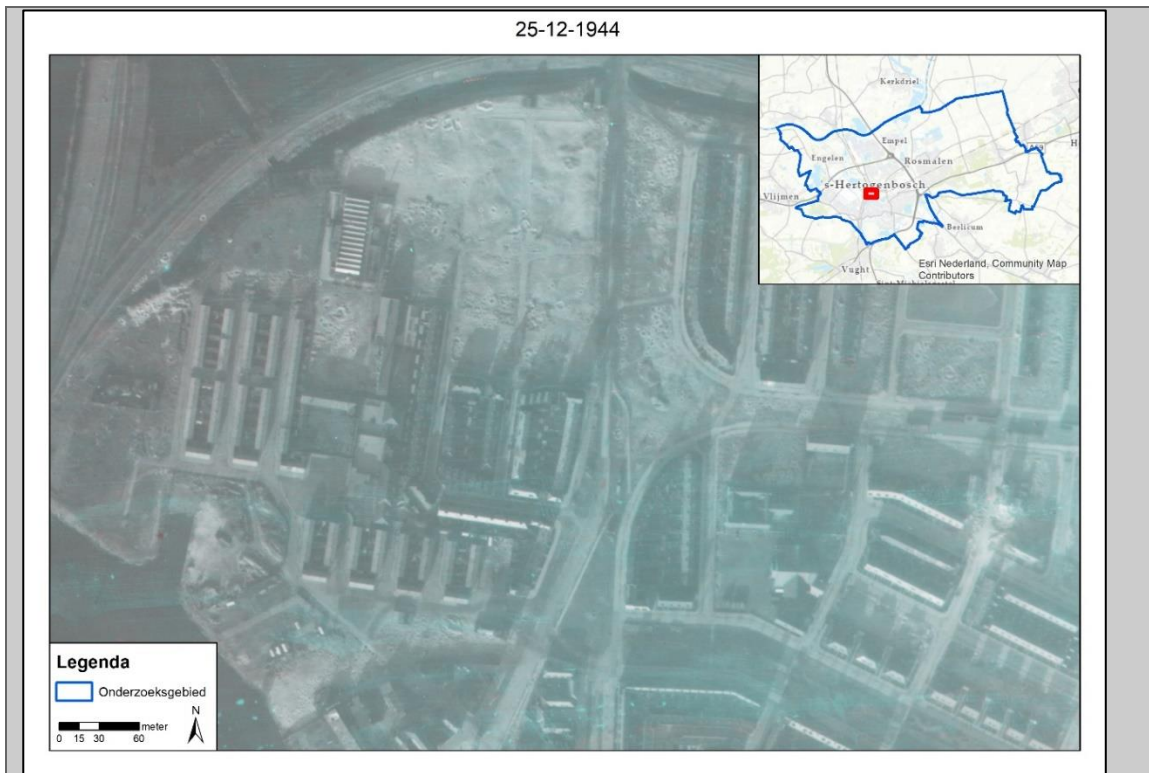
Er zijn twintig munitieopslagplaatsen waargenomen in de gemeente 's-Hertogenbosch tijdens de luchtfoto-analyse. Deze zijn waargenomen op de luchtfoto's van 15 oktober 1944, 16 november 1944 en 23 december 1944.

Wapenopstellingen

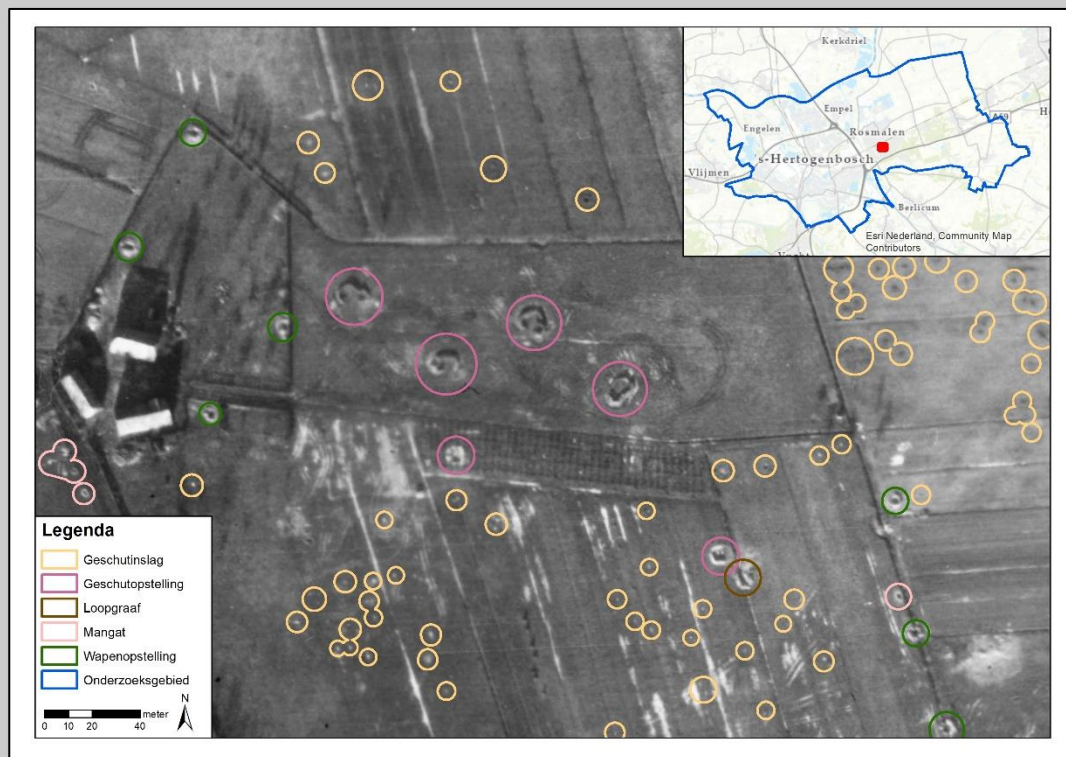
In de gehele gemeente 's-Hertogenbosch zijn in totaal 1.543 wapenopstellingen waargenomen tijdens de luchtfoto-analyse. Deze wapenopstellingen zijn geanalyseerd op de volgende luchtfoto's: 10 april 1944, 20 juni 1944, 13 en 19 september 1944, 5, 6, 15 en 28 oktober 1944, 6, 16 en 25 november 1944, 23 en 24 december 1944, 5 januari 1945, 8, 21 en 24 februari 1945, 2 en 18 maart 1945. Uit de historische gegevens zijn verder nog 21 wapenopstellingen bekend. Deze wapenopstellingen zijn allen zeer waarschijnlijk gebruik geweest, gezien de grote gevechten in de gemeente 's-Hertogenbosch. De kans dat hier bij het terugtrekken van de troepen OO is gedumpt/achtergebleven is aannemelijk. De wapenopstellingen lagen bij de bebouwde gebieden en langs de straten bij Nuland, Heeseind, Kruisstraat, Rosmalen, de stad 's-Hertogenbosch, Engelen, Bokhoven, Fort Crèvecoeur en bij de bruggen naar Hedel. In tegenstelling tot de geschutopstellingen, zijn er ook wapenopstellingen waargenomen buiten bebouwd gebied. Met name in de wijk De Vliert zijn vele stellingen waargenomen.

Afbeelding 140: Een voorbeeld van een militair terrein, geschutopstellingen en loopgraven, gemeente 's-Hertogenbosch.

Afbeelding 141: Een 3D voorbeeld van een militair terrein bij de Vliert op 15 december 1944.

Afbeelding 142: Een voorbeeld van geschutopstellingen, wapenopstellingen, loopgraven en mangaten bij Rosmalen. Rondom de geschutopstellingen zijn tevens sporen van voertuigen te zien.

Gegevens aan te treffen OO bunkers, loopgraven, mangaten en wapenopstellingen

Hoofdsoort	Subsoort	Kaliber (nationaliteit)	Ontsteker	Hoeveelheden	Verschijnings- vorm
KKM	Diversen	Div. (Brits, Duits)	n.v.t.	Honderdtallen	Gedumt/ achtergelaten

Handgranaten	Scherf Aanvals Rook	N.v.t. (Brits, Duits)	Muizenval, wrijving, trekontsteke rs en voorgespan nen slaginveer	Tientallen	Gedumt/ achtergelaten
Geweer-granaten	Brisant Antitankbrisant	Div. (Brits, Duits)	SB, BB, tijd	Enkele	Gedumt/ achtergelaten
Munitie voor granaatwerper	Antitank-brisant	PIAT (Brits)	PIBD	Enkele	Gedumt/ achtergelaten
		Panzerfaust (Duits)	BB	Enkele	Gedumt/ achtergelaten
Toebehoren van munitie	Beschermkappen, verpakkingen etc.	n.v.t. (Brits, Duits)	Onbekend	Tientallen	Gedumt/ achtergelaten

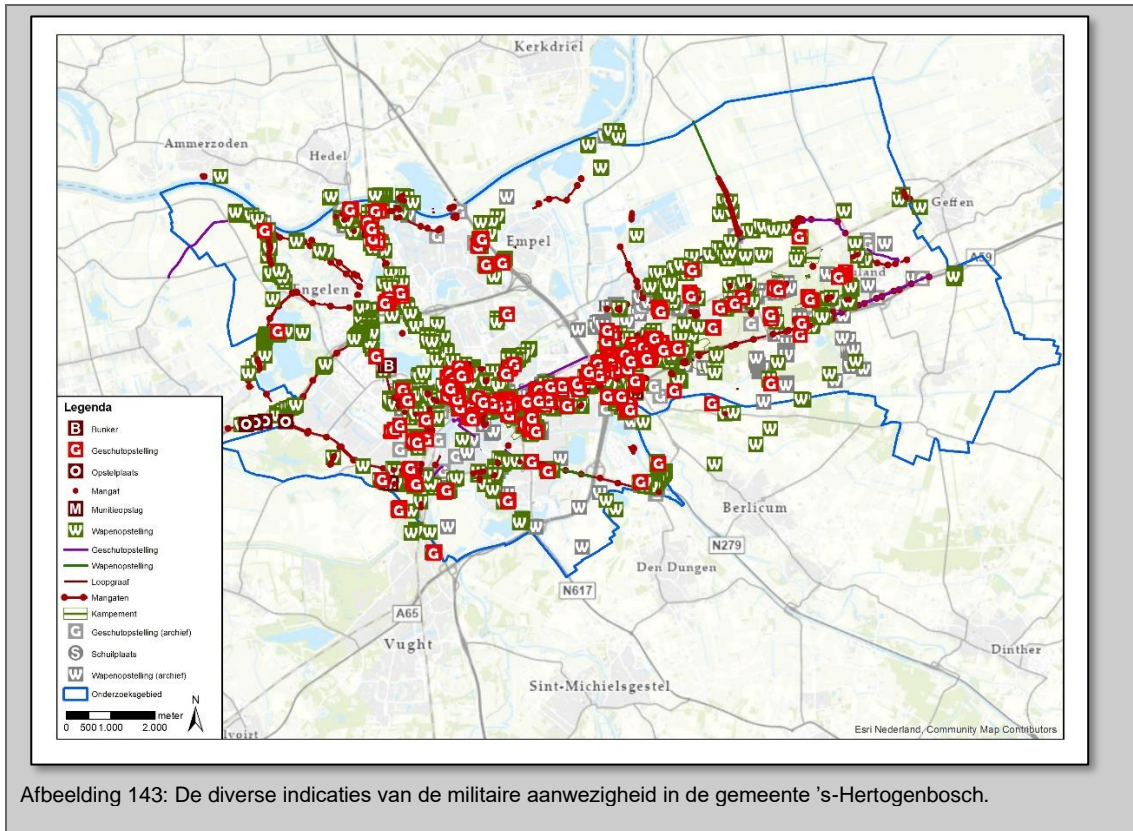
Gegevens een te treffen OO geschutopstellingen en munitieopslagplaatsen

Hoofdtype	Subsoort	Kaliber (nationaliteit)	Ontsteker	Hoeeelheden	Verschiings -vorm
Geschut munitie	Brisant, antitankbrisant, rook, springrook, pantser, brisantpantser, brand	Tot en met 15 cm (Duits)	Divers	Tientallen	Gedumt
		Tot en met 155 mm (geallieerd)	Divers	Tientallen	Gedumt
Ontstekings- inrichtingen	n.v.t.	Schokbuis, tijdschokbuis, tijdbuis, mechanische tijdbuis, mechanische tijdschokbuis, nabijheidsbuis (Amerikaans, Brits, Duits)	Divers	Tientallen	Gedumt
Munitie- toebehoren	Verpakkingen, beschermkappen e.d	(Brits, Duits)	Divers	Tientallen	Gedumt

Horizontale afbakening

Loopgraven, mangaten en wapenopstellingen: contouren van de op de luchtfoto's waargenomen stellingen + 5 meter.

Geschutopstellingen en munitieopslagplaatsen: 25 (+5) meter vanuit het hart van de op de luchtfoto's waargenomen stellingen.

Afbeelding 143: De diverse indicaties van de militaire aanwezigheid in de gemeente 's-Hertogenbosch.

4.3.9 Mijnevelden en MMOD verdachte gebieden

Gebeurtenis

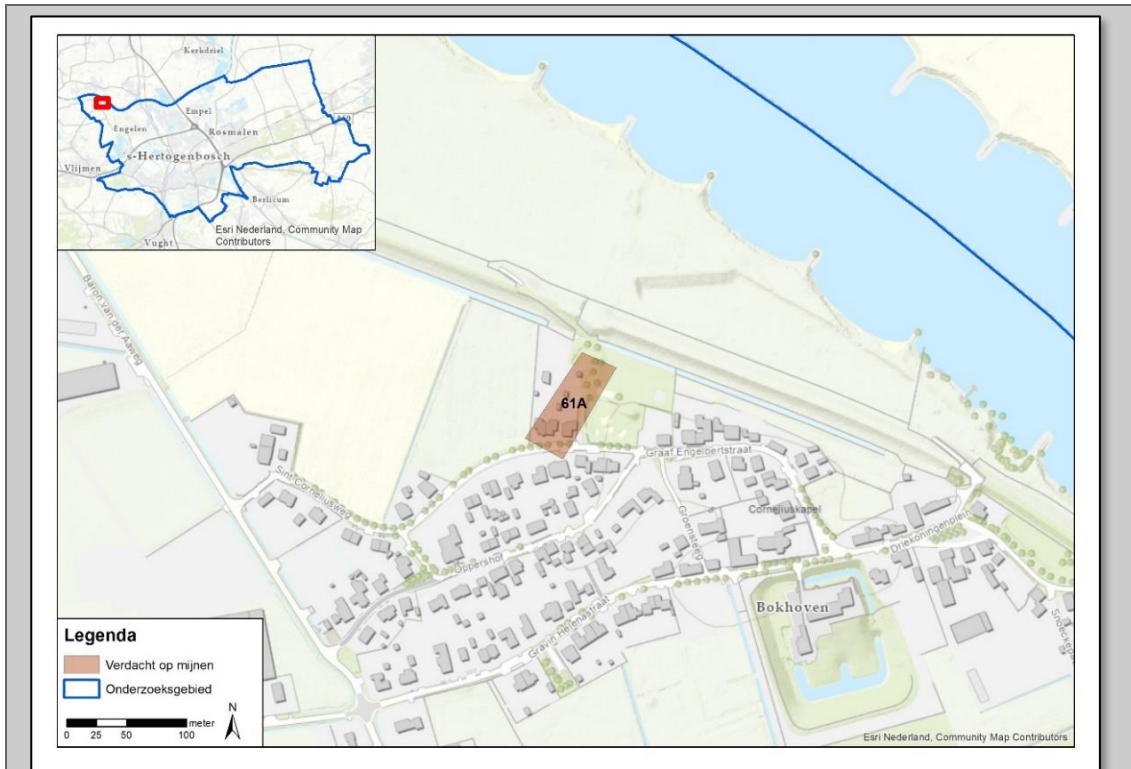
In het archief van de EOD zijn gegevens aangetroffen over mijnevelden en gebieden welke door de MMOD zijn aangemerkt als verdacht. De mijnevelden betreffen velden waar een ruim- en legrapport van zijn. De mijnevelden en de MMOD verdachte gebieden zijn geanalyseerd of de kans bestaat dat er mogelijk mijnen zijn achtergebleven. Deze verdachte gebieden zijn tot stand gekomen omdat niet alle mijnen gevonden zijn mijn de gelegde mijnevelden, waardoor er een x aantal mijnen vermist zijn.

Een gebied is in het algemeen nog verdacht verklaart omdat volgens de ruimrapporten niet alle landmijnen zijn aangetroffen en niet wordt aangegeven waarom er minder landmijnen zijn geruimd dan er zijn gelegd. Voor op landmijnen verdachte gebieden kan het nog verdacht zijn omdat niet bekend is hoeveel mijnen er hebben gelegen.

Mijneveld 61A (10 N.E.)

Bokhoven

In het geallieerde mijneveld 61A werden 24 x A/P mijnen MK1 gelegd. Op 10 oktober 1945 werden 19 mijnen geruimd. Op 13 februari 1945 werd er wederom gezocht maar niets gevonden. Er ontbreken nog vijf mijnen. Er heeft geen opvolgend onderzoek plaatsgevonden.

Afbeelding 144: Het verdachte gebied bij Bokhoven met mijneveld 61A.

Hoofdsort	Subsoort	Kaliber (nationaliteit)	Ontsteker	Hoeveelheden	Verschijsings-vorm
Mijnen	A/P mijnen	Brits	-	Enkelen	Gelegd

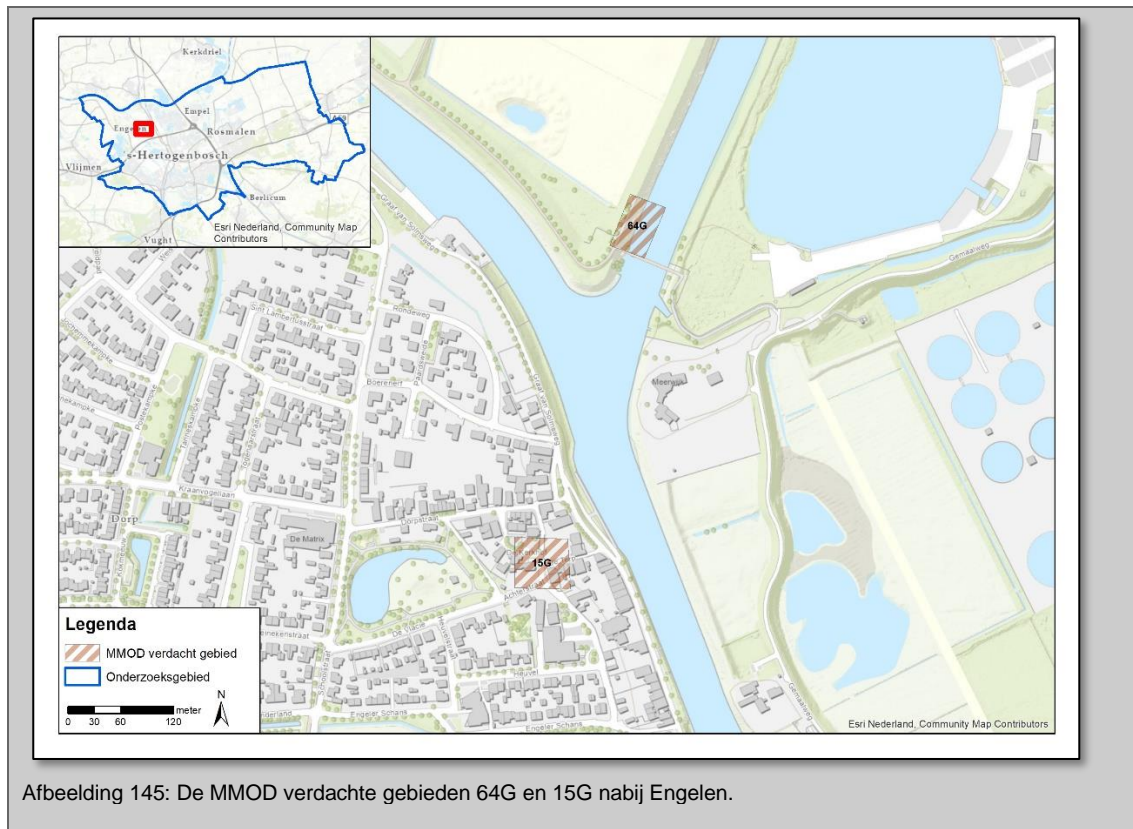
Gebeurtenis

MMOD verdachte gebieden 15G (10 S.E.) en 64G (10 N.E.)

Engelen

15G – Het is onbekend hoeveel mijnen er werden aangelegd in 15G. Op 29 oktober 1945 werden er 1 x Tellermine 42 geruimd. Er is vervolgens geen opvolgend onderzoek uitgevoerd waarbij geen mijnen werden gevonden.

64G - In het MMOD verdachte gebied 64G werden 6 x Tellerminen gelegd. Op 19 oktober 1945 werd het veld afgezocht, er werd niets gevonden. Er heeft geen opvolgend onderzoek plaatsgevonden.

Afbeelding 145: De MMOD verdachte gebieden 64G en 15G nabij Engelen.

Hoofdsort	Subsoort	Kaliber (nationaliteit)	Ontsteker	Hoeveelheden	Versijnings-vorm
Mijnen	Tellerminen	Duits	Drukontsteker	Enkelen	Gelegd

Gebeurtenis

Mijnenveld 13A (11 N.W.)

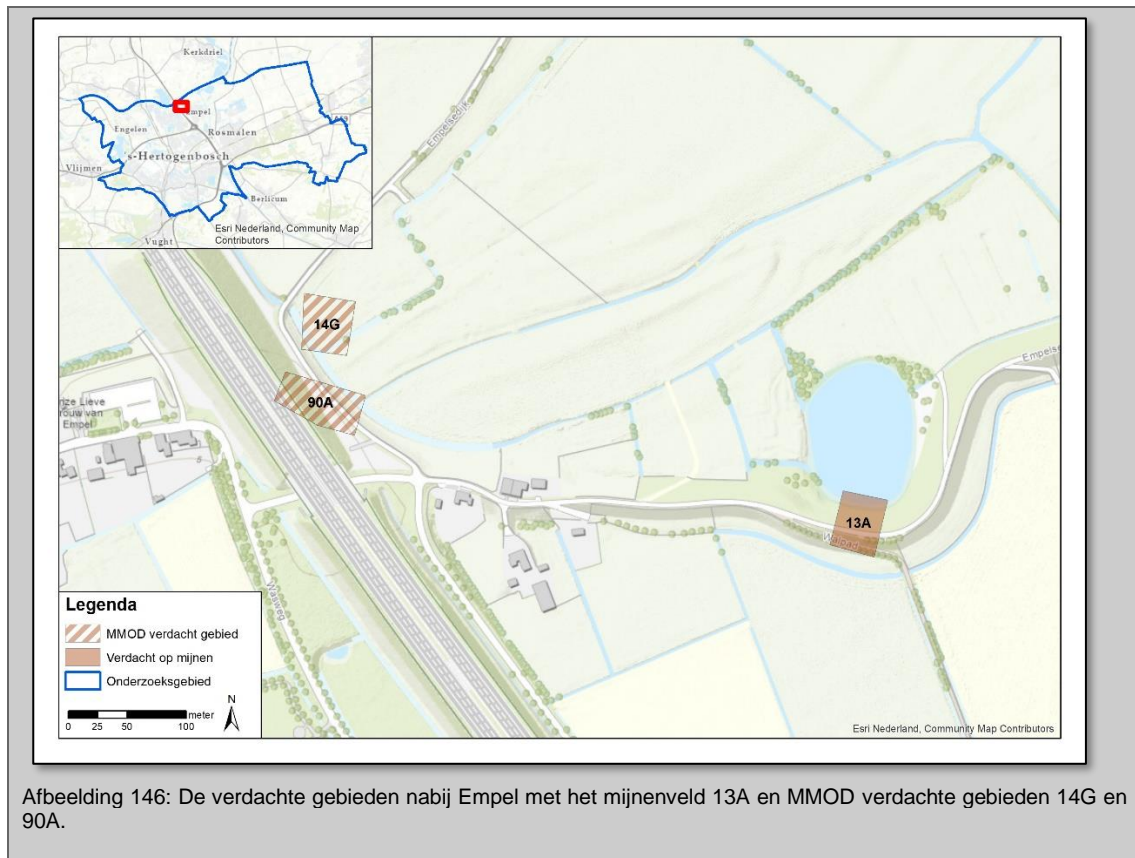
Empel

In het geallieerde mijnenveld 13A waren 17 x A/P mijnen MK1 gelegd. Op 9 oktober 1945 werden er elf mijnen geruimd. Mijnenveld werd door geallieerde soldaten gelegd op 21 februari 1945 (8 mijnen in binnenrij en 9 mijnen in buitenrij). De mijnen werden op de rand van de dijk aangebracht. Boeren hadden twee mijnen opgeruimd en een koe was op een derde mijn gelopen. Er worden nog drie mijnen vermist. Er heeft geen opvolgend onderzoek plaatsgevonden.

MMOD verdachte gebieden 14G (11 N.W.) en 90A

Empel

14G - Bij 14G zouden 13 x A/P mijnen zijn gelegd. Op 10 oktober 1944 werden er 12 mijnen geruimd. Eén mijn werd niet gevonden. In het MMOD verdachte gebied 90A werden 13 x A/P mijnen Mka gelegd. Op 3 juli 1946 werd er gezocht, er werden echter geen mijnen gevonden. Drie mijnen zouden reeds geruimd zijn. Dit komt neer op tien missende mijnen. Er heeft geen opvolgend onderzoek plaatsgevonden.

Afbeelding 146: De verdachte gebieden nabij Empel met het mijneveld 13A en MMOD verdachte gebieden 14G en 90A.

Hoofdsort	Subsoort	Kaliber (nationaliteit)	Ontsteker	Hoeveelheden	Verschiijngs-vorm
Mijnen	A/T mijnen	Brits	Mechanische drukontsteker	Enkelen	Gelegd

Gebeurtenis

Mijneveld 89A (11 N.W.)

Empel

In het mijneveld werden 4 x A/P mijnen MK1 gelegd. Op 2 april 1946 werden er 4 x mijnen 42 en 1 x S-mijn 35 gevonden. De 4 A/P mijnen werden echter niet gevonden, volgens burgers zouden deze mijnen reeds zijn geruimd. Er heeft geen opvolgend onderzoek plaatsgevonden.

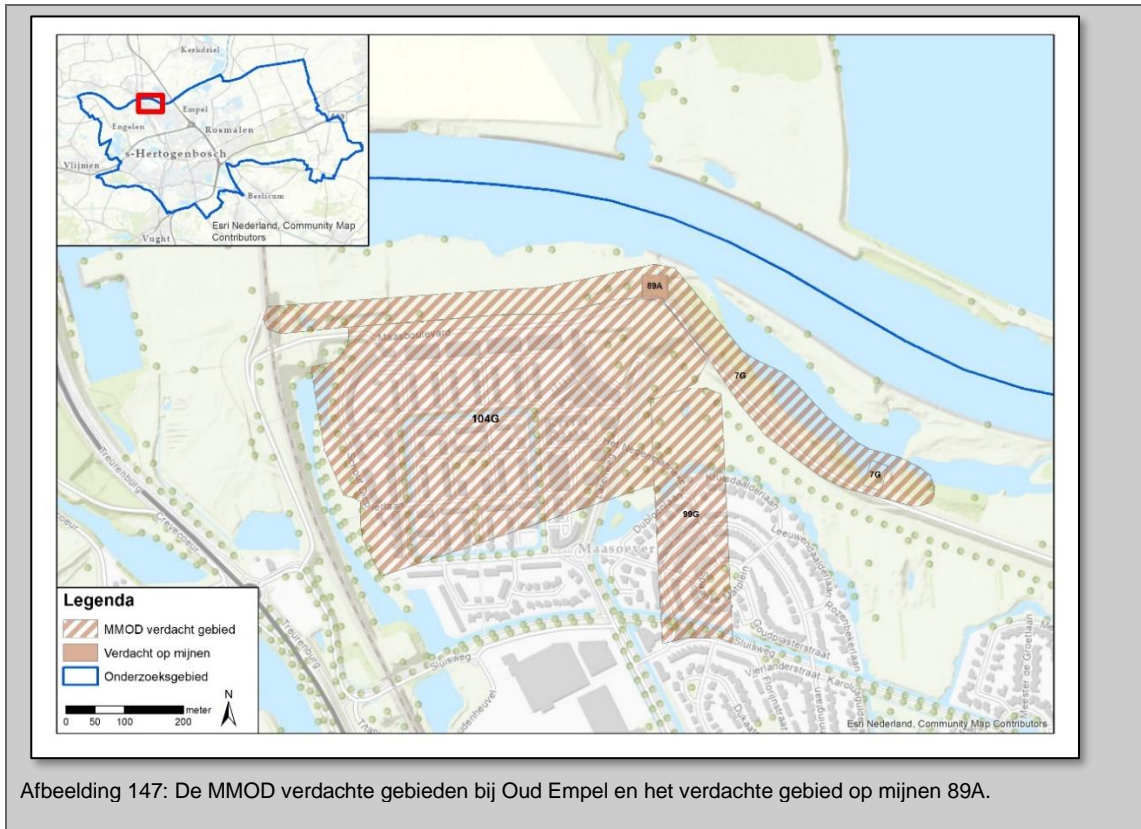
MMOD verdachte gebieden 7G (11 N.W.), 99G (11 N.W.) en 104G (11 N.W.)

Empel

7G - In het MMOD verdachte gebied 7G zijn een onbekend aantal mijnen gelegd. Op 10 oktober 1945 werd er niets gevonden, op 7 november 1945 werden er 2 x Tellerminen 42 en 3 x S-mijnen 35 gevonden. Op 2 augustus 1946 werd er nogmaals gezocht en werd er één Schümine gevonden. Van 29 augustus tot 26 september 1947 werden er 4 S-mijnen gevonden. Het talud van de Maasdijk tussen de kom van Empel en de spoorbrug nabij het Halfhuis werd afgezocht. Er heeft geen opvolgend onderzoek plaatsgevonden.

99G - In het MMOD verdachte gebied 99G werd een onbekend aantal mijnen gelegd. Van 29 augustus tot 29 september 1947 werd het mijneveld afgezocht en er werden 3 x Riegelminen gevonden. De reden van het onderzoek was een tractor welke op een mijn was gereden. Er heeft geen opvolgend onderzoek plaatsgevonden.

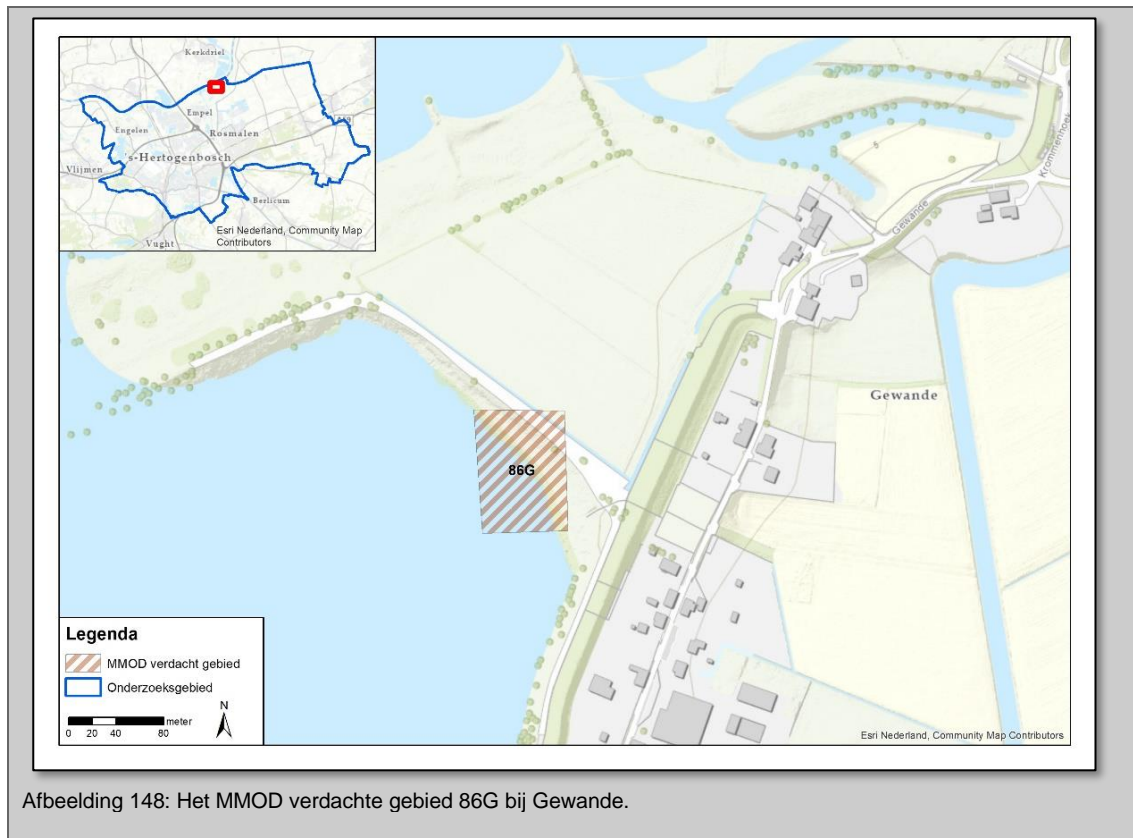
104G - In het MMOD verdachte gebied 104G werd een onbekend aantal mijnen gelegd. Op 12 november 1945 werden 7 x S-mine 35, 2 x Riegelminen en 1 x Tellermine gevonden in een tankval nabij de dijk. Van 29 augustus tot 26 september 1947 werd het veld opnieuw doorzocht, ditmaal werd er niets gevonden. Desondanks is het gebied als verdacht aangemerkt, omdat het aantal mijnen onbekend is en gezien de grote hoeveelheid mijnen.

Afbeelding 147: De MMOD verdachte gebieden bij Oud Empel en het verdachte gebied op mijnen 89A.

Hoofdsort	Subsoort	Kaliber (nationaliteit)	Ontsteker	Hoeveelheden	Versijnings-vorm
Mijnen	A/T mijnen	Brits	Mechanische drukontsteker	Enkelen	Gelegd
	Tellerminen	Duits	Drukontsteker	Enkelen	Gelegd
	Riegelminen	Duits	Trekontsteker	Enkelen	Gelegd
	S-mijnen	Duits	Drukontsteker	Enkelen	Gelegd
	Schüminen	Duits	Trekontsteker	Enkelen	Gelegd

Gebeurtenis
MMOD verdachte gebied 86G (11 N.W.)
Gewande
 Er zijn een onbekend aantal mijnen aangelegd bij 86G. Op 9 oktober 1945 werden er 47 x Tellerminen geruimd. Op 2 april 1946 werd er opnieuw gezocht, hierbij werd niets gevonden. Omdat het aantal mijnen onbekend is, is het door de MMOD vastgestelde verdachte gebied aangehouden.

Afbeelding 148: Het MMOD verdachte gebied 86G bij Gewande.

Hoofdsort	Subsoort	Kaliber (nationaliteit)	Ontsteker	Hoeveelheden	Verschijs-vorm
Mijnen	Tellerminen	Duits	Drukontsteker	Enkelen	Gelegd

Gebeurtenis

Mijnenveld 41G (11 S.W. 66)

Ertveld

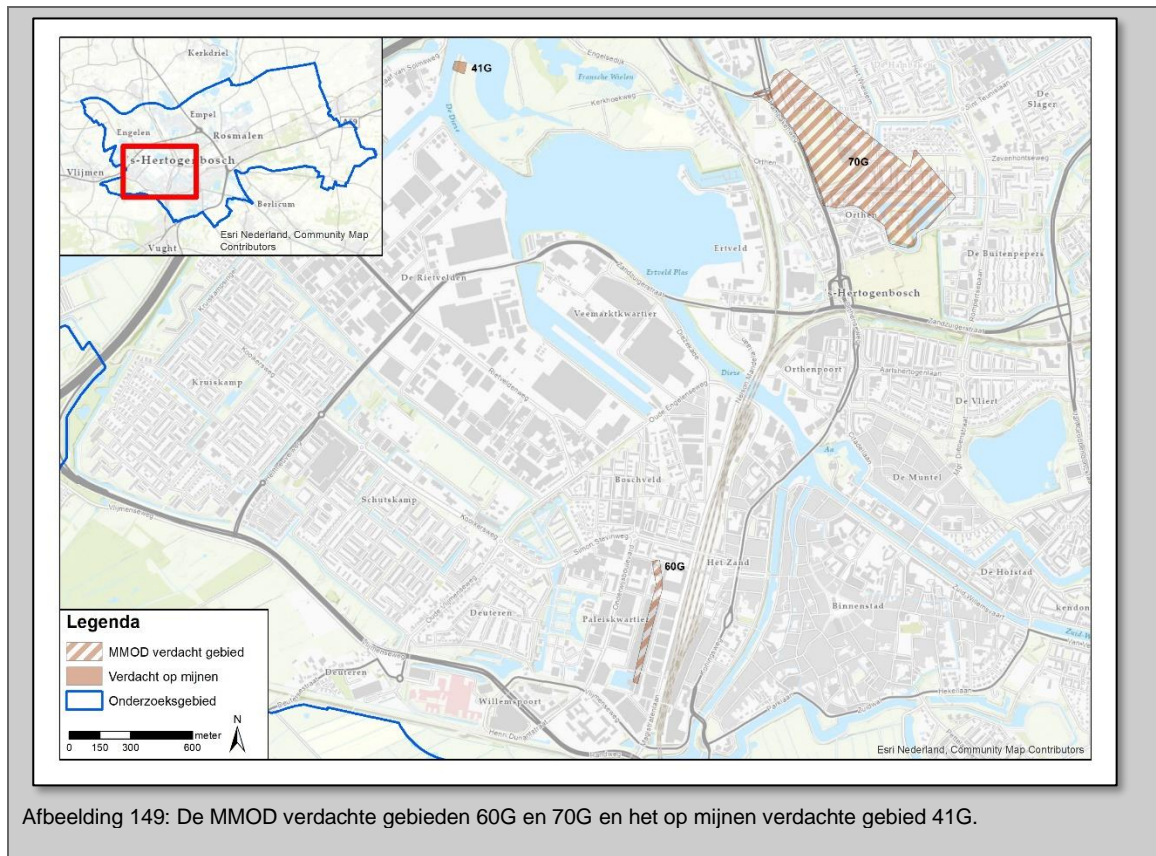
In het mijnenveld waren 6 x Tellerminen 42 gelegd. Op 19 oktober 1945 werd het veld doorzocht, er werd niets gevonden. Er heeft geen opvolgend onderzoek plaatsgevonden.

MMOD verdachte gebied 60G (11 S.W. 114A) en 70G

Het Zand en Orthen

60G - In het MMOD verdachte gebied 60G werd een onbekend aantal mijnen gelegd. Op 19 oktober 1945 werd er één Tellermine 35 gevonden. Na dit onderzoek is geen opvolgend onderzoek uitgevoerd waarbij géén mijnen werden gevonden.

70G - In het mijnenveld werd een onbekend aantal mijnen gelegd. Op 19 oktober 1945 werden er 26 x Schüminen, 31 x Tellerminen en 1 x Holzmine gevonden. Er heeft geen opvolgend onderzoek plaatsgevonden.

Afbeelding 149: De MMOD verdachte gebieden 60G en 70G en het op mijnen verdachte gebied 41G.

Hoofdsort	Subsoort	Kaliber (nationaliteit)	Ontsteker	Hoeveelheden	Versijnings-vorm
Mijnen	Tellerminen	Duits	Drukontsteker	Enkelen	Gelegd
	Holzminen	Duits	Trekontsteker	Enkelen	Gelegd
	Schüminen	Duits	Trekontsteker	Enkelen	Gelegd

Gebeurtenis

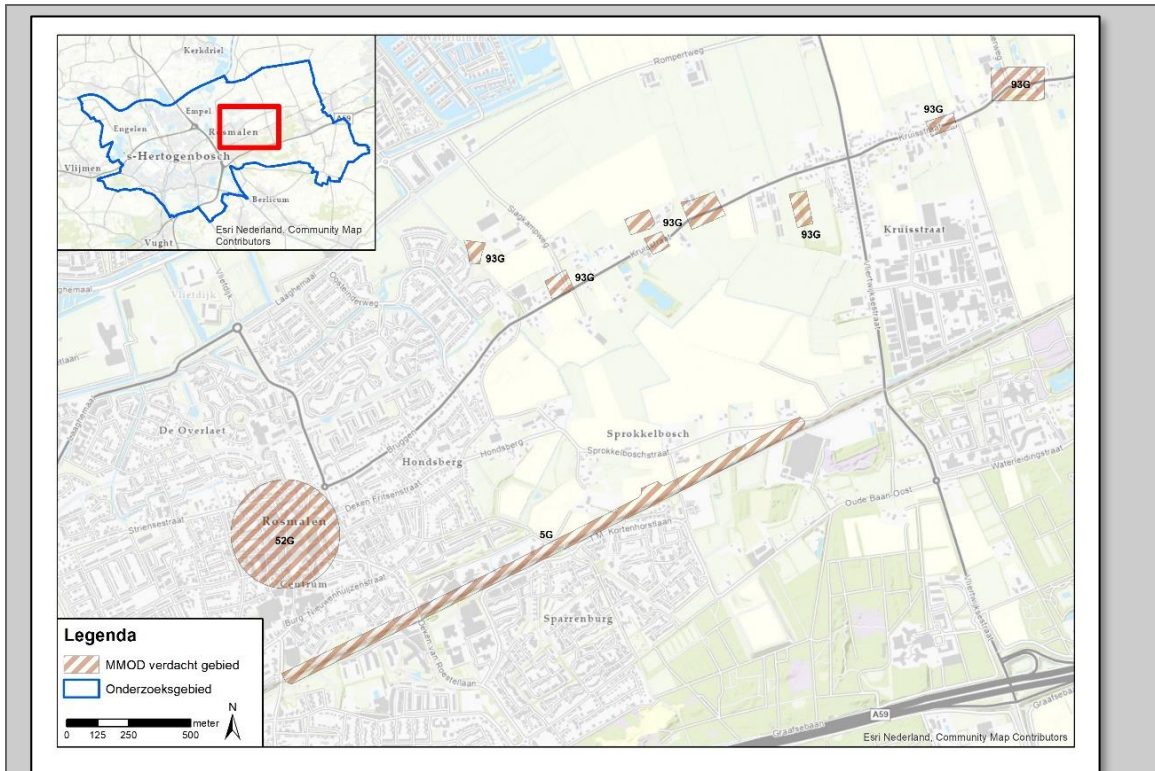
MMOD verdachte gebieden 5G (11 S.W.), 52G (11 S.W.) en 93G (11 S.W.)

Rosmalen - Nuland

5G – Een onbekend aantal Tellerminen was aangelegd in dit veld. Op 18 oktober 1945 werden er 3 x A/T mijnen Mark 2, 3 x S-mijnen en 1 x Schümine 42 geruimd. Er heeft geen opvolgend onderzoek plaatsgevonden.

52G – In 52G is een onbekend aantal mijnen gelegd. Op 23 oktober 1945 werden er 19 x Tellerminen 42, 2 x S-mijnen 35, 1 x Tellermine 43 en 1 x Riegelmijn 43 geruimd. Mogelijk was hier een dumplocatie voor OO. Er heeft geen opvolgend onderzoek plaatsgevonden.

93G – Het is onbekend hoeveel mijnen gelegd zijn in dit veld. Tijdens een onderzoek lopende van 19 oktober tot 22 oktober 1945 werden er 80 x Schüminen 42, 2 x S-mijnen en 11 x Holzminen geruimd. Er heeft geen opvolgend onderzoek plaatsgevonden.

Afbeelding 150: De MMOD verdachte gebieden bij Rosmalen en de Kruisstraat.

Hoofdsort	Subsoort	Kaliber (nationaliteit)	Ontsteker	Hoeeelheden	Versijnings-vorm
Mijnen	Tellerminen	Duits	Drukontsteker	Enkelen	Gelegd
	Schüminen	Duits	Trekontsteker	Enkelen	Gelegd
	Riegelminen	Duits	Trekontsteker	Enkelen	Gelegd
	Holzminen	Duits	Trekontsteker	Enkelen	Gelegd

Gebeurtenis

MMOD verdachte gebieden 7G, 8G, 9G, 10G, 20G (11 N.W.), 76G (11 S.W.), 93G en 94G

Nuland

7G – Het mijneveld 7G bestond uit meerdere deelgebieden welke later zijn samengevoegd. Het is niet meer te achterhalen welk deelveld welke gebied is. In één deelgebied van 7G werden 90 Schüminen gelegd. Op 16 oktober 1945 werd het veld doorzocht, er werden echter geen mijnen gevonden. Vermoedelijk was het veld reeds eerder geruimd. In een ander deelgebied van 7G werden 8 x S-mijnen gevonden op 16 oktober 1945. Er heeft geen opvolgend onderzoek plaatsgevonden.

8G – In één deelgebied van 8G waren 8 x Holzminen gelegd. Tijdens een zoekactie op 17 oktober 1945 werden geen mijnen gevonden. In een ander veld van 8G werden 11 x Schüminen, 4 x Schüminen (Brits) en 4 x Holzminen gevonden op dezelfde datum. Er heeft geen opvolgend onderzoek plaatsgevonden.

9G – Een onbekend aantal Tellerminen en Holzminen zouden zijn aangelegd in één deelveld van 9G. Op 19 oktober 1945 werd het veld doorzocht, er werden 17 x Schüminen 42 en 1 x Holzmine gevonden. In een ander deelveld van 9G zouden een onbekend aantal mijnen zijn gelegd en op een latere datum A/T mijnen. Het is onbekend wanneer dit veld werd doorzocht. Er heeft geen opvolgend onderzoek plaatsgevonden.

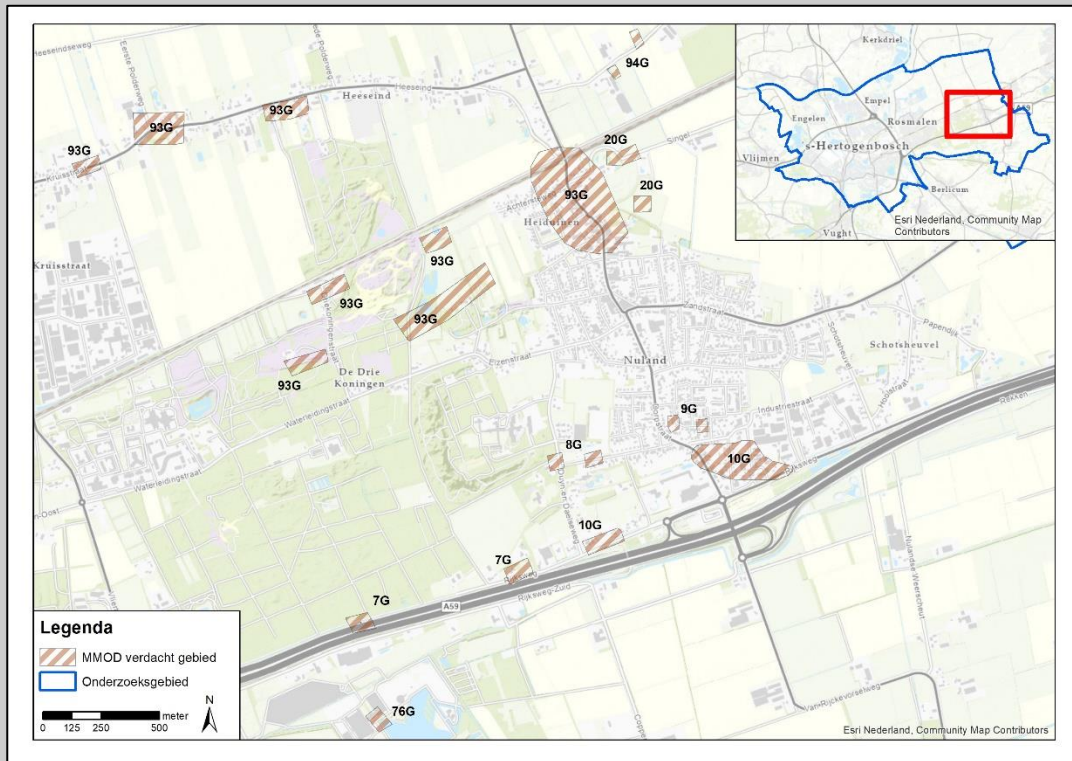
10G – In één deelgebied van 10G zouden een onbekend aantal Tellerminen en Holzminen zijn gelegd. Op 18 oktober 1945 werden hier 2 x Tellerminen 42 en 3 x Holzminen gevonden. In een ander deelveld zouden 7 x Tellerminen 42 zijn gelegd. Deze werden tijdens een zoekactie op 18 oktober 1945 niet gevonden. In een derde deelveld zouden 2 x Schüminen zijn gelegd. Ook deze werden niet gevonden tijdens de zoekactie op 18 oktober 1945. In een vierde deelveld zouden 8 x Holzminen zijn gelegd. Tijdens een zoekactie op 17 oktober 1945 werden deze mijnen niet gevonden. Er heeft geen opvolgend onderzoek plaatsgevonden.

20G – Bij 20G zouden mijnen en boobytraps zijn gelegd, het is onbekend hoeveel. Op 24 oktober 1945 werd er tijdens een zoekactie OO gevonden, maar geen mijnen. Op 25 oktober 1945 en 2 juli 1946 werden er opnieuw gezocht, er werd echter tijdens beide zoekacties niets gevonden. Op 2 juli 1946 was een boer met een tractor op een mijn gereden, vermoedelijk een Tellermine. Op 30 juli 1946 werd er opnieuw gezocht en er werd 1 x Holzmine gevonden. Er heeft geen opvolgend onderzoek plaatsgevonden.

76G – Een onbekend aantal mijnen werd gelegd in dit veld. Op 16 oktober 1945 werden er 8 x Tellerminen 42 en 8 x Holzminen geruimd. Na dit onderzoek is geen opvolgend onderzoek uitgevoerd waarbij géén mijnen werden gevonden.

93G – Het is onbekend hoeveel mijnen gelegd zijn in dit veld. Tijdens een onderzoek lopende van 19 oktober tot 22 oktober 1945 werden er 80 x Schüminen 42, 2 x S-mijnen en 11 x Holzminen geruimd. Er heeft geen opvolgend onderzoek plaatsgevonden.

94G – Een onbekend aantal mijnen zouden zijn gelegd in dit veld. Op 19 oktober 1945 werden er 76 x Schüminen en 13 houtenmijnen geruimd. Er heeft geen opvolgend onderzoek plaatsgevonden.

Afbeelding 151: De MMOD verdachte gebieden nabij Nuland en de Kruisstraat.

Hoofdsort	Subsoort	Kaliber (nationaliteit)	Ontsteker	Hoeveelheden	Versijnings-vorm
Mijnen	Tellerminen	Duits	Drukontsteker	Enkelen	Gelegd
	Schüminen	Duits	Trekontsteker	Enkelen	Gelegd
	Riegelminen	Duits	Trekontsteker	Enkelen	Gelegd
	Holzminen	Duits	Trekontsteker	Enkelen	Gelegd

Gebeurtenis

Mijnenveld 13G (11 S.W.)

Kom Vinke

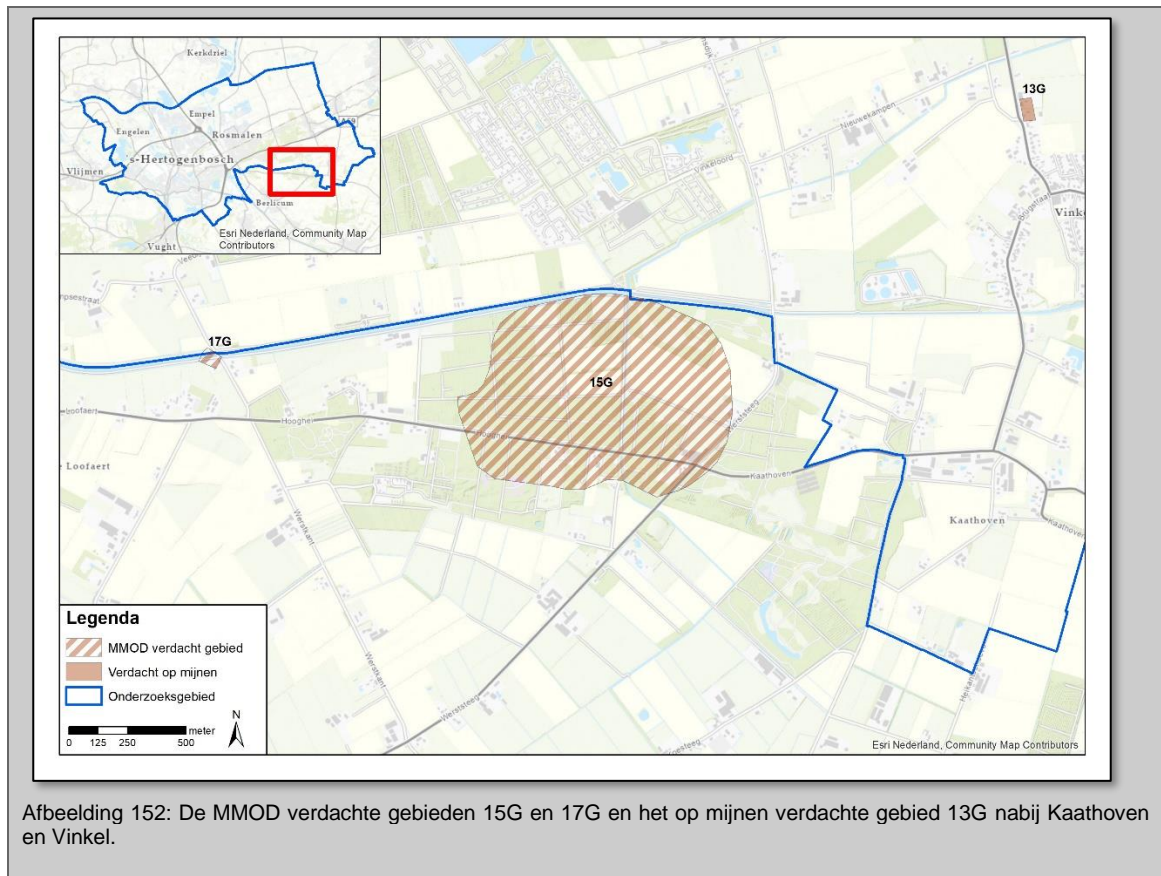
In het mijnenveld waren 13 x Tellerminen gelegd. Op 19 oktober 1945 werd het veld doorzocht, er werden geen mijnen gevonden. Er heeft geen opvolgend onderzoek plaatsgevonden.

MMOD verdachte gebieden 15G en 17G

Landelijk gebied Vinke

15G - In het verdachte gebied 15G waren een onbekend aantal mijnen gelegd. Op 16 oktober 1945 werden er 2 x Beobmijnen [sic], 12 x Tellerminen en 2 x Houtenmijnen gevonden. Vermoedelijk ging het om een dumplocatie. Er heeft geen opvolgend onderzoek plaatsgevonden.

17G – Een onbekend aantal mijnen zouden zijn gelegd op deze locatie. Op 16 oktober 1945 werden er 4 x Tellerminen 42 gevonden. Er heeft geen opvolgend onderzoek plaatsgevonden.

Afbeelding 152: De MMOD verdachte gebieden 15G en 17G en het op mijnen verdachte gebied 13G nabij Kaathoven en Vinkel.

Hoofdsort	Subsoort	Kaliber (nationaliteit)	Ontsteker	Hoeveelheden	Versijnings-vorm
Mijnen	Tellerminen	Duits	Drukontsteker	Enkelen	Gelegd
	Holzminen	Duits	Trekontsteker	Enkelen	Gelegd

Gebeurtenis

Mijnenveld 44G (10 S.E.)

Moerputten

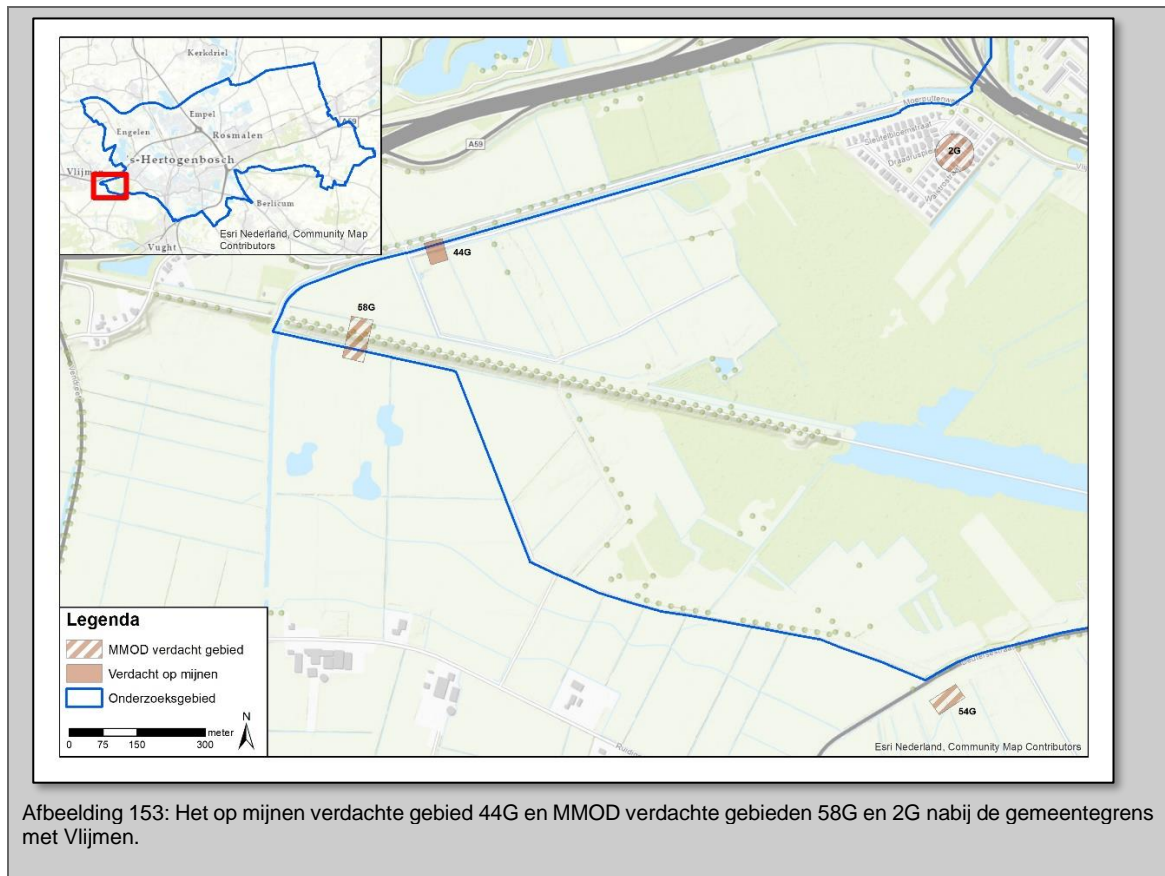
In dit mijnenveld waren 10 Riegelmijnen 43 gelegd. Op 2 juli 1945 werd het mijnenveld doorzocht, maar er werd niets gevonden. Vermoedelijk zou het mijnenveld reeds zijn geruimd er is echter geen tweede onderzoek uitgevoerd.

MMOD verdacht gebied 2G en 58G

Moerputten

2G – Er zouden 20 x Riegelmijnen zijn gelegd. Op 29 oktober 1945 werd het veld doorzocht, er werden echter geen mijnen gevonden.

58G – Volgens inlichtingen zouden er op deze locatie 20 x Tellerminen 42/43 liggen. Tijdens een zoekactie werden er echter 21 x Tellerminen gevonden op 11 oktober 1945. Er heeft geen opvolgend onderzoek plaatsgevonden.

Afbeelding 153: Het op mijnen verdachte gebied 44G en MMOD verdachte gebieden 58G en 2G nabij de gemeentegrens met Vlijmen.

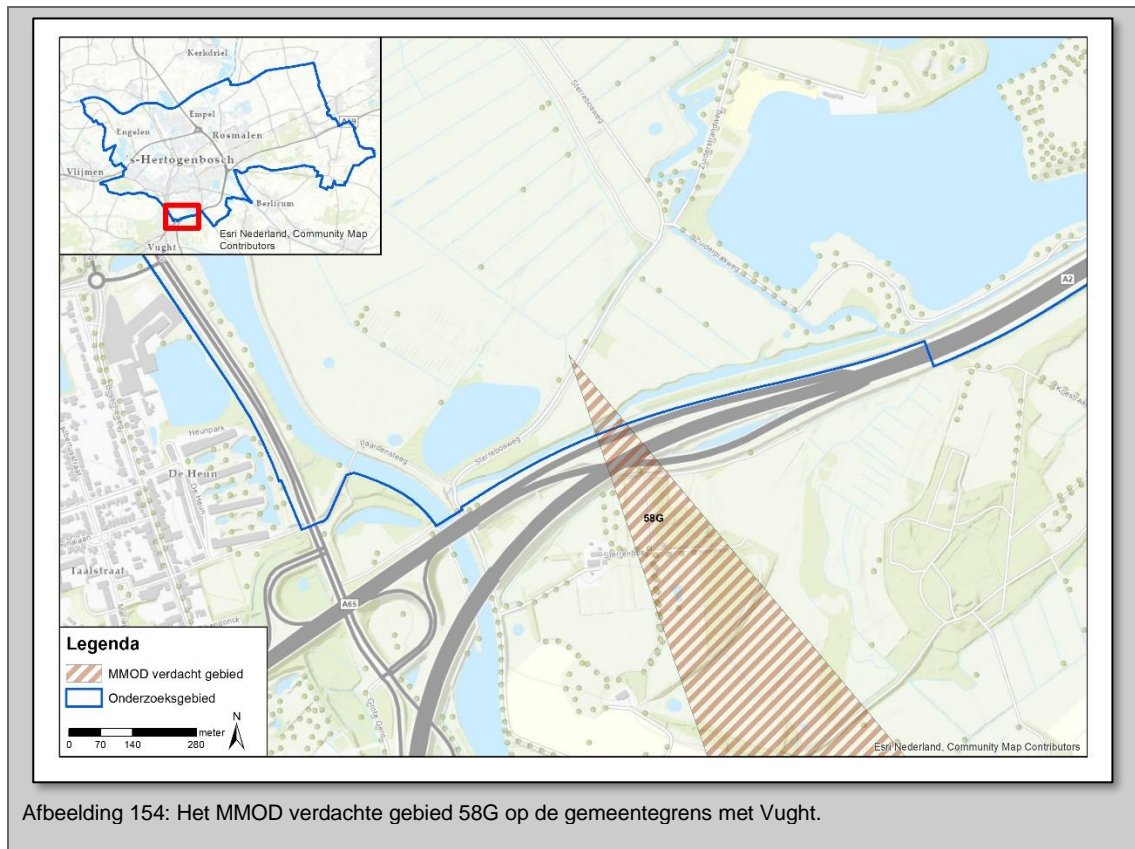
Hoofdsoort	Subsoort	Kaliber (nationaliteit)	Ontsteker	Hoeveelheden	Versijnings-vorm
Mijnen	Tellerminen	Duits	Drukontsteker	Enkelen	Gelegd
	Rieglmijnen	Duits	Trekontsteker	Enkelen	Gelegd

Gebeurtenis

MMOD verdacht gebied 58G (11 S.W.)

Zuid

Er zouden Schüminen liggen in dit MMOD verdachte gebied. Tijdens een zoekactie op 17 oktober 1945 werden er 12 x Schüminen gevonden. Er heeft geen opvolgend onderzoek plaatsgevonden.

Afbeelding 154: Het MMOD verdachte gebied 58G op de gemeentegrens met Vught.

Hoofdsort	Subsoort	Kaliber (nationaliteit)	Ontsteker	Hoeveelheden	Verschijsvorm
Mijnen	Schüminen	Duits	Trekonsteker	Enkelen	Gelegd

4.3.10 Verdacht gebied Sint Jozefhuis

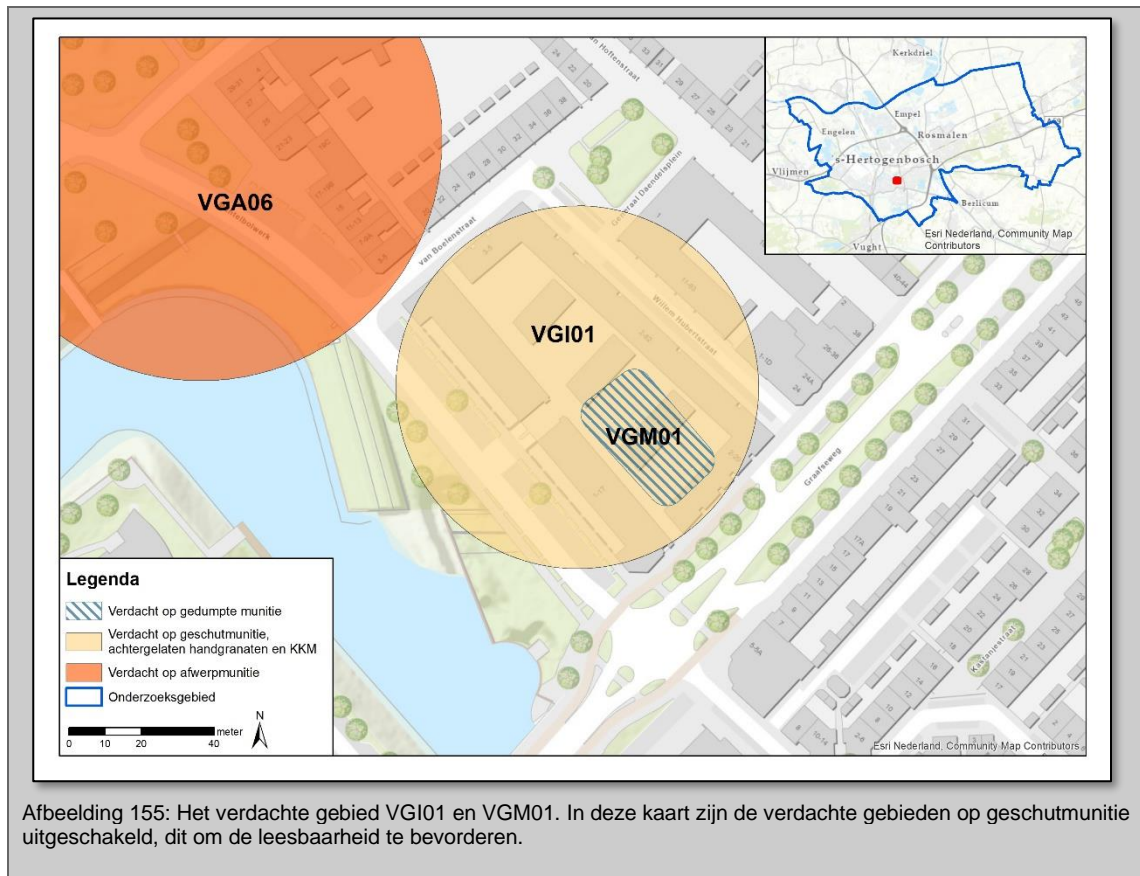
Gebeurtenis
11 mei 1940 [RAP_400511E, RAP_401001A]
VGI01 en VGM01

Historische context
 Om circa 19.00 uur trokken de eerste Duitse infanterie en gepantserde eenheden 's-Hertogenbosch binnen via de Graafseweg. Aan de Graafseweg, bij het Sint Jozefhuis, ontstond een vuurgevecht tussen Nederlandse en Duitse eenheden. Ook werd er gevochten met granaten en rookgranaten (Duits). Het is bekend dat in het Sint Jozefhuis ook niet ontplofte granaten zijn begraven in de tuin welke werden gevonden tussen de muren van het pand. Ook is bekend uit historische foto's dat het Sint Jozefhuis zwaar was getroffen door Duitse granaten.

MORA's
 Nabij het Sint Jozefhuis zijn geen MORA's bekend.

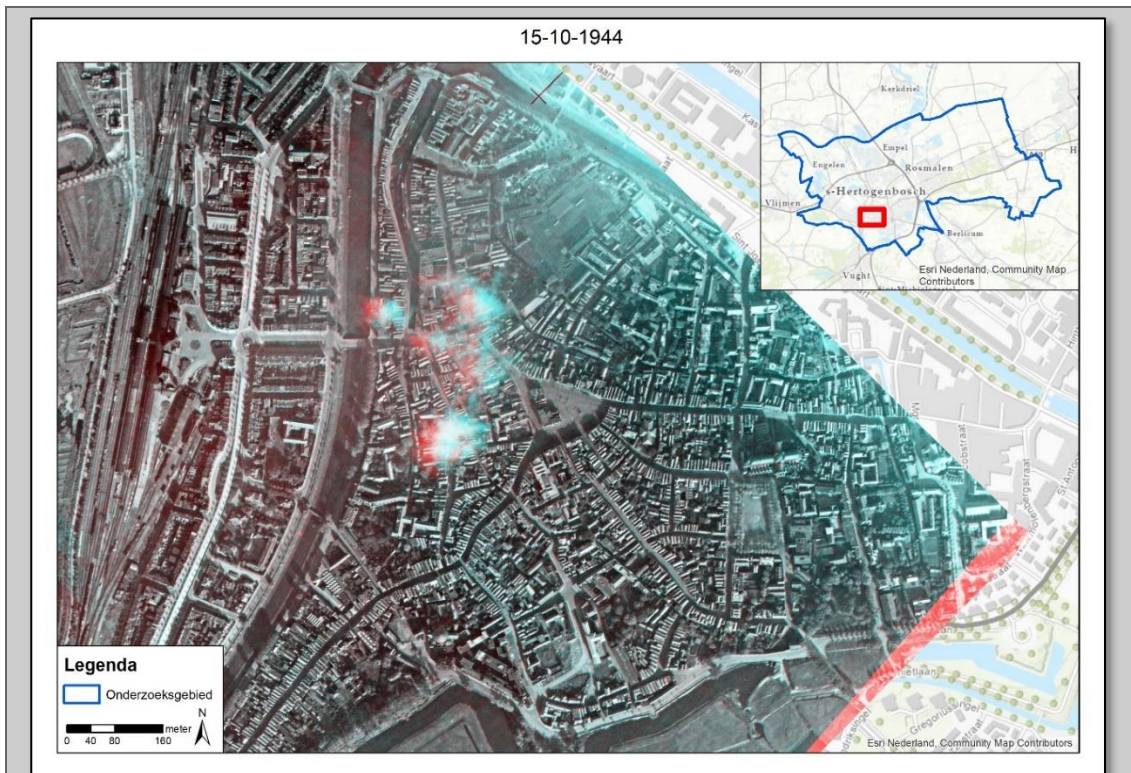
Hoofdsort	Subsoort	Kaliber (nationaliteit)	Ontsteker	Hoeveelheden	Verschijsvorm
Geschutmunitie	Brisant	3,7 en 7,5 cm (Duits)	n.v.t	Enkelen	Verschoten

Horizontale afbakening
 VGI01 en VGM01 zijn situationeel afgebakend conform de richtlijnen van het CS-VROO. Rondom het Sint Jozefhuis is een buffer van 25 meter getrokken en binnen de tuin is een verdacht gebied afgebakend op gedumpte OO.

4.3.11 Verdachte gebieden Diezebrug, Brugplein en Meelfabriek

Gebeurtenis
24 oktober 1944 [RAP_441024O04, RAP441024Q, RAP_441024O02]

Afbeelding 156: Een 3D foto van de binnenstad van 's-Hertogenbosch op 15 oktober 1944, voor Operation Alan.

Gedumpte OO

Historische context

Britse militairen van de *1/5 Battalion Welch Regiment* gooiden Duitse vernielingsladingen in het water naast de brug. Volgens ooggetuigen waren de Britse eenheden in de pijlers van de Diezebrug geklommen en gooiden "dingen" in het water.

VGI05

Historische context

Britse eenheden van de *1/5 Battalion Welch Regiment* die de Diezebrug waren overgestoken groeven zich in aan het einde van de brugafslag bij het Brugplein. Bij het Brugplein werden de Britse eenheden zwaar door Duitse eenheden beschoten, onder andere met Tracer munitie. Ook werden de Britse eenheden beschoten door een Duitse tank. De Britse posities werden zwaar beschoten door mortieren, granaten en praktisch ieder wapen die de Duitse eenheden hadden, zoals met een 7,5 cm anti-tank wapen. De Duitse tegenaanvalen waren zo groot, dat vrijwel de "whole company was wiped out".

VGG01

Historische context

Na de Duitse overmacht op het Brugplein, vluchtte de Britse militairen de nabijgelegen meelfabriek in gevlucht, nadat de Diezebrug was opgeblazen. Duitse *Fallschirmjäger* eenheden vielen hen aan met ei- en steelhandgranaten. De Britse eenheden onder dekking van hun rookgranaten, probeerden de meelfabriek te ontvluchten door de Dieze over te steken. Eenmaal buiten werden zij echter aangevallen door handgranaten van Duitse eenheden in de fabriek en vanaf de overzijde van de Dieze werden zij beschoten door Duitse soldaten.

De volgende eenheden waren betrokken tijdens de gevechten bij de Diezebrug, Brugplein en Meelfabriek:

- *1/5 Battalion Welch Regiment*
- *Fallschirmjäger-eenheden*

MORA's

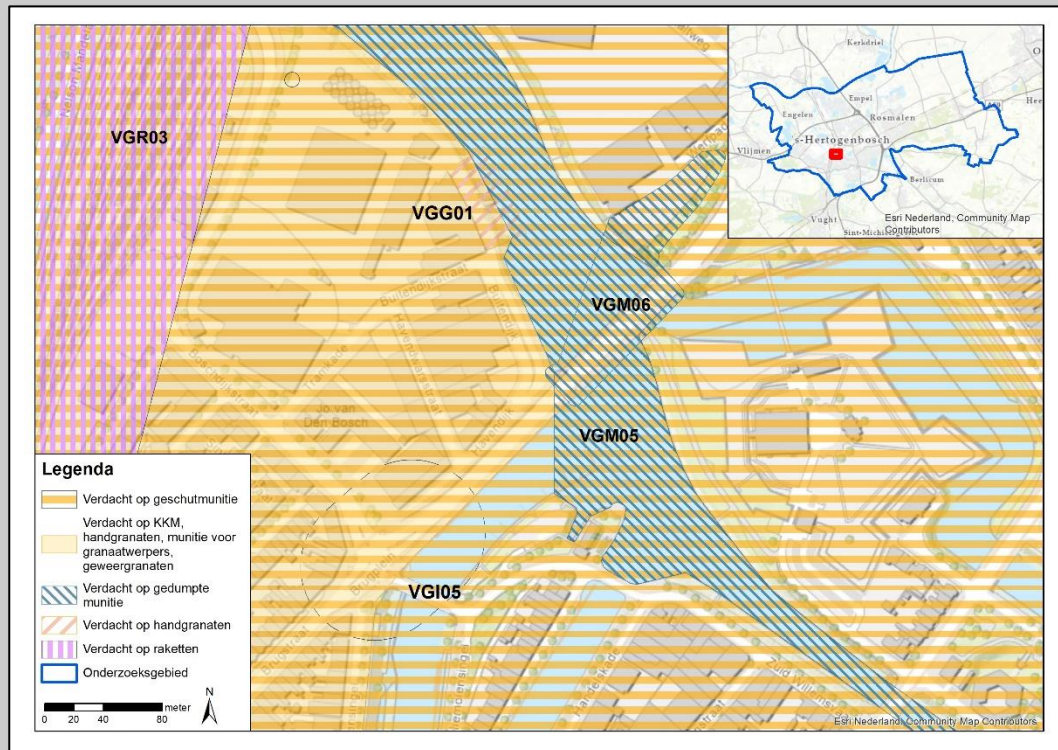
Van de binnenstad van 's-Hertogenbosch zijn slechts weinig MORA's bekend. Het is aannemelijk dat veel van de aangetroffen OO op straat vrij direct naar de gevechten zijn opgeruimd. Hier zijn echter geen gegevens van bekend.

Hoofdsort	Subsoort	Kaliber (nationaliteit)	Ontsteker	Hoeveelheden	Verschijningsvorm
Geschutmunitie	Brisant	(Duits)	n.v.t	Enkelen	Verschoten
KKM	Diversen	(Duits)	n.v.t	Honderdtallen	Verschoten
Handgranaten	Aanvals	Steelhandgranaat (Duits)	Wrijving en trek ontstekers	Enkelen	Gegooid
		Eihandgranaat (Duits)			

Hoofdsort	Subsoort	Kaliber (nationaliteit)	Ontsteker	Hoeveelheden	Verschijningsvorm
	Rook WP	No. 77 (Brits)	Schok alzijdig	Enkelen	Gegoooid
Vernielingsladingen	Divers	(Duits)		Enkelen	Gedumpt

Horizontale afbakening

De intensiteit van de Duitse beschietingen bij het Brugplein waren van zeer grote omvang. Zodoende is ervoor gekozen om de afrit van de Diezebrug, zoals waargenomen op de luchtfoto's, waar de Britse eenheden ingegraven zaten af te bakenen met 50 meter. De Diezekant van de meelfabriek is gebufferd met 30 meter. Voor de gedumpte OO is gekozen om 5 meter af te bakenen. De motivatie hiervoor is omdat het aannemelijk is dat de Britse eenheden, in grote haast om de Diezebrug veilig te stellen, de vernielingsladingen zo snel mogelijk in het water hebben laten vallen.

Afbeelding 157: De verdachte gebieden bij de Diezebrug, Brugplein en meelfabriek.

4.3.12 Verdachte gebieden 't Zand, Willemsbrug en Wilhelminabrug

Gebeurtenis

Ongecontroleerde explosie VGE01 en VGE02

25 oktober 1944

Willemsbrug en Wilhelminabrug

Duitse eenheden probeerden de Wilhelminabrug en Willemsbrug op te blazen door middel van vliegtuigbommen. Van de Willemsbrug is bekend via een foto dat er een krater in de brug was geslagen. Het opblazen van de Wilhelminabrug was ook niet gelukt, hoewel de brandweer hier wel een melding van maakte. Op een foto is tevens een blindganger van een vliegtuigbom op de Wilhelminabrug te zien. Tijdens het oversteken, maakte de Britse eenheden melding dat zij vreemde explosieven zagen, die zij meden. Het is mogelijk dat tijdens deze ongecontroleerde explosies, blindgangers in het water zijn beland of achteraf zijn gedumpt. De pogingen de bruggen op te blazen gebeurde vanaf Duitse zijde chaotisch en onder grote tijdsdruk.

Grondgevechten VGG02 en VGI06

26 oktober 1944

Wilhelminabrug [RAP 441026P]

Britse eenheden van de 1/5 Battalion Welch Regiment stormden in de ochtend onder dekking van een Britse tank de Wilhelminabrug over. De intensiteit van de grondgevechten rondom de brug waren groot en de Britse eenheden werden onder andere beschoten door een Duitse SP gun welke bij het Stationsplein stond. Ook werden zij beschoten door Britse fosforgranaten en een Brengun (welke de Duitse eenheden buit hadden gemaakt tijdens de mislukte aanval op de Diezebrug). Er werden meerdere Duitse tegenaanvallen uitgevoerd om de brug weer in handen te krijgen. De Britse eenheden, door de grote Duitse tegenstand, konden niet verder oprukken en bleven de gehele dag op de hoek van de Havensingel. De intensiteit van de gevechten waren groot en de Britse eenheden beschreven dat het leek alsof de Duitse tegenstanders al hun munitie opschoten.

Willemsbrug

Vanwege de grote gevechten bij de Wilhelminabrug, trokken de Britse soldaten van de *East Lancs* en de *7th RWF* de Willemsbrug over. Echter, ook zij troffen Duitse weerstand aan waardoor zij gedwongen waren stand te houden op de hoek van der Does de Willeboissingel en niet verder konden doortrekken. De *East Lancs* hielden positie ten noordwesten van de brug.

't Zand

De zwaarste grondgevechten werden uitgevochten in de wijk 't Zand. Een grote Duitse tegenaanval vond plaats nabij het station en de gevechten werden als bijzonder zwaar ervaren door de Britse eenheden.

De volgende eenheden waren betrokken tijdens de gevechten:

- *1/5 Battalion Welch Regiment*
- *1st Battalion East Lancashire Regiment*
- *7th Royal Welch Fusiliers*
- *712 Infanterie Division*
- *Schwere Heeres Panzerjäger-Abteilung 559*
- *Feldersatzbataillon 347*
- *Kampfgruppe Ewald*
- *Fallschirmjäger-eenheden*

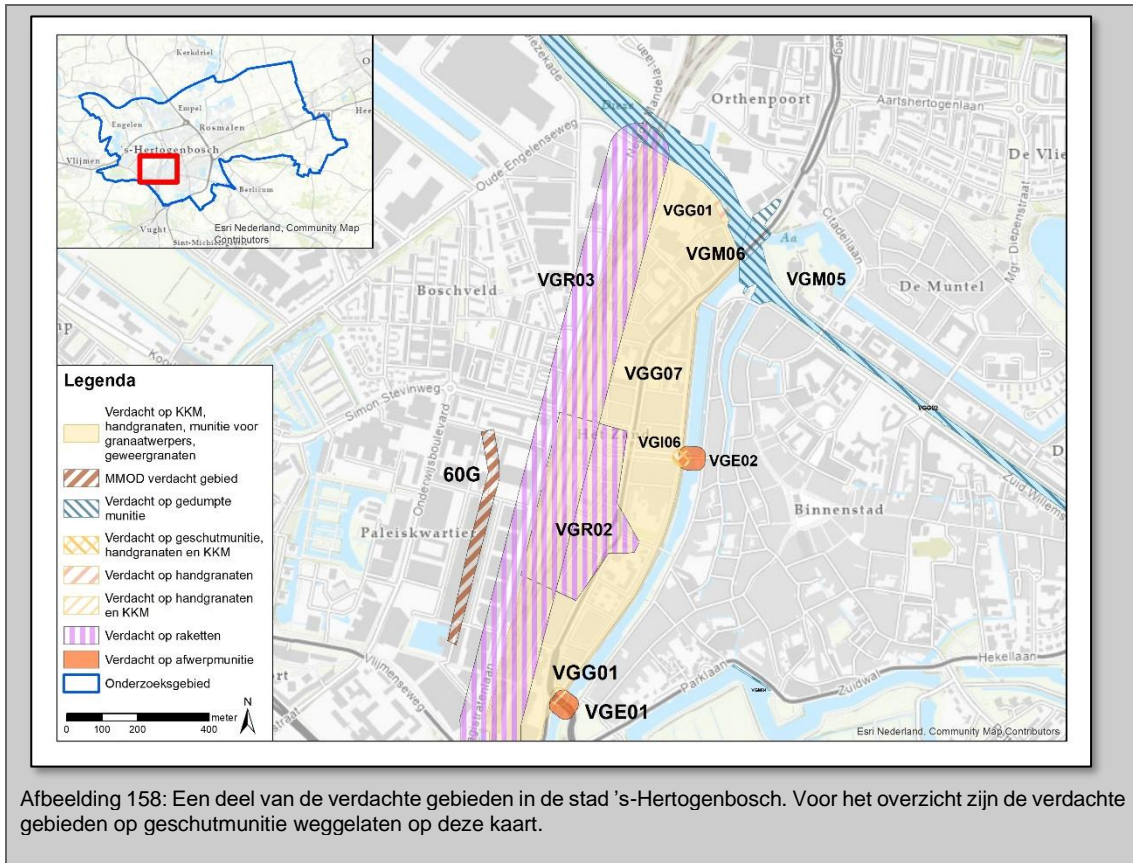
MORA's

Van de binnenstad van 's-Hertogenbosch zijn slechts weinig MORA's bekend. Het is aannemelijk dat veel van de aangetroffen OO op straat vrij direct naar de gevechten zijn opgeruimd. Hier zijn echter geen gegevens van bekend.

Hoofdsort	Subsoort	Kaliber (nationaliteit)	Ontsteker	Hoeveelheden	Verschijningsvorm
Afwerpmunitie	Brisant	50 kg SC50 (Duits)	n.v.t.	Enkele	Gedumpt/weggeslingerd
KKM	Divers	Divers	n.v.t.	Honderdtallen	Verschoten
Handgranaten	Aanvals	Steelhand-granaat (Duits)	Wrijving en trek ontstekers	Enkelen	Geworpen/gedumpt
	Rook WP	No. 77 (Brits)	Schok alzijdig	Enkelen	Geworpen/gedumpt
Munitie voor granaatwerpers	Antitankbrisant	Panzerfaust (Duits)	BB	Tientallen	Verschoten/gedumpt
	Antitankbrisant	PIAT (Brits)	PIBD	Enkelen	Verschoten/gedumpt
Geweergrenaten	Brisant	(Duits, Brits)		Enkelen	Verschoten/gedumpt

Horizontale afbakening

De beide bruggen zijn in de lengte met 25 meter afgebakend. De gehele wijk 't Zand is als verdacht afgebakend gezien de grote intensiteit van de gevechten.

4.3.13 Vernielingslading (VGV)

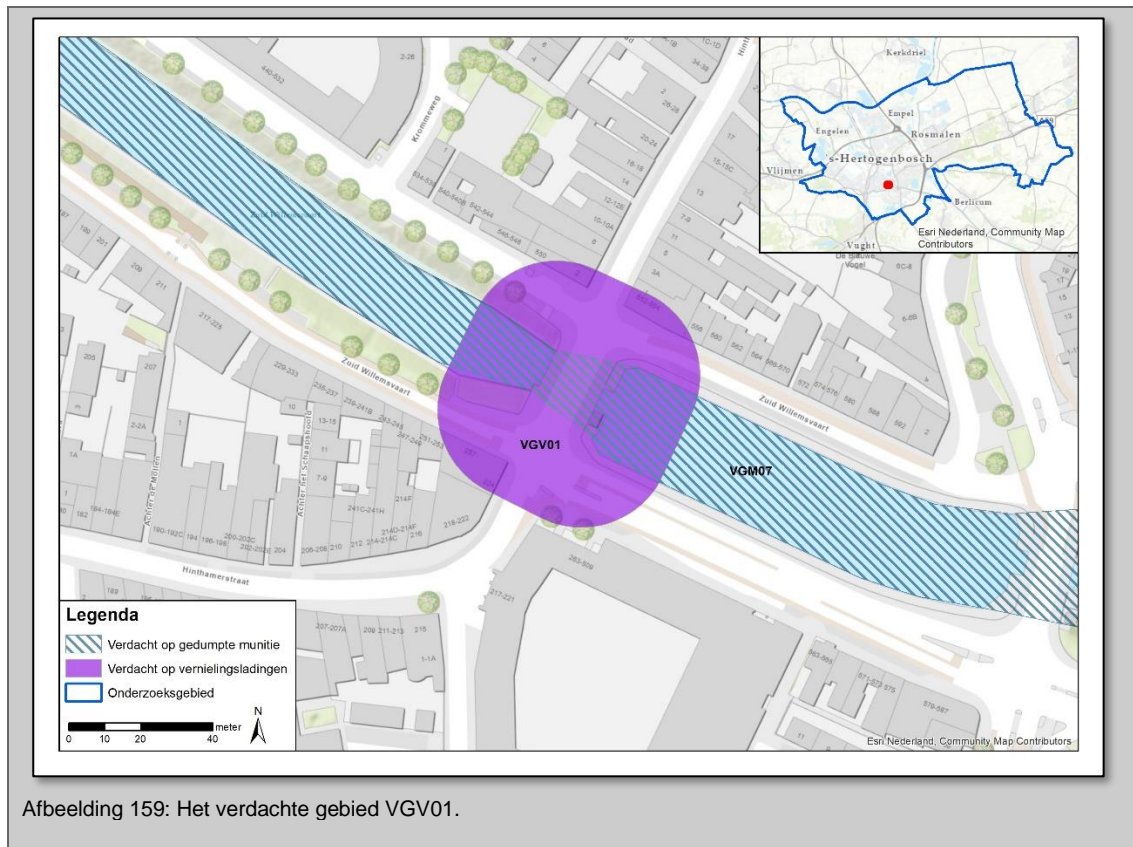
VGV01

Gebeurtenis
24 oktober 1944
 Hinthamerbrug [RAP_441024U01]

Historische context
 Lokale bronnen vertelden tevens dat een geallieerde tank, welke net de hefbrug (Hinthamerbrug) op was gereden, werd opgeblazen. Een Duitse militair met waarschijnlijk een pantservuist bracht de springstof op de brug tot ontploffing wat tot een explosie leidden. De tank stond in brand op de brug. Ook een herenhuis grenzend aan de Hinthamerbrug vatte vlam en stortte in.

Hoofdsort	Subsoort	Kaliber (nationaliteit)	Ontsteker	Hoeveelheden	Versijningsvorm
Vernielingsladingen		(Duits)		Enkelen	Weggeslingerd

Horizontale afbakening
 Omdat de vernielingsladingen niet systematisch zijn ontploft, maar met een Panzerfaust en in haast bestaat de kans dat OO is weggeslingerd. In de lengte van de brug is het water verdacht op vernielingsladingen (+5 meter geo afwijking).

Afbeelding 159: Het verdachte gebied VGV01.

4.4 Gegevens wapenuitrusting per divisie

Naast de aan te treffen hoofdsorten en subsoorten OO zijn de hoeveelheden OO, de verschijningsvorm OO alsmede de kalibers/gewichtsklassen OO, nationaliteit OO en ontstekingsinrichtingen (bij afwerpmunitie) per indicatie vastgesteld, ook als aanwijzingen in de geraadpleegde bronnen ontbreken. Dit gebeurt dan op basis van ervaringen met soortgelijke situaties. Tijdens *Operation Alan* werd de gehele *53rd Welsh Division* ingezet.

Division	Brigade	Regiment	Bewapening	
53 rd Welsh Division	71 st Infantry Brigade	4 th Battalion Royal Welch Fusiliers	2 inch 3 inch 6 Pdr PIAT Mills 36 handgranaten	Totaal divisie 283 stuks 60 stuks 78 stuks
		1 st Battalion Ox and Bucks		
		1 st Battalion Highland Light Infantry		
	158 th Infantry Brigade	7 th Battalion Royal Welch Fusiliers	Handgranaten No. 77 (fosfor)	Totaal divisie 36 stuks 71 stuks
		1 st Battalion East Lancashire Regiment		
		1/5 Battalion Welch Regiment		
	160 th Infantry Brigade	6 th Battalion Royal Welch Fusiliers	4.2 inch	Totaal divisie 16 stuks
		4 th Battalion Welch Regiment		
		2 nd Battalion Monmouthshire Regiment		
	Divisional troops	116 th Light Anti-Aircraft Regiment	25 pdr	Totaal divisie 72 stuks
		1 st Manchester Regiment	53 rd Regiment, Reconnaissance Corps	Totaal divisie 71 stuks 36 stuks 32 stuks
		81 st Field Regiment, Royal Artillery		
		83 rd Field Regiment, Royal Artillery		
133 rd Field Regiment, Royal Artillery		71 pdr 6 pdr	Totaal divisie 32 stuks 78 stuks	
71 st Anti-tank Regiment, Royal Artillery				

7 th Armoured Division	22 nd Armoured Brigade	5 th Royal Inniskilling Dragoon Guards	6 pdr 75 mm Crocodile tanks
		5 th Battalion Royal Tank Regiment	6 pdr 75 mm
9 th Infantry Division	28 th Infantry Brigade	7 th Battalion the Black Watch	2 inch
		The Argyll and Sutherland Highlanders	3 inch 6 Pdr PIAT Mills 36 handgranaten Handgranaten No. 77 (fosfor)

Division	Brigade	Regiment	Bewapening
4 th Canadian Armoured Division	4 th Canadian Armoured Brigade	The Lake Superior Regiment	20 mm
		21 st Armoured Regiment	37 mm
		28 th Armoured Regiment	75 mm 17 pdr 77 mm 95 mm
	10 th Canadian Infantry Brigade	The Lincoln & Welland Regiment	2 inch 6 pdr 3 inch
First Canadian Army Troops	No. 2 Army Group	19 th Field Regiment Royal Canadian Artillery; 23 rd Field Regiment (SP) Royal Canadian Artillery;	25 pdr

Division	Regiment	Bewapening
712 Infanterie Division	Grenadier-Regiment 732	Panzerfaust
	Grenadier-Regiment 745	15 cm
	Artillerie-Regiment 654	10,5 cm
	Füsilier-Bataillon 712	8,8 cm
	Artillerie-Regiment 712	8 cm
	Pionier-Bataillon 712	7,5 cm
	Panzerjäger-Abteilung 712	5 cm
	Nachrichten-Abteilung 712	2 cm
	Feldersatz-Bataillon 712	Steelhandgranaten
	Schwere Panzerjäger-Abteilung 559	Ei handgranaten
Oberst Dewald	Kampfgruppe Hanke	
	Kampfgruppe Ewald	
	Kampfgruppe Bloch	
	Kampfgruppe Duchstein	
	Kampfgruppe Wittstock	
	Kampfgruppe Jungwirth	

4.5 Onverdachte gebieden

In de geraadpleegde bronnen zijn tevens indicaties van oorlogshandelingen aangetroffen die niet hebben geleid tot een verdacht gebied binnen de grenzen van de gemeente 's-Hertogenbosch. In de bijlage is de volledige RAP-lijst opgenomen met indicaties, bronnen en argumentatie waarom de indicatie niet heeft geleid tot een verdacht gebied.

Voor de onverdachte gebieden geldt:

- Er zijn in de geraadpleegde gegevens geen aanwijzingen aangetroffen dat er oorlogshandelingen hebben plaatsgevonden waardoor OO in/op de (water)bodem zijn achtergebleven;
- Er zijn in de geraadpleegde gegevens onvoldoende aanwijzingen aangetroffen dat er oorlogshandelingen hebben plaatsgevonden waardoor OO in/op de (water)bodem zijn achtergebleven: de aard van de oorlogshandeling kon niet worden vastgesteld of de exacte locatie van de oorlogshandeling kon niet worden vastgesteld;
- Er zijn in de geraadpleegde gegevens aanwijzingen aangetroffen dat er tijdens en na de oorlogshandeling geen OO in/op de (water)bodem zijn achtergebleven: alle gebruikte OO zijn gedetoneerd of er hebben ruïmingen plaatsgevonden waarbij alle OO zijn verwijderd;

- Er zijn in de geraadpleegde gegevens aanwijzingen aangetroffen dat er oorlogshandelingen in de buurt van het onderzoeksgebied waardoor in het onderzoeksgebied OO in/op de (water)bodem achtergebleven kunnen zijn. Op basis van de luchtfoto-analyse is vastgesteld dat deze oorlogshandelingen niet van invloed zijn op het onderzoeksgebied.

Ter plaatse van onverdachte gebieden kunnen grondroerende werkzaamheden plaatsvinden waarbij het niet noodzakelijk is om verdere stappen (zoals detectie) te ondernemen. Hierbij dient te worden opgemerkt dat er niet kan worden uitgesloten dat er OO in onverdachte gebieden worden aangetroffen. Op basis van dit onderzoek zijn in de geraadpleegde bronnen voor de onverdachte gebieden geen/onvoldoende aanwijzingen aangetroffen dat er een verhoogde kans is op OO.

4.6 Bodembelastingkaart OO

Op de Bodembelastingkaart OO zijn de verdachte gebieden (horizontaal) in de gemeente 's-Hertogenbosch weergegeven. Gezien de grootte is de Bodembelastingkaart OO alleen losbladig toegevoegd (zie bijlage 12).

5 CONCLUSIE EN ADVIES

5.1 Conclusie

Op basis van de geraadpleegde bronnen, de beoordeling en evaluatie van de indicaties en contra-indicaties is vastgesteld dat de gemeente 's-Hertogenbosch getroffen is door oorlogshandelingen tijdens de Tweede Wereldoorlog, waardoor OO in de (water)bodem kunnen zijn achtergebleven. Het gaat om de volgende indicaties:

- Artilleriebeschietingen;
- Bombardementen;
- Gedumpte OO;
- Grondoorlog;
- Raketaanvallen;
- Ongecontroleerde explosies;
- Militaire aanwezigheid;
- Mijnevelden en MMOD verdachte gebieden;
- Vliegtuigcrashes.

Aan de hand van deze indicaties zijn binnen de grenzen van de gemeente 's-Hertogenbosch hoofdsort, subsoort, kaliber/gewichtsklasse, nationaliteit en verschijningsvorm van mogelijke OO en voor de hoofdsort afwerpmunitie tevens het type ontstekingsinrichtingen en het verwachte aantal en de horizontale van het verdachte gebied vastgesteld. Deze zijn in de onderstaande paragrafen beschreven.

5.1.1 Aan te treffen hoofdsorten OO

De op OO verdachte gebieden in de gemeente 's-Hertogenbosch zijn afgebakend volgens de richtlijnen van het CS-VROO. In de verdachte gebieden zijn de volgende hoofdsorten OO aan te treffen.

- Afwerpmunitie;
- Geschutmunitie;
- Kleinkalibermunitie;
- Handgranaten;
- Geweergranaten;
- Munitie voor granaatwerpers;
- Mijnen;
- Munitietoebehoren;
- Ontstekingsinrichtingen;
- Raketten;
- Vernielingsladingen;
- Vuurwerken.

In vele verdachte gebieden kunnen in de op OO verdachte gebieden meerdere hoofdsorten OO worden aangetroffen.

5.1.2 Aan te treffen subsoorten OO en verschijningsvorm

In de vorige sub-paragraaf zijn de aan te treffen hoofdsorten OO weergegeven. In de onderstaande tabel zijn per hoofdsort ook de sub-soorten OO, de nationaliteit en de verschijningsvorm hiervan weergegeven.

Hoofdsort OO	Subsoort OO	Kaliber	Nationaliteit	Aantal MORA's ¹¹¹⁶	Verschijningsvorm
Afwermunitie	Brandbommen	4 lb	Brits	-	Onderdeel vliegtuigwrak
		30 lb	Brits	1	
	Brisantbommen	1000 lb	Brits	3	Afgeworpen
		500 lb	Brits	4	
		250 lb	Brits	-	
		20 lb	Brits	1	
		10 lb	Brits	2	
		50 kg	Duits	-	Gedumpt
Scherfbommen	260 lb	Amerikaans	-	Afgeworpen	
Geschutmunitie	Brisant	25 pdr	Brits	39	Verschoten / gedumpt
		17 pdr	Brits	20	
		6 pdr	Brits	4	
		81 mm	Brits	4	
		75 mm	Amerikaans	30	
		40 mm	Amerikaans	3	
		8 inch	Amerikaans	1	
		5.5 inch	Brits	3	
		4.2 inch	Brits	17	
		3.7 inch	Brits	5	
		3 inch	Brits	64	
		2 inch	Brits	43	
		15 cm	Duits	4	
		10,5 cm	Duits	14	
		8,8 cm	Duits	7	
		8 cm	Duits	20	
		7,5 cm	Duits	11	
		5 cm	Duits	12	
	Brisantpantser	75 mm	Amerikaans	13	
		37 mm	Amerikaans	5	
		7,5 cm	Duits	4	
	Licht	81 mm	Amerikaans	4	
		2 inch	Brits	9	
	Rook	25 pdr	Brits	44	
		81 mm	Amerikaans	1	
		4.2	Brits	1	
		3.7	Brits	5	
		2 inch	Brits	14	
Kleinkalibermunitie	Divers	N.v.t	Geallieerd/Duits	-	Verschoten / gedumpt
Handgranaten	Scherf	Mills 36	Brits	24	Gegooid / gedumpt
	Rook WP	No. 77 (fosfor)	Brits	2	
	Aanvals	Steelhandgranaat	Duits	12	
		Ei handgranaat	Duits	7	
	Antitank	No. 75 Mk1	Brits	1	
Geweergrenaten	Brisant	2.7 cm	Duits	1	Verschoten / gedumpt
Mijnen	Landmijnen	Tellermijnen	Duits	1	Gelegd
		Riegelmijnen	Duits	1	
		Holzminen	Duits	-	
		Schüminen	Duits	-	
		S-minen	Duits	-	
		A/P mines	Brits	-	
		A/T mines	Brits	-	

¹¹¹⁶ In de aantallen zijn niet de OO meegenomen welke zijn gevonden tijdens opsporingen. Ook ontbreken uit deze aantallen de gegevens van vóór 1971. In de gegevens van voor 1971 werd geen onderscheidt gemaakt tussen kalibers. De aantallen van Panzerfausten van voor 1971 konden wel meegerekend worden.

Hoofdsort OO	Subsoort OO	Kaliber	Nationaliteit	Aantal MORA's ¹¹¹⁶	Verschijningsvorm
Munitie voor granaatwerpers	Antitankbrisant	Panzerfaust	Duits	22 (voornamelijk voor 1971)	Verschoten / gedumpte
		PIAT	Brits	12	
Munitie-toebehoren	Beschermkappen, verpakkingsmaterialen e.d.	N.v.t.	Geallieerd/Duits	-	Gedumpte
Ontstekingsinrichtingen	n.v.t.	Diverse	Geallieerd/Duits	-	Verschoten / gedumpte
Raketten	60 lb SAP	3 inch	Brits		Verschoten
Vernielingsladingen	Divers	Divers	Duits	-	Gedumpte
Vuurwerken	Seinpatronen	1.5 inch	Brits	-	Onderdeel vliegtuigwrak

5.1.3 Aan te treffen hoeveelheden OO

Op basis van ervaringen, het incident en de ingezette OO zijn de hoeveelheden OO vastgesteld per verdacht gebied. De hoeveelheden variëren van enkele OO tot honderdtallen.

5.1.4 Horizontale afbakening

Indien er voldoende informatie beschikbaar was over een oorlogshandeling, is de horizontale afbakening vastgesteld op basis van de richtlijnen van het CS-VROO. Indien van deze richtlijnen is afgeweken dan is dit beargumenteerd.

5.2 Leemten in kennis

Samenvattend zijn er de volgende leemten in kennis zijn:

- De gegevens over munitieruimingen binnen de grenzen van het onderzoeksgebied in de periode 1940-1945 zijn onbekend. Wel zijn er lijsten van munitievondsten bekend van de voormalige gemeente Rosmalen en Nuland;
- De gegevens over munitieruimingen binnen de grenzen van het onderzoeksgebied in de periode 1947-1970 zijn onbekend. Wel zijn er lijsten van munitievondsten bekend van de voormalige gemeente Rosmalen en Nuland;
- Niet van alle gebeurtenissen kon de exacte locatie worden vastgesteld op basis van de geraadpleegde bronnen. Voor deze gebeurtenissen geldt dat ze niet nader geanalyseerd zijn in het kader van dit aanvullend onderzoek;
- Websites veranderen continu door updates en nieuwe informatie. Soms verdwijnen sites ook van het internet; of zijn ontoegankelijk geworden. Informatie kan zodoende verdwijnen of veranderen;
- In de geraadpleegde luchtfoto-archieven hebben de luchtfoto's uit de eerste jaren van de oorlog een beperkte dekking en zijn ze vaak niet beschikbaar voor het betreffende onderzoeksgebied. Voorts zijn de luchtfoto's uit deze beginperiode niet altijd van goede kwaliteit en schaal. Het is hierdoor niet altijd mogelijk om oorlogshandelingen nauwkeurig te lokaliseren. Voor dit onderzoek geldt dat meerdere luchtfoto's van slechte tot matige kwaliteit waren;
- Het gebied rondom Vinkel heeft een slechte luchtfoto dekking. Hierdoor is het mogelijk dat Duitse stellingen of andere gevolgen van oorlogshandelingen niet zijn waargenomen;
- Tijdens de bevrijding werden de dorpen Nuland, Empel, Engelen en Bokhoven geëvacueerd. Hierdoor zijn er minder gegevens bekend vanuit dagboeken of andere documenten gebaseerd op ooggetuigen van burgers;
- Gedurende de Tweede Wereldoorlog hebben delen van de gemeente 's-Hertogenbosch onder water gestaan. Door deze inundatie zijn mogelijke gevolgen van oorlogshandelingen niet waargenomen;
- Het gemeentearchief Empel en Meerwijk is voor een groot deel niet bewaard gebleven. In het gemeentearchief zijn geen relevante stukken gevonden met betrekking tot de Tweede Wereldoorlog
- De omnummeringslijsten van de gemeenten Engelen, Nuland en Empel en Meerwijk ontbreken in het archief;

- Van de omliggende gemeenten zoals Vught, Berlicum, Vlijmen en Geffen zijn geen bronnen geraadpleegd. De gemeentegrenzen tussen deze gemeentes en de gemeente 's-Hertogenbosch zijn gedurende de tijd na de Tweede Wereldoorlog veranderd. Hierdoor vallen er nabij de gemeentegrenzen delen van de voormalige gemeenten welke niet zijn geraadpleegd, in de huidige gemeente 's-Hertogenbosch.

5.3 Advies

Op basis van de resultaten van dit aanvullend onderzoek OO en de conclusies die hieruit zijn getrokken, is vastgesteld dat delen van de gemeente 's-Hertogenbosch getroffen zijn door oorlogshandelingen tijdens de Tweede Wereldoorlog waarbij OO is ingezet en waardoor (mogelijk) OO op/in de (water)bodem kunnen zijn achtergebleven. Deze gebieden zijn verdacht op OO. Voor de overige delen van de gemeente 's-Hertogenbosch geldt dat er geen/onvoldoende aanwijzingen zijn aangetroffen dat er oorlogshandelingen hebben plaatsgevonden waardoor OO in/op de (water)bodem zijn achtergebleven. Deze gebieden zijn onverdacht op het aantreffen van OO.

Verdachte gebieden

Voor de gebieden die zijn aangemerkt als verdacht wordt door Bombs Away B.V. geadviseerd om voorafgaand aan de voorgenomen werkzaamheden vervolgstappen in de OO-opsporing te nemen. De mogelijke aanwezigheid van OO vormt een risico voor personeel, omwonenden en de directe omgeving. Tijdens de realisatie van een project bestaat de mogelijkheid dat OO in de bodem door contact of grondtrillingen ongecontroleerd in werking kunnen treden. Voor vervolgstappen in de OO-opsporing zijn drie mogelijkheden:

1. Het laten uitvoeren van een Vooronderzoek na conflictperiode (VNC) of een Risicoanalyse Conventionele Explosieven (Risicoanalyse , RA OO) (voorheen: Projectgebonden Risicoanalyse, PRA) voor het verdacht gebied, waarbij dit aanvullend onderzoek OO als basis zal dienen. In de RA zal worden vastgesteld waar en welke (grond)werkzaamheden hebben plaatsgevonden binnen de grenzen van het verdachte gebied alsmede tot welke diepte de (water)bodem geroerd is geweest. Het uiteindelijke doel van de RA is om te bepalen of het verdacht gebied door naoorlogse werkzaamheden of voor de uitvoer van de geplande werkzaamheden (nog) verdacht is. Beschikbare bodemkundige onderzoeken zullen worden gebruikt om de exacte maximale en minimale diepteligging van OO vast te stellen. Tevens wordt op basis van een analyse van de risico's van OO voor de daadwerkelijke uitvoering van het project bepaald of detectie mogelijk is en welke detectietechniek het meest geschikt is;
2. Het laten uitvoeren van detectiewerkzaamheden. De detectiemethode is afhankelijk van de diepteligging en het soort van de te verwachten OO. Afhankelijk van de uit te voeren grondwerkzaamheden en de diepteligging van de verwachte OO zal de meest geschikte detectiemethode worden vastgesteld. Voorafgaand aan detectiewerkzaamheden is het opstellen van een VNC/RA niet noodzakelijk;
3. Indien mogelijk de voorgenomen werkzaamheden te verplaatsen en uit te voeren buiten de op OO verdachte gebieden. Dit geldt zowel in horizontale zin als in verticale zin. Voor alle OO geldt een horizontale afbakening: werkzaamheden kunnen verplaatst worden buiten de verdachte gebieden. Voor alle OO geldt een maximale diepteligging ten opzichte van het maaiveld in de Tweede Wereldoorlog. Werkzaamheden die dieper worden uitgevoerd dan de maximale diepteligging van OO kunnen (met een veiligheidsmarge) uitgevoerd worden zonder dat vervolgstappen in de OO-opsporing noodzakelijk zijn. Een andere mogelijkheid is om de voorgenomen werkzaamheden te laten plaatsvinden in een aan te brengen ophooglaag.

Onverdachte gebieden

De gebieden waarvoor op basis van de geraadpleegde bronnen geen verhoogde kans is vastgesteld op het aantreffen van OO, zijn aangemerkt als onverdacht. In deze gebieden zijn geen of onvoldoende aanwijzingen aangetroffen dat er oorlogshandelingen hebben plaatsgevonden waardoor OO in de bodem zijn achtergebleven. **Dit betekent echter niet dat er geen OO kunnen worden aangetroffen in de onverdachte gebieden.**

6 BIJLAGEN

Bijlage 1 Overzicht beoordelen/evalueren inventarisatie (VO OO)

In het 'Certificatieschema vooronderzoek (VO) en risicoanalyse (RA) Ontploffbare oorlogsresten (OO)' staat vermeld dat de indicaties en contra-indicaties uit het bronnenonderzoek worden beoordeeld en op basis daarvan wordt gemotiveerd vastgesteld:

1. of er in het onderzoeksgebied sprake is van concrete aanwijzingen voor de aanwezigheid van ontplofbare oorlogsresten, en zo ja;
2. hoofdsort, subsoort, kaliber/gewichtsklasse, nationaliteit en verschijningsvorm van mogelijke ontplofbare oorlogsresten en voor de hoofdsort afwerpmunitie tevens het type ontstekingsinrichtingen en het verwachte aantal;
3. horizontale en verticale afbakening van het verdachte gebied.

Bij de beoordeling en evalueren van het bronnenmateriaal worden de volgende uitgangspunten gehanteerd.

1. Bij het vaststellen van de conclusie worden de volgende uitgangspunten gehanteerd:
 - a. Bij de beoordeling of bepaalde oorlogshandelingen een concrete aanwijzing vormen voor de aanwezigheid van ontplofbare oorlogsresten in het onderzoeksgebied, wordt bijlage 2a als leidraad gehanteerd. Hiervan mag alleen gemotiveerd worden afgeweken en gemaakte keuzes moeten worden onderbouwd;
 - b. Indien er sprake is van concrete aanwijzingen van de aanwezigheid van ontplofbare oorlogsresten, wordt de conclusie VERDACHT gerapporteerd;
 - c. Indien er geen sprake is van concrete aanwijzingen van de aanwezigheid van ontplofbare oorlogsresten, wordt de conclusie ONVERDACHT gerapporteerd.
2. Indicaties/contra-indicaties dienen een locatiewerwijzing te hebben, aangezien deze essentieel is om te bepalen of de informatie relevant is voor de aanwezigheid van ontplofbare oorlogsresten in het onderzoeksgebied. Voor de locatiewerwijzing gelden de volgende uitgangspunten:
 - a. indicaties/contra-indicaties moeten worden vertaald naar een locatie in de huidige topografie;
 - b. waar sprake is van onduidelijkheid/onbetrouwbaarheid in de locatiewerwijzing, wordt dit gedocumenteerd;
 - c. bij gebruikmaking van indicaties/contra-indicaties uit geschreven bronnen, dient de locatiewerwijzing uit het bronbestand in de rapportage ongewijzigd te worden overgenomen.
3. Bij de classificatie van objecten op luchtfoto's dient de validiteit van de classificatie vastgelegd te worden in de volgende twee niveaus van betrouwbaarheid.
 - a. Bevestigd: betrouwbaarheid grenst aan zekerheid. De waarneming kan worden bevestigd met een tweede bron (betrouwbaarheid 99%);
 - b. Waarschijnlijk: de luchtfoto-analisten zijn overwegend zeker van de validiteit van de classificatie van het object (betrouwbaarheid 50 % of hoger).
 - c. Mogelijk: de luchtfoto-analisten zijn overwegend onzeker van de validiteit van de classificatie van het object (betrouwbaarheid lager dan 50 %).

De betrouwbaarheid van de classificatie wordt per object vastgelegd. Indien een object met de betrouwbaarheid "mogelijk" invloed uitoefent op de afbakening van het verdachte gebied, wordt dit duidelijk in de rapportage beschreven.

4. De interpretatie van luchtfoto's uit het tijdvak 1940-1945 vindt als volgt plaats:
 - a. De organisatie rapporteert de wijze waarop de luchtfoto-beelden zijn geoptimaliseerd voor interpretatie;

- b. De organisatie interpreteert de geselecteerde luchtfoto's ten minste op schade aan het landschap als gevolg van oorlogshandelingen en de indicaties zoals genoemd in bijlage 2;
 - c. Bij de interpretatie dienen aantoonbaar ten minste twee deskundigen ter zake luchtfoto-interpretatie te worden betrokken, zowel betreffende de classificatie van objecten als het betrouwbaarheidsniveau zoals bedoeld onder punt 3.
5. De conclusie wordt vastgesteld op basis van indicaties en/of contra-indicaties waarvan de betrouwbaarheid door de organisatie is getoetst door het stellen van de onderstaande vragen.
 - a. Betreft het informatie uit een primaire bron of uit een secundaire bron?;
 - b. Kan de informatiebron op zichzelf als betrouwbaar worden beschouwd aangaande de feiten die de bron vermeldt?;
 - c. Komt de informatie uit een bron overeen met informatie over dezelfde -(contra-)indicatie?;
 - d. Aan de hand van de antwoorden op deze vragen wordt de betrouwbaarheid van de bron geëvalueerd. Indien een informatiebron of informatie welke doorslaggevend is voor de conclusie VERDACHT als overwegend onbetrouwbaar wordt beschouwd, dient dit in de rapportage te worden vastgelegd.
6. Bij het vaststellen van de conclusie VERDACHT/ONVERDACHT voor het onderzoeksgebied of een deel daarvan worden de volgende uitgangspunten gehanteerd:
 - a. De conclusie VERDACHT wordt gehanteerd indien op basis van de beoordeling van indicaties en contra-indicaties er volgens een onderbouwde inschatting van de organisatie voor het gehele of een gedeelte van het onderzoeksgebied sprake is van de mogelijke aanwezigheid van ontplofbare oorlogsresten;
 - b. De conclusie ONVERDACHT wordt gehanteerd voor dat deel van het onderzoeksgebied dat niet als verdacht gebied wordt aangemerkt.
7. Het verdachte gebied wordt horizontaal en verticaal afgebakend, gespecificeerd per hoofdsort van mogelijke ontplofbare oorlogsresten. Daarbij worden de volgende uitgangspunten gehanteerd:
 - a. Bij de horizontale afbakening van het verdachte gebied wordt bijlage 2 als richtlijn gehanteerd. Hiervan mag alleen gemotiveerd worden afgeweken en gemaakte keuzes moeten worden onderbouwd.
 - b. Uitgangspunten verticale afbakening:
 - i. bij het bepalen van de verticale afbakening per hoofdsort dient specifiek rekening te worden gehouden met in ieder geval: bodemtype, gewicht en kaliber/diameter van ontplofbare oorlogsresten;
 - ii. voor het berekenen van de indringingsdiepte van afwerpmunitie wordt gebruik gemaakt van een rekenmethode. Indien de verwachte ontplofbare oorlogsresten in de catalogus van het ontwerp Voorschrift Bepaling Indringingsdiepte Conventionele Explosieven (Deltares, 1210497-000, 2015), aanwezig zijn dient tenminste deze rekenmethode gebruikt te worden. Bevinden de verwachte ontplofbare oorlogsresten niet in de catalogus, wordt beschreven en gemotiveerd welke rekenmethode wel is gebruikt. Indien naast de "Deltares methode" andere rekenmethoden worden toegepast, worden de verschillen tussen beide methoden en de uitkomsten daarvan in de rapportage verklaard;
 - iii. indien sprake is van grondverzet/grondroering in de periode 1945 tot heden, wordt op basis daarvan bepaald of, en zo ja tot welke diepte minus huidig maaiveld/huidige (water)bodem en ten opzichte van NAP de aanwezigheid van ontplofbare oorlogsresten kan worden uitgesloten;
 - iv. de verticale afbakening wordt uitgedrukt in de diepte ten opzichte van NAP, en als dat niet mogelijk is, wordt dit uitgedrukt in de diepte ten opzichte van de maaiveldhoogten ten tijde van WOII.
 - c. Uitgangspunten horizontale afbakening:
 - i. bij de horizontale afbakening van het verdachte gebied wordt, op basis van het beschikbare bronnenmateriaal, de geografische tolerantie gerapporteerd en bij

- een geografische tolerantie van meer dan 10 meter wordt de reden daarvan gemotiveerd;
- ii. voor luchtfoto's wordt de wijze waarop dit is gegeorefereerd beschreven;
 - iii. het verdachte gebied wordt weergegeven op een wijze waardoor de positie ten opzichte van het coördinatensysteem van de Rijksdriehoeksmeting (RD) nauwkeurig te herleiden is;
 - iv. indien de afstanden die zijn gebruikt bij de horizontale afbakening een basis hebben in wetenschappelijk of empirisch onderzoek, wordt voor dit onderzoek een voor derden herleidbare bronvermelding gegeven;
 - v. indien de afstanden die zijn gebruikt bij de horizontale afbakening arbitrair bepaald zijn, wordt dit als zodanig in de rapportage benoemd.
- d. De verschijningsvorm van mogelijk aanwezige ontplofbare oorlogsresten wordt vastgesteld en gerapporteerd.

Bijlage 2 Vaststellen verdacht gebied en afbakening in vooronderzoek (CS-VROO)

Deze bijlage maakt onderdeel uit van hoofdstuk 3 van de Nadere bepalingen voor het beoordelen van bronnenmateriaal en afbakening van verdacht gebied behorende bij het Certificatieschema Vooronderzoek en Risicoanalyse ontplofbare oorlogsresten en wordt gebruikt om te beoordelen of er concrete aanwijzingen zijn van de aanwezigheid van ontplofbare oorlogsresten (verdacht of onverdacht) en voor de horizontale afbakening van het verdachte gebied. Hiervan mag alleen gemotiveerd worden afgeweken.

Deze bijlage bevat per indicatie een uitgebreide opsomming van factoren waarmee de onderzoeker rekening moet houden bij de beoordeling of sprake is van een verdacht gebied, en zo ja, bij de afbakening van dit gebied.

Naast deze uitgangspunten die door de onderzoeker worden toegepast, is een 'referentiekader' opgesteld met gedeelde kennis, uitgangspunten en referentiedocumenten. Dit is een meer dynamisch deel en dat valt buiten dit certificatieschema.

Deze bijlage bestaat uit de volgende twee delen:

- Beoordelen bronnenmateriaal conflictperiode
- Beoordeling bronnenmateriaal na-conflictperiode (nog niet ingevuld)

Beoordelen bronnenmateriaal conflictperiode

Militair object

Indicatie	Militair object
Algemene omschrijving	<p>Gebouw, bouwwerk of cluster van gebouwen en/of bouwwerken, al dan niet voorzien van wapens en/of OO, dat dient ter verdediging, voor logistieke doeleinden of voor de huisvesting van militairen in oorlogstijd.</p> <p>Militaire gebouwen/bouwwerken kunnen onderverdeeld in drie categorieën:</p> <ul style="list-style-type: none"> • veldversterkingen (lichte constructie van hout, grond e.d.); • zware versterkingen (ongewapend/licht gewapend beton, baksteen/beton combinaties); • duurzame versterking (zwaar gewapend beton, eventueel met stalen pantserdelen). <p>Een niet-limitatieve opsomming van objecten waaraan kan worden gedacht:</p> <ul style="list-style-type: none"> • wapenopstelling; • geschutopstelling; • barak; • munitieopslag, al dan niet in open veld; • zoeklichtopstelling; • radaropstelling; • gevechtloopgraaf; • communicatieloopgraaf; • schuilloopgraaf; • schuttersput; • mangat; • tankgracht- of geul; • bunker, in de vorm van zware of duurzame versterking; • kampement; • obstakel, zoals prikkeldraadversperring, wegafzetting, drakentand, palenveld tegen luchtlandingen, net tegen torpedo's en afgezonken schip; • een verdedigingswerk bestaande uit meerdere objecten.
Uitgangspunten voor het beargumenteerd aanmerken en afbakenen van verdacht gebied	<p>Bij het vaststellen of de indicatie leidt tot de conclusie VERDACHT of ONVERDACHT en bij de horizontale afbakening van het verdachte gebied wordt ten minste rekening gehouden met de volgende factoren:</p> <ul style="list-style-type: none"> • de aard/functie van het object; • of het object onderdeel vormde van een groter geheel; • het aantal vermoedelijk aanwezige OO ter plaatse van het militair object gedurende het gebruik daarvan; • de vermoedelijke locatie in of nabij het object waar OO werden opgeslagen; • tijdstip en reden van het verlaten van het militair object (bijvoorbeeld: voordat de bevrijding plaatsvond, opmars vijandelijke troepen, algehele capitulatie, verplaatsen van wapens); • informatie over het opruimen van het militaire object en/of de daar aanwezige OO; • welke voor de hand liggende dumplocaties er in de nabijheid van het object aanwezig zijn geweest. • of er aanwijzingen zijn dat OO zijn aangetroffen op de locatie van het object of in de nabijheid daarvan, en zo ja, welke relatie deze OO heeft/hebben met de bekende aard/functie van het object.

Mijnenveld

Indicatie	Mijnenveld
Algemene omschrijving	Geregistreerd mijnenveld of gebied waar ooit de aanwezigheid van landmijnen is vermoed.
Uitgangspunten voor het beargumenteerd aanmerken en afbakenen van verdacht gebied	<p>Bij het vaststellen of de indicatie leidt tot de conclusie VERDACHT of ONVERDACHT en bij de horizontale afbakening van het verdachte gebied wordt ten minste rekening gehouden met de volgende factoren:</p> <ul style="list-style-type: none"> • het aantal en type gelegde mijnen; • het aantal en type geruimde mijnen; • of het mijnenveld meerdere keren op aanwezigheid van mijnen is onderzocht; • de nauwkeurigheid van de aangegeven begrenzing van het mijnenveld; • verschijningsvorm; • welke voor de hand liggende dumplocaties er in de nabijheid van het mijnenveld aanwezig zijn geweest; • of er aanwijzingen zijn dat OO zijn aangetroffen op de locatie van het mijnenveld of in de nabijheid daarvan, en zo ja, welke relatie deze OO heeft/hebben met het mijnenveld.

Dumplocatie van OO

Indicatie	Dumplocatie van OO
Algemene omschrijving	Informatie dat op een specifieke locatie OO in de landbodem en/of waterbodem zijn gedumpt met als doel OO te verwijderen of te verbergen.
Uitgangspunten voor het beargumenteerd aanmerken en afbakenen van verdacht gebied	<p>Bij het vaststellen of de indicatie leidt tot de conclusie VERDACHT of ONVERDACHT en bij de horizontale afbakening van het verdachte gebied wordt ten minste rekening gehouden met de volgende factoren:</p> <ul style="list-style-type: none"> • het type of de typen OO die zijn gedumpt; • losse OO of verpakt; • wijze van dumping (met vrachtwagen, met de hand, vanaf een vaartuig); • locatie van dumping (land/water); • de verplaatsing van OO in het water en de ophoping bij obstakels in het water ingeval van dumping van OO in water.

Vliegtuigcrash

Indicatie	Vliegtuigcrash
Algemene omschrijving	Het neerkomen van (delen van) een militair vliegtuig, niet zijnde een geslaagde (nood)landing.
Uitgangspunten voor het beargumenteerd aanmerken en afbakenen van verdacht gebied	<p>Bij het vaststellen of de indicatie leidt tot de conclusie VERDACHT of ONVERDACHT en bij de horizontale afbakening van het verdachte gebied wordt ten minste rekening gehouden met de volgende factoren:</p> <ul style="list-style-type: none"> • of er aanwijzingen zijn dat er onderdelen van het toestel (of delen daarvan) in de bodem of op/in de waterbodem zijn achtergebleven, en zo ja: • de bekende locatie(s) van neerkomen; • de OO die aan boord waren bij neerkomen; • de toestand van het toestel bij neerkomen; • schadebeeld; • de bergingswerkzaamheden die in de verschillende tijdvakken (in de directe nasleep van de crash, direct na de bevrijding en daarna) hebben plaatsgevonden; • de ondergrondse verplaatsing van het toestel of delen daarvan; • of er aanwijzingen zijn dat OO zijn aangetroffen op de crashlocatie, en zo ja, welke relatie deze OO heeft/hebben met de crash; • de mogelijke aanwezigheid van stoffelijke resten, milieukundige bodemverontreiniging (zoals brandstof) en archeologisch erfgoed.

Vernielingslading

Indicatie	Vernielingslading
Algemene omschrijving	Vernielingslading (al dan niet in werking gesteld)
Uitgangspunten voor het beargumenteerd aanmerken en afbakenen van verdacht gebied	<p>Bij het vaststellen of de indicatie leidt tot de conclusie VERDACHT of ONVERDACHT en bij de horizontale afbakening van het verdachte gebied wordt ten minste rekening gehouden met de volgende factoren:</p> <ul style="list-style-type: none"> • gebruikte OO als vernielingslading; • de aard van het te vernietigen object, zoals gebouwen, bruggen en wegen; • de (locatie van) de plaatsing van de vernielingslading ten opzichte van het te vernietigen object; • of de lading (gedeeltelijk) in werking is gesteld en of daardoor een deel van de vernielingslading is verplaatst; • schadebeeld; • opruimwerkzaamheden ter plaatse van het vernietigde object; • of er aanwijzingen zijn dat OO zijn aangetroffen op de locatie van het te vernietigen object, of in de nabijheid daarvan.

(Ongecontroleerde) massa explosie/vernielingslocatie

Indicatie	(Ongecontroleerde) massa explosie/vernielingslocatie
Algemene omschrijving	(Sympathische) detonatie van een explosievenvoorraad zoals bijvoorbeeld een munitieopslag of munitietrein of een locatie waar OO vernietigd zijn.
Uitgangspunten voor het beargumenteerd aanmerken en afbakenen van verdacht gebied	<p>Bij het vaststellen of de indicatie leidt tot de conclusie VERDACHT of ONVERDACHT en bij de horizontale afbakening van het verdachte gebied wordt ten minste rekening gehouden met de volgende factoren:</p> <ul style="list-style-type: none"> • de locatie waar de explosie(s) heeft/hebben plaatsgevonden (primaire detonatiehaard); • de wijze waarop de explosie(s) tot stand is/zijn gekomen (bijv. beschieting, ongeval of gecontroleerde detonatie); • de voorziening waarin de OO waren ondergebracht/gelegen ten tijde van de explosie (bijvoorbeeld een gebouw, een open munitieopslagvoorziening, een springput waarin de OO zijn ingegraven, aan boord van trein/vrachtwagen/schip); • de terreineigenschappen/geografische omstandigheden van het gebied waar de explosie/vernielingslocatie heeft plaatsgevonden; • de hoofdsort, subsoort, type en aantal/hoeveelheid van de opgeslagen/aanwezige bij de explosie betrokken OO; • het tijdsbestek waarin de massa-explosie/munitievernielingslocatie heeft plaatsgevonden; • of er aanwijzingen zijn dat OO zijn aangetroffen in de omgeving van de (ongecontroleerde) massa explosie/vernielingslocatie, en zo ja, of deze OO een relatie heeft/hebben met de explosie; • de locaties waar als gevolg van de explosie weggeslingerde OO zijn beland en de spreiding ervan; • de vraag of weggeslingerde OO direct na de explosie aan de oppervlakte is/zijn gebleven of is/zijn ingedrongen in de bodem; • de zorgvuldigheid waarmee eventuele ruiming kort na de explosie hebben plaatsgevonden en onder welke omstandigheden/condities dat is gebeurd.

Artilleriebeschieting

Indicatie	Artilleriebeschieting
Algemene omschrijving	Beschieting door grondgebonden geschut, mortieren of grondgebonden (meervoudige) raketwerpsystemen of beschieting door scheepsgeschut.
Uitgangspunten voor het beargumenteerd aanmerken en afbakenen van verdacht gebied	<p>Bij het vaststellen of de indicatie leidt tot de conclusie VERDACHT of ONVERDACHT en bij de horizontale afbakening van het verdachte gebied wordt ten minste rekening gehouden met de volgende factoren:</p> <ul style="list-style-type: none"> • het soort en kaliber granaat; • de locatie van waar is geschoten; • de nauwkeurigheid waarmee het doel is geregistreerd; • de afstand waarover is geschoten; • de locaties en spreiding van granaatinslagen; • type beschieting (bijvoorbeeld: storingsvuur, uitwerkingsvuur, afsluitingsvuur); • intensiteit van de beschieting (bijvoorbeeld: aantal vuurstoten, duur van de vuurstoten, aantal granaten per vuurstoot, totaal aantal verschoten granaten); • periode waarbinnen beschietingen hebben plaatsgevonden (uren, dagen, maanden, enz.); • of de beschieting werd uitgevoerd met een waarnemer; • of er vooraf is ingeschoten; • of er OO zijn aangetroffen in het kennelijk beschoten gebied, of in de nabijheid daarvan, en zo ja, of deze OO een relatie heeft/hebben met de beschieting.

Raketbeschieting door jachtbommenwerpers

Indicatie	Raketbeschieting door jachtbommenwerpers
Algemene omschrijving	Raketbeschieting door jachtbommenwerpers, in de Nederlandse praktijk doorgaans door Hawker Typhoons.
Uitgangspunten voor het beargumenteerd aanmerken en afbakenen van verdacht gebied	<p>Bij het vaststellen of de indicatie leidt tot de conclusie VERDACHT of ONVERDACHT en bij de horizontale afbakening van het verdachte gebied wordt ten minste rekening gehouden met de volgende factoren:</p> <ul style="list-style-type: none"> • de bekende locaties en spreiding van raketinslagen, zoals gebleken uit de inventarisatie van het bronnenmateriaal; • het aantal verschoten raketten per toestel; • het aantal aantoonbaar gedetoneerde raketten; • informatie over de na de raketbeschieting door de autoriteiten geregistreerde blindgangers (indien beschikbaar); • het maximale aantal nog aanwezige blindgangers; • het verwachte aantal blindgangers; • type jachtbommenwerper; • vliegrichting ten tijde van het afvuren van de raketten; • wijze van verschieten (het verschieten van alle raketten in één of meerdere salvo's); • eventuele andere bekende gegevens over de toegepaste tactiek; • verwachte of maximale horizontale ondergrondse verplaatsing van de raket direct na inslag;

Indicatie	Raketbeschieting door jachtbommenwerpers
	<ul style="list-style-type: none"> • of er aanwijzingen zijn dat OO zijn aangetroffen in de omgeving van de beschieting, en zo ja, of deze OO een relatie heeft / hebben met de beschieting.

Bombardement met brisantbommen

Indicatie	Bombardementen met brisantbommen
Algemene omschrijving	Luchtaanval met inzet van brisante afwerpmunitie, inclusief clusterbommen.
Uitgangspunten voor het beargumenteerd aanmerken en afbakenen van verdacht gebied	<p>Bij het vaststellen of de indicatie leidt tot de conclusie VERDACHT of ONVERDACHT en bij de horizontale afbakening van het verdachte gebied wordt ten minste rekening gehouden met de volgende factoren:</p> <ul style="list-style-type: none"> • de bekende locaties en spreiding van bominslagen; • het aantal afgeworpen bommen per toestel; • het aantal aantoonbaar gedetoneerde bommen; • informatie over de na het bombardement door de autoriteiten geregistreerde blindgangers; • het maximale aantal nog aanwezige blindgangers; • het verwachte aantal blindgangers. • type bommenwerper; • wijze van afwerpen/toegepaste tactiek (zoals een afworp in duikvlucht, een afworp van geringe hoogte of een afworp van grote hoogte, vliegrichting, afworp in salvo ja/nee, als clustermunitie ja/nee); • verwachte of maximale horizontale ondergrondse verplaatsing van de bom direct na inslag; • of er aanwijzingen zijn dat OO zijn aangetroffen in de omgeving van het bombardement, en zo ja, of deze OO een relatie heeft/hebben met het bombardement.

Bombardement met brandbommen

Indicatie	Bombardementen met brandbommen
Algemene omschrijving	Luchtaanval met inzet van afwerpmunitie met een brandlading.
Uitgangspunten voor het beargumenteerd aanmerken en afbakenen van verdacht gebied	<p>Bij het vaststellen of de indicatie leidt tot de conclusie VERDACHT of ONVERDACHT en bij de horizontale afbakening van het verdachte gebied wordt ten minste rekening gehouden met de volgende factoren:</p> <ul style="list-style-type: none"> • de locaties en spreiding van bominslagen; • het aantal vermoedelijk afgeworpen bommen per toestel; • het aantal aantoonbaar aangetroffen brandbommen na het bombardement, al dan niet uitgebrand; • informatie over schade veroorzaakt door brand in het kennelijk getroffen gebied; • het maximale aantal nog aanwezige blindgangers; • het verwachte aantal blindgangers; • type bommenwerper; • wijze van afwerpen/toegepaste tactiek (zoals een afworp van geringe hoogte of een afworp van grote hoogte, vliegrichting, afworp als clustermunitie); • informatie over de windrichting en -snelheid; • of er aanwijzingen zijn dat OO zijn geruimd/aangetroffen in het door het bombardement getroffen gebied of in de nabijheid daarvan, en zo ja, welke relatie deze OO heeft/hebben met het bombardement.

Beschieting door vliegtuigen

Indicatie	Beschieting door vliegtuigen
Algemene omschrijving	Beschieting door vliegtuigen met boordwapens/boordgeschut.
Uitgangspunten voor het beargumenteerd aanmerken en afbakenen van verdacht gebied	<p>Bij het vaststellen of de indicatie leidt tot de conclusie VERDACHT of ONVERDACHT en bij de horizontale afbakening van het verdachte gebied wordt ten minste rekening gehouden met de volgende factoren:</p> <ul style="list-style-type: none"> • type vliegtuig; • bewapening waarmee is beschoten; • of het een stilstaand of bewegend doel betrof; • de nauwkeurigheid van de locatie van het getroffen doel; • wijze van beschieten/toegepaste tactiek (waaronder afstand en hoek van het vliegtuig ten opzichte van het doel); • informatie over schade veroorzaakt door de beschieting; • of er aanwijzingen zijn dat OO zijn aangetroffen in het kennelijk beschoten gebied of in de nabijheid daarvan, en zo ja, welke relatie deze OO heeft/hebben met de beschieting.

Inslagpunt van een blindganger (vliegtuigbom)

Indicatie	Inslagpunt van een blindganger (vliegtuigbom)
Algemene omschrijving	Informatie dat op een specifieke locatie een vliegtuigbom is neergekomen die niet (geheel) in werking is getreden, zoals een situatieschets die in de nasleep van een bombardement door de bevoegde instanties is gemaakt.
Uitgangspunten voor het beargumenteerd	Bij het vaststellen of de indicatie leidt tot de conclusie VERDACHT of ONVERDACHT en bij de horizontale afbakening van het verdachte gebied wordt ten minste rekening gehouden met de volgende factoren:

Indicatie		Inslagpunt van een blindganger (vliegtuigbom)	
aanmerken en afbakenen van verdacht gebied		<ul style="list-style-type: none"> • het type vliegtuigbom en het gewicht; • de wijze van afwerpen/toegepaste tactiek; • de nauwkeurigheid van de informatie over het inslagpunt; • de vliegrichting; • de vliegsnelheid; • de afwerphoogte; • de ondergrondse offset; • schadebeeld; • de naoorlogse zoekacties. 	

Inslagpunt van een V1

Indicatie		Inslagpunt van een al dan niet gedetoneerde V1	
Algemene omschrijving		Gebied dat is getroffen door de inslag van een V1.	
Uitgangspunten voor het beargumenteerd aanmerken en afbakenen van verdacht gebied		<p>Bij het vaststellen of de indicatie leidt tot de conclusie VERDACHT of ONVERDACHT en bij de horizontale afbakening van het verdachte gebied wordt ten minste rekening gehouden met de volgende factoren:</p> <ul style="list-style-type: none"> • de bekende locatie van inslag; • de lanceerlocatie; • de afstand die de V1 heeft afgelegd voordat deze is ingeslagen; • het type V1; • of de V1 na inslag is gedetoneerd; • de verwachte en maximale offset van de V1 direct na inslag; • of de V1 al is geruimd; • de mogelijke bodemverontreiniging door bijvoorbeeld de aanwezigheid van benzeen en brandstof. 	

Inslagpunt van een V2

Indicatie	
Algemene omschrijving	Nog niet ingevuld
Uitgangspunten voor het beargumenteerd aanmerken en afbakenen van verdacht gebied	

Bijlage 3 Geraadpleegde inventarissen gemeentearchief 's-Hertogenbosch

Bijlage 3 Geraadpleegde inventarissen gemeentearchief 's-Hertogenbosch (SADB)

Toeg. nr.	Titel	Inv. nr.	Jaar	Omschrijving
011	Engelen (1812) 1821-1921 (1964) en Engelen-Bokhoven 1922-1946	1275	1942	<i>Politioneel maandrapport (Polizeilicher Monatsbericht) uitgebracht door de burgemeester 1942</i>
		1276	1943	<i>Politioneel maandrapport (Polizeilicher Monatsbericht) uitgebracht door de burgemeester 1943</i>
		1277	1944	<i>Politioneel maandrapport (Polizeilicher Monatsbericht) uitgebracht door de burgemeester 1944</i>
		1278	1944-1945	<i>Stukken betreffende de bevrijdingsperiode 1944-1945, oorlogssituatie en Militair Gezag</i>
		1279	1944-1945	<i>Stukken betreffende de bevrijdingsperiode 1944-1945, Militair Gezag 1945</i>
		1331	1941	<i>Stukken betreffende de luchtbescherming</i>
		1332	1938-1946	<i>Stukken betreffende de luchtbescherming</i>
		1333	1940-1946	<i>Stukken betreffende de luchtbescherming</i>
		1334	1942-1944	<i>Stukken betreffende de luchtbescherming</i>
011	Archief van Engelen 1946-1971	3	z.j.	<i>Historische geografische gegevens betreffende de gemeente.</i>
		4	1940-1945	<i>Bijzondere feiten, gebeurtenissen en situaties als gevolg van handelingen tijdens de oorlogsjaren 1940-1945, 1945-1959</i>
		21	1949-1965	<i>Herstel oorlogsschade c.q. treffende van voorzieningen aan de gemeentetoren (inclusief luidklok en uurwerk) van de Nederlandse Hervormde Kerk te Engelen</i>
		158	1947-1949	<i>Herstel oorlogsschade aan en verbouwing van het gemeentehuis</i>
		209	1945-1949	<i>Afbraak en puinruiming van een 30-tal door oorlogsgeweld verwoeste woningen en boerderijen</i>
		341	1946-1957	<i>Herstel oorlogsschade c.q. reconstructie van wegen in de kom van Engelen, in beheer en onderhoud bij de gemeente Engelen</i>
		342	1947-1950	<i>Herstel oorlogsschade c.q. reconstructie van grindwegen onder de gemeenten Vlijmen en een drietal waterschappen</i>
		349	1948-1952	<i>Herstel oorlogsschade aan de afrastering van een weiland langs de openbare weg, plaatselijk bekend "De Schanshoeve"</i>
		494	1946-1953	<i>Verzameldossier met stukken betreffende verzoeken tot verlening van financiële ondersteuning van oorlogsslachtoffers voor het herstel of herbouw van door oorlogsschade getroffen gebouwd onroerend goed gelegen in de gemeente Engelen en uitgevoerd door het Ministerie van Openbare Werken en Wederopbouw</i>
045	Gemeentepolitie Den Bosch	65	1945	<i>Dag- en nachtrappen 1 januari 1940 t/m 30 mei 1945.</i>
		66	1945	<i>Dag- en nachtrappen 1 januari 1940 t/m 30 mei 1945.</i>
047	Brandweer 's-Hertogenbosch 1833-1989	17	1833-1989	<i>Onbekend</i>
		18	1833-1989	<i>Onbekend</i>
		21	1833-1989	<i>Onbekend</i>
		22	1833-1989	<i>Onbekend</i>
0474	Gemeentebestuur Rosmalen (1936-1970)	352	z.j.	<i>Herstel oorlogsschade toren Lambertuskerk.</i>
		473	1945	<i>Vastelling data beëindiging van de Duitse bezetting in de gemeente Rosmalen</i>
		474	1938-1940	<i>Diverse stukken betreffende mobilisatie, staat van oorlog en staat van beleg</i>
		476	1944-1945	<i>Overzicht gevolgen oorlogshandelingen,</i>

Toeg. nr.	Titel	Inv. nr.	Jaar	Omschrijving
		485	1945	<i>Diverse correspondentie betreffende kinderen, die door het spelen met projectielen zwaar werden gewond of om het leven zijn gekomen</i>
		486	1952-1960	<i>Opgaven van gevonden munitie en ongesprongen projectielen</i>
		488	1940-1945	<i>Schade aan natuur- en landschapsschoon ten gevolge van oorlogshandelingen</i>
		489	1946-1957	<i>Herstel oorlogsschade in wijk B</i>
		490	1947-1956	<i>Financiële afwikkeling oorlogsschade in wijk G</i>
		525	1932-1940	<i>Blussen van brand</i>
		567	1946-1949	<i>Zorg voor wegen, herstel oorlogsschade</i>
		780	1946-1956	<i>Diverse correspondentie betreffende oorlogsschade aan diverse gemeenteeigendommen</i>
		789	z.j.	<i>Herstel oorlogsschade, diverse losse stukken</i>
		790	z.j.	<i>Herstel oorlogsschade, diverse losse stukken</i>
		791	z.j.	<i>Herstel oorlogsschade, diverse losse stukken</i>
		863	1942-1945	<i>Bescherming tegen luchtaanvallen</i>
		1415	1950-1954	<i>Herstel oorlogsschade wijk C</i>
		1506	1940-1941	<i>Bouwen in de omgeving van luchtvaartterreinen</i>
		1547	z.j.	<i>Financiering herstel oorlogsschade wijk D</i>
		1548	z.j.	<i>Register van verleende voorschotten op de door het Rijk te betalen oorlogsherstelschade</i>
		1565	1951-1952	<i>Herstel van oorlogsschade, geschil met Hagethorn</i>
		1566	1949-1951	<i>Herstel oorlogsschade, geschil met Van Crey</i>
		1572	1948-1950	<i>Financiering herstel oorlogsschade, wijk A</i>
		1573	1946-1960	<i>Financiering herstel oorlogsschade, wijk F</i>
		1574	1946-1954	<i>Voorschriften vergoeding oorlogsschade en herbouw, gevallen algemeen</i>
		1575	1945-1956	<i>Financiering herstel oorlogsschade, wijk E 1 – 64</i>
		1576	1945-1954	<i>Oorlogsschade pand E 64a – E 89</i>
		1577	1945-1954	<i>Financiering herstel oorlogsschade, wijk E 90</i>
		1578	1945 en verder	<i>Oorlogsschade, na de bevrijding</i>
		1581	1945-1953	<i>Schade-enquete-commissie</i>
		2443	1954-1973	<i>Overzichten van wijknummeringen van 18.. tot 1954, omnummeringen en van straatnamen en huisnummers</i>
048	Luchtbeschermingsdienst 1935-1945	16	1935-1945	<i>Centrale melding van ongevallen en voorvallen</i>
		17	1935-1945	<i>Luchtaanvallen</i>
		19	1935-1945	<i>Onbekend</i>
		20	1935-1945	<i>Onbekend</i>
		21	1935-1945	<i>Onbekend</i>
		22	1935-1945	<i>Onbekend</i>
		46	1935-1945	<i>Brandweer</i>
		50	1935-1945	<i>Brandweer</i>
0824	Lucas (Luc) J.M. van Gent (1925-2013) en Agnes van Gent-Van Geffen (1928-2018) te 's-Hertogenbosch als echtbaar en als onderzoekers van de Tweede Wereldoorlog, 1935-2013	46	1944	<i>War Diary van de RIDG, de 5th Royal Inniskilling Dragoon Guards, over geheel oktober 1944</i>
		47	1944	<i>Verslag door Major Creagh Gibson van de 5th RIDG van gevechten op 22-24 oktober 1944</i>
		48	1944	<i>Verslagen van de gevechtshandelingen op 22-24 oktober 1944 verricht door A-, B- en C-squadron van de 5th RIDG</i>
		49	1944	<i>Secret War Diary van de East Riding Yeomanry (ERY) 16-31 oktober 1944</i>
		50	1944; 2001	<i>Dagboek door private R. Patmore, 1/5 Bataljon van de 53rd Welch Division, van de gevechten in 1944 rond en in de stad en met tekening van de verovering van de brug over de Dommel nabij het station</i>
		51	1987- 1995	<i>Stukken zoals correspondentie met bevrijders George Thompson, John Roberts en Maurice</i>

Toeg. nr.	Titel	Inv. nr.	Jaar	Omschrijving
				'Paddy' Keane over de gevechten bij het Heetmanplein en het Esso Station waarbij een Churchill AVRE (Armoured Vehicle Royal Engineers, een Churchilltank) Bridgelayser 'Jumbo' werd ingezet; met een wat vage foto van een vlammen werpende 'crocodile' nabij het Esso Station
		53	1944; 1987	War Diary van de 282nd en 555th Field Company Royal Engineers, met gevechtshandelingen rond en leggen van een Bailey brug bij Sluis 0 en tekeningen van de situatie aldaar, 1944 met correspondentie van John Travers Cosgrove, Brian Foster, P. Parrie (?) en Clayton Bannister
		55	1944; z.j.	Stukken betreffende de 244th Field Company Royal Engineers, met een kopie van een herdruk van The Royal Engineers Journal met het relaas van hun strijd rond de stad en van de War Diary/Intelligence Summary van 13-31 oktober 1944, onder andere over de Bailey brug nabij Sluis 0, met een weergave door Luc van Gent van de belevenissen van de commandant Jimmy Carter
		56	1944	Verslag van de bevrijding van de stad opgetekend door de Head Quarters van de 53rd Welsh Division en idem van de 158th Infantry Brigade, 27 oktober 1944 No.101 Kopieën
		59	1944; 1991	Stukken betreffende de geslaagde zoektocht en het verhaal van luitenant Bertram Tony Flack naar Helena Arens en haar familie, slachtoffers van een granaatslag op 26 oktober 1944 in de Verwersstraat; met foto's en namen van buurtbewoners net na de bevrijding
		61	1944; 1987; 2010	Correspondentie met Hugo Holmes, Terry Madigan (zoon van bevrijder Joseph Madigan) en de 53rd Heavy Regiment Royal Artillery en het 133rd Field Regiment Royal Artillery over de artilleriebeschietingen van de stad eind oktober 1944, 1987 en 2010
		63	1942-1945	63 van 24 november 1942 tot en met 7 oktober 1945 door M.A.W. Verhees-Groels, z.j. Kopie van het manuscript
		65	1944	Dagboek van 14 september 1944-3 december 1944 door een Engelse kapitein van de Royal Artillery verbonden aan de Head Quarters van de 53rd Welsh Division, z.j. Kopie van een naderhand uitgetypt manuscript
		67	z.j.	Reproducties van foto's genomen tijdens de bevrijding die in de Welsh Room in het Stadhuiswaren tentoongesteld, met een lijst met beschrijvingen
		68	z.j.	Reproducties van foto's met uitgebreid onderschrift van het houten noodbruggetje over Sluis 0 en een foto door bevrijder Peter Handford van een tank in de Van Paeschenstraat
		73	1944; 1989	Foto's van de verwoestingen in 1944 door oorlogshandelingen in Den Bosch en van oorlogsgraven van onbekende Duitsers aan de Ophoviuslaan, afkomstig "van Jan Slotemaker, 2 juni 1989"
		74	1944; 2008	Stukken betreffende het onbedoelde bombardement van de Graafseweg op 22 oktober 1944, met het verhaal van Typhoonpiloot Roy Vaughn Smith, met kopieën van het WO 171/554 en van een spionageverslag door de Albrecht Groep, z.j. en 2008
		82	1944	Kriegstagebuch des 'Kampfkommandanten Hertogenbosch door Oberst Dewald' van 17 september-4 oktober 1944, met twee bijlagen. Kopie van het manuscript
		111	1994	Brief waarin Luc van Gent ca. 50 stoottroepers uitnodigt voor de 50e herdenking van de bevrijding, met lijst van namen en adressen

Toeg. nr.	Titel	Inv. nr.	Jaar	Omschrijving
		112	1944; 1990	Stukken betreffende de herinneringen aan de gevechten op 23/24 oktober 1944 nabij een schuilkelder met burgers bij het Wapen van Rosmalen, te weten de families van der Aa, Van Zuijlen, Van Deursen, Swanenberg-Tibosch, zusters van Coudewater Ethelrude Sullivan en Rosaria Morau, met foto's uit die tijd van de betrokkenen en van de bevrijders
		125	1944	Beknopte reconstructie (door Luc van Gent?) van de gevechten van dag tot dag tussen zondag 22 oktober en vrijdag 27 oktober 1944
		905	1963	Ex Alan's Way. GOC's Annual Study Period. Programma voor een studiedag in 1963 voor de 53rd Welsh Division waarin ook Operatie 'Alan' is besproken en burgemeester R.J.J. Lambooy aanwezig was, Kopie
		906	1944-1946	Artikelen over de wederwaardigheden van de 53rd Welsh Division te 's-Hertogenbosch tussen 25 oktober 1944 en 27 april 1946 opgetekend door persofficier L.E. Edwards en verzonden naar Londen voor publicatie in kranten
		910	1968	Stukken betreffende de samenstelling van de bij de bevrijding betrokken troepen
		915	1946; 1985	Brief door David Henderson met een kopie uit Cowbarn, Major P.M. Welsh Spearhead. A history of the 53 Reconnaissance Regiment 1941-1946 (Solingen, 1946), 89-91, met een relaas van de verkenningen rond 's-Hertogenbosch en een situatieschets
		917	1944	Ellis, L.F. Order of Battle of the Allied armies van 6 juni tot en met 31 augustus 1944: overzicht van de deelnemende legeronderdelen
		918	1944	Christmas Greetings. Gedrukte kerstkaart van de 53rd Welsh Division met daarop in kleur scenes van de tocht vanaf Normandië naar 's-Hertogenbosch, ondertekend door 'Harry with all my best wishes xxxxxxxx',
		922	1944	Order of the battle. Staat van 19 oktober 1944 bestemd voor de 53rd Welsh Division met locaties van de deelnemende legeronderdelen, schetsen van de situatie te Nuland en een rapport over de toestand in Duitsland
		923	1944	Plattegronden en schetsen van gevechtslocaties, met codenamen, rond Nuland en de spoorweg tussen 's-Hertogenbosch en Oss, deels uit oktober 1944
		924	1944	Rapporten door 53rd Welsh Division over de voortgang van de strijd tussen 21 en 25 oktober 1944, nrs. 12, 21, 22, 23, 25 en 26
		927	1995-1998	Recollections of Pte's A. Head & R. Patmore van de verovering van 's-Hertogenbosch, met name de brug over de Dommel tussen de stad en de Stationsweg, met situatieschets uit 1995, en een vertaling van de 'recollection' in het Nederlands door Luc van Gent
		930	1944	W. (Walter), E.H., The Story of D Troop 381/116 (R.W.) L.A.A. Regiment R.A. at 's-Hertogenbosch, 27th-30th October, 1944, gedrukt en met schetsen Kopie
		934	1944	Stukken betreffende Lt. Col. J. H. Hare, gesneuveld in 's-Hertogenbosch op 28 oktober 1944, waaronder de War Diary van 13 oktober tot en met 31 oktober 1944 van de 1st Ox & Bucks met het verhaal van zijn dood, foto's en negatieven van de commandopost te Dun bij Oirschot uit September 1944 waarop J.H. Hare, F. Davies, F.H. Howard, N. Woollven, E.J. Prosser, P.S. McIlwaine en anderen zijn afgebeeld, z.j. Kopie
		935	1944	Op 'Alan' 43rd Light Infantry Op order No. 1. Order voor Operatie 'Alan' van 21 oktober 1944,

Toeg. nr.	Titel	Inv. nr.	Jaar	Omschrijving
		936	1944	<i>Op 'Alan' 71 Inf Bde Op Order for Phase I. Order voor Operatie 'Alan' van 20 oktober 1944 voor de 71^e Infanterie Brigade</i>
		937	z.j.	<i>Dagboek van Capt. John James Moore van de Ox & Bucks van de gevechten nabij Roermond en te 's-Hertogenbosch, met een foto van hem, ca. 1986.</i>
		945	1993	<i>Herinneringen door Tommy Neary van het Signal Platoon van de 1st Battalion The East Lancashire Regiment aan 24 tot en met 26 oktober 1944 in 's-Hertogenbosch</i>
		946	1992	<i>Brieven door Dennis Gorton met herinneringen en foto's van de C-compagnie van de 1st Battalion The East Lancashire Regiment</i>
		949	1990	<i>Verslag van de opmars in de stad door een onbekende bevrijder van de 1st Battalion The East Lancashire Regiment, met plattegronden</i>
		952	1944	<i>War Diary van 18 tot en met 26 september 1944 van de 1st Battalion The East Lancashire Regiment en een verslag van de gevechtshandelingen van dit bataljon van de opmars in 's-Hertogenbosch van 22 tot en met 28 oktober 1944 Kopieën</i>
		953	1983	<i>Verslag van de gevechten door de 1st Battalion The East Lancashire Regiment door Burden, Brigadier G.W.P.N., 'Movement Light in Holland', in: ? (z.p., z.j.) 18-22 ervan, en een plattegrond uit 1983 Kopieën</i>
		954	1944; 1985	<i>Rond 1985 uitgetypt verslag van de gevechten in oktober 1944 door John Johnson van de 1st Battalion The East Lancashire Regiment</i>
		956	1944	<i>Operation Order voor de Operation BEECHER Nrs. 8 van 17 september 1944 en 9 van 21 september 1944 voor de militaire acties uit te voeren door 1/5th Battalion The Welch Regiment, Kopieën</i>
		959	1944	<i>Verslag van 1 oktober 1944 door een I.O., Intelligence Officer, van het gevangennemen van Duitse troepen nabij Schijndel en de Dommel Kopie</i>
		960	z.j.	<i>'Chapter V October. The Battle of 's-Hertogenbosch', in: War Diaries of the 1/5th Battalion The Welch Regiment: The Welch D-Day to VE-Day, (z.p., z.j.), 23-26, met correcties en aantekeningen, Kopie,</i>
		963	z.j.	<i>The Battle of 's-Hertogenbosch October 1944 door Lt.-Col. C.P. Dryland van de 7th Battalion van The Royal Welch Fuseliers</i>
		968	1983; 2007	<i>Correspondentie tussen Luc van Gent, Mark Haselden, Isaac Henry Whiteing en Albert Bibby van het 1/5th Battalion The Welch Regiment over de verovering van de Diezebrug, 1983 en 2007</i>
		969	1983	<i>Brief door Luc van Gent aan David Morgan, William Owen en Barney McCall van het 1/5th Battalion The Welch Regiment over de verovering van de Diezebrug, met een artikel uit een Engelse krant met het verhaal van David Morgan</i>
		970	1944; 2008; 2009	<i>Pagina's 74 tot en met 88 uit het getypte dagboek van 22 tot en met 24 oktober 1944 door David Morgan, waarin de verovering van de Diezebrug is beschreven, met twee foto's uit 1944 van het graf van de daarbij gesneuvelde Ernest Woods (ook gespeld Wood) met de jongen Theo van Dijk en een brief uit 2009 van de familie Meens-Jamin over het lot van onderduiker Chretien Jamin, wat in relatie tot het dagboek van Morgan is gebracht, z.j. Kopieën en 2008</i>
		971	1944	<i>Situatieschetsen door Carel van den Donck van de 'Comm. Resistance Group' van de brug over de Dieze en de nabije omgeving in oktober 1944 Kopieën</i>

Toeg. nr.	Titel	Inv. nr.	Jaar	Omschrijving
		973	1944; 1983; 1986	<i>Brieven door William Tudor Owen van het 1/5th Battalion The Welch Regiment over de gebeurtenissen tijdens de verovering van de Diezebrug op 24 oktober 1944, 1983 en 1986</i>
		976	z.j.	<i>Verslag door Haydn Jones van de 158th Infantry Brigade 7th Battalion Royal Welch Fusiliers van gebeurtenissen tijdens de slag om de stad</i>
		978	1944	<i>Dagboekfragment van zaterdag 21 oktober tot en met zaterdag 28 oktober 1944 van de slag om 's-Hertogenbosch door C.P. Dryland</i>
		979	z.j.	<i>Getypt verslag door C.P. Dryland van de 7th Battalion Royal Welch Fusiliers van Operatie 'Alan'</i>
		987	z.j.	<i>The history of the Monmouthshire Regiment, (z.p., z.j.), 63-73 over hun strijd om 'sHertogenbosch, Kopie</i>
		988	1944	<i>War Diary van 18 tot en met 31 oktober 1944 van de 2nd Battalion The Monmouthshire Regiment van de opmars vanuit Oss naar 's-Hertogenbosch met een originele situatieschets, Kopie</i>
		989	1944; 1986	<i>Verslagen door R. Adams, H.J. Jourdain en R.N. Deane van de 2nd Battalion The Monmouthshire Regiment van de gevechten in oktober 1944 tijdens de opmars naar 'sHertogenbosch, 1986</i>
		992	z.j.	<i>W.C.G. Tribute to Pte. Lawrence Chivers, 2nd Battalion The Monmouthshire Regiment (z.p., z.l.) met een verslag van de aanval op 's-Hertogenbosch</i>
		993	1944; 2010	<i>Stukken betreffende de strijd rond de Diezebrug, met name de rol van bevrijder prins Dimitri Galitzine, een situatieschets door Major G.F.K. Morgan, een foto van de betrokken familie Somers-Van de Griendt en de herinneringen van J. F.A.J. van Heijst De bevrijding komt, van 17 september tot en met eind oktober 1944, opgetekend in maart 1945 met commentaar daarop door Cees Somers, 2010.</i>
		994	z.j.	<i>History of the South Wales Borderers and the Monmouthshire Regiment, Deel III: 2nd Battalion The Monmouthshire Regiment 1933-1952, Chapter VII Holland' en 'Appendix to Chapter VII s'Hertogenbosch', 62-73, met foto's en situatieschetsen, z.j. Kopieën</i>
		995	1952;1983	<i>Courcy, John de, et al., The history of the Welch Regiment 1919-1951 (z.p., 1952), 220-228, 1983. Kopieën</i>
		996	1944	<i>War Diary van 1 oktober tot en met 8 november 1944 van het 4th Battalion Welch Regiment van de opmars naar en de aanval op 's-Hertogenbosch</i>
		997	1993	<i>Verslagen van de oorlogsherinneringen van 3 oktober tot en met 28 oktober 1944 door Arthur 'Zonk' Lewis van het 4th Battalion Welch Regiment</i>
		998	z.j.	<i>The Battle for s'Hertogenbosch door Cyril Pugh van de 4th Battalion Welch Regiment Getypt</i>
		1000	1945; 1952	<i>Aanbeveling voor de Military Cross voor Company Sergeant-Major Harold Evans van The Royal Welch Fusiliers wegens zijn rol in de aanval op Hintham op 23/24 oktober 1944, met een foto van hem uit 1952 gezeten op de bank in de hal van het Stadhuis, ca. 1945 en 1952</i>
		1002	z.j.	<i>Lindsay, M. & M.E. Johnston, History of the 7th Armoured Division June 1943-July 1945 (z.p.,z.j.), 94-101, met foto van de Zuid-Willemsvaart, 1987.</i>
		1003	1944	<i>War Diary van 5 tot en met 12 oktober 1944 van het 1st Royal Tank Regiment Kopie</i>
		1006	z.j.	<i>The 5th Royal Inniskilling Dragoon Guards 1944 The Second World War (z.p., z.j.), 349-361,</i>

Toeg. nr.	Titel	Inv. nr.	Jaar	Omschrijving
				verslag van hun aanval op de stad tussen 1 oktober en 31 oktober 1944
		1007	1944	Capture of Doornhoek and Berlicum 22 & 23 Oct 44 by 1/5 Queen's Written by the Commanding Officer Kopie
		1009	z.j.	Verslag van de gevechtshandelingen door een Recce squadron (verkenners) van de aanval op de stad
		1010	z.j.	The 5th Royal Inniskilling Dragoon Guards: Back to Europe. Gedrukt verslag van onder meer de aanval op 's-Hertogenbosch, met situatieschets
		1011	1944	Uitgetypt en handgeschreven verslag door Sydney Fox Swift van The 5th Royal Inniskilling Dragoon Guards van zijn ervaringen met de aanval op de stad en op Heesch vanuit een tank in oktober 1944
		1015	1.j.	The eleventh at war Winter in Holland', in: History of the 11th Hussars (z.p., z.j.), 402-411 Kopie
		1016	1944	War Diary van 1 tot en met 31 oktober 1944 van de Head Quarters, de A-, B-, C- en D-company van de 11th Hussars van de opmars van Lith, Oss, 's-Hertogenbosch, Maren, Gewande en Kerkdriel naar Veghel, Loon op Zand en Dongen
		1021	z.j.	Essame, Maj.-Gen. H., "s-Hertogenbosch' in: The Battle for Germany (z.p., z.j.), 51-63 Kopie
		1022	1944	War Diary van 1 tot en met 30 oktober 1944 van de 141st Royal Armoured Corps 'The Buffs' en de A-, B- en C-squadrons van Ferques in Normandië via Gemert naar Heesch en 's-Hertogenbosch Kopie
		1023	1956	Wilson, Andrew, 'Chapter VIII Zero at Rosmalen, Chapter IX 's-Hertogenbosch Shuttle-service', in: Flame Thrower, (z.p., 1956), 107-141, met foto's onder andere van de actie bij het Esso-station aan het Heetmanplein, z.j. Kopie
		1024	1944	Some examples of the use of Flame in the 53rd (W) Division attack on 's-Hertogenbosch October 1944 door de 141st Royal Armoured Corps 'The Buffs', met situatieschetsen te Nuland, Bruggen en Sluis 0, z.j. Kopie
		1025	z.j.	Sidey, J.M. Capture of Nuland, 22 oktober 1944
		1027	z.j.	Brief door bevrijder R. Everest over vermoedelijk de acties bij Sluis 0 met de Crocodiles, een tot vlammenwerper omgebouwde Churchilltank
		1028	z.j.	'The Churchill Crocodile (as used day by day in the 's-Hertogenbosch battle)' in: The Funnies (z.p., 1987), 54-58, met deels Nederlandse vertaling, aanvullende informatie over de werking en foto's van de Crocodile in actie in de stad
		1029	z.j.	Verslagje van de gevechten rond het Heetmanplein door Stephan Riches, met een lijst van de eenheden in het C-squadron van de 141st Royal Armoured Corps 'The Buffs' en een situatieschets zoals hij het zich herinnerde
		1031	z.j.	Brief door Harry Gotobed van de 141st Royal Armoured Corps 'The Buffs' over de gevechten in 31 oktober 1944
		1035	1944	War Diary van 21 tot en met 31 oktober 1944 van het 1st Battalion The Manchester Regiment van de opmars van Grave, Oss naar Nuland, z.j. Kopie
		1036	1944	Intelligence Summaries Nrs 59, 61 en 62 van 15 tot en met 29 oktober 1944 van het 1st Battalion The Manchester Regiment
		1040	1944	War Diary van 21 tot en met 28 oktober 1944 van het 81st (Welsh) Field Regiment van de 32 aanval op 's-Hertogenbosch
		1042	1944	War Diary van 21 tot en met 30 oktober 1944 van het 83rd Field Regiment Royal Artillery van de aanval op de stad

Toeg. nr.	Titel	Inv. nr.	Jaar	Omschrijving
		1043	1944	<i>War Diary van 17 tot en met 31 oktober 1944 van het 133rd Field Regiment Royal Artillery van de aanval op Nuland en op de stad,</i>
		1047	1987	<i>Brief met verslag van de gevechten in oktober 1944 door John A. Henle van het 86th Anti-Tank Regiment 340th Battery,</i>
		1051	1987	<i>Brief door Ken Watts van het 86th Anti-Tank Regiment met zijn ervaringen uit oktober 1944</i>
		1052	1990	<i>Verslag van Operatie 'Alan' van de acties van het 86th Anti-Tank Regiment</i>
		1053	1944	<i>War Diary van 4 oktober tot en met 15 november 1944 van vermoedelijk een 'Battery' van het 86th Anti-Tank Regiment, Kopie</i>
		1055	1987	<i>Brief door John Evans van het 61st Field Regiment 59th Army Group Royal Artillery (AGRA) met als bijlage hoofdstuk 7 'On from the end' uit het gedrukte werk The 59th (Staff(ord)s(hire)) Division</i>
		1056	z.j.	<i>Hoofdstukken uit boeken over de geschiedenis van het 116th Light Anti-Aircraft Regiment Royal Artillery (LAA) tijdens de slag om de stad Kopie</i>
		1058	z.j.	<i>Salmond, J.B. The History of the 51st Highland Division (London, 1953), 184-193 Kopie</i>
		1061	z.j.	<i>Hoofdstukken uit boeken over de geschiedenis van de 51th Highland Division 5th Battalion The Black Watch uit 1950, 1988 en 1989 van de acties rond de stad, Kopieën</i>
		1069	z.j.	<i>Hoofdstukken uit een boek over de geschiedenis van de 51th Highland Division over acties in en rond 's-Hertogenbosch, met een foto van het optreden van de Camerons Band ('Massed Pipes and Drums') op de Parade eind 1944</i>
		1070	1944	<i>Stukken betreffende het Canadese Lake Superior Regiment (Motor) Regiment dat betrokken was bij de bevrijding van Empel en Rosmalen, met foto's van bevrijders die een te waterlating van een amfibievoertuig bij Crèvecoeur bijwonen</i>
		1077	1944	<i>War Diary van 19 tot en met 31 oktober van de 244th (W) (=Wales) Field Company Royal Engineers van de acties rond en bij 'Horten Bosch'</i>
		1078	1944	<i>Foto's van de vernielde brug over de Bossche Sloot en de Baileybrug waar Lt.-Col. Hare sneuvelde, correspondentie met bevrijder Mark Plummer die daar gewond raakte op 28 oktober 1944 en foto's van T. Vismale van de 244th Field Company</i>
		1079	1944	<i>Operational Report van 30 en 31 oktober 1944 van de 282nd Welsh Field Company Royal Engineers van de constructie van een Baileybrug over de Zuid-Willemsvaart bij Poeldonk met brieven van bevrijders C.L. Bannister en Brian Forster en situatieschets, z.j</i>
		1081	1944	<i>Foto door The Times waarop afgebeeld de inspectie door onder andere de generaals Eisenhower, Ross en Dempsey van het plaatsen van 'shue mines' door een compagnie van de 53rd Division Royal Engineers, afkomstig van de compagniecommandant en bevrijder van onze stad</i>
		1169	z.j.	<i>Foto's van oprukkende Ox & Bucks en voertuigen op 22 oktober 1944 nabij Helzenhoek te Nuland met op de achtergrond de kapotgeschoten molen van Nuland</i>
		1172	z.j.	<i>Foto's van een 'Flail Tank', een Cromwell tank die met een soortdorsvlegels uitgerust landmijnen onschadelijk maakt en van het kruispunt nu Graafseweg/Grobbedonklaan, toen Pijnappelstraat/Lagelandstraat in 1944?</i>
		1182	1944	<i>Foto van burgers en van soldaten en voertuigen (Bren Gun Carriers) van de 1st Battalion The</i>

Toeg. nr.	Titel	Inv. nr.	Jaar	Omschrijving
				<i>East Lancashire Regiment bij de Symon Pelgromstraat op 24 oktober 1944</i>
		1185	z.j.	<i>Foto's door S. Vonk van de Diezebrug na het opblazen ervan door de Duitsers</i>
		1192	z.j.	<i>Foto's van de vernielde Kasterenbrug tussen de Van Berkelstraat en het Kardinaal van Rossumplein, gemaakt door A. Janssen, wonende aan de Zuid-Willemsvaart 127</i>
		1194	z.j.	<i>Foto gemaakt door Peter Handford van de stadskant van Sluis 0 op 25 oktober 1944 direct na de verovering, waarop ter hoogte van wat nu Antoniegaarde is brandende en rokende panden zijn te zien, in zevenvoud</i>
		1200	z.j.	<i>Foto door S. Vonk van de beschadigde Hinthamerbrug, foto's door Giel van Mackelenbergh van de vernielde Hinthamerbrug vanuit het Hinthamereinde gezien, van de tank van bevrijder Peter Wallworth van de 5th Royal Inniskilling Dragoon Guards rijdend door het Hinthamereinde genomen vanuit het huis van de maker</i>
		1201	z.j.	<i>Foto door A. Janssen vanuit Zuid-Willemsvaart 127 van de brandende tank van Peter Wallworth aan de overkant van de Zuid-Willemsvaart ter hoogte van nummer 42, en een foto van Bob van Boekel van het pand van Steenkolenhandel Van Boekel, Zuid-Willemsvaart 44</i>
		1202	z.j.	<i>Foto door S. Vonk na de bevrijding van de uitgebrande tank van Peter Wallworth waarop diverse Bosschenaren staan en zitten, en een kopie van een 'bidprentje' ter nagedachtenis van Peter Wallworth, die op 8 april 1945 in Duitsland sneuvelde</i>
		1205	z.j.	<i>Foto's door Peter Handford van twee tanks/vlammenwerpers nabij de Aabrug en een oblique luchtfoto van Aerofoto van de KLM met centraal het Hinthamereinde</i>
		1206	z.j.	<i>Foto's door Giel van Mackelenburgh en Peter Handford van de gevechtshandelingen in het Hinthamereinde, met toekijkende burgers</i>
		1207	z.j.	<i>Foto van 24 oktober 1944 van de situatie nabij de Sint-Annakerk te Hintham na de gevechten, met centraal de gevluchte familie Foppele en een foto van later datum van bevrijder Chris Hill van de 6th Royal Welch Fuseliers</i>
		1210	z.j.	<i>Foto's van een bij het naambord van de stad rijdende Sherman tank van de Royal Inniskilling Dragoon Guards en van Engelse 'M10 Tank Destroyers' met manschappen aan de Graafseweg nabij nr. 354</i>
		1212	z.j.	<i>Foto van de vernielde Hinthamerbrug met aan de overkant rechts de wijnhandel Grimm en daartegenover het beschadigde pand van oogarts Duuring</i>
		1213	z.j.	<i>Foto van de Graafseweg, nu Rubensstraat met achtergelaten Duits geschut (Flak 88m?) en richting stad lopende bevrijders</i>
		1218	z.j.	<i>Verslag in het Engels van de strijd om de Diezebrug en de acties van prins Dimitri Galitzine die daar gewond raakte</i>
		1231	z.j.	<i>Foto's door Herman van der Vaart vanuit zijn huis aan de Hinthamerstraat 52 van bevrijders in gevechtsmodus aan de overkant van de straat, van een M10 Tank Destroyer die vanuit de Nieuwstraat de Hinthamerstraat inrijdt richting Markt en van een Bren Gun Carrier</i>
		1232	z.j.	<i>Foto's door Catoetje Verhees die foto's maakte van door de Hinthamerstraat naar de Markt oprukkende bevrijders en Bren Gun Carriers met toekijkende burgers</i>
		1238	z.j.	<i>Foto's van de vlammenwerper van Lt. Ian Sherriff in actie bij het Essostation op het Heetmanplein, met foto van zijn bemanning</i>

Toeg. nr.	Titel	Inv. nr.	Jaar	Omschrijving
		1240	z.j.	<i>Foto's van een Bren Gun in actie bij de Willemsbrug en het Willemsplein en van de Willemsbrug net na de strijd met de beschadigde straat, de Willemsbrug en de panden richting, de wijk Lombok, maar ook de verlaten kinderwagen van vader van der Sande</i>
		1242	z.j.	<i>Niet ontplofte Duitse bom nabij de Wilhelmina-, eerder Stationsbrug genoemd, met een prentbriefkaart van de houten loopbrug bij Mariënbrug over de Dommel</i>
		1243	z.j.	<i>Foto van de kapotte Wilhelminabrug, eerder de Stationsbrug geheten, vlak na de strijd, zichtbaar is tevens de Baileybrug, met een ansichtkaart van de brug en de Stationsstraat met het station en foto's van de vernielde bovenverdieping van garage Putters aan de Stationsweg,</i>
		1244	z.j.	<i>Foto's van de door een eigen granaat geraakte M10 Tank Destroyer in de Visstraat, later verplaatst naar het pleintje in de Visstraat tegenover Hotel Royal met burgers die een kijkje nemen</i>
		1245	1944	<i>Foto's van het 116th Light Ant-Aircraft Regiment Royal Artillery of 6th Royal Welch Fuseliers bij het gevangennemen van Duitsers in de polders bij de Engelseweg tussen 28 en 31 oktober</i>
		1247	z.j.	<i>Foto's van de onder gelopen polder aan de Engelseweg en het vernielde sluisje Engelen bij de Bossche Sloot</i>
		1248	1944	<i>Foto door T. Janssen (Zuid-Willemsvaart 127) van de Royal Engineers in actie aan de Zuid-Willemsvaart op 28 oktober 1944; en een foto van vijf medics en Fientje, Anny en Willy van der Heijden gezeten op een voertuig nabij de PNEM-centrale bij Orthen</i>
		1249	z.j.	<i>Foto's van de 'Stad Rotterdam', veerschuit op die stad en hetzelfde schip door de Duitsers tot zinken gebracht bij de aanlegsteiger aan de Zuid-Willemsvaart tegenover de Citade</i>
		1251	1944	<i>Foto van stoottroepen van de KP's Gemert en Bakel Arie Dekkers en Toon van den Eijnden op 27 of 28 oktober 1944 in actie in de Hinthamerstraat/Clarastraat bij het pand van juwelier Klaassen, die zijn winkelruiten had beplakt om eventuele glasschade te voorkomen en wiens kinderen door de winkeldeur op de twee neerkijken</i>
		1269	1944	<i>Foto van 28 oktober 1944 van een tank Firefly van de East Riding Yeomanry voor het huis van Dr. Vroom aan het Julianaplein 15 met daaromheen staand Mr J.J.M. Dony, Carel Teulings Sr, de heer Vromans, Margot Vromans Ben Vromans, mw. Vromans, Alice Vromans en soldaten, met een brief met uitleg door Alice Vromans, z.j. en 1998</i>
		1355	1944	<i>Staten uit het Imperial War Museum van Engelse fotografen, de datum waarop zij opnamen hebben gemaakt en het nummer van de opname van de militaire acties op 24 en 25 oktober 1944 tijdens Operatie 'Alan', z.j. Kopieën</i>
		1361	z.j.	<i>Knipsel uit de Daily Telegraph met een verslag van de strijd door Christopher Buckley</i>
		1362	1944	<i>Dagboekfragment van 24 oktober 1944 van acties rond de Geldersedam en de IJzeren Vrouw door N.N. Kopie</i>
		1363	1944	<i>Mijn Dagboek 2e Deel. Dagboek van 24 oktober tot en met 4 november 1944, met foto's, Kopie</i>
0927	Gemeentebestuur Nuland 1940-1969	416-420	1947-1959	<i>Stukken betreffende de bijdragen voor de wederopbouw van door oorlogsschade getroffen woningen, alfabetisch geordend op achternaam</i>
		426	1940-1955	<i>Stukken betreffende de voorschriften en bijdragen voor de wederopbouw van door</i>

Toeg. nr.	Titel	Inv. nr.	Jaar	Omschrijving
				oorlogsschade getroffen boerderijen en woningen
		448	1942-1946	Stukken betreffende strafbeschikkingen en politionele maandrapporten
		455	1940-1945	Stukken betreffende de organisatie van de Luchtbeschermingsdienst
		456	1940-1948	Stukken betreffende het opruimen en vervoeren van ontvlambare en ontplofbare stoffen en projectielen
		466	1941-1962	Stukken betreffende de bosbrandweer
		464-465	1941-1968	Stukken betreffende preventie en bestrijding van branden
		461-468	1941-1969	Stukken betreffende de gemeentelijke brandweer
0928	Gemeentebestuur Nuland 1970-1992			Geen relevante inventarissen gevonden
236	Collectie Tweede Wereldoorlog 1930-1947	1	1944	Kriegstagebuch des Kampfkommandanten von Hertogenbosch Oberst Dewald 1944 september 17 - 1944 oktober 1944
		6	1941-1944	Stukken overhandigd door de heer Le Blanc op 10 en 27 nov. 1969
		7	1944-1945	Stukken verzameld door C.J. Gudde,
		8	1944-1945	Stukken verzameld door C.J. Gudde,
		9	1944-1945	Stukken verzameld door C.J. Gudde,
		11	1944-1945	Stukken verzameld door C.J. Gudde,
		13	1944-1945	Stukken verzameld door C.J. Gudde,
		79	1944	Rapport inzake branden veroorzaakt door oorlogshandelingen in 's-Hertogenbosch in de week van 22 t/m 28 oktober 1944, opgesteld door de commandant der brandweer, A.R. van Dorp,
		82	1944	"Fluiters over 's-Hertogenbosch, dagboek over de eindstrijd van de bevrijding van 's-Hertogenbosch", door M. de Bekker
		84	1945	Verslag van de bevrijding van 's-Hertogenbosch, geschreven door W. Roeffen
		85	1939-1941	Stukken betreffende de mobilisatie en Zewereldoorlog, behorend tot het archief van J.H.H. Lemmens, textielvertegenwoordiger, Luybenstraat23, 's-Hertogenbosch
		87	1944	Herinneringen aan de oorlogsgebeurtenissen te Engelen, sept. -nov. 1944, door de heer Muyderman
		88	z.j.	Verslag van de bevrijding door J. Kennis, 1965
		89	z.j.	Verslag van de bevrijding, mogelijk geschreven door een van de fraters van de St. Jozefstraat, z.j.
		90	1944-1945	Brief van Louis Körner te 's-Hertogenbosch aan Harrie Körner te Utrecht met een verslag van de bevrijding, 16 juli 1945. Met een verslag over de geboorte van een kind genaamd Loesje op 25 oktober 1944 tijdens de gevechten
		91	z.j.	Aantekeningen door dhr. G. van Dongen met name over de oorlog
		92	1944	Rapporten uitgebracht door leidinggevende functionarissen aan het College van Regenten van de Godshuizen over de gang van zaken in de verschillende instellingen van de Godshuizen tijdens de bevrijding in oktober 1944
		93	1944	Dagboek van dhr. Jan C.J. Goderie, journalist, (1912-1962) over de periode 16 september -23 oktober 1944
		94	1944	Dagboek van 'een bewoner van het hoofdkwartier van de OD' over de periode 9 -27 september 1944
		95	1944	Dagboek getiteld "De Vrijheid wenkt" van Aug. le Blanc, typograaf, te 's-Hertogenbosch, over de periode 6 september -23 oktober 1944
		96	1944-1945	Dagboeknotities geschreven door C.W.A. ('Kees') Verbruggen (1904-1979), administrateur van Het Bisdomblad over de periode 31 augustus 1944 -31 maart 1945

Toeg. nr.	Titel	Inv. nr.	Jaar	Omschrijving
		97	1945	<i>Verslag door J (Jan) Michels (overleden 1994) van de bevrijding, geschreven 10 april 1945</i>
		98	z.j.	<i>Verslag door G.C. Hekker (geboren 1927) over de oorlog en de bevrijding</i>
		99	1944-1945	<i>Herdenkingstoespraak gehouden door Jacques de Bekker op 30 oktober 1994 over de gebeurtenissen (o.a. de evacuatie) in Empel (thans gem. 's-Hertogenbosch) in de periode september 1944 -mei 1945, 1984</i>
		100	1944	<i>Dagboek door G.P.H. Korst over de gebeurtenissen in de periode 2 september -26 oktober 1944, geschonken door zijn zoon R. Korst</i>
		101	1944	<i>Verslag door J.F.A.J. van Heijst over de bevrijding, periode 17 september -25 oktober 1944, geschreven 12 maart 1945</i>
		102	1944	<i>Dagboek door A.Chr.M.Th. ('Pop') Janssens periode 3 september -10 december 1944</i>
		103	1945	<i>Verslag door A.Chr.M.Th. ('Pop') Janssens van de bevrijding gevolgd door enkele gedichten van Niek de Rooy jr. en enige andere teksten, mogelijk overgenomen uit kranten e.d.,</i>
		111	1940	<i>Briefwisseling tussen de gemeentearchivaris en dhr. Luc van Gent te 's-Hertogenbosch over het bombardement op het Volderstraatje door de RAF op 23/24 mei 1940, 1991.</i>
		138	1944	<i>"Dagboek", bestaande uit knipsels getiteld "De Vrijheid wenkt" met daarin een verslag van de gebeurtenissen in de periode 4 september -24 oktober 1944</i>
		140	1944	<i>"De slag om de stad", fragmenten uit een dagboek periode 24 -27 oktober 1944.</i>
		155	1944	<i>Lijst van leden van de Luchtbescherming Orthen opgesteld door J. Gerretsen in 1995 en rapport door G. Gerretsen over het optreden van de blokorganisatie van deze dienst in wijk 16 (= Orthen) over de verrichtingen in de periode 9 september -2 oktober 1944, 17 oktober 1944. 1 stuk</i>
		156	1940-1945	<i>Fotocopie van het boek "1940 Muntel-Vliert 1945. Een Bossche wijk in oorlogsjaren" door Peter-Jan van der Heijden en Henny Molhuysen, april 1995</i>
		166	1944-1945	<i>Verzoeken van diverse organisaties om woon-en bedrijfsruimte in verband met oorlogsschade, 1944-1945</i>
		168	1945	<i>Opgaven aan o.m. het Militair Gezag over oorlogshandelingen en -schade in 's-Hertogenbosch, juli -aug. 1945</i>
		189-7	1944	<i>Formulier met gegevens over een bominslag op het Prins Mauritsplein [het huidige Julianaplein] / Koningsweg 11, ingevuld door het blokhoofd dhr. A.G. Spierings van Wijk 8</i>
		189-8	1944	<i>Verslag van de werkzaamheden van de blokploeg van Blok 8 na het geallieerde bombardement op het stationemplacement door het blokhoofd</i>
		189-9	1944	<i>Notitie van het wijkhoofd van wijk 4, dhr. van Dongen, voor de vakleider van Vak I, over de gevolgen van het bombardement op het station voor zijn wijk</i>
		189-11	1944	<i>Verslag van de gebeurtenissen tijdens de bevrijding van de stad en de werkzaamheden van de blokploeg van Blok 9 (Luybenstraat e.o.) door het blokhoofd dhr. Fr.Lammers</i>
		189-19	1944	<i>Verslag van het incident in Blok 32 (Beurdsestraat e.o.) op 18 september 1944, waarbij plv. blokhoofd dhr. M. Beekwilder gewond raakte door het afgaan van een karabijn van een Duitse soldaat, door het blokhoofd van Blok 32</i>

Toeg. nr.	Titel	Inv. nr.	Jaar	Omschrijving
		189-30	1944	<i>Verslag van de werkzaamheden verricht door plv. wijkhoofd A. Wonink na het ontploffen van een 'vliegende bom' in de Antonius van Alphenstraat op 22 december, door dhr. A. Wonink</i>
		189-44	1944	<i>Verslag van de werkzaamheden verricht door de blokploeg van Blok 12 (Cuperinusstraat e.o.) tijdens de beschieting van de stad in de maanden september en oktober, door het blokhoofd</i>
		189-55	1945	<i>Verslag van de verrichte werkzaamheden als gevolg van de inslag van een zgn. vliegende bom op de Frederik Hendriklaan op 22 december 1944, door het blokhoofd van Blok79 dhr. L. Verkuil</i>
		237	1944	<i>Dagboek over de bevrijding en de tijd daarna geschreven door dhr. H.M. de Poorter</i>
267	Secretarie Den Bosch (1920-1996)	1116		
		4392	1940- 1945	<i>Mijnenlegging en correspondentie over de plaats en het opruimen van mijnen in de gemeente 's-Hertogenbosch 1940 - 1945</i>
		4955	1940 - 1945	<i>Waarschuwing voor ontploffingsgevaar van mijnen e.d.; correspondentie over de Technische Noodhulporganisatie</i>
		4977	1932 - 1944	<i>Taakomschrijving en werkplan voor de luchtbeschermingsdienst, bominslagbericht, verslagen van luchtaanvallen</i>
		21721	1987- 1989	<i>Overleg, opsporing en ruiming van explosieven ivm dijkverbeteringswerkzaamheden rapport onderzoek naar achtergebleven munitie uit de 2^e Wereld Oorlog langs de Empelse Dijk. (Historisch onderzoek Gewande e.o Raid over de Maas)</i>

Bijlage 4 Geraadpleegde luchtfoto's

Bijlage 4 Geraadpleegde luchtfoto's

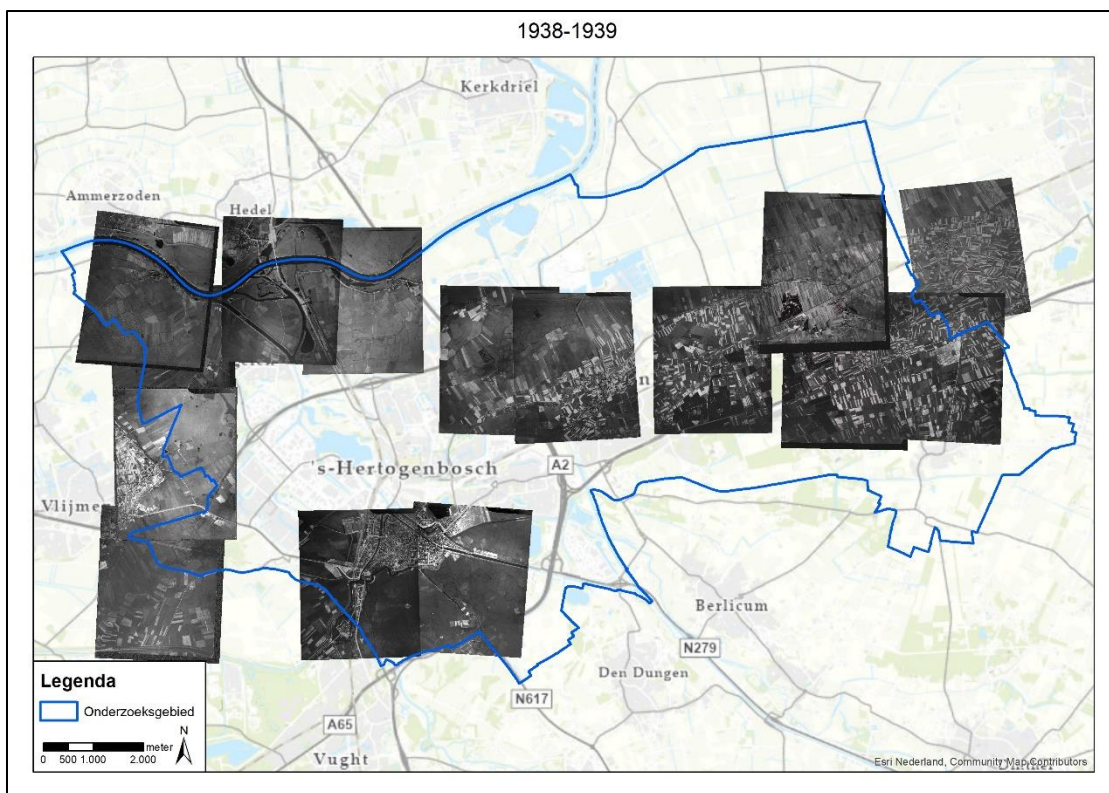
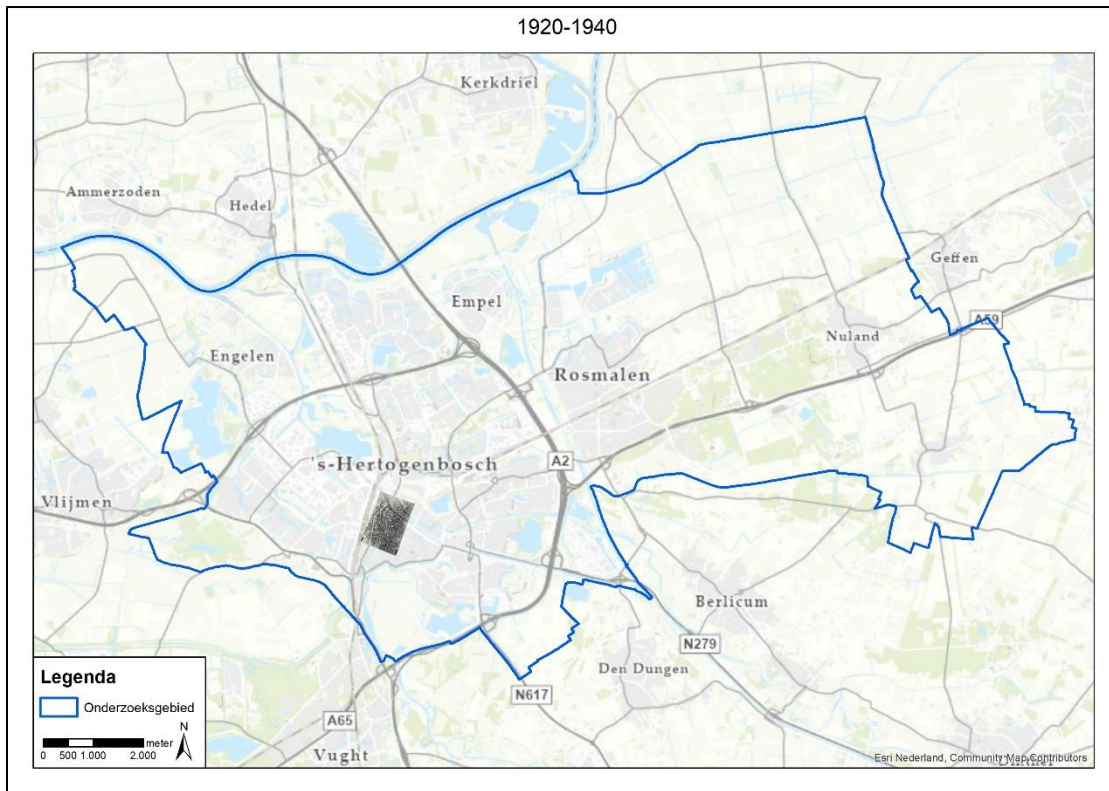
Collectie	Sortie	Fotonr.	Datum	Kwaliteit	Schaal	Keuze-verantwoording	Bijzonderheden
KAD	45D noord	80a	1938	B	Onbekend	'nul-situatie, reeds in bezit	Geen
KAD	45B zuid	19, 21, 24, 27, 29, 221, 250	1938-1939	B	Onbekend	'nul-situatie, reeds in bezit	Geen
KAD	45A zuid	11, 234, 237, 239	1938	B	Onbekend	'nul-situatie, reeds in bezit	Geen
KAD	45C noord	42, 72, 77	1938	B	Onbekend	'nul-situatie, reeds in bezit	Geen
KAD		2442	1940	B	Onbekend	'nul-situatie, reeds in bezit	Geen
NIMH	2011	5133	1920-1940	B	Onbekend	'nul-situatie, reeds in bezit	Geen
NCAP	H-287	9	05-10-1940	B	22.500		Geen
NCAP	H-761	620	19-03-1941	B-C	21.930	Reeds in bezit	Inundatie
NCAP	T-173	693, 694, 695	11-07-1941	B	18.000		Geen
NCAP	T-517	686, 687	02-09-1942	B-C	18.000	Reeds in bezit	Geschutopstelling, loopgraaf, oorlogsschade
NCAP	7-AA-491	5026, 5027	31-12-1943	B	17.500		Geen
KAD	J-852-541	3238, 3239, 3241, 4225, 4226, 4227, 4228	10-04-1944	A	Onbekend	Reeds in bezit	Geschutopstelling, mangat, niet definieerbare verstoring, loopgraaf, kampement, oorlogsschade
NCAP	PP-112	44	18-04-1944	C	62.000		Geen
WAG	7-1991	3023, 3024, 3025, 3026, 3027	20-06-1944	A-B	14.500	Reeds in bezit	Wapenopstelling, loopgraaf, mangaten
NCAP	106G-2789	3168, 3169	11-09-1944	B	10.000		Bomkrater, crashlocatie,
KAD	106G-2866	3010, 3111, 3112, 3113, 3114, 3115, 3123, 3125, 3126, 3127, 3128, 4115, 4116, 4117, 4118, 4178, 4179	13-09-1944	A-B	9.500	Reeds in bezit	Geschutinslag, geschutopstelling, mangat(en), wapenopstelling, loopgraaf
NARA	SAV-364/902	005, 008, 009, 010, 011, 012, 013, 015, 036	17-09-1944	A	Onbekend		Strike photo, scherfbom
NCAP	7-3360	3047	18-09-1944	C	10.000	Reeds in bezit	Geschutopstelling
KAD	106G-3002	3077, 3094, 4017, 4018, 4019, 4189, 4194, 4293, 4304	19-09-1944	B	9.500	Reeds in bezit (#4017-4019 besteld)	Mangat, oorlogsschade
WAG	4-0869	3037, 3039, 3040, 3041, 3043, 4039	19-09-1944	B	9.000	Reeds in bezit (AVG)	Wapenopstelling
	4-0869	4039	19-09-1944	B		Reeds in bezit	Geschutopstelling, mangaten
NCAP	400-1136	3160, 3177, 3183, 4148	28-09-1944	A-B	10.000	Reeds in bezit (#3183 AVG)	Bomkrater, niet definieerbare verstoring
WAG	4-0963	3011, 4012, 4013, 4014, 4016	02-10-1944	A-B	16.800	Reeds in bezit	Bomkrater, mangaten
NCAP	4-1082	3072	05-10-1944	B	10.800	Reeds in bezit	Geschutopstelling, mangat, wapenopstelling, loopgraaf, kampement

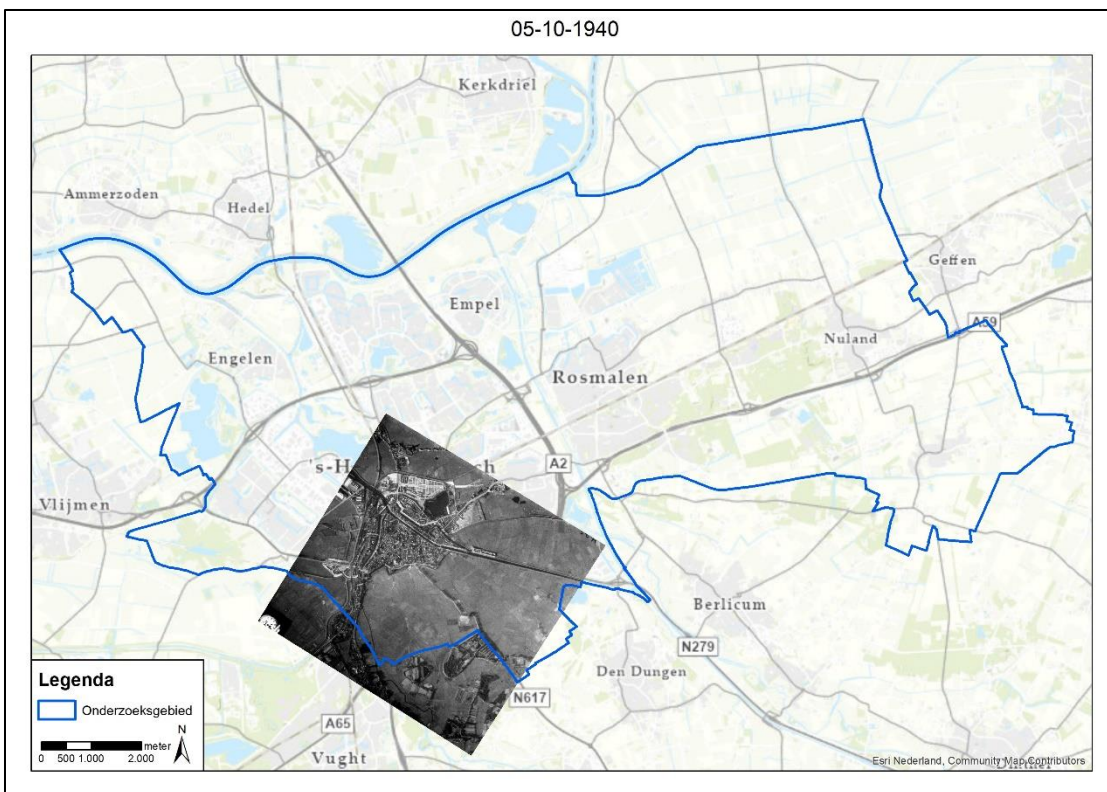
Collectie	Sortie	Fotonr.	Datum	Kwaliteit	Schaal	Keuze-verantwoording	Bijzonderheden
NCAP	4-0993	3061, 3072, 3152, 4062, 4153	06-10-1944	A-B	16.800	Reeds in bezit (#3152, 4062 besteld)	Bomkrater, geschutinslag, mangaten, oorlogsschade
NCAP	4-1082	3001, 3008, 3010, 3066, 3068, 3069, 3070, 3071, 3072, 3075, 3076, 3113, 3114, 4003, 4066, 4068, 4070, 4078, 4119, 4121, 4220, 4222, 4224	15-10-1944	B-C	10.800	Reeds in bezit (#3068, 3069, 3070, 3071, 3075, 3076, 3113, 3114, 4119, 4121 besteld)	Bomkrater, blindganger, geschutinslag, geschutopstelling, mangat(en). Munitieopslag, scherfbom, wapenopstelling, loopgraaf, kampement, oorlogsschade
WAG	R4-963	4013, 4014, 4016	20-10-1944	B	Onbekend	Reeds in bezit	Geen
KAD	16-1292	3139, 3140, 3141, 3142, 3143	28-10-1944	A-C	9.700	Reeds in bezit	Geschutinslag,
WAG	4-1228	3178, 3179, 3180, 3181, 3182, 3183, 3184, 3185, 3186, 3187, 3188, 3189, 3190, 3191, 3192, 3193, 3194, 3195, 3196, 3197, 3198, 3199, 4178, 4180, 4182, 4184, 4186, 4225	06-11-1944	A-B	10.200	Reeds in bezit	Bomkrater, blindganger, crashlocatie, geschutinslag, geschutopstelling, wapenopstelling, loopgraaf, inundatie, oorlogsschade, vernielingslading
NCAP	7-3578	3006, 4005, 4006	16-11-1944	B	10.000	Situatie rondom de bevrijding	Geschutinslag, geschutopstelling, mangat(en), munitieopslag, wapenopstelling, loopgraaf, oorlogsschade
LMH	4-1299	4008, 4010, 4030, 4032, 4034, 4036	19-11-1944	B	10.800	Situatie rondom de bevrijding	Mangat
KAD	106G-3633	1054, 3107, 3112, 3114, 4082, 4096, 4102, 4104, 4112, 4113	25-11-1944	A-B	9.000	Reeds in bezit	Bomkrater, blindganger, geschutinslag, geschutopstelling, mangat, wapenopstelling, loopgraaf, inundatie, kampement, oorlogsschade
LMH	4-1316	3003	26-11-1944	B	8.400	Reeds in bezit	Geen
NCAP	16-1399	1048	26-11-1944	C	72.000		Geen
WAG	4-1448	3163, 3164, 3168, 3169, 3170, 3171, 3172, 3173, 3174, 3175, 3176, 3178, 3221, 3223, 3230, 3233, 3234, 3235, 3236, 3237, 3238, 3239, 3240, 3241, 3242, 3243, 3244, 3245, 3246, 4157, 4160, 4161, 4162, 4163, 4165, 4167, 4169, 4170, 4171, 4172, 4221, 4223, 4224, 4225, 4226, 4228, 4230, 4232, 4233, 4234, 4236, 4238, 4240, 4241, 4242, 4243, 4245, 4246	23-12-1944	B-C	7.600	Reeds in bezit (AVG)	Bomkrater, blindganger, bunker, geschutinslag, geschutopstelling, opstelplaats, mangat(en), munitieopslag, V1-inslag, wapenopstelling, loopgraaf, inundatie, kampement, oorlogsschade

Collectie	Sortie	Fotonr.	Datum	Kwaliteit	Schaal	Keuze- verantwoording	Bijzonderheden
WAG	4-1460	3020	24-12-1944	B	7.600	Reeds in bezit	Geschutinslag, oorlogsschade
WAG	4-1448	3233, 3234	25-12-1944	B	7.600	Reeds in bezit	Inundatie, oorlogsschade
NCAP	4-1598	3016, 3018, 3020, 3022, 3024, 3026, 3028, 3030, 3032, 3034, 3036, 3038, 3108, 3110, 3111 4014, 4018, 4020, 4022, 4024, 4026, 4028, 4030, 4032, 4034, 4036,	05-01-1945	A-B	8.000	Reeds in bezit (AVG), (#3108, 3110, 3111, 4103, 4105, 4107, 4111 besteld)	Bomkrater, blindganger, geschutinslag, geschutopstelling, mangat(en), V.1-inslag, wapenopstelling, loopgraaf, kament, oorlogsschade
NCAP	106G-4236	3005, 3006, 4001, 4002, 4003, 4004, 4006	08-02-1945	B-C	7.000		Geschutopstelling, loopgraaf
WAG	4-1791	3001, 3002, 3003, 3004, 3005, 3006, 3007, 3008, 3009, 3010, 3011, 3012, 3013, 3014, 3015, 3016	21-02-1945	B-C	9.400	Reeds in bezit (AVG)	Bomkrater, crashlocatie, geschutinslag, geschutopstelling, V.1-inslag, wapenopstelling, loopgraaf
NCAP	106G-4486	3344, 3345, 3346, 3347, 3348, 3349, 3350, 3351, 3352, 3353, 3354, 3355, 4346, 4347, 4348, 4349, 4350, 4351, 4352, 4353, 4354	24-02-1945	B-C	9.000		Geschutinslag, geschutopstelling, mangat(en), wapenopstelling, loopgraaf, kament, oorlogsschade
NCAP	106G-4601	4082, 4083, 4084, 4086, 4087, 4088, 4090, 4091, 4092, 4094	02-03-1945	A-B	9.000	Reeds in bezit (#4090, 4091 besteld)	Bomkrater, geschutinslag, geschutopstelling, mangat(en), V.1-inslag, wapenopstelling, loopgraaf, kament, oorlogsschade
WAG	4-2009	4136, 4137, 4138, 4139, 4140, 4141, 4142, 4143, 4144, 4145, 4146, 4147, 4148, 4149, 4150, 4151, 4153, 4154, 4155, 4156, 4157, 4158, 4159, 4174, 4176, 4178, 4180, 4182, 4184, 4185, 4186, 4187, 4188, 4189, 4191, 4193, 4195	18-03-1945	A-B	7.600	Reeds in bezit (AVG)	Bomkrater, geschutinslag, geschutopstelling, opstelplaats, mangat(en), V.1-inslag, wapenopstelling, loopgraaf, oorlogsschade
WAG	4-2134	4129, 4131, 4132, 4133	23-03-1945	B-C	7.600	Reeds in bezit (#4131, 4129 AVG)	Geschutinslag
WAG	16-2171	2048	12-05-1945	C	72.000	Naoorlogs, reeds in bezit	V.1-inslag
NCAP	423-BS-8035-21	130, 131	19-06-1945	C	40.400	Naoorlogs, reeds in bezit	Bomkrater, V.1-inslag
NCAP	16-2191	3126, 4127	08-07-1945	A	10.000	Naoorlogs, reeds in bezit	Geen
NCAP	16-2195	3003	10-07-1945	B	11.400	Naoorlogs, reeds in bezit	Geen
NCAP	3G-TUD-s099	6122	13-07-1945	C	40.000	Naoorlogs, reeds in bezit	Geen
NCAP	106G-LIB-280	3167	27-08-1945	B	15.000	Naoorlogs, reeds in bezit	Geen

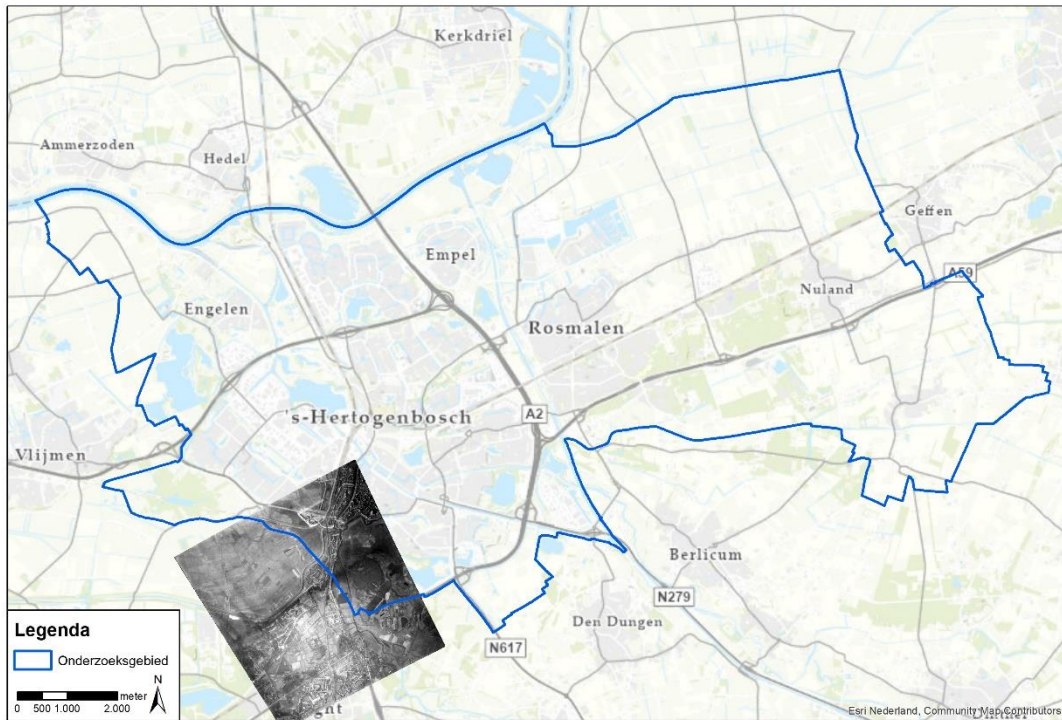
Bijlage 5 Dekking geraadpleegde luchtfoto's

Bijlage 5 Dekking geraadpleegde luchtfoto's

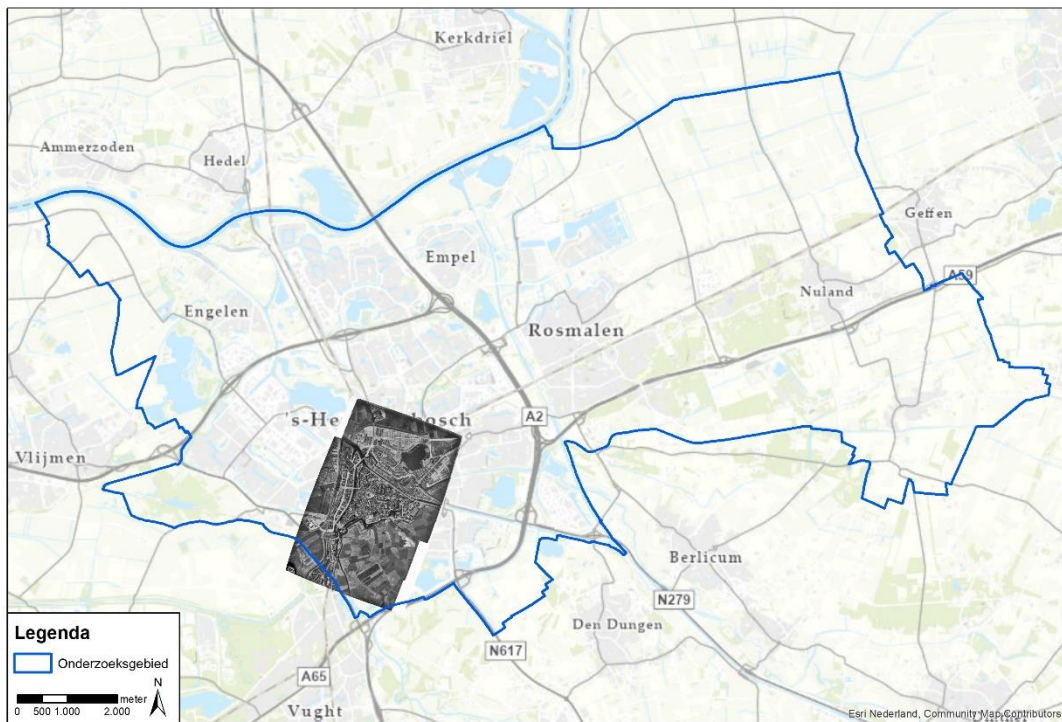

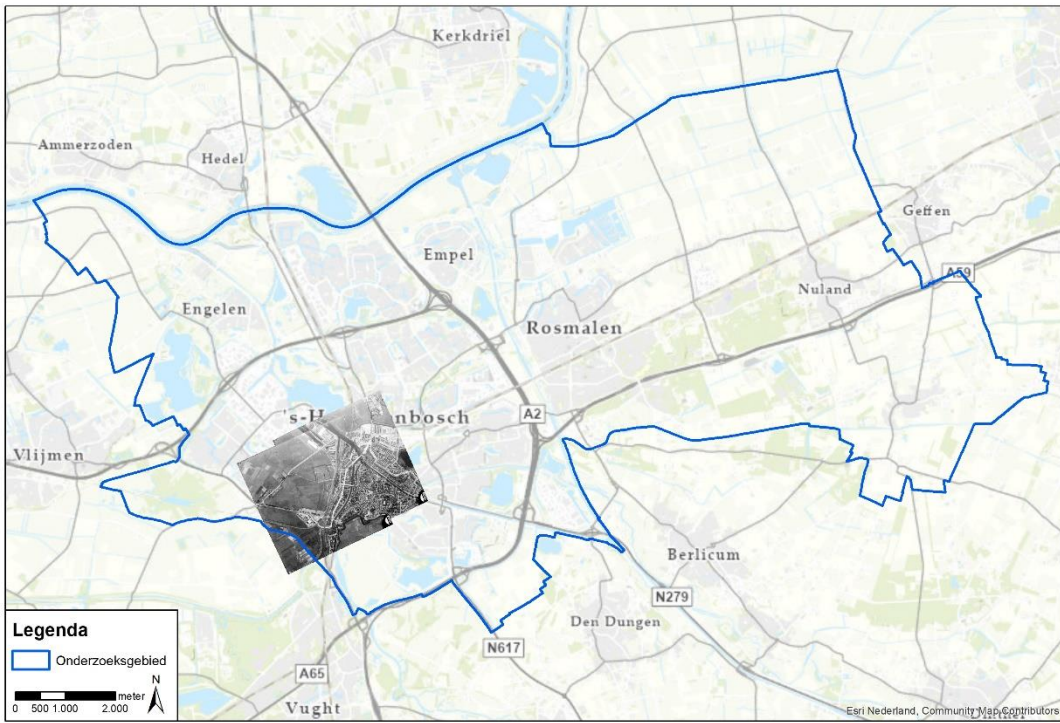
19-03-1941

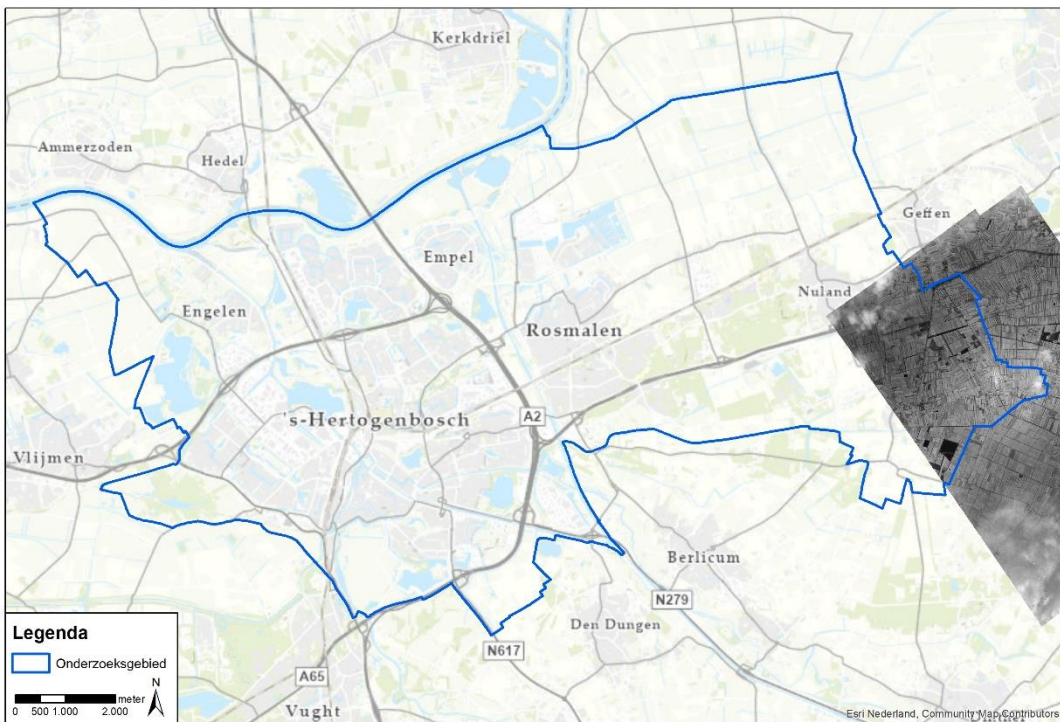
11-07-1941

02-09-1942

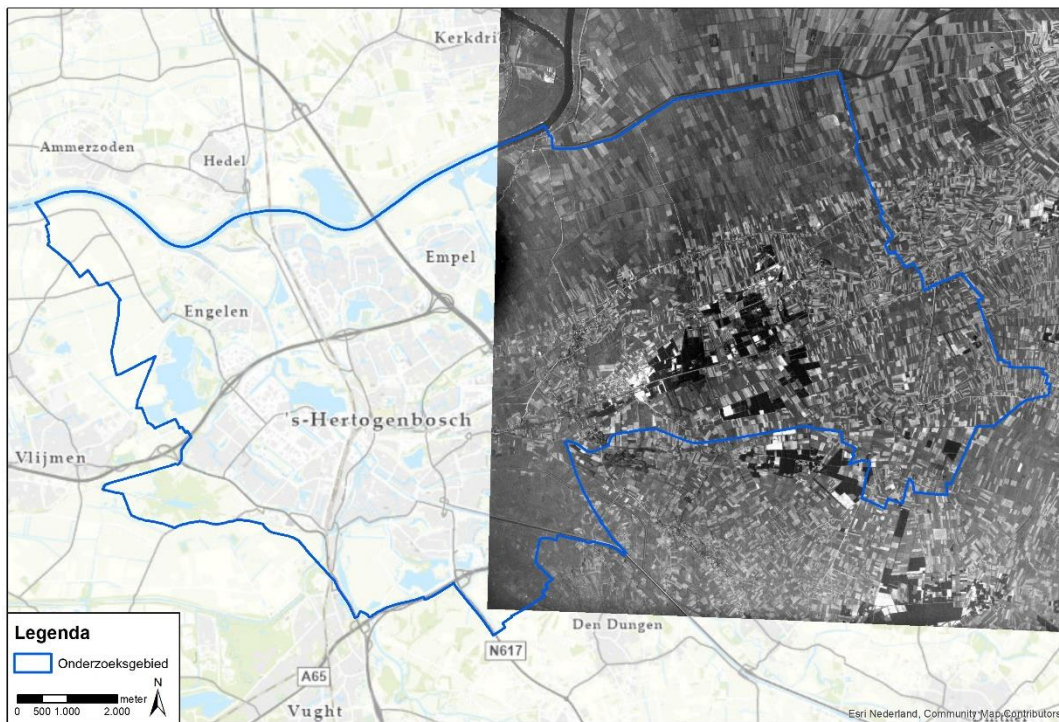
31-12-1943

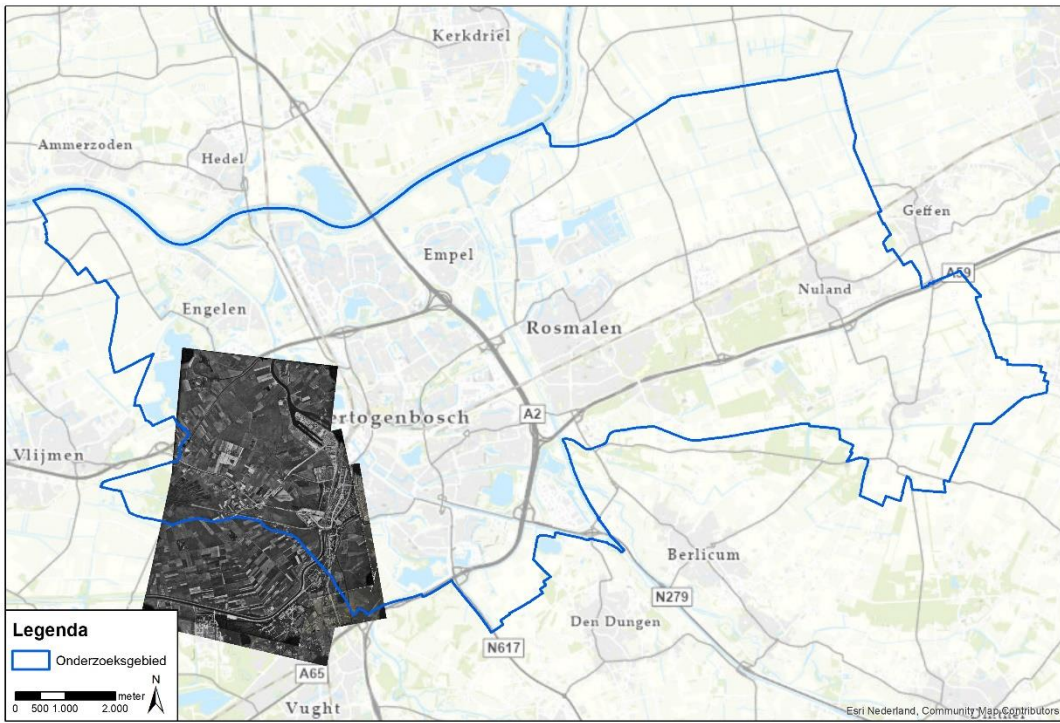
10-04-1944

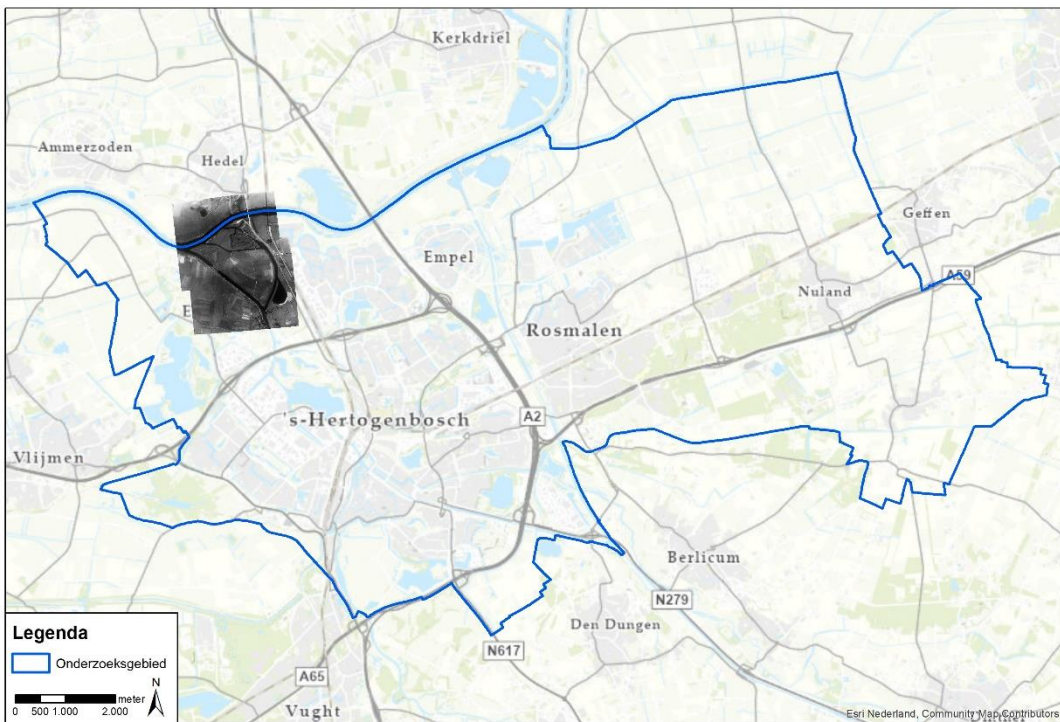
18-04-1944

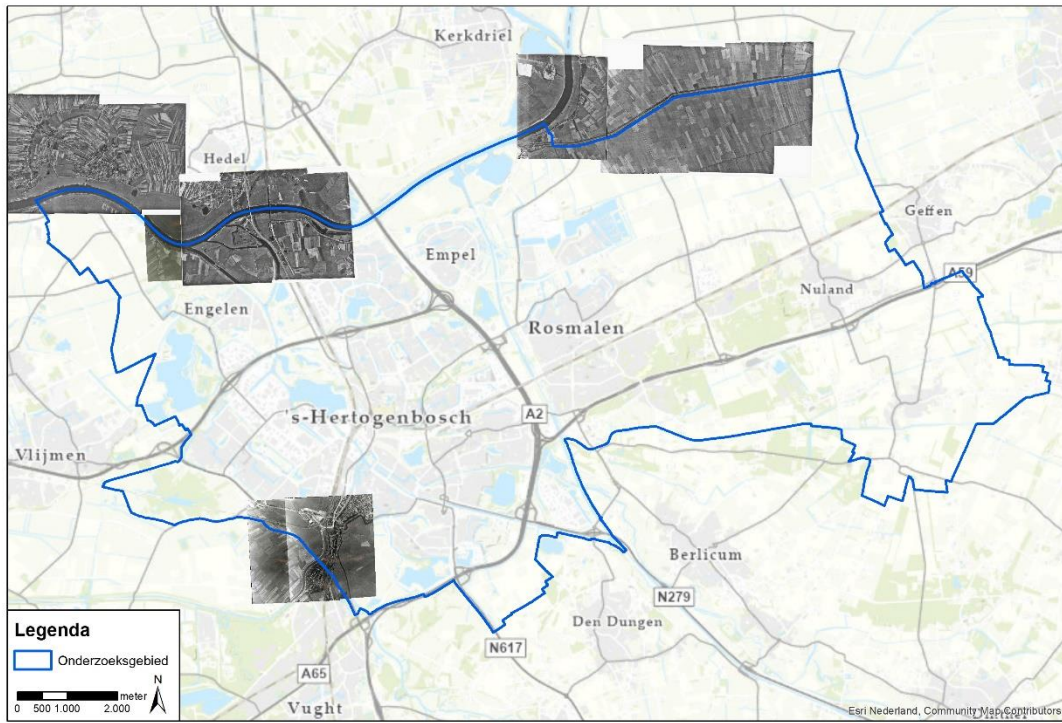
20-06-1944

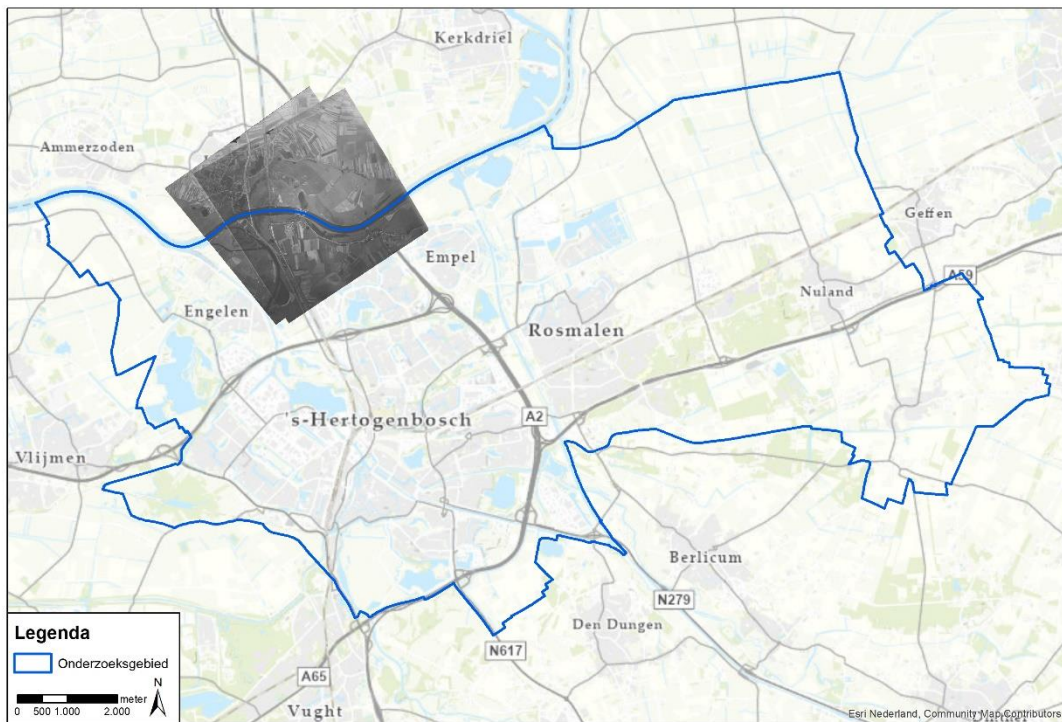
11-09-1944

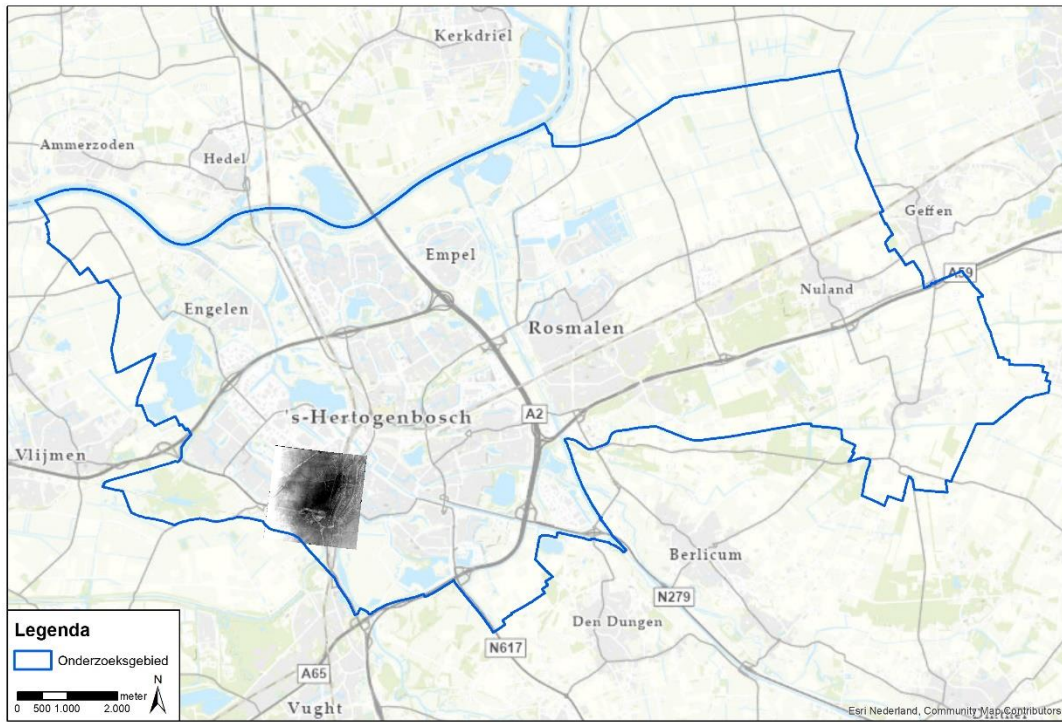
13-09-1944

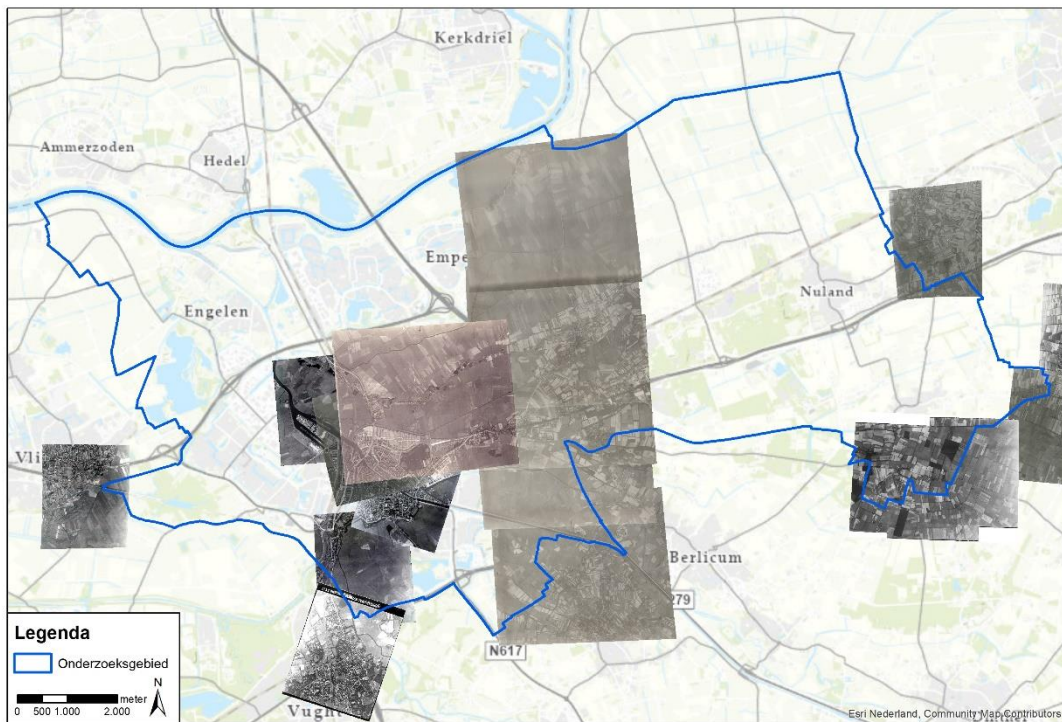
17-09-1944

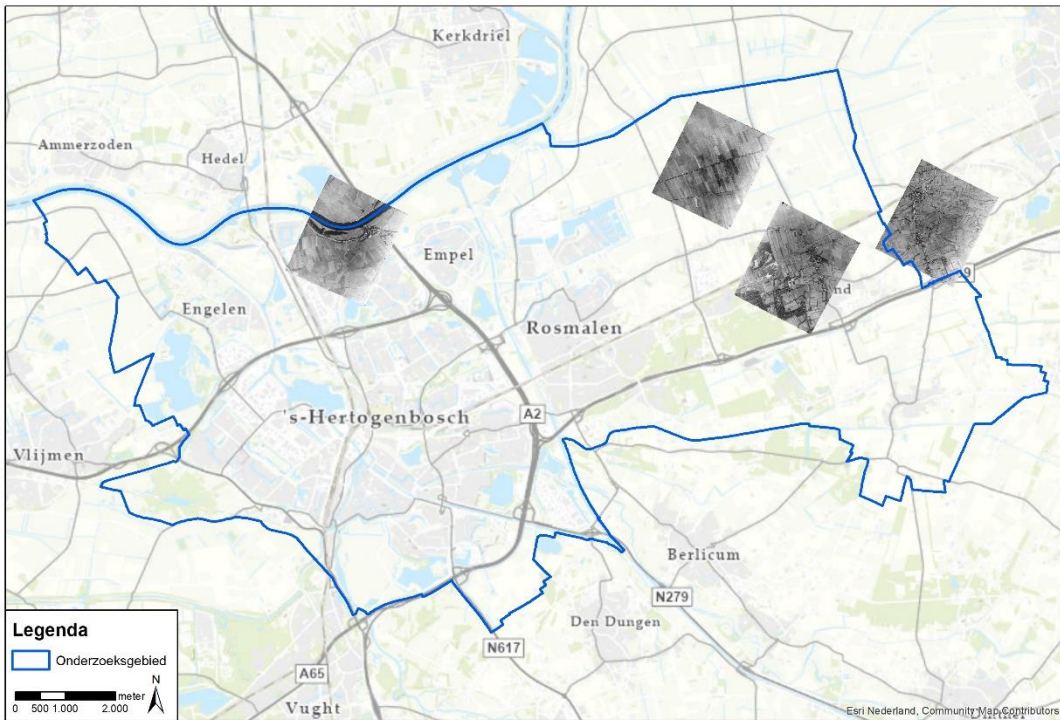
18-09-1944

19-09-1944

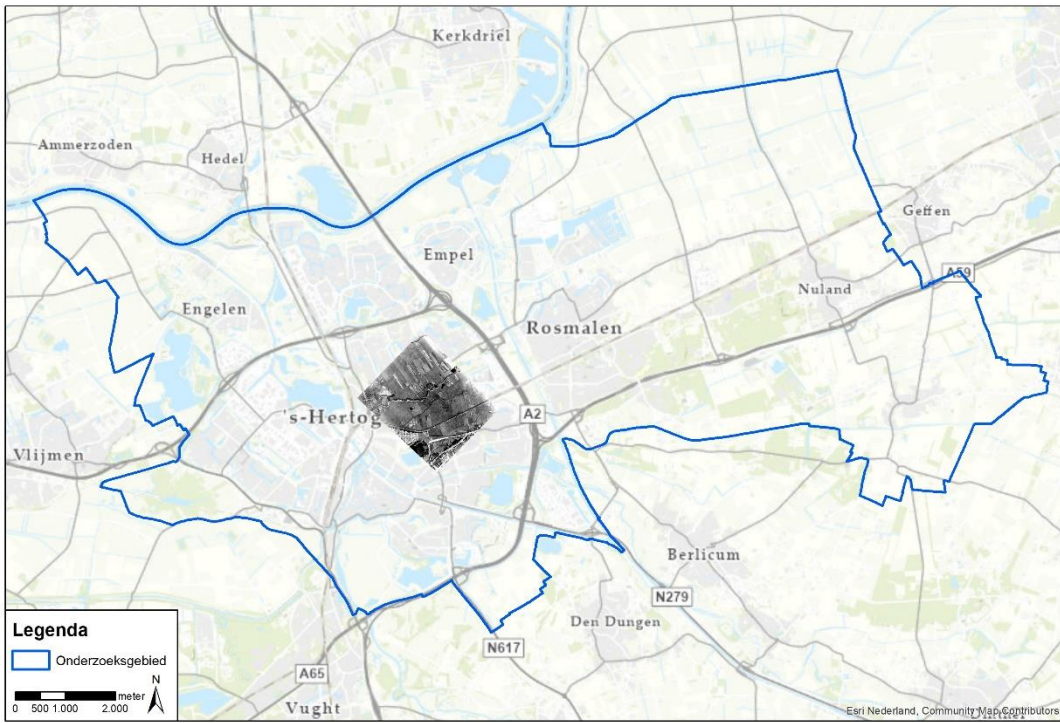
28-09-1944

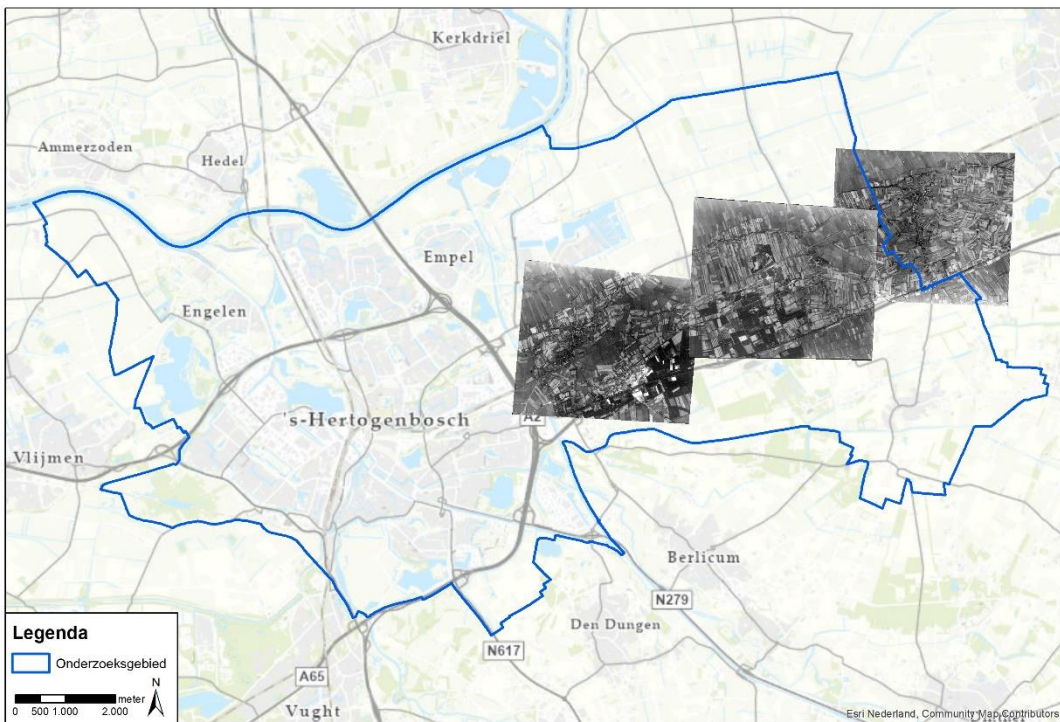
02-10-1944

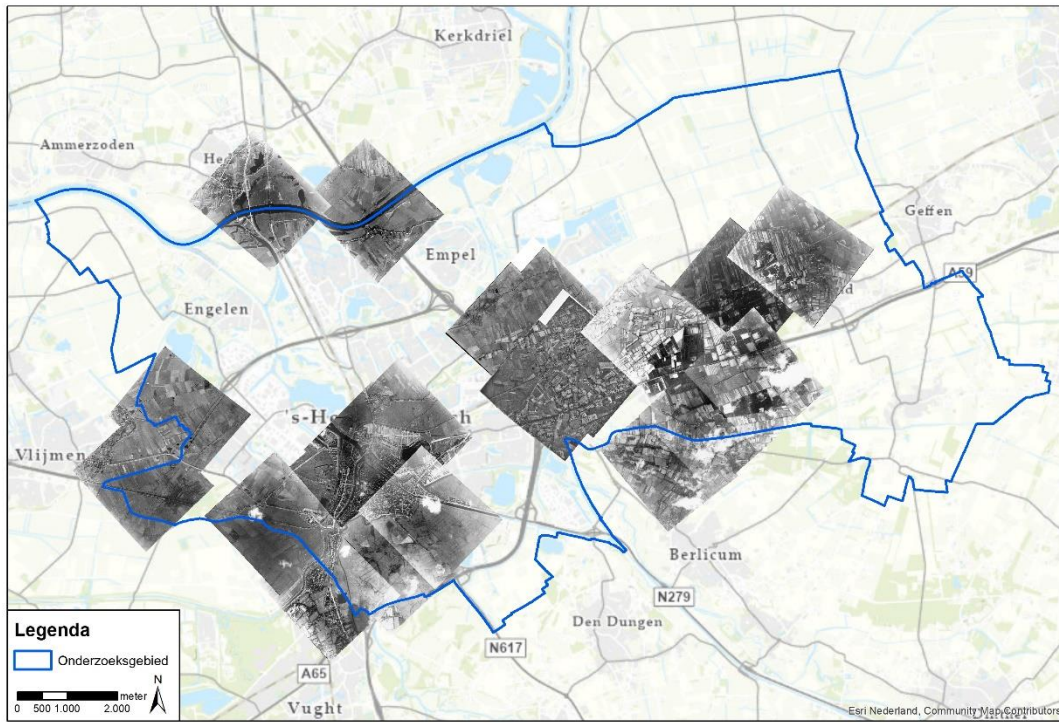
05-10-1944

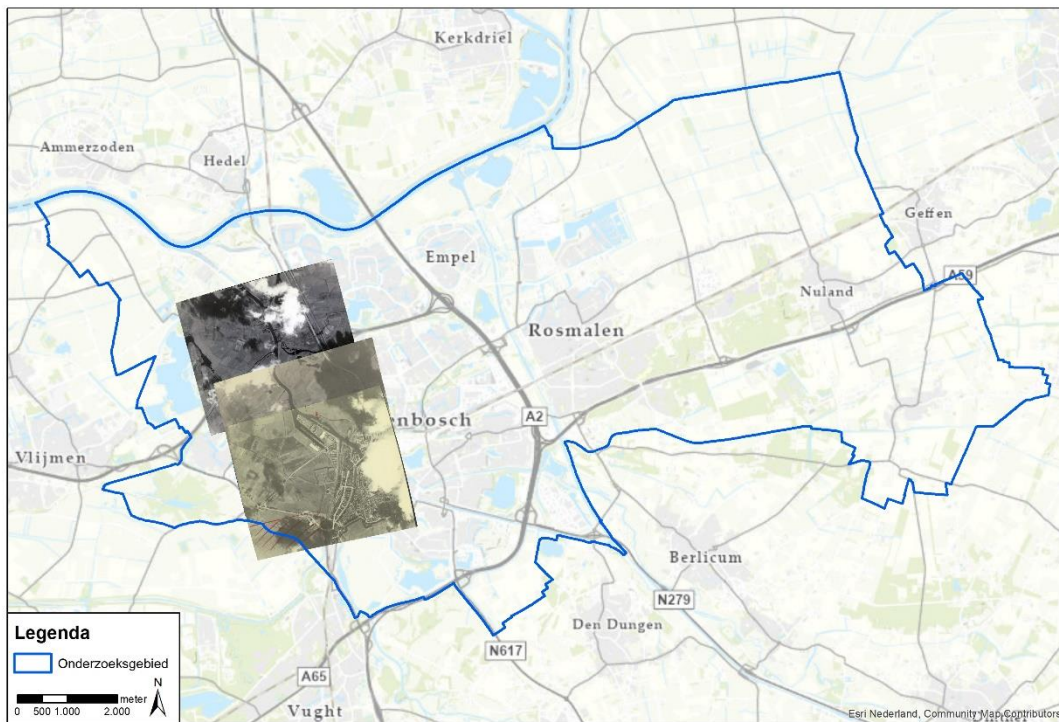
06-10-1944

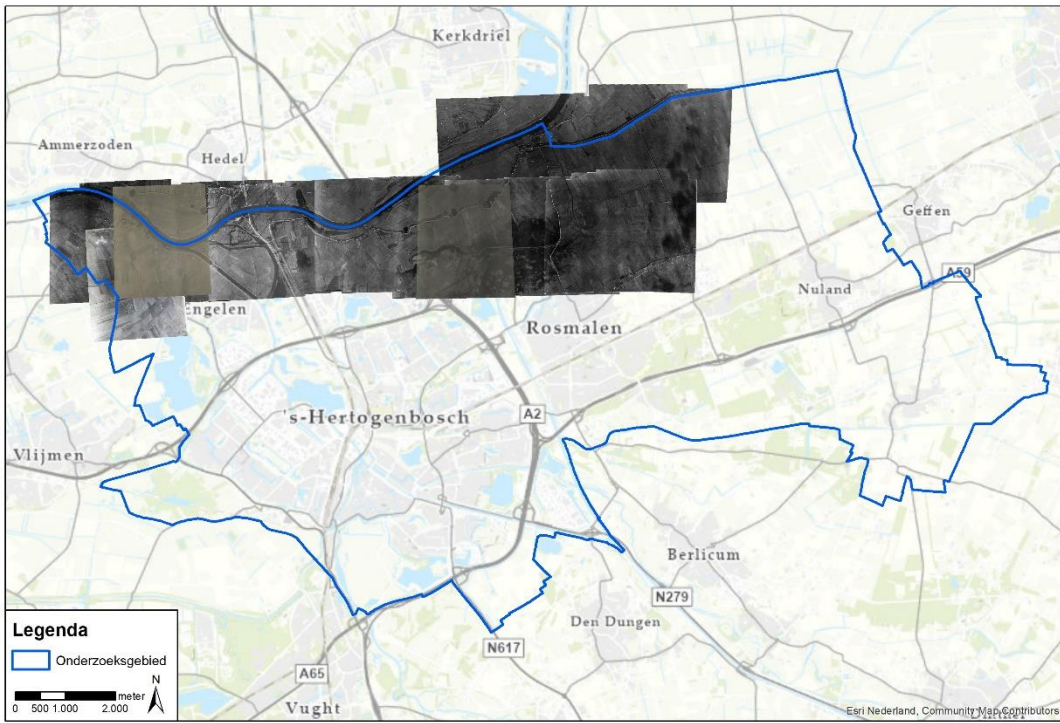
15-10-1944

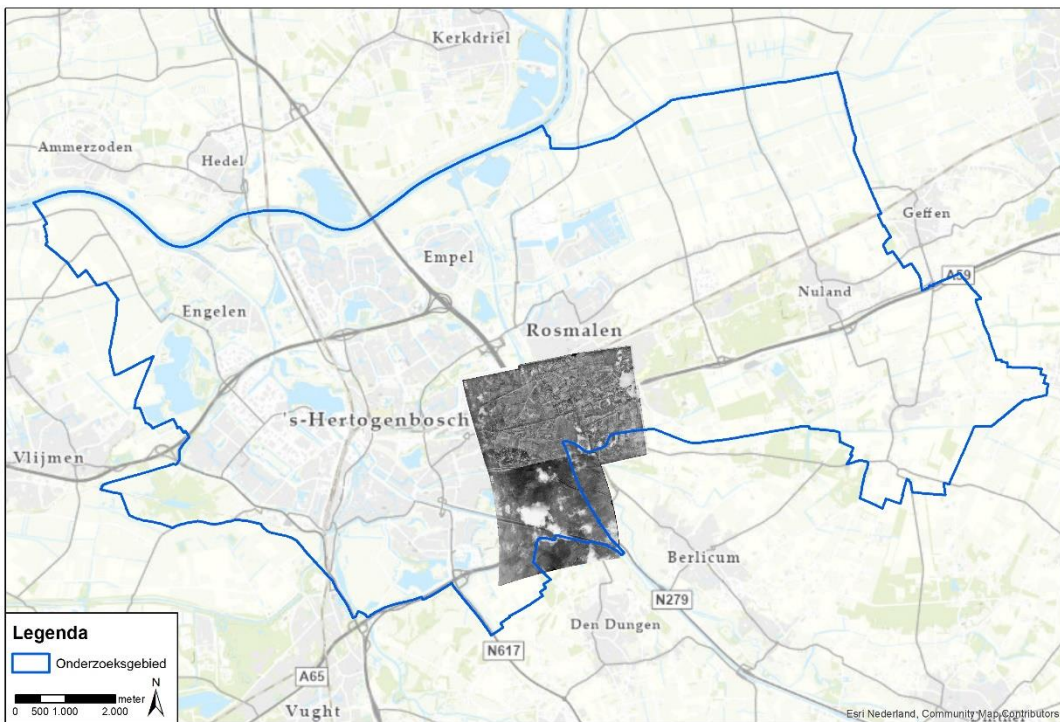
20-10-1944

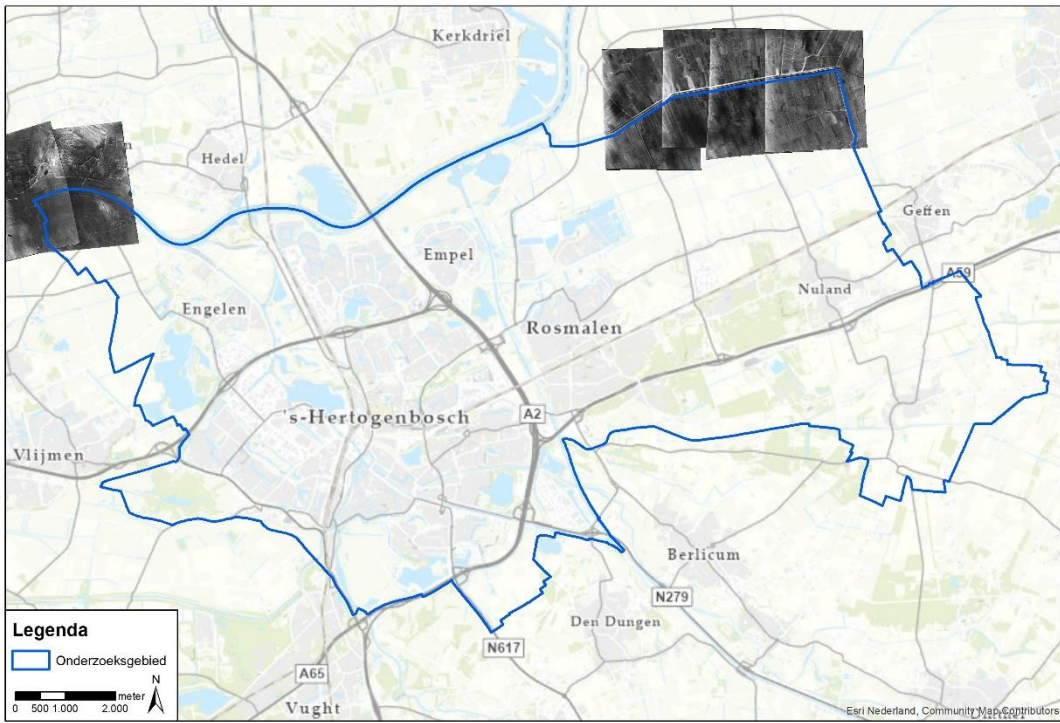
06-11-1944

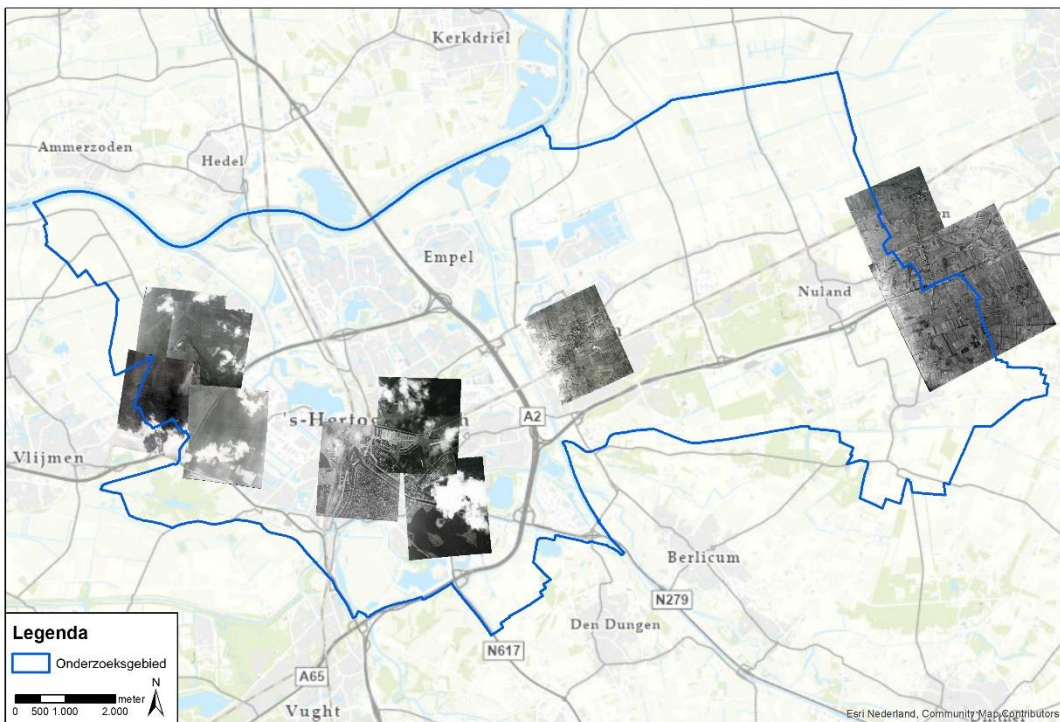
16-11-1944

19-11-1944

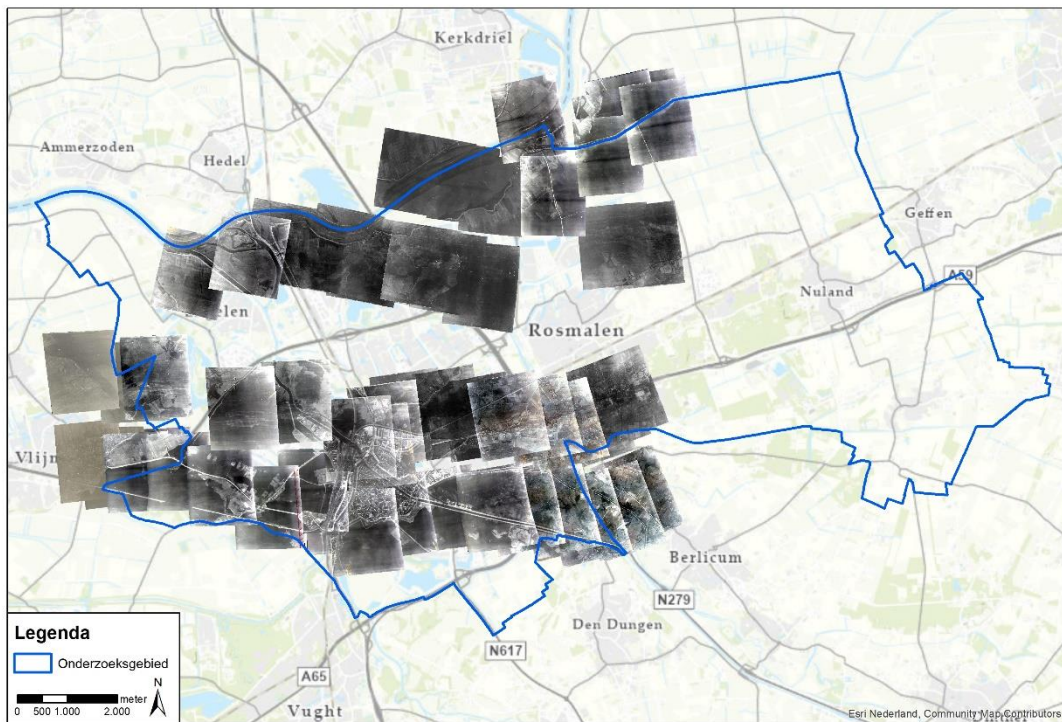
25-11-1944

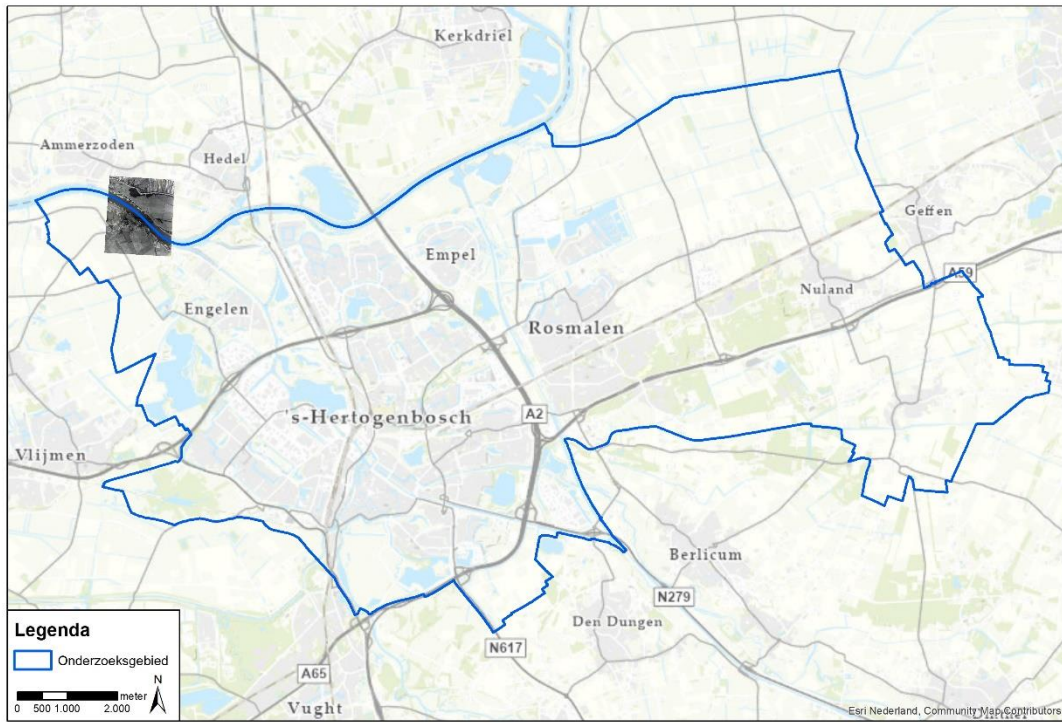
26-11-1944

23-12-1944

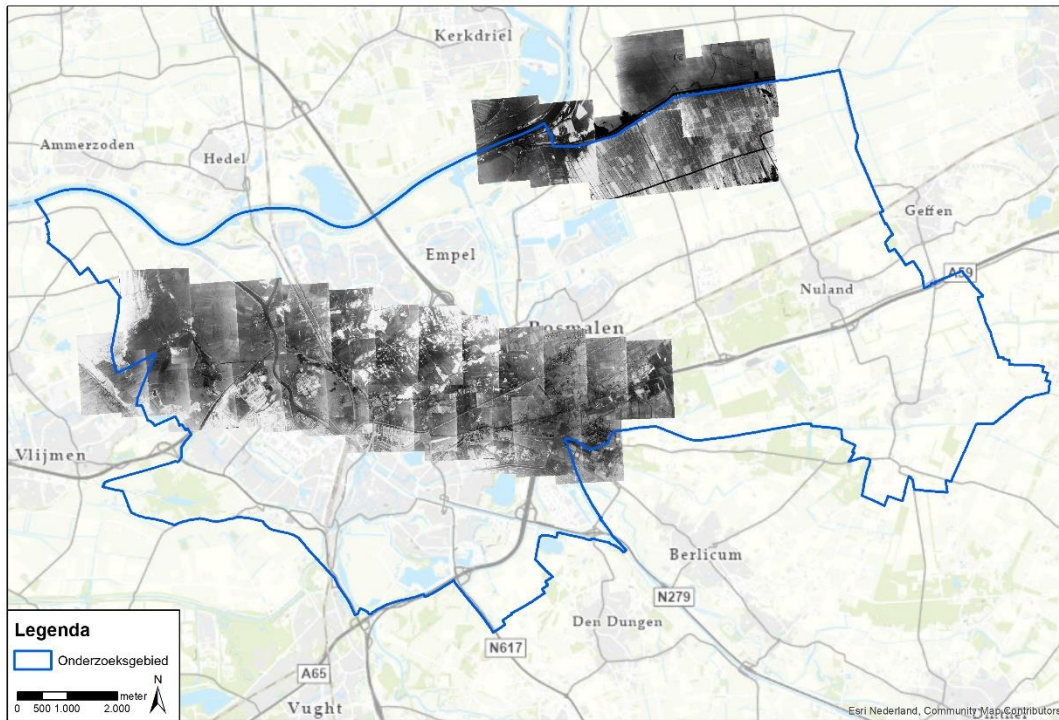
24-12-1944

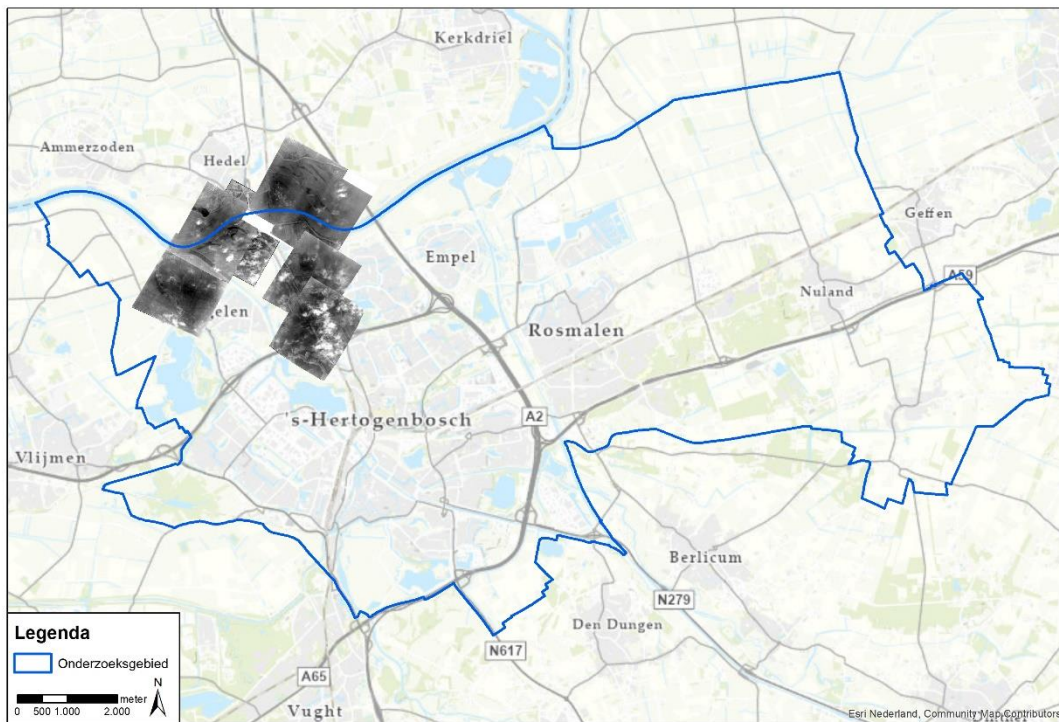
25-12-1944

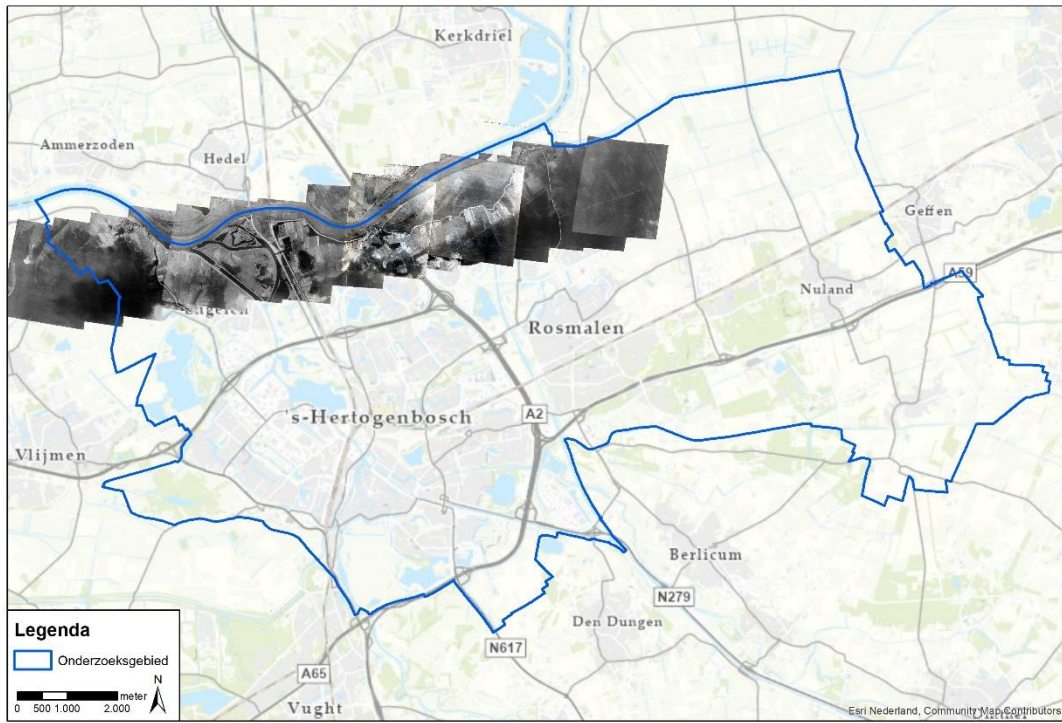
05-01-1945

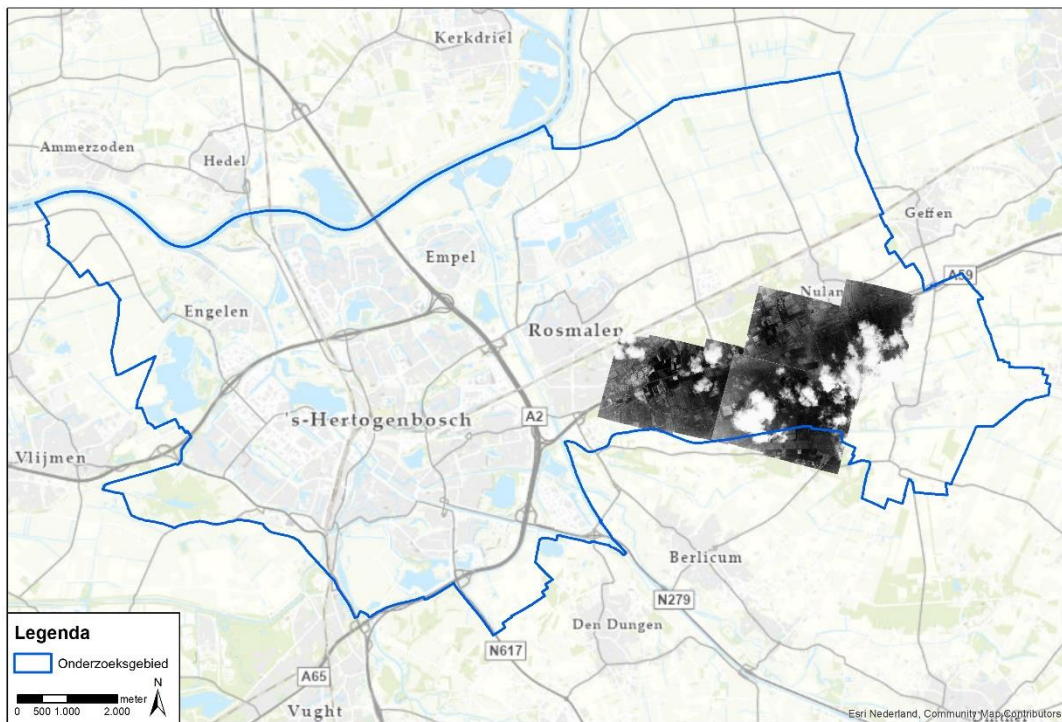
08-02-1945

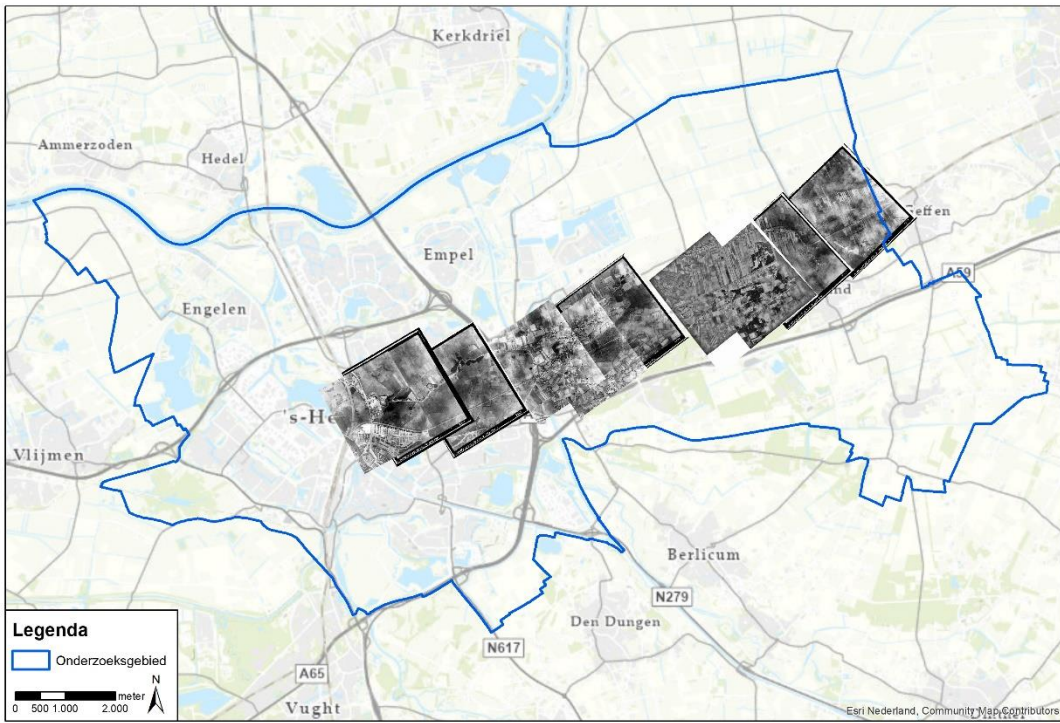
21-02-1945

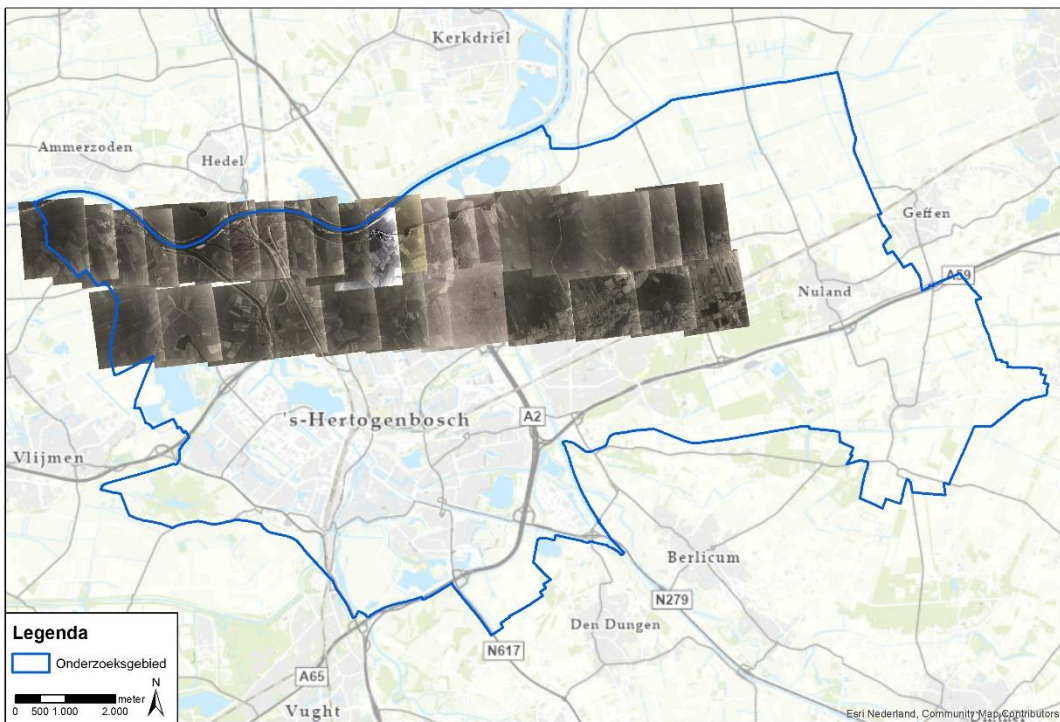
24-02-1945

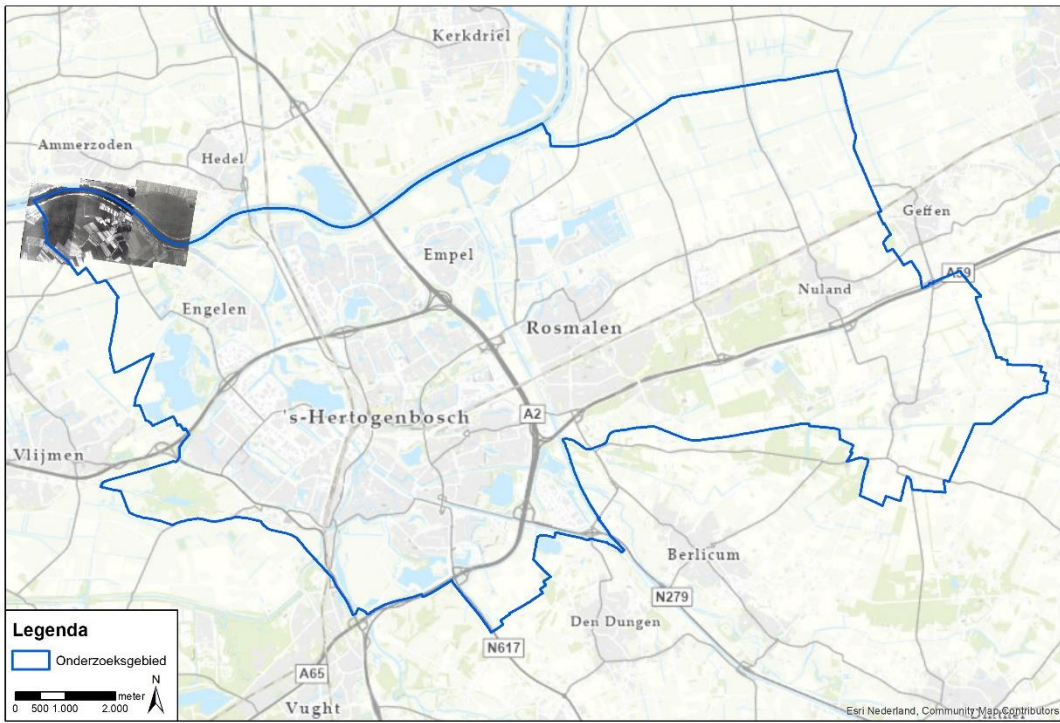
02-03-1945

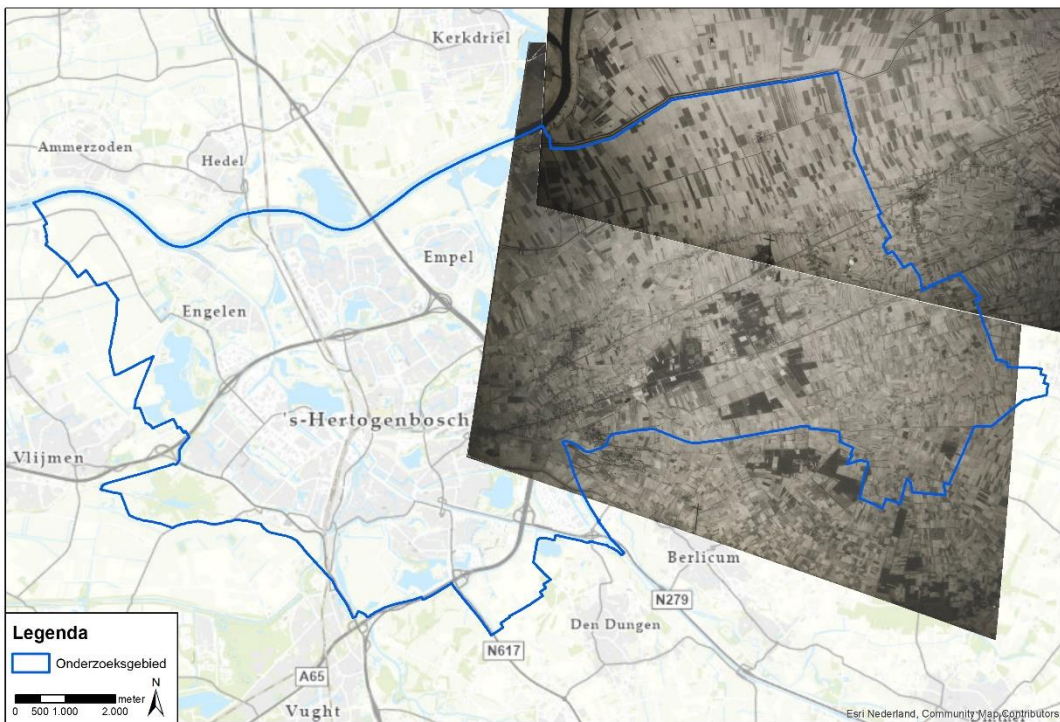
18-03-1945

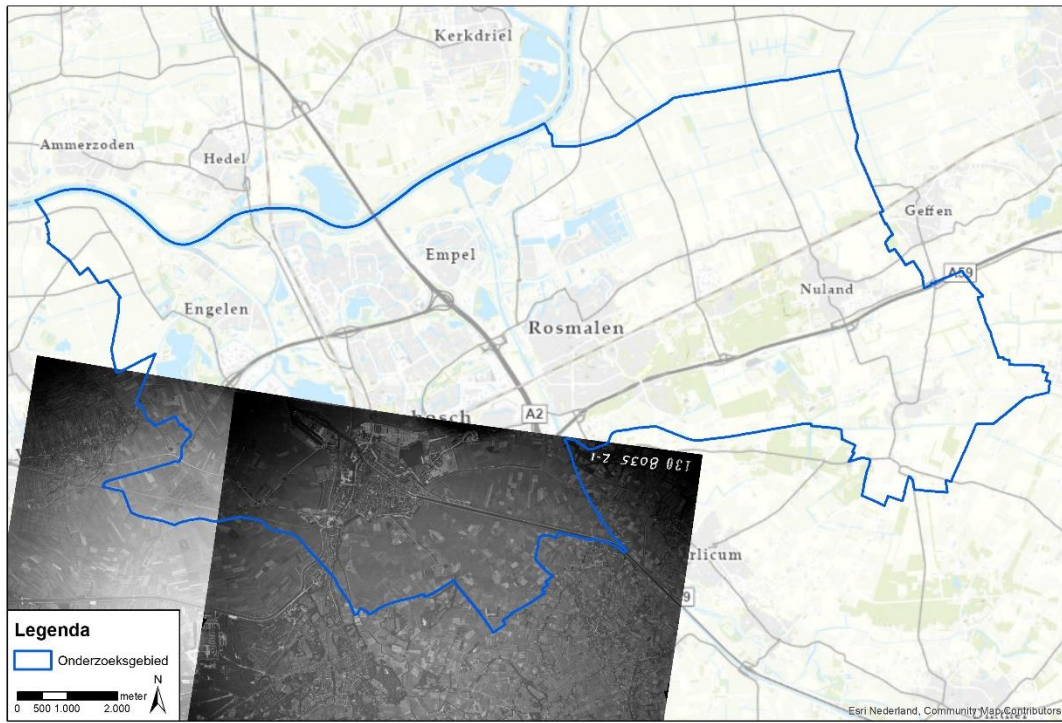
23-03-1945

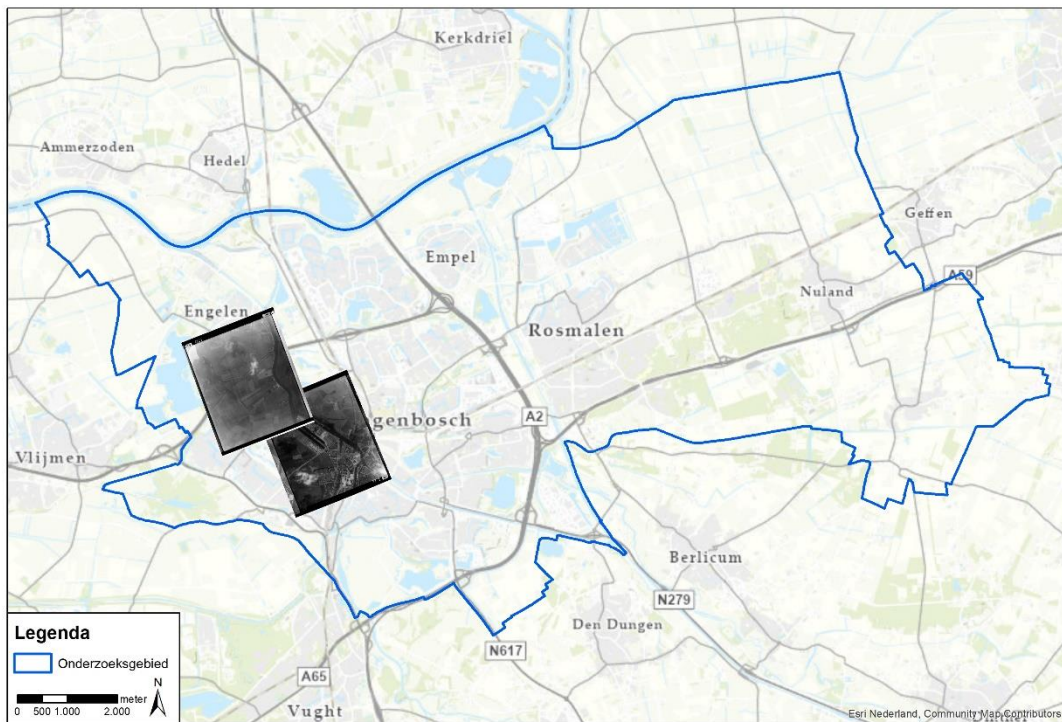
12-05-1945

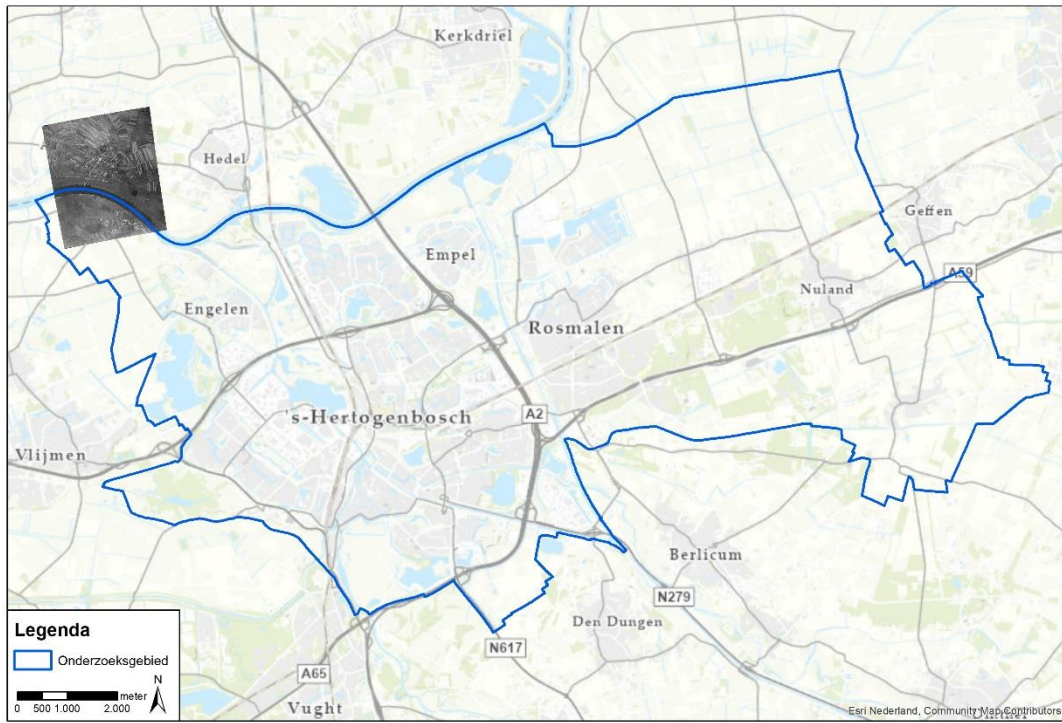
19-06-1945

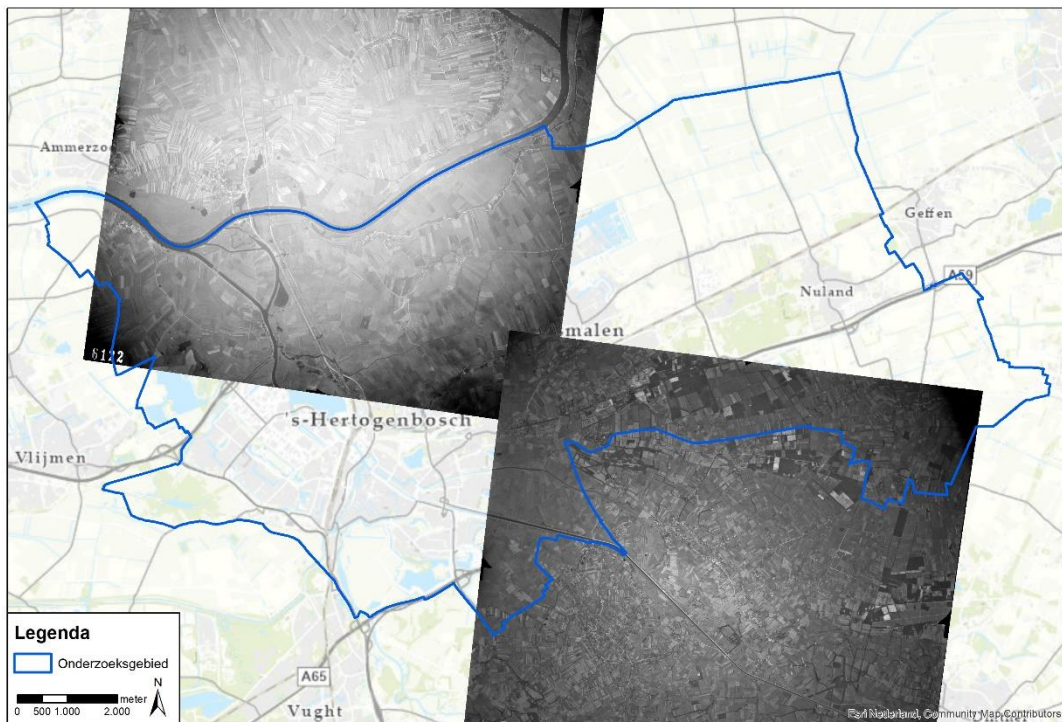
08-07-1945

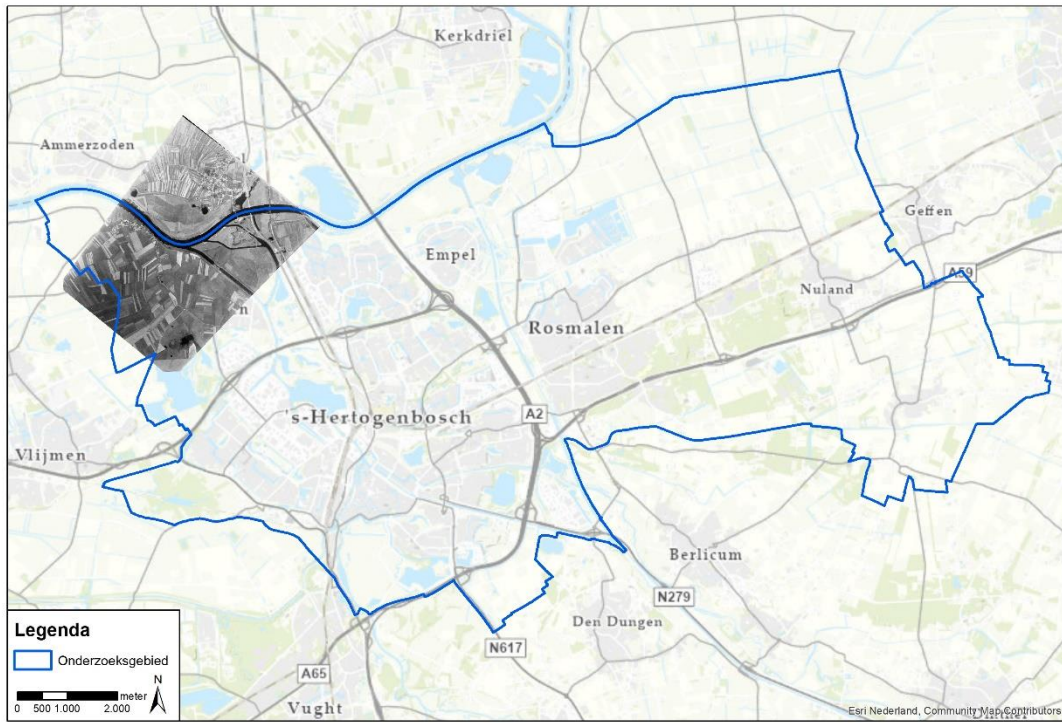
10-07-1945

13-07-1945

27-08-1945

Bijlage 6 **Indicaties onverdachte gebieden**

Bijlage 6 onverdachte gebieden (RAP-lijsten)

1. Artillerie
2. Bombardementen
3. Boobytraps, vernielingsladingen, ondermijningen
4. Brandstichting
5. Gedumpte OO
6. Grondoorlog
7. Explosies
8. Mijnevelden en valstrikken
9. Overig
10. Schuilplaatsen
11. Raket- en luchtaanvallen
12. V.1 inslagen
13. Vliegtuigcrashes

1. Artillerie

RAP-nummer	Bron	Bijzonderheden
RAP_440915A01	TNA UK WO171-529	RAP-nummers met betrekking tot artilleriebeschietingen hebben niet geleid tot een verdacht gebied om de volgende redenen: <ol style="list-style-type: none"> 1. De locatie beschrijving van de indicatie was te onduidelijk om af te bakenen; 2. De indicatie had betrekking op beschietingen met mitrailleurs; 3. De indicatie was een vuurplan en het is onbekend of het doelwit daadwerkelijk is beschoten; 4. Er zijn geen geschutinslagen waargenomen nabij de artilleriebeschieting indicatie. Dit geldt alleen voor indicaties waarbij goede luchtdekking was.
RAP_400511A01	TNA UK WO171-979	
RAP_400511A02	TNA UK WO171-980	
RAP_400511C	TNA UK WO171-993	
RAP_400511F	SADB 's-Hertogenbosch	
RAP_440928B	toeg.nr. 0824 inv.nr. 993.	
RAP_4410C	SADB 's-Hertogenbosch	
RAP_441002G	toeg.nr. 0824 inv.nr. 995; 997;	
RAP_441015B02	1010	
RAP_441020F	War Diaries 23rd Field	
RAP_441022M04	Regiment	
RAP_441022N02	War Diaries The Lincoln &	
RAP_441023B02	Welland Regiment	
RAP_441029A01	War Diaries 4th Canadian	
RAP_441007C05	Armoured Division	
RAP_441116E	War Diaries Lake Superior	
RAP_441121C	Regiment	
RAP_441207A		
RAP_441022G	https://www.bhic.nl/de-bevrijding-van-geffen-nuland-en-vinkel-sept-okt-1944-3	
RAP_441023B04	bevrijding-van-geffen-nuland-en-vinkel-sept-okt-1944-3	
RAP_441024E		
RAP_441025H	van Venrooij, Dorp in	
RAP_441026C	oorlogstijd. Nuland 1940-1945	
RAP_441027B	(2019)	
RAP_441028C	van den Elzen en T. van der	
RAP_441029B	Lee, Vinkel vijf jaar oorlog	
RAP_441030A	1940-1945 (1990)	
RAP_450119A01	Verstraeten, J., Storm over	
RAP_441023B04	Den Bosch (1944)	

2. Bombardementen

RAP-nummer	Bron	Bijzonderheden
RAP_400511A01	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr	11 mei 1940 Zes Duitse bommen vielen op het dorp Nuland. Het doel was de spoorlijn bij Nuland. Twee boerderijen bij het spoor werden verwoest en ook op huizen in Nuland aan de Singel vielen Duitse bommen (huis Jan Zwanenberg). Ook op de huizen van de familie Van den Elsen- de Vries en Nillus de Wit vielen bommen. De burgemeester van Nuland maakte op 26 juni 1940 melding dat er van dit bombardement waarschijnlijk enige bommen niet ontploft waren. De Singel 5 schade ontstaan door het Duitse bombardement. Op 21 oktober 1940 werden twee Duitse bommen van 10 kg [sic] gevonden bij Nuland. De indicatie is niet als verdacht afgebakend. Bommen van 10 kg zijn te klein om zichtbaar te zijn tijdens de luchtfoto-analyse, daarnaast is er eerst volgende luchtfoto pas van 18 april 1944. Er zijn zodoende te weinig gegevens om het bombardement af te bakenen.
RAP_400511A02	455;	
RAP_400511C	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 418	
RAP_400511F		
	Boeijen, <i>Vliegen en Vechten</i> (2004) 41;	
	Nierstrasz Noord-Limburg, 438;	
	van Venrooij, <i>Dorp in oorlogstijd</i> (2019) 24;	

RAP-nummer	Bron	Bijzonderheden
	J. van den Bergh, <i>Persoonlijke herinneringen</i> (2009), 23;	
RAP_400511D	A. van den Elzen en T. van der Lee, <i>Vinkel vijf jaar oorlog 1940-1945</i> (1990) 21.	11 mei 1940 Een Duits vliegtuig liet zijn overgebleven bommenlast vallen in een weiland op 't Vinkel, tussen het kadaverhuisje en de Rijksweg. Er werd onder andere een neuskegel van een bom gevonden. De indicatie is niet als verdacht afgebakend, omdat er te weinig concrete aanleidingen om het bombardement af te bakenen.
RAP_400523A01 RAP_400523A02 RAP_400523A03 RAP_400523A04 RAP_400523A08 RAP_400523A05 RAP_400523A06 RAP_400523A07 RAP_400523A09 RAP_400523 A010 RAP_400523 A011	SADB toeg.nr. 048 inv.nr. 16; SADB toeg.nr. 236 inv.nr. 111 "Bomaanval op 's-Hertogenbosch" in <i>De Zuid-Willemsvaart</i> (25-05-1940); "s-Hertogenbosch Zaterdag luchtalarm" in Nieuwsblad van het Zuiden (04-06-1940); L. van Gent, <i>Ooggetuigen in het licht van 2000</i> (1999) 16-18;	23 mei 1940 Een Brits bombardement werd uitgevoerd op 's-Hertogenbosch bij het Volderstraatje en Peperstraat. Eén brisantbom (vermoedelijk 100 kg [sic]) en meerdere brandbommen werden afgeworpen. Er werden twee blindgangers gevonden achter het sportpark tussen de gasketel en Deuteren Er vielen bommen op de volgende locaties: Volderstraatje 7; Peperstraat 47; Kerkstraat bij de Sint Jan en in de achtertuinen van de Peperstraat; aan de Verwersstraat 85 vielen twee brandbommen en bij 102 waren 3 of 4 brandbommen ingeslagen. Er vielen bommen aan de Hemelscherhoek 10 (tussen huidige Beurdsestraat en de Zuidwal). De volgende panden werden geheel verwoest Volderstraatje 7,9,13,15,17,19,21,23,25,27,27a,27b werden geheel verwoest. Het Volderstraatje 3 en 5 werden onbewoonbaar. Het Volderstraat 1 leed glasschade. Het Volderstraat 11 werd beschadigd en het Volderstraatje 29 werd gedeeltelijk verwoest. De Peperstraat 47 leed glasschade. De Peperstraat 29 was geheel verwoest. De Zuidwal 1,2,3,4,5,6,7 leed geringe schade. Zuidwal 8,9,11,12,13 werden onbewoonbaar. Zuidwal 14 werd ernstig beschadigd en ook de Zuidwal 15 werd beschadigd. De Verwersstraat 78, 79, 85, 87, 89 en 112 leden glasschade. Verwersstraat 83 werd ernstig beschadigd. De Verwersstraat 83, 91 en 102 werd geheel beschadigd. De Verwersstraat 104a was geheel verwoest. Er werd schade aangericht aan de daken Achter de Wereld 2 en 3. Aan de Oude Dieze werd glasschade geleden. Hemenschadenhoek 18 en 22 werden gedeeltelijk verwoest. Hemenschadenhoek 19 leed weinig schade. De indicatie is niet als verdacht afgebakend. Bommen vallen in een stad op, doordat ze op straat komen te liggen, waardoor de kans gering is dat er bommen zijn achtergebleven. Daarnaast heeft de luchtbeschermingsdienst van 's-Hertogenbosch ook onderzoek verricht buiten de bebouwde kom wat erop duidt dat de luchtbeschermingsdienst uitvoerig onderzoek heeft gedaan. De nauwkeurige schademeldingen en locaties waar bommen zijn gevallen, duiden op een grondig onderzoek van de luchtbeschermingsdienst van 's-Hertogenbosch.
RAP_400525A	"Bommen op Nuland en Engelen. Weer 'n angstige nacht te Den Bosch" in <i>Dagblad van Noord-Brabant</i> (28-05-1940)	25 mei 1940 Om 01.30 uur vielen twee bommen nabij de villa bij de Duinsche Hoeve, tussen Nuland en Rosmalen. Op dezelfde avond werden er bommen gemeld bij Engelen (twee stuks in een haverveld). Een Britse aanval met 250 lb brisantbommen werd uitgevoerd bij Hedel. De indicatie is niet als verdacht afgebakend. In totaal werden er vier bommen gemeld, alle vier waren ontploft. Zodoende er geen aanleiding om een verdacht gebied op te stellen.
RAP_401015A01 RAP_401015A02	NIOD toeg. nr. 077 inv. nr. 1328; SADB toeg. nr. 045 inv. nr. 65; SADB toeg.nr. 048 inv.nr 16; 17; SADB toeg.nr. 267 inv.nr. 4977; TNA UK AIR14/2668.	15 oktober 1940 Om 22.45 uur viel er in 's-Hertogenbosch een Britse brandbom van 1,7 kg op de stationsstraat aan de noordzijde, op 70 meter van het treinstation. De brandbom was uitgebrand. Ook in een weide (achter de Celebesstraat) werd een bominslag gerapporteerd, deze bom werd niet gevonden. Volgens de luchtbeschermingsdienst was hier geen bom gevallen. Ze hadden gezocht tussen de Maastrichtseweg en de Graafseweg. In de avond voerde een Britse Vickers Wellington bommenwerper <i>Bomber Command</i> een aanval uit vliegveld Vught met 4 lb staafbrandbommen. De indicatie is niet als verdacht afgebakend, aangezien het een uitgebrande brandbom (vermoedelijk 4 lb) betrof.
RAP_401219A01	van Venrooij, <i>Dorp in oorlogstijd</i> (2019) 104	19 december 1940 Nabij Nuland, in de bossen achter Hei en Wei sloeg een vliegtuigbom in. De bom was ontploft en veroorzaakte schade aan de omliggende bomen. De krater werd met zand opgevuld. De indicatie is niet als verdacht afgebakend, omdat het gaat om een ontplofte bom.

RAP-nummer	Bron	Bijzonderheden
RAP_401219A02	NIOD toeg.nr 077 inv.nr. 1328	<p>19 december 1940 Om 23.14 uur viel één brisantbom nabij het asiel (wellicht werd hier Coudewater bedoeld). Eén woonhuis werd zwaar beschadigd</p> <p>De indicatie is niet als verdacht afgebakend, omdat de locatie te onnauwkeurig is. De eerst volgende luchtfoto is pas na 1942.</p>
RAP_410110A	NIOD toeg.nr. 077 inv.nr. 1328	<p>10 januari 1941 Om 01.30 uur vielen vijf brisantbommen, waarvan één blindganger, in Empel nabij de spoorbrug. De bommen vielen op het akkerland. Er werd enige glasschade gemeld.</p> <p>De indicatie is niet als verdacht afgebakend, omdat alle vijf brisantbommen zijn teruggevonden. Er zijn geen indicaties dat meer bommen zijn gevallen.</p>
RAP_410214A	SADB toeg.nr. 048 inv.nr 16; SADB toeg. nr. 045 inv. nr. 66; NIOD toeg. nr. 077 inv. nr. 1328; TNA UK AIR/14/2671	<p>14 februari 1941 Om 22.30 uur werd er een luchtaanval uitgevoerd op het spoor van 's-Hertogenbosch. Tijdens deze aanval werden er diepe trechters in de spoordijk geslagen en er werd schade aangericht aan één woonhuis. De twee trechters waren 3,5 x 5 meter en 3 x 3 meter en waren beide 2,5 – 3 meter diep. De bommen vielen bij de spoorlijn naar Lage Zwaluwe, 300 meter ten westen van blokpost no. 40. Er werden geen blindgangers gevonden. De aanval werd uitgevoerd door één Britse Bristol Blenheim bommenwerper met 4 x 250 lb en 2 x 40 lb, vermoedelijk op Vinkel. Twee explosies werden waargenomen.</p> <p>Hoewel er één bom ontbreekt uit de lokale gegevens, is de locatie te onduidelijk om af te bakenen. De driehonderd meter vanaf blokpost 40 is vermoedelijk een inschatting en te onnauwkeurig om af te bakenen. Daarnaast zijn er in de wijk West, waar relatief veel MORA's bekend zijn, geen MORA's bekend van bommen op deze locatie. Ook zijn er geen luchtfoto's voor de locatie in 1941.</p>
RAP_410215A	SADB toeg.nr. 048 inv.nr 16.	<p>15 februari 1941 Om 21.07 uur vielen er vier brisantbommen in een akkerland te 's-Hertogenbosch. Er was glasschade aan enige woonhuizen. De bommen vielen oostelijk van de Graafseweg, tegenover perceel Graafseweg 232. De vier bommen waren allen ontploft. De trechters hadden een diameter van ruim 3 meter en een diepte van ongeveer 2 meter. Het vermoeden was dat het vliegtuig in nood verkeerde. Er werden geen blindgangers gevonden</p> <p>De indicatie is niet als verdacht afgebakend. De vier bommen waren allen ontploft en na onderzoek van de luchtbeschermingsdienst werden er geen verdere bommen of blindgangers gevonden.</p>
RAP_410709A RAP_410709B	SADB toeg. nr. 047 inv. nr. 18; SADB.nr. 048 inv.nr. 16.	<p>9 juli 1941 Om 02.05 uur ging het alarm bij de brandweer af, het ging om branden aan de Graafscheweg 257, Graafscheweg 261, Graafscheweg 267 en Graafscheweeg 271. De luchtbeschermingsdienst maakte om 16.45, na onderzoek te hebben uitgevoerd, melding van in totaal zes brisantbommen en ruim 100 brandbommen. Aan 66 huizen werd schade aangericht</p> <p>De indicatie is niet als verdacht afgebakend. De specifieke luchtaanval kon niet gevonden worden, zodoende is het aantal bommen onbekend. Desondanks kan er van worden uitgegaan dat zowel de brandweer als de luchtbeschermingsdienst van 's-Hertogenbosch, die beide gelijk ter plaatse waren, uitvoerig onderzoek hebben verricht. Daarnaast vallen bommen eerder op in een stad.</p>
RAP_420727A	SADB toeg.nr. 048 inv.nr. 16; BArch R58-3580; Zwanenburg, <i>En nooit was het stil...</i> deel I (1991-1993) 385;	<p>27 op 28 juli 1942 Om 01.50 uur voerde één toestel een luchtaanval uit op het station en stationemplacement van 's-Hertogenbosch. De Duitse bronnen vermelden vier brisantbommen en de luchtbeschermingsdienst vijf brisantbommen (500 lb) van circa 233 kg [sic]. Op de gevonden staartstukken stonden N2 IOP 500 lb. Er zouden vijf brisantbommen zijn geëxplodeerd van circa 253 kg [sic], volgens lokale bronnen. Op de gevonden staartstukken stond: N2 IOR 300 LS 9-41. De schade bestond voornamelijk uit glasschade. Aan 170 woonhuizen werd schade aangericht. Na onderzoek werden geen blindgangers gevonden.</p> <p>De indicatie is niet als verdacht afgebakend. Er werden vijf bommen gemeld en er waren vijf ontplofte bommen. Daarnaast heeft de luchtbeschermingsdienst van 's-Hertogenbosch onderzoek verricht en er werden geen verdere bommen of blindgangers gevonden.</p>
RAP_440828B	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 455;	<p>28 augustus 1944</p>

RAP-nummer	Bron	Bijzonderheden
	van Venrooij, <i>Dorp in oorlogstijd</i> (2019) 114.	De luchtbeschermingsdienst van Nuland maakte melding van een verdwaalde bom om 18.15 uur, in een veld achter de boerderijen van Marinus van Nistelrooij (Lage Kant A.32) en Has Langens (Lage Kant A.31) aan de Loonsestraat bij het Lage Kant. De indicatie is niet verdacht aangezien het betrekking heeft op een ontplofte bom.
RAP_430625A	Zwanenburg, <i>En nooit was het stil...</i> deel II (1991-1993) 29	25 op 26 juni 1943 Een geallieerd vliegtuig om 03.30 uur bombardeerde de beide Maasbruggen bij Hedel. De indicatie is niet als verdacht aangemerkt, omdat er naast Zwanenburg geen melding is gemaakt in de andere geraadpleegde bronnen van een bombardement op deze datum.

3. Boobytraps, vernielingsladingen, ondermijningen en versperringen

RAP-nummer	Bron	Bijzonderheden
RAP_441002A	Verstraeten, Storm over 's-Hertogenbosch (1944) 20	2 oktober 1944 De Hinthamerbrug over de Zuid-Willemsvaart werd door Duitse eenheden beladen met 100 kg springstof. De indicatie is niets als verdacht afgebakend, omdat deze brug later is opgeblazen. Hierbij kan worden uitgegaan dat de springstof tot explosie is gebracht.
RAP_441005C	van Venrooij, <i>Dorp in oorlogstijd. Nuland 1940-1945</i> (2019), 200.	5 oktober 1944 Duitse soldaten hadden een wegblokkade gebouwd bij de kruising bij Witlox. Er is geen indicatie dat hierbij explosieven zijn gebruikt.
RAP_410822A	van Venrooij, <i>Dorp in oorlogstijd. Nuland 1940-1945</i> (2019), 106.	22 augustus 1941 In de gemeente Nuland kwam een versperringsballon neer op de Rijksweg. Deze indicatie is niet als verdacht afgebakend, daar het om een versperringsballon gaat.
RAP_4409B	Hermens, <i>Rosmalen in de vuurlinie. 5 september 1944 – 5 mei 1945</i> (1996) 67	September 1944 In Bruggen werden door Duitse soldaten en burgers bunkers en schuilkelders gegraven, met name aan de Zeedijk. Tijdens de luchtfoto-analyse zijn geen bunkers waargenomen. De Zeedijk werd ook ondermijnd, deze gebieden zijn terug te vinden in de MMOD verdachte gebieden.

4. Brandstichting

RAP-nummer	Bron	Bijzonderheden
RAP_440905A	SADB toeg. nr. 047 inv. nr. 21	5 september 1944 Duitse eenheden gooiden verschillende soorten munitie op een hoop in het gebouw van de Zusters van het gezelschap J.M.J. aan de St. Janssingel en staken deze in brand. Het ging onder andere om handgranaten en munitie. De munitiebrand werd binnen in het gebouw gesticht, zodoende is de indicatie niet als verdacht aangemerkt.
RAP_440905B	SADB toeg. nr. 047 inv. nr. 21	5 september 1944 Een tweede brand werd aangestoken op het industrieterrein van de Veemarktkade, bij de H.K.P. Werkstatt waar een gebouw werd opgeblazen. Om 20.00 uur staken Duitse militairen de veemarkthallen in brand en vernietigde de kazernes. Er zijn geen indicaties dat op het industrieterrein en in de veemarkthallen explosieven of munitie aanwezig waren.
RAP_440905C	Reijnen en van Grinsven, <i>Liefste Daggie, Dagboek van een Bosch meisje in de Tweede Wereldoorlog</i> (2019) 156	5 september 1944 Ook de Michelfabriek zou in brand zijn gestoken. Er zijn geen aanwijzingen dat er op deze locatie munitie werd opgeslagen.
RAP_440908A	NIOD toeg. nr. 190a inv. nr. 33.	8 september 1944

RAP-nummer	Bron	Bijzonderheden
		De Varkenshal van de Veemarkt werd door het Duitse eenheden opgeblazen. Er zijn geen aanwijzingen dat er op deze locatie munitie werd opgeslagen.
RAP_440908B	NIOD toeg. nr. 190a inv. nr. 33	9 september 1944 De Marienburg werd vernield door brand, Duitse soldaten zouden hier hun zenders hebben opgeblazen. Er zijn geen aanwijzingen dat er op deze locatie munitie werd opgeslagen.
RAP_440918C	SADB toeg.nr. 236 inv.nr. 189-8	18 september 1944 Duitse militairen staken twee munitiewagons in brand op het stationemplacement. De lege hulzen volgen hoog de lucht in en kwamen op de omliggende huizen terecht. Tijdens de luchtfoto-analyse zijn de munitiewagons niet gelokaliseerd. Omdat de precieze locatie niet kon worden vastgesteld, is de indicatie niet als verdacht afgebakend.
RAP_441024U02	SALD 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 047 inv.nr. 21.	24 oktober 1944 De brand bij de Hinthamerbrug zou veroorzaakt zijn door een Britse Crocodile tank. Ook was er brand bij het hoekperceel van de Handelskade en Jan Heinsstraat. Op de historische foto is te brandende Crocodile tank te zien. Aangenomen kan worden dat de tank uitbrandde.

5. Gedumpte OO

RAP-nummer	Bron	Bijzonderheden
RAP_440929C	van Venrooij, Dorp in oorlogstijd. Nuland 1940-1945 (2019, 215-216.	29 september 1944 Een Duitse linie liep k van de Kerkstraat en Dorpsstraat tot aan de splitsing bij de Molenstraat. Op deze linie hadden Duitse soldaten zich ingegraven en er waren hier verschillende munitieputten aangelegd. De munitieputten zijn niet waargenomen tijdens op de luchtfoto van 6 oktober 1944.
RAP_441004H	van den Elzen, Wel gestorven niet vergeten. Oorlogsslachtoffers Rosmalen (1996) 42.	4 oktober 1944 In het gebied rondom de Kerkdijk waren door de Duitse eenheden schuilkelders, schuttersputjes en munitie voorraden aangelegd. Deze indicatie is niet waargenomen op de luchtfoto van 6 oktober 1944.
RAP_441021C06	SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 922	21 oktober 1944 Wapenkuilen waren gegraven bij de weg 413496 ten noorden van het spoor. Deze indicatie is niet waargenomen tijdens de luchtfoto-analyse.
RAP_441021C02	SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 922	21 oktober 1944 Wapenkuilen waren gegraven ten zuiden van de Koppeldijk bij 403514. Deze indicatie is niet waargenomen tijdens de luchtfoto-analyse.
RAP_87A014	SADB 's-Hertogenbosch	In de waterput bij Gewande 20 zou in 1945 munitie zijn gedumpt. De waterput is niet waargenomen op de luchtfoto's en kon zodoende niet worden gelokaliseerd.
RAP_87A017	Secretariaearchief 1920-1996 inv.nr. 21721.	In 1944 hadden Duitse soldaten hier een post met loopgraven en mortier- en mitrailleurstellingen. Na de oorlog hebben bewoners hier munitie gedumpt in de loopgraven rondom het veerhuis. Nabij het veerhuis zijn tijdens de luchtfoto-analyse geen loopgraven waargenomen.

6. Grondoorlog

RAP-nummer	Bron	Bijzonderheden
RAP_440920A	van Venrooij, Dorp in oorlogstijd. Nuland 1940-1945 (2019) 139.	20 september 1944 Om 22.00 uur werden er schoten gehoord met machinegeweren aan de Duyn en Daelseweg in Nuland. De indicatie is te onduidelijk om af te bakenen. Daarnaast wordt er op basis van machinegeweren en klein kaliber vuurgevechten geen verdacht gebied afgebakend.
RAP_440921A	van Venrooij, Dorp in oorlogstijd. Nuland 1940-1945 (2019) 141	21 september 1944 Een schermutseling vond plaats in Nuland op de Rijksweg. De precieze toedracht is onbekend. Mogelijk reden Britse eenheden te ver door op de Rijksweg richting 's-Hertogenbosch, niet doorhebbende dat zij zich in een gebied bevonden beheerst door Duitse eenheden. Een vuurgevecht tussen de verdwaalde Britse soldaten en een Duitse patrouille volgde. Leden van de knokploeg Nuland deden een duit in de zak door de Duitse

RAP-nummer	Bron	Bijzonderheden
		patrouille onder vuur te nemen. De indicatie is te onduidelijk om af te bakenen. Daarnaast wordt er op basis van machinegeweren en klein kaliber vuurgevechten geen verdacht gebied afgebakend.
RAP_440921B	Lutkie, Korst en kruim (ontvangen via Heemkunde groep Nuweland).	21 september 1944 Mitrailleurschoten werden gelost aan de Duyn en Daelseweg. De indicatie is te onduidelijk om af te bakenen. Daarnaast wordt er op basis van machinegeweren en klein kaliber vuurgevechten geen verdacht gebied afgebakend.
RAP_440922B	van Venrooij, Dorp in oorlogstijd. Nuland 1940-1945 (2019), 142	22 september 1944 Duitse eenheden stonden bij de spoorwegovergang aan de Kerkdijk, terwijl de Britse soldaten met pantserwagens op de kruising van de Rijksweg bij café Witlox stonden. Beide partijen schoten met regelmaat op elkaar in de komende weken. De indicatie geeft te weinig concrete plaatsbepalingen om af te bakenen.
RAP_440929J02	War Diary 11th Hussars. Geraadpleegd via Warlinks.com	29 september 1944 De Britse eenheden schoten op de Duitse eenheden bij qE421497. Klein kaliber vuurgevechten worden niet als verdacht afgebakend.
RAP_440929J03		Duitse infanterie-eenheden werden waargenomen bij qE418503 waar de Britse soldaten op schoten. Klein kaliber vuurgevechten worden niet als verdacht afgebakend.
RAP_441002J	A. van den Elzen en T. van der Lee, Vinkel vijf jaar oorlog 1940-1945 (1990) 100-107.	2 oktober 1944 De Britse eenheden trokken vervolgens door richting de Wetering, waar zij door Duitse eenheden werden beschoten. Andere Britse eenheden, vanuit Kaathoven, schoten op de Duitse eenheden achter de Wetering. De indicatie is te onduidelijk om af te bakenen.
RAP_441002H	A. van den Elzen en T. van der Lee, Vinkel vijf jaar oorlog 1940-1945 (1990) 100-107.	2 oktober 1944 De Britse soldaten groeven schuttersputjes op de driehoek Brugstraat- van Rijckevorstelweg. In de avond brak hier gevechten uit, tussen de Britse soldaten in de schuttersputjes en Duitse soldaten achter de putring van van den Elzen (café van de Elzen, huidige café Den Driehoek). Getuigen vertellen dat het gevecht zo zwaar was dat de hulzen "met twee kruiwagens niet vervoerd kon worden". Het grondgevecht duurde 45 minuten en werd uitgevoerd met onder andere machinegeweren en handgranaten. Op de luchtfoto van 12 mei 1945 zijn geen schuttersputjes waargenomen, zodoende kon de precieze locatie niet worden afgebakend.
RAP_441016B	A. van den Elzen en T. van der Lee, Vinkel vijf jaar oorlog 1940-1945 (1990) 115.	16 oktober 1944 Er werd hevig gevochten bij Kaathoven. De locatie is te onduidelijk om af te kunnen bakenen.
RAP_441020D	van Venrooij, Dorp in oorlogstijd. Nuland 1940-1945 (2019), 207; SADB toeg.nr. 0824 inv.nr. 46.	20 oktober 1944 Aan de Rijksweg nabij de molen van Nuland liepen een Duitse en Britse patrouille van de 5th Royal Inniskilling Dragoon Guards elkaar tegen het lijf. Een vuurgevecht volgde bij de molen (qE416496). De Duitse soldaten waren bemand met panzerfausten en machinegeweren. Gezien het om een patrouille ging, kan er worden aangenomen dat de gevechten van lichte intensiteit zijn geweest. Zodoende is de indicatie niet als verdacht afgebakend.
RAP_441021L01	A. van den Elzen en T. van der Lee, Vinkel vijf jaar oorlog 1940-1945 (1990) 117.	21 oktober 1944 De Britse 4th Royal Welsh Fuseliers vochten hevig in Vinkel. De locatie is te onduidelijk om af te kunnen bakenen.
RAP_441022N08	SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 46 en 47; "The Battle of 's-Hertogenbosch"- Inniskillings Museum.	22 oktober 1944 Om 06.30 uur begon de aanval en trokken de tanks van de 5th Royal Inniskilling Dragoon Guards op. Zij namen posities in bij qE414519 en qE415515 en schoten op de dijk ten oosten van Nuland op de Duitse posities. Het is onbekend waar precies de Britse tanks opschoten, zodoende is er geen verdacht gebied afgebakend.
RAP_441022K01	TNA UK WO171-560; TNA UK WO171-554.	22 oktober 1944 De Highland Light Infantry (1st HLI), trokken op vanuit Geffen en werden op het landgoed Duyn en Dael onder vuur genomen. Deze indicatie heeft vermoedelijk betrekking op gevechten met machinegeweren, welke niet als verdacht worden afgebakend.
RAP_441022K03	Kemp en Graves, The Red Dragon. The Story of the Royal Welsh Fusiliers 1919-1945 (1960) 217.	22 oktober 1944 Om 10.15 uur wisten de Britse soldaten door te breken en bereikten zij de Bergstraat, aan de rand van de waterleidingbos, waar zij opnieuw door Duits mitrailleurvuur werden beschoten, ditmaal vanuit de huizen in het zuiden. Gevechten met mitrailleurs worden niet als verdacht afgebakend.

RAP-nummer	Bron	Bijzonderheden
RAP_441022K04	van Venrooij, Dorp in oorlogstijd. Nuland 1940-1945 (2019), 224	22 oktober 1944 De 1st HLI op de kruising van de Bergstraat met de Rijksweg opnieuw beschoten door Duits mitrailleurvuur, ditmaal ten zuiden van de Rijksweg. Ook bij de Mariaburg werd zwaar Duits verzet geboden. Gevechten met mitrailleurs worden niet als verdacht afgebakend.
RAP_4410A	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 489	22 oktober 1944 Het pand aan de Waterleidingstraat 1 melde schade, ontstaan in oktober 1944. Mogelijk werd deze schade aangericht tijdens de gevechten tussen Duitse soldaten en de HLI.
RAP_441022L02	van Venrooij, Dorp in oorlogstijd. Nuland 1940-1945 (2019), 225-226.	22 oktober 1944 Britse eenheden werden beschoten door Duits machinegeweervuur op de Duyn en Daelseweg. Gevechten met mitrailleurs worden niet als verdacht afgebakend.
RAP_441022O03	Hermens, Rosmalen in de vuurlinie. 5 september 1944 – 5 mei 1945 (1996) 70; SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 987; G.A. Bret, History of the South Wales Borderers and the Monmouthshire Regiment. Part III The 2nd Battalion the Monmouthshire Regiment 1933 – 1952 (1953) 63- 64.	22 oktober 1944 De Duitse posities op de dijk werden beschoten met 4.2 mortieren en met Brens. De locatie is te onduidelijk om af te bakenen.
RAP_441022N07	SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 997I 1010	22 oktober 1944 Tanks van C Squadron Dragoon Guards, Crocodiles, aan de linkerkant van het bos schoten op de Duitse eenheden in het bos. De locatie waar de Britse eenheden opschoten is niet bekend.
RAP_441022Q03	SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 987.	22 oktober 1944 Een Duitse aanval vanuit Gewande vond plaats bij 370503. Het is niet bekend waar de Duitse aanval plaatsvond, zodoende is er geen verdacht gebied afgebakend.
RAP_441022M01	TNA UK WO171-1389	22 oktober 1944 Om 06.30 uur begon de aanval van de 4th Battalion Royal Welsh Fusiliers (RWF) met het doel het bos bij qE387475. Met veel moeite trok de 4th Battalion RWF op, zij meldde dat de Duitse soldaten zich goed hadden ingegraven en goed hadden verborgen. Zij werden beschoten vanuit het bos aan hun rechter flank. Hoewel er op de Defence Overprint bij Nieuwe Kampen een Duitse linie te zien is en er een MORA bekend is, is de indicatie zelf te vaag om af te bakenen. Zo is het onbekend waar de gevechten zich precies hebben afgespeeld.
RAP_441022M03	TNA UK WO171-1389	22 oktober 1944 Zware Duitse tegenstand bij qE406481. Het is onbekend waarmee werd gevochten en verdere informatie ontbreekt wat er zich heeft afgespeeld.
RAP_441022M04	van Venrooij, Dorp in oorlogstijd. Nuland 1940-1945 (2019), 224-225 en 235	22 oktober 1944 Net ten westen van de Nieuwe Kampen vielen de 5th Royal Tank Regiment de Duitse linie aan met tanks. Ook hier boden de Duitse soldaten stevige weerstand
RAP_441022M05	A. van den Elzen en T. van der Lee, Vinkel vijf jaar oorlog 1940-1945 (1990) 117.	22 oktober 1944 Britse infanterie eenheden, gesteund met mortieren, trokken op vanaf de van Rijkjevorstelweg naar de Coppensedijk. Omstanders in Vinkel beschreven de strijd als bijzonder fel.
RAP_441023L01	SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 934; 937,	23 oktober 1944 Bij qE385492 werd Duitse weerstand ondervonden door de Ox and Bucks. De precieze aandacht is onbekend.
RAP_441023L04	SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 934; 937,	23 oktober 1944 Om 22.00 uur namen de Ox & Bucks Coudewater in, welke alleen bewaakt werd door een wacht welke zij beschoten. Uit de indicatie komt naar voren dat het een kortstondig vuurgevecht was.
RAP_441023Q01	BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 127 inv.nr. 104; SADB	23 oktober 1944 Britse tanks werden beschoten door Duitse soldaten bij 3647. De locatie is te onduidelijk om af te bakenen.

RAP-nummer	Bron	Bijzonderheden
	's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 473.	
RAP_441023R	Hermens, Rosmalen in de vuurlinie. 5 september 1944 – 5 mei 1945 (1996) 81; Kemp en Graves, Red Dragon (1960) 216-219; van Gent, Oktober 1944. Den Bosch Bevochten en bevrijd (1989) 89.	23 oktober 1944 Duitse eenheden namen het kruispunt bij Heer en Beek in. Felle gevechten braken uit op dit kruispunt nabij de Gele Hoeve. Het is onbekend welke wapens werden ingezet tijdens deze strijd.
RAP_441023D03	Desmense, Engelen tussen bevrijding en vrijheid (2020) 32.	23 oktober 1944 Bij het veer van Somers schoten Duitse soldaten op de aankomende Britse eenheden. De locatie is te onduidelijk, bovendien is het onbekend met wat voor wapens de Duitse soldaten bemand waren.
RAP_441023O04	Hermens, Rosmalen in de vuurlinie. 5 september 1944 – 5 mei 1945 (1996) 80-81; Documentaire van Mangry en Luc van Gent	23 oktober 1944 De 7th RWF kwamen vast te zitten bij de Tweeberg op weg naar Hintham. Even voorbij de afslag van de Vliertsesteeg kwamen zij in een sloot terecht omringd met prikkeldraad voor een huis, van waaruit zij beschoten werden met machinegeweren en handgranaten. De locatie is te onduidelijk. In de documentaire van Magry en van Gent werd op een luchtfoto een huis weergegeven waar de indicatie zich had plaatsgevonden, hier liep echter geen sloot langs.
RAP_441023O07	SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 949.	23 oktober 1944 Terugtrekkende Duitse soldaten werden bij "the Gap" met Britse Brennguns beschoten. Indicaties met machinegeweren zijn niet als verdacht afgebakend.
RAP_441023Q04	SADB toeg.nr. 0824. Inv.nr. 970.	23 oktober 1944 Duitse eenheden in een huis beschoten de Britse soldaten, een Crocodile zette het huis in brand (328461). D Company bij brug 323465 (over de Aa) werd door een Duitse machinegeweer beschoten. Indicaties met machinegeweren zijn niet als verdacht afgebakend.
RAP_441024Z	SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 934.	24 oktober 1944 Een Duitse tegenaanval van dertig a veertig man vond plaats bij C Company aan de Graafsebaan (geleerd bij qE358476). Het is onbekend waar de Duitse tegenaanval vandaan kom, zodoende kan de schoot richting niet bepaald worden. Tevens is het onbekend met wat voor wapens de strijd werd gevoerd.
RAP_441024S	SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 1230; 1231 en toeg.nr. 236 inv.nr. 7.	24 oktober 1944 Aan de Hinthamerstraat werd van huis tot huis gevochten. Zeer waarschijnlijk had dit betrekking op small arms fire.
RAP_441024N	TNA UK WO171-1330; SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 952; The History of the East Lancashire Regiment 135; SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 1021.	24 oktober 1944 Met Brens schoten Britse eenheden op voorbijtrekkende Duitse eenheden tussen Hintham en De Bult. Indicaties met machinegeweren zijn niet als verdacht afgebakend.
RAP_441024O03	K. Mangry en L. van Gent, Documentaire De bevrijding van 's-Hertogenbosch. Geraadpleegd via YouTube op 17 januari 2022 en Mangry "De slag om 's-Hertogenbosch" in '40 – '45 Toen & Nu nummer 64, 20.	24 oktober 1944 Tijdens het oversteken van de Diezebrug werd de brug onder geweervuur genomen. Indicaties met machinegeweren zijn niet als verdacht afgebakend.

RAP-nummer	Bron	Bijzonderheden
RAP_441024O06	SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 927.	24 oktober 1944 Vanaf de overzijde van de Dieze, beschoten de Britse soldaten van D company (bij de vd Weeghensingel) de Duitse eenheden aan de overzijde. Het is onbekend waarmee de Duitse eenheden de Britse eenheden beschoten.
RAP_441025S01	The History of The East Lancashire Regiment 139-142; L. van Gent, Verhalen van Bosschenaren en anderen 1940-2000. Ooggetuigen in het licht van 2000 (1999) 8.	25 oktober 1944 A Company om 10.30 uur werd vrij direct door Duits vuur vanuit een huis beschoten bij de kerk 324461. Indicaties met machinegeweren zijn niet als verdacht afgebakend.
RAP_441025W	SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 125; TNA UK WO171-1385.	25 oktober 1944 Als afleidingsmanoeuvre van de daadwerkelijk aanval in het zuidoosten van de stad, deden de 6th RWF, B Company, bij de Citadel een poging om naast de Jan Heinstraatbrug met bootjes de Zuid-Willemsvaart over te steken onder dekking van de mist. Juist tijdens de oversteek trok de mist weg en de Britse soldaten werden van alle kanten beschoten door Duits machinegeweervuur waarop B Company zich terugtrok. Indicaties met machinegeweren zijn niet als verdacht afgebakend.
RAP_441026H02	SADB toeg.nr. 236 inv.nr. 13	26 oktober 1944 Er werd gevochten in de Brugstraat, Emmaplein en Koninginnelaan tussen Britse en Duitse eenheden met infanterie, tanks, granaatwerpers en mitrailleurs. Deze indicatie is niet als verdacht afgebakend, omdat er geen aanleiding is om aan te nemen dat de Britse of Duitse eenheden zich hadden ingegraven.
RAP_441026H05	SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 13.	26 oktober 1944 De Britse en Duitse gevechten bij het station werden gevochten met handgranaten en Brennguns. Ook op deze dag was de Duitse Sturmgeschutz nog actief bij het station. Deze indicatie is niet als verdacht afgebakend, omdat er geen aanleiding is om aan te nemen dat de Britse of Duitse eenheden zich hadden ingegraven.
RAP_441026J	SADB 's-Hertogenbosch toeg. nr. 047 inv. nr. 21.	26 oktober 1944 De Visstraat werd door Duitse militairen vanaf de Wilhelminabrug met mitrailleurs beschoten. Indicaties met machinegeweren zijn niet als verdacht afgebakend.
RAP_441026L03	SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 877.	26 oktober 1944 Twee crocodiles van de 7th Armoured Corps vuurden op de verkeerde brug, die ten zuiden van het Wilhelmina Park. Crocodiles zijn niet als verdacht afgebakend.
RAP_441028F	SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 930.	28 oktober 1944 Met Bofurs trokken de 116th over het kanaal in het noorden (waarschijnlijk Engelenkanaal). Vanuit het westen werden zij door Duitse machinegeweren beschoten. Vanuit de overzijde van het kanaal werden Duitse machinegeweren waargenomen en beschoten. Vanuit A en B werden zij door Duitse machinegeweren zwaar beschoten. De gebouwen bij D werden beschoten door Britse machinegeweren. Indicaties met machinegeweren zijn niet als verdacht afgebakend.
RAP_441028I03	TNA UK WO171-554.	28 oktober 1944 Tussen 15.00 en 16.00 uur trok een Britse verkenning naar 281470 waar zij door Duitse soldaten met mitrailleurvuur werden beschoten. Indicaties met machinegeweren zijn niet als verdacht afgebakend.
RAP_441029E01	SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 1036.	29 oktober 1944 Nabij Empel 3251 werd een Britse verkenningploeg door Duits mitrailleurvuur aangevallen. Indicaties met machinegeweren zijn niet als verdacht afgebakend.
RAP_441029D03	Desmense, Engelen tussen bevrijding en vrijheid (2020), 21-22; van Gent, Oktober 1944. Den Bosch West bevochten (2001) 23	29 oktober 1944 Infanterie eenheden langs de Engelseweg werden beschoten door Duitse mitrailleurs vanaf de Aardappelendijk 9, 11 en 12. Indicaties met machinegeweren zijn niet als verdacht afgebakend.
RAP_441104D	TNA UK WO171-680; TNA UK WO171-1267.	4 november 1944

RAP-nummer	Bron	Bijzonderheden
		De 7th Black Watch vielen het kruispunt aan bij 274451 om 19.00 uur. Het is onbekend of de Canadese eenheden daadwerkelijk Duitse tegenstand waren tegengekomen en waarmee zij bewapend waren.
RAP_441106A03	Bekker, de, Empel in het bijzonder. Rustig en onrustig (1993), 138; SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 1058; TNA UK WO171-680; TNA UK WO171-1263.	6 november 1944 Een Duitse wacht/positie werd waargenomen bij qE326514, welke de Britse soldaten onschadelijk maakte met granaten. Er is geen aanleiding om aan te nemen dat een handgranaat niet is ontploft.
RAP_441106A05	Bekker, de, Empel in het bijzonder. Rustig en onrustig (1993), 138; SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 1058; TNA UK WO171-680; TNA UK WO171-1263.	11 november 1944 Tijdens de bevrijding van Empel beschoten Duitse eenheden met drie mogelijk vier machinegeweren komende vanuit het oosten nabij 323514 (slecht leesbaar) en vanuit het noorden bij 32516 en één of twee vanuit het westen van het dorp de Britse eenheden. Indicaties met machinegeweren zijn niet als verdacht afgebakend.
RAP_441112C	War Diaries 4th Canadian Armoured Brigade November 1944; War Diaries The Lincoln & Welland Regiment November 1944	12 november 1944 De positie van de Lincoln and Welland Regiment werd beschoten door Duits machinegeweervuur vanaf de overzijde van de Maas. Indicaties met machinegeweren zijn niet als verdacht afgebakend.
RAP_441116A	Desmense, Engelen tussen bevrijding en vrijheid (2020), 50.	16 november 1944 Britse soldaten van de Lincoln and Welland Regiment bij Bokhoven werden om 11.40 uur door een Duitse tank achter de dijk bij Ammerzoden beschoten. Het is onbekend waar de Canadese eenheden zich precies bevonden, zodoende is de indicatie niet als verdacht afgebakend.
RAP_441122B	War Diaries The Lake Superior Regiment November 1944	22 november 1944 Een Canadese patrouille bij 298518 werd door Duitse soldaten vanuit het Fort beschoten met machinegeweervuur. Indicaties met machinegeweren zijn niet als verdacht afgebakend.
RAP_441124C	War Diaries 28th Armoured Regiment November 1944	24 november 1944 Ten noorden van Empel bij 336516 liep een Canadese en Duitse patrouille elkaar tegen het lijf. Een vuurgevecht volgde. Indicaties met machinegeweren zijn niet als verdacht afgebakend.
RAP_441030C02	Desmense, Engelen tussen bevrijding en vrijheid (2020), 22-23; SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 930.	30 november 1944 Britse soldaten van de 116th LAA probeerden hier de Dieze over te steken met een plank, maar kwamen hier onder Duits vuur te liggen. Indicaties met machinegeweren zijn niet als verdacht afgebakend.
RAP_441205B	War Diaries The Lake Superior Regiment November 1944	5 december 1944 Een Canadese patrouille zette posities op bij 305504 waar zij op een Duitse patrouille wachtte. Een vuurgevecht ontstond waarbij ook handgranaten werden ingezet. Het is onbekend vanuit welke hoek de Duitse patrouille kwam, zodoende is de schoot richting onbekend.
RAP_450113A	War Diaries Lake Superior Regiment Januari 1945.	13 januari 1945 De gehele dag werd er met small arms fire [sic] tussen Duitse troepen aan de noordoever en de Canadese troepen aan de zuidoever bij Bokhoven geschoten. Indicaties met machinegeweren zijn niet als verdacht afgebakend.

7. Explosies

RAP-nummer	Bron	Bijzonderheden
RAP_400510C	van Venrooij, Dorp in oorlogstijd. Nuland 1940-1945 (2019) 23.	10 mei 1940 Nederlandse militairen trokken zich terug via Geffen naar Oss. Tevergeefs probeerden de Nederlandse militairen de Rijksweg te versperren door tussen de Geffense Papendijk en het huis van dokter Jansen bomen op te blazen. De indicatie is te onduidelijk, zo is de exacte locatie niet bekend, om af te bakenen.
RAP_400510A01	A. Verlaat, Engelen in oorlogstijd (1995), 4. J. Bekker, de, Empel in het bijzonder. Rustig en onrustig (1993) 113-114	11 mei 1940 In de vroege ochtend van 11 mei 1940 werden de bruggen in 's-Hertogenbosch vernietigd door Nederlandse eenheden, zoals de spoorbrug over de Dieze. De indicatie is onverdacht, omdat er kan worden aangenomen dat alle explosieven zijn opgeblazen.
RAP_400510A02	AVG Gemeentebreed historisch vooronderzoek.	11 mei 1940 De hekken bij Sluis 0 zouden zijn opgeblazen waardoor een schip en een auto schade leden. De indicatie is onverdacht, omdat er kan worden aangenomen dat alle explosieven zijn opgeblazen.
RAP_400510A03	AVG Gemeentebreed historisch vooronderzoek.	11 mei 1940 Ook ontstond er schade aan de Hinthamerstraat, Hinthamereinde, Zuid-Willemsvaart en in de Hekellaan. De indicatie is onverdacht, omdat er kan worden aangenomen dat alle explosieven zijn opgeblazen, ondanks schade.
RAP_400512A	Reijnen en van Grinsven, Liefste Daggie, Dagboek van een Bosch meisje in de Tweede Wereldoorlog (2019) 15.	12 mei 1940 Aan het Hinthamereind werd schade waargenomen, veroorzaakt door het springen van de bruggen. De indicatie is onverdacht, omdat er kan worden aangenomen dat alle explosieven zijn opgeblazen, ondanks schade.
RAP_400513B	J.G.M. Biemans, Engelen grensdorp aan de Dieze (2011) 214.	13 mei 1940 Op deze dag werd ook de Maasbrug (voormalige Schipbrug) bij Hedel opgeblazen door de Nederlandse Genie. De indicatie is onverdacht, omdat er kan worden aangenomen dat alle explosieven zijn opgeblazen.
RAP_400531A	Orthenbrug" op www.bosscencycloopdie.nl . Geraadpleegd op 18 januari 2022.	Meidag 1940 De Orthenbrug was door Nederlandse eenheden opgeblazen. De indicatie is onverdacht, omdat er kan worden aangenomen dat alle explosieven zijn opgeblazen.
RAP_400625A	BHIC 'S-Hertogenbosch, toeg. nr. 1085 inv. nr. 798.	Meidag 1940 Door veldartillerie en grote vrachtwagens van Nederlandse eenheden was de linker Diezedijk en bij Engelen de brug nabij het stoomgemaal vernield. De indicatie is onverdacht, omdat er kan worden aangenomen dat alle explosieven zijn opgeblazen.
RAP_440912C	van Gent, Oktober 1944. Den Bosch West bevochten (2001) 8	12 september 1944 Duitse eenheden bliezen de Veemarkthallen op. De indicatie is onverdacht, omdat er kan worden aangenomen dat alle explosieven zijn opgeblazen.
RAP_440918B	van der Voort, Orthen in de oorlog (2006) 2.	18 september 1944 De spoorbrug bij Hedel werd door Duitse eenheden opgeblazen. De indicatie is onverdacht, omdat er kan worden aangenomen dat alle explosieven zijn opgeblazen.
RAP_440922A01	SADB toeg.nr. 236 inv.nr. 82, Verstraeten, J. Storm over 's-Hertogenbosch (1944) 15-16; Gent van, Oktober 1944 (2001) 11; Voort, Orthen in de oorlog (2006) 3.	22 september 1944 Duitse eenheden bliezen de spoorweginstallaties en de loods van het station op. Ook de bruggen aan de wegen naar Hedel in Orthen/Empel bij het Meertje werden opgeblazen. De indicatie is onverdacht, omdat er kan worden aangenomen dat alle explosieven zijn opgeblazen.
RAP_440922A02	Verstraeten, J. (1944) 15-16; Gent, L. (2001), 11	22 september 1944 De spoorbrug aan de noordzijde van het station, over de Dieze, werd opgeblazen. De indicatie is onverdacht, omdat er kan worden aangenomen dat alle explosieven zijn opgeblazen.
RAP_440923B02	SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 13	24 september 1944 Tijdens de beschieting van Britse vliegtuigen stortte de spoorbrug over de Dieze geheel in. De indicatie is onverdacht, omdat er kan worden aangenomen dat tijdens de explosie, alle explosieven werden opgeblazen.

RAP-nummer	Bron	Bijzonderheden
RAP_441002I	A. van den Elzen en T. van der Lee, Vinkel vijf jaar oorlog 1940-1945 (1990) 100-107	2 oktober 1944 De kerktoren van Vinkel werd opgeblazen door Duitse eenheden. De indicatie is onverdacht, omdat er kan worden aangenomen dat tijdens de explosie, alle explosieven werden opgeblazen.
RAP_441005B	van Venrooij, Dorp in oorlogstijd. Nuland 1940-1945 (2019), 170; https://www.bhic.nl/de-bevrijding-van-geffen-nuland-en-vinkel-sept-okt-1944-3 geraadpleegd op 28 april 2022	5 oktober 1944 De kerktoren van Nuland stortte in, waarschijnlijk opgeblazen door Duitse eenheden. De indicatie is onverdacht, omdat er kan worden aangenomen dat tijdens de explosie, alle explosieven werden opgeblazen.
RAP_441024I	van der Voort, Orthen in de oorlog (2006), 3; SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 236 inv.nr. 89; 96	24 oktober 1944 De Orthenbrug over de Zuid-Willemsvaart werd opgeblazen door Duitse soldaten, evenals de brug bij de Kardinaal van Rossumplein (Kasterenbrug). De indicatie is onverdacht, omdat er kan worden aangenomen dat tijdens de explosie, alle explosieven werden opgeblazen.
RAP_441024P07	Gent van, Ooggetuigen in het licht van 2000. Verhalen van Bosschenaren en anderen 1940-2000 (1999) 78.	24 oktober 1944 De Diezebrug werd door Duitse eenheden opgeblazen door middel van het exploderen van mijnen. De indicatie is onverdacht, omdat er kan worden aangenomen dat tijdens de explosie, alle explosieven werden opgeblazen.
RAP_441024U03	Van Santvoort, In d'n oorlog (2014) 109-110.	24 oktober 1944 De voetgangersbrug bij Sluis 0 werd opgeblazen. De indicatie is onverdacht, omdat er kan worden aangenomen dat tijdens de explosie, alle explosieven werden opgeblazen.
RAP_441028I02	TNA UK WO171-694; TNA UK WO171-1385; SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 934; SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 1077.	28 oktober 1944 De brug bij 282470 bij Deutenen werd opgeblazen door Duitse eenheden. De indicatie is onverdacht, omdat er kan worden aangenomen dat tijdens de explosie, alle explosieven werden opgeblazen.
RAP_441104B	Desmense, Engelen tussen bevrijding en vrijheid (2020), 33; Verlaat, Engelen in oorlogstijd (1995) 29.	4 op 5 november 1944 Duitse eenheden lieten het gemaal bij de Nieuwe Bak oplazen. De indicatie is onverdacht, omdat er kan worden aangenomen dat tijdens de explosie, alle explosieven werden opgeblazen.
RAP_441104E	TNA UK WO171-680; TNA UK WO171-1267.	4 november 1944 De brug bij 304492 (Dieskant) was opgeblazen. De indicatie is onverdacht, omdat er kan worden aangenomen dat tijdens de explosie, alle explosieven werden opgeblazen.
RAP_441113A	Bekker, de, Empel in het bijzonder. Rustig en onrustig (1993) 141.	13 november 1944 Om 14.20 uur lieten de Duitse soldaten de kerktoren ontploffen van Empel. De indicatie is onverdacht, omdat er kan worden aangenomen dat tijdens de explosie, alle explosieven werden opgeblazen.
RAP_441116D	Desmense, Engelen tussen bevrijding en vrijheid (2020), 50; War Diaries 4th Canadian Armoured Brigade November 1944.	16 november 1944 Canadese soldaten van de Lincoln and Welland Regiment in een poging de Duitse tank bij Ammerzoden te bereiken, liep de eerste boot op een tripwire met meerdere explosieven bij 265525 (Ammerzoden). De indicatie is onverdacht, omdat het buiten de gemeentegrenzen van 's-Hertogenbosch ligt.
RAP_441122A	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 047 inv.nr. 21.	22 november 1944 Aan de Willem II kazerne aan de Vlijmenseweg vond een explosie plaats van munitie en springstof. De indicatie is onverdacht, omdat er kan worden aangenomen dat tijdens de explosie, alle explosieven werden opgeblazen.
RAP_441030C01	Desmense, Engelen tussen bevrijding en vrijheid (2020), 22-23; SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 930.	30 november 1944 Bij de Nieuwe Bak, was het Ertveldse Sluisje opgeblazen. De indicatie is onverdacht, omdat er kan worden aangenomen dat tijdens de explosie, alle explosieven werden opgeblazen.
RAP_441209B	War Diaries The Lincoln & Welland Regiment December 1944	9 december 1944 Een jeep reed op een mijn bij qE297500. De indicatie is onverdacht, omdat er kan worden aangenomen dat tijdens de explosie, alle explosieven werden opgeblazen.

RAP-nummer	Bron	Bijzonderheden
RAP_441214B	War Diaries The Lake Superior Regiment December 1944	13 december 1944 Om 21.00 uur vond een ongeluk plaats bij 10 platoon (C company) Hoofdkwartier (Fort Crevecoeur). Benzine werd per ongeluk gebruikt om een lamp aan te vullen, welke ontplofte waardoor munitie en mijnen in een gegraven kuil explodeerde. Ook apparatuur werd opgeblazen. De indicatie is onverdacht, omdat er kan worden aangenomen dat tijdens de explosie, alle explosieven werden opgeblazen.
RAP_450325B	Lutkie, Korst en Kruijm (ontvangen via Heemkundegroep Nuwelant).	25 maart 1945 Om de kerk in Nuland verder af te breken, gebruikten de Britse soldaten onder andere dynamiet. De indicatie is onverdacht, omdat er kan worden aangenomen dat tijdens de explosie, alle explosieven werden opgeblazen.
RAP_005A	de Bie, Tussen Dieze en de Meer. Vertellingen over Engelen van vroeger en nu (2001) 55.	Onbekend In Engelen werden mijnen gelegd door Duitse eenheden. Een antitankmijn, welke in de Dieze lag, ontplofte toen een aantal soldaten puin stortte in de Dieze. Er werd schade gemeld aan het huis van Aben. De indicatie is te onduidelijk, zo is de exacte locatie niet bekend, om af te bakenen.
RAP_441110C	SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 237 inv.nr. 7.	10 november 1944 Om 17.00 uur werden er landmijnen bij de wal tot ontploffing gebracht (melding van een broeder bij het Johannes de Deo Ziekenhuis (Papenhulst 26), mogelijk tot ontploffing gebracht bij de Zuidwal). De indicatie is te onduidelijk, zo is de exacte locatie niet bekend, om af te bakenen.
RAP_441114A	van Venrooij, Dorp in oorlogstijd. Nuland 1940-1945 (2019) 271.	14 november 1944 Drie antitankmijnen aan de Zandstraat in Heeseind ontploften. Deze lagen in de berm bij de straat. De indicatie is te onduidelijk, zo is de exacte locatie niet bekend, om af te bakenen.
RAP_450520A	van den Elzen, wel gestorven, niet vergeten (1996), 113; SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474 inv.nr 486.	20 mei 1945 Bij Coudewater was een opslagplaats van mortiergranaten. Spelende kinderen veroorzaakte een explosie. Volgens een document uit het gemeentearchief van Rosmalen ging het om granaten. De indicatie is onverdacht, omdat er kan worden aangenomen dat tijdens de explosie, alle explosieven werden opgeblazen.

8. Mijnevelden, boobytraps en valstrikken

Bron EOD archief

Mijneveldnr.	Bijzonderheden
1G (11 S.W. 1)	Het mijneveld is niet als verdacht afgebakend. Het is onbekend wat voor mijnen er waren gelegd en hoeveel. Het mijneveld is onderzocht op 19 oktober 1945 en er werden geen mijnen gevonden.
2G (11 S.W. 2)	Het mijneveld is niet als verdacht afgebakend. Het is onbekend wat voor mijnen er waren gelegd en hoeveel. Het mijneveld is onderzocht op 23 oktober 1945 en er werden geen mijnen gevonden.
3G (11 S.W. 3)	Het mijneveld is niet als verdacht afgebakend. Het is onbekend wat voor mijnen er waren gelegd en hoeveel. Het mijneveld is onderzocht op 19 oktober 1945 en er werden geen mijnen gevonden.
7G (11 S.W. 6)	Het mijneveld is niet als verdacht afgebakend. Het is onbekend wat voor mijnen er waren gelegd en hoeveel. Het mijneveld is onderzocht op 16 oktober 1945 en er werden geen mijnen gevonden.
7G (11 S.W. 9)	Het mijneveld is niet als verdacht afgebakend. Het is onbekend wat voor mijnen er waren gelegd en hoeveel. Het mijneveld is onderzocht op 17 oktober 1945 en er werden geen mijnen gevonden.
10G (11 S.W. 14)	Het mijneveld is niet als verdacht afgebakend. Het is onbekend wat voor mijnen er waren gelegd en hoeveel. Het mijneveld is onderzocht op 19 oktober 1945 en er werden geen mijnen gevonden.
10G (11 S.W. 15)	Het mijneveld is niet als verdacht afgebakend. Er zouden vermoedelijk Tellerlijnen 42 zijn aangelegd, het aantal is onbekend. Het mijneveld is onderzocht op 19 oktober 1945 en er werden geen mijnen gevonden.

10G (11 S.W. 18)	Het mijnenveld is niet als verdacht afgebakend. Er zouden vermoedelijk Tellerminen zijn aangelegd, het aantal is onbekend. Het mijnenveld is onderzocht op 18 oktober 1945 en er werden geen mijnen gevonden.
12G (11 S.W. 24)	Het mijnenveld is niet als verdacht afgebakend. Er zouden vermoedelijk Tellerminen 42 zijn aangelegd, het aantal is onbekend. Het mijnenveld is onderzocht op 19 oktober 1945 en er werden geen mijnen gevonden.
14G (11 S.W. 22)	Het mijnenveld is niet als verdacht afgebakend. Het is onbekend wat voor mijnen er waren gelegd en hoeveel. Het mijnenveld is onderzocht op 23 oktober 1945 en er werden geen mijnen gevonden.
15G (11 S.W. 36)	Het mijnenveld is niet als verdacht afgebakend. Het is onbekend wat voor mijnen er waren gelegd en hoeveel. Het mijnenveld is onderzocht op 23 oktober 1945 en er werden geen mijnen gevonden.
15G (11 S.W. 33)	Het mijnenveld is niet als verdacht afgebakend. Het is onbekend wat voor mijnen er waren gelegd en hoeveel. Het mijnenveld is onderzocht op 18 oktober 1945 en er werden geen mijnen gevonden.
15G (11 S.W. 78)	Dit mijnenveld bevatte 5 x Duitse Holzminen. Op 18 oktober 1945 werd het veld doorzocht en er werden geen mijnen gevonden. Volgens de Britse eenheden zouden deze vijf mijnen opgeruimd zijn door de 4th Canadian Armoured Division op 15 november 1945. Gezien de precieze gegevens, kan er worden uitgegaan dat deze vijf mijnen daadwerkelijk zijn opgeruimd.
41G (11 S.W. 65/ 10 S.E. 40)	Het mijnenveld is niet als verdacht afgebakend. Het is onbekend wat voor mijnen er waren gelegd en hoeveel. Het mijnenveld is onderzocht op 19 oktober en 18 november 1945 en er werden geen mijnen gevonden.
43G (11 S.W. 76)	In dit veld zouden boobytraps aangelegd zijn. Het is onbekend wat en hoeveel. Op 23 oktober 1945 werd het veld doorzocht. Er werd niets gevonden.
44G (11 S.W. 77)	In dit mijnenveld zouden houtendoos mijnen liggen, het aantal is onbekend. Tijdens een zoekactie op 23 oktober 1945 werd niets gevonden.
45G (11 S.W. 79)	In dit mijnenveld lagen 24 x S-mijnen. Tijdens een zoekactie op 23 oktober 1945 werden alle 24 mijnen opgeruimd.
46G (11 S.W. 80)	In dit mijnenveld zouden S-mijnen liggen. Tijdens een zoekactie op 23 oktober 1945 werd niets gevonden.
47G (11. S.W. 81)	Het mijnenveld is niet als verdacht afgebakend. Het is onbekend wat voor mijnen er waren gelegd en hoeveel. Het mijnenveld is onderzocht op 23 oktober 1945 en er werden geen mijnen gevonden.
49G (11 S.W. 107)	Dit mijnenveld is niet als verdacht afgebakend. Op de Duitse tekening, welke de bron is van de inlichtingen, staat dat er alleen een plan is geweest om dit mijnenveld aan te leggen. Tijdens een zoekactie op 23 oktober 1945 werden geen mijnen gevonden.
50G (11 S.W. 108)	Op deze locatie bij Kaathoven waren huizen geboobytrapped. De bijgesloten tekening is erg nauwkeurig en er staat vermeld dat de boobytraps waren opgeruimd op 23 oktober 1944.
53G (11 S.W. 37)	Het mijnenveld is niet als verdacht afgebakend. Het is onbekend wat voor mijnen er waren gelegd en hoeveel. Het mijnenveld is onderzocht op 23 oktober 1945 en er werden geen mijnen gevonden. Vermoedelijk was het mijnenveld al eerder opgeruimd.
54G (11 S.W. 32)	Het mijnenveld is niet als verdacht afgebakend. Het is onbekend wat voor mijnen er waren gelegd en hoeveel. Het mijnenveld is onderzocht op 23 oktober 1945 en er werden geen mijnen gevonden.
55G (11 S.W. 36)	Het mijnenveld is niet als verdacht afgebakend. Het is onbekend wat voor mijnen er waren gelegd en hoeveel. Het mijnenveld is onderzocht op 23 oktober 1945 en er werden geen mijnen gevonden. Vermoedelijk was het veld eerder reeds geruimd.
56G (11 S.W. 29)	Het mijnenveld is niet als verdacht afgebakend. Het is onbekend wat voor mijnen er waren gelegd en hoeveel. Het mijnenveld is onderzocht op 23 oktober 1945 en er werden geen mijnen gevonden. Vermoedelijk was het mijnenveld eerder reeds geruimd.
59G (11 S.W. 113A)	Het mijnenveld is niet als verdacht afgebakend. Het is onbekend wat voor mijnen er waren gelegd en hoeveel. Het mijnenveld is onderzocht op 19 oktober 1945 en er werden geen mijnen gevonden.
62G (11 S.W. 126)	Het mijnenveld is niet als verdacht afgebakend. Het is onbekend wat voor mijnen er waren gelegd en hoeveel. Het mijnenveld is onderzocht op 19 oktober 1945 en er werden geen mijnen gevonden.
64G (11 S.W. 23)	Het mijnenveld is niet als verdacht afgebakend. Het is onbekend wat voor mijnen er waren gelegd en hoeveel. Het mijnenveld is onderzocht op 19 oktober 1945 en er werden geen mijnen gevonden.
65G (11 S.W. 26)	Het mijnenveld is niet als verdacht afgebakend. Het is onbekend wat voor mijnen er waren gelegd en hoeveel. Het mijnenveld is onderzocht op 19 oktober 1945 en er werden geen mijnen gevonden.
66G (11 S.W. 27)	Het mijnenveld is niet als verdacht afgebakend. Het is onbekend wat voor mijnen er waren gelegd en hoeveel. Het mijnenveld is onderzocht op 19 oktober 1945 en er werden geen mijnen gevonden.

69G (11 S.W. 63)	Het mijnenveld is niet als verdacht afgebakend. Het is onbekend wat voor mijnen er waren gelegd en hoeveel. Het mijnenveld is onderzocht op 19 oktober 1945 en er werden geen mijnen gevonden.
72G (11 S.W. 116)	Het mijnenveld is niet als verdacht afgebakend. Het is onbekend wat voor mijnen er waren gelegd en hoeveel. Het mijnenveld is onderzocht op 18 oktober 1945 en er werden geen mijnen gevonden.
75G (11 S.W. 28)	Het mijnenveld is niet als verdacht afgebakend. Het is onbekend wat voor mijnen er waren gelegd en hoeveel. Het mijnenveld is onderzocht op 22 oktober 1945 en er werden geen mijnen gevonden.
77A	Het mijnenveld is niet als verdacht afgebakend. Het is onbekend wat voor mijnen er waren gelegd en hoeveel. Het mijnenveld is onderzocht op 18 november 1946 en er werden geen mijnen gevonden. Het mijnenveld zou na de bevrijding reeds zijn geruimd.
77A (11 S.W. 71)	Het mijnenveld is niet als verdacht afgebakend. Het is onbekend wat voor mijnen er waren gelegd en hoeveel. Het mijnenveld is onderzocht en er werden geen mijnen gevonden.
78G	Het mijnenveld is niet als verdacht afgebakend. Het is onbekend wat voor mijnen er waren gelegd en hoeveel. Het mijnenveld is onderzocht op 5 juli 1945, het land was reeds in cultuur gebracht en omgeploegd.
82G (11 S.W. 68)	Het mijnenveld is niet als verdacht afgebakend. Het is onbekend wat voor mijnen er waren gelegd en hoeveel. Het mijnenveld is onderzocht op 16 oktober 1945 en er werden geen mijnen gevonden.
83G (11 S.W. 69)	Het mijnenveld is niet als verdacht afgebakend. De bron van informatie is een Duitse tekening waar als notitie bijstond dat dit alleen een plan was. Het mijnenveld werd onderzocht op 19 oktober 1945 en er werden geen mijnen gevonden.
84G (11 S.W. 70)	Het mijnenveld is niet als verdacht afgebakend. De bron van informatie is een Duitse tekening waar als notitie bijstond dat dit alleen een plan was. Het mijnenveld werd onderzocht op 19 oktober 1945 en er werden geen mijnen gevonden.
85G (11 S.W. 73)	Het mijnenveld is niet als verdacht afgebakend. Het is onbekend wat voor mijnen er waren gelegd en hoeveel. Het mijnenveld is onderzocht op 19 oktober 1945 en er werden geen mijnen gevonden.
11 S.W. 89	Op deze locatie (qE410450) zou munitie liggen. Op 19 oktober 1945 werd het gebied afgezocht en er werd niets gevonden.
11 S.W. 145	Op deze locatie (qE375455) zou munitie liggen. Op 19 oktober 1945 werd het gebied afgezocht en er werd diverse OO gevonden.
11 S.W. 141	Op deze locatie (qE432405) zou munitie liggen. Op 19 oktober 1945 werd het gebied afgezocht en er een bom van 24 kg [sic] gevonden.
1G (10 S.E. 23)	In de mijnenveld waren 10 x Riegelmijnen gelegd. Deze werden allen geruimd op 27 juni 1945.
3G (10 S.E. 25)	Het mijnenveld is niet als verdacht afgebakend. Het is onbekend wat voor mijnen er waren gelegd en hoeveel. Het mijnenveld is onderzocht op 29 oktober 1945 en er werden geen mijnen gevonden.
4G (10 S.E. 29)	Het mijnenveld is niet als verdacht afgebakend. Het is onbekend wat voor mijnen er waren gelegd en hoeveel. Het mijnenveld is onderzocht op 29 oktober 1945 en er werden geen mijnen gevonden.
5G (10 S.E. 28)	Het mijnenveld is niet als verdacht afgebakend. Het is onbekend wat voor mijnen er waren gelegd en hoeveel. Het mijnenveld is onderzocht op 29 oktober 1945 en er werden geen mijnen gevonden.
8G (10 S.E. 33)	Het mijnenveld is niet als verdacht afgebakend. Het is onbekend wat voor mijnen er waren gelegd en hoeveel. Het mijnenveld is onderzocht op 29 oktober 1945 en er werden geen mijnen gevonden.
13G (10 S.E. 22)	Het mijnenveld is niet als verdacht afgebakend. Het is onbekend wat voor mijnen er waren gelegd en hoeveel. Het mijnenveld is onderzocht op 29 oktober 1945 en er werden geen mijnen gevonden.
14G (10 S.E.)	Het mijnenveld is niet als verdacht afgebakend. Het is onbekend wat voor mijnen er waren gelegd en hoeveel. Het mijnenveld is onderzocht op 29 oktober 1945 en er werden geen mijnen gevonden.
41G (10 S.E. Edelweis)	In het mijnenveld waren 24 x S-mijnen gelegd. Tijdens de berging van 10 april 1946 werden geen mijnen gevonden. Wel werden er naast het mijnenveld 16 geruimde S-mijnen gevonden. De overige acht S-mijnen zouden al zijn geruimd van 18 op 19 juni 1945. Het mijnenveld is niet als verdacht afgebakend vanwege de nauwkeurige informatie, zoals de data en het aantal mijnen.
49G (10 S.E.)	Bij qE.269464 zou een S-mijn liggen. Tijdens de zoekactie werden geen mijnen gevonden. De landmijn zou reeds door onbekenden zijn opgeruimd.
59G (10 S.E.)	Het mijnenveld is niet als verdacht afgebakend. Het is onbekend wat voor mijnen er waren gelegd en hoeveel. Het mijnenveld is onderzocht op 31 oktober 1945 en er werden geen mijnen gevonden.

8G (10 N.E. 43)	Het mijnenveld is niet als verdacht afgebakend. Het is onbekend wat voor mijnen er waren gelegd en hoeveel. Het mijnenveld is onderzocht op 19 oktober 1945 en er werden geen mijnen gevonden.
10G (10 N.E. 42)	Het mijnenveld is niet als verdacht afgebakend. Het is onbekend wat voor mijnen er waren gelegd en hoeveel. Het mijnenveld is onderzocht op 22 oktober 1945 en er werden geen mijnen gevonden.
24G (10 N.E.)	In dit mijnenveld waren 8 x Tellerminen 42 gelegd. Al deze mijnen werden geruimd op 26 mei 1945.
27G (10 N.E. Inge)	In dit mijnenveld waren 20 x Tellerminen 42 en 50 x S-minen 42 gelegd. Op 30 mei 1945 werden 20 x Tellerminen 42 en 48 x S-minen 42 geruimd. De overige twee mijnen waren reeds gedetoneerd.
28G (10 N.E. Mia)	Dit mijnenveld ligt buiten de huidige gemeente 's-Hertogenbosch en is zodoende niet verdacht.
29G (10 N.E. Margot)	In dit mijnenveld werden 20 x Tellerminen 42 en 50 x Schüminen gelegd. Op 2 juni 1945 werden 19 x Tellerminen en 49 x Schüminen geruimd. De overige twee mijnen waren reeds gedetoneerd.
38G (10 N.E. Dompfaff)	In dit mijnenveld waren 45 x S-mijnen 42 gelegd. Op 5 juni 1945 werden 44 x S-mijnen geruimd. Eén mijn was reeds gedetoneerd.
40G (10 N.E. Magenbitter)	Dit mijnenveld ligt buiten de huidige gemeentegrenzen van 's-Hertogenbosch en is zodoende niet als verdacht afgebakend.
46G (10 N.E. Buchfink)	Dit mijnenveld ligt buiten de huidige gemeentegrenzen van 's-Hertogenbosch en is zodoende niet als verdacht afgebakend.
47G (10 N.E. 47)	Dit mijnenveld ligt buiten de huidige gemeentegrenzen van 's-Hertogenbosch en is zodoende niet als verdacht afgebakend.
50G (10 N.E.)	In dit mijnenveld waren 27 x S-mijnen 42 gelegd. Op 8 juni 1945 werden 24 x S-mijnen geruimd. Twee mijnen waren reeds weggespoeld en één was gedetoneerd.
60G (10 N.E. 21)	Het mijnenveld is niet als verdacht afgebakend. Het is onbekend wat voor mijnen er waren gelegd en hoeveel. Het mijnenveld is onderzocht op 19 oktober 1945 en er werden geen mijnen gevonden.
62G (10 N.E.)	Het mijnenveld is niet als verdacht afgebakend. Het is onbekend wat voor mijnen er waren gelegd en hoeveel. Het mijnenveld is onderzocht op 19 oktober en 20 november 1945 en er werden geen mijnen gevonden.
70G (10 N.E.)	Het mijnenveld is niet als verdacht afgebakend. Het is onbekend wat voor mijnen er waren gelegd en hoeveel. Het mijnenveld is onderzocht op 23 oktober 1945 en er werden geen mijnen gevonden.
80G (10 N.E.)	Het mijnenveld is niet als verdacht afgebakend. Het is onbekend wat voor mijnen er waren gelegd en hoeveel. Het mijnenveld is onderzocht op 7 augustus 1946 en er werden geen mijnen gevonden.
81G (10 N.E.)	Het mijnenveld is niet als verdacht afgebakend. Het is onbekend wat voor mijnen er waren gelegd en hoeveel. Op 3 januari 1947 werd er een mijn gevonden in de Maas.
6G (11 N.W.)	Het mijnenveld is niet als verdacht afgebakend. Het is onbekend wat voor mijnen er waren gelegd en hoeveel. Het mijnenveld is onderzocht op 23 april 1946 en er werden geen mijnen gevonden.
8A (11 N.W.)	Het mijnenveld is niet als verdacht afgebakend. Het is onbekend wat voor mijnen er waren gelegd en hoeveel. Het mijnenveld is onderzocht op 7 oktober 1945 en er werden geen mijnen gevonden.
10G (11 N.W. 20)	In dit mijnenveld zouden twee Tellerminen zijn gelegd. Op 10 oktober 1945 werd het veld doorzocht en er werd niets gevonden. De mijnen zouden reeds door Canadese eenheden zijn geruimd.
11 G (11 N.W. 21)	In dit mijnenveld zouden vijf Tellerminen zijn gelegd, dit aantal was gebaseerd op een vermoeden. Op 9 oktober 1945 is het veld doorzocht en er werden geen mijnen gevonden.
12G (11 N.W. 23)	Het mijnenveld is niet als verdacht afgebakend. Het is onbekend wat voor mijnen er waren gelegd en hoeveel. Het mijnenveld is onderzocht op 9 oktober 1945 en er werden geen mijnen gevonden.
17G (11 N.W.)	Het mijnenveld is niet als verdacht afgebakend. Het is onbekend wat voor mijnen er waren gelegd en hoeveel. Het mijnenveld is onderzocht op 24 oktober 1945 en er werden geen mijnen gevonden.
18G (11 N.W.)	Het mijnenveld is niet als verdacht afgebakend. Er zouden Tellerminen, Schüminen en Holzmijnen zijn gelegd, het aantal is onbekend. Het veld is tweemaal doorzocht, op 24 en 25 oktober 1945 en er werden geen mijnen aangetroffen.

19G (11 N.W.)	Het mijnenveld is niet als verdacht afgebakend. Het is onbekend wat voor mijnen er waren gelegd en hoeveel. Het mijnenveld is onderzocht op 25 oktober 1945 en er werden geen mijnen gevonden.
21G (11 N.W.)	Het mijnenveld is niet als verdacht afgebakend. Het is onbekend wat voor mijnen er waren gelegd en hoeveel. Het mijnenveld is onderzocht op 25 oktober 1945 en er werden geen mijnen gevonden.
43A (11 N.W.)	Het mijnenveld is niet als verdacht afgebakend. Het is onbekend wat voor mijnen er waren gelegd en hoeveel. In het EOD archief was alleen een kaartje bekend.
88A (11 N.W.)	In het mijnenveld werden 8 x A/P mijnen Mk 1 gelegd. Op 11 oktober 1945 werden deze acht mijnen geruimd. Op 2 april 1946 werd het mijnenveld nogmaals doorzocht waarbij niets meer werd gevonden.
92A (11 N.W.)	In dit mijnenveld waren 12 x MK IV mijnen gelegd. Op 2 april 1946 werd het veld doorzocht waarbij geen mijnen werden gevonden. Volgens omwonenden was het mijnenveld reeds geruimd.
98G (11 N.W.)	Het mijnenveld is niet als verdacht afgebakend. Het is onbekend wat voor mijnen er waren gelegd en hoeveel. Het mijnenveld is onderzocht op 25 oktober 1945 en er werden geen mijnen gevonden.
103A (11 N.W.)	Het mijnenveld is niet als verdacht afgebakend. Het is onbekend wat voor mijnen er waren gelegd en hoeveel. Het mijnenveld is onderzocht op 10 oktober 1945 en er werden geen mijnen gevonden.
105G	Het mijnenveld is niet als verdacht afgebakend. Het is onbekend wat voor mijnen er waren gelegd en hoeveel. Het mijnenveld is onderzocht op 1 april 1946 en er werden geen mijnen gevonden.

9. Overig

RAP-nummer	Bron	Bijzonderheden
RAP_441001C	De Boschboom De bevrijding van 's-Hertogenbosch oktober 1944 (1969) 22 en SADB toeg.nr. 236 inv.nr. 95.	15 september 1944 Duitse militairen lieten de boten en kano's in de Dommel en Aa zinken door er handgranaten in te gooien. Ook een oude woonschuit werd tot zinken gebracht via deze methode. De precieze locatie is onbekend.
RAP_87A015	SADB 's-Hertogenbosch Secretariearchief 1920-1996 inv.nr. 21721.	1987 Er zouden op bij het gemaal Ploegmakers, school en gemaal Caners in Gewande drie tankvallen zijn gegraven. Het is onduidelijk of hier ook mijnen werden aangebracht. Wel was er in één tankval springstof aangebracht, onbekend welke. Tijdens de luchtfoto analyse zijn geen tankvallen waargenomen nabij Gewande en Empel.
RAP_441205A	War Diaries The Lake Superior Regiment November 1944	5 december 1944 Een Canadese tank viel in de Maas. De precieze locatie is onbekend.

10. Schuilplaatsen

RAP-nummer	Bron	Bijzonderheden
RAP_441008B	SADB toeg.nr. 236 inv.nr 156	In de tuin van Orthenscheweg 14 werd een overdekte schuiloopgraaf gebouwd, plaats biedend aan 45 – 50 personen. Er zijn geen aanwijzingen om aan te nemen dat deze schuiloopgraaf werd gebruikt door militairen.
RAP_87A016	SADB 's-Hertogenbosch Secretariearchief 1920-1996 inv.nr. 21721.	Volgens bewoners zou tussen Gewande 5 en 7 een Duitse bunker zijn gegraven. Op de luchtfoto is op deze locatie een groot gat waargenomen, deze lijkt echter niet op een bunker.

11. Raket- en luchtaanvallen

RAP-nummer	Bron	Bijzonderheden
RAP_441106B	TNA UK AIR37/716	6 november 1944 Empel

		<p>Tussen 14.13 en 17.37 uur vielen tien Britse Hawker Typhoon jachtbommenwerpers van 184 Squadron huizen aan bij qE3251 met 80 raketten. Alle raketten vielen op het doel.</p> <p>De indicatie is niet als verdacht afgebakend. Tijdens de luchtfoto-analyse zijn geen raketinslagen waargenomen. De luchtfoto van 8 februari 1945 is de eerst volgende luchtfoto die dekking geeft. In deze periode is het gebied al zwaar getroffen door artillerie waardoor het niet mogelijk is om de geschut- en raketinslagen te onderscheiden. Op de luchtfoto van 6 november 1944 zijn nog geen raketinslagen waargenomen, aangenomen kan worden dat de aanval plaatsvond nadat de luchtfoto was genomen.</p> <p>Het gebied is verdacht op geschutmunitie. Het is mogelijk dat ook raketmunitie gevonden kan worden.</p>
RAP_440917B	<p>TNA UK AIR37/715; TNA UK AIR27/1882/13-14; SADB 's- Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 993.</p>	<p>17 september 1944 <u>Empel</u> Twaalf Britse Supermarine Spitfires jachtvliegtuigen van 442 Squadron vielen een locomotief aan bij qE3148 bij Empel (qE3148). Zeer waarschijnlijk boordwapens.</p> <p>Conform de richtlijnen van CS-VROO zijn luchtaanvallen welke uitgevoerd werden met boordgeschut niet als verdacht afgebakend. De indicatie is te onduidelijk om af te bakenen. Zo is het onbekend wat de vliegrichting was.</p>

12. V.1 inslagen

RAP-nummer	Bron	Bijzonderheden
RAP_009A	van der Voort, <i>Orthen in de oorlog</i> (2006), 21.	<p>Jaartal onbekend Op de stal van Orthen 202 viel een V.1.</p> <p>De locatie is te onduidelijk om op basis hiervan een verdacht gebied af te bakenen.</p>
RAP_012A	CAD Rijswijk MMOD inv.nr. 44	<p>Jaartal onbekend Er zouden minimaal vijf V.1 zijn gevallen bij Vinkel. Aan de wetering bij Jan Ketelaars, bij het huis van Jan van Berkel (op de hoek van Nieuwekampen en Coppensdijk).</p> <p>De locatie is te onduidelijk om op basis hiervan een verdacht gebied af te bakenen.</p>
RAP_441222A	<p>SADB toeg.nr. 236 inv.nr. 189-30; SADB toeg.nr. 236 inv.nr. 189-55; SADB toeg.nr. 047 inv. nr. 21.</p> <p>Kers (red.) <i>Dagboek van Annie Steeman</i> (2014), 176; van der Voort, <i>Orthen in de oorlog</i> (2006), 24; Van Santvoort, <i>In d'n oorlog</i> (2014) 144. V0175 geraadpleegd op www.vergeltungswaffen.nl</p>	<p>22 december 1944 Om 07.30/07.15 uur op de hoek van de Frederik Hendriklaan en de Antonius van Alphenstraat sloeg een V.1 in. Er vielen 21 doden en 12 gewonden. Twintig huizen werden verwoest en dertig zwaar beschadigd. Ongeveer zeven woningen waren totaal ingestort.</p> <p>De indicatie is niet als verdacht afgebakend, omdat de gebeurtenis aantoont dat de V.1 ontploft is.</p>
RAP_441231A	<p>SADB toeg.nr. 236 inv.nr 168; SADB toeg.nr. 236 inv.nr 96;</p>	<p>31 december 1944 Een V.1 sloeg neer in het zuiden van 's-Hertogenbosch, nabij de Pettelaarseweg om 05.17 uur. Een ander dagboek meldt als locatie bij de Zuidwal (in het ijs).</p> <p>De indicatie heeft een te onduidelijke locatie om af te bakenen. Daarnaast er is geen luchtfoto-dekking, de eerst volgende luchtfoto komt uit juni 1945. Hierbij zijn geen sporen van een V.1 inslag waargenomen.</p>
RAP_450113A	V0399 geraadpleegd op www.vergeltungswaffen.nl	<p>13 januari 1945 Aan de Vugtherweg in 's-Hertogenbosch sloeg een V.1 in, er werd schade aan woningen gemeld</p> <p>Op de luchtfoto van 19 juni 1945 is er nabij deze locatie een krater waargenomen. Mogelijk is dit de V.1. De indicatie is niet als verdacht afgebakend omdat die is ontploft.</p>

RAP-nummer	Bron	Bijzonderheden
RAP_450123A	van der Voort, <i>Orthen in de oorlog</i> (2006), 25; V2323	23 januari 1945 Een V.1 viel in de Schans bij het Fort. De locatie is te onduidelijk om af te bakenen. De eerstvolgende luchtfoto welke het gebied bij Orthen dekt is van maart 1945. Hierbij is geen krater waargenomen. De luchtfoto was van slechte kwaliteit.
RAP_450128A	V0527 geraadpleegd op www.vergeltungswaffen.nl	28 januari 1945 Aan de Striensstraat viel een V.1. Tijdens de luchtfoto-analyse van de luchtfoto van 2 mei 1945 werd op deze locatie een krater waargenomen. Zeer waarschijnlijk heeft het betrekking op dezelfde V.1. Deze indicatie is niet als verdacht afgebakend omdat het betrekking heeft tot een ontplofte V.1.
RAP_450129A	BHIC, toeg.nr. 127 inv.nr. 211; V0536 geraadpleegd op www.vergeltungswaffen.nl	29 januari 1945 Om 22.45 uur viel er in Orthen, nabij de Rooms-Katholieke kerk, een V.1. Deze indicatie is niet als verdacht afgebakend omdat de precieze locatie niet achterhaald kon worden. Tijdens de luchtfoto-analyse zijn meerdere luchtfoto's geraadpleegd om de mogelijk krater of inslagpunt waar te nemen.
RAP_450129B	SADB toeg.nr. 236 inv.nr 168	29 januari 1945 In de polder achter sluis 0, aan de grens van de gemeente, sloeg om 07.25 een V.1. in, De indicatie is niet als verdacht afgebakend omdat de locatie te onduidelijk is. Ook is er geen krater of inslagpunt waargenomen nabij deze locatie tijdens de luchtfoto-analyse.
RAP_450201A	BHIC, toeg.nr. 127 inv.nr. 461; V0584 geraadpleegd op www.vergeltungswaffen.nl ; War Diaries <i>Lake Superior Regiment</i> Januari 1945.	1 februari 1945 Om ongeveer 12.15 viel er een V.1 op een weiland aan de Oude Baan, nabij de woning D.182. De indicatie is niet als verdacht afgebakend omdat de locatie te onduidelijk is. Ook is er geen krater of inslagpunt waargenomen nabij deze locatie tijdens de luchtfoto-analyse. Hoewel de schade aan het pand waargenomen is, is de precieze locatie van de V.1 niet achterhaald.
RAP_450201B	V0590 geraadpleegd op www.vergeltungswaffen.nl .	1 februari 1945 Tussen de sluisen aan de Pettelaarscheweg sloeg een V.1 in. Enkele huizen leden glasschade. De indicatie is niet als verdacht afgebakend vanwege de onnauwkeurige locatie. Tevens is er in dit gebied geen luchtfoto-dekking.
RAP_450202A	BHIC, toeg.nr. 127 inv.nr. 211; SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 455; V0661; V0613 geraadpleegd op www.vergeltungswaffen.nl	2 februari 1945 Om 07.15 uur viel er in een weiland, ongeveer 300 meter oostelijk van het spoorwegstation van Rosmalen, een V.1. De explosie veroorzaakte een krater van 6 bij 5 meter. De materiele schade was groot, acht woningen (D2 tot en met D.8 en D.10) werden onbewoonbaar. Twintig woningen leden herstelbare schade en 50 woningen leden glasschade. Op de luchtfoto van 2 maart 1945 is de krater van de ontplofte V.1 waargenomen. De indicatie is zodoende onverdacht.
RAP_450203A	van der Voort, <i>Orthen in de oorlog</i> (2006), 25	3 februari 1945 Een V.1 viel bij de kerk in Orthen, op de stal aan de overzijde. De indicatie is niet als verdacht afgebakend vanwege de onnauwkeurige locatie. Tijdens de luchtfoto-analyse werd er geen krater of inslagpunt van een V.1. waargenomen nabij deze indicatie.
RAP_450204A	BHIC , toeg.nr. 127 inv.nr. 211; SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 455; SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 416 V0661 geraadpleegd op www.vergeltungswaffen.nl	4 februari 1945 Om 22.00 uur viel er een V.1 in de gemeente Nuland, nabij Vinkel. De V.1 viel op enige meters afstand van het perceel B.49 (van Berkel) aan de Molenstraat. Het huis werd onbewoonbaar door de schade.

RAP-nummer	Bron	Bijzonderheden
		De indicatie is niet als verdacht afgebakend vanwege de onnauwkeurige locatie. Tijdens de luchtfoto-analyse werd er geen krater of inslagpunt van een V.1. waargenomen nabij deze indicatie.
RAP_450213A	SADB toeg.nr. 236 inv.nr 168.	13 februari 1945 Een V.1 stortte neer achter de spoorlijn 's-Hertogenbosch – Nijmegen, in de buurt van Herven om 17.45 uur. De indicatie is niet als verdacht afgebakend vanwege de onnauwkeurige locatie. Tijdens de luchtfoto-analyse werd er geen krater of inslagpunt van een V.1. waargenomen nabij deze indicatie. De luchtfoto was van slechte kwaliteit.
RAP_450217A	SADB toeg.nr. 236 inv.nr. 96.	17 februari 1945 Een V.1 viel neer tussen 4 – 6 uur in de Populierenstraat bij de Graafseweg. De indicatie is niet als verdacht afgebakend vanwege de onnauwkeurige locatie. Tijdens de luchtfoto-analyse werd er geen krater of inslagpunt van een V.1. waargenomen nabij deze indicatie.
RAP_450222A	BHIC, toeg.nr. 127 inv.nr. 211 en 461; V0972 geraadpleegd op www.vergeltungswaffen.nl	22 februari 1945 Om 23.15 uur viel er een V.1 of V.2 neer in de gemeente Rosmalen. De V.1/V.2 viel in een dennenbos, ongeveer 100 meter vanaf de Rijksweg en op ongeveer 50 meter vanaf de woning D.192. Het huis werd volledig vernield. De indicatie is niet als verdacht afgebakend. Op de luchtfoto van 24 februari 1944 is een grote waargenomen welke waarschijnlijk om dezelfde V.1 inslag gaat.
RAP_450225A	BHIC , toeg.nr. 127 inv.nr. 211; SADB toeg.nr. 236 inv.nr 168. V1074 geraadpleegd op www.vergeltungswaffen.nl ;	25 februari 1945 Om 09.55 viel er een V.1 nabij het landgoed van De Gruijter, aan de Pettelaarscheweg. Er werd glasschade gemeld, nabij het sportterrein. De indicatie is niet als verdacht afgebakend. Op de luchtfoto van 19 juni 1945 is op deze locatie een V.1 krater waargenomen.
RAP_450226A	Hermens, <i>Luchtoorlog boven Rosmalen</i> (2004) 82; BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 127 inv.nr. 211 en 461.	26 februari 1945 In de ochtend, om 08.45 uur viel een V.1 in de buurt van Coudewater. De indicatie is te onnauwkeurig om af te bakenen. Daarnaast is er tijdens de luchtfoto-analyse geen V.1 krater waargenomen nabij deze locatie.
RAP_450226A	V1106 geraadpleegd op www.vergeltungswaffen.nl	26 februari 1945 Om 11.45 viel er een V.1. op ongeveer 150 meter ten noorden van de Rijksweg, nabij het erf, op vijftig meter afstand, van de boerderij van Voets (B.72) en een paar honderd meter van het klooster. De indicatie is te onnauwkeurig om af te bakenen. Daarnaast is er tijdens de luchtfoto-analyse geen V.1 krater waargenomen nabij deze locatie.
RAP_450226A	V1107 geraadpleegd op www.vergeltungswaffen.nl	26 februari 1945 Om 14.45 uur viel er een V.1 in Rosmalen, op ongeveer 800 meter van de Rijksweg, op een perceel lokaal bekend als Eikenburg. De indicatie is te onnauwkeurig om af te bakenen. Daarnaast is er tijdens de luchtfoto-analyse geen V.1 krater waargenomen nabij deze locatie.
RAP_450227A	BHIC, toeg.nr. 127 inv.nr. 211 en 461; SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 455; V1130	27 februari 1945 Een V.1 viel nabij de Zandstraat. De indicatie is te onnauwkeurig om af te bakenen. Daarnaast is er tijdens de luchtfoto-analyse geen V.1 krater waargenomen nabij deze locatie.
RAP_450227B	BHIC, toeg.nr. 127 inv.nr. 211 en 461;	27 februari 1945

RAP-nummer	Bron	Bijzonderheden
	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 455; V1130	Om 16.00 uur viel er een V.1 op een perceel bouwland, een kilometer ten noorden van de Rijksweg en ongeveer een kilometer ten zuiden van het spoor. De indicatie is te onnauwkeurig om af te bakenen. Daarnaast is er tijdens de luchtfoto-analyse geen V.1 krater waargenomen nabij deze locatie.
RAP_450228A	SADB, toeg.nr. 236 inv.nr 168.	28 februari 1945 Een V.1 stortte neer in het water van de IJzeren Vrouw om 08.35 uur. De indicatie is te onnauwkeurig om af te bakenen.
RAP_450302A	BHIC, toeg.nr. 127 inv.nr. 211 en 461; SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 455; V1211	2 maart 1945 Rond 14.30 uur viel er een V.1 of V.2 neer nabij de Klepelstraat op ongeveer 250 meter ten noorden van de Rijksweg. De woning A.103 leed zware schade, één boerderij Pelgrims Hoeve werd volledig verwoest. De indicatie is te onnauwkeurig om af te bakenen. Daarnaast is er tijdens de luchtfoto-analyse geen V.1 krater waargenomen nabij deze locatie. De luchtfoto's van 12 mei 1945 zijn van slechte kwaliteit.
RAP_450302C	Lutkie, <i>Korst en Kruim</i> (ontvangen via Heemkundegroep Nuwelant).	2 maart 1945 Een V.1 viel in het Heike De indicatie is te onnauwkeurig om af te bakenen. Daarnaast is er tijdens de luchtfoto-analyse geen V.1 krater waargenomen nabij deze locatie.
RAP_450303A	V2144 geraadpleegd op www.vergeltungswaffen.nl	3 maart 1945 Een V.1 viel aan de Spoorstraat (Rosmalen) De indicatie is te onnauwkeurig om af te bakenen. Daarnaast is er tijdens de luchtfoto-analyse geen V.1 krater waargenomen nabij deze locatie.
RAP_450305A	Hermens, <i>Luchtoorlog boven Rosmalen</i> (2004), 82; V1283 geraadpleegd op www.vergeltungswaffen.nl	5 maart 1945 Een V.1 viel bij De Bergt, aan de Hoestraat/ Bredestraat (Rosmalen) Op de luchtfoto van 12 mei 1945 is een grote krater geanalyseerd welke overeenkomt met deze V.1.
RAP_450306A	Hermens, <i>Luchtoorlog boven Rosmalen</i> (2004), 82; BHIC, toeg.nr. 127 inv.nr. 211; V1298	6 maart 1945 Om 16.30 viel er een V.1 in de polder bij Rosmalen, op ongeveer 50 meter ten noorden van de Striemsestraat De indicatie is te onnauwkeurig om af te bakenen. Daarnaast is er op de luchtfoto van 18 maart 1945 geen V.1 krater waargenomen nabij deze locatie.
RAP_450306B	V1299 geraadpleegd op www.vergeltungswaffen.nl	6 maart 1945 Aan de stationsstraat (Rosmalen) viel een V.1. De indicatie is te onnauwkeurig om af te bakenen. Daarnaast is er tijdens de luchtfoto-analyse geen V.1 krater waargenomen nabij deze locatie.
RAP_450306D	BHIC, toeg.nr. 127 inv.nr. 211; V0687 geraadpleegd op www.vergeltungswaffen.nl	6 maart 1945 In de Empelsche polder, achter Herven in Orthen, viel een V.1. Een nabijgelegen huis liep schade op. De indicatie is te onnauwkeurig om af te bakenen. Daarnaast is er tijdens de luchtfoto-analyse geen V.1 krater waargenomen nabij deze locatie.
RAP_450307A	V2189 geraadpleegd op www.vergeltungswaffen.nl	7 maart 1945 Een V.1 viel neer in de polder aan de Kruisstraat.

RAP-nummer	Bron	Bijzonderheden
		De indicatie is te onnauwkeurig om af te bakenen. Daarnaast is er tijdens de luchtfoto-analyse geen V.1 krater waargenomen nabij deze locatie.
RAP_450307B	BHIC, toeg.nr. 127 inv.nr. 461; SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 455; V2134	Om 17.30 uur viel er in de gemeente Nuland een V.1, aan de Hooge weg. De indicatie is te onnauwkeurig om af te bakenen. Daarnaast is er tijdens de luchtfoto-analyse geen V.1 krater waargenomen nabij deze locatie.
RAP_450310A	BHIC, toeg.nr. 127 inv.nr. 211; V1375	Rond 10.00 uur viel er een V.1 neer onder de Rommelsch Vinkel, ten zuiden van de Rijksweg 's-Hertogenbosch – Nijmegen. Op 400 meter van Jachtlust. De indicatie is te onnauwkeurig om af te bakenen. Daarnaast is er tijdens de luchtfoto-analyse geen V.1 krater waargenomen nabij deze locatie.
RAP_450327D	BHIC, toeg.nr. 127 inv.nr. 211 en 461; SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 455; V1525 geraadpleegd op www.vergeltungswaffen.nl ; Lutkie, <i>Korst en Kruim</i>	In een perceel bouwland, op enige honderden meters ten zuiden van de Rijksweg 's-Hertogenbosch – Nijmegen in Vinkel viel een V.1 om 09.30 uur. De indicatie is te onnauwkeurig om af te bakenen. Daarnaast is er tijdens de luchtfoto-analyse geen V.1 krater waargenomen nabij deze locatie.
RAP_450328A	BHIC ', toeg.nr. 127 inv.nr. 211; V1559 geraadpleegd op www.vergeltungswaffen.nl	Om 01.30 uur viel er een V.1 of V.2 op een perceel bouwland, op ongeveer 300 meter vanaf de Rijksweg en 200 meter ten zuiden van het spoor, nabij de Tweeberg weg. De indicatie is te onnauwkeurig om af te bakenen. Daarnaast is er tijdens de luchtfoto-analyse geen V.1 krater waargenomen nabij deze locatie.
RAP_450328A	BHIC toeg. nr. 127 inv. nr. 211; V1539 geraadpleegd op www.vergeltungswaffen.nl	Er viel een V.1 in de buurt van 'De IJzeren Vrouw'. De V.1 was niet in het water zelf terecht gekomen. Er was in de ruime omgeving schade aan dakpannen en glasschade. De indicatie is te onnauwkeurig om af te bakenen. Daarnaast is er tijdens de luchtfoto-analyse geen V.1 krater waargenomen nabij deze locatie.
RAP_450328D	BHIC ', toeg.nr. 127 inv.nr. 211 en 461; SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 455; V1560 geraadpleegd op www.vergeltungswaffen.nl ;	Om 07.30 uur viel er in de gemeente Nuland een V.1, in een perceel bouwland ten noorden van het spoor 's-Hertogenbosch – Nijmegen. De indicatie is te onnauwkeurig om af te bakenen. Daarnaast is er tijdens de luchtfoto-analyse geen V.1 krater waargenomen nabij deze locatie.
RAP_450329A	Hermens, <i>Luchtoorlog boven Rosmalen</i> (2004), 82-85; BHIC, toeg.nr. 127 inv.nr. 211; V1579 geraadpleegd op www.vergeltungswaffen.nl ;	Een blindganger V.1 viel in Rosmalen. De V.1 ging bij Westerlaken door de fruitbomen en ging door het dak bij Van Hoof. Bij de Stationstraat kwam de V.1 neer, in een gangetje tussen de smederij Sanders en het woonhuis Roeffen. De V.1 viel in drie stukken uiteen. Poolse militairen maakten de V.1 onschadelijk. De indicatie is niet als verdacht afgebakend. De blindganger werd geruimd door Poolse eenheden.

13. Vliegtuigcrashes

RAP-nummer	Bron	Bijzonderheden
RAP_003A	B. de Bie, <i>Tussen Dieze en de Meer</i> (2001), 52-53; Verlaet, <i>Engelen in oorlogstijd</i> (1995), 18.	Datum onbekend Er zou een vliegtuig zijn gecrasht bij de Orthense plassen, tegenover Van Hal. Het vliegtuig zou later zijn opgehaald met een legertruck. De locatie van deze vliegtuigcrash is te onduidelijk om af te bakenen. Tevens zijn er geen luchtfoto's welke het gebied dekt in 1940.

RAP-nummer	Bron	Bijzonderheden
RAP_011A	A. van den Elzen en T. van der Lee, <i>Vinkel vijf jaar oorlog 1940-1945</i> (1990) 71.	Datum onbekend In de bossen aan de Kaathovensedijk zou een Britse Mosquito zijn neergestort. De locatie van deze vliegtuigcrash is te onduidelijk om af te bakenen. Tevens zijn er geen luchtfoto's welke het gebied dekt in 1940.
RAP_400510B	H. van den Elzen, <i>Oorlogsverhalen</i> (2013) 7.	10 mei 1940 In de polder, ongeveer 4 km ten noorden van Vinkel, zou een vliegtuig zijn neergestort De locatie van deze vliegtuigcrash is te onduidelijk om af te bakenen. Tevens zijn er geen luchtfoto's welke het gebied dekt in 1940.
RAP_400520A	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr. 463; van Venrooij, <i>Dorp in oorlogstijd. Nuland 1940-1945</i> (2019, 28; SGLO Verliesregister T0706A,	20 mei 1940 Een Duitse Junkers Ju88 jachtvliegtuig stortte neer aan de Rijksweg te Nuland. De piloot wilde vermoedelijk een noodlanding maken, welke mislukte. Het vliegtuig ramde de boerderij van de familie Schuurmans aan de Rijksweg, welke in brand vloog. De crashlocatie volgens de SGLO is Rijksweg A76 te Nuland. De locatie van deze vliegtuigcrash is te onduidelijk om af te bakenen. Tevens zijn er geen luchtfoto's welke het gebied dekt in 1940.
RAP_4006A	A. van den Elzen en T. van der Lee, <i>Vinkel vijf jaar oorlog 1940-1945</i> (1990) 70.	Juni – juli 1940 Een Duits vliegtuig zou in juni-juli 1940 zijn neergestort nabij de Rijksweg tussen de Nulandse en de Geffense Weerscheut De locatie van deze vliegtuigcrash is te onduidelijk om af te bakenen. Tevens zijn er geen luchtfoto's welke het gebied dekt in 1940.
RAP_410904A	SGLO Verliesregister T1245.	4 september 1941 Een Duitse Dornier Do 217 E-1 van IV <i>Kampfgeschwader 2</i> stortte neer in het Engelse Gat De locatie van deze vliegtuigcrash is te onduidelijk om af te bakenen. Tevens zijn er geen luchtfoto's welke het gebied dekt in 1940.
RAP_420725A	TNA UK AIR27/379/34-35; <u>Neergestorte vliegtuigen in 's-Hertogenbosch, 1940-1945 - BHIC;</u> SGLO Verliesregister T1715	25 juli 1942 Om 02.30 uur werd een Britse Handley Page Halifax II bommenwerper van 35 <i>Squadron</i> neergeschoten. Het toestel stortte neer in de buurt van het gemaal Engelen, nabij de boerderij Het Erdveld van P. van Veghel. De Halifax was in brand gevlogen en had zich diep de grond in geboord. Het doel van het toestel van Duisburg. De Squadron records zijn onduidelijk of het toestel op de terugweg was. Ook wordt de bommenlast niet vermeld De locatie van deze vliegtuigcrash is te onduidelijk om af te bakenen. De eerst volgende luchtfoto komt uit oktober 1944. Hierop zijn geen indicaties gevonden die wijzen op een vliegtuigcrash.
RAP_420806A	TNA UK AIR27/166/15-16; A. Hermens, <i>Luchtoorlog boven Rosmalen 1940 – 1945</i> (Rosmalen 2004), 21-34; SGLO Verliesregister T1763, <u>Neergestorte vliegtuigen in Rosmalen 1940-1945 - BHIC</u>	6 op 7 augustus 1942 In de nacht van 6 op 7 augustus tussen 00.13 en 02.55 uur stortte een Britse Vickers Wellington bommenwerper van 12 <i>Squadron</i> neer in Rosmalen in de Molenhoek (Oude Baan). Het vliegtuig explodeerde en brokstukken van het vliegtuig kwamen verspreid neer in Rosmalen. Het grootste deel van het vliegtuig kwam terecht bij de woning van de familie Coppens. Het is onduidelijk of het toestel op de terugweg was. De bommenlast van het toestel van 1 x 4000 lb H.C.N. "inst" en "nickels" [sic] . Het toestel steeg op om 00.43 uur en had als doel Duisburg. De locatie van deze vliegtuigcrash is te onduidelijk om af te bakenen.
RAP_430312A	Zwanenburg, <i>En nooit was het stil... deel I</i> (1991-1993) 478; Hermens, <i>Luchtoorlog boven</i> (2004) 37; <u>Neergestorte vliegtuigen in Rosmalen 1940-1945 - BHIC</u>	12 op 13 maart 1943 Een Britse Havilland Mosquito bommenwerper schoot een Duitse Dornier Do 217 van VI. <i>Kampfgeschwader 2</i> neer bij 's-Hertogenbosch. Deze maakte een mislukte noodlanding nabij Rosmalen bij de Nieuwendijk. De locatie van deze vliegtuigcrash is te onduidelijk om af te bakenen. Tijdens de luchtfoto-analyse zijn geen sporen waargenomen van een vliegtuigcrash. Daarnaast heeft het betrekking op een noodlanding.
RAP_440315A	van Venrooij, <i>Dorp in oorlogstijd. Nuland 1940-1945</i> (2019), 113; SGLO Verliesregister T3529;	15 maart 1944

RAP-nummer	Bron	Bijzonderheden
	<u>Neergestorte vliegtuigen in Nuland 1940-1945 - BHIC</u>	Rond 12.30 uur stortte een Duitse Messerschmitt Bf 109 jachtvliegtuig van 7 JG 3 neer achter de boerderij van Klaasje van Venrooij aan de Rijksweg. Volgens de SGLO is de crashlocatie nabij Schotsheuvel, ten oosten van Nuland. Omstanders vertelden dat er weinig meer van de crash te zien was, behalve een krater. De locatie van deze vliegtuigcrash is te onduidelijk om af te bakenen. Tijdens de luchtfoto-analyse zijn geen sporen waargenomen van een vliegtuigcrash.
RAP_440327A	<u>Neergestorte vliegtuigen in Nuland 1940-1945 - BHIC</u>	27 maart 1944 Een Duitse Messerschmitt Bf 109 van III./JG 1 stortte neer in Nuland tussen de Kerkstraat en Singel. De locatie van deze vliegtuigcrash is te onduidelijk om af te bakenen. Tijdens de luchtfoto-analyse zijn geen sporen waargenomen van een vliegtuigcrash.
RAP_440904B	<u>Neergestorte vliegtuigen in Engelen 1940-1945 - BHIC</u>	4 september 1944 Een Duitse Do 217E-1 stortte neer in het Engelse Gat. De locatie van deze vliegtuigcrash is te onduidelijk om af te bakenen. Tijdens de luchtfoto-analyse zijn geen sporen waargenomen van een vliegtuigcrash.
RAP_440916B	A. van den Elzen en T. van der Lee, <i>Vinkel vijf jaar oorlog (1990) 71</i> ; SGLO verliesregister T4031; van Venrooij, <i>Dorp in oorlogstijd</i> (2019), 126; van den Elzen, <i>Oorlogsverhalen</i> (2013) 8; <u>Neergestorte vliegtuigen in Vinkel 1940-1945 - BHIC</u>	16 september 1944 Om 13.45 uur stortte een Supermarine Spitfire jachtbommenwerper van 414 Squadron neer bij Munnekens-Vinkel. Zowel de piloot als een omstander kwamen hierbij om het leven. De locatie van deze vliegtuigcrash is te onduidelijk om af te bakenen. Tijdens de luchtfoto-analyse zijn geen sporen waargenomen van een vliegtuigcrash.
RAP_440918A	Hermens, <i>Luchtoorlog boven Rosmalen 1940 – 1945</i> (2004), 71-75; Hermans, <i>Rosmalen in de vuurlinie 5 september – 5 mei 1945</i> (1994) 41.	18 september 1944 Een Hora glider kwam neer in de Kattenbosch. Deze gliders hadden geen bommen aanboord. De locatie van deze vliegtuigcrash is te onduidelijk om af te bakenen. Daarnaast heeft het betrekking op een glider.
RAP_441022D0 1	SADB toeg.nr. 0824 inv.nr. 74; Van Santvoort, <i>In d'n oorlog</i> (2014) 65-68; De Boschboom <i>De bevrijding van 's-Hertogenbosch</i> (1969) 31; <u>Neergestorte vliegtuigen in 's-Hertogenbosch, 1940-1945 - BHIC</u> ;	22 oktober 1944 Eén Britse Hawker Typhoon van 439 Squadron werd door Duits afweergeschut geraakt en spatte in de lucht uit elkaar. Het vliegtuig werd vermoedelijk neergeschoten door FLAK-geschut. Het vliegtuig droeg een bommenlast van 2 x 1000 lb brisantbommen. Het toestel stortte neer aan de Graafseweg. De precieze locatie van de vliegtuigcrash is niet achterhaald. Wél is bekend dat het toestel al haar bommen had geslot.
Geen RAP-nummer	Luchtfoto 21-02-1945	Op de luchtfoto van 21 februari 1945 is een vliegtuig, vermoedelijk een jachtvliegtuig waargenomen. Dit toestel ziet er heel uit en heeft waarschijnlijk een noodlanding gemaakt.

Bijlage 7 Indicaties verdachte gebieden

Bijlagen 7 Indicaties verdachte gebieden (RAP-lijsten)

1. Artillerie (VGI)
2. Afwerpmunitie (VGA)
3. Explosies (VGE)
4. Grondgevechten (VGG)
5. Vliegtuigcrashes (VGC)
6. Mijnevelden en MMOD verdachte gebieden
7. Munitieopslag en dumplocatie (VGM)
8. Raketaanvallen (VGR)

1. Artillerie

Verdacht gebied	RAP-nummers	RAP-nummers	Bron
VGI01	RAP_400511E		http://www.zuidfront-holland1940.nl/index.php?page=zuid-willemsvaart---doorbraak NIMH Den Haag toeg.nr. 409 inv.nr. 521049.
VGI02	RAP_441022O01		Hermens, Rosmalen in de vuurlinie (1996) 70 SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 987 Bret, History of the South Wales Borderers and the Monmouthshire Regiment. Part III The 2nd Battalion the Monmouthshire Regiment 1933 – 1952 (1953)
VGI03	RAP_441022K02		TNA UK WO171-560 TNA UK WO171-554
VGI04	RAP_441023N09		SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 1035
VGI07	RAP_441023N07		van den Elzen, Wel gestorven niet vergeten. Oorlogsslachtoffers Rosmalen (1996)
VGI08	RAP_441028E02		TNA UK WO171-1133
VGI10	RAP_440929D RAP_440930A01 RAP_4410D RAP_441001A RAP_441002E RAP_441003B RAP_441004D RAP_441013A RAP_441021L RAP_441022L01 RAP_441022N03	RAP_440929H RAP_441001D03 RAP_441002E02 RAP_441007D RAP_441022G RAP_441004I RAP_440928E RAP_441010E RAP_441022O03 RAP_4409D RAP_441003B01 RAP_441006C RAP_441008E	SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 995; 997; 1010 SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 1 SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 155 SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 8 TNA UK WO171-979 TNA UK WO171-980 TNA UK WO171-993 TNA UK WO171-529 War Diaries 11th Hussars Bekker, de, Empel in het bijzonder. Rustig en onrustig (1993) van Venrooij, Dorp in oorlogstijd. Nuland 1940-1945 (2019) Hermens, Rosmalen in de vuurlinie. 5 september 1944 – 5 mei 1945 (1996) van den Elzen en T. van der Lee, Vinkel vijf jaar oorlog 1940-1945 (1990) Lutkie, Korst en Kruim (ontvangen via Heemkunde groep Nuweland)
VGI11	RAP_441001B RAP_441023K		van Venrooij, Dorp in oorlogstijd. Nuland 1940-1945 (2019) SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 1040
VGI12	RAP_4410F		TNA UK WO171-979 TNA UK WO171-980 TNA UK WO171-993 TNA UK WO171-529
VGI13	RAP_441022N09 RAP_441121C RAP_4410F RAP_4410F RAP_4410F RAP_441121D		SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 46 en 47 "The Battle of 's-Hertogenbosch"- Inniskillings Museum War Diaries 23rd Field Regiment TNA UK WO171-979 TNA UK WO171-980 TNA UK WO171-993 TNA UK WO171-529 War Diaries The Lake Superior Regiment

<p>VGI14</p>	<p>RAP_441022Q02 RAP_441023J01 RAP_441121C RAP_441023B04 RAP_441021NO RAP_4410F RAP_4410F RAP_441023N02 RAP_441121D</p>		<p>TNA UK WO171-560 TNA UK WO171-877 TNA UK WO171-979 TNA UK WO171-980 TNA UK WO171-993 TNA UK WO171-529 War Diaries 23rd Field Regiment November 1944; War Diaries The Lake Superior Regiment November 1944 SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 987 en 989 SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr 0824 inv.nr 46; 47; 1006 van Venrooij, Dorp in oorlogstijd. Nuland 1940-1945 (2019) The History of the East Lancashire Regiment 1939-1945 Foppele, De Hel van 't Zand (1944)</p>
<p>VGI15</p>	<p>RAP_440926A RAP_440928A02 RAP_440928D02 RAP_440929F RAP_440930A02 RAP_441001C01 RAP_441001C01 RAP_450409A RAP_450410A01 RAP_441002F01 RAP_441003C01 RAP_441004F RAP_441007A RAP_441008F RAP_441008G RAP_441010C RAP_441014B RAP_441015C01 RAP_441015C02 RAP_441018D RAP_441020E RAP_441022I RAP_441022J01 RAP_441022K05 RAP_441022J02 RAP_441022L04 RAP_441022L06 RAP_441023B01 RAP_441023B08 RAP_441023F RAP_441023G RAP_441023B04 RAP_441024E RAP_441010F RAP_450402A</p>	<p>RAP_450317A RAP_441001C02 RAP_450327A RAP_441002F02 RAP_441003C02 RAP_441004E RAP_441005D RAP_441012E RAP_441012F RAP_441012G RAP_441022I RAP_441022I RAP_441022I RAP_441024G RAP_4410E RAP_4410F RAP_440928D02 RAP_440929E02 RAP_440930A03 RAP_440930A RAP_441001A01 RAP_4504A RAP_441011A01 RAP_441022E RAP_441023B06 RAP_441024V RAP_440928E RAP_441001A04 RAP_441002K RAP_441002K RAP_441110B RAP_450116B RAP_450410A02 RAP_450327C RAP_450327B</p>	<p>NIMH toeg. nr. 420 inv. nr. 32 SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 934 SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 96 SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 155 TNA UK WO171-979 TNA UK WO171-980 TNA UK WO171-993 TNA UK WO171-529 van Venrooij, Dorp in oorlogstijd. Nuland 1940-1945 (2019) W.F.J. Boeijen, Vliegen en vechten bij de Maas 1940-1945 (2004); van der Voort, Orthen in de oorlog (2006) Hermens, Rosmalen in de vuurlinie 5 september – 5 mei 1945 (1994) Bekker, de, Empel in het bijzonder. Rustig en onrustig (1993) van den Elzen, wel gestorven, niet vergeten (1996) Hermens, Luchtoorlog boven Rosmalen 1940 – 1945 (2004); Bijlen, Oorlogsdagboek (2019) Kemp en Graves, The Red Dragon. The Story of the Royal Welsh Fusiliers 1919-1945 (1960) Van Santvoort, In d'n oorlog (2014) Verstraeten, J., Storm over Den Bosch (1944) Van Santvoort, In d'n oorlog (2014) van der Voort, Orthen in de oorlog (2006) Klep & Schoenmaker Oorlog op de flank (1995) Lutkie, Korst en Kruij (ontvangen via Heemkundegroep Nuwelant) W.F.J. Boeijen, Vliegen en vechten bij de Maas 1940-1945 (2004), 148; van der Voort, Orthen in de oorlog (2006) L. van Gent, Verhalen van Bosschenaren en anderen 1940-2000. Ooggetuigen in het licht van 2000 (1999) AVG 2016</p>

	RAP_450402A RAP_441023N07 RAP_441023N09 RAP_450307C	RAP_441012D RAP_450302B	
VG16	RAP_440919A RAP_440927A RAP_440928D05 RAP_440929E01 RAP_440930C RAP_441001A02 RAP_450221A RAP_450409A RAP_441002C RAP_441004B RAP_441004G RAP_441006B RAP_441007C01 RAP_441007C03 RAP_441010B RAP_441011C RAP_441015A RAP_441021E RAP_441022H RAP_441023B03 RAP_441023B05 RAP_441023O02 RAP_441024D RAP_441024H04 RAP_441024O01 RAP_441024O07 RAP_441024R RAP_441025E01 RAP_441025G01 RAP_441025G01 RAP_441025G02 RAP_441025G03 RAP_441025L RAP_441025M01 RAP_441025P RAP_441025Q RAP_441025R RAP_441025S02 RAP_441026A RAP_441026B02 RAP_441026F RAP_441026M RAP_441027A01 RAP_441027C	RAP_450302B RAP_440919A RAP_440927A RAP_440928D05 RAP_440929E01 RAP_440930C RAP_441001A02 RAP_450221A RAP_450409A RAP_441002C RAP_441004B RAP_441004G RAP_441006B RAP_441007C01 RAP_441007C03 RAP_441010B RAP_441011C RAP_441015A RAP_441021E RAP_441022H RAP_441023B03 RAP_441023B05 RAP_441023O02 RAP_441024D RAP_441024H04 RAP_441024O01 RAP_441024O07 RAP_441024R RAP_441025E01 RAP_441025G01 RAP_441025G02 RAP_441025G03 RAP_441025L RAP_441025M01 RAP_441025P RAP_441025Q RAP_441025R RAP_441025S02 RAP_441026A RAP_441026B02 RAP_441026F RAP_441026M RAP_441026M RAP_441027A01	SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 53 SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 55 SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 65 SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 125 SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 927 SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 952 SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 1021 SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 1024 SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 1047 SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 0824 inv.nr. 1056 SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 1 SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 7 SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 237 inv.nr. 8 en 11 SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 13 SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 79 SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 82 SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 87 SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 95 SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 96 SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 140 SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 155 SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 156 SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 047 inv.nr. 21 SADB 's-Hertogenbosch toeg. nr. 047 inv. nr. 22. TNA UK WO171-529 TNA UK WO171-560 TNA UK WO171-680 TNA UK WO171-979 TNA UK WO171-980 TNA UK WO171-993 TNA UK WO171-1133 TNA UK WO171-1330 TNA UK WO171-1385 War Diaries 28th Armoured Regiment (The British Columbia Regiment) Verstraeten, Storm over 's-Hertogenbosch (1944) van den Bergh, Persoonlijke herinneringen aan haar belevenissen in Oss (1940-1945) (2009) Bekker, de, Empel in het bijzonder. Rustig en onrustig (1993) Reijnen en van Grinsven, Liefste Daggie, (2019) W. Foppele, De Hel van 't Zand (1944) Kok (red) 'Wegens bijzondere omstandigheden...' (2008) Reijnen en van Grinsven, Liefste Daggie, (2019) The History of the East Lancashire Regiment Van Santvoort, In d'n oorlog (2014) Boeijen, Vliegen en Vechten (2004)

RAP_441027E	RAP_441027C	L. van Gent, Verhalen van Bosschenaren en anderen 1940-2000. Ooggetuigen in het licht van 2000 (1999)
RAP_441027J	RAP_441027E	Desmense, Engelen tussen bevrijding en vrijheid (2020)
RAP_441027K	RAP_441027F	De Boschboom De bevrijding van 's-Hertogenbosch oktober 1944 (1969)
RAP_441027N02	RAP_441027J	Lutkie, Korst en Kruijm (ontvangen via Heemkundegroep Nuwelant).
RAP_441029A04	RAP_441027K	van der Voort, Orthen in de oorlog (2006),
RAP_441029A05	RAP_441027N02	L. van Gent, Verhalen van Bosschenaren en anderen 1940-2000. Ooggetuigen in het licht van 2000 (1999);
RAP_441029D05	RAP_441029A04	Klep & Schoenmaker Oorlog op de flank (1995)
RAP_441022R	RAP_441029A05	Desmense, Engelen tussen bevrijding en vrijheid (2020)
RAP_440928D04	RAP_441029D05	van Gent, Oktober 1944. Den Bosch West bevochten (2001)
RAP_441011D	RAP_441022R	De Boschboom De bevrijding van 's-Hertogenbosch oktober 1944 (1969)
RAP_441021N	RAP_440928D04	
RAP_441024D02	RAP_441011D	
RAP_441102B	RAP_441021N	
RAP_441107B	RAP_441024D02	
RAP_441108A	RAP_441102B	
RAP_441111B	RAP_441107B	
RAP_450328B	RAP_441108A	
RAP_441024E	RAP_441111B	
RAP_441025H	RAP_450328B	
RAP_441026C	RAP_441024E	
RAP_441027B	RAP_441025H	
RAP_450402A	RAP_441026C	
RAP_441021N	RAP_441026C	
RAP_441025S03	RAP_441027B	
RAP_441026L02	RAP_450402A	
RAP_450316A	RAP_441021N	
RAP_441024H05	RAP_441025S03	
RAP_441025E02	RAP_441026L02	
RAP_441010D	RAP_450316A	
RAP_450304A	RAP_441024H05	
RAP_441012C	RAP_441025E02	
RAP_441026H05	RAP_441010D	
RAP_4410F	RAP_450304A	
RAP_440928D01	RAP_441012C	
RAP_440928D02	RAP_441026H05	
RAP_440928D04	RAP_4410E	
RAP_440928D04	RAP_4410F	
RAP_440929E02	RAP_440928D01	
RAP_440930A	RAP_440928D02	
RAP_440930C	RAP_440928D04	
RAP_441001A01	RAP_440928D04	
RAP_441001A02	RAP_440929E02	
RAP_4502A	RAP_440930A	
RAP_4504A	RAP_440930C	
RAP_441002B01	RAP_441001A01	
RAP_441002C	RAP_441001A02	
RAP_441011A01	RAP_441001A02	

	<p>RAP_441012A RAP_441013B RAP_441014A RAP_441022E RAP_441023B06 RAP_441023G RAP_441025F RAP_441026B02 RAP_441026N RAP_441027A02 RAP_441027H RAP_441027L RAP_441029D01 RAP_441029D02 RAP_441029D04 RAP_441029D06 RAP_441002K RAP_441011D RAP_441110B RAP_450328B RAP_440929E03 RAP_450216A</p>	<p>RAP_4502A RAP_4504A RAP_441002B01 RAP_441002C RAP_441011A01 RAP_441012A RAP_441013B RAP_441014A RAP_441022E RAP_441023B06 RAP_441023G RAP_441025F RAP_441026B02 RAP_441026B02 RAP_441026N RAP_441027A02 RAP_441027H RAP_441027L RAP_441029D01 RAP_441029D02 RAP_441029D04 RAP_441029D06 RAP_441002K RAP_441011D RAP_441110B RAP_450328B RAP_440929E03 RAP_450216A RAP_450302B</p>	
VGI17	<p>RAP_441030B01 RAP_441028C RAP_441028C RAP_441103B RAP_450305B RAP_441026H06 RAP_441029D01 RAP_441029D02 RAP_441029D06</p>		<p>TNA UK WO171-529 TNA UK WO171-694 TNA UK WO171-979 TNA UK WO171-980 TNA UK WO171-993 TNA UK WO171-1133 SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 13. van Gent, Oktober 1944 (2001) 36-37 AVG Gemeentebreed historisch onderzoek Desmense, Engelen tussen bevrijding en vrijheid (2020), 21-22; van Gent, Oktober 1944. Den Bosch West bevochten (2001) 23</p>
VGI18	<p>RAP_441023B04 RAP_441024E RAP_441012D</p>		<p>TNA UK WO171-979 TNA UK WO171-980 TNA UK WO171-993 TNA UK WO171-529 van den Elzen, Wel gestorven niet vergeten. Oorlogsslachtoffers Rosmalen (1996) Hermens, Rosmalen in de vuurlinie. 5 september 1944 – 5 mei 1945 (1996)</p>
VGI19	<p>RAP_441024E RAP_441023B04 RAP_4410F</p>		<p>TNA UK WO171-529 TNA UK WO171-694 TNA UK WO171-979</p>

			TNA UK WO171-980 TNA UK WO171-993
VGI24	RAP_441021G RAP_441023C RAP_441023D01 RAP_441023D04 RAP_441028E02 RAP_441028H02 RAP_441029A02 RAP_441024E RAP_441025H RAP_441026C RAP_441027B	RAP_441028C RAP_441029B RAP_441030A RAP_441029D RAP_441029D06	TNA UK WO171-529 TNA UK WO171-694 TNA UK WO171-979 TNA UK WO171-980 TNA UK WO171-993 TNA UK WO171-1133 de Bie, Tussen Dieze en de Meer. Vertellingen over Engelen van vroeger en nu (2001) Desmense, Engelen tussen bevrijding en vrijheid (2020), Bekker, de, Empel in het bijzonder. Rustig en onrustig (1993) Biemans, Engelen grensdorp aan de Dieze (2011), Desmense, Engelen tussen bevrijding en vrijheid (2020), 32. Gent van, Oktober 1944 (2001),
VGI28	RAP_441101A RAP_441024F01 RAP_441025I RAP_441222B RAP_441025H RAP_441026C RAP_441030A RAP_441024F02 RAP_450126B RAP_450215A RAP_441103A	RAP_441107A RAP_441116A	TNA UK WO171-529 TNA UK WO171-694 TNA UK WO171-979 TNA UK WO171-980 TNA UK WO171-993 War Diaries 19th Field Regiment Royal Canadian Artillery War Diaries 21st Armoured Regiment War Diaries 4th Canadian Armoured Division van den Oord, Engelen en Bokhoven bevrijd (2019), 44. Verlaat, Engelen in oorlogstijd (1995), Desmense, Engelen tussen bevrijding en vrijheid (2020),
VGI29	RAP_441025H RAP_441027B RAP_441023B04		TNA UK WO171-529 TNA UK WO171-694 TNA UK WO171-979 TNA UK WO171-980 TNA UK WO171-993
VGI30	RAP_441105A RAP_441208A RAP_441115A RAP_441119B RAP_441121B RAP_441123B RAP_441124B RAP_441208B01 RAP_441213A RAP_441214A RAP_441216A RAP_441217B	RAP_441220A RAP_441221A RAP_450117A RAP_441025H RAP_441207B RAP_450112A RAP_450121A RAP_450123B RAP_450127A RAP_450130A RAP_450131A RAP_450216B RAP_441023B04	TNA UK WO171-529 TNA UK WO171-694 TNA UK WO171-979 TNA UK WO171-980 TNA UK WO171-993 War Diaries The Lake Superior Regiment War Diaries 4th Canadian Armoured Brigade War Diaries 28th Armoured Regiment War Diaries The Lincoln & Welland Regiment SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 1070; SADB 's-Hertogenbosch Secretariearchief 1920-1996 inv.nr. 21721. War Diaries 4th Canadian Armoured Brigade War Diaries The Lake Superior Regiment Bekker, de, Empel in het bijzonder. Rustig en onrustig (1993) G. Verkuil, Vertel nog eens... (1996)
VGI31	RAP_87A01		SADB 's-Hertogenbosch Secretariearchief 1920-1996 inv.nr. 21721.

VGI32	RAP_441105B RAP_441106A RAP_441024J RAP_441025C RAP_441028E02 RAP_441029A03 RAP_441105B RAP_441110A RAP_441116C RAP_441119C RAP_441121A RAP_441208D RAP_441216A RAP_450117A	RAP_441024E RAP_441025H RAP_441029B RAP_450112A RAP_450115A RAP_450116A RAP_450120A RAP_450119A02 RAP_450121A RAP_450123A RAP_450124A RAP_450216B RAP_441023B04 RAP_016A	TNA UK WO171-529 TNA UK WO171-560 TNA UK WO171-680 TNA UK WO171-694 TNA UK WO171-979 TNA UK WO171-980 TNA UK WO171-993 TNA UK WO171-1133 War Diaries The Lake Superior Regiment SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 1070 War Diaries 4th Canadian Armoured Brigade Bekker, de, Empel in het bijzonder. Rustig en onrustig (1993) https://www.bosscbe-encyclopedie.nl/panden/empelsedijk%2015.htm
VGI35	RAP_441028I01 RAP_441104C		TNA UK WO171-560 TNA UK WO171-694 TNA UK WO171-1267 TNA UK WO171-1385 SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 934.
VGI37	RAP_441112A RAP_441023E RAP_441026B01 RAP_441028B		SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 7. SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 1043. Bekker, de, Empel in het bijzonder. Rustig en onrustig (1993), 140-141
VGI40	RAP_441022P01 RAP_441024J RAP_441025C RAP_441117A RAP_450126A RAP_450220A RAP_441025H RAP_450127B RAP_450128B	RAP_450129C RAP_450216B	SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr 0824 inv.nr. 1016 TNA UK WO171-529 TNA UK WO171-694 TNA UK WO171-979 TNA UK WO171-980 TNA UK WO171-993 TNA UK WO171-1133 War Diaries 4th Canadian Armoured Brigade War Diaries Lake Superior Regiment
VGI41	RAP_441026C		TNA UK WO171-529 TNA UK WO171-694 TNA UK WO171-979 TNA UK WO171-980 TNA UK WO171-993
VGI42	RAP_441028I01 RAP_441104C		TNA UK WO171-694 TNA UK WO171-1267 TNA UK WO171-1385 SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 934.

2. Afwerpmunitie

RAP-nummer	Bron	Bijzonderheden
RAP_440917A	SADB toeg.nr. 237 inv.nr. 101; TNA UK AIR16/238;	17 september 1944 Q Flight – doelwit qE300521 - 29° Mag – Bomb Pattern 3530 x 390

RAP-nummer	Bron	Bijzonderheden
	Bekker, de, <i>Empel in het bijzonder</i> (1993) 122	<p>Om 09.50 vielen zes Amerikaanse B-17 Flying Fortress bommenwerpers van 358 Squadron met honderdvijftig 260 lb scherfbommen (Instant nose – no tail) x M81 het doelwit aan. Zij bombardeerde vanaf 16.000 voet. Zij raakten hun doel en ook een weg nabij een oud fort [zeer waarschijnlijk Fort Crevecoeur]</p> <p>S Flight – doelwit qE295518 - 28° Mag Om 09.51 vielen zes Amerikaanse B-17 Flying Fortress bommenwerpers van 359 Squadron met 172 x 260 lb scherfbommen (Instant nose – no tail) M81 het doelwit aan. Zij bombardeerde van een hoogte van 15.000 voet. Het doelwit werd niet geheel geraakt. Van het bombardement van S Flight werd geen foto gemaakt.</p> <p>R Flight - doelwit qE296521 - 31° Mag – Bomb Pattern 2650 x 390 Om 09.52 uur vielen zeven B-17 Flying Fortress bommenwerpers van 360 Squadron met 210 x 260 lb scherfbommen (Instant nose – no tail) M81 het doelwit aan. Zij bombardeerde vanaf 15.500 voet. De vliegeniers raakten een open veld en een deel van een weg.</p> <p>Lokale bronnen bevestigen dat het doelwit het FLAK-geschut was nabij het Halfhuis.] dat er splinterbommen werden gebruikt maar dat het doelwit zelf was gemist. Splinterbommen vielen op de Hedelse Waard en op de uiterwaarden bij de bruggen.</p>
RAP_441018B	TNA UK AIR37/715; TNA UK AIR/1678/91-92; TNA UK AIR27/1709/17-18.	<p>18 oktober 1944 Tussen 15.25 en 18.05 uur vielen vijf Britse Supermarine Spitfire jachtbommenwerpers van 317 Squadron de pontonbrug tussen 's-Hertogenbosch en Hedel aan (qE2951) met 5 x 500 en 10 x 250 lb brisantbommen 4 N/H. Eén bom viel vlakbij de brug.</p> <p>Rond dezelfde tijd vielen tien Supermarine Spitfire jachtbommenwerpers van 308 Squadron de pontonbrug aan (qE2952) met 10 x 250 lb brisantbommen. De toestellen van 308 Squadron hadden als locatie V.2 installaties maar vielen daarnaast alternatieve doelen aan.</p>
RAP_441018C	TNA UK AIR37/715; TNA UK AIR27/1548/61-62.	<p>18 oktober 1944 Tussen 12.15 en 13.22 uur vielen acht Britse Hawker Typhoon jachtbommenwerpers van 263 Squadron vielen met 16 x 500 lb brisantbommen pontons aan bij qE294522, waarvan drie mogelijk gezonken waren.</p>
RAP_441021H	TNA UK AIR37/715; TNA UK AIR27/1714/19-20; TNA UK AIR27/783/19-20; N. Geldhof, <i>De operaties van 320 Squadron</i> (2006) 409; Zwanenburg 417; Bekker, de, <i>Empel in het bijzonder</i> (1993) 127	<p>21 oktober 1944 Zesendertig Britse North American B-25 Mitchel II bommenwerpers van 98 Squadron en 320 Squadron (139 Wing) vielen om 09.31 uur de brug bij Hedel aan met 288 x 500 MC. TD 0.25 seconde vertrager. De bommen werden afgeworpen op een hoogte van 10500/13500 voet. Vanwege de bewolking konden resultaten niet worden waargenomen. Ondanks dat het Squadron bombardeerde met navigatiehulpmiddelen, werd het doel niet geraakt. Zowel de verkeersbrug als de schipbrug werd niet geraakt</p>
RAP_441022C02 RAP_441022C02 RAP_441022D02 RAP_441022D03	TNA UK Air 37/715; TNA UK AIR27/1879 15-16; SADB 's- toeg.nr. 0824 inv.nr. 74; SADB toeg. nr. 047 inv. nr. 21; Zwanenburg, <i>En nooit was het stil... deel II</i> (1991-1993) 418; De Boschboom, <i>De bevrijding van 's-Hertogenbosch</i> (1969) 31; Van Santvoort, <i>In d'n oorlog</i> (2014) 67-68	<p>22 oktober 1944 Rond 12.00 uur vielen acht Britse Hawker Typhoons 1B jachtbommenwerpers van 439 Squadron Duitse stellingen aan in het oosten van de stad. Zij vielen met 16 x 1000 lb vliegtuigbommen (.025 nose) een hoofdkwartier aan op qE333468. Op ongeveer 600 meter wierpen de Typhoons hun bommen af. "The bombing was scattered, though several bombs fell on the Headquarters". Dit bombardement was gebaseerd op foute inlichtingen. In plaats van een Duits hoofdkwartier werd een woonwijk aan de Graafseweg gebombardeerd. Er vielen bommen het Muntelbolwerk en Abeelenstraat 11 en 13. Ook de voormalige Huisvrouwenstraat werd getroffen [RAP_441022D02]. Er ontstond brand aan de Graafseweg 147- 161. In totaal brandde vier perceel volledig uit. Er vielen bommen op het veld achter het Zuidoosterfront [RAP_441022D03].</p>

RAP-nummer	Bron	Bijzonderheden
RAP_441024C	TNA UK AIR37/715; TNA UK AIR27/1714/19-20; TNA UK AIR27/783/19-20; Geldhof, <i>De operaties van 320 Squadron</i> (2006) 409	24 oktober 1944 Vierentwintig Mitchels van 98 Squadron en 320 Squadron (139 Wing) bombardeerden om 16.03 uur de spoorbrug bij Hedel met 192 x 500 lb brisantbommen. De aanval werd uitgevoerd vanaf 10000 feet. De meerderheid van de bommen vielen op het spoor ten noordoosten van het doel. Er werd zwaar FLAK-geschut ingezet door de Duitse eenheden in Hedel

3. Explosies

RAP-nummer	Bron	Bijzonderheden
RAP_441006A	TNA UK WO171-442 van Venrooij, <i>Dorp in oorlogstijd</i> . (2019) 199; van Gent, <i>Ooggetuigen in het licht van 2000</i> (1999), 52;	6 oktober 1944 Duitse eenheden bliezen een uitgeschakelde Britse tank bij café Witlox op. De indicatie is als verdacht afgebakend op restanten na explosie (75 mm).
RAP_441024U01	Verstraeten, <i>Storm over 's-Hertogenbosch</i> (1944), 28; "De laatste uren voor de bevrijding van 's-Hertogenbosch" in <i>De Sirene</i> (04-11-1944).	24 oktober 1944 Een Duitse militair met waarschijnlijk een pantzerfaust bracht de springstof op de Hinthamerbrug tot ontploffing wat tot een explosie leidde. De tank stond in brand op de brug. De indicatie is als verdacht afgebakend, vanwege dat het een ongecontroleerde explosie was waarbij een pantzerfaust werd gebruikt om de springlading op de brug tot ontploffing te brengen.
RAP_441025N	SADB toeg.nr. 047 inv.nr. 21.	25 oktober 1944 Duitse eenheden probeerden de Wilhelmina- en Willemsbrug op te blazen door middel van vliegtuigbommen. De indicaties zijn als verdacht afgebakend, omdat het om een ongecontroleerde explosie gaat waarbij geen vernielingsladingen zijn gebruikt maar vliegtuigbommen.
RAP_441026K	SADB toeg.nr. 0824 inv.nr. 1021; 125; SADB toeg.nr. 237 inv.nr. 100. The History of the East Lancashire Regiment 142;	26 oktober 1944 De anti-tank gun van de East Lancs bij qE312457 werd door een Duitse tank uitgeschakeld. De munitie van de anti-tank gun explodeerde. De indicatie is als verdacht afgebakend omdat het een ongecontroleerde explosie betreft.

4. Grondgevechten

RAP-nummer	Bron	Bijzonderheden
RAP_400511E	Nierstrasz, <i>De verdediging van Noord-Limburg en Noord-Brabant, mei 1940</i> (1953) 299-301; http://www.zuidfront-holland1940.nl/index.php?page=zuid-willemsvaart---doorbraak	11 mei 1940 Om circa 19.00 uur trokken de eerste Duitse infanterie en gepantserde eenheden 's-Hertogenbosch binnen via de Graafseweg. Aan de Graafseweg, bij het Sint Jozefshuis, ontstond een vuurgevecht tussen Nederlandse en Duitse eenheden. Ook werd er gevochten met granaten en rookgranaten (Duits). De indicatie is als verdacht afgebakend voor Duitse geschutmunitie.
RAP_441022N06, RAP_441022N10	SADB toeg.nr. 0824 inv.nr. 1006; SADB toeg.nr. 0824 inv.nr. 1040;	22 oktober 1944 De gevechten in Nuland waren intensief en duurde enkele uren. Rondom de huizen werd gevochten waarbij onder andere bazooka's, pantzerfausten, fosforgranaten, MG34 en MG42 mitrailleurs, zwaardere machinegeweren en 8cm mortieren werden

RAP-nummer	Bron	Bijzonderheden
	Boeijen, <i>Vliegen en Vechten</i> (2004), 200; "The Battle of 's-Hertogenbosch"-Inniskillings Museum.	ingezet. De gevechten waren zo zwaar dat de Britse eenheden aangaven een tekort aan munitie te hebben. Britse eenheden vielen met name de Duitse stellingen aan de zomerdijk aan, welke onder andere door Crocodiles in brand werden geschoten. Uit de Britse War Diaries is de Britse route na te lopen, onder andere dankzij kaartmateriaal, waardoor met redelijke zekerheid gesteld kan worden dat de gevechten zich concentreerde bij de Zomerdijk, het bos achter de kerk en tussen de kerk en het spoor bij Nuland.
RAP_441022K02	TNA UK WO171-560; TNA UK WO171-554.	22 oktober 1944 Tussen 07.30 en 08.30 uur waren de <i>Highland Light Infantry</i> in gevecht met Duitse eenheden bij Helzenhoek 407495/406496 en 407484-412476. De indicatie is als verdacht afgebakend omdat dankzij de luchtfoto-analyse een goede indicatie gegeven kan worden waarop de Britse eenheden hebben geschoten, namelijk het stuk bos. Daarnaast geven de coördinaten een duidelijke gevechtsslijn weer.
RAP_441022O01	SADB toeg.nr. 0824 inv.nr. 987; Hermens, <i>Rosmalen in de vuurlinie</i> (1996) 70; G.A. Bret, <i>History of the South Wales Borderers and the Monmouthshire Regiment. Part III The 2nd Battalion the Monmouthshire Regiment 1933 – 1952</i> (1953) 63- 64.	22 oktober 1944 Britse eenheden namen het zogenaamde "Bazooka Corner" in. Deze aanval werd ingezet met 4.2 inch mortieren en Bren guns. Aan de hand van MORA vondsten is de locatie vastgesteld van deze indicatie.
RAP_441023J01 RAP_441023J02 RAP_441023N03	SADB toeg.nr. 0824 inv.nr. 47 en 988; SADB toeg.nr. 0824 inv.nr. 987 en 989; SADB toeg.nr 0824 inv.nr 46; 47; 1006. TNA UK WO171-560; TNA UK WO171-877; Brett, <i>History of the South Wales Borderers and the Monmouthshire Regiment</i> (1953) 67-68; Hermens, <i>Rosmalen in de vuurlinie</i> (1996) 96.	23 oktober 1944 Bruggen werd aangevallen met Britse crocodiles en infanterie- eenheden. De gevechten bij Bruggen waren zwaar en intensief van aard. Met crocodiles werden Duitse eenheden uit de loopgraven geschoten en er werden rondom de huizen gevochten met vuurwapens, rookgranaten en bajonetten. De Britse soldaten beschreven de strijd als bijzonder "vicious". De indicatie is als verdacht afgebakend gezien te intensiteit van de strijd en de locatie is aan de hand van luchtfoto's te bepalen. Zo is een grote activiteit te zien op de luchtfoto's in Brugge, zoals sporen van wagens en loopgraven.
RAP_441023N08	Hermens, <i>Rosmalen in de vuurlinie</i> (1996) 76-80.	23 oktober 1944 Met een self-propped gun schoten de Duitse eenheden op het Britse hoofdkwartier (qE359487), welke vervolgens werd uitgeschakeld met een PIAT . De indicatie is als verdacht afgebakend op geschutmunitie (Duits)
RAP_441023N09	SADB toeg.nr. 0824 inv.nr. 1035; TNA UK WO171-1330.	23 oktober 1944 De gevechten in Rosmalen werden uitgevoerd met Crocodiles, anti-tank guns en infanterie en werden omschreven als chaotisch. De gevechten in Rosmalen werden gevochten met Crocodiles, anti-tankguns en infanterie-eenheden. Dankzij de Defence Overpint zijn de Duitse stellingen en troepen concentraties bekend, aangenomen kan worden dat de gevechten zich centreerden bij deze punten. Zodoende is de indicatie als verdacht afgebakend.
RAP_441023Q03	TNA UK WO171-694; SADB toeg.nr. 0824 inv.nr. 949. van Venrooij, <i>Dorp in oorlogstijd</i> (2019), 242; Bijlen, <i>Oorlogsdagboek</i> (2019) 37; Hermens, <i>Rosmalen in de vuurlinie</i> (1996) 76-80;	23 oktober 1944 Zware gevechten werden geleverd tussen de Britse en Duitse soldaten om Hintham. Toen de gevechten uitbraken in Hintham werd er hevig gevochten in en rondom de huizen. Hierbij werd ook gebruik gemaakt van de loopgraven in Hintham en er werden Crocodiles ingezet. De strijd in Hintham was zo hevig, dat de Britse eenheden bijna hun gehele munitie afschoten. Dankzij de Defence Overpint zijn de Duitse stellingen en troepen concentraties bekend, aangenomen kan worden dat de gevechten zich centreerden bij deze punten. Zodoende is de indicatie als verdacht afgebakend.

RAP-nummer	Bron	Bijzonderheden
RAP_441024O04	SADB toeg.nr. 0824 inv.nr. 963; SADB toeg.nr. 0824 inv.nr. 969.	23 oktober 1944 De Britse eenheden van de 1/5 Welsh Regiment waren de Diezebrug overgestoken en groeven zich in aan het einde van de brugafrit bij het Brugplein. Om 16.00 werden zij beschoten door Duitse eenheden, onder andere met Tracer munitie, bij het Brugplein. Duitse eenheden schoten met alle munitie welke zij hadden, onder andere met granaten en mortieren.
RAP_441024Q	SADB toeg.nr. 0824 inv.nr. 969; K. Mangry en L. van Gent, <i>Documentaire De bevrijding van 's-Hertogenbosch</i> ;	23 oktober 1944 Britse militairen bij het pakhuis, probeerden onder dekking van rookgranaten de Dieze te bereiken. Zij werden door de Duitse eenheden in de meelfabriek beschoten met granaten en werden ook vanaf de overzijde van de oever (aan de noordkant) beschoten door Duitse militairen
RAP_441026P	SADB toeg. nr. 047 inv. nr. 21; SADB toeg.nr. 0824 inv.nr. 125; K. Mangry en L. van Gent, <i>Documentaire De bevrijding van 's-Hertogenbosch</i> .	26 oktober 1944 Om 08.00 uur werden eenheden van de 1/5 Battalion Welsh Regiment beschoten bij de Wilhelminabrug qE315468 door Spandauvuur en SP Gun. De Duitse tegenstand bij de Wilhelminabrug was groot en er werden meerdere Duitse tegenaanvallen uitgevoerd om de brug te heroveren. Ook bij de Willebrug werd Duitse tegenstand ervaren en kwamen de Britse eenheden van de East Lancs en de 7th RWF vast te zitten aan de overzijde doordat zij ingesloten waren.
RAP_441027F	SADB toeg.nr. 236 inv.nr 82 en 140. Kok (red) 'Wegens bijzondere omstandigheden...' (2008), 320; van Gent, <i>Ooggetuigen in het licht van 2000</i> (1999), 80-81; Van Santvoort, <i>In d'n oorlog</i> (2014) 139.	27 oktober 1944 Een laatste Duitse tegenaanval werd uitgevoerd in de wijk 't Zand nabij het station. De gevechten duurde vier uur en veranderde het gebied in een slagveld. De gevechten op 't Zand behoorden tot de hevigste van de bevrijding van 's-Hertogenbosch. Acht rupsvoertuigen van het Schwere Panzerjägerabteilung 559, vijf Sturmgeschütze en drie Jagdpanthers, 150 soldaten infanterie vertrokken vanuit Vlijmen naar het station, via de Boschveldweg en de Koninginnelaan. Op het spoorwegemplacement vielen Britse eenheden de Duitse eenheden aan. Vanwege de grote intensiteit van de grondgevechten, is het gehele gebied van 't Zand, van het spoor tot aan de Dommel als verdacht afgebakend.
RAP_441027N01	K. Mangry en L. van Gent, <i>Documentaire De bevrijding van 's-Hertogenbosch</i> .	Tijdens de gevechten bij 't Zand werd het station van 's-Hertogenbosch en de Sint Leonarduskerk zwaar beschadigd

5. Vliegtuigcrashes

RAP-nummer	Bron	Bijzonderheden
RAP_430621A	TNA UK AIR27/1048-34-35; A. van den Elzen en T. van der Lee, <i>Vinkel vijf jaar oorlog (1990) 71</i> ; van den Elzen, <i>Oorlogsverhalen</i> (2013) 8; Neergestorte vliegtuigen in Vinkel 1940-1945 - BHIC ; van Venrooij, <i>Dorp in oorlogstijd</i> (2019) 110-111; SGLO Verliesregister T2498; "Kaathoven monument" en "Juni 1943 de neergestorte bommenwerpers" stukken aangeleverd door Heemkundegroep Vinckel	21 op 22 juni 1943 Om 01.37 – 01.58 uur stortte een Britse Handley Page Halifax bommenwerper van <i>158 Squadron</i> neer in het Kaathovens veld, nabij de Kaathovenseweg. Boven Berlicum werd het toestel door een Duitse jager beschoten en vloog hierbij in brand. Bij een tweede aanval van een Duitse jager explodeerde het toestel in de lucht. De gehele bemanning kwam hierbij om het leven. Onderdelen van het vliegtuig waren terechtgekomen in de gemeenten Berlicum en Heeswijk. Het toestel explodeerde in de lucht en kwam terecht vlakbij het huis van de familie Vos. Het is onduidelijk of het toestel op de terugweg was. Het toestel was beladen met 2 x 1000 lb G.P.T.D. 0.25 sec. vertrager en 600 x 4 lb, 30 x 4 lb X "typs, 48 x 30 lb I.B.s
RAP_430622A	TNA UK AIR27/1845/15-16; van Venrooij, <i>Dorp in oorlogstijd</i> (2019), 111; SGLO Verliesregister T2549, van den Elzen, <i>Oorlogsverhalen</i> (2013) 8; Neergestorte vliegtuigen in Vinkel 1940-1945 - BHIC	22 op 23 juni 1943 Op nog geen tweehonderd meter van de crashlocatie van het vliegtuig welke een dag eerder neerstortte, stortte om 02.20 uur opnieuw een Handley Page Halifax bommenwerper neer. Dit keer van <i>427 Squadron</i> . Het vliegtuig was op de terugweg. Zes bemanningsleden kwamen hierbij om het leven, een zevende overleefde als enige de crash. Het toestel steeg op om 23.24 uur. De bommenlast is onbekend.
RAP_440828A	TNA UK AIR27/1068/23-24;	28 augustus 1944

RAP-nummer	Bron	Bijzonderheden
	SADB, toeg.nr. 11 Engelen (1812) 1821-1921 (1964) en Engelen-Bokhoven 1922-1946, inv.nr. 1332. van den Oord, <i>Engelen en Bokhoven bevrijd</i> (2019), 14; https://www.bhic.nl/neergestorte-vliegtuigen-1940-1945-47 SGLO Verliesregister T3958;	Om 23.30 stortte een Britse Handley Page Halifax bommenwerper van <i>161 Squadron</i> neer in de Henriëttewaard. Het lukte de piloot om een noodlanding te maken. Twee bemanningsleden kwamen om. Het toestel was neergekomen op het perceel De Steenoven, het zogenoemde Kleine Poldertje, tussen het Henriëttekanaal en de Oude Dieze. Het toestel was in tweeën gebroken. De romp, staartstuk waren zo goed als onbeschadigd. De cockpit en vleugels stonden in brand. Het vliegtuig had Nederlandse geheimagenten aan boord en containers voor het verzet, met waarschijnlijk wapens. Het toestel had geen bommen aan boord.

6. Mijnevelden en MMOD verdachte gebieden

Mijneveldnr.	Bijzonderheden
5G (11 S.W. 5))	In dit MMOD verdachte gebied zouden een onbekend aantal Tellerminen zijn gelegd. Op 18 oktober 1945 werden er 3 x A/T mijnen, 3 x S-mijnen en 1 x Schümine 42 geruimd. Het mijneveld is na deze zoekactie, waar mijnen werden gevonden, niet nogmaals onderzocht. Om deze reden is het mijneveld verdacht.
7G (11 S.W. 8)	In dit MMOD verdachte gebied zouden een onbekend aantal mijnen zijn gelegd. Tijdens een zoekactie op 16 oktober 1945 werden in totaal 8 x S-mijnen geruimd. Na deze zoekactie, met mijnenvondsten, werd er niet nogmaals gezocht.
7G (11 S.W. 7)	In dit MMOD verdachte gebied zouden 90 x Schüminen zijn gelegd. Op 10 oktober 1945 werd het gehele terrein afgezocht waarbij geen mijnen werden gevonden. De Nederlandse Genie vermoedde dat het mijneveld reeds geruimd was.
8G (11 S.W. 10)	In dit MMOD verdachte gebied zouden een onbekend aantal Schüminen zijn gelegd. Op 17 oktober 1945 werden er 11 x schüminen, 4 x Schüminen (Brits) en 4 x Holzminen geruimd. Het mijneveld is na deze zoekactie niet nogmaals doorzocht.
8G (11 S.W. 11)	In dit MMOD verdachte gebied zouden 8 x Holzminen zijn gelegd. Het mijneveld werd op 17 oktober 1945 nagezocht. Er werden geen mijnen gevonden.
9G (11 S.W. 12)	In dit MMOD verdachte gebied zouden een aantal Tellerminen en Holzminen zijn gelegd. Op 19 oktober 1945 werd het gehele mijneveld doorzocht. Er werden in totaal 17 x schüminen 42 en 1 x Holzmine gevonden. Het mijneveld werd na deze zoekactie niet nogmaals doorzocht.
9G (11 S.W. 13)	In dit MMOD verdachte gebied zouden een aantal mijnen zijn gelegd. Het is bekend dat op een latere datum ook anti-tank mijnen werden gelegd. Verdere informatie ontbreekt over dit archief.
10G (11.S.W. 16)	In dit MMOD verdachte gebied zouden een onbekend aantal Tellerminen en Holzminen zijn gelegd. Tijdens een zoekactie op 18 oktober 1945 werden 2 x Tellermine 42 en 3 x Holzmine gevonden. Na deze zoekactie is het mijneveld niet nogmaals doorzocht.
10G (11 S.W. 17)	In dit MMOD verdachte gebied zouden 7 x Tellerminen 42 zijn gelegd. Tijdens een zoekactie op 18 oktober 1945 werden geen mijnen gevonden. Het mijneveld is daarna niet meer doorzocht.
10G (11 S.W. 19)	In dit MMOD verdachte gebied zouden zouden 2 x schüminen zijn gelegd. Tijdens een zoekactie op 18 oktober 1945 werden, naast munitie, geen mijnen gevonden. Het mijneveld is daarna niet meer doorzocht.
10G (11 S.W. 20)	In dit MMOD verdachte gebied waren 8 x Holzminen gelegd. Tijdens een zoekactie op 17 oktober 1945 werden de mijnen niet gevonden. Het mijneveld is daarna niet meer doorzocht.
11G (11 S.W. 21)	In dit MMOD verdachte gebied zouden een onbekend aantal Holzminen en T-minen zijn gelegd. Tijdens een zoekactie op 17 oktober 1945 werden 3 x Holzminen 42, 2 x T-mijnen 42 en 1 x Schümine (Brits) gevonden. Het mijneveld is daarna niet meer doorzocht.
13G (11 S.W. 25)	In dit MMOD verdachte gebied zouden 13 x T-minen zijn gelegd. Op 19 oktober 1945 werd het veld doorzocht en er werd niets gevonden. Het mijneveld is daarna niet meer doorzocht.
15G (11 S.W. 94)	In dit MMOD verdachte gebied zouden een onbekend aantal mijnen zijn gelegd. Tijdens een zoekactie werden 2 x Beob mijnen, 12 x T-mijnen en 2 x houten mijnen gevonden. Het mijneveld is daarna niet meer doorzocht. Mogelijk had het betrekking op een dumplocatie.
17G (11 S.W. 61)	In dit MMOD verdachte gebied zouden een onbekend aantal mijnen zijn gelegd. Tijdens een zoekactie op 16 oktober 1945 werden 4 x Tellerminen 42 gevonden. Het mijneveld is daarna niet meer doorzocht.
41G (11 S.W. 66)	In dit mijneveld waren zes T-mijnen 42 zijn gelegd. Tijdens een zoekactie op 19 oktober 1945 werden deze mijnen niet gevonden. Het mijneveld is daarna niet meer doorzocht.
48G (11. S.W. 88)	In dit MMOD verdachte gebied zouden een onbekend aantal mijnen zijn gelegd. Tijdens een zoekactie op 19 oktober 1945 werden 3 x schüminen 42, 17 x T-minen en 3 x Holzminen gevonden. Het mijneveld is daarna niet meer doorzocht.

52G (11 S.W. 130)	In dit MMOD verdachte gebied zouden een onbekend aantal mijnen zijn gelegd. Tijdens een zoekactie op 23 oktober 1945 werden 19 x T-mijnen 42, 2 x S-mijnen 35, 1 x T-mine 43 en 1 x R-mine 43 geruimd. Het mijnenveld is daarna niet meer doorzocht. Mogelijk had het betrekking op een dumplocatie.
58G (11 S.W. 62)	In dit MMOD verdachte gebied zouden een onbekend aantal schüminen zijn gelegd. Tijdens een zoekactie op 17 oktober 1945 werden 12 x schüminen geruimd. Het mijnenveld is daarna niet meer doorzocht.
60G (11 S.W. 114A)	In dit MMOD verdachte gebied zouden een onbekend aantal mijnen zijn gelegd. Tijdens een zoekactie op 19 oktober 1945 werd 1 x T-mine 35 geruimd. Het mijnenveld is daarna niet meer doorzocht.
70G (11 S.W. 110A)	In dit MMOD verdachte gebied zouden een onbekend aantal mijnen zijn gelegd. Tijdens een zoekactie op 19 oktober 1945 werden 26 x Schüminen, 31x T-minen en 1 x Holzmine geruimd. Het mijnenveld is daarna niet meer doorzocht.
76G (11 S.W. 67)	In dit MMOD verdachte gebied zouden een onbekend aantal mijnen zijn gelegd. Tijdens een zoekactie op 16 oktober 1945 werden 8 x T-minen 42 en 8 x Holzmine 42 geruimd. Het mijnenveld is daarna niet meer doorzocht.
2G (10 S.E)	In dit MMOD verdachte gebied zouden 20 x Riegelminen gelegd. Tijdens een zoekactie op 29 oktober 1945 werden deze mijnen niet gevonden. Het mijnenveld is daarna niet meer doorzocht.
15G (10 S.E. 27)	In dit MMOD verdachte gebied zouden een onbekend aantal mijnen zijn gelegd. Tijdens een zoekactie op 29 oktober 1945 werd één Tellermine 42 geruimd. Het mijnenveld is daarna niet meer doorzocht.
44G (10 S.E. Eibe)	In dit mijnenveld waren 10 x Riegelmijnen 43 gelegd. Tijdens een zoekactie op 2 juli 1945 werden deze mijnen niet gevonden. Het mijnenveld is daarna niet meer doorzocht.
54G (10 S.E.31 Linde)	In dit mijnenveld waren 6 x Riegelmijnen 43 gelegd. Tijdens een zoekactie op 29 oktober 1945 werden deze mijnen niet gevonden. Het mijnenveld is daarna niet meer doorzocht.
58G (10 S.E.)	In dit MMOD verdachte gebied werden 20 x Tellermijnen 42/43 gemeld. Tijdens de zoekactie om de mijnen te ruimen werden er echter 21 Tellermijnen gevonden. Het mijnenveld is daarna niet meer doorzocht.
61A (10 N.E.)	In dit mijnenveld waren 24 x A/P mijnen Mk1 gelegd. Op 10 oktober 1945 werden 19 x A/P mijnen geruimd. Op 13 februari 1945 werd er opnieuw gezocht, echter de resterende mijnen werden niet gevonden.
64G (10 N.E.)	In dit MMOD verdachte gebied waren 6 x Tellerminen gelegd. Tijdens een zoekactie op 19 oktober 1945 werden geen mijnen gevonden.
7G (11 N.W.)	In dit MMOD verdachte gebied zouden meerdere mijnen zijn gelegd. Tijdens een zoekactie op 10 oktober 1945 werd niets gevonden. Op 7 november 1945 werd tijdens een zoekactie 2 x Tellerminen 42 en 3 x S-mijnen 35 geruimd. Een derde zoekactie op 2 augustus 1946 leverde 1 x schümine 35 op. Tussen 29 augustus en 26 september 1947 werd er nogmaals gezocht en werden er 4 x S-mijnen gevonden. Het mijnenveld is daarna niet meer doorzocht.
9A (11 N.W.)	In dit MMOD verdachte gebied zouden boobytraps zijn gelegd, onder andere een A/P en S-mijn. Op 7 oktober 1945 werd er een zoekactie gehouden er werd echter niets gevonden.
13A (11 N.W.)	In dit mijnenveld zouden 17 x A/P mijnen Mk I zijn gelegd. Op 9 oktober 1945 werden er 11 x A/P/ mijnen geruimd. Op 4 april 1946 werd het veld nogmaals doorzocht, de resterende mijnen werden echter niet gevonden.
14G (11 N.W.)	In dit MMOD verdachte gebied waren 13 x A/P mijn gelegd. Tijdens een zoekactie op 1 mei 1946 werden geen mijnen gevonden. Op 10 oktober 1945 werden er 12 x A/P mijnen geborgen. Eén mijn ontbreekt.
20G (11 N.W.)	In dit MMOD verdachte gebied waren een onbekend aantal mijnen gelegd. Op 24 oktober 1945 werd er munitie gevonden maar geen mijnen. Op 25 oktober 1945 en 2 juli 1946 werd er niets gevonden. Op 30 juli 1946 werd er één Holzmine gevonden. Het mijnenveld is daarna niet meer doorzocht.
86G (11 N.W.)	In dit MMOD verdachte gebied waren een onbekend aantal mijnen gelegd. Op 9 oktober 1945 werden er 47 x Tellermijnen geruimd. Op 2 april 1946 werd er nogmaals gezocht, dit keer werd er niets gevonden.
89A (11 N.W.)	In dit mijnenveld waren 4 x A/P mijnen gelegd. Op 2 april 1946 werd het veld doorzocht waarbij 1 x S-mijnen 35 en 4 x S-mijnen 42 werden gevonden. De A/P mijnen werden echter niet gevonden.
90A (11 N.W.)	In dit MMOD verdachte gebied waren 13 x A/P mijnen gelegd. Op 3 juli 1946 werd het veld doorzocht, er werden echter geen mijnen gevonden. Drie mijnen zouden reeds geruimd zijn. Tien mijnen missen uit dit MMOD verdachte gebied.
93G (11 N.W.)	In dit MMOD verdachte gebied waren een onbekend aantal mijnen gelegd. Tijdens een zoekactie van 19 oktober 1945 tot 22 oktober 1945 werden 80 x Schüminen 42, 2 x S-mijnen en 11 x Holzminen geruimd. Het mijnenveld is daarna niet meer doorzocht.
94G (11 N.W.)	In dit MMOD verdachte gebied waren een onbekend aantal mijnen gelegd. Tijdens een zoekactie op 19 oktober 1945 werden 76 x Schüminen en 13 x houtenmijnen geruimd. Het mijnenveld is daarna niet meer doorzocht.

99G (11 N.W.)	In dit MMOD verdachte gebied waren een onbekend aantal mijnen gelegd. Tijdens een zoekactie van 29 augustus tot 29 september 1947 werden 3 x Riegelmijnen gevonden. Het mijnenveld is daarna niet meer doorzocht.
104G (11 N.W.)	In dit MMOD verdachte gebied waren een onbekend aantal mijnen gelegd. Op 12 november 1945 werden er 7 x S-mijnen 35, 2 x Riegelminen en 1 x Tellermine geruimd. Tijdens een zoekactie van 29 augustus tot 29 september 1947 werd er niets gevonden.

7. Munitieopslag en dumplocatie

RAP-nummer	Bron	Bijzonderheden
RAP_400513A	J.G.M. Biemans, <i>Engelen grensdorp aan de Dieze</i> (2011) 214.	13 mei 1940 Nederlandse militairen dumpten op 13 mei 1940 hun munitie in de schutsluis van fort Crèvecoeur. De hoeveelheid zou zodanig groot zijn geweest, dat meerdere kisten boven het water in de schutsluis uitstaken. De indicatie is als verdacht afgebakend op gedumpte OO.
RAP_401001A	SADB toeg.nr. 045 inv.nr. 65.	1 oktober 1940 Tijdens het opruimen bij het Jozefhuis werden tussen de muren twee niet ontplofte granaten gevonden. Deze werden "voorlopig" in de grond opgeborgen in de tuin van het Sint Jozefhuis. De indicatie is als verdacht afgebakend op gedumpte OO. Uit de historische gegevens is bekend dat er bij het Sint Jozefhuis gevechten hebben plaatsgevonden gedurende de meidagen 1940.
RAP_440904A	S. van der Voort, <i>Orthen in de oorlog</i> (2006) 2.	4 september 1944 Duitse soldaten dumpten munitie in de grachten van het fort in Orthen. De gracht rondom het fort is verdacht op gedumpte OO.
RAP_440906B	SADB toeg.nr. 237 inv.nr. 100	6 september 1944 Duitse militairen nabij het Paleis van Justitie breken hun geweren en gooien de geweren en munitie in de Dommel. De indicatie is als verdacht afgebakend op gedumpte OO.
RAP_441024002	Kok, R. et al (2008), 311- 312 en Didden J. en M. Swarts (1993) 185- 188	24 oktober 1944 Bij de Diezebrug gooiden Britse eenheden Duitse springladingen in het water. De indicatie is als verdacht afgebakend op gedumpte OO.
RAP_470617A	NA Den Haag, toeg.nr. 2.04.110 inv.nr. 21.	17 juni 1947 In de Zuid-Willemsvaart werd een grote hoeveelheid munitie tussen Heeswijk en 's-Hertogenbosch door Duitse militairen munitie gedumpt tijdens de terugtocht. Ook werd er OO geruimd in de Dieze tussen 's-Hertogenbosch en Engelen. Er werd ruim drie ton munitie gevonden, voornamelijk bestaande uit geweer- en mitrailleurmunitie. Het ging met name om geweer- en mitrailleurmunitie. Een grote hoeveelheid was 2 cm munitie. De indicatie is als verdacht afgebakend op gedumpte OO. Zo kan er niet van worden uitgegaan dat alle OO is gevonden en er heeft geen zoekactie plaatsgevonden waarbij géén OO werd gevonden in de Zuid-Willemsvaart en Dieze.

8. Raketaanvallen

RAP-nummer	Bron	Bijzonderheden
RAP_440913A	TNA UK AIR37/715; TNA UK AIR27/1136/17-18.	13 september 1944 <u>Henriëttewaard</u> Zes Britse Hawker Typhoon jachtbommenwerpers van 182 Squadron vielen tussen 14.29 en 18.12 uur een sleepboot aan bij qE2952 (fout in coördinaat). Zes Britse Hawker Typhoon jachtbommenwerpers van 247 Squadron tussen 10.44 en 14.13 vielen het spoor aan tussen Tilburg – 's-Hertogenbosch – Venlo. De toestellen vielen een locomotief en veertig wagens aan bij qE3044 met twaalf raketten
RAP_440916A01	TNA UK AIR27/2103/41-42; SADB toeg.nr. 236 inv.nr. 7 en 13; 100. Hermans, <i>Rosmalen in de vuurlinie</i> (1994), 20; van Gent, <i>Oktober 1944</i> (2001) 10.; T. van Santvoort, <i>In d'n oorlog</i> . (2014) 12; Verstraeten, <i>Storm over Den Bosch</i> (1944) 11;	16 september 1944 <u>Het Zand</u> Rond 10.15 uur vielen acht Britse Hawker Typhoon jachtbommenwerpers van 609 Squadron het station van 's-Hertogenbosch aan. Er werd met een kanon en 32 raketten gevuld op twee kolommen voertuigen in kaartvierkant qE3246. Er werd een grote explosie waargenomen, mogelijk van een olieopslagplaats bij het station. Alle treffers waren op het doel gerapporteerd.

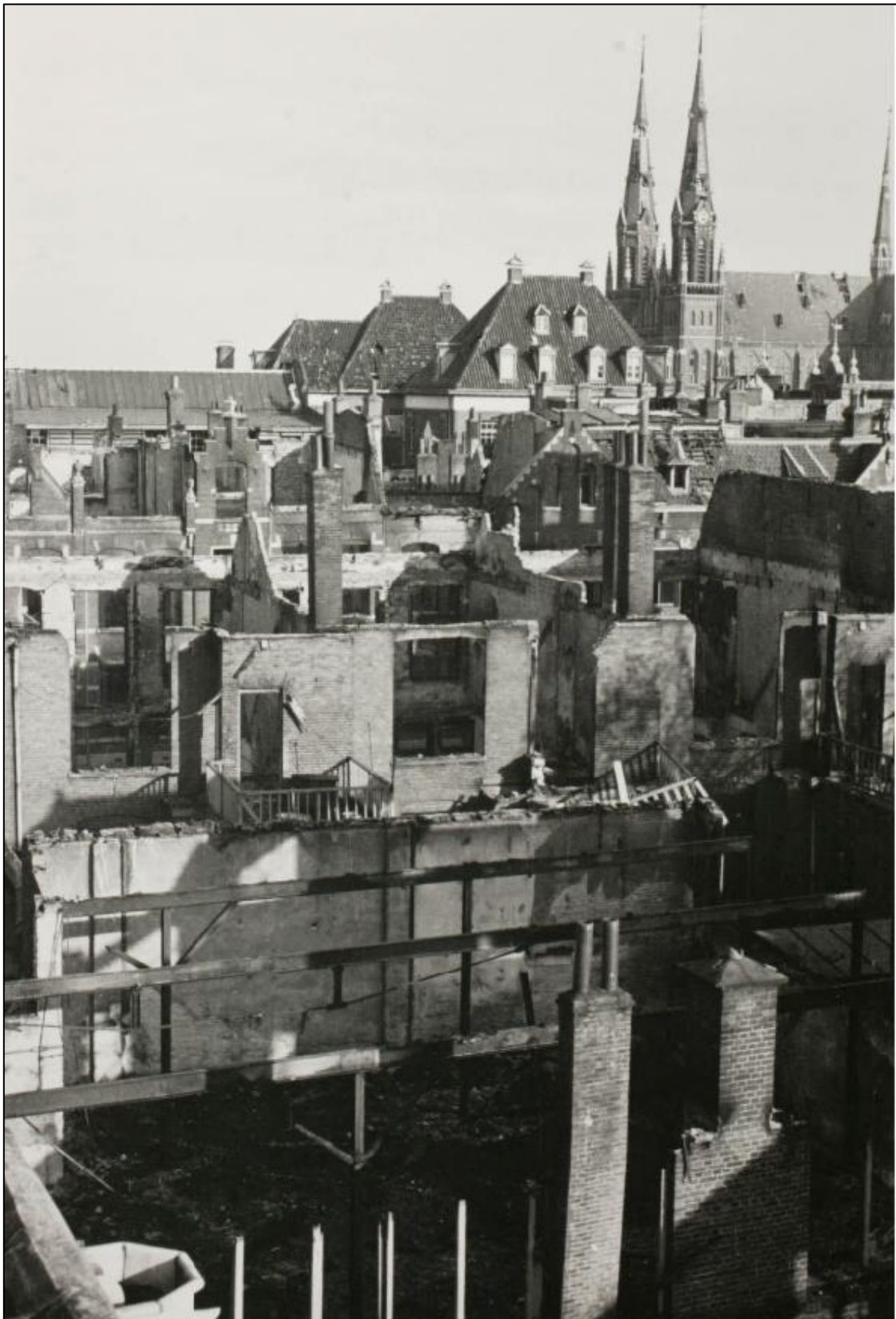
RAP-nummer	Bron	Bijzonderheden
RAP_440916A04	SADB toeg.nr. 236 inv.nr. 189-8	Rakketten troffen het Julianaplein. Bij het Prins Mauritsplein vielen vier geëxplodeerde bommen [bedoeld wordt zeer waarschijnlijk raketten], waarvan twee in de tuin van het Ortskommandateur (Julianaplein 8). Ook werden er drie granaten gevonden die niet waren ontploft
RAP_440916A05	SADB toeg.nr. 236 inv.nr. 189-9.	De zwaarst getroffen straten waren het Prins Mauritsplein, de Hertogstraat, Majjweg en Colvennierstraat
RAP_440916A06	Reijnen en van Grinsven, <i>Liefste Daggie, Dagboek van een Bosch meisje in de Tweede Wereldoorlog</i> (2019) 159.	Om 6 uur zou er opnieuw een aanval hebben plaatsgevonden op het station.
RAP_440916A07	SADB toeg.nr. 236 inv.nr. 189-8	Rakketten kwamen voornamelijk terecht op de hoek Koningsweg- Gulden Vliesstraat en in de tuinen. Lichte schade door granaten werd gemeld aan de Guldenvliesstraat en de hoek met de Koningsweg
RAP_440917C	TNA UK AIR37/715; TNA UK AIR27/2103/41-42; SADB toeg.nr. 237 inv.nr. 101; van Venrooij, <i>Dorp in oorlogstijd</i> (2019) 129; Bekker, de, <i>Empel in het bijzonder</i> (1993) 122.	17 september 1944 <u>Het Zand</u> Tussen 10.20 en 12.00 uur vielen acht Hawker Typhoon jachtbommenwerpers van 609 Squadron het spoor aan bij 's-Hertogenbosch. Zij vielen twee locomotieven en veertig wagens aan met 64 raketten en een boordkanon. Er werd één voltreffer geraakt op een locomotief die vervolgens explodeerde. "Impossible to estimate number damaged or destroyed but great destruction and many fires
RAP_440917D	Verstraeten, J., <i>Storm over Den Bosch</i> (1944) 12; Reijnen en van Grinsven, <i>Liefste Daggie</i> , (2019) 161.	Twee dagboekschrijvers uit 's-Hertogenbosch vertelden ook over deze aanval. Jos Verstraeten beschreef in zijn dagboek dat rond 11.50 uur talloze jachtvliegtuigen onophoudelijk boven de stad vlogen en vanaf 20 meter alles beschoten wat er militair uitzag. Deze beschietingen door jachtvliegtuigen werd ook beschreven door een tweede dagboekschrijfster, Bets Reijen
RAP_440926B01	TNA UK AIR37/715; TNA UK AIR27/1134/43-44; Zwanenberg 363; L. van Gent, <i>Oktober 1944. Den Bosch Bevochten en bevrijd</i> (1989) 23	26 september 1944 <u>Kom Nuland</u> Acht Britse Hawker Typhoons jachtbommenwerpers van 181 Squadron viel het dorp Nuland aan. Hun doel van een Hoofdkwartier en twintig "guns" bij qE4050. De toestellen vuurden in totaal 64 raketten af op het dorp, meerdere huizen (inclusief het Hoofdkwartier) werden hierbij als vernietigd waargenomen. Ook werd er een militair voertuig vernietigd. In tegenstelling tot wat de Britse vliegeniers dachten aan te vallen, vielen zij de tricotagefabriek aan.
RAP_440926B02	Lutkie, <i>Korst en kruim</i> (ontvangen via Heemkunde groep Nuweland) 13;	De tricotagefabriek en het Martinushuis werden zwaar getroffen.
RAP_440926B03	van Venrooij, <i>Dorp in oorlogstijd</i> (2019) 162;	Zes raketten troffen het klooster van Nuland. Een blindganger lag bij de zijgevel.
RAP_440926B04		De Jongensschool van Nuland werd getroffen door een voltreffer en een van de hoeken lag volledig in puin.
RAP_440926B05		Tijdens deze raketaanval werd het zustershuis beschoten door boordgeschut
RAP_440930E	Lutkie, <i>Korst en kruim</i> (ontvangen via Heemkunde groep Nuweland) 17.	In de tuin van de zusters (waarschijnlijk het klooster) werd een blindganger gevonden op 30 september 1944 afkomstig van de raketaanval. Duitse instanties waren gewaarschuwd, maar hadden de blindganger nog niet geruimd
RAP_014A	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 399.	Het Martinusgesticht meldde schade door beschieting en bombardement [zeer waarschijnlijk werd hier de raketaanval bedoeld]

**BOMBS
AWAY**

Bijlage 8 Schadelijsten

Bijlage 8 Schadelijsten gemeente 's-Hertogenbosch

Afbeelding 1: Een foto van 's-Hertogenbosch uit oktober 1944 welke de schade laat zien aan de binnenstad na de gevechten om het Zand. De foto is genomen vanaf de daken tussen het Stationsplein en de Peellandstraat en kijkt uit op de Sint Leonarduskerk. Bron: Erfgoed 's-Hertogenbosch fotonummer 0014584.

1. Gemeente Empel en Meerwijk
2. Gemeente Engelen
3. Gemeente Nuland
4. Gemeente Rosmalen
5. Gemeente 's-Hertogenbosch
6. Infrastructuur gemeente 's-Hertogenbosch

1. Schadelijst voormalige gemeente Empel en Meerwijk

Er zijn geen archiefstukken bewaard gebleven met betrekking tot de Tweede Wereldoorlog van de gemeente Empel en Meerwijk. De schadelijst is hoofdzakelijk opgesteld door het raadplegen van foto's.

Afbeelding 2: Huizen aan de Wal in Empel, de schade werd veroorzaakt door bombardementen. Foto is genomen in november 1944. Bron: Erfgoed 's-Hertogenbosch fotonummer 0080325.

Locatie		Datum	Bron
Gemeentehuis Empel	Veel glasschade en op de foto is een inslag in de muur te zien	Waarschijnlijk november 1944	Erfgoed 's-Hertogenbosch fotonummer 0080332.
Sint Landelinuskerk	Volledig verwoest. Ontploft door Duitse soldaten	November 1944	
Burgemeesterswoning	Volledig verwoest	Op de foto is grote schade te zien aan het pand. Datum schade onbekend.	Erfgoed 's-Hertogenbosch fotonummer 0079475
Huis Piet de Kleijn aan de Schanshoek	Oorlogsschade		Erfgoed 's-Hertogenbosch fotonummer 0079477
Boerderij aan de dijk te Empel (de Bekker)	Verwoest		Erfgoed 's-Hertogenbosch fotonummer 0079481
Poort Parochiehuis	Oorlogsschade		Erfgoed 's-Hertogenbosch fotonummer 0079482
Woning Toon Geerts	Verwoest		Erfgoed 's-Hertogenbosch fotonummer 0079486
Woning veldwachter	Verwoest		Erfgoed 's-Hertogenbosch fotonummer 0079487 en 0079488
Woning schoenmaker v.d. Burgt	Grote schade		Erfgoed 's-Hertogenbosch fotonummer 0079489
Schanshoek	Grote verwoesting – veroorzaakt door Duits bombardement	November 1944	Erfgoed 's-Hertogenbosch fotonummer 0080324
De Wal	Grote verwoesting door Duitse bombardementen	November 1944	Erfgoed 's-Hertogenbosch fotonummer 0080325/0080326

2. Schadelijst voormalige gemeente Engelen

Er is geen omnummeringslijst van de voormalige gemeente Engelen. Hierdoor is de schade niet te koppelen aan een precieze locatie. De grote omvang van de schadelijst toont wel aan dat het dorp Engelen zwaar is getroffen door oorlogsgeweld. De wijk A heeft betrekking op woningen in Engelen en wijk B op Bokhoven.

Locatie	Schade	Bron
A10	Oorlogsschade	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4.
A12	Oorlogsschade	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4.
A14	Huis vernield	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4.
A20	Oorlogsschade	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4.
A22	Granaatslag okt 44	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 494.
A23	Oorlogsschade	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4.
A29	Granaatslagen okt 44	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 494.
A30	Granaatslag okt 44	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4 en 494
A30	Oorlogsschade	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4.
A36	Oorlogsschade	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4.
A3a en 3b (Hal)	Granaatvuur door geallieerden en Duitse beschietingen okt-nov 44	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4 en 494.
A3e t/m f	4 huizen vernield	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4.
A43 - Dorpsstraat	Huis totaal vernield door granaten okt 44	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4 en 494
A44	Oorlogsschade	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4.
A45 Dorpsstraat Engelen	Granaatslag okt 44	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4 en 494
A46	Huis vernield	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4.
A59	Schuur vernield	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4.
A6	Oorlogsschade	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 494.
A63 t/m A65	Drie huizen vernield	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4.
A70	Granaatslag okt 44	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 494.
A74	Huis vernield	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4.
A75	Huis vernield	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4.
A77	Huis vernield	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4.
A81	Granaatslag okt 44	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 494.
A89	Huis vernield	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4.
A9	Granaatslag okt 44	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 494.
A91	Huis vernield	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4.
Achtersstraat (Engelen)	Granaatrechters	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4.
Arbeiderswoning gemeentehuis Engelen	bij Vernield	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4.
B10	Huis vernield	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4.
B13	Oorlogsschade	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4.
B14	Huis vernield	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4.
B17	Huis vernield	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4.
B18	Huis vernield	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4.
B19 (B15? Leemput)	Huis vernield	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4.
B20	Huis vernield	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4.

Locatie	Schade	Bron
B20a	Oorlogsschade	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4.
B24	Huis vernield	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4.
B25	Huis vernield	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4.
B26	Schade door granaten okt 44	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4 en 494
B27	Huis vernield	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4.
B28	Huis vernield	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4.
B29	Huis vernield	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4.
B3 (B2? Hees)	Huis vernield	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4.
B31	Huis vernield	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4.
B31	Oorlogsschade	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4.
B32	Oorlogsschade	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4.
B35	Huis vernield	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4.
B35	Zwaar beschadigd	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4 en 494.
B39/40 (A36) Rijksweg A39	Granaten vanaf 28 oktober 1944 – mei 1945	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4 en 494.
B4	Granaatslag okt 44	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4 en 494
B41	Huis vernield	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4.
B42	Huis vernield	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4.
B43	Huis vernield	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4.
B45	Huis vernield	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4.
B46	Huis vernield	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4.
B47	Huis vernield	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4.
B48	Huis vernield	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4.
B49 (B38? Oever)	Huis vernield	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4.
B50	Huis vernield	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4.
B51	Huis vernield	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4.
B52 (B41? Broek)	Huis vernield	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4.
B53	Huis vernield	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4.
B54	Huis vernield	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4.
B55	Huis vernield	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4.
B56	Huis vernield	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4.
B57	Huis vernield	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4.
B6	Oorlogsschade	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4.
B8	Huis vernield	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4.
Brandspuithuisje Bokhoven	Zwaar beschadigd	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4.
Brandspuithuisje Engelen	Vernield door voltreffer	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4.
De Kaag (Bokhoven)	Geheel vernield door granaten en oorlogsverkeer	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4.
Diezekant (dorp Engelen, niet het gehucht)	Lengte van 397 zeer slechte staat door granaten en intensief oorlogsverkeer	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4.
Diezekant 13	Schade oct-nov 44	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 494.
Diezekant A10a	Granaatsinslagen okt 44	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 494.
Diezekant A15	Schade	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 494.
Dorpsstraat (Engelen)	Granaatrechters	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4.
E.1181, E1201/1202, E1188, E864, E863, E862, E472, E474/475, E1151, E1107,	Vernielde panden in Engelen	de Bie, <i>Tussen Dieze en de Meer. Vertellingen over Engelen van vroeger en nu</i> (2001), 62.

Locatie	Schade	Bron
E1159, E1283, E1283, E1035, E1152		
Engelen – Boerderijen van Peerke van de Griend, Gerrit van de Griend, fam. Kopkens, fam. Van Gendt	In brand geschoten en volledig verwoest	de Bie, <i>Tussen Dieze en de Meer. Vertellingen over Engelen van vroeger en nu</i> (2001), 56.
Engelen – huis aan het Hoogveld (Kommersteeg, huidige Schoolstraat)	Voor het huis viel een V.1	de Bie, <i>Tussen Dieze en de Meer. Vertellingen over Engelen van vroeger en nu</i> (2001), 56-57.
Engelen – Huis Murray (Diezekant, nu Graaf van Solmsweg)	In brand geschoten	de Bie, <i>Tussen Dieze en de Meer. Vertellingen over Engelen van vroeger en nu</i> (2001), 58.
Engelen – huizen aan de Dieze	Groot deel afgebrand	de Bie, <i>Tussen Dieze en de Meer. Vertellingen over Engelen van vroeger en nu</i> (2001), 56.
Engelen – Huizen aan de Dorpsstraat	Minst beschadigd	de Bie, <i>Tussen Dieze en de Meer. Vertellingen over Engelen van vroeger en nu</i> (2001), 58.
Engelen – Klooster	Zes a zeven voltreffers	de Bie, <i>Tussen Dieze en de Meer. Vertellingen over Engelen van vroeger en nu</i> (2001), 56-57.
Engelen - N.H. Kerk	Toren leed zware schade	de Bie, <i>Tussen Dieze en de Meer. Vertellingen over Engelen van vroeger en nu</i> (2001), 56-57.
Engelen – pand fam. Kusters	Beschadigd	de Bie, <i>Tussen Dieze en de Meer. Vertellingen over Engelen van vroeger en nu</i> (2001), 58.
Engelen – pand fam. Van Maaren (Diezekant)	Geringe schade	de Bie, <i>Tussen Dieze en de Meer. Vertellingen over Engelen van vroeger en nu</i> (2001), 58.
Engelen – pand fam. Verhoekx	Volledig verwoest	de Bie, <i>Tussen Dieze en de Meer. Vertellingen over Engelen van vroeger en nu</i> (2001), 58.
Engelen – Tegenover de laatste huizenrij aan de Dorpsstraat richting de Dieze stond een boerderij (fam Van den Aker	Volledig verwoest	de Bie, <i>Tussen Dieze en de Meer. Vertellingen over Engelen van vroeger en nu</i> (2001), 58.
Engelen – Tweede huis, gezien van de hoek Dorpsstraat/Achterstraat	Voltreffer	de Bie, <i>Tussen Dieze en de Meer. Vertellingen over Engelen van vroeger en nu</i> (2001), 58.
Engelen – Veerhuis van Vink	Beschadigd	de Bie, <i>Tussen Dieze en de Meer. Vertellingen over Engelen van vroeger en nu</i> (2001), 56-57.
Engelen openbare school	Oorlogsschade	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4.
Gemeentehuis Engelen	Beschadiging door granaten 1944-1945 en door beschieting in de winter 1944/1945	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4.
Gemeentetoren (Engelen)	Oorlogsschade	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4.
Gemeentewegen Engelen en Bokhoven	Voltreffers en zwaar oorlogsverkeer	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4.
Graaf van Somsweeg 59	Zware schade te zien op foto	K. van den Oord, Engelen en Bokhoven bevrijd (2019) 6.
Het Eind, Driekoningenstraat, Schoolstraat, Haarsteegsche weg (Bokhoven)	Granaattrekkers	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4.
Kerkstraat (Engelen)	Granaattrekkers	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4.

Locatie	Schade	Bron
Klinkerbestrating dorpskom Engelen	Vernield bij het springen van de kademuur	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 341.
Lijkenhuisje Engelen	Zwaar beschadigd	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4.
Panden van Engelen aan de Diezekant	Zware schade te zien op foto	K. van den Oord, Engelen en Bokhoven bevrijd (2019), 7.
Woonhuis Rijkpolitie	Oorlogsschade	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 011 Archief van Engelen 1946-1971, inv.nr. 4.

3. Schadelijst voormalige gemeente Nuland

De voormalige gemeente Nuland was zwaar getroffen door oorlogsgeweld, zoals te zien is aan de forse schadelijst. Meerdere boerderijen en woningen waren zo zeer beschadigd dat deze heropgebouwd werden.

Locatie	Schade	Datum	Bron	Kenmerk
A.102	Herbouw boerderij	2 maart 1945	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 416	Locatie onbekend
A.103	Verwoest V.1 inslag	Onbekend	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 416; SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0927 inv.nr 399.	Locatie onbekend
A.104	Oorlogsschade	Oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 416	Locatie onbekend
A.115	Herbouw boerderij	4 oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 418	Locatie onbekend
A.148 klooster	Oorlogsschade	September - Oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 20	RAP_4409C
A.173 – A.173a	Oorlogsschade boekwinkel en studiegebouw	September 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 418	Locatie onbekend
A.179 Duin en Daalseweg (Halsenhoek)	Herbouw	Oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 419	RAP_4410E
A.183	Oorlogsschade	Oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 20	Locatie onbekend
A.187 a	Oorlogsschade	Oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 416	Locatie onbekend
A.192	Granaten	Oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 417	Locatie onbekend
A.202	Granaatinslag	Oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 419	Locatie onbekend
A.204	Verwoest	Onbekend	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 416	Locatie onbekend
A.48 (Rijksweg)	Oorlogsschade	Oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 417	RAP_4410E
A.87	Herbouw	Oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 20	Locatie onbekend
Brug over Grote Wetering	Oorlogsschade	Oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 418	RAP_4410E
Coppensdijk 12 (Vinkel B.44)	Oorlogsschade	Onbekend	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 418	RAP_014A
Coppensdijk 14 (Vinkel B.43)	Herbouw kippenhok	Oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 418	RAP_4410E
Coppensdijk 8 (Vinkel B.45)	Herbouw boerderij	3 oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 418	RAP_441003A
Dorpsstraat 13 (A.127a – Klepelstraat?)	Oorlogsschade	Oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 419	RAP_4410E
Dorpsstraat 16a en 16b	Oorlogsschade	Oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 419	RAP_4410E
Dorpsstraat 18 (A.128)	Oorlogsschade	20 oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 419	RAP_441020B
Dorpsstraat A.135	Granaatinslag	Oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 418	Locatie onbekend
Duin en Daalseweg 5 (B.1680)	Oorlogsschade	10 oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 418	RAP_441010A
Duin en Daalseweg 6	Herbouw boerderij	24 oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 416	RAP_441024B

Locatie	Schade	Datum	Bron	Kenmerk
Duin en Daalseweg A.165	Herbouw	Oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 419	Locatie onbekend
Duin en Daalseweg 21	Oorlogsschade	Oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 419	RAP_4410E
Duin en Daalseweg A.173	Herbouw pand	15 oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 418	Locatie onbekend
Duivendaalseweg A.172	Herbouw kassen	Oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 419	Locatie onbekend
Elzenstraat 1 (A.174)	Herbouw boerderij	20 oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 417	RAP_441020B
Elzenstraat 3	Herbouw boerderij	22 oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 417	RAP_441022B
Elzenstraat 4 (A.176)	Herbouw boerderij	20 oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 417	RAP_441020B
Elzenstraat 6	Herbouw boerderij	22 Oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 416	RAP_441022B
Groenestraat 4	Oorlogsschade	30 september 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 418	RAP_440930A
Helsenhoek A.178	Herbouw	22-24 oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 419	Locatie onbekend
Hoogstraat 11	Oorlogsschade	Oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 419	RAP_4410E
Hoogstraat 26 (A108)	Herbouw boerderij	4 oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 416	RAP_441004A
Hoogstraat 6 (A.67)	Oorlogsschade	Oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 419	RAP_4410E
Kerkstraat (A.139)	Granaatinslag	Oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 418	Locatie onbekend
Kerkstraat 1	Herbouw boerderij	Onbekend	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 416	RAP_014A
Kerkstraat 12	Herbouw boerderij	20 oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 418	RAP_441020B
Kerkstraat 22	Herbouw boerderij	21/24 oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 417	RAP_441021B
Kerkstraat 32	Herbouw boerderij	21 oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 418 en 420	RAP_441021B
Kerkstraat A.150	Bombardement en beschietingen	September – oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 417	Locatie onbekend
Klepelstraat A.113	Herbouw boerderij	7 oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 416	Locatie onbekend
Klepelstraat A.100	Oorlogsschade	Oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 417	RAP_4410E
Klepelstraat A.107a	Herbouw boerderij	Oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 416	RAP_4410E
Klepelstraat A.108a	Brandstichting door Duitse eenheden	4 oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 419	RAP_4410E
Klepelstraat A.114	Oorlogsschade	7 oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 417	RAP_4410E
Klepelstraat A.117	Oorlogsschade	Oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 417	RAP_4410E
Klepelstraat A.120	Oorlogsschade	Oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 20	RAP_4410E
Klepelstraat A.126	Granaatinslag	1 oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 416	RAP_4410E
Klepelstraat A.141	Beschietingen	1 – 10 oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 417	RAP_4410E
Klepelstraat A.144	Oorlogsschade	21 oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 417	RAP_4410E
Klepelstraat A.145 (Kerkstraat) Kerk	Oorlogsschade	11 oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 417	RAP_4410E
Klepelstraat A.153 en A.153a	Oorlogsgeweld en brand	22 oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 417	RAP_4410E
Klepelstraat A.94	Oorlogsschade	Oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 418	RAP_4410E
Koppeldijk 1	Herbouw boerderij	5 oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 416	Locatie onbekend
Koppeldijk 13 (A.9)	Oorlogsschade	Oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 416	Locatie onbekend
Koppeldijk A.2 (Schotheuvelseweg 15)	Oorlogsschade	1 oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 417	Locatie onbekend
Loonsestraat 1, Lage Kant	Oorlogsschade	9 oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 20	RAP_441009A
Loonsestraat 16 (A.805)	Oorlogsschade	8 oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 418	RAP_441008C
Loonsestraat 5 (A22)	Herbouw boerderij	Oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 416	RAP_4410E
Loonsestraat A.10	Herbouw boerderij	9 oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 418	Locatie onbekend

Locatie	Schade	Datum	Bron	Kenmerk
Loonsestraat A.31	Herbouw boerderij	22 oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 418	Locatie onbekend
Loonsestraat A.32	Oorlogsschade	9 oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 418	Locatie onbekend
Molenstraat 4	Oorlogsschade	17 oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 20	RAP_441017A
Molenstraat 6 (A.106)	Herbouw – V.1 inslag	Februari 1945 en 3 maart 1945	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 419; SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0927 inv.nr 399.	RAP_4502B
Nieuwe Campen B.54	Oorlogsschade	Oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 418	RAP_4410E
Nieuwe Kampsestraat (Vinkel B.59a)	Granaatvuur	Oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 419	RAP_4410E
Oude Baan A.185	Oorlogsschade	Oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 20	RAP_4410E
Prins Bernhardplein (Klepelstraat A.135)	Oorlogsschade	22 oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 418	RAP_441022B
Rijksweg 19	Oorlogsschade	22 oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 20	RAP_441022B
Rijksweg 27	Oorlogsschade	Oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 20	RAP_4410E
Rijksweg 40a	Oorlogsschade	26 september 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 418	RAP_440926B
Rijksweg 7 (A.201)	Herbouw boerderij	September 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 416	RAP_4409D
Rijksweg 17 (A.206a)	Oorlogsschade	Oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 416	RAP_4410E
Rijksweg A.12	Oorlogsschade	Oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 20	Locatie onbekend
Rijksweg A.195 en A.196	Bommen en granaten	Onbekend	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 418	Locatie onbekend
Rijksweg A.200	Verwoest	20 oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 418	Locatie onbekend
Rijksweg A.209	Granaatinslag	Oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 419	Locatie onbekend
Rijksweg A.21	Herbouw	20 oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 20	Locatie onbekend
Rijksweg A.87 (molen)	Verwoest	Oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 20	RAP_4410E
Rijksweg A.88	Oorlogsschade	September – oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 20	Locatie onbekend
Schotheuvel A52	Herbouw boerderij	7 oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 416	RAP_441007A
Singel 2 (A.161)	Granaatinslag	Oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 20	RAP_4410E
Singel 5 (A.160a, A.160b)	Oorlogsschade mei 1940 en oktober 1944. In oktober 1944 zijn de herstelde panden opnieuw verwoest	11 mei 1940 en 5 oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 418	RAP_400511F en RAP_441005A
Singel 6 (A.160c)	Herbouw pand	12 oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 418	RAP_441012B
Singel 7	Herbouw pand	12 oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 418	RAP_441012B
Singel 8 (A.21)	Schade aan kippenhokken	Oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 417	RAP_4410E
Singelstraat 22	Herbouw boerderij	Oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 416	Locatie onbekend
Vinkel 2 (B.53) Coppensedijk 11?	Oorlogsschade	Januari 1945	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 20	RAP_4501A
Vinkel B 49 (Molenstraat)	Verwoest	4 februari 1945	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 416	RAP_450204A
Vinkel B 57	Oorlogsschade	22 oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 417	Locatie onbekend
Vlierstraat 159	Oorlogsschade	Onbekend	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 416	Locatie onbekend
Wolfdijksestraat 2 (A.23)	Oorlogsschade	Oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 418	Locatie onbekend
Zandstraat 1	Oorlogsschade	16 oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 418	RAP_441016A
Zandstraat 14a	Oorlogsschade	Oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 419	RAP_4410E
Zandstraat 2	Herbouw	Oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 419	RAP_4410E
Zandstraat 7	Oorlogsschade	7 oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 418	RAP_441007A
Zandstraat A.50	Herbouw boerderij	22 oktober 1944	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 416	Locatie onbekend

Locatie	Schade	Datum	Bron	Kenmerk
Zandstraat A.54	Oorlogsschade	Onbekend	SADB toeg.nr. 0927 inv.nr 20	Locatie onbekend
B.49	V.1		SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0927 inv.nr 399.	Locatie onbekend
Sint Martinusgestich	Beschieting en bombardement		SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0927 inv.nr 399.	RAP_014A
Twee kerken in Nuland	Verwoest		SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0927 inv.nr 399.	RAP_014A

Afbeelding 3: De verwoeste kerk in Vinkel in oktober 1944. Bron: H.G.J. Buijks, *Vinkel 100 jaar kerkdorp 1884-1984* (1984) 47.

Totaal schade aan panden in Nuland en Vinkel¹

Locatie	A (= verwoest / onherstelbaar beschadigd)	B (Zwaar, doch herstelbaar)	C (Geringe schade)	D (glasschade)	Geen schade
Nuland	A.1, 2, 17, 18, 19, 22, 27, 31, 32, 37, 38, 45, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 89, 91, 93, 94, 97, 98, 100, A.101, 102, 103, 104, 105, 107, 107a, 107b, 108, 108a, 109, 109a, 110, 114, 115, 113, 120, 128, 132, 133, 134, 135a, 149, 144, 144a, 144b, 145, 151, 153, 153a, 155, 157, 158, 160a, 160b, 160c, 161, 162, 165, 166, 169, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 183, 185, 197, 200, 201, 207, 208	A.10, 29, 89a, 98a, 146 (Jongensschool), 147 (meisjesschool), 148 (St. Martinusgesticht), 192 (stoomzuivelsfabriek), 202, 203, 204	A. 20, 23, 30, 39, 42, 44, 58, 59, 60 62, 71, 72, 73, 76, 79, 80a, 82, 83, 86, 92, 95, 96, 97a, 97b, 98b, 98c, 98d, 98 ^e , 99, 110a, 110b, 112a, 122, 123, 123b, 125, 126, 126a, 127a, 135, 138, 150, 152, 158, 159, 160, 162a, 163, 167, 179, 172a, 180, 187, 189, 190, 19a, 191, 192a, 193, 194, 198, 199, 205, 206, 206a, 209, 209a, 209b, 210, 210a, 211, 212,213,214	A.4, 5,6,11,12,13,15,21,25,26,28, 33, 36, 40, 41, 46, 47, 55,56, 56a, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 74, 75, 76a, 77, 78, 80, 81, 84, 85, 106, 111, 112, 116, 121, 124, 127, 129, 130, 143, 154, 161a, 163, 167, 181, 187a, 196	A.3, 8, 9, 14, 16, 34, 35, 43, 57, 186
Vinkel	B.33, 44, 47, 54, 57	B49, 59a	B.1, 1a, 3, 6,7,9, 10, 12,12a, 46,48, 50, 53, 59, 61	B.5, 8, 11, 13, 14,15,16,17, 18, 19, 20,25,26,27,29,30,31,32,34,35 ,38,39, 42, 45, 51,52,56,58,60, 62	B.2, 4a, 21,24, 28, 41

¹ SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0927 inv.nr 399.

4. Schadelijst voormalige gemeente Rosmalen

Omnummering 1954 ²	Locatie WOII	Schade	Datum	Bron	Kenmerk
Heeseind 48	A1	Granaatinslag	Okt 44	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1572	RAP_4410A
Heeseind 27	A12a	Granaatinslag	Okt 44	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1572	RAP_4410A
Heeseind 25	A13	Herbouwd	22 oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1572	RAP_441022
Heeseind 24	A14	Herbouwd	22 oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1572	RAP_441022
Heeseind 22	A15		Okt 44	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1572	RAP_4410A
-	A17	Herbouwd	Okt 44	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1572	Locatie onbekend
Heeseind 8	A20	Herbouwd	Okt 44	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1572	RAP_4410A
Heeseind 7	A26A		September 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1572	RAP_4409A
Heeseind 46	A3	Herbouwd		SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1572	RAP_001
Heeseind 39	A5	Granaatinslag	Okt 44	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1572	RAP_4410A
Kruisstraat 35	A50		28 oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1572	RAP_441028A
Kruisstraat 31	A53	Granaten	Okt 44	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 780	RAP_4410A
Kruisstraat 29	A54 School	Granaten	21 – 23 oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 780	RAP_441021A
Kruisstraat 19	A58 RK Bijzondere School	Zware schade door oorlogshandelingen	21 – 23 oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 780	RAP_441021A
-	A6	Herbouwd	8 oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1572	Locatie onbekend
Vlietwijksestraat 19	A62	Herbouwd	22 oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1572	RAP_441022A
Heeseind 37	A7		Okt 44	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1572	RAP_4410A
Heeseind 35	A9	Herbouwd	Okt 44	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1572	RAP_4410A
Heeseindstraat 1	B11		Oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 489	RAP_4410A
Heeseindstraat 9	B13a		Oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 489	RAP_4410A
Heeseindstraat 9	B13a	Granaatinslag	Sept – Oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 489	RAP_4409A
Heeseindstraat 19	B17			SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 489	RAP_001
Heeseindstraat 23	B21 (nabij Klepstraat)		Sept – Oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 489	
Heeseindstraat 29	B22		Oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 489	RAP_4410A
Waterleidingstraat 1	B27		Oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 489	RAP_4410A
Nieuwe Erven 6	B47		Oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 489	RAP_4410A
Vlietwijksestraat 38	B64a (Rijksweg)	Oorlogsschade	Oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 489	RAP_4410A
Graafsebaan 123	B71	Granaten, V.1 (in de nabijheid). Gedeeltelijk verwoest	23 Oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 489	RAP_441023A
Graafsebaan 119	B72 (Rijksweg)		Oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 489	RAP_4410A
Dorpsstraat 45	Brandspuithuisje (bij G 117)	Granaten	Okt 44	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 780	RAP_4410A

² SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 474 inv.nr. 2443.

Onummering 1954 ²	Locatie WOII	Schade	Datum	Bron	Kenmerk
-	Brugge F 2739	Brand	22 oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1573	Locatie onbekend
Graafsebaan 101	C40b	Schade	Okt 44	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1415	RAP_4410A
Graafsebaan 101	C40b School voor bijzonder g.l.o.	Beschieting		SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 780	RAP_4410A
-	C94		Okt 44	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1415	Locatie onbekend
Hoestraat 8	D1 (schuur en woonhuis)		23 oktober 1944 – 2 februari 1945	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1547	Locatie onbekend
Molenstraat 36	D12	Dertien granaten ingeslagen	Okt 44	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1547	RAP_4410A
Molenstraat 21	D13		Okt 44	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1547	RAP_4410A
Molenstraat 19	D15		Okt 44	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1547	RAP_4410A
Sparrenburgstraat 7	D173	Herbouwd	23 oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1547	RAP_441023A
Sparrenburgstraat 9	D174	Herbouwd		SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1547	RAP_001
Oude Baan 46	D177	Herouwd	23 oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1547	RAP_441023A
Oude Baan 50	D179			SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1572	RAP_001
Oude Baan 52	D181	Herbouwd	Okt 44	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1547	RAP_4410A
Oude Baan 54	D182	Brand door beschieting + luchtdruk V.1		SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1547	RAP_001
Vliertwijkstraat 43	D188	Herbouwd	Okt 44	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1547	RAP_4410A
Viertwijksestraat 45	D189		22 oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1547	RAP_441022A
Vliertwijksestraat 53	D191a		Okt 44 en december 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1547	RAP_4410A
Graafsebaan 160	D192	Granaatinslag en V.1	Februari 1945	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1547	RAP_4502A
Industriestraat 2	E.27	Granaten	Oktober 1944		RAP_4410A
Hintham 49	E.46		24 oktober 1944		RAP-441024A
Hintham 45	E.48		Oktober 1944		RAP_4410A
Hintham 41	E.50				RAP_001
Graafsebaan 53	E.8		Oktober 1944		RAP_4410A
Hintham 108	E107	Granaatinslag	Oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1577	RAP_4410A
Hintham 128	E116		Oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1577	RAP_4410A
Hintham 130	E117		20 oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1577	RAP_441020A
Hintham 134	E119		23-24 oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1577	RAP_441023A
Hintham 136	E120		Sept-okt 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1577	RAP_4409A
Hintham 140	E122	Granaatinslag	Oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1577	RAP_4410A
Hintham 144	E123	Granaatinslag		SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1577	RAP_001
Hintham 152	E126	Granaatinslag		SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1577	RAP_001
Heer en Beekstraat 41	E144	Vijf voltreffers van granaten	22 oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1577	RAP_441022A
Heer en Beekstraat 11	E153all	Granaatinslagen	22,23,24 oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1577	RAP_441022A
-	E158		23 oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1577	Locatie onbekend
-	E159		23 oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1577	Locatie onbekend
Overdijk 1	E164b		Oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1577	RAP_4410A
Tweeberg 2	E165		Oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1577	RAP_4410A
Tweeberg 66	E174k		Oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1577	RAP_4410A

Onummering 1954 ²	Locatie WOII	Schade	Datum	Bron	Kenmerk
Hinthamsestraat 16	E185		Oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1577	RAP_4410A
Hinthamsestraat 22	E187		Oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1577	RAP_4410A
Hinthamsestraat 24	E188		Oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1577	RAP_4410A
Stenenkamerstraat 4	E198		22 oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1577	RAP_441022A
Hintham 39	E51	Granaten	21 – 23 oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 780	RAP_441021A
Hintham 39	E51		22 oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1575	RAP_441022A
Hintham 37	E52		22 en 24 oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1575	RAP_441022A
Hintham 33	E53	Oorlogsschade, voltreffers en granaatscherven	22 oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1575	RAP_441022A
Hintham 29	E55	Oorlogsschade, voltreffers en granaatscherven	22 oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1575	RAP_441022A
Hintham 21	E59a	Granaatinslagen	22 en 24 oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1575	RAP_441022A
Hintham 17	E61	Granaatinslag	Oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1575	RAP_4410A
Hintham 13	E62	Granaatinslag	Oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1575	RAP_4410A
Hintham 11	E63	Granaatinslag	Oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1575	RAP_4410A
Hintham 7	E63b	Granaatinslag	Oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1575	RAP_4410A
Hintham 5	E64	Granaatinslag	Oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1575	RAP_4410A
Hintham 3	E64a	Granaatinslag	Oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1576	RAP_4410A
Jasmijnstraat 2	E65	Granaatinslag	Oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1576	RAP_4410A
Jasmijnstraat 4	E65a		Oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1576	RAP_4410A
Jasmijnstraat 10	E65d	Granaatinslag	Oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1576	RAP_4410A
Jasmijnstraat 12	E65e		Oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1576	RAP_4410A
Jasmijnstraat 14	E65f		Oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1576	RAP_4410A
Jasmijnstraat 16	E65g		Oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1576	RAP_4410A
Jasmijnstraat 20	E65j		Oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1576	RAP_4410A
Jasmijnstraat 22	E65k		Oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1576	RAP_4410A
Jasmijnstraat 24	E65l		Oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1576	RAP_4410A
Jasmijnstraat 26	E65m		Oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1576	RAP_4410A
Jasmijnstraat 28	E65n		Oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1576	RAP_4410A
Jasmijnstraat 30	E65o		Oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1576	RAP_4410A
Jasmijnstraat 38	E66	Granaatinslag	Oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1576	RAP_4410A
Hintham 13	E72	Granaatinslag	Oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1576	RAP_4410A
-	E73	Granaatinslag	Oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1576	Locatie onbekend
Hintham 16	E74	Granaatinslag	Oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1576	RAP_4410A
Hintham 18	E75	Granaatinslag	Oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1576	RAP_4410A
Hintham 28	E80	Granaatvuur	22 en 23 oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1576	RAP_441022
Hintham 30	E81		22-24 oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1576	RAP_441022
Hintham 32	E82	Granaatinslagen	22-24 oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1576	RAP_441022
Hintham 34	E83	Granaatinslag	Oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1576	RAP_4410A
Hintham 36	E84	Granaatinslagen	Oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1576	RAP_4410A
Hintham 44	E89	Granaatinslag	Oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1576	RAP_4410A
Hintham 46	E90	Granaatvuur	23 op 24 oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1577	RAP_441023A
Hintham 48	E91	Granaatvuur	23 op 24 oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1577	RAP_441023A

Omnummering 1954 ²	Locatie WOII	Schade	Datum	Bron	Kenmerk
Hintham 52	E92	Granaatinslag	20 oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1577	RAP_441020A
Hintham 54	E93		22 oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1577	RAP_441022A
Hintham 56	E94	Granaatinslag	23 - 28 oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1577	RAP_441023A
Hintham 70	E98a	Granaatinslagen	21 en 23 oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1577	RAP_441021
Hintham 86	E98b	Granaatinslag	Oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1577	RAP_4410A
Kattenbosch 1	F100		Oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1573	RAP_4410A
Kattenbosch 6	F101			SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1573	RAP_001
Sprokkelboschstraat 4	F104a	Oorlogsschade		SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1573	RAP_001
Sprokkelboschstraat 11	F105			SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1573	RAP_001
Sprokkelboschstraat 6	F107		22 oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1573	RAP_441022A
Vliertwijksestraat 35	F108 (Kruisstraat)		Oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1573	RAP_4410A
Vliertwijksestraat 29	F109 (Kruisstraat)			SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1573	RAP_001
Kruisstraat 7	F11	Herbouwd	Okt 44	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1572 en 1573.	RAP_4410A
-	F20 (Nieuwendijk)	Oorlogsgeweld	Oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1573	Locatie onbekend
Kruisstraat 4	F21	Herbouwd	Oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1573	RAP_4410A
Kruisstraat 1	F22	Herbouwd	Oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1573	RAP_4410A
Bruggen 27	F23a	Totaal verwoest en afgebrand door Duitse soldaten	Oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1573	RAP_4410A
-	F24		Door brand 25 oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1573	Locatie onbekend
Bruggen 30	F24a	Herbouwd		SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1573	RAP_001
Bruggen 37	F25	Oorlogsgeweld, granaatinslagen en brand	22 oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1573	RAP_441022A
-	F26		Oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1573	Locatie onbekend
Bruggen 35	F27		23 oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1573	RAP_441023A
Bruggen 28	F28		Oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1573	RAP_4410A
Bruggen 26	F28a		23 oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1573	RAP_441023A
-	F33	Oorlogsschade		SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1573	Locatie onbekend
Deken Fritsenstraat 32	F56	Granaatinslag en brand	23 oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1573	RAP_441023A
Deken Fritsenstraat 19	F60 B	Granaatinslag	22 oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1573	RAP_441022A
Deken Fritsenstraat 35	F64 molen	Granaatinslag	Oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1573	RAP_4410A
Kattenbosch 2	F98		Oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1573	RAP_4410A
Deken Fritsenstraat 13	G102 RK meisjesschool	Granaten		SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 780	RAP_001
Torenstraat 2	G110	Granaatinslagen	23 oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 490	RAP_441023A
Dorpsstraat 45	G117 Gemeentehuis Rosmalen	Granaten ingeslagen granaat (blindganger)	21 - 23 oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 780	RAP_441021A
Dorpsstraat 32	G123		22 oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 490	RAP_441022A

Omnummering 1954 ²	Locatie WOII	Schade	Datum	Bron	Kenmerk
Schoolstraat 8	G155a		Oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 490	RAP_4410A
Schoolstraat 14	G157		Oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 490	RAP_4410A
Schoolstraat 3	G159 RK jongensschool	Granaat voltreffers	21 – 23 oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 780	RAP_441021A
Striensestraat 3	G169			SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 490	RAP_001
Striensestraat 7	G170a	Herbouw nodig		SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 490	RAP_001
Fort Alexanderstraat 27	G183	Herbouwd	Okt 44	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1547	RAP_4410A
Raadhuisstraat 39	G186	Oorlogsschade		SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1578	RAP_001
Weidestraat 6	G19	Granaatinslag		SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 780	RAP_001
Fort Alexanderstraat 47-49	G196	Herbouw nodig		SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 490	RAP_001
Fort Alexanderstraat 40-42	G197	Herbouw nodig		SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 490	RAP_001
Fort Alexanderstraat 44	G198	Herbouw schuur		SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 490	RAP_001
Heinis 1	G200	Herbouw nodig		SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 490	RAP_001
Heinis 3	G201	Herbouw		SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 490	RAP_001
Heinis 6	G204	Herbouw	Oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 490	RAP_4410A
Stationsstraat 6	G34F		Oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 490	RAP_4410A
Dorpsstraat 117	G36		23 oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 490	RAP_441023A
Dorpshuisstraat 103	G40c			SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 490	Locatie onbekend
Dorpsstraat 99	G41	Granaten	23 oktober 1944 en 28 februari 1945	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 490	RAP_441023A
Spoorstraat 1	G45		23 oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 490	RAP_441023A
Dorpsstraat 71	G56		Oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 490	RAP_4410A
Nonnenpad 4 (Meeuwenstraat)	G60b		Okt 44	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1547	RAP_4410A
Burg. Nieuwenhuijzenstraat 12	G61		Oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 490	RAP_4410A
Dorpsstraat 62	G64	Granaten	21 – 23 oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 780	RAP_441021A
Dorpsstraat 60	G65	Oorlogshandelingen	21 – 23 oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 780	RAP_441021A
Dorpsstraat 69	G67		23 oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 490	RAP_441023A
Dorpsstraat 63	G71		Oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1573	RAP_4410A
Dorpsstraat 61	G73	Granaatinslag	Oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 490	RAP_4410A
't Ven 2	G83	Herbouwd			Locatie onbekend
Venstraat 7	G84	Herbouwd			RAP_001
Venstraat 5	G85	Herbouwd		SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1547	RAP_001
Raadhuisstraat 11	G95	Herbouwd	Okt 44	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1547	RAP_4410A
Dorpsstraat 36	G97	Granaatinslag	24 oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 490	RAP_441024A
-	Gemeentebos op het Vinkel	Grote stukken bos vernield door granaten	Okt 44	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 780	Locatie onbekend
-	Gemeentetoren Rosmalen	Granaten		SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 780	RAP_001
-	Kadaverhuisje A 1102	Oorlogsschade	21 – 23 oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 780	Locatie onbekend

Onummering 1954 ²	Locatie WOII	Schade	Datum	Bron	Kenmerk
Hintham 14-26	Loods achter E72-79		12 oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1576	RAP_441012A
-	Pastorie	Granaatinslag	Oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 490	Locatie onbekend
-	Rijksweg 200A NULAND		20 oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1547	Locatie onbekend
-	RK Kerk Lambertus	Oorlogsschade		SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 352	RAP_001
-	RK Kerk parochien Bernadette, Maliskamp	Oorlogshandelingen		SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 780	Locatie onbekend
	Straatverlichting	Veel schade		SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 780	Locatie onbekend
-	Toren RK kerk	Granaatinslag	Okt 44	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 780	RAP_001
-	Tweebergschedijk, weg naar Nuland, Dorpsstraat, Weidestraat, Stationsstraat, Molenstraat, weg van de Weidestraat langs de Molen naar de Rijksweg, Bruggensche straat, Oude Baan (van de molen tot de Kruisstraat), weg van Maliskamp naar Berlicumseweg, Varkensstraat	Schade	Najaar 1944- voorjaar 1945 21 – 23 oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 567	RAP_44A
-	Weidestraat 44		Okt 44	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 1547	Locatie onbekend

5. Schadelijst 's-Hertogenbosch (gemeentegrenzen 1945)

Van de 11.600 woningen in 's-Hertogenbosch, waren 1.500 vernietigd, 2.000 zwaar beschadigd en 5.000 lichtbeschadigd.³

Locatie	Schade	Datum	Bron	RAP-nummer
Paleis van Justitie	Platgebrand, granaatinslagen	Bevrijding 1945	BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 1085 inv.nr. 431.	
Kathedraal Sint Jan	Geringe schade	Bevrijding 1945	BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 1085 inv.nr. 431.	

³ BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 1085 inv.nr. 431.

Locatie	Schade	Datum	Bron	RAP-nummer
Sint Leonarduskerk	Artilleriebeschietingen	24 tot 27 oktober	Erfgoed 's-Hertogenbosch fotonummer 0003949 en 0014690	
Centraal telefoonkantoor	Vernield	Bevrijding 1945	BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 1085 inv.nr. 431.	
Station 's-Hertogenbosch	Grote schade	Bevrijding 1945	BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 1085 inv.nr. 431.	
	Zuidoostelijke toren van het hoofdgebouw werd beschoten, ook brak er band uit. Granaatinslagen		Erfgoed 's-Hertogenbosch fotonummer 0004279	
Noordzuide Stationsplein, tussen Boschveld en Koninnelaan	Grote schade aan panden		Erfgoed 's-Hertogenbosch fotonummer 0051862.	
Stationsplein 9, 7, 5	Verwoest		Erfgoed 's-Hertogenbosch fotonummer 0001823.	
Fotopersbureau Het Zuiden, Emmaplein 's-Hertogenbosch	Zwaar beschadigd en verwoeste	Oktober 1944	Erfgoed 's-Hertogenbosch fotonummer 0014685.	
RK meisjesschool, Emmaplein	Grote oorlogsschade, volledig uitgebrand	Oktober 1944	Erfgoed 's-Hertogenbosch fotonummer 0000297 en 0001177.	
Sint Jozefhuis	Beschietingen Nederlandse en Duitse soldaten	11 mei 1940		
Seringenstraat 23,24	Verwoest	Oktober 1944	Erfgoed 's-Hertogenbosch fotonummer 0061106	
Veemarkthallen	Door Duitse soldaten in brand gestoken			
Herven 38	Explosie van munitiewagens	Voor 21 november 1944	SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 236 inv.nr. 166.	
Graafseweg 354	Grote schade.	Oktober 1944	SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 1210.	
Seringenstraat nr. 3-5-7-8-9-11-13.	Geheel of nagenoeg geheel verwoest	Granaat-inslagen 1944	Document Overzicht geheel of nagenoeg geheel verwoest panden, ontvangen van de gemeente 's-Hertogenbosch	[RAP_44A]
Kamperfoeliestraat nr. 3 en 18				
Goudenregenstraat nr. 1.-2-4-6.-8-9-11-13-15-16-17-18-19-20-21-22.				
Jasmijnstraat nr. 1-2-3-5-7?-13-14				
Boterweg nr.14-16-18-23-49-51-53-55				
Zuid-Willemsvaart nr. 40-42-259-261-263-265-267-269-273-275-277-279-281				
Kromme weg nr. 7				
Pelssingel nr. 15-16-17-18-19-20-21-23				
Geert van Woustraat nr. 2-4-6-8-10-12-14-16-18-20-22-24-26-2830-32-34-36-38-40.				
Pieter Vreedestraat nr. 8				
Orthen nr. 13 en 188				
Herven nr. 12-14-25f-56				
Graafseweg nr. 92 t/m .102.149 t/m. 159. 208-210-214-230-292				
Graafseweg nr. 217-219-221- 255c-259-261-263-271-273-273a-273b				
Abeelenstraat nr.5 t/m15 oneven				
Oranjestraat nr. 9				
Zuid-Oosterfront nr. 104-106				
Wilgenstraat nr. 53				

Locatie	Schade	Datum	Bron	RAP-nummer
Nieuw Ambachtstraat nr.1				
Verbekestraat nr. 25 en 28.				
Bosscepad nr. 1.				
Oostwal nr. 67				
Von Rheinhabenstraat nr. 4 en 12				
Willem Hubertstraat nr. 1 en 4				
Muntelbolwerk (Politiepost).				
Havensingel nr.19-20-21-23-24-24a-25-26-27-28- 45-46.				
Brugplein nr. 7-8				
Boschdijkstraat nr.1- 2-3-4-5-6-7-8-9-10-12				
Havendijk nr.1a-2-3-4-5-6-7-8-9-10.				
Tramkade nr. 6-7-8-9-10				
Havendwarstraat nr. 4a-b-4c-d-4 ^e -f-6-8-10-12-14-16-18-20-22-24-26-28-30-32-34.				
Emmaplein nr. 1-3-5-7-9-11-13-15-17-19-21-23.				
Korte Havenstraat nr.2-4-5-6-10-12				
Havensingel nr. 15-16-17-18.				
Maaslandstraat nr. 2-4-6-8-10-12-14-15-16-17-18-19-21-23-25-27-29-31-33				
Peellandstraat nr.2-3-4-5-6-7-8-9-10-11-12-13-14-15-16-17-18.				
Havenstraat nr. 2-4-5-6-7-8-9-10-11-12-14-15-16-17-18-19-20-21-22-23-24-25-26-27-28.				
Koninginnenlaan nr. 2-4-6-8-10-12-14-16-18-19-20-21-23-25-27.				
Stationsplein nr. 1-3-5-7-9-11-13-15-17-				
Boschveldweg nr.10-11-12-13-1-4-15-16-17-18-19-22				
Hinthamerstraat nr. 223.				
St. Antoniestraat nr.2-3-3a-5-7-9-11-13.				
Visstraat nr.14- 23-25				
Karrenstraat nr.16-18-44-46-48-50-152				
Kruisstraat nr.43-45-49				
Eerste Korenstraat nr. 16				
Lepelstraat nr. 3-4				
Buitenhaven nr. 29-30-31-32-33				
Brede haven nr. 39-40-41-47-49-50-51-52-53-54-74-75-76				
Willemstraat nr. 1-2-3--45- 6-8-10-12-14-16-18-20-22-24-26-28-30-32				
Overlaatstraat nr. 1-2				
Willemsplein nr.1- 2-3-4-5-6				

Locatie	Schade	Datum	Bron	RAP-nummer
Gildenstraat nr. 1-2-3-4-5-6-7-8-9-10-11-12-13-14-15-16-17-18-19-20-21-22-23-24-25-26-27-28-29-30-31-32-33-34-35-36-37-38-40				
Koningsweg nr. 9-98-137				
v.d.Does de willeboissingel nr. 64				
OudeVlijmenseweg nr. 34				
Veemarktcomplex	Gedeeltelijk opgeblazen en granaatinslagen van okt1944 tot april 1945			
Orthenstraatnr. 24-42- 71-73-75-83 (politiebureau).	Geheel of nagenoeg geheel verwoest			
Ridderstraat nr 7-11-13-15				
St. Josefstraat nr. 22				
Nieuwstraat nr. 30				
Markt nr. 91-93-95-97-99				
Vughterweg nr. 1				
Ophoviuslaan nr.118				
Johannes Vermeerstraat nr.2				
Stadhuis granaat				[RAP_4410E]
Brandweerkazerne Jan Heinstraat				
Tennishal Hekellaan				
School L.O. Taxandriaplein				
School B.L.O. Keizerstraat				
Gymnasium Hekellaan				
Badhuis Kempenlandstraat				
Slachthuis Zuid Willemsvaart				
Willem I kazerne				
Paviloen Sport Park en wielerveen nabij Parallelweg				
Tennispark en clubhuis Hekellaan				
Paleis van Justitie spinhuiswal				
Protestants Ziekenhuis . Bastion Vught				
Leonarduskerk Brugstraat.				
Kronenburgstraat nr. 8				Locatie onbekend
Overlaatweg nr. 3-4-5-6-7-8-9-10-11-12-13-14-15-16-17-18-19-20-21-22-23-24-25-26-27-28-29-30-31-32-33				Locatie onbekend
Bondstraat nr.1-2-3-4- 5-6-7-8-9-10-11-12-13-14-15-16-17- 18-19-20-21-22				Locatie onbekend
Gemeentwerken Vliertpad (Vogelwijk)				Locatie onbekend
Gashouder Engelseweg				Locatie onbekend

Locatie	Schade	Datum	Bron	RAP-nummer
Zuidwal hoek Volderstraat				Locatie onbekend
Zuiderfront nr. 1-2-3-4-5-6-7-8-10-11- 12-13-14-15-16-17-18-19-20				Locatie onbekend
Diepstraat nr. 1-2-3-4-5-6- 8-10-12				Locatie onbekend
Grobbendonckstraat n r.2-.3-4-5-6-7-8-9-10-11-12-13-14-15-16-18-20-21-22-23-24-25-26-27-28-29-30-31-32-33-34-35-36-37-38-39-40-42-44-46-48.				Locatie onbekend

6. Schadelijst infrastructuur gemeente 's-Hertogenbosch

Locatie	Schade	Datum	Bron
Spoorbrug 's-Hertogenbosch - Utrecht	Draaipijler is gesprongen. De beide zijoverspanningen zijn vernield en lagen in het kanaal.	Oktober 1944 Mei 1940	BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 127 inv.nr. 46 en inv.nr. 271. Erfgoed 's-Hertogenbosch fotonummer 0050958
Spoorbrug Eindhoven - 's-Hertogenbosch	Beide vakwerkbruggen waren opgeblazen en lagen in het kanaal. Vijf van de zes overspanningen werden vernield.	Oktober 1944	BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 127 inv.nr. 46 en inv.nr. 271.
Sluis 0 + Hinthamerbrug	Sluis weinig beschadigd. Bewegingswerk en brug zijn vernield tijdens de Oktober 1944. Tijdens de meidagen werd de Hinthamerbrug door Nederlandse soldaten opgeblazen. De Hinthamerbrug werd wederom door Duitse soldaten opgeblazen in oktober 1944	Mei 1940 en Oktober 1944	BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 127 inv.nr. 46 en inv.nr. 271; BHIC, 's-Hertogenbosch toeg.nr. 1086 inv.nr. 798.
Orthensebrug, ophaalbrug	Vernield. Resten van de brug liggen tot over het kanaal. Tijdens de meidagen werd de Orthensebrug door Nederlandse soldaten opgeblazen.	Mei 1940 en Oktober 1944	BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 127 inv.nr. 46 en inv.nr. 271; BHIC, 's-Hertogenbosch toeg.nr. 1086 inv.nr. 798; SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 1200.
Diezebrug	Vernield, noordelijke aanbrug ligt in het kanaal. De draaipunten zijn vernield, waardoor de brugklep zijdelings is verzakt.	Oktober 1944	BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 127 inv.nr. 46 en inv.nr. 271; toeg.nr. 0824 inv.nr. 1185.
Patriculiere Pontveer in Engelen	Weinig beschadigd	Oktober 1944	BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 127 inv.nr. 46 en inv.nr. 271.
Kademuur te Engelen	Zwaar beschadigd, door (naar wordt beweerd, de bron is sceptisch) door een zeemijn.	Oktober 1944	BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 127 inv.nr. 46 en inv.nr. 271.
Rijksveer te Engelen	Gezonken	Oktober 1944	BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 127 inv.nr. 46 en inv.nr. 271.
Schutssluis te Engelen	6 deuren van de 8 buiten werking, door de vernieling van de halsbeugels.	Oktober 1944	BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 127 inv.nr. 46 en inv.nr. 271.
Dungensche brug	Vernield	Oktober 1944	BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 127 inv.nr. 46 en inv.nr. 271.
Veemarktbrug	Vernield. Noordelijke aanbrugpijler gescheurd. Resten van de brug liggen over het kanaal.	Oktober 1944	BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 127 inv.nr. 46 en inv.nr. 271.
Schut en keersluis 's-Hertogenbosch	Sluizen weinig schade. Twee bewegingswerktuigen vernield.	Oktober 1944	BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 127 inv.nr. 46 en inv.nr. 271.

Brug over de Maas bij Hedel met pontonbrug	Overspanning over zomerbed is vernield. De pontonbrug, welke als reserve aanwezig was,	Oktober 1944 Mei 1940	BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 127 inv.nr. 46 en inv.nr. 271. Erfgoed 's-Hertogenbosch fotonummer 0078900
Vugherbrug, 's-Hertogenbosch	Meest noordelijke overspanning en daaronder gelegen stuw in de Dommel volledig vernield	Oktober 1944	BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 127 inv.nr. 46 en inv.nr. 271.
Willemsbrug, 's-Hertogenbosch	Middendeel van de brug is weggeslingerd en lagen in de Dommel.	Oktober 1944	BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 127 inv.nr. 46 en inv.nr. 271.
Brug Bossche sloot	Vernield	November 1944	BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 371 inv.nr. 1480.
Mariabrug, voetbrug over de Dommel, 's-Hertogenbosch	Bovenbouw gedeeltelijk vernield	Oktober 1944	BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 371 inv.nr. 1480.
Wilhelminabrug	Brugdek gedeeltelijk vernield door vliegtuigbommen	Oktober 1944	BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 371 inv.nr. 1480.
Ijzer draaibrug, over de Dommel	Nabij Brugplein – westelijk landhoofd zwaar beschadigd	Oktober 1944	BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 371 inv.nr. 1480.
Brug in Pettelaarscheweg (over polder watergang nabij St. Michielsgestel)	Vernield	Oktober 1944	BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 371 inv.nr. 1480.
Toegangsbrug naar Beneden Dommel	Nabij Vugtherbrug, vernield	Oktober 1944	BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 371 inv.nr. 1480.
Brug over Groote Wetering (in de weg Berlicum – Jachtlust op grens Berlicum-Rosmalen)	Vernield	Oktober 1944	BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 371 inv.nr. 1480.
Gemetselse boogbrug (Roode brug) over de Kleine Wetering (Rosmalen)	Boog vernield	Oktober 1944	BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 371 inv.nr. 1480.
Betonbrug over de Kleine Wetering (Koppensdijk Nuland)	Brugdek en lening vernield	Oktober 1944	BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 371 inv.nr. 1480.
Gemetselde boogbrug over de Kleine Wetering (grens Nuland en Geffen)	Boog vernield	Oktober 1944	BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 371 inv.nr. 1480.
Brug over Hoefgraaf (Nieuwendijk Nuland)	Brugdek vernield	Oktober 1944	BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 371 inv.nr. 1480.
Brug over Hoefgraaf (Kerkdijk Nuland)	Brugdek vernield	Oktober 1944	BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 371 inv.nr. 1480.
Brug over Hoefgraaf (Hoefdijk Rosmalen)	Brugdek vernield	Oktober 1944	BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 371 inv.nr. 1480.
Brug over Hertogswetering (Kruisstraat Rosmalen)	Vernield	Oktober 1944	BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 371 inv.nr. 1480.
Brug over Heefgraaf (Kruisstraat Rosmalen)	Vernield	Oktober 1944	BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 371 inv.nr. 1480.
Brug over Beneden Vliet (Weg Rosmalen – Gewande, Rosmalen)	Vernield	Oktober 1944	BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 371 inv.nr. 1480.
Brug over Rompertwetering (weg Rosmalen- Gewande, Rosmalen)	Vernield	Oktober 1944	BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 371 inv.nr. 1480.
Brug over Polderwetering (weg Orthem-Empel, Empel)	Vernield	Oktober 1944	BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 371 inv.nr. 1480.
Brug over Rempertwetering (in Balkweg, Herven-Empen, 's-Hertogenbosch)	Vernield	Oktober 1944	BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 371 inv.nr. 1480.
Brug over Plooschewetering (in Balkweg (Herven-Empel, 's-Hertogenbosch)	Vernield	Oktober 1944	BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 371 inv.nr. 1480.
Stoomgemaal Boschveld en May, langs weg 's-Hertogenbosch en Engelen	Schade door beschietingen	Oktober 1944	BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 371 inv.nr. 1480.

Uitwateringssluis waterschap Boschveld en May, langs de Dieze ('s-Hertogenbosch)	Opgeblazen	Oktober 1944	BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 371 inv.nr. 1480.
Bevloeiings- en uitwateringssluizen waterschap De Algemeene Omkading en Bossche Sloot (langs Dieze, grens Engelen en 's-Hertogenbosch)	Opgeblazen	Oktober 1944	BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 371 inv.nr. 1480.
Linker Maasdijk te Gewande, nabij Inlaatsuis (Empel)	Schade door tankval (15 meter diep en 3 tot 4 meter dwars door dijk)		BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 371 inv.nr. 1480.
Linker Maasdijk tussen Treurenburg en Empel	Schade door tankval (15 meter diep en 3 tot 4 meter dwars door dijk)		BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 371 inv.nr. 1480.
Kasterenbrug (verbinding Kardinaal van Rossumplein / v. Berkelstraat)	Oktober 1944		SADB 's-Hertogenbosch toeg.nr. 0824 inv.nr. 1192.
Provincialeweg Rosmalen – Beghel	Beschadiging door granaattreffers	Oktober 1944	BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 371 inv.nr. 1480.
Grintweg 's-Hertogenbosch – Engelen	Doorgraving en opblazen van sluizen	Oktober 1944	BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 371 inv.nr. 1480.
Klinkerbestrating gemeenteweg Bokhoven	Voor 3750 m2 geheel vernietigd door geallieerde gevechtshandelingen	Oktober 1944	BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 371 inv.nr. 1671
Klinkerbestrating dorpskom Engelen	250 m2 bestrating vernield bij het springen van de kademuur	Oktober 1944	BHIC 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 371 inv.nr. 1671.

Bijlage 9 MORA's en munitievondsten voor 1971

Bijlage 9 MORA's

1. Binnenstad
2. De Groote Wielen
3. Empel
4. Engelen
5. Graafsepoort
6. Maaspoort
7. Muntel/Vliert
8. Noord
9. Nuland
10. Rosmalen noord
11. Rosmalen zuid
12. Vinkel
13. West
14. Zuidoost
15. Munitievondsten voor 1971

Binnenstad

Buurt	MORA/JO-nummer	Ligplaats	Datum	Hoofdsoort OO	Aantal	OO	Verschijningsvorm	Bijzonderheden
Binnenstad centrum	19790523	Ziekenhuis Loefplein (Burg.)	2-4-1979	Geschutmunitie	1	Rookgranaat van 25 pdr (leeg) (UK)	Verschoten	Geen
	19790047	Kolperstraat 26	23-1-1979	Geschutmunitie Toebehoren munitie	1 van 2	Brisantgranaatpatroon van 2 cm (D) Stengunmagazijnen (Leeg) (UK)	Verschoten	Geen
	19720696	Spinhuiswal 2	6-4-1972	Geschutmunitie Handgranaten Geweergranaten	6 4 6 9	Mortiergranaten Granaten Handgranaten Geweergranaten	Onbekend	Geen
	19742832	Markt 63	4-11-1974	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 15 cm met schokbuis (OH)	Niet verschoten	Geen
	19790048	V&D - Winkelcentrum	23-1-1979	-	-	-	-	Was een IED melding
	19780664	Vugtherstraat 30	29-3-1978	Ontstekingsinrichtingen KKM	2 7	Slagpijpjes Nr.1 (non-elektriek) (NL) KKM diversen	Onbekend	Geen
	19950945	Vugthenstraat 202	5-5-1995	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 5.5 inch met restant ontsteker (UK)	Onbekend	Geen
	19812249	Vugtherstraat 305 451 C10	24-7-1981	-	-	-	-	X-ray foto's gemaakt
	20021174	Vugterstraat	25-7-2002	Geschutmunitie	1	Lichaam van 25 pdr (eeg met restant ontsteker	Verschoten	
	19773545	V&D	25-10-1977	-	-	-	-	Mora niet aanwezig in EOD archief
	2019.1667.001	Westwal	25-7-2019	Handgranaten	1	Scherfhandgranaat; No36 Mils met beugel	Onbekend	
	19962449	Stadskantoor Wolvenhoek	27-11-1996	-	-	-	-	Mora niet aanwezig in EOD archief
	19800785	Stationshal	22-3-1980	-	-	-	-	Mora niet aanwezig in EOD archief
	20011791	Torenstraat 7	31-10-2001	KKM Geschutmunitie	2 2 1	KKM huis Brisantgranaat kartets 7 veld met restant tsb Nr. 5 Rookgranaat; 25 pdr leeg met restant tsb Nr. 221 (UK)	Verschoten	Geen
	20002405	Walpoort 3	30-12-2000	Geschutmunitie	1	Brisantgranaatpatroon; 17 pdr met restant SB No 244 (UK)		Geen
20030779	Nabij Willemsplein.		-	-	-	-	Geen	

Buurt	MORA/JO-nummer	Ligplaats	Datum	Hoofdsort OO	Aantal	OO	Verschijningsvorm	Bijzonderheden
	20061180	Willemsplein 2	24-7-2006	Geschutmunitie	1	Rookgranaat; 25 pdr (UK)	Verschoten	Geen
Binnenstad noord	19781566	Noordwal	31-5-1978	Handgranaten	1	Handgranaat (OH)	Onbekend	Geen
	20182525	Noordwal thv nr 27	13-12-2018	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat; 8,8 cm met restant mechanische tijdschokbuis doppZ S30/60 (D)	Verschoten	Geen
	2019.0349.001	Muntelwal / noordwal	13-2-2019	Geschutmunitie	1	Antitankbrisantgranaat; piat, met restant ontsteker	Verschoten	Geen
	2019.0349.001	Muntelwal / noordwal	13-2-2019	KKM	30	KKM	Onbekend	Geen
	19742884	Zuid-Willemsvaart t.h.v. 't Kruithuis	11-11-1974	Geschutmunitie	1	Springrookgranaat fosfor van 4.2 inch mortier (UK)	Onbekend	Geen
	19972667	v. Berkelstraat	18-12-1997	Geschutmunitie	1	Rookgranaat van 25 pdr met restant tijdschokbuis No.221 (UK)	Onbekend	Geen
Binnenstad oost	20020454	Hinthamerstraat 214.	8-4-2002	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat; 15 cm (OH)	Verschoten	Geen
				Ontstekingsinrichtingen	1	Schokbuis No 16 (Dim Doc)		
	19751204	Paleis van Justitie	20-5-1975	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 17 pdr met schokbuis (UK)	Onbekend	Geen
	19952513	Paleis v. Justitie	13-11-1995	Geschutmunitie	1	Rookgranaat van 25 pdr met restant tijdbuis No.221 (UK)	Onbekend	Geen
	19833983	Paleis van Justitie	8-12-1983	-	-	-	-	Mora niet aanwezig in EOD archief
	19992325	Peperstraat 6	23-12-1999	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 3 inch mortier met restant schokbuis No.152/162 (UK)	Onbekend	Geen
20061983	Kruising Zuidwal Pettelaarseweg	20-12-2006	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat; 81 mm mortier (zonder ontsteker)	Niet verschoten	Geen	
Vugterpoort	19731441	Kmar Vugterweg 49	25-6-1973	KKM	187	KKM (diversen)	Onbekend	Geen
	19820049	Vuchterweg49	12-1-1982	KKM	200	KKM diversen	Onbekend	Geen
	19840228	Vugterweg	1-2-1984	-	-	Geen OO	-	-
	20121051001	Vugterweg 67	28-6-2012	Geschutmunitie	1	Staatstuk; 4.2 inch mortiergranaat (UK)	Verschoten	Geen
	20070723	Willem van Oranjelaan 23	1-5-2007	-	1	Geen OO	-	Geen
Het Zand	19763589	Station NS	23-10-1976	-	-	-	-	Mora niet aanwezig in EOD archief
	19990801	Luijbenstraat 34	6-5-1999	Geschutmunitie	1	Rookgranaat van 2 inch mortier (UK)	Onbekend	Geen

Buurt	MORA/JO-nummer	Ligplaats	Datum	Hoofdsort OO	Aantal	OO	Verschijningsvorm	Bijzonderheden
	19972186	Zijkant station	16-10-1997	-	-	Geen OO	-	Geen
	19972478	Brugstraat 31	20-11-1997	Handgranaten	1	Oefen scherfhandgranaat nr 6C1 zonder kurk met ontsteker nr 19/9 (NL)	Onbekend	Geen
	19952739	NS station	22-12-1995	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 3 inch mortier met restant schokbuis No.152/162 (UK)	Onbekend	Geen
	19971251	Stationsweg	3-6-1997	Geschutmunitie	1	Rookgranaat van 25 pdr met restant tijdschokbuis No.221 (UK)	Onbekend	Geen
	19922485	Koningsweg 52	4-11-1992	Handgranaten	2	Scherfhandgranaat (OH)	Onbekend	Geen
	19883056	Stationsplein 4	17-10-1988	Granaatwerper	1	Eihandgranaat (D) Pantserinfanterieanti-tankschot (PIAT) (UK)	Onbekend	Geen

De Grote Wielen

Buurt	MORA/JO-nummer	Ligplaats	Datum	Hoofdsort OO	Aantal	OO	Verschijningsvorm	Bijzonderheden
Vlietduik	20081528	Rosmalensedijk, loopt over in Vlietdijk.	21-10-2008	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 5 cm mortier met schokbuis WGRZ38 (D)	Onbekend	Geen
Overig landelijk gebied	19881158	Lunerkampweg 1	26-4-1988	Geschutmunitie	1	Rookgranaat van 25 pdr met ontsteker (UK)	Verschoten	Geen
					1	lichaam lichtgranaat van 2 inch mortier (UK)		

Empel

Buurt	MORA/JO-nummer	Ligplaats	Datum	Hoofdsort OO	Aantal	OO	Verschijningsvorm	Bijzonderheden
	19823119	Empelse bos	20-9-1982	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 25 pdr met schokbuis No.231 (UK)	Verschoten	Geen
Kom Empel	20021641	Deken Popenstraat 25	11-10-2002	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 75 mm met schokbuis M48-serie (US)	Niet verschoten	Geen
	20031122	Proosdijkstraat	12-7-2003	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 8 cm mortier met restant schokbuis (D)	Verschoten	Geen
	19780057	Zouavenstraat 5	6-1-1978	Geschutmunitie	1	Rookgranaat van 105 mm (skoda) met afgebroken ontsteker (D)	Onbekend	Geen
					1	Oefenbrisantgranaat van 20 mm (US)		
					1	Brisantgranaat van 35 mm (US)		
	19882792	Slotsestraat 18	19-9-1988	Ontstekingsinrichtingen	1	Schokbuis No.117 (UK)	Onbekend	Geen
Maasakker	20070469	Bouwterrein aan de Spanjaardwaard	30-3-2007	-	-	Geen OO	-	Geen
	19792430	Doornkampsteeg 2	1-9-1979	Handgranaten	2	Scherfhandgranaat No.36M (Mills 36) (UK)	Onbekend	Geen
	19901088	Doornkampsteeg	25-4-1990	KKM; geschutmunitie	4	KKM diversen		Geen
					2	Lichtgranaat van 2 inch mortier (UK)		

Buurt	MORA/JO-nummer	Ligplaats	Datum	Hoofdsoort OO	Aantal	OO	Verschijningsvorm	Bijzonderheden
Empel Meerwijk	19720533	Engels gat	20-3-1972	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 10,5 cm (D)	Onbekend	Geen
	19751608	Vuilverbrandingsoven	25-6-1975	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 2 inch mortier met schokbuis (UK)	Onbekend	Geen
	19760489	Empel	6-3-1976	Handgranaten	1	Scherfhandgranaat No.36M (Mills 36) met ingedrongen slagpin (UK)	Verschoten	Geen
	19772714	tegenover oefenterrein in de Dieze	11-8-1977	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 3 inch mortier met schokbuis (UK)	Verschoten	Geen
	19781741	Zandafraving	19-6-1978	Geschutmunitie	1	Pantsergranaat van 17 pdr (UK)	Verschoten	Geen
	19832989	Empel	21-9-1983	Geschutmunitie	1	Lichtgranaat van 2 inch mortier (UK)	Verschoten	Geen
	19972599	Meerwijklaan, Empel	9-12-1997	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 3 inch mortier met restant schokbuis No.152/162 (UK)	Onbekend	Geen
	19822688	Empelseschans	16-8-1982	Geschutmunitie	1	Rookgranaat van 25 pdr (UK)	Verschoten	Geen
De Koornwaard	2020201001	Empersedijk	CONV	Handgranaten	1	Scherfhandgranaat; No36 (geworpen)	Verschoten	Geen
	2020201501	Empersedijk	CONV	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat; 8 cm mortier met restant schokbuis WRGZ 34/38	Verschoten	Geen
	19950551	Koornwaard	3-4-1995	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 10,5 cm met schokbuis (D)	Onbekend	Geen
	19790783	Camping Blauwe Sluis	14-4-1979	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 3 inch mortier met schokbuis No. 162(UK)	Onbekend	Geen
	19800090	Baggerschuit in jachthaven	11-1-1980	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 3 inch mortier met schokbuis (UK)	Onbekend	Geen
	19813235	Krommehoek 6	17-10-1981	-	-	Geen OO	-	Geen
	19790600	Rosmalensedijk 1	6-4-1979	-	-	Geen OO aangetroffen	-	Geen
	20131837001	Rosmalensedijk	18-10-2013	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat; 25 pdr met schokbuis No 119 (UK)	Verschoten	Geen
Empel oost	20201858000	Balkbrug-Oost/Mammoet Rosmalen	CONV	-	-	-	-	Geen
	20182450	Empelseweg 5	29-11-2018	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat; 20mm met restant ontsteker (UK)	Verschoten	Geen
	19740958	Empelseweg 22a	9-4-1974	Submunitie; Geschutmunitie; Geweergranaten	1 1 1	Oefenprojectiel van 20 mm subkaliber 3,5 inch raket (NL) Brisantgranaat van 25 pdr (UK) Pistoolgranaat	Onbekend	Geen

Engelen

Buurt	MORA/JO-nummer	Ligplaats	Datum	Hoofdsoort OO	Aantal	OO	Verschijningsvorm	Bijzonderheden
Bokhoven	19711386	Tegenover Engelbertstraat 1	1-7-1971	Geschutmunitie	1	Mortiergranaat 10 cm (D)	Onbekend	Geen
	19772141	Driekoningenplein 2	24-6-1977	Geschutmunitie	1	Staatstuk van 8 cm mortiergranaat (D)	Onbekend	Geen
	19742452	Driekoningenplein 4	13-9-1974	Geschutmunitie	1	Lichtgranaat 25 pdr (UK)	Verschoten	Geen
	19770501	Driekoningenplein 6	4-3-1977	-	-	-	-	Melding is vervallen
	19782964	Gravin Helmastraat 2	23-10-1978	Handgranaten	1	Scherfhandgranaat No.36M (Mills 36) zonder slagpijpe (UK)	Onbekend	Geen
	20020889	Gravin Helena straat Brokhoven	7-6-2002	KKM	200	KKM diversen	Onbekend	Geen
	20020947	Gravin Helenastraat 28	18-6-2002	KKM	247	KKM diversen	Onbekend	Geen
	19800962	Helenastraat 9	3-4-1980	Handgranaten; KKM	1 25	Scherfhandgranaat No.36M (Mills 36) met beugel (UK); KKM diversen	Onbekend	Geen
	19812906	Hekkendam	22-9-1981	Geschutmunitie	1	brisantgranaat van 8 cm mortier met schokbuis (D)	Onbekend	Geen
	19991864	Baron van der Aaweg	7-10-1999	Geschutmunitie	1	Pantsergranaat van 6 pdr zonder lichtspoor (UK)	Onbekend	Geen
	20020324	Baron van der Aaweg	20-3-2002	Geschutmunitie	1	Pantsergranaat dubbele kap van 17 pdr (UK)	Verschoten	Geen
	20021363	Haarsteegseweg 4	3-9-2002	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 10,5 cm met restant schokbuis AZ2 (D)	Verschoten	Geen
	19861940	Bokhovensemaasdijk 15	16-6-1986	KKM	6	KKM diversen	Onbekend	Geen
	20021517	Bokhovensemaasdijk 15	23-9-2002	Geschutmunitie	1	Rookgranaat van 25 pdr met tijdschokbuis No 221 (UK)	Verschoten	Geen
	19930929	Haagsteegseweg	27-4-1993	-	-	Geen OO	-	Geen
	19712367	Maasdijk 1	1-11-1971	Geschutmunitie	1	Mortiergranaat	Onbekend	Geen
	19720121	Oppershof 5	21-1-1972	Geschutmunitie	1	Nevelgranaat	Onbekend	Geen
	19962087	Sint Corneliusweg 32	5-10-1996	Geschutmunitie	1	Rookgranaat van 2 inch mortier (UK)	Onbekend	Geen
	19910414	Polder Bokhoven	11-3-1991	Geschutmunitie	1	Rookgranaat van 25 pdr (UK)	Onbekend	Geen
	19940875	Oude Veerstoep	2-5-1994	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 25 pdr met schokbuis No.117 (UK)	Onbekend	Geen
19961751	Baron van der Aaweg	22-8-1996	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 17 pdr met schokbuis No.257 (UK)	Onbekend	Geen	

Buurt	MORA/JO-nummer	Ligplaats	Datum	Hoofdsoort OO	Aantal	OO	Verschijningsvorm	Bijzonderheden
	20060462	De Baron v/d Aaweg 1	8-4-2006	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat; 8 cm mortier met Wgr. Z. 34/38	Verschoten	Geen
	20070327	St Corneliusweg 8a	9-3-2007	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat; 10,5 cm (met restant ontsteker)	Onbekend	Geen
	20171337	veerweg (aan de Waal)	30-07-17	Geschutmunitie	1	Lichtgranaat; 25 pdr met tijdschokbuis 221 serie	Verschoten	Geen
Kom Engelen	19720055	Graaf van Solmweg 83	8-1-1972	Geschutmunitie	15	Mortiergranaten	Onbekend	Geen
	19782500	Schutsluis	11-9-1978	Geschutmunitie	6	Brisantgranaten van 3 inch mortier met schokbuis No.152 (UK)	Onbekend	Geen
	19812550	Graaf van Solmsweg	22-8-1981	Geschutmunitie	1	Rookgranaat van 25 pdr (UK)	Verschoten	Geen
	19712538	Graaf van Solmsweg	24-9-1974	Geschutmunitie	1	Granaat	Onbekend	Geen
	19731911	Graaf van Solmsweg	20-8-1973	Geschutmunitie	4	Brisant pantsergranaat patroon van 7,62 cm (D)	Onbekend	Geen
	19773919	Graaf van Solmsweg	11-12-1977	Geschutmunitie	2	Brisantgranaat van 3 inch mortier met schokbuis (UK)	Niet verschoten	Geen
	19792972	Graaf van Solmsweg	16-10-1979	-	-	Geen OO	-	Geen
	19843848	Graaf van Solmsweg	1-12-1984	KKM	1000	KKM diversen	Onbekend	Geen
	19912640	Graaf van Solmsweg	12-11-1991	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 5.5 inch met schokbuis No.117 (UK)	Onbekend	Geen
	19980030	Graaf van Solmsweg	7-1-1998	Geschutmunitie	1	Rookgranaat van 25 pdr met restant tijdschokbuis No.221 (UK)	Onbekend	Geen
	19980103	Graaf van Solmsweg	22-1-1998	Geschutmunitie	1	Rookgranaat van 25 pdr met restant tijdschokbuis No.221 (UK)	Onbekend	Geen
	20130059 001	Graaf van Solmsweg	2-1-2013	Handgranaten	1	Scherfhandgranaat; M75	Onbekend	Geen
	20130059 002	Graaf van Solmsweg	2-1-2013	Handgranaten	1	Scherfhandgranaat; M52	Onbekend	Geen
	19911048	Graaf van Solmsweg 1	2-5-1991	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 3 inch mortier met schokbuis No.152/162 (UK)	Onbekend	Geen
	19782248	Graaf van Solmsweg 50	17-8-1978	Geschutmunitie	1	Rookgranaat van 2 inch mortier (UK)	Onbekend	Geen
	19902966	Graaf v. Solmsweg 77, Engelen	27-10-1990	KKM	200	KKM diversen	Onbekend	Geen
	19763798	G van Sollenzweg 77	9-11-1976	-	-	-	-	MORA niet aanwezig in EOD archief
	19720055	Graaf van Solmweg 83	8-1-1972	Geschutmunitie	15	mortiergranaten	Onbekend	Geen
	19882395	Graaf van Solmsweg 97	12-8-1988	Geschutmunitie	1	Rookgranaat van 25 pdr (UK)	Onbekend	Geen

Buurt	MORA/JO-nummer	Ligplaats	Datum	Hoofdsoort OO	Aantal	OO	Verschijningsvorm	Bijzonderheden	
	20182336	Graaf van Solmsweg 103	14-11-2018	Handgranaten	1	Handgranaatontsteker; Nr. 12	Onbekend	Geen	
	19912083	Kraanvogellaan	13-9-1991	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 3 inch mortier met schokbuis (UK)	Onbekend	Geen	
	19831225	Schoolstraat 12b	30-4-1983	Handgranaten	1	Scherfhandgranaat No.36M (Mills 36) met beugel (UK)	Onbekend	Geen	
	19870301	Dorpstraat 29	22-2-1987	Geschutmunitie	1	Rookgranaat van 25 pdr met restant tijdontsteker (UK)	Verschoten	Geen	
	19981536	Hennenweide	25-7-1998	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 3 inch mortier met restant ontsteker (UK)	Onbekend	Geen	
	19991707	Henneweide	19-9-1999	Geschutmunitie	1	Rookgranaat van 25 pdr met restant ontsteker (UK)	Verschoten	Geen	
	20000202	Haverlij	8-2-2000	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 75 mm met restant schokbuis (Fr)(US)	Verschoten	Geen	
	20020777	Verlengde van Haverlij	21-5-2002	Geschutmunitie	1	Brisant pantsergranaat van 75 mm met bodembuis M66 (US)	Verschoten	Geen	
	20161319 001	Dorpsstraat 23	9-8-2016	KKM	1	Huls; KKM	Onbekend	Geen	
	20161319 002	Dorpsstraat 23	9-8-2016	Geschutmunitie	1	Rookpot; Rookgranaat van 25 pdr (UK)	Onbekend	Geen	
	19882440	Kerkhof	16-8-1988	Geschutmunitie	1	Rookgranaat van 25 pdr (UK)	Onbekend	Geen	
Engelermeer	19792814	Engelenmeer	4-10-1979	-	-	Geen OO aangetroffen	-	Geen	
	19760245	Englermeer	9-2-1976	Geschutmunitie	1	Rookgranaat van 25 pdr (leeg) (UK)	Verschoten	Geen	
	19760334	Englermeer	20-2-1976	Geschutmunitie	1	Rookgranaat van 25 pdr (leeg) (UK)	Verschoten	Geen	
	19810937	Langekamp Engelen	11-4-1981	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 3 inch mortier met schokbuis No. 152/162 (UK)	Onbekend	Geen	
	19992202	Langekamp/wijk Engelen	29-11-1999	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 76 mm met restant schokbuis (US)	Onbekend	Geen	
Henriëttewaard	19711989	Fortgracht Crèvecoeur	Fort	17-9-1971	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 25 pdr (UK)	Onbekend	Geen
	19712380	Crèvecoeur		2-11-1971	KKM	250	KKM (KKM) diversen	Verschoten	Geen
	19720533	Engelse gat		20-3-1972	Vuurwerken	78	Brisantgranaat van 10,5 cm (D)	Onbekend	Geen
	19772357	Engelse Gat		14-7-1977	-	-	Geen OO aangetroffen	-	Geen
	19901596	Oefenterrein 'Gat'	'Engelse	13-6-1990	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 8 cm mortier met schokbuis (D)	Onbekend	Geen

Buurt	MORA/JO-nummer	Ligplaats	Datum	Hoofdsoort OO	Aantal	OO	Verschijningsvorm	Bijzonderheden
	19731211	Fort Crèvecoeur	24-5-1973	Afwerpmunitie; Onderwatermunitie	2 2 1 1	Bom 1.000lbs MC zonder ontsteker (UK) Bom 500lbs MC zonder ontsteker (UK) Bom 500lbs SAP zonder ontsteker (UK); Torpedo "staalgietterij Helmond" (OH)	Verschoten	Geen
	19780589	Fort Crèvecoeur	20-3-1978	Geschutmunitie	1	Brisantgranaatpatroon van 75 mm zonder ontsteker (US)	Onbekend	Geen
	19791150	Fort Crèvecoeur	8-5-1979	KKM	43	KKM diversen	Onbekend	Geen
	19813567	Fortgracht Crèvecoeur	19-11-1981	Geschutmunitie; Mijnen	1 1	Rookgranaat Antitankmijn	Onbekend	Geen
	19861674	Crèvecoeur	29-5-1986	Geschutmunitie; KKM	1 1 44	Brisantgranaat van 3 inch mortier (UK) Springrookgranaat fosfor van 3 inch mortier (UK) KKM diversen	Onbekend	Geen
	2019.1860.001	Crèvecoeur 3	22-8-2019	Geschutmunitie	1	Staatstuk 3 inch mortier (UK)	Verschoten	Geen
	19731575	Gemaalweg bij graafwerkzaamheden opgebaggerd	16-7-1973	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 25 pdr (UK)	Onbekend	Geen
	19740147	Henriëttewaard 1	21-1-1974	Geschutmunitie	1	Oefenbrisantgranaat van 7,5 cm (D)	Onbekend	Geen
	2019.0995.001	Henriëttewaard 5	29-4-2019	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat; 3 inch mortier met restant schokbuis No 152 zonder staatstuk	Verschoten	Geen
	19823481	Henriëttewaard	20-10-1982	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 8 cm mortier met ontsteker (D)	Onbekend	Geen
	20152163.001	Henriëttewaard	20-12-2015	Geschutmunitie	1	Schokbuis; AZ Haubitzunder 14, gewapend	Gewapend	Geen
	20152163	Henriëttewaard	20-12-15	Geschutmunitie	1	Schokbuis; AZ Haubitzunder 14, gewapend	Gewapend	Geen
	20121850.001	Henriëttewaard	24-11-2012	Geschutmunitie	1	Brisant pantsergranaat; 75 mm met bodembuis M66A1	Verschoten	Geen
	20121850.002	Henriëttewaard	24-11-2012	Geschutmunitie	1	Restant; Schokbuis M48	Onbekend	Geen
	20011019	Gemaalweg 3	1-7-2001	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat; 25 pdr met SB No 117 Mk IV (UK)	Verschoten	Geen
	20151990.001	Maasoeverpad	15-11-2015	Geschutmunitie	1	Schokbuis; No 117 (UK)	Onbekend	Geen
	20151990.002	Maasoeverpad	15-11-2015	Geschutmunitie	1	Schokbuis; restant	Onbekend	Geen
	19782539	Sluiskom Engelen	14-9-1978	-	-	-	-	MORA niet aanwezig in EOD archief
	19790129	Sluiskom Engelen	19-2-1979	Geschutmunitie	24	Brisantgranaat van 3 inch mortier met schokbuis (UK)	Onbekend	
	19990875	Treurenburg 3/dependance GOC	17-5-1999	-	-	-	-	MORA vervallen

Buurt	MORA/JO-nummer	Ligplaats	Datum	Hoofdsoort OO	Aantal	OO	Verschijningsvorm	Bijzonderheden
	20040372	Treurenburg nabij voormalig kazerneterrein	27-3-2004	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat; 3 inch mortier met restant schokbuis No 151/161	Onbekend	Geen
	20040787	Treurenburg	26-5-2004	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat; 3 inch mortier met restant schokbuis No 152/162	Verschoten	Geen
	20040873	Treurenburg	10-6-2004	Geschutmunitie	2	Springrookgranaat; 3 inch mortier met schokbuis No 152/162 (UK)	Onbekend	Geen
De Haverleij	19970636	Leunweg	2-4-1997	-	-	Geen OO	-	Geen
	19893791	Leunweg	29-11-1989	Geschutmunitie	1	Rookgranaat van 25 pdr (UK)	Onbekend	Geen
	19880873	Leunweg 22	11-4-1988	Geschutmunitie	1	Staatstuk van 2 inch mortiergranaat (UK)	Onbekend	Geen
	19891383	Leunweg	9-5-1989	Geschutmunitie	1	Pantsergranaat van 6 pdr (UK)	Onbekend	Geen
	19891862	Havelij	15-6-1989	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 3 inch mortier zonder ontsteker (UK)	Onbekend	Geen
De Vutter	19831970	Industrierrein Vutter"	"de 30-6-1983	-	-	Geen OO	-	Geen
	19990497	wapenkuis, beverspijken 1	De 1-4-1999	-	-	Geen OO	-	Geen
	19960317	De (Fabrieksterrein)	Futter 5-3-1996	Geweergrenaten	1	Traangasgeweergranaat M6	Onbekend	Geen

Graafsepoort

Buurt	MORA/JO-nummer	Ligplaats	Datum	Hoofdsoort OO	Aantal	OO	Verschijningsvorm	Bijzonderheden
Aawijk noord	19720379	Broekhovenlaan	3-3-1972	Geschutmunitie; Geweergrenaten	1 35	Mortiergranaat Geweergrenaten	Onbekend	Geen
Hintham noord	19782100	Wilhelminastraat nr81	thv 2-8-1978	Geschutmunitie	2	Brisantgranaat van 25 pdr met schokbuis No.119 (UK)	Niet verschoten	Geen
	19781659	Wilhelminastraat 103	10-6-1978	Ontstekingsinrichtingen; KKM	1 83	Schokbuis No.119 (UK) KKM diversen	Onbekend	Geen
	19990161	Wilhelminastraat	31-1-1999	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 10,5 cm met schokbuis AZ23 (D)	Niet verschoten	Geen
	19821537	Volkstuintje Wilhelminastraat	a/d 5-5-1982	Ontstekingsinrichtingen	1	Schokbuis No.119 (UK)	Onbekend	Geen
Hintham zuid	20031167	Hintham 61	21-7-2003	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 10,5 cm met schokbuis AZ23 (D)	Niet verschoten	Geen
	19711058	Graafsebaan 133	17-5-1971	Geschutmunitie	1	Granaat 30 cm lang	Onbekend	Geen
	19950315	Jasmijnstraat 38	2-3-1995	KKM	14	KKM diversen	Onbekend	Geen

Buurt	MORA/JO-nummer	Ligplaats	Datum	Hoofdsoort OO	Aantal	OO	Verschijningsvorm	Bijzonderheden
	19721930	Veedijk 1	23-8-1972	KKM; Handgranaten; landmijnen	70 kg 1 2 6	KKM diversen Handgranaat Handgranaten fosfor Antitankmijn No.75 (UK)	Onbekend	Geen
	2010153200 1	Vincent van Goghlaan	20-10- 2010	-	-	Brisantgranaat; 122 mm (FEW) met schokbuis AZ 23-28 Presstoff	Verschoten	Geen
Hinthamerpoort	20071131	Lagelandstraat 33	11-7-2007	handgranaten	1	Scherfhandgranaat; Mk. 36 (Mills)	-	Geen
	2016188500 1	Lariksplein	7-11-2016	Afwerpmunitie	1	Bom, brisant; 1000 lbs MC met staart pistool No 30 (niet gewapend)	Niet verschoten	Geen
	20070874	Graafseweg 3	24-5-2007	Onderwatermunitie	1	Vermoedelijk torpedo (aan het einde zitten 2 roervinnen)	6,20 meter lang 60 a 70 cm in doorsnede	Geen
	19761614	Kennedybrug (Merwedelaan Lagelandstraat)	31-5-1976	-	-	-	-	Mora niet aanwezig in EOD archief
	19842714	Veldwijkstraat	16-8-1984	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 4,2 inch mortier met schokbuis no 152/162 (UK)	Niet verschoten	Geen
Graafsebuurt noord	2013042200 1	Goudenregenstraat 19	21-3-2013	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat; 5.5 inch met restant ontsteker (UK)	Verschoten	Geen
	19970419	Pieterbreugelstraat	11-3-1997	Geschutmunitie	1	Huls van 25 pdr (UK)	Onbekend	Geen
	19932387	Lucas van Leidenstraat 5	29-10- 1993	-	-	Geen OO	-	Geen
	19852151	Graafseweg 239e	8-7-1985	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 25 pdr met schokbuis (UK)	Onbekend	Geen
	20050199	a/d Victorialaan in gemeentetuin bij bord parkeerplaats P6	24-2-2005	Ontstekingsinrichtingen	1	Schokbuis No 117	Niet verschoten	Geen
	19971952	Graafseweg 294	12-9-1997	-	-	-	Niet in bezit bij EODD	Geen
Graafsebuurt Zuid	19732089	Hoek Esdoornstraat/Cederstraat	6-9-1973	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat 25 pdr met schokbuis (UK)	Onbekend	Geen

Maaspoort

Buurt	MORA/JO-nummer	Ligplaats	Datum	Hoofdsoort OO	Aantal	OO	Verschijningsvorm	Bijzonderheden
Oud Empel	20182530	Empesedijk 1	14-12-2018	KKM	5	KKM	Onbekend	Geen
	19920647	Empesedijk 2	24-3-1992	Geschutmunitie	1	Staatstuk van 4.2 inch mortiergranaat (UK)	Onbekend	Geen
	19892775	Empesedijk 3	10-9-1989	Handgranaten	1	Scherfhandgranaat No.36M (Mills 36) (UK)	Onbekend	Geen

Buurt	MORA/JO-nummer	Ligplaats	Datum	Hoofdsoort OO	Aantal	OO	Verschijningsvorm	Bijzonderheden
	19880629	Empersedijk 9	19-3-1988	Geschutmunitie	1	Lichtgranaat van 2 inch mortier (UK)	Onbekend	Geen
	19830626	Empersedijk 15	14-3-1983	Geschutmunitie	1	Rookgranaat van 25 pdr met restant ontsteker (UK)	Verschoten	Geen
	19841666	Empersedijk 17	12-5-1984	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 25 pdr met schokbuis No.117 (UK)	Verschoten	Geen
	19731682	Empersedijk 20	27-7-1973	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 25 pdr (UK)	Onbekend	Geen
	19803257	Empersedijk 24	13-10-1980	handgranaten	1	Scherfhandgranaat No.36M (Mills 36) (UK)	Onbekend	Geen
	19823463	Empersedijk	18-10-1982	-	-	Geen OO aangetroffen	-	Geen
	19853428	Empersedijk	29-10-1985	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 25 pdr met schokbuis No.117 (UK)	Verschoten	Geen
	19950600	Empersedijk	6-4-1995	-	-	-	-	Dubbele melding 950552
	19950921	Empersedijk	3-5-1995	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 8 cm mortier met ontsteker (D)	Onbekend	Geen
	19960800	Empersedijk	24-4-1996	Geschutmunitie KKM	1	Lichtgranaat van 2 inch mortier (UK)	Onbekend	Geen
	20030685	Empersedijk	20-4-2003	-	-	Geen OO	-	Geen
	19962159	Empersedijk	13-10-1996	Geschutmunitie	1	Lichtgranaat van 2 inch mortier (UK)	Onbekend	Geen
	20091832	Hoek Empersedijk Wasstraat van /	6-12-2009	Geschutmunitie	1	Rookgranaat; 25 pdr (met ontsteker no 221-ser)	Verschoten	Geen
	20182530	Empersedijk 1	14-12-2018	KKM	5	KKM		Geen
	20182530	Empersedijk 1	14-12-2018	Geschutmunitie	1	Pantserbrandgranaat; 2 cm (D)	Verschoten	Geen
	20091832	Hoek Empersedijk Wasstraat van /	6-12-2009	Geschutmunitie	1	Rookgranaat; 25 pdr (met ontsteker no 221-ser)	Verschoten	Geen
	20170696001	Maasboulevard	19-4-2017	Geschutmunitie	1	Antitankbrisantgranaat; Panzerfaust, 60/100 zonder ontsteker (D)	Verschoten	Geen
	19750352	Ortenseweg bij Hedelse brug	21-2-1975	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 155 mm met ontsteker (US)	Onbekend	Geen
	19812385	't Wiel aan Empelse Maasdijk	5-8-1981	Handgranaten	8	Steehandgranaat (D)	Onbekend	Geen
	19911433	Prikkolder	11-6-1991	Geschutmunitie	2	Brisantgranaat van 3 inch mortier met schokbuis (UK)	Onbekend	Geen
					1	Brisantgranaat van 76 mm (US)		

Buurt	MORA/JO-nummer	Ligplaats	Datum	Hoofdsoort OO	Aantal	OO	Verschijningsvorm	Bijzonderheden
	19901809	Dijk bij Empel, Alverwiel	5-7-1990	-		Geen OO	-	Geen
	19860205	Brug Hedel (a/d maas)	4-2-1986	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 25 pdr met schokbuis (UK)	Onbekend	Geen
Lokeren	19820277	Buurtschappenlaan 52	12-2-1982	Handgranaten	1	Scherfhandgranaat No.36M (Mills 36) (UK)	Onbekend	Geen
	19911070	Bijsteren 24	6-5-1991	-	-	-	-	MORA niet in EOD archief
Maasdal	20170773001	Nederkwartier 35	30-4-2017	Geschutmunitie	1	Rookgranaat; 25 pdr met tijdschokbuis No 221B	Verschoten	Geen
	19971261	Overkwartier	4-6-1997	Afwerpmunitie	1	Oefenbom No1-Mkl	Onbekend	Geen
De Italiaanse buurt	19821979	Maaspoort, bouwterrein eendekooi	7-6-1982	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 155 mm met ontsteker (US)	Onbekend	Geen
	19822038	Maaspoort, bouwterrein eendekooi	10-7-1982	Geschutmunitie	1	Rookgranaat van 25 pdr met tijdschokbuis No.221-serie (UK)	Verschoten	Geen
	19890103	Maaspoort Bolognakade	12-1-1989	Geschutmunitie	1	Rookgranaat van 25 pdr (UK)	Onbekend	Geen
Het Zilverpark	19823032	Sluisweg	14-9-1982	Geschutmunitie	1	Rookgranaat van 25 pdr (UK)	Verschoten	Geen
	19981841	Meesterbierkenslaan 33	12-9-1998	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 3 inch mortier met restant schokbuis No.152/162 (UK)	Onbekend	Geen
	19930951	Aan de sluisweg	28-4-1993	Geschutmunitie	1	Rookgranaat van 25 pdr met tijdbuis (UK)	Onbekend	Geen
Maasakker	19950552	Kasteel Dreef, Empel	3-4-1995	Geschutmunitie	1	Lichtgranaat van 2 inch mortier (UK)	Onbekend	Geen
	19942587	Larenweg 100	1-12-1994	Geschutmunitie	1	Rookgranaat van 25 pdr (UK)	Onbekend	Geen
Empel oost	19941509	Mariënkroon 5	13-7-1994	Geschutmunitie; Handgranaten	1 1	Brisantgranaat van 7,5 cm met restant ontsteker (D) Scherfhandgranaat Pools model	Onbekend	Geen
Maasvallei	19912178	Hoek Lareweg - Zwartbroekweg	23-9-1991	Afwerpmunitie	1	Bom MC van 500 lb met staartpistool No.30 (UK)	Onbekend	Geen
	19893030	Zwartbroekweg, Maaspoort	27-9-1989	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 15 cm met schokbuis (OH)	Onbekend	Geen
	19873060	Larenweg 102	4-11-1987	Geschutmunitie	1	Pantsergranaat van 17 pdr (UK)	Verschoten	Geen
	19852660	Larenweg 102	26-8-1985	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 3 inch mortier met schokbuis (UK)	Onbekend	Geen
Abdijenbuurt	19883187	Terrein Wilhelmina (?)	30-10-1988	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 25 pdr met schokbuis (UK)	Onbekend	Geen

Buurt	MORA/JO-nummer	Ligplaats	Datum	Hoofdsoort OO	Aantal	OO	Verschijningsvorm	Bijzonderheden
	19932610	Postkantoor Burg. Godschalkstraat	8-12-1993	-	-	-	-	MORA niet in EOD archief
Maasstroam	19880496	Harmoniepolder 61	5-3-1988	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 15 cm met schokbuis (OH)	Onbekend	Geen
	20080029	Haskerland, Den Bos	5-1-2008	KKM; Geschutmunitie	400 3 1	KKM diversen Oefenbrisantgranaat; 20 mm Lichthandgranaat Mk1 (DimDoc)	Niet verschoten	Geen
Maasoever	20050699	Braspenninglaan 139	18-5-2005	Handgranaten	1	Scherfhandgranaat; Mk. 36 (Mills)	Onbekend	De vindplaats verder afgezocht en afgegraven, maar geen munitieartikelen aangetroffen.

Muntel / Vliert

Buurt	MORA/JO-nummer	Ligplaats	Datum	Hoofdsoort OO	Aantal	OO	Verschijningsvorm	Bijzonderheden
De Muntel	20111223	Citadellaan 33	1-8-2011	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat; 25 pdr met schokbuis No 117 (UK)	Verschoten	Geen
	19801474	Citadelkazerne	6-5-1980	Handgranaten	1	Scherfhandgranaat No.36M (Mills 36) (UK)	Onbekend	Geen
	2019.0417.001	Pelssingel 11	22-2-2019	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat; 3 inch mortier, met restant schokbuis No 152/162 zonder staartstuk	Verschoten	Geen
	19712030	Tuin van de tuinbouwschool, Pelssingel, Muntelbolwerk	22-9-1971	Geschutmunitie	1	Mortiergranaat	Onbekend	Geen
	19791623	Muntelbolwerk 6	17-6-1979	Handgranaten	1	Eihandgranaat 39 (D)	Onbekend	Geen
	19820159	Nemiusstraat (binnenplaats klooster)	30-1-1982	Handgranaten KKM	4 150	Eihandgranaat 39 (D) KKM diversen	Onbekend	Geen
	19950616	Langetuinstraat 9	7-4-1995	Geschutmunitie Raketten	1 1 1	Rookgranaat van 2 inch mortier (UK) Staatstuk van 3 inch mortiergranaat (UK) Staatstuk van 2 inch mortiergranaat (UK) Raketmotor van 3.5 inch raket	Onbekend	Geen
	20060702	Gelderse Dam	4-5-2006	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat; 8 cm mortier	Onbekend	Mortier lag 1 meter diep in het water, 1,5 meter uit de kant.
De Vliert	20081444	Prins Hendrikpark	5-10-2008	Handgranaten	1	Scherfhandgranaat No.36M (Mills 36) (UK)	Onbekend	Geen
	19751509	Hertenkamp in "Prins Hendrikpark"	16-6-1975	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 3 inch mortier met schokbuis (UK)	Onbekend	Geen
	19830803	Aartshertoglaan 377	26-3-1983	Geschutmunitie	1	Rookgranaat van 2 inch mortier (UK)	Onbekend	Geen

Buurt	MORA/JO-nummer	Ligplaats	Datum	Hoofdsoort OO	Aantal	OO	Verschijningsvorm	Bijzonderheden
	19951716	Grubbendonklaan	15-8-1995	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat 75 mm met schokbuis M48-serie (US)	Niet verschoten	Geen
	19770105	Ophoviuslaan 2	17-1-1977	-	-	Geen OO aangetroffen	-	Geen
	19811038	Rijkevorsel van Kessellaan	16-4-1981	KKM	50	KKM diversen	Onbekend	Geen
	19813111	Rijkevorsel v. Kessellaan / Ottenseweg	7-10-1981	Mijnen	1	Antipersoneel mortiermijn S35 met restant ontsteker (D)	Onbekend	Geen
	19941240	Van Rijkevorsel van Kessellaan	7-6-1994	-	-	Geen OO aangetroffen	-	-
	19872003	Van Rijkevorsel van Kessellaan	26-7-1987	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 75 mm met ontsteker (US)	Niet verschoten	Geen
	20100405	Van Rijkevorsel van Kessellaan, 's-Hertogenbosch	27-3-2010	Geschutmunitie	1	Brisant pantsergranaat; 7,5 cm (Duits) (niet verschoten, zonder ontsteker, zonder explosieve stof)	Niet verschoten	Geen
	20020888	Rijkevorsel van Kessellaan 32	7-6-2002	Geschutmunitie	1	Huls van 76 mm met ontstekingsdop en mag.	Onbekend	Geen
	19731368	Zwembad 'Ijzeren vrouw'	13-6-1973	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 4,2 inch mortier (UK)	Onbekend	Geen
	19803564	Zwembad ijzeren Vrouw	10-11-1980	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat 25 pdr met schokbuis No.119 (UK)	Niet verschoten	Geen
	19990870	Geraert ter Boschstraat 46	14-5-1999	Handgranaten KKM Vuurwerken	1 300 1	Scherfhandgranaat No.36M (Mills 36) (UK) KKM diversen Seinpatroon 26,5 mm (NL)	Onbekend	Geen
	19922016	Gemeentewerf Vogelplein / Vogelstraat	10-9-1992	Geschutmunitie	1	Springrookgranaat fosfor van 3 inch mortier met restant schokbuis No.152/162 (UK)	Onbekend	Geen
	19863144	Stadion de Vliert	22-9-1986	-	-	-	-	Niet aanwezig in EOD archief
Orthenpoort	19822149	Kogelbloemstraat (langs het spoor)	18-6-1982	-	-	Geen OO aangetroffen	-	Geen

Noord

Buurt	MORA/JO-nummer	Ligplaats	Datum	Hoofdsoort OO	Aantal	OO	Verschijningsvorm	Bijzonderheden
Wijk Noord	19731171	Directieket Plan Noord	21-5-1973	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 75 mm (US)	Onbekend	Geen
	19731220	Plan Noord, Zie b. en c.	25-5-1973	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 75 mm (US)	Onbekend	Geen
De Buitenpepers	19751429	6 Buitenpepers Gemeenteplantsoen	7-6-1975	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 75 mm met schokbuis M48 serie (US)	Niet verschoten	Geen
	19980868	6e Buitenpeper 132	30-4-1998	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 75 mm met restant schokbuis M48 serie (US)	Onbekend	Geen
	19941135	Buitenpepersdreef 102	26-5-1994	-	-	Geen OO	-	Geen

Buurt	MORA/JO-nummer	Ligplaats	Datum	Hoofdsoort OO	Aantal	OO	Verschijningsvorm	Bijzonderheden
	20080995	Buitenpersdreef	9-7-2008	Geschutmunitie	1	Scherfhandgranaat; Mk. 36 (Mills)	Verschoten	Geen
Orthen	19710322	Ketsheuvel, Fort Orthen	20-2-1971	Geschutmunitie	1	Brisantgranaatpatroon	Onbekend	Geen
	19710707	Ketsheuvel in gracht, bij oud Fort	12-4-1971	Geschutmunitie; Geweergranaten	4 10	Mortiergranaten Brisantgranaatpatronen Geweergranaten	Onbekend	Geen
	19710733	Fort Orthen, Gracht	14-4-1971	Geschutmunitie; Handgranaten; Geweergranaten	47 2 2	Mortiergranaten Rookmortiergranaten Brisantgranaten	Onbekend	Geen
				Vuurwerken; KKM	9 30 13 70 kg	Handgranaten Geweergranaten Seinpatronen KKM (diversen)		
	19760227	Fort Orthen	3-2-1976	Handgranaten	1	Hand-/geweergranaat	Onbekend	Geen
	19760233	Fort Orthen	4-2-1976	Handgranaten	1	Hand-/geweergranaat met schokbuis	Onbekend	Geen
	19760239	Fort Orthen	7-2-1976	Geschutmunitie; KKM	1 50	Brisantgranaat van 5 cm mortier met schokbuis (USSR) KKM (diversen)	Onbekend	Geen
	19761326	Kerkhof Orthen	8-5-1976	-	-	-	-	Mora niet aanwezig in EOD Archief
	19940062	Fort Orthenlaan	12-1-1994	Toebehoren van munitie; KKM; Afwerpmunitie	1 16 300 1	Magazijn gevuld met patronen Magazijnen leeg KKM diversen Bomstaart van 50 kg bom (D)	Onbekend	Geen
	19992236	Schans Wetering t.h.v. nr 59	7-12-1999	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 75 mm met schokbuis M48 serie (US)	Onbekend	Geen
19893322	De Herven 1	12-10-1989	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 25 pdr met restant ontsteker (UK)	Onbekend	Geen	
19823718	Herven 55	5-11-1982	Geschutmunitie	1	Springrookgranaat fosfor van 81 mm mortier met schokbuis M53 (US)	Onbekend	Geen	
De Herven	19710957	Herven 56	6-5-1971	Geschutmunitie	5	Brisant pantsergranaten	Onbekend	Geen
	19932651	Herven 69	15-12-1993	Geschutmunitie	1 2	Brisantgranaat van 15 cm met schokbuis (D) Restanten van 15 cm granaat (D)	Onbekend	Geen
	19763776	1e Hervendreef	7-11-1976	-	-	-	-	MORA niet aanwezig in EOD archief
	19800987	De Herven	6-4-1980	Raketten	1	Oefenanti-tankbrisantgranaatraket van 3,5 inch (NL)	Onbekend	
	19961448	Herven	10-7-1996	-	-	-	-	Dubbele melding 961430/001

Buurt	MORA/JO-nummer	Ligplaats	Datum	Hoofdsoort OO	Aantal	OO	Verschijningsvorm	Bijzonderheden
	20101517001	Hervensebaan	18-10-2010	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat; 17 pdr met schokbuis No 257	Niet verschoten	Geen
	19773784	Balkweg	18-11-1977	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 25 pdr zonder ontsteker (UK)	Onbekend	Geen
	20021069	Balkweg	9-7-2002	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat; 75 mm (US)	Niet verschoten	Geen
	20091795	De Balkweg	30-11-2009	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat 18 Pdr (UK) (DimDoc)	Verschoten	Geen
Bedrijventerr ein De Herven	19730794	Bruiskensingel	13-4-1973	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 12 cm (D)	Onbekend	Geen
	20181197	Bruistensingel	11-6-2018	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat; 25 pdr met schokbuis No 117	Verschoten	Geen
	19961745	Europalaan t.h.v. Perceel 16B	22-8-1996	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 8,8 cm met restant tijdbuis (D)	Onbekend	Geen
	19843833	Heinis	30-11-1984	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 15 cm met schokbuis (D)	Onbekend	Geen
	20000979	Heinis	18-5-2000	Geschutmunitie	1 1	Brisantgranaat van 5 cm (D) Brisantgranaat van 7,5 cm met schokbuis AZ23 (D)	Onbekend	Geen
De Hambaken	19803283	Hambakenweg	14-10-1980	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 7,5 cm met ontsteker (OH)	Onbekend	Geen
	19822918	Hambakenweg 18	6-9-1982	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 7,5 cm (D)	Onbekend	Geen
	19842353	Tiende Hambaken	10-7-1984	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 40 mm zonder ontsteker (US)	Onbekend	Geen
	20160276001	Tweede Hambaken 70	10-2-2016	KKM	67	KKM; diversen	Onbekend	Geen
	20160276002	Tweede Hambaken 70	10-2-2016	Handgranaten	1	Scherfhandgranaat; No 36 M	Onbekend	Geen
	20160276003	Tweede Hambaken 70	10-2-2016	-	1	Geen OO	-	Geen
	20161997001	Tweede Hambaken 70	29-11-2016	Geschutmunitie	1	Granaat; 50 mm mortier Model 1927 zonder ontsteker (Fr)	Onbekend	Geen
	20161997002	Tweede Hambaken 70	29-11-2016	KKM	100	KKM; diverse	Onbekend	Geen
	20161997003	Tweede Hambaken 70	29-11-2016	Handgranaten	1	Oefensteelhandgranaat; No 24 (D) (leeg)	Verschoten	Geen
	20161997004	Tweede Hambaken 70	29-11-2016	Geschutmunitie	1	Restant; Seinpatroon	Onbekend	Geen
	19843342	Wielsum/Handbakendreef	12-10-1984	Geschutmunitie	1	Lichtgranaat van 81 mm mortier (US)	Onbekend	Geen
	19990345	Diamant	14-3-1999	Handgranaten	1	Scherfhandgranaat No.36M (Mills 36) (UK)	Onbekend	Geen

Buurt	MORA/JO-nummer	Ligplaats	Datum	Hoofdsoort OO	Aantal	OO	Verschijningsvorm	Bijzonderheden
	19932510	De Jade 8	17-11-1993	-	-	-	-	Mora niet aanwezig in EOD archief
De Slagen	19731799	Op trottoir Joroen Bosch College	7-8-1973	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 10,5 cm met schokbuis (D)	-	Geen
	19791794	Sint Teunislaan - Rompertsebaan	2-7-1979	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 75 mm met schokbuis M-48 serie US)	Niet verschoten	Geen
Spookjes-buurt	19763006	Bokkelaren	15-9-1976	-	-	-	-	Mora niet aanwezig in EOD archief
De Rompert	19811652	Vijfde Morgen 8	1-6-1981	Handgranaten	1	Scherfhandgranaat No.36M (Mills 36) (UK)	Onbekend	Geen
	19901420	De Romperdreef	25-5-1990	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 10,5 cm met ontsteker (D)	Onbekend	Geen
	20041441	Derde morijendreef 5	3-10-2004	-	1	Geen OO	-	Geen
	19870982	Vierde Romperd 33	23-4-1987	-	-	Geen OO	-	Geen
	19962397	Sint Teunislaan	9-11-1996	-	-	-	-	Mora niet aanwezig in EOD archief
	19772080	De Rompert	21-6-1977	-	-	-	-	Mora niet aanwezig in EOD archief
De Donk	19823877	1e Haren 47	19-11-1982	-	-	Geen OO	-	Geen
	19880129	Tweede Haren 32	16-1-1988	KKM; geschutmunitie	7 1	KKM diversen Brisantgranaat van 2 inch mortier (UK)	Onbekend	Geen
	19863426	Achste Donk	10-10-1986	-	-	-	-	Mora niet aanwezig in EOD archief

Nuland

Buurt	MORA/JO-nummer	Ligplaats	Datum	Hoofdsoort OO	Aantal	OO	Verschijningsvorm	Bijzonderheden
Kom Nuland							Onbekend	Geen
	19851577	Nuland	22-5-1985	Geschutmunitie	1	Staatstuk van 3 inch mortiergranaat (UK)	Onbekend	Geen
	19961499	Achtersteweg 1	18-7-1996	Geschutmunitie	1	Rookgranaat van 2 inch mortier (UK)	Onbekend	Geen
	19772735	Heiweg	12-8-1977	Geschutmunitie	1	Rookgranaat van 25 pdr (UK)	Verschoten	Geen
	19901940	Heiweg 5	19-7-1990	Geschutmunitie	1	Staatstuk van 4.2 inch mortiergranaat (UK)	Onbekend	Geen

Buurt	MORA/JO-nummer	Ligplaats	Datum	Hoofdsoort OO	Aantal	OO	Verschijningsvorm	Bijzonderheden
	19763490	Heiduinen	18-10-1976	Landmijnen	1	Antitankmijn exercitie nr.26 (NL)	Onbekend	Geen
	19780045	Plan Heiduinen	6-1-1978	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 7,5 cm met schokbuis (D)	Onbekend	Geen
	20000292	Hoogstraat (fam Zandee)	26-2-2000	Geschutmunitie	1	Pantsergranaat van 57 mm (US)	Niet verschoten	Geen
	19800690	IJzerkampen	13-3-1980	Geschutmunitie	1	Brisant pantsergranaat van 37 mm met bodembuis M58 (US)	Onbekend	Geen
	20070939	IJzerkampen	7-6-2007	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 75 mm met schokbuis M48-serie (US)	Niet verschoten	Geen
	19772708	IJzerkampen 10	11-8-1977	Geschutmunitie	1	Rookgranaat van 25 pdr (UK)	Verschoten	Geen
	19952466	Kerkstraat 5	7-11-1995	-	-	-	-	MORA niet aanwezig in EOD archief
	19820922	Kerkstraat 1	2-4-1982	Geschutmunitie	1	Rookgranaat van 2 inch mortier (UK)	Onbekend	Geen
	20160625001	Kerkstraat 34	12-4-2016	Geschutmunitie	1	Pantsergranaat; 17 pdr (UK)	Verschoten	Geen
	19763528	Korte Kerkstraat	19-10-1976	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 155 mm zonder ontsteker (US)	Onbekend	Geen
	19931886	Pompstraat 8	26-8-1993	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 17 pdr met schokbuis No.244/257 (UK)	Onbekend	Geen
	19951991	Pompstraat	15-9-1995	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 3.7 inch met restant ontsteker (UK)	Onbekend	Geen
	19882571	Pompstraat	28-8-1988	Handgranaten	1	Scherfhandgranaat No.36M (Mills 36) (UK)	Onbekend	Geen
	19770865	Raadhuisstraat	20-3-1977	-	-	Geen OO	-	Geen
	19833404	Singel 8	22-10-1983	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 8 cm mortier met schokbuis (D)	Onbekend	Geen
	20051420	Singel 3	3-10-2005	Geschutmunitie	1	Rookgranaat van 25 pdr met restant tijdschokbuis (UK)	Verschoten	Geen
	19830593	Vladerakkerstraat 9	13-3-1983	-	-	Geen OO	-	Geen
	19711390	Zandstraat 17	2-7-1971	Geschutmunitie	1	Mortiergranaat	Onbekend	Geen
	20151171001	Zandstraat 16a	27-6-2015	Ontstekingsinrichtingen	1	Schokbuis; No117 (gewapend) (UK)	Niet verschoten	Geen
	19741965	Zandstraat 43	19-7-1974	Geschutmunitie	1	Brisant pantsergranaat van 8 cm (D)	Onbekend	Geen
Bedrijventerrain Nuland	19764051	Industrieweg	7-12-1976	-	-	-	-	Achterzijde MORA ontbreekt

Buurt	MORA/JO-nummer	Ligplaats	Datum	Hoofdsoort OO	Aantal	OO	Verschijningsvorm	Bijzonderheden
	20081439	Industrieweg	2-10-2008	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 10,5 cm met schokbuis AZ1 (D)	Niet verschoten	Geen
	19763989	Industrieweg	30-11-1976	-	-	-	-	Is zelfde melding als 19764051
Heeseind	19890844	Bergstraat 52	31-3-1989	Raketten	1	Gevechtslading 60 lbs SAP van 3 inch raket (UK)	Onbekend	Geen
	20180271	Bergstraat	27-1-2018	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat; 105mm met restant tijdschokbuis m54 (US)	Onbekend	Geen
	19831226	Drie Koningenstraat 12	30-4-1983	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 25 pdr zonder ontsteker (UK)	Onbekend	Geen
	19742425	Driekoningenstraat	11-9-1974	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 75 mm (US)		Geen
	19822578	Duin en Daalseweg	4-8-1982	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 25 pdr met schokbuis No.119 (UK)	Onbekend	Geen
	19920265	Duin en Daalseweg 36	7-2-1992	Geschutmunitie	1	Staatstuk van 3 inch mortiergranaat (UK)	Onbekend	Geen
	19730582	Duin en Daalseweg 2	26-3-1973	Geweergranaten Geschutmunitie Handgranaten KKM	81 1 1 50	Antitankbrisantgeweergranaten 61 (D) Brisantgranaat van 81 mm mortier (US) Steelhandgranaat (D) KKM diversen	Onbekend	Geen
	19801844	Heescheind	3-6-1980	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 81 mm met schokbuis M52 (US)	Onbekend	Geen
	19883578	Heeseind 4	12-12-1988	Handgranaten	1	Scherfhandgranaat No.36M (Mills 36) (UK)	Onbekend	Geen
	19722303	Heeseind 7	3-10-1972	Geschutmunitie; Munitie voor granaatwerpers; Handgranaten; Toebehoren van munitie	15 4 10 8 2	Brisantgranaten van 2 inch mortier (UK) Rookgranaten van 2 inch mortier (UK) Anti-tank brisantgranaat Mk4 voor PIAT (UK) Springrookhandgranaat fosfor No.81 (UK) Magazijn stengun	Onbekend	Geen
	19881052	Heeseind 7	20-4-1988	Geschutmunitie	1	Pantsergranaat van 37 mm (US)		Geen
	20021694	Heeseind 8	21-10-2002	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 25 pdr met schokbuis No.117 (UK)	Onbekend	Geen
	20151682001	Heeseind 8	22-9-2015	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat; 3.7 inch met restant mechanische tijdbuis No 207/208	Onbekend	Geen
	20040983	Heeseind 13	4-7-2004	Geschutmunitie	3	Kisten met rookzwak buskruit afkomstig van 25 pdr (UK)	Onbekend	Geen
	19762366	Heeseind 29	28-7-1976	Geschutmunitie	1	Rookgranaat van 25 pdr (leeg) (UK)	Verschoten	Geen
	19861107	Heeseind 29	28-4-1986	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 8 cm mortier zonder ontsteker (D)	Onbekend	Geen
	19880975	Heeseind t.o.29	16-4-1988	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 8 cm mortier met ontsteker (D)	Onbekend	Geen

Buurt	MORA/JO-nummer	Ligplaats	Datum	Hoofdsoort OO	Aantal	OO	Verschijningsvorm	Bijzonderheden
	19882194	Tegenover Heesind 29	pand 21-7-1988	Geschutmunitie; Toebehoren van munitie	1 1 1 1	Brisantgranaat van 8 cm mortier met ontsteker (D) Brisantgranaat van 8 cm (OH) Restant afkomstig van een geweer Mortier van 8cm (OH) compleet Loop en kamer van een geweer	Onbekend	Zoekactie EOD
	19881455	Heeseind 29	11-5-1988	-	-	-	-	Zoekactie
	19721022	Heeseind 37	8-5-1972	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat	Onbekend	Geen
	19721533	Heeseind 39	4-7-1972	Geschutmunitie	1	Mortiergranaat	Onbekend	Geen
	19781117	Heeseind 39	26-4-1978	Geschutmunitie	1	Staatstuk van 4.2 inch mortiergranaat (UK)	Onbekend	Geen
	19833383	Heescheind 39	20-10-1983	-	-	Geen OO	-	Geen
	19811509	Achter Heescheind 39	18-5-1981	Geschutmunitie	1	Staatstuk van 4.2 inch mortiergranaat (UK)	Onbekend	Geen
	19812517	Heescheind 47	19-8-1981	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 81 mm met schokbuis M52/53 (US)	Onbekend	Geen
	19861820	Heescheindsedijk 48	7-6-1986	-	-	Geen OO	-	Geen
	19781890	Kerkdijk	5-7-1978	Afwerpmunitie	1	Oefenbom van 20 lb	Onbekend	Geen
	19742941	Rijksweg 11	19-11-1974	-	-	Geen OO	-	Geen
	19903367	Rijksweg 26 t.o motel	19-12-1990	Geschutmunitie	1	Pantsergranaat van 6 pdr (UK)	Verschoten	Geen
	19823515	Rijksweg 9	22-10-1982	Geschutmunitie	1	Brisant pantsergranaat van 75 mm met bodembuis (US)	Verschoten	Geen
	19851510	Rijksweg 9	18-5-1985	Geschutmunitie	1	Brisant pantsergranaat van 7,5 cm met bodembuis (D)	Verschoten	Geen
	19941875	Rijksweg 41	7-9-1994	Handgranaten	1	Scherfhandgranaat Mk II zonder ontsteker (US)	Onbekend	Geen
	19990394	Rijksweg 14	17-3-1999	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 25 pdr met restant schokbuis No.117 (UK)	Verschoten	Geen
	20021263	Rijksweg N50 nr17	15-8-2002	Geschutmunitie	1	Brisant pantsergranaat van 75 mm (US)	Onbekend	Geen
	19722235	St.Jozefnoord (bossen)	25-9-1972	Geschutmunitie; Munitie voor granaatwerpers	1 1	Brisantgranaat van 2 inch mortier met schokbuis (UK) Pantservuist 30 (klein model) (D)	Onbekend	Geen
	20021149	Vreeweg 10	22-7-2002	Submunitie	1	Restant oefenbom 10 lb zonder explosieven	Onbekend	Geen
	20080173	Waterleidingsstraat	9-2-2008	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 25 pdr met schokbuis No.117 (UK)	Verschoten	Geen

Buurt	MORA/JO-nummer	Ligplaats	Datum	Hoofdsoort OO	Aantal	OO	Verschijningsvorm	Bijzonderheden
	19791613	Zandstraat 40	15-6-1979	-	-	-	-	MORA niet aanwezig in archief EOD
	19821998	Zandstraat 43	8-6-1982	Geschutmunitie KKM	1 1 100	Pantsergranaat van 2 cm (verschoten) (D) Oefenbrisantgranaat van 20 mm (US) KKM diversen	Verschoten	Geen
	19890831	Zandweg nabij RWM50	30-3-1987	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 17 pdr met schokbuis No.244 (UK)	Niet verschoten	Geen
Landelijk gebied Nuland	19761611	Kerkdijk 4	31-5-1976	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 25 pdr met schokbuis (UK)	Onbekend	Geen
	19803543	Kerkdijk	6-11-1980	Handgranaten	24	Springrookhandgranaat fosfor No.80 Mk.I (UK)	Onbekend	Geen
	19824173	Kerkdijk 15	27-12-1982	Afwerpmunitie	1	Restant van oefenbom	Onbekend	Geen
	19892830	Kerkdijk 15	14-9-1989	Geschutmunitie	1	Pantsergranaatpatroon van 20 mm (US)	Onbekend	Geen
	19911881	Kerkdijk 15	20-8-1991	Raketten Submunitie	1 1	Halfpantser gevechtsskop 60 lb SAP van 3 inch raket (UK) Restant van oefenbom 10 lb (UK)	Verschoten	Geen
	19971716	Kerkdijk 15	9-8-1997	Submunitie	1	Restant van oefenbom 10 lb (UK)	Onbekend	Geen
	19930687	Kerkdijk	2-4-1993	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 7,5 cm met restant schokbuis AZ (D)	Onbekend	Geen
	19810005	Langs de Kerkdijk	3-1-1981	-	-	-	-	Explosief niet gevonden
	19792739	Kepkendonkdijk 12	28-9-1979	Geschutmunitie KKM	1 1 150	Oefenpantsergranaat losse manchets van 105 mm (US) Brisantgranaat van 3 inch Howitser met schokbuis No.119 (UK) KKM diversen	Onbekend	Geen
	19811272	Nulandse polder	1-5-1981	Handgranaten	1	Springrookhandgranaat fosfor No.80 Mk.I (UK)	Onbekend	Geen
19833190	Polderweg	6-10-1983	Handgranaten	1	Scherfhandgranaat (eihandgranaat) No.1 (OH)	Onbekend	Geen	
19900577	Akkerland aan de Singel	15-3-1990	Geschutmunitie	1	Brisant pantsergranaat van 75 mm met ontsteker (US)	Onbekend	Geen	
De Lage Kant	19910868	Donkenweg 2	15-4-1991	Submunitie	2	Restanten van oefenbom 10 lb (UK)	Onbekend	Geen
	20000946	Loonsestraat 8	15-5-2000	-	-	Geen OO	-	Geen
	19841979	Nabij RW 50	7-6-1984	-	-	-	-	MORA niet aanwezig in archief EOD
	19890410	Papendijk 10	17-2-1989	Ontstekingsinrichtingen	1	Schokbuis No.117 (UK)	Onbekend	Geen

Buurt	MORA/JO-nummer	Ligplaats	Datum	Hoofdsoort OO	Aantal	OO	Verschijningsvorm	Bijzonderheden
	19770656	Wolfdijk 1	17-3-1977	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 8 cm mortier met schokbuis (D)	Onbekend	Geen
	19790738	Wolfdijk 1	12-4-1979	Afwerpmunitie	1	Restant van oefenbom	Onbekend	Geen
	19890903	Wolfdijk 1	4-4-1989	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 8 cm mortier met schokbuis (D)	Onbekend	Geen
	19810997	Wolfdijk 2	14-4-1981	Geschutmunitie	1	Messing kardoeshuls van 75 mm (afgevuurd) (US)	Verschoten	Geen
	20131200001	Wolfdijk 3	9-7-2013	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat; 8,8 cm met mechanische tijdbuis ZtZ. S/30	Verschoten	Geen
	19873325	Wolfdijk 5	2-12-1987	-	-	-	-	MORA niet aanwezig in EOD archief

Rosmalen noord

Buurt	MORA/JO-nummer	Ligplaats	Datum	Hoofdsoort OO	Aantal	OO	Verschijningsvorm	Bijzonderheden
A2 zone Rosmalen noord De Overlaet West	20192255001	Mariannepad	CONV	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat; 25 Ponder met restant schokbuis No 117	Verschoten	Geen
	19892199	Jachthoornstraat 7/9	17-7-1989	KKM	100	KKM (KKM) diversen	Onbekend	Geen
	19892097	Bouwterrein Houtversterstraat	6-7-1989	KKM Geschutmunitie	750	KKM (KKM) diversen	Onbekend	Geen
					1	Brisantgranaat van 2 cm (D)		
	19752720	Striensestraat 11-15	22-10-1975	Geschutmunitie	9	Brisantgranaat van 2 inch mortier met schokbuis (UK)	Onbekend	Geen
	20010362	Nieuwendijk	19-3-2001	-	-	Geen OO	-	Geen
	19811106	Nieuwendijk 7	21-4-1981	-	-	Geen OO	-	Geen
	19841123	Nieuwendijk 30	14-4-1984	Geschutmunitie	1	Rookgranaat van 25 pdr (leeg) (UK)	Verschoten	Geen
	19851425	Nieuwendijk 31	13-5-1985	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 75 mm met schokbuis M48-serie (US)	Niet verschoten	Geen
De Overlaet oost	20080426	Leyborch 15	5-4-2008	Geschutmunitie	1	Rookgranaat van 25 pdr met restant tijdschokbuis N0.221B (verschoten) (UK)	Verschoten	Geen
	19940071	Oosteinderweg	14-1-1994	Geschutmunitie	1	Rookgranaat van 25 pdr met restant ontsteker (UK)	Verschoten	Geen
	19941937	Oosteindenweg	19-9-1994	Geschutmunitie	1	Rookgranaat van 25 pdr met tijdschokbuis No.221 (UK)	Verschoten	Geen
't Ven	20121474001	Edelweisstraat 3	20-9-2012	-	-	Geen OO	-	Geen
	19720540	Raadhuisstraat/Empelse weg	20-3-1972	Geschutmunitie	2	Brisant pantsergranaat van 75 mm (US)	Onbekend	Geen

Buurt	MORA/JO-nummer	Ligplaats	Datum	Hoofdsoort OO	Aantal	OO	Verschijningsvorm	Bijzonderheden
	19721456	Raadhuisstraat	26-6-1972	Geschutmunitie	1	Granaat	Onbekend	Geen
	19831165	Pioenroosstraat 7	26-4-1983	Geschutmunitie	1	Restant brisantgranaat van 4 cm zonder ontsteker (D)	Niet verschoten	Geen
	20020942	Seringenstraat	15-6-2002	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 25 pdr met schokbuis No.117 (UK)	Verschoten	Geen
	19710216	Violenstraat, ten westen	5-2-1971	Geschutmunitie Ontstekingsinrichtingen	1 1	Rookgranaat Schokbuis	Onbekend	Geen
	19722284	Violenstraat	29-9-1972	Geschutmunitie	1 1	Rookgranaat van 25 pdr (UK) Lichtgranaat van 25 pdr (UK)	Niet verschoten	Geen
	19870992	Dienst sociale werken, Raadhuisstraat	24-4-1987	Geschutmunitie	1	Granaatkartets van 8 cm met tijdbuis (OH)	Verschoten	Geen
Hondsberg	19782416	Bruggen 46	3-9-1978	Geschutmunitie	1	Pantsergranaat van 17 pdr (UK)	Verschoten	Geen
	19812433	Deken Fritsestraat 16	11-8-1981	-	-	-	-	Verkennde zoekactie
	19812984	Deken Frikestraat 8	28-9-1981	-	-	Geen OO aangetroffen	-	Verkennde zoekactie
	19764148	Geenbergsestraat	21-12-1976	Ontstekingsinrichtingen Geschutmunitie	6 1	Schokbuis No.117 (UK) Huls messing van 25 pdr (UK)	Onbekend	Geen
	19833682	Geenbergsestraat 13	11-11-1983	Geschutmunitie	1	Kardoes messing van 25 pdr (UK)	Niet verschoten	Geen
	19932043	Gerstlandweg	15-9-1993	geschutmunitie KKM	1 6	Rookgranaat van 25 pdr (UK) KKM diversen	-	Geen
	19722497	Kattenbosstraat	19-10-1972	Handgranaten Munitie voor granaatwerpers	2 1	Handgranaten (D) Anti-tank brisantgranaat van pantservuist 30 klein model (D)	Onbekend	Geen
	19780756	Kattenboschstraat	3-4-1978	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 8,8 cm met schokbuis Az23 (D)	Verschoten	Geen
	19861729	Hof van Hollandlaan	2-6-1986	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 25 pdr met schokbuis No.117 (UK)	Verschoten	Geen
	20160736001	Pastoor Hordijkstraat 2c	29-4-2016	Handgranaten	-	Antitankhandgranaat; No 75 MK1 (UK) (niet gewapend)	Niet verschoten	Geen
	20160736002	Pastoor Hordijkstraat 2c	29-4-2016	KKM	-	KKM; diverse	Onbekend	Geen
	19851927	Schoolstraat 13	18-6-1985	Geweergranaten	1 1	Geweergranaat van 27 mm (D) Handgeweergranaat van 27 mm (D)	Onbekend	Geen
	19852122	Schoolstraat 13	4-7-1985	Geweergranaten	2	Brisant geweergranaten 30 (D)	Onbekend	Geen
Rosmalense polder	19813389	Blokkenweg	3-11-1981	Afwerpmunitie	1	Restant van oefenbom 10 lbs (UK)	Onbekend	Geen

Buurt	MORA/JO-nummer	Ligplaats	Datum	Hoofdsoort OO	Aantal	OO	Verschijningsvorm	Bijzonderheden
	19961261	Rompertweg 9 te Rosmalen	16-6-1996	geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 25 pdr met schokbuis No.119 (UK)	-	Geen
Kruisstraat	19820066	Kruisstraat	16-1-1982	Geschutmunitie	1	Staatstuk van 3 inch mortiergranaat (UK)	Niet verschoten	Geen
	19882456	Kruisstraat	17-8-1988	-	-	Geen OO	-	Geen
	19820682	Kruisstraat 1a	19-3-1982	Geschutmunitie	2	Brisantgranaat van 75 mm met schokbuis M48-serie (US)	Niet verschoten	Geen
	20030803	Kruisstraat 1a	13-5-2003	-	-	Geen OO	-	Geen
	19870696	Kruisstraat 24/26	6-4-1987	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 2 inch mortier met ontsteker (UK)	Onbekend	Geen
	19812407	Kruisstraat 42	7-8-1981	Afwerpmunitie	1	Restant van oefenbom 10 lb (UK)	Onbekend	Geen
	19850352	Kruisstraat 48	2-3-1985	Geschutmunitie	1	Patroonhuls van 75 mm (vol) (US)	Niet verschoten	Geen
	19910645	Kruisstraat 49	30-3-1991	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 8,8 cm met schokbuis (D)	Onbekend	Geen
	19900611	Kruisstraat 51	17-3-1990	Ontstekingsinrichtingen	1	Schokbuis No.119 (UK)	Onbekend	Geen
	20140789001	Kruisstraat 60	13-4-2014	-	-	Geen OO	-	Geen
	20140789002	Kruisstraat 60	13-4-2014	KKM		KKM	Onbekend	Geen
	19881171	Slagkampweg 2	26-4-1988	Geschutmunitie	1	Rookgranaat van 25 pdr met ontsteker (UK)	Verschoten	Geen
	19741431	Sprokkelboschstraat 6	17-5-1974	Geschutmunitie	5	Brisantgranaat van 5 cm mortier met schokbuis (D) Brisant pantsergranaat van 37 mm met schokbuis M58 (US)	Onbekend	Geen
	19741610	Sprokkelboschstraat 11	5-6-1974	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 7,5 cm met schokbuis (D)	Onbekend	Geen
19750553	Sprokkelbos	13-3-1975	Ontstekingsinrichtingen	1	Schokbuis No.119 (UK)	Onbekend	Geen	
20030688	Kruisstraat 1P	21-4-2003	-	-	-	-	MORA niet aanwezig in EOD archief	
Kruisstraat bedrijventerrain	20070833	Bouwterrein aan de Kievitsven in Rosmalen (Industrie.terrein Kruisstraat)	16-5-2007	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 8,8 cm met restant ontsteker (D)	Verschoten	
Rosmalen Centrum	19783446	Burgemeester Nieuwehuizenstraat 8	14-12-1978	-	-	Geen OO gevonden	-	Zoekactie

Buurt	MORA/JO-nummer	Ligplaats	Datum	Hoofdsoort OO	Aantal	OO	Verschijningsvorm	Bijzonderheden
	19931462	Dorpsstraat 69	26-6-1993	-	-	-	-	MORA niet aanwezig in EOD archief
	19752265	Nieuwbouw(gemeentehuis)	8-9-1975	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 25 pdr met schokbuis No.117 (UK)	-	-
	19821735	Burgm. Nieuwenhuizenstraat 39	17-5-1982	Geschutmunitie	2	Rookpotten afkomstig van rookgranaat 25 pdr (UK)	Onbekend	Zoekactie
	19813783	Burgm. Nieuwenhuizenstraat 39	18-12-1981	-	-	-	-	Verkennde zoekactie
	19812981	Van Nieuwenstraat 8	28-9-1981	-	-	Geen OO gevonden	-	Zoekactie
	19812191	van Meeuwenstraat 8	20-7-1981	-	-	-	-	Verkennde zoekactie
	19831233	Vendelierstraat 10	1-5-1983	-	-	Geen OO gevonden	-	Geen
	19831267	Vendelierstraat 10	3-5-1983	Ontstekingsinrichtingen	3	Schokbuis No.117 (UK)	Onbekend	Geen

Rosmalen zuid

Buurt	MORA/JO-nummer	Ligplaats	Datum	Hoofdsoort OO	Aantal	OO	Verschijningsvorm	Bijzonderheden
A2 zone Rosmalen zuid	20200418001	Berlicumseweg 7	CONV	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat; 25 pond met schokbuis No117	Verschoten	Geen
	19793261	Aan de Elststraat	11-11-1979	Handgranaten	1	Scherfhandgranaat No.36M (Mills 36) (UK)	Onbekend	Geen
	20080993	Elststraat	8-7-2008	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 5,5 inch zonder ontsteker	Niet verschoten	Geen
	20110389001	Elsstraat	18-3-2011	-	-	Tijdschokbuis; No 222B (niet gewapend)	Niet verschoten	Geen
	20040187	Graafsebaan 9a	19-2-2004	Geschutmunitie Handgranaten KKM Toebehoren van munitie	1 3 4 1435	Pantsergranaat van 2 cm (niet verschoten) (D) Aanvullingskardoes voor schot van 3 inch mortier (UK) Steelhandgranaat DM24 (D) KKM diversen	Onbekend	Geen
	20071844	Graafsebaan 9a	3-12-2007	Geschutmunitie	1 1	Brisantgranaat van 3 inch mortier (UK) Springrookgranaat fosfor van 3 inch mortier (UK)	Onbekend	Geen
	19802588	Graafsebaan 13	13-8-1980	Ontstekingsinrichtingen Vernielingsmiddelen	200 2,5 kg	Slagpijpes elektrisch Kneedspringstof	Onbekend	Geen
	20170390001	Graafsebaan 13	1-3-2017	-	-	Slagpijpe; Elektrisch	Onbekend	Geen

Buurt	MORA/JO-nummer	Ligplaats	Datum	Hoofdsoort OO	Aantal	OO	Verschijningsvorm	Bijzonderheden
	19842941	Graafsebaan 38a	5-9-1984	Toebehoren van munitie	49	Buisgatschroeven Magazijn van stengun	Onbekend	Geen
	20200740000	Graafsebaan 41	CONV	-	-	-	-	Geen
	19931339	Heymans, Stenekamerstraat	10-6-1993	KKM Geschutmunitie	8 1	KKM diversen Pantsergranaat van 2 cm (verschoten) (D)	Verschoten	Geen
	19940828	Stenen Kamer, Grondwasinstallatie	27-4-1994	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 7 veld met schokbuis 13 (OH)	Niet verschoten	Geen
	19940992	Stenenkamerstraat	11-5-1994	Geschutmunitie Handgranaten	1 1 1 1 1 1	Patroonhuls van 5 cm (D) Lichaam brisantgranaat van 3 inch mortier (UK) Lichaam lichtgranaat van 81 mm mortier (US) Lichaam brisantgranaat van 7,5 cm (D) Lichtgranaat van 8,8 cm met restant tijdbuis (D) Lichaam oefenbrisantgranaat van 7 L40 (OH) Lichaam oefenhandgranaat	Verschoten	Geen
Bedrijven-park Brand	19971593	Kloosterstraat	19-7-1997	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 8,8 cm met restant tijdbuis (D)	-	Geen
De	19961761	Industrieterrein 'de Brand'	23-8-1996	-	-	Dubbele melding 961842/001	-	Geen
Binckhorst	19833486	Binckhorst	27-10-1983	Geschutmunitie	1	Restant pantsergranaat van 75 mm (US)	Onbekend	Geen
	19730132	Instelling 'Binckhorst'	24-1-1973	-	-	-	-	Explosief niet te vinden
	19731201	Huize Binckhorst, waterleidingstraat	23-5-1973	KKM Geschutmunitie	2 1	klein kaliber munitie diversen Staatstuk van 4.2 inch mortiergranaat (UK)	Onbekend	Geen
	20200352001	Duinweg	CONV	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat; 5cm mortier, met schokbuis WgrZ T,	Verschoten	Geen
	19781575	Terrein waterleidingbedrijf	1-6-1978	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 25 pdr met schokbuis No.117 (UK)	Verschoten	Geen
	19821527	Waterleidingstraat, Waterwinning	4-5-1982	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 25 pdr met schokbuis No.119 (UK)	Verschoten	Geen
	20111696001	Waterleidingstraat (mariabos)	21-10-2011	Geschutmunitie		Brisant pantsergranaat; 75 mm met schokbuis M66A1 (US)	Verschoten	Geen
	20030576	Waterleidingstraat thv Binckhorst	7-4-2003	Geschutmunitie	1	Brisant pantsergranaat van 75 mm met bodembuis M66A1 (niet verschoten) (US)	Niet verschoten	Geen
	19731323	Vliertwijksestraat, Zoekactie	6-6-1973	Geschutmunitie; Munitie voor granaatwerpers	1 2 1 2	Brisantgranaat van 3.7 inch (UK) Brisantgranaatpatroon van 7,5 cm (D) Brisantgranaat van 7,5 cm (D) Anti-tank brisantgranaat van pantservuist 30 (D)	-	Geen
	19783461	Vliertsesteeg	16-12-1978	Geschutmunitie	3	Brisantgranaat van 25 pdr met schokbuis No.119 (UK)	Niet verschoten	Geen
	19790046	Vliertwijksestraat	22-1-1979	-	-	-	-	Explosief niet gevonden

Buurt	MORA/JO-nummer	Ligplaats	Datum	Hoofdsoort OO	Aantal	OO	Verschijningsvorm	Bijzonderheden
	19741145	Vliertwijksestraat	24-4-1974	Geschutmunitie	1	brisant pantsergranaat van 7,5 cm zonder bodembuis (D)	Onbekend	Geen
	19801947	Vliertwijksestraat nabij spoorwegovergang	10-6-1980	Geschutmunitie	1	Lichtpot afkomstig van lichtgranaat van 155 mm (US)	Onbekend	Geen
	19961148	Vliertwijksestraat 28, Kruisstraat	30-5-1996	Munitie voor granaatwerpers	1	Gevechtslading van pantservuist 30 (groot model) (D)	Onbekend	Geen
	20061976	Vliertwijksestr 38 in Rosmalen	18-12-2006	Handgranaten	1	Oefenhandgranaat Nr2 (NL)	Onbekend	Geen
	19731112	F. van Erp, Vliertwijkerstraat 57	16-5-1973	Handgranaten	1	Aanvalshandgranaat (D)	Onbekend	Geen
	19851620	Vliertwijksestraat 58	24-5-1985	Geschutmunitie	1	Staatstuk van 4.2 inch mortiergranaat (UK)	Onbekend	Geen
	19770053	Vliertwijksebaan 65	10-1-1977	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 5 cm mortier met ontsteker (D)	Onbekend	Geen
	20051637	Vliertwijksestraat 369 (zorgcentrum)	9-11-2005	Geschutmunitie	1	Pantsergranaat van 17 pdr (UK)	Verschoten	Geen
	20070969	Vliertwijksestraat 369	13-6-2007	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 5,5 inch met schokbuis No.117 (UK)	Verschoten	Geen
	20060431	Vliertwijksestraat 369	5-4-2006	Raketten	1	Restant van raketmotor pantzerpüppen (D)	Onbekend	Geen
	19781575	Terrein waterleidingbedrijf	1-6-1978	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 25 pdr met schokbuis No.117 (UK)	Verschoten	Geen
Maliskamp oost	20031713	A50 t.h.v. afslag Maliskamp	20-10-2003	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 75 mm met schokbuis M48-serie (US)	Niet verschoten	Geen
	19803624	Eickenburglaan 2 Maliskamp	15-11-1980	Ontstekingsinrichtingen	1	Schokbuis (OH)	-	Geen
Maliskamp west	19730345	Berlicumseweg 8, bij ziekenhuis Coudewater	27-2-1973	Handgranaten	1	Scherfhandgranaat No.36M (Mills 36) (UK)	Onbekend	Geen
	19891223	P. de Gorterstraat	27-4-1989	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 75 mm met schokbuis M48-serie (US)	Onbekend	Geen
Molenhoek	20051722	Deken van nabij Roestellaan carpoolplaats A59	25-11-2005	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 75 mm met schokbuis M48-serie	Niet verschoten	Geen
	19780736	Diepenbrocklaan 5	31-3-1978	-	-	-	-	Melding is dezelfde als Mora 780807
	20040879	Graafsebaan	11-6-2004	KKM	75	Klein kaliber munitie diversen	Onbekend	Geen
	20000992	Graafsebaan 56	19-5-2000	Handgranaten	1	Scherfhandgranaat No1 (OH)	Onbekend	Geen
	19710244	Graafsebaan 78-80	9-2-1971	Geschutmunitie	3	Mortiergranaten van 3 inch	Onbekend	Geen

Buurt	MORA/JO-nummer	Ligplaats	Datum	Hoofdsoort OO	Aantal	OO	Verschijningsvorm	Bijzonderheden
	19720886	Graafsebaan 80	26-4-1972	Geschutmunitie	1	Nevelmortier	Onbekend	Geen
	19721868	Graafsebaan 80	16-8-1972	Geschutmunitie	3	Nevelmortier	Onbekend	Geen
	20150936001	Graafsebaan 80	20-5-2015	Geschutmunitie	1	Rookgranaat; 2 inch mortier (UK)	Niet verschoten	Geen
	19930746	Graafsebaan 108	10-4-1993	Handgranaten KKM	6 30	Scherfhandgranaat No.36M (Mills 36) (UK) Klein kaliber munitie (KKM) diversen	Onbekend	Geen
	19730711	Zwanenberg Molenstraat 50	5-4-1973	Geschutmunitie	2	Brisantgranaatpatroon van 20 mm (US) Rookgranaat van 2 inch mortier (UK)	Onbekend	Geen
	19810459	Haydunlaan 3	5-3-1981	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 6 pdr met schokbuis No.257 (UK)	Niet verschoten	Geen
	19850347	Herman de Manlaan 2	2-3-1985	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 7 cm met schokbuis (D)	Verschoten	Geen
	19783272	Heirust 19	20-11-1978	Geschutmunitie	1	Staatstuk van 3 inch mortiergranaat (UK)	Onbekend	Geen
				KKM	50	Huls van 27 mm Llein kaliber munitie (KKM) diversen		
	20121656001	Hildebrandstraat 25	20-10-2012	Geschutmunitie	1	Staatstuk; 4.2 inch mortiergranaat (UK) (leeg)	Verschoten	Geen
	20150412001	Hoefberg 14	3-3-2015	Handgranaten	1	Handgranaat; Licht MK1 (US)	Onbekend	Geen
	20150412002	Hoefberg 14	3-3-2015	-	-	Geen OO	-	Geen
	20061057	Jonkvrouw de la Curt thv nr 25	29-6-2006	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 7,5 cm met schokbuis AZ23 (D)	Onbekend	Geen
				Geschutmunitie			Onbekend	Geen
	19843699	Molenstraat 50	14-11-1984	Geschutmunitie	1	Rookgranaat van 2 inch mortier (UK)	Onbekend	Geen
	19773232	Oude Baan	29-9-1977	Geschutmunitie	1	Lichtgranaat van 2 inch mortier (UK)	Onbekend	Geen
	19711613	Oude Baan 4	5-8-1971	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat	Onbekend	Geen
	20160485001	Oude Baan 41	22-3-2016	Geschutmunitie		Brisantgranaat; 4.2 inch mortier met restant No 152/162 ontsteker (UK)	Verschoten	Geen
	19752227	Oude Baan 55	3-9-1975	-	-	-	-	Explosief niet gevonden
							Onbekend	Geen
	19850166	Oude Baan 63	1-2-1985	Geschutmunitie	1	Staatstuk van 4.2 inch mortiergranaat (UK)		
								MORA niet aanwezig in EOD archief
	19761680	Rozeveldstraat	4-6-1976	-	-	-	-	
				Geschutmunitie		Brisantgranaat; 18 pdr met restant schokbuis No106e (UK)	Verschoten	Geen
	20170986001	Rozenveldtlaan	31-5-2017	Geschutmunitie		Brisantgranaat van 75 mm met schokbuis M48 serie (US)	Onbekend	Geen
	20010950	Sasseltberg 17	18-6-2001	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 75 mm met schokbuis M48 serie (US)	Onbekend	Geen

Buurt	MORA/JO-nummer	Ligplaats	Datum	Hoofdsoort OO	Aantal	OO	Verschijningsvorm	Bijzonderheden
	19782450	Sportlaan nabij de oude baan	6-9-1978	Handgranaten	1	Lichthandgranaat Mkl (US)	Onbekend	Geen
	19791209	Molenhoek, in de tuin	11-5-1979	Raketten	1	Oefen antitankbrisantgranaatraket van 3,5 inch (NL)	Onbekend	Geen
	19773115	Parkweg 14	21-9-1977	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 8,8 cm met schokbuis (D)	Onbekend	Geen
	20110248001	PC Hoofdstraat 15	16-2-2011	Afwerpmunitie	1	Bom, oefen; 25 lb	Onbekend	Geen
	19720415	Heerenbeekstraat	7-3-1972	Raketten	1	Zuurstofbal van V1	Onbekend	Geen
	19812967	St. Brigittastraat 23	26-9-1981	Geschutmunitie	1	Staatstuk van 3 inch mortiergranaat (UK)	Onbekend	Geen
	19991312	Sportlaan	17-7-1999	Geschutmunitie	1	Restant brisantgranaat van 40 mm (US)	-	Geen
	19961476	Sportlaan	15-7-1996	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 15 cm met schokbuis AZ-1 (D)	-	Geen
	19951246	Sportlaan 215 (HEAO)	9-6-1995	Geschutmunitie	1	Rookgranaat van 25 pdr met restant tijdbuis No.221 (UK)	-	Geen
	19822955	W de Zwijgerlaan 6	8-9-1982	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 2 inch mortier met schokbuis No.151/161 (UK)	Onbekend	Geen
	19780803	Zandstraat naast perceel 5	5-4-1978	Geschutmunitie	1	Pantsergranaat dubbelekap van 17 pdr (UK)	Niet verschoten	Geen
	19780937	Zandstraat	14-4-1978	Handgranaten	3	Aanvalshandgranaten (D)	Onbekend	Geen
	19752962	Zandbergen	17-11-1975	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 74 mm met schokbuis (US)	Onbekend	Geen
	19722745	Zandbergen 3	16-11-1972	Geschutmunitie	1	Huls van 75 mm met ontstekingsdop	Onbekend	Geen
					1	Brisantgranaat van 75 mm (US)	Onbekend	Geen
					1	Brisant pantsergranaat patroon van 75 mm (US)	Onbekend	Geen
					1	Rookgranaatpatroon van 75 mm (US)	Onbekend	Geen
	19812068	Zandbergen nabij perceel 32	7-7-1981	Geschutmunitie	1	Staatstuk van 3 inch mortiergranaat (UK)	Onbekend	Geen
	19742824	Jacq Perkstraat	1-11-1974	Geschutmunitie	5	Brisantgranaat van 75 mm (verschoten) (US)	Verschoten	Geen
					1	Rookgranaat van 3.7 inch (UK)	Onbekend	Geen
	19730711	Zwanenberg Molenstraat 50	5-4-1973	Geschutmunitie	2	Brisantgranaatpatroon van 20 mm (US)	Onbekend	Geen
					1	Rookgranaat van 2 inch mortier (UK)	Onbekend	Geen
	19843699	Molenstraat 50	14-11-1984	Geschutmunitie	1	Rookgranaat van 2 inch mortier (UK)	Onbekend	Geen
	19920672	Buskushoeven 32	28-3-1992	Geschutmunitie	1	Staatstuk van 3 inch mortiergranaat (UK)	Onbekend	Geen
Sparrenburg	20131280001	Buskeshoeven 78	24-7-2013	Geschutmunitie	1	Brisantgranaatschot; 3 inch mortier met schokbuis No 152 (UK)	Onbekend	Geen
	19812958	Oude Baan 85	25-9-1981	Geschutmunitie	1	Staatstuk van 4.2 inch mortiergranaat (UK)	Onbekend	Geen

Buurt	MORA/JO-nummer	Ligplaats	Datum	Hoofdsoort OO	Aantal	OO	Verschijningsvorm	Bijzonderheden
	19752876	Heiweg 5	6-11-1975	Geschutmunitie	1	Brisant pantsergranaat van 75 mm met bodembuis (US)	Onbekend	Zoekactie
	20081306	Heiweg 5	9-9-2008	Geschutmunitie	1	Staatstuk van 4.2 inch mortiergranaat (UK)	Onbekend	Geen
	19771881	Heihoeven 87	7-6-1977	Geschutmunitie	4	Brisantgranaat van 75 mm met mechanische tijdschokbuis (US)	Onbekend	Geen
	2019.0534.00 1	Bremhoeven 34	7-3-2019	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat; van 25 Ponder met Schokbuis No 119	Niet verschoten	Geen
	2019.0534.00 2	Bremhoeven 34	7-3-2019	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat; van 25 ponder met schokbuis No 119 B	Niet verschoten	Geen
	19851340	Peelhoeve	8-5-1985	Geschutmunitie	1	Oefenbrisantgranaat van 120 mm L32A5 (US)	Verschoten	Geen
	20030775	Sluiskenshoeve 16	7-5-2003	Ontstekingsinrichtingen	1	Schokbuis No.117 (UK)	Onbekend	Geen
	Het Vinkel	19793103	Graafsebaan 119	26-10-1979	Geschutmunitie	1	Brisant pantsergranaat van 75 mm met bodembuis (US)	Onbekend
	20030633	Veedijk 32	15-4-2003	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 10,5 cm met schokbuis AZ23 (D)	Verschoten	Geen

Vinkel

Buurt	MORA/JO-nummer	Ligplaats	Datum	Hoofdsoort OO	Aantal	OO	Verschijningsvorm	Bijzonderheden
Kom Vinkel	20060332	Brugstraat	16-3-2006	Geschutmunitie	1	Staatstuk van 3 inch mortiergranaat (springrook fosfor) (UK)	Onbekend	Geen
	19824169	Brugstraat 13	27-12-1982	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 5 cm mortier met schokbuis WGRZ38 (D)	Onbekend	Geen
	19840620	Brugstraat35	14-3-1984	Geschutmunitie ontstekingsinrichtingen KKM	1 1 150	Staatstuk 3 inch mortiergranaat (UK) Ontsteker incompleet KKM (Diversen)	Onbekend	Geen
	20080315	Lindenlaan	12-3-2008	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 10,5 cm met schokbuis AZ1 (D)	Verschoten	Geen
	19752694	Kadaverhuisje	20-10-1975	Geschutmunitie	1	Staatstuk van 3 inch mortier (UK)	Onbekend	Geen
Landelijk gebied Vinkel	20081184	Bleekeseweg 3	18-8-2008	-	-	-	-	MORA niet aanwezig in EOD archief
	19830556	Coppensdijk 16	10-3-1983	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 8 cm mortier (D)	Onbekend	Geen
	19822795	Hoek Nieuwenkampen en Coppensdijk	25-8-1982	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 25 pdr met schokbuis No.117 (UK)	Verschoten	Geen

Buurt	MORA/JO-nummer	Ligplaats	Datum	Hoofdsoort OO	Aantal	OO	Verschijningsvorm	Bijzonderheden
	19833621	Coppensdijk 7	5-11-1983	Geschutmunitie	1	Pantsergranaat van 17 pdr (UK)	Verschoten	Geen
	19851603	Zandpad aan de Coppensdijk	23-5-1985	Geschutmunitie	1	Brisant pantsergranaat van 75 mm met bodembuis (US)	Verschoten	Geen
	19860532	Coppensdijk	20-3-1986	-	-	-	-	Explosief niet gevonden
	19873063	a.d. Coppensdijk	4-11-1987	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 25 pdr met schokbuis No.117 (UK)	Onbekend	Geen
	19961222	Coppensdijk	27-6-1996	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 25 pdr met schokbuis No.117 (UK)	Verschoten	Geen
	20121528 001	Coppensdijk	30-9-2012	Geschutmunitie	1	Brisant pantsergranaat; 75 mm zonder bodembuis	Verschoten	Geen
	19910931	Coppensdijk 41	20-4-1991	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 10,5 cm met schokbuis AZ1 (D)	Verschoten	Geen
	20010625	Coppensdijk 41	4-5-2001	Geschutmunitie	1	Rookgranaat van 25 pdr met restant tijdschokbuis No.221 (UK)	Verschoten	Geen
	20020535	Coppens dijk 41a	17-4-2002	-	-	-	-	MORA niet aanwezig in EOD archief
	20201059 001	Coppensdijk 41	CONV	-	1	Brisantgranaat;10,5 cm met schokbuis AZ1	Verschoten	Geen
	19950789	Coppensdijk	24-4-1995	KKM	100	KKM diversen	Onbekend	Geen
	20071458	Engelenstede	25-9-2007	KKM	1	KKM (divers)	-	Zoekactie EOD
	20020415	Engelenstede 1	3-4-2002	Geschutmunitie	1	Rookgranaat van 25 pdr met restant tijdschokbuis No.221 (UK)	Verschoten	Geen
	20010052	Engelenstede 2	10-1-2001	-	-	Geen OO	-	Geen
	20100673	Kaathoven 24	7-5-2010	Ontstekingsinrichtingen	1	Schokbuis No.119 (UK)	Onbekend	Geen
	20101701 001	Kaatshoeven 14	22-11-2010	-	1	Brandbom; 30 lb (fosfor rubber) met neusbuis No 846	Onbekend	Geen
	19833840	Nieuwe Kampen	24-11-1983	-	-	-	-	Explosief niet gevonden
	20081539	Nieuwekampen 3	26-10-2008	-	-	-	-	MORA niet aanwezig in EOD archief
	19872448	Nieuwekampen 12	10-9-1987	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 25 pdr met schokbuis No.119 (UK)	Onbekend	Geen
	20031139	Nieuwe Kampen 17	16-7-2003	Geschutmunitie	1	Brisant pantsergranaat van 7,5 cm met bodembuis 5103 (D)	Verschoten	Geen
	19982350	Nieuwekampen 24	18-12-1998	Geschutmunitie	1	Brisant pantsergranaat van 7,5 cm zonder ontsteker (D)	-	Geen

Buurt	MORA/JO-nummer	Ligplaats	Datum	Hoofdsoort OO	Aantal	OO	Verschijningsvorm	Bijzonderheden
	19922541	Nulands weerscheut	12-11-1992	-	-	-	-	MORA niet aanwezig in EOD archief. Zelfde MORA als 922519
	20151337001	Rekken	25-7-2015	Handgranaten	1	Scherfhandgranaat; No 36 Mills	Onbekend	Geen
	2019.2090.001	van Rijckevorstelweg 5	20-9-2019	Geschutmunitie	1	Brisant pantsergranaat; 7,5 cm met bodenzunder 5103	Verschoten	Geen
	2019.2090.001	van Rijckevorstelweg 5	20-9-2019	-	2	Geen OO	-	Geen
	19801865	Rijkevorselweg 13	4-6-1980	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 8 cm mortier met schokbuis AZ38 (D)	Onbekend	Geen
	19870975	zandweg Rijckevorstelweg	23-4-1987	Geschutmunitie	1	Staatstuk van 3 inch mortiergranaat (UK)	Onbekend	Geen
	20200846001	Weerscheut	CONV	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat; 4,2 inch mortier met restant schokbuis No 152	Niet verschoten	Geen
	20200846001	Weerscheut	CONV	Geschutmunitie	1	Restant; schokbuis No 117 (leeg)	Verschoten	Geen
Vinkeloord	19863829	Camping Vinkeloord	12-11-1986	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 5cm mortier met ontsteker (D)	Onbekend	Geen

West

Buurt	MORA/JO-nummer	Ligplaats	Datum	Hoofdsoort OO	Aantal	OO	Verschijningsvorm	Bijzonderheden
Wijk West	19761671	Oude Vlijmenseweg	3-6-1976	-	-	-	-	MORA niet aanwezig in EOD archief
	19800060	Oude Vlijmenseweg	9-1-1980	-	-	Geen OO aangetroffen	-	Geen
	20120696001	Oude Vlijmenseweg	24-4-2012	-	1	Rookgranaat; 25 pdr met tijdschokbuis No 221 I (UK)	Verschoten	Geen
	19900532	Vlijmenseweg t.h.v. PHEM	12-3-1990	Raketten	1	Oefenanti-tankbrisantgranaatraket van 84 mm (US)	Onbekend	Geen
	20080964	Vlijmenseweg	3-7-2008	Geschutmunitie	1	Rookgranaat; 25 pdr	Verschoten	Geen
	20081058	Vlijmenseweg	21-7-2008	(Oefen)handgranaten	1	Werpgewicht (vermoedelijke handgranaat)	Onbekend	Geen
	20110856001	Vlijmenseweg	18-5-2011	Geschutmunitie	1	Rookgranaat; 25 pdr met tijdschokbuis No 221	Verschoten	Geen
	20120725001	Vlijmenseweg	27-4-2012	Geschutmunitie	1	Rookgranaat; 25 pdr met restant tijdschokbuis No 221 serie (UK)	Verschoten	Geen
	20141344001	Vlijmenseweg	27-6-2014	Geschutmunitie	1	Rookgranaat; 25 pdr met restant tijdschokbuis No 221 serie (UK)	Verschoten	Geen

Buurt	MORA/JO-nummer	Ligplaats	Datum	Hoofdsoort OO	Aantal	OO	Verschijningsvorm	Bijzonderheden
	20081058	Vlijmenseweg	21-7-2008	(Oefen)handgranaaten	1	Werpgewicht (vermoedelijke handgranaat)	-	Geen
	20080964	Vlijmenseweg	3-7-2008	Geschutmunitie	1	Rookgranaat; 25 pdr	Verschoten	Geen
	20060346	Vlijmenseweg 2	20-3-2006	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat; 25 pdr	Verschoten	Geen
	20061267	Vlijmenseweg 2	17-8-2006	(Oefen)mijnen	1	Exercitie Antitankmijn Nr 26	Onbekend	Geen
	20070999	Vlijmenseweg 2	18-6-2007	Mijnen	1	Antitankmijn; mt (zonder ontsteker)	Onbekend	Geen
	20081343	Vlijmenseweg 2	15-9-2008	-	1	Geen OO	-	Geen
Boschveld	19760621	Engelensestraat 36	17-3-1976	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 3 inch mortier met schokbuis (UK)	Onbekend	Geen
	20140285001	Parallelweg 77	20140285001	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat; 25 pdr met schokbuis No 117	Verschoten	Geen
	19942361	Paralelweg	3-11-1994	Geschutmunitie	1	Granaat van 4.2 inch (US)	Onbekend	Geen
	19892585	Depot chemisch afval, Paardskerkhofweg 12	23-8-1989	-	-	Geen OO	-	Geen
	19873194	Ossenstraat 8	17-11-1987	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 25 pdr met schokbuis No.117 (UK)	-	Geen
	19863313	Cristiaan Huigeesweg(Spar)	2-10-1986	-	-	-	-	Niet in bezit bij EODD
De Rietvelden Oost	19711655	Engelseweg 108	10-8-1971	Geschutmunitie	1960 kg	Pantsergranaten	Onbekend	Geen
	19712205	Oude Engelseweg	13-10-1971	Geschutmunitie	45 ton	90 mm en 37 mm oefengranaten	Onbekend	Geen
	19800072	Oude Engelseweg	10-1-1980	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 3 inch mortier met schokbuis (UK) Springrookgranaat fosfor van 3 inch mortier (UK)	Onbekend	Geen
	19800102	Oude Engelseweg	15-1-1980	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 3 inch mortier met schokbuis (UK)	Onbekend	Geen
	19850373	Oude Engelseweg	4-3-1985	Geschutmunitie	3	Brisantgranaat van 3 inch mortier met schokbuis (UK)	Onbekend	Geen
De Rietvelden West	19821577	Rietveldkade	10-5-1982	Geschutmunitie	1000	POnstekingsdoppen elektrisch	Onbekend	Geen
	19990403	Rietveldkade 5	19-3-1999	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 3.7 inch met mechanische tijdschokbuis (UK)	Onbekend	Geen
	20080437	Rietveldenweg in den Bosch	7-4-2008	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat; 4.2 inch mortier met restant schokbuis No 152/162 (UK)	Verschoten	Geen
De Kruiskamp	19732978	Doornikstraat 34	23-12-1973	Geschutmunitie	1	Brisant pantsergranaat van 8,8 cm (D)	Niet verschoten	Geen

Buurt	MORA/JO-nummer	Ligplaats	Datum	Hoofdsoort OO	Aantal	OO	Verschijningsvorm	Bijzonderheden
	20142302001	Isaac Sweerstraat 9	29-11-2014	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat; 2 inch mortier met schokbuis No 151 (verschoten)	Verschoten	Geen
	20040528	Helmondstraat 21, 's Hertogenbosch	17-4-2004	Geschutmunitie	1	Brisant pantsergranaat; 10,5 cm met bodemplug (OH)	Onbekend	Geen
	20060701	Kruising Helmondstraat met de Roosendaalstraat	4-5-2006	Geschutmunitie	1	Pantserbrisantgranaat; 17 pdr (met restant lsp)	Niet verschoten	Geen
De Moerputten	19732200	hoek Vlijmenseweg/ Deuterseweg	18-9-1973	Geschutmunitie	1	rookgranaat van 25 pdr (leeg) (UK)	Verschoten	Geen
	19740045	Deutesestraat 11	7-1-1974	Geschutmunitie	1	rookgranaat van 25 pdr (leeg) (UK)	Verschoten	Geen
	20071544	Deutersestraat 2	9-10-2007	(Oefen)mijnen	1	Exercitie Antitankmijn Nr 26 (met exercitie ontsteker)	Onbekend	Geen
	20071544	Deutersestraat 2	9-10-2007	(Oefen)mijnen	1	Exercitie Antitankmijn Nr 26 (met exercitie ontsteker)	Onbekend	Geen
	20151548001	Honderdmorgensedijk	28-8-2015	Geschutmunitie	1	Rookgranaat; 25 pdr met restant tijdschokbuis No 221 T	Verschoten	Geen
	19782525	Achter Willem A Hospitaal	13-9-1978	Geschutmunitie	1	Rookgranaat van 25 pdr (UK)	Onbekend	Geen
	20041114	Moerputterweg, Den Bosch	27-7-2004	Geschutmunitie	1	Rookgranaat van 25 pond met het restant van een tijdschokbuis nummer 221	Onbekend	Geen
De Schutskamp	20070340	Bouwterrein aan de Amundsenstraat	12-3-2007	Geschutmunitie	1	Rookgranaat; 25 pdr	Verschoten	Geen
	19812502	Bartholomeus Diazstraat 22	17-8-1981	Handgranaten	2	Handgeweergranaat (D)	-	Geen
				Geschutmunitie	1	Scherfhandgranaat Mk2 (US) Brisant pantsergranaat van 3,5 cm (D)		
	19721646	Gerlachestraat 20	21-7-1972	Raketten	1	Bazooka	Onbekend	Geen
	19812909	F. Nansenstraat 23	22-9-1981	Geschutmunitie	1	Rookgranaat van 25 pdr (verschoten/leeg) (UK)	Verschoten	Geen
	19931627	Kooikersweg	22-7-1993	-	-	Geen OO aangetroffen	-	Geen
	20011456	Kooikersweg 9	13-9-2001	Vernielingslading		500 gram pictrinezuur, 250 gram witte stof, 200 gram RB.	Onbekend	Geen
	20101457001	Oude Vlijmenseweg 2	11-10-2010	Geschutmunitie	2	Staatstuk; 3 inch mortiergranaat	Verschoten	Geen
	20101457002	Oude Vlijmenseweg 2	11-10-2010	Geschutmunitie	2	Staatstuk; 4.2 inch mortiergranaat	Verschoten	Geen
20101457003	Oude Vlijmenseweg 2	11-10-2010	-	15	Diverse soorten (geen details bekend)	Onbekend	Geen	
20101457004	Oude Vlijmenseweg 2	11-10-2010	KKM	1	Huls; 40 mm (40L60)	Onbekend	Geen	
Deuteren	20010293	Dertien loten	7-3-2001	Geschutmunitie	1	Rookgranaat; 25 pdr leeg	Verschoten	Geen

Buurt	MORA/JO-nummer	Ligplaats	Datum	Hoofdsoort OO	Aantal	OO	Verschijningsvorm	Bijzonderheden
	20010621	13 Loten 71	3-5-2001	Geschutmunitie	1	Rookgranaat; 25 pdr met restant tsb Nr. 221	Verschoten	Geen
Ertveld	19762450	Engelsedijk	3-8-1976	-	-	-	-	MORA niet aanwezig in EOD archief
	19750143	Bij woonark aan de Engelsedijk	21-1-1975	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 3 inch mortier met schokbuis (UK)		Geen
	20010754	Langs de Engelsedijk	18-5-2001	Geschutmunitie	3	Rookgranaat; 25 pdr leeg met restant tsb Nr. 221	Verschoten	Geen
	19990935	Ertveldweg t.h.v. Jachthaven	25-5-1999	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 8 inch zonder ontsteker (US)	-	Geen
	20111109	Zandzuigerstraat 13	5-7-2011	-	1	Geen OO	-	Geen
Paleis-kwartier	20160233 001	Onderwijsboulevard	1-2-2016	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat; 4.2 inch mortier met restant schokbuis No 162 (UK)	Verschoten	Geen
	20140680 001	Magistratenlaan	2014068000 1	Geschutmunitie	1	Rookgranaat; 25 pdr met tijdschokbuis No 221 serie (UK)	Verschoten	Geen
	20150124 001	Magistratenlaan 114	7-1-2015	Geschutmunitie	1	Rookgranaat; 25 pdr met restant ontsteker (UK)	Verschoten	Geen
Veemarkt-kwartier	19912719	Veenmarktkade 10	22-11-1991	-	-	Geen OO	-	Geen
Willemspoort	19962444	Vlijmenseweg 2	26-11-1996	Geschutmunitie	1	Rookgranaat van 25 pdr met restant tijdschokbuis No.221 (UK)	Onbekend	Geen
	19971018	Vlijmenseweg 2	5-5-1997	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 25 pdr met schokbuis No.119 (UK)	Onbekend	Geen
	19971449	Vlijmenseweg 2	29-6-1997	Geschutmunitie	1	Springrookgranaat van 3 inch mortier met schokbuis No.152/162 (UK)	Onbekend	Geen
	20070999	Vlijmenseweg 2	18-6-2007	Mijnen		Antitankmijn; mt (zonder ontsteker)	Onbekend	Geen
	20081343	Vlijmenseweg 2	15-9-2008	-	-	Geen OO	-	Geen
	19743042	Nabij Willem I Kazerne	4-12-1974	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 4.2 inch mortier met schokbuis (UK)	Onbekend	Geen
	19792300	Willem I kazerne	21-8-1979	Geschutmunitie Handgranaten	2	Brisantgranaat van 3,7 cm (niet verschoten) (D) handgranaat (zonder steel) (D)	Niet verschoten	Geen
	19862177	Willem I kazerne	2-7-1986	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 60 mm mortier met restant ontsteker (US)	Onbekend	Geen
	19893906	Willem I kazerne	13-12-1989	-	-	Geen OO	-	Geen
	19820865	Willem I kazerne	31-3-1982	Geschutmunitie KKM	2 1	Lichtgranaat van 81 mm mortier (US) Lichtgranaat van 120 mm mortier met tijdschokbuis (leeg)	Onbekend	Geen
				30	Subkaliber van 20 mm (US)			
				50	Stalen hulzen van 25 mm			

Buurt	MORA/JO-nummer	Ligplaats	Datum	Hoofdsoort OO	Aantal	OO	Verschijningsvorm	Bijzonderheden
					3	Subkaliber van 12 mm (US)		
					21	Klein kaliber munitie diversen		
	19941584	Willem I kazerne	27-7-1994	-	-	-	-	MORA niet in EOD archief
	19960042	Achter de Tolburg	11-1-1996	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 25 pdr met schokbuis No.117 (UK)	Onbekend	Geen

Zuidoost

Buurt	MORA/JO-nummer	Ligplaats	Datum	Hoofdsoort OO	Aantal	OO	Verschijningsvorm	Bijzonderheden
Aawijk Zuid	19813314	IJssel singel 30	26-10-1981	Geschutmunitie Ontstekingsinrichtingen	1	Brisant pantsergranaat van 75 mm (US)	Onbekend	Geen
					2	Hulzen van 2 cm (D)		
					1	Staatstuk van 2 inch mortiergranaat (UK)		
					1	Pantsergranaat van 25 pdr (verschoten) (UK)		
					3	Pantsergranaat van 37 mm (US)		
					1	Restant van brisant pantsergranaat 37 mm (US)		
					1	Lichaam brisantgranaat van 40 mm (US)		
					2	Brisant pantsergranaat van 75 mm (US)		
					3	Restanten van ontstekers		
					1			
	2012060400	Sumatrastraat 35	9-4-2012	Geschutmunitie	1	Schokbuis; No 119-serie	Onbekend	Geen
	2012055600	Rivierenplein 2	2-4-2012	Handgranaten	1	Handgranaat; Flash and Bang 1,5 sec	Onbekend	Geen
	19833773	Neerstraat 26	19-11-1983	-	-	Geen OO	-	Geen
	19892413	Rudolf Steinerschool, achter Waalstraat 30	8-8-1989	-	-	Geen OO	-	Geen
	19860240	Borneostraat 8	10-2-1986	KKM Handgranaten	500	KKM diversen Handgranaat Nr.1 met ontsteker (NL)	Onbekend	Geen
	20001655	Jekerstraat	29-8-2000	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat; 25 pd met restant SB	Verschoten	Geen
	20001724	Jekerstraat/Scheldestraat	6-9-2000	-	-	Melding van uitgevoerd vooronderzoek door EOD	-	Geen
Het Bossche Broek	19972039	Singelgrachtweg	25-9-1997	-	-	Geen OO aangetroffen	-	Geen
Bazeldonk	20181888	Verdistraat 7	22-9-2018	Geschutmunitie	1	Brisant pantsergranaat; 4,7cm No 2 met bodembuis	Verschoten	Geen
	19962309	Erasmusstraat	4-11-1996	-	-	-	-	MORA aanwezig in EOD archief
Bedrijvenpark De Brand	2012072600	Beusingsedijk	28-4-2012	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat; 17 pdr met schokbuis No 257	Verschoten	Geen
	2012072600	Beusingsedijk	28-4-2012	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat; 17 pdr met schokbuis No 257	Verschoten	Geen

Buurt	MORA/JO-nummer	Ligplaats	Datum	Hoofdsoort OO	Aantal	OO	Verschijningsvorm	Bijzonderheden
	2014124800 1	Maastrichtseweg t.h.v. Nieuwe Ambachtstraat	16-6-2014	Geschutmunitie	1	Pantsergranaat; 17 pdr dubbele kap (UK)	Verschoten	Geen
	2011118900 1	Het Sterrenbeeld 48	21-7-2011	Geschutmunitie	2	Staatstuk; 3 inch mortiergranaat	Verschoten	Geen
De Bossche Pad	2015110900 1	Maastrichtseweg 49	18-6-2015	Geschutmunitie	1	Pantsergranaat; 17 pdr OF(UK)	Verschoten	Geen
	19961814	Maastrichtseweg	1-9-1996	-	-	-	-	Dubbele melding 961842/001
	19961838	Maastrichtseweg	4-9-1996	-	-	-	-	Dubbele melding 961842/001
	19970209	Maastrichtseweg	9-2-1997	-	-	-	-	Mis achterzijde van de mora
De Meerendonk	19710456	De Kruithoorn	13-3-1971	Explosieve stoffen; Toebehoren van munitie	6 6 6	anti-sabotageladingen Mini-hoofdladingen Kappen van geweergranaat lichtseinen	-	Geen
	19710640	De Kruithoorn	2-4-1971	Explosieve stoffen	139	Vaten rookzwakbuskruit	-	Geen
	19712009	Kruithoorn	20-9-1971	Diversen	-	-	-	Explosieven en explosieve stof afkomstig van de productie van de Kruithoorn
	19720028	NWM de Kruithoorn	5-1-1972	-	-	-	-	
	19731143	NWM. Kruithoorn	18-5-1973	-	-	-	-	
	19981519	NWM De Kruithoorn Poeldonkweg 5	23-7-1998	-	-	-	-	-
	20061108	Kruithoorn te Hertogenbosch.	's- 11-7-2006	-	-	-	-	-
	20061108	Kruithoorn te Hertogenbosch	's- 11-7-2006	vernielingslading; ontstekingsinrichtingen	2	Brisante explosieven met ontstekingsmiddelen (depth charges) B9/391 + B9/392	Onbekend	Geen
	19711681	Poeldonkweg	12-8-1971	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 15 cm (D)	Onbekend	Geen
	2015024800 1	Poeldonkweg	2-2-2015	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat; 12,8 cm met restant ontsteker (D)	Verschoten	Geen
	20071792	Poeldonkweg 35	21-11-2007	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat; 81 mm mortier (met restant ontsteker)	Onbekend	Geen
	20071792	Poeldonkweg 35	21-11-2007	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat; 81 mm mortier (met restant ontsteker)	Onbekend	Geen
	2012072100 1	Louis Couperuslaan	27-4-2012	Geschutmunitie	1	Pantsergranaat; 17 pdr	Verschoten	Geen
19712163	Plantsoen provinciehuis, bij Guido Gazellelaan	8-10-1971	Geschutmunitie	1	Granaat	Onbekend	Geen	

Buurt	MORA/JO-nummer	Ligplaats	Datum	Hoofdsoort OO	Aantal	OO	Verschijningsvorm	Bijzonderheden
	19961804	Dommelstraat 5	28-8-1996	-	-	-	-	IED MORA
Pettelaarpark	20030061	Brabantlaan 1	15-1-2003	KKM	30	KKM	Onbekend	Geen
	19764057	Brabantlaan 2	8-12-1976	-	-	-	-	MORA niet aanwezig in EOD archief
Zuid	2016075700 1	Zuiderparkweg 105	3-5-2016	Handgranaten	1	Scherfhandgranaat; No 36 M (leeg)	Verschoten	Geen
	19931216	Jacob Obrechtstraat 8	26-5-1993	Geschutmunitie	1	Oefenbrisantgranaatpatroon van 20 mm (US)	Onbekend	Geen
	19901331	Gregorinssingel/ Pettelaarseweg	17-5-1990	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat van 3.7 inch (UK)	Onbekend	Geen
	20030586	Phillips de Goedestraat 33	9-4-2003	Geschutmunitie	1	Rookgranaat; 25 pdr met restant TSB	Verschoten	Geen
	20050084	In een kanon v/h Bastion	20-1-2005	Geschutmunitie	1	Brisantgranaat; 2 inch mortier met schokbuis No 151/161	Niet verschoten	Geen
	19921972	Petrelaarsweg 172	1-9-1992	-	-	-	-	MORA niet aanwezig in EOD archief

Munitievondsten voor 1971

Buurt	RAP-nummer	Locatie	OO	Datum	Bron
Rosmalen zuid A2 zone Rosmalen zuid	RAP_45A	Burg. Jhr. Von Heijdenlaan 1	Enkele mijnenvelden	1945-1946 CAD	SADB 's-Hertogenbosch, toeg.nr. 474, inv.nr. 485; 489;1573
	RAP_580118A	Heijdenlaan 1	Granaat	18 januari 1958	
	RAP_570607A	Graafsebaan 28	Blindganger	7 juni 1957	
	RAP_45A	Graafsebaan 9	Panzerfausten	1945-1946 CAD	
	RAP_540111A	Stenenkamerstraat 3	Granaat	11 januari 1952	
Binckhorst	RAP_520911A	Graafsebaan 172	Granaten	11 september 1952	
	RAP_540115A	Graafsebaan 172	Twee granaten	15 januari 1954	
	RAP_550907A	Graafsebaan 172	Handgranaat, mortier	7 september 1955	
	RAP_530610A	Kruisstraat 39	Handgranaat	10 juni 1953	
	RAP_520205A	Mariaoord, Graafsebaan 164	Vier granaten	5 februari 1952	
	RAP_590912A		Blindgangers (granaten)	12 september 1959	
	RAP_591231A		Twee granaten	31 december 1959	
	RAP_591212A		Munitie	12 december 1959	
	RAP_520325A	Mariaburg	Granaat	25 maart 1952	
	RAP_45A	Tegenover de Oostelijk ingang van de villa de Duine Hoeve (Mariaoord)	Vermoedelijk een landmijn	1945-1946 CAD	
RAP_45A	Vliertwijksestraat 38-40	Landmijnen	1945-1946 CAD		
RAP_571008A	Vliertwijksestraat 51	Boobytrap	8 oktober 1957		
RAP_45A	Waterleidingstraat 8	Landmijn	1945-1946 CAD		
RAP_540511A	Waterpompstation, Oude Baan te Nuland	Granaat	11 mei 1954		

Buurt	RAP-nummer	Locatie	OO	Datum	Bron	
Maliskamp west	RAP_520117A	Berlicumseweg 6	5 a 6 granaten en een landmijn	17 januari 1952		
	RAP_520126A	Berlicumseweg 6	Granaten	26 januari 1952		
	RAP_45A	Coudewater	Munitie en vermoedelijk mijnen	1945-1946		
	RAP_560128A	Coudewater, "Zandbergen"	Munitie	28 januari 1956		
	RAP_520220A	Maliskamp, Parochiehuis	Munitie	20 februari 1952		
	RAP_520408A	Pastorie in Maliskamp	Granaat	8 april 1952		
Maliskamp oost	RAP_560323A	Maliskampstraat 41	Munitie	23 maart 1956		
Molenhoek	RAP_580306A	De Gele Hoeve	Granaat	6 maart 1958		
	RAP_570715A	Gele Hoeve, Graafsebaan	Granaat	15 juli 1957		
	RAP_520312A	Graafsebaan 100	Twee mortiergranaten	12 maart 1952		
	RAP_551230A	Graafsebaan 48	Munitie	30 december 1955		
	RAP_550504A	Graafsebaan 50	Projectielen	4 mei 1955		
	RAP_540628A	Graafsebaan 63	Britse granaat	28 juni 1954		
	RAP_540412A	Graafsebaan 63 en 65	Handgranaten	12 april 1954		
	RAP_45A	Heer en Beekstraat 17	Drie granaten en twee kanonnen	1945-1946		
	RAP_521007A	Heer en Beekstraat 40	Fosforgranaat	7 oktober 1952		
	RAP_560704A	Oude Baan 13	Granaat	4 juli 1956		
	RAP_560413A	Oude Baan 29	Granaat	13 april 1956		
	RAP_530618A	Oude Baan 32	Granaat	18 juni 1953		
	RAP_591006A	Oude Baan 32	Munitie	6 oktober 1959		
	RAP_550307A	Oude Baan 44	Voetmijn	7 maart 1955		
	Sparrenburg	RAP_531005A	Nieuwe Erven 9-11	Munitie		5 oktober 1953
		RAP_560831A	Sparrenburgsstraat 11	Mogelijk ingegraven munitie		31 augustus 1956
	Het Vinkel		Eikenburg	Munitie		26 januari 1952
RAP_520213A		Munitie		13 februari 1952		
RAP_521028A		Granaat		28 oktober 1952		
RAP_530326A		Granaten		26 maart 1953		
RAP_540522A		Panzerfaust		22 mei 1954		
RAP_550425A		Munitie		25 april 1955		
Rosmalen Noord A2 zone Rosmalen noord	RAP_540319A	Heinis 3	Panzerfausten, granaten	19 maart 1954		
	RAP_560817A	Heinis 3	Handgranaten	17 augustus 1956		
	RAP_45A	Heinis 5	Granaten	1945-1946 CAD		
De Overlaet west	RAP_570409A	Nieuwendijk 26	Granaat	9 april 1957		
Hondsberg	RAP_531002A	Bruggen 23	Twee Panzerfausten	2 oktober 1953		
	RAP_540402A	Bruggen 28	Munitie	2 april 1954		
	RAP_570528A	Bruggen 28	Granaat	28 mei 1957		
	RAP_530606A	Bruggen 30	Munitie	6 juni 1953		
	RAP_45A	Bruggen 30	Granaten	1945-1946 CAD		
	RAP_561117A	Bruggensestraat 8	Munitie	17 november 1956		
	RAP_570426A	Garstlandweg 6	Munitie	26 april 1957		
	RAP_520307A	Kattenbos	Munitie	7 maart 1952		
	RAP_520709A	Kattenbosch 1	Granaat	9 juli 1952		
	RAP_520205A	Kattenboschstraat 3	Munitie	5 februari 1952		
	RAP_540514A	Kattenboschstraat 8	Mortiergranaat	14 mei 1954		
	RAP_520929A	Kattenbosstraat	Projectiel	29 september 1952		

Buurt	RAP-nummer	Locatie	OO	Datum	Bron
Kruisstraat	RAP_560817A	Kattenbosstraat	Munitie	17 augustus 1956	
	RAP_520412A	Café Kouwenberg, Kruisstraat	Mortiergranaten	12 april 1952	
	RAP_540311A	Kruisstraat 12 – 16	Panzerfaust	11 maart 1954	
	RAP_560919A	Kruisstraat 20	Munitie	19 september 1956	
	RAP_520501A	Kruisstraat 22	Granaten	1 mei 1952	
	RAP_5403A	Kruisstraat 22	Handgranaten	Maart 1954	
	RAP_5403A	Kruisstraat 4	Handgranaten	Maart 1954	
Bedrijventerrein Kruisstraat	RAP_520318A	Sprokkelboschstraat 3	Munitie	18 maart 1952	
	RAP_520213A	Kruisstraat 42	Handgranaten	13 februari 1952	
Rosmalen centrum	RAP_521209A	Dorpsstraat 1	Granaat	9 december 1952	
	RAP_531231A	Dorpsstraat	Granaat	31 december 1953	
	RAP_580307A	Dorpsstraat 37	Munitie	7 maart 1958	
	RAP_560908A	Dorpsstraat 52	Munitie	8 september 1956	
	RAP_530727A	Dorpsstraat 54	Drie granaten	27 juli 1953	
	RAP_530810A	Dorpsstraat 54	Granaten (vermoedelijk blindgangers)	10 augustus 1953	
	RAP_551219A	Dorpsstraat 61	Munitie	19 december 1955	
	RAP_520305A	Dorpsstraat 64	Vermoedelijk een mijn	5 maart 1952	
	RAP_520229A	Dorpsstraat 75	Granaat	29 februari 1952	
	RAP_45A	Dorpsstraat 99	Eén kanon	1945-1946 CAD	
	RAP_541230A	Burg. Nieuwenhuijzenstraat 34	Munitie	30 december 1954	
	RAP_520205A	Gemeentehuis (Rosmalen)	Ingeleverde granaten	5 februari 1952	
	RAP_580212A	Achter gemeentehuis (Rosmalen)	Munitie	12 februari 1958	
	RAP_520325A	Jongensschool (Rosmalen)	Zes granaten	25 maart 1952	
	't Ven	RAP_580325A	Nieuwen-huijzenstraat 42	Munitie	25 maart 1958
RAP_520223A		Spoorstraat 2	Twee granaten	23 februari 1952	
RAP_560413A		Fort Alexanderstraat 29	Panzerfaust	13 april 1956	
RAP_580206A		Fort Alexanderstraat 44	Munitie	6 februari 1958	
RAP_580314A		Fort Alexanderstraat 44	Munitie	14 maart 1958	
RAP_570821A		Striensestraat	Granaat	21 augustus 1957	
RAP_570321A		Venstraat 1	Munitie	21 maart 1957	
RAP_530912A		Weidestraat 16	Granaat	12 september 1953	
RAP_550608A		Weidestraat 18	Munitie	8 juni 1955	
RAP_530309A		Weidestraat 24	Granaat	9 maart 1953	
RAP_530407A	Weidestraat 24	Granaat	7 april 1953		
RAP_550505A	Weidestraat 24	Munitie	5 mei 1955		
RAP_530407A	Weidestraat 31	Granaat	7 april 1953		
Noord Bedrijventerrein De Herven	RAP_520717A	Heinis 7	Blindganger (Granaat, groot kaliber)	17 juli 1952	
Graafsepoort Hintham noord / zuid	RAP_531218A	Hintham (Tweeberg)	Drie granaten	18 december 1953	
	RAP_530316A	Hintham 44	Granaat	16 maart 1953	
	RAP_540428A	Hintham 55	Projectiel	28 april 1954	
	RAP_570318A	Hintham 61	Munitie	18 maart 1957	
	RAP_570321A	Hintham 61	Munitie	21 maart 1957	

Buurt	RAP-nummer	Locatie	OO	Datum	Bron
	RAP_570314A	Hintham 97	Munitie	14 maart 1957	
	RAP_531014A	Hoogveld (Hintham – Rosmalen)	Granaat	14 oktober 1953	
	RAP_531030A	IJzeren Kind	Panzerfaust	30 oktober 1953	
	RAP_540405A	Wilhelminastraat 23	Granaten	5 april 1954	
		Wilhelminastraat 5	Munitie	28 november 1955	
Nuland Kom Nuland	RAP_451030A	A.169 (1)	Vijf kisten met granaten voor pansters (Brits) 2 x Panzerfausten op weiland Geruimd	30 oktober 1945	SADB 's- Hertogenbosch toeg.nr. 0927 inv.nr. 456; CAD MMOD inv.nr. 50.
	RAP_451030A	A.127 (2)	7 kisten met Duitse granaten in tuin Geruimd	30 oktober 1945	
	RAP_451030A	A.134 (3-4)	1 projectiel in kuil langs de weg 2 projecten over de dijk Geruimd	30 oktober 1945	
	RAP_451030A	A.208 (5-6)	Panzerfausten en munitie in tuin voor het huis Panzerfausten in sloot over de weg Geruimd	30 oktober 1945	
	RAP_451030A	A.209 (7)	Panzerfausten en munitie rondom het huis Geruimd	30 oktober 1945	
	RAP_451030A	A.167 (8)	1 Panzerfaust bij heiweg Geruimd	30 oktober 1945	
	RAP_451030A	A.98c (9)	Springstof in de tuin Geruimd	30 oktober 1945	
	RAP_451030A	A.151 (11)	Panzerfausten rondom woning Geruimd	30 oktober 1945	
	RAP_451030A	B.52 (13)	Kanon en boobytraps in sloot bij bos Geruimd	30 oktober 1945	
	RAP_451030A	B.48 (15)	Vier projectielen in hout bij woning Geruimd	30 oktober 1945	
	RAP_451030A	A.93 (16)	1 projectiel over de weg Geruimd	30 oktober 1945	
	RAP_451030A	A.133 (17)	In sloot achter de akker allerlei soorten projectielen begraven Geruimd	30 oktober 1945	
	RAP_451030A	A.203 (18)	7 Panzerfausten en ongeveer 5 fosforflessen langs de Rijksweg Geruimd	30 oktober 1945	
	RAP_451030A	A.148 (22)	Luchttorpedo bij heg in de tuin Geruimd	30 oktober 1945	
	RAP_451030A	B.46 (23)	Handgranaten en projectiel in de buurt van het huis Geruimd	30 oktober 1945	
	RAP_451030A	A.128 (24)	Projectiel in sloot bij de wei Geruimd	30 oktober 1945	
	RAP_451030A	A.161 (26)	Handgranaten en Panzerfausten rondom de woning Geruimd	30 oktober 1945	
	RAP_451030A	A.207 (27)	Panzerfaust en handgranaten in sloot bij Duin en Daelseweg Geruimd	30 oktober 1945	
RAP_451030A	A.201 (28)	2 projectielen voor het huis en munitie Geruimd	30 oktober 1945		

Buurt	RAP-nummer	Locatie	OO	Datum	Bron
	RAP_451030A	A.101 (30)	Munitie Geruimd	30 oktober 1945	
	RAP_451030A	A.172 (32)	Panzerfaust en handgranaten bij woning dichtbij het bos Geruimd	30 oktober 1945	
	RAP_451030A	A.123a (Gemeentehuis) (33)	Granaten, Panzerfausten en handgranaten Geruimd	30 oktober 1945	
	RAP_451030A	A.150 (Pastorie) (34)	Kogels, handgranaten etc. in bos achter het gebouw Geruimd	30 oktober 1945	
	RAP_451030A	Terrein waterleiding (36)	Kogels, handgranaten en Panzerfausten Geruimd	30 oktober 1945	
	RAP_451030A	Langs klinkerweg (36)	Boobytraps en projectiel Geruimd	30 oktober 1945	
De Lage Kant	RAP_451030A	A.41 (12)	Projectielen in de sloot bij P.T.T. gebouw Geruimd	30 oktober 1945	
	RAP_451030A	A.56 (14)	Projectiel in bouwland Geruimd	30 oktober 1945	
	RAP_451030A	A.52 (10)	Granaten in eiken heg bij het huis Geruimd	30 oktober 1945	
	RAP_451030A	A.14 (31)	Mortier in sloot Geruimd	30 oktober 1945	
	RAP_451030A	A.37 (20)	Mortieren bij sloot Geruimd	30 oktober 1945	
Heeseind	RAP_451030A	A.178 (19)	Handgranaten en Panzerfausten achter de berg Geruimd	30 oktober 1945	
	RAP_451030A	A.196 (25)	Panzerfausten en handgranaten in het bos Geruimd	30 oktober 1945	
	RAP_451030A	A.192 (zuivelfabriek) (29)	Twee granaten bij schoorsteen Geruimd	30 oktober 1945	
	RAP_650406A	Duin en Daelseweg 5	Mortiergranaat	6 april 1965	CAD MMOD
	RAP_700504A	Rijksweg 13	Kop van een granaat	4 mei 1970	inv.nr. 50.
	RAP_520225A	Heeseind 18	Grote granaat	25 februari 1952	SADB 's-
	RAP_560310A	Heeseind 39	Munitie	10 maart 1956	Hertogenbosch,
	RAP_560310A	Heeseind 33	Vliegtuigbom (blindganger)	1945-1946 CAD	toeg.nr. 474, inv.nr. 485. RAP_45A
	RAP_441022L05	Waterleidingshuisjes	Onontpofte munitie en kogelhuizen in de schuilkelder	22-10-1944	van Venrooij, Dorp in oorlogstijd. Nuland 1940- 1945 (2019) 242.
Vughterpoort	RAP_520223A	Vughterweg 1	In 's-Hertogenbosch werd een onontpofte projectiel gevonden in de tuin bij Vughterweg 1. Het ging om een ronde bol met enige puntige uitsteeksels. Vermoedelijk zou het een landmijn of vliegtuigbom zijn	23 februari 1952	NA Den Haag, toeg.nr. 2.04.110 inv.nr. 22.
Empel	RAP_451221A	Nabij spoorbrug	Eén ijzeren staaf met springstof	21 december 1945	

Buurt	RAP-nummer	Locatie	OO	Datum	Bron
	Locatie onbekend	Raadhuis	Pakjes met springstof, één handgranaat	Maart 1946	SADB 's-Hertogenbosch Secretatie 21721
	RAP_4603A	Tuin H. Godschalx (Empelsedijk 15 ¹)	Twee granaten	Maart 1946	
	Locatie onbekend	Achter ruïne kerk	Enkele granaten	Maart 1946	
	RAP_4603A	In de Achterstraat	Enkele granaten; één Panzerfaust	Maart 1946	
	RAP_4603A	Bij het sluisje	Eén tankmijn	Maart 1946	
	Locatie onbekend	Op de schans	Eén mijn; één handgranaat	Maart 1946	
	Locatie onbekend	Onbekend	Eén handgranaat; twee kisten springstof; twee granaten; één Panzerfaust	24 mei 1946	
	RAP_460524A	In de Koornwaard	Eén granaat, twee kisten springstof	24 mei 1946	
	Locatie onbekend	In het centrum	Twee tankmijnen	11 juni 1946	
	RAP_460724A	Nabij het Halfhuis	Drie houten mijnen	24 juli 1946	
	RAP_460802A	Spoorbrug/Halfhuis	Eén Schu. '35 mijn	2 augustus 1946	
	Locatie onbekend	Langs het spoor post 37	1 houtwitzergranaat	18 september 1946	
	RAP_461213A	Bij huis P. van Boekel, oprit schipbrug	Twee handgranaten, één tellermijn, twee handgranaten	13 december 1946	
	RAP_470425A	Nabij huis H. Godschalx (C.73) (Empelsedijk 15)	Eén houwitsergranaat	25 april 1947	
	Locatie onbekend	Benedense zeberskamp langs de dijk	Eén projectiel; één handgranaat	16 juni 1947	
	Locatie onbekend	De Lange Roeden	Eén langmijn (ontploft)	26 augustus 1947	
	RAP_490714A	Crevecoeur	Eén granaat	14 juli 1949	
	Locatie onbekend	Land P.v.d. Berg (A.26)	Eén fosporgranaat	12 augustus 1949	
	Locatie onbekend	Leliedonk door Wed. A. de Bekker (C.99)	Eén granaat	23 augustus 1949	
	Locatie onbekend	Nabij huis J. Minpen (A.24)	Eén granaat	9 november 1949	
	Locatie onbekend	Langs Oude Maas door E.N.v. Dijk (C.103)	Eén granaat	9 november 1949	
	Locatie onbekend	P.M.v. Emmerik, D. Popenstraat 7	Munitie	9 november 1949	
	Historische context	Ingeleverd gemeentehuis	12 houders van geweerpatronen	16 januari 1950	
	Locatie onbekend	Maasdijk C.104, tuin Wed. F.H. de Bekker	Eén mortier	2 juni 1950	
	Locatie onbekend	Nabij Maasdijk C.117	Verzoek tot nazoeken (is niet gedaan)	2 juni 1950	

¹ <https://www.bossche-encyclopedie.nl/panden/empelsedijk%2015.htm>

Buurt	RAP-nummer	Locatie	OO	Datum	Bron
	Locatie onbekend	Diezedijk	Eén landmijn	24 maart 1950	
	Locatie onbekend	Strijkdam Maas tegenover huis C.63 (J.E.v Lith)	Eén granaat	9 maart 1940	
	RAP_500704A	Wasweg 10, J. de Klein	Eén handgranaat	4 juli 1950	
	RAP_500704A	D. Pompenstraat 7	Bracht één mortiergranaat	4 juli 1950	
	Locatie onbekend	Bij noodwoningen	Eén mortiergranaat	20 oktober 1951	
	Locatie onbekend	Empelse hut	Eén grote granaat	25 maart 1952	
	RAP_520703A	Bij Blauwe Sluis	Twee mortiergranaten	3 juli 1952	
	Locatie onbekend	100 meter achter Gewande A.1	Eén mortiergranaat	25 oktober 1952	
	RAP_530325A	Bij gemaal Gewande (Blauwe Sluis)	Eén granaat	25 maart 1953	
	Locatie onbekend	Bij Rijksweg	Twee granaten	30 maart 1953	
	RAP_530413A	Voorste Koornwaard, langs de Maas	Eén twintig ponder	13 april 1953	
	RAP_530429A	Koornwaard, ten noorden van de voormalige kerk	Eén granaat	29 april 1953	
	Locatie onbekend	Acheter huis M.Maas in de sloot	Eén granaat	17 oktober 1953	
	Locatie onbekend	Onbekend	Een granaat	22 december 1953	
	RAP_531224A	Werf bij J. de Klein, Wasweg 10	Twee granaten	24 december 1953	
	Locatie onbekend	Diezekant D.43	Eneige handgranaten	19 januari 1954	
	Locatie onbekend	Sluisje tegenover Maasdijk C.46	Eén mortiergranaat	25 januari 1954	
	Locatie onbekend	Binnenzijde van de dijk bij spoorviaduct in grienthout	Eén landmijn	24 februari 1954	
	Locatie onbekend	Bij café Treurenberg (D.30)	Eén granaat	13 mei 1954	
	RAP_540518A	Empelse sluis	Eén mortiergranaat	18 mei 1954	
	Locatie onbekend	Schanssteeg (Wed. P. de Bekker)	Eén handgranaat	31 mei 1954	
	RAP_540630A	Wasweg, woning W.v. Boekel	Eén granaat	30 juni 1954	
	Locatie onbekend	Onbekend	Eén mortiergranaat	3 augustus 1954	
	Locatie onbekend	Onbekend	Eén granaat	11 november 1954	
	RAP_541210A	Nabij Hedelse brug	Vijf granaten	10 december 1954	
	Locatie onbekend	Gierkelder bij weegbrug	Eén granaat (melding van meerdere)	21 april 1954	
	RAP_550419A	Sloot D. Pompenstraat	Enige mortiergranaten	19 april 1955	
	Locatie onbekend	Onbewaakte overweg	Eén projectiel	1 juni 1955	

Buurt	RAP-nummer	Locatie	OO	Datum	Bron
	RAP_550603A	Over wetering achter huis P.v. der Dussen D. Pompenstraat	Enkele granaten	3 juni 1955	
	Locatie onbekend	Onbekend	Eén granaat	27 juli 1955	
	Locatie onbekend	Bij Rijksweg Orthen – Hedel	Bom	24 augustus 1955	
	RAP_551011A	Balkweg 1 (H.v Boekel)	Eén handgranaat	11 oktober 1955	
	Locatie onbekend	P. van Eijk C.104b	Eén projectiel	15 maart 1957	
	Locatie onbekend	Perceel ten noorden spoorbrug (viaduct) langs dijk.	Eén tankmijn	1 augustus 1957	
	Locatie onbekend	Diezekant bij v. Veggel	Eén mortiergranaat	1 augustus 1957	
	Locatie onbekend	Woning C. 108	Eén mortiergranaat	24 augustus 1957	
	Locatie onbekend	Tuin voormalige pastorie, Maasdijk C.56	Eén mortiergranaat (1,50 meter diep)	4 maart 1958	
	Locatie onbekend	Langs weg Empel – Rosmalen, 1é weg links over brug	Eén granaat	17 april 1958	
	Locatie onbekend	Schanssteeg 2 (land B. de Bekker)	Eén mortiergranaat	10 september 1959	
	Locatie onbekend	Schanssteeg 1	Eén tankgranaat	27 oktober 1959	
	RAP_87A02	Fort Crèvecoeur	In het restant van de ophoging bij Fort Crèvecoeur. Munitie welke gevonden was waren ontplofte brisantgranaten en enkele koperen hulzen (leeg en vol). Aan het eind van de jaren '60 zou hier gegraven zijn door mensen opzoek naar oorlogsrestanten.	1987	SADB 's-Hertogenbosch Secretariearchief 1920-1996 inv.nr. 21721.
	RAP_87A07	Empelsedijk 3	In 1944 werden hier loopgraven gegraven. In 1944-1945 zou hier volgens bewoners veel munitie zijn achtergelaten.	1987	
	RAP_87A010	Voormalige school in Gewande	Werd door Duitse soldaten gebruikt in 1944 als mitrailleurstent. In 1945 werd hier door burgers veel wapens en munitie gevonden. Ten westen van deze voormalige school, in de zogenaamde Uitvliet zou in 1945 veel munitie zijn gedumpt (handgranaten, mortieren, brisantgranaten, kisten met mitrailleur patronen) welke waren gevonden in het pand Gewande 20. Deze sloot werd in 1952 gedempt, toen werd er munitie gevonden. Ten noorden van de school werd een houten Duitse bunker gegraven. Aan het begin van 1945 lag er ten noorden van de voormalige school van Gewande langs het talud van de Blauwe Sluis een gezonken platte ijzeren boot waar zich veel munitie zou bevinden. Ook zou er naast deze boot in de sloot munitie bevinden (onder andere mortieren, kisten met mitrailleur patronen en handgranaten).	1987	
	RAP_87A012	Binnenzijde Empelsedijk (ten westen van Doornkampsteeg)	In 1980 zou hier door verzamelaars veel oorlogstuig zijn gevonden	1987	

Bijlage 10 Mijnevelden en MMOD verdachte gebieden

Bijlage 10 Mijnenvelden en MMOD verdachte gebieden

Mijnenveld nummer	Soort	Aantal gelegd	Aantal geruimd	Datum geruimd	Missend	Verklaring
1G (11 S.W. 1)	Onbekend	Onbekend	Geen	19-10-1945	Onbekend	Het mijnenveld in één keer doorzocht. Er werd niks gevonden. Het mijnenveld was gelegd door 12 Corps en werd geruimd door de 5 ^e Compagnie Genie
2G (11 S.W. 2)	Onbekend	Onbekend	Geen	23-10-1945	Onbekend	Het mijnenveld is één keer doorzocht, er werd niks gevonden. Het mijnenveld was gelegd door 12 Corps en werd geruimd door de 5 ^e Compagnie Genie
3G (11 S.W. 3)	Onbekend	Onbekend	Geen	23-10-1945	Onbekend	Er werden geen mijnen gevonden. Wel werd er één granaat van 15 cm gevonden. Het mijnenveld was gelegd door 12 Corps en werd geruimd door de 5 ^e Compagnie Genie
5G (11 S.W. 5)	Tellerminen	Onbekend	3 x T Minen Mark 2 3 x S-minen 1 x Schü-minen 42	18-10-1945	Onbekend	Het mijnenveld werd gelegd door 12 Corps en werd geruimd door de 5 ^e Compagnie Genie. Daarnaast werden er tijdens de ruiming 253 granaten en 8 Panzerfausten gevonden. Daarnaast werd er melding gedaan van 52 granaten, 8 Panzerfausten (gesprongen) en 201 opgestapelde granaten
7G (11 S.W. 6)	Onbekend	Onbekend	333 x mortiergranaten 13 panzerschrecks 5 x 10,5 cm granaten 1 x bandpatronen 3 kg dynamiet	16-10-1945	Onbekend	Het mijnenveld werd gelegd door 12 Corps en werd geruimd door de 5 ^e Compagnie Genie.
7G (11 S.W. 9)	Onbekend	Onbekend	Geen	17-10-1945	Onbekend	De mijnenvelden 11 S.W. 9, 8 en 7 zijn in de documenten doorgestreept en samengevoegd in het mijnenveld 7G. Het mijnenveld in één keer doorzocht. Er werd niks gevonden.
7G (11 S.W. 8)	Onbekend	Onbekend	4 x 12,5 cm granaten 2 x handgranaten 8 S-mijnen	16-10-1945	Onbekend	De mijnenvelden 11 S.W. 9, 8 en 7 zijn in de documenten doorgestreept en samengevoegd in het mijnenveld 7G.
7G (11 S.W. 7)	Schüminen	90	3 x panzergranaten 3x 8.8 cm granaten 3x Panzerfausten	16-10-1945	90 Schüminen	Het terrein is volledig afgezocht. De 5 ^e Compagnie Genie vermoedde dat de 90 Schüminen reeds eerder waren geruimd.
8G (11 S.W. 10)	Schüminen	Onbekend	11 x Schü-minen 4 x Schü-minen (Brits) 4 x Holzminen 13 nevelgranaten	17-10-1945	Onbekend	De mijnenvelden 11 S.W. 10 en 11 zijn in de documenten doorgestreept en samengevoegd in het mijnenveld 8G.
8G (11 S.W. 11)	Holzminen	8	5 x Nebelgranaten 75 kg Donarit 14 Panzerfausten	17-10-1945	Onbekend	De mijnenvelden 11 S.W. 10 en 11 zijn in de documenten doorgestreept en samengevoegd in het mijnenveld 8G. Het terrein werd geheel afgezocht, er werd behalve munitie, geen mijnen gevonden
9G (11 S.W. 12)	Tellerminen Holzminen	Onbekend	17 Schü-minen 42 1x Holzminen	19-10-1945	Onbekend	De mijnenvelden 11 S.W. 12 zijn in de documenten doorgestreept en samengevoegd in het mijnenveld 9G.
9G (11 S.W. 13)	Onbekend	Onbekend. Er werden op een latere datum ook anti-tank mijnen gelegd	Geen		Onbekend	De mijnenvelden 11 S.W. 12 en 13 zijn in de documenten doorgestreept en samengevoegd in het mijnenveld 9G.
10G (11 S.W. 14)	Onbekend	Onbekend	Geen	19-10-1945	Onbekend	De mijnenvelden 11 S.W. 14, 15, 16, 17, 18, 19 en 20 zijn in de documenten doorgestreept en samengevoegd in het mijnenveld 10G. Tijdens de zoektocht werd er niets gevonden.

Mijnenveld nummer	Soort	Aantal gelegd	Aantal geruimd	Datum geruimd	Missend	Verklaring
10G (11 S.W. 15)	Tellerminen 42	Onbekend	Geen	19-10-1945	Onbekend	De mijnenvelden 11 S.W. 14, 15, 16, 17, 18, 19 en 20 zijn in de documenten doorgestreept en samengevoegd in het mijnenveld 10G. Tijdens de zoektocht werd er niets gevonden.
10G (11.S.W. 16)	Tellerminen Holz mijnen	Onbekend	2 x T mijnen 42 3x H mijnen 42	18-10-1945		De mijnenvelden 11 S.W. 14, 15, 16, 17, 18, 19 en 20 zijn in de documenten doorgestreept en samengevoegd in het mijnenveld 10G.
10G (11 S.W. 17)	Tellerminen 42	7	Geen	18-10-1945	Onbekend	De mijnenvelden 11 S.W. 14, 15, 16, 17, 18, 19 en 20 zijn in de documenten doorgestreept en samengevoegd in het mijnenveld 10G. Het gehele terrein is afgezocht, er werd echter niks gevonden.
10G (11 S.W. 18)	Tellerminen	Onbekend	Geen	18-10-1945	Onbekend	De mijnenvelden 11 S.W. 14, 15, 16, 17, 18, 19 en 20 zijn in de documenten doorgestreept en samengevoegd in het mijnenveld 10G. Het gehele terrein is afgezocht, er werd echter niks gevonden.
10G (11 S.W. 19)	Schüminen	2	1 x Panzerfaust 2 x Handgranaten 1 x fosforgranaat 1 x 8.8 cm granaat 1 x 7.5 cm granaat	18-10-1945	Onbekend	De mijnenvelden 11 S.W. 14, 15, 16, 17, 18, 19 en 20 zijn in de documenten doorgestreept en samengevoegd in het mijnenveld 10G. Het gehele veld is onderzocht, er werd echter alleen munitie gevonden
10G (11 S.W. 20)	Holzminen	8	14 x pantsergranaten 2 x raketten 3 x 3,7 granaten 12 x werpgranaat 5 [sic]	17-10-1945	8	De mijnenvelden 11 S.W. 14, 15, 16, 17, 18, 19 en 20 zijn in de documenten doorgestreept en samengevoegd in het mijnenveld 10G. Het gehele veld is onderzocht, er werd echter alleen munitie gevonden.
11G (11 S.W. 21)	Holzminen Tellerminen	Onbekend	3 x Holzminen 42 2 x T mijnen 42 1 x Schü-minen (Brits) 3 x Panzerfausten 7 x handgranaten 2 x geweergranaten 5 x 7.5 cm granaten 33 x werpgranaat (8) 42 10,5 cm granaten	17-10-1945	Onbekend	Geen
12G (11 S.W. 24)	Tellerminen		Geen	19-10-1945	Onbekend	Het gehele veld werd doorzocht, er werd niks gevonden.
13G (11 S.W. 25)	Tellerminen	13	Geen	19-10-1945	Onbekend	Het mijnenveld werd doorzocht, er werd niks gevonden.
14G (11 S.W. 22)	Onbekend	Onbekend	Geen	23-10-1945	Onbekend	Het mijnenveld werd geheel onderzocht, er werd niks gevonden.
15G (11 S.W. 36)	Onbekend	Onbekend	2 x Nebelwerfers granaat 1 x Panzerfaust 2 x werpgranaat 2 x 7,5 cm granaat 1 x 10,5 cm granaat	23-10-1945	Onbekend	Het mijnenveld werd geheel onderzocht. Er werd naast munitie geen mijnen gevonden.
15G (11 S.W. 94)	Onbekend	Onbekend	2 x Beob mijnen [sic] 12 x T mijnen 2 x H.K. mijnen 7 Hafthohlladung 6 x Panzerfausten ? x schrapnellgranaten	16-10-1945	Onbekend	Geen

Mijnenveld nummer	Soort	Aantal gelegd	Aantal geruimd	Datum geruimd	Missend	Verklaring
			8 x Handgranaten 12 x werfergranaten 600 x kogels 55 x mijnen 42 2 x 8.8 cm granaten 2 x 7,5 cm granaten 1 x 10,5 cm granaten 1 panzer Werpgranaten Nebelgranaten			
15G (11 S.W. 33)	Onbekend	Onbekend	Geen	18-10-1945	Onbekend	Het gehele veld werd doorzocht, er werd niks gevonden.
15G (11 S.W. 78)	Holzminen	5	Geen	18-10-1945	Onbekend	Er werden geen mijnen gevonden. In het document staat geschreven "verantwoord onder 11 SW 33. Volgens 12 Corps zouden de vijf Holzminen op 15 november 1945 verwijderd zijn door de 4th Canadian Armoured Division. Het veld is nogmaals nagezocht door de 1/5 Compagnie Genie.
17G (11 S.W. 61)	Onbekend	Onbekend	4 x Tellerminen 42 2 x 7.5 cm granaten 8 x 8.8 cm granaten 4 x Panzerfausten 5 x granaten	16-10-1945	Onbekend	Geen
41G (11 S.W. 65/ 10 S.E. 40)	Tellerminen 42	5	60 x Nebelgranaten 4 x fosforgranaten 17 x chemische ontstekers	19-10-1945	Onbekend	In oktober 1945 werd het veld geruimd en werd er munitie gevonden
	Tellerminen 42	5	Geen	18-11-1946		In november 1946 heeft de MMOD een controle uitgevoerd. Er werd niets gevonden.
41G (11 S.W. 66)	Tellerminen 42	6	Geen	19-10-1945	6 x T mijnen 42	Geen
43G (11 S.W. 76)	Booby-trapped	Onbekend	Geen	23-10-1945	Onbekend	Dit mijnenveld werd gemeld in een brief
44G (11 S.W. 77)	Houtendoos mijnen	Onbekend	Geen	23-10-1945	Onbekend	Dit mijnenveld werd gemeld in een brief
45G (11 S.W. 79)	S-mijnen	24	24 x S-mijnen	23-10-1945	Geen	Dit mijnenveld werd gemeld in een brief
46G (11 S.W. 80)	S-mijnen	onbekend	Geen	23-10-1945	Onbekend	Dit mijnenveld werd gemeld in een brief
47G (11. S.W. 81)	Onbekend	Onbekend	Geen	23-10-1945	Onbekend	Dit mijnenveld werd gemeld in een brief
48G (11. S.W. 88)	Onbekend	Onbekend	3 x Schü-minen 42 17 x T mijnen 3 x Holzminen 1 x springbus 57 x granaten	19-10-1945	Onbekend	Dit mijnenveld werd gemeld door de gemeente Berlicum
49G (11 S.W. 107)	Onbekend	Onbekend	Geen	23-10-1945	Onbekend	Bron van dit mijnenveld is een Duitse tekening. De locatie van de tekening was afgezocht. Volgens de tekening van het alleen een plan geweest om mijnen aan te leggen.
50G (11 S.W. 108)	Booby-trapped	Onbekend	Geen	23-10-1945	Onbekend	Bron van dit mijnenveld is een Britse tekening van de 7th Armoured Division (12-10-1944). De booby-trap zou zich bevinden in de boerderijen bij MR 416466 bestaande uit granaten met tripwire. De boobytraps waren bereid met "pressure mushroom igniter". Drie huizen

Mijnenveld nummer	Soort	Aantal gelegd	Aantal geruimd	Datum geruimd	Missend	Verklaring
						waren geboobytrapped. Eén huis met in totaal 111 granaten, een schuur met 75 granaten en een boerderij met een 186 granaten en 1 lb explosieven onder een plank bij de ingang.
52G (11 S.W. 130)	Onbekend	Onbekend	19 x T mijnen 42 2 x S-mijnen 35 1 x T mijn 43 1 x R mijn 43 5 x Nebelwerferpatronen 16 x Nebelbussen 5 x Nebelwerfergranaten 23 x Panzerfausten 2018 x granaten (divers)	23-10-1945	Onbekend	Bron van dit mijnenveld is inlichtingen van burgers
53G (11 S.W. 37)	Onbekend	Onbekend	Geen	23-10-1945	Onbekend	Het veld werd afgezocht in oktober 1945. Volgens de 5 ^e Compagnie Genie was het veld reeds eerder geruimd. In het document staat bij deze opmerking een groot "?" vermeld.
54G (11 S.W. 32)	Onbekend	Onbekend	Geen	23-10-1945	Onbekend	
55G (11 S.W. 36)	Onbekend	Onbekend	Geen	23-10-1945	Onbekend	Het veld werd afgezocht in oktober 1945. Volgens de 5e Compagnie Genie was het veld reeds eerder geruimd
56G (11 S.W. 29)	Onbekend	Onbekend	Geen	23-10-1945	Onbekend	Het veld werd afgezocht in oktober 1945. Volgens de 5e Compagnie Genie was het veld reeds eerder geruimd
58G (11 S.W. 62)	Schüminen	Onbekend	12 x Schü-minen 10 x granaten 28 x handgranaten 40 x 7.5 cm 6 x Nebelwerfergranaten 18 x werfgranaten 7 x 15 cm kar [onleesbaar] 2 x 15 cm granaten	17-10-1945	Onbekend	Geen
59G (11 S.W. 113A)	Onbekend	Onbekend	Geen	19-10-1945	Onbekend	Geen
60G (11 S.W. 114A)	Onbekend	Onbekend	1 x T mijn 35 45 x 8 cm werfgranaten	19-10-1945	Onbekend	Geen
62G (11 S.W. 126)	Onbekend	Onbekend	Geen	19-10-1945	Onbekend	Bron van dit mijnenveld is inlichtingen van de luchtbeschermingsdienst 's-Hertogenbosch
64G (11 S.W. 23)	Onbekend	Onbekend	Geen	19-10-1945	Onbekend	Geen
65G (11 S.W. 26)	Onbekend	Onbekend	Geen	19-10-1945	Onbekend	Geen
66G (11 S.W. 27)	Onbekend	Onbekend	Geen	19-10-1945	Onbekend	Geen
69G (11 S.W. 63)	Onbekend	Onbekend	Geen	19-10-1945	Onbekend	Geen
70G (11 S.W. 110A)	Onbekend	Onbekend	26 x Schü-minen 31 x T mijnen 1 x Holzmijn	19-10-1945	Onbekend	Geen

Mijnenveld nummer	Soort	Aantal gelegd	Aantal geruimd	Datum geruimd	Missend	Verklaring
			5 x T mijnen ontstekers 1 x Pres. Pantsermunitie 1607 x granaten (divers) 10.000 MG munitie (KKM) 10 x geb. lading 1 x bom 50 kg [sic] 20 x brandbommen			
72G (11 S.W. 116)	Onbekend	Onbekend	Geen	18-10-1945	Onbekend	Bron mijnenveld is de gemeente Vught
75G (11 S.W. 28)	Onbekend	Onbekend	46 x 8.8 cm granaten	22-10-1945	Onbekend	Geen
76G (11 S.W. 67)	Onbekend	Onbekend	8 x T mijnen 42 8 x Houtemijnen 42 1 x Panzerfaust 41 x 7.5 cm granaten 2 x 10,5 cm granaten	16-10-1945	Onbekend	Geen
77A	Onbekend	Onbekend	Geen	18-11-1946	Onbekend	In 1946 werd er controle uitgevoerd. Eerdere ruiming was vlak na de bevrijding.
77A (11 S.W. 71)	Boobytraps	Onbekend	Geen		Onbekend	Bron is een Duitse tekening.
78G	Onbekend	Onbekend	Geen	05-07-1946	Onbekend	Bron is de MMOD en burgemeester. In het café achter de weduwe Zwanenburg (E. 157) bevinden zich geen mijnen meer. Het land was inmiddels al omgeploegd.
82G (11 S.W. 68)	Onbekend	Onbekend	5 x Panzerfausten 5 x pantsergranaten 1 x 10,5 cm granaat 53 kg dynamiet 10 x busjes dynamiet 4 x 5,5 cm granaten	16-10-1945	Onbekend	Bron is een Duitse tekening
83G (11 S.W. 69)	Onbekend	Onbekend	Geen	19-10-1945	Onbekend	Bron is een Duitse kaart. Het veld is afgezocht maar er werd niks gevonden. Volgens de Duitse kaart was er alleen het plan om er mijnen te leggen. Opmerking: Zie ook 12G
84G (11 S.W. 70)	Onbekend	Onbekend	Geen	19-10-1945	Onbekend	Bron is een Duitse kaart. Het veld is afgezocht maar er werd niks gevonden. Volgens de Duitse kaart was er alleen het plan om er mijnen te leggen. Opmerking: Zie ook 12G
85G (11 S.W. 73)	Onbekend	Onbekend	Geen	19-10-1945	Onbekend	Bron is een Duitse kaart. Het veld is afgezocht maar er werd niks gevonden. Opmerking: Zie ook 12G
11 S.W. 89	Onbekend	Onbekend		19-10-1945	Onbekend	Bij 410450 zou munitie liggen. Er werd echter niks gevonden.
11 S.W. 145	Onbekend	Onbekend	1102 diverse OO	17 tot 24-10-1945	Onbekend	Bij 375455 zou munitie liggen – Berlicum?

Mijnenveld nummer	Soort	Aantal gelegd	Aantal geruimd	Datum geruimd	Missend	Verklaring
11 S.W. 129	Onbekend	Onbekend	4 x Panzerfausten 1150 x granaten 4 x bommen 400 x ontstekers	25 op 26-10-1945	Onbekend	Bij 440410 zou munitie liggen
11 (S.W. 141)	Onbekend	Onbekend	1 x bom 24 kg [sic]	26-10-1945	Onbekend	Bij 432405 zou munitie liggen
1G (10 S.E. 23)	Onbekend		1 x Panzerfaust 2 x 10,5 cm granaten 2 x handgranaten	29-10-1945		Veld afgezocht en verder niks meer gevonden.
		10 Riegelminen	10 x Riegelminen 43	27-06-1945	Geen	Geen
2G	Onbekend	20 x Riegelminen	Geen	29-10-1945	Onbekend	Nabij zuidelijk dijk van de Bossche Sloot (qE270467) werden tien Riegelminen gevonden in twee rijen van vijf in onregelmatige afstand van elkaar. Vanaf qE267467 tot de baileybrug bij qE281470 werd de sloot in een omtrek van 25 feet onderzocht en er werden geen verdere mijnen gevonden. In de zoekactie werden geen mijnen gevonden. Bij qE279469 werden twintig mijnen gemeld in een puinhoop. Volgens burgers zouden hier echter geen mijnen liggen, maar wel bij het spoor qE286477 (3G), qE275458 (4G), qE267462 (5G), qE270453 (6G) en qE270448 (7G)
3G (10 S.E. 25)	Onbekend	Onbekend	Geen	29-10-1945	Onbekend	Er werd niets gevonden
4G (10 S.E. 29)	Onbekend	Onbekend	Geen	29-10-1945	Onbekend	Er werd niets gevonden
5G (10 S.E. 28)	Onbekend	Onbekend	Geen	29-10-1945	Onbekend	Er werd niets gevonden
8G (10 S.E. 33)	Riegel- en Tellerminen	Onbekend	Geen	29-10-1945	Onbekend	Er werd niets gevonden
13G (10 S.E. 22)	Onbekend	Onbekend	Geen	29-10-1945	Onbekend	Er werd niets gevonden
14G (10 S.E.)	Onbekend	Onbekend	Geen		Onbekend	Samengevoegd met 1G
15G (10 S.E. 27)	Onbekend	Onbekend	1 x Tellermine 42	29-10-1945	Onbekend	Inlichten van de 4th Canadian Armoured Regiment. Het gehele veld werd afgezocht, er werd verder niks gevonden.
41G (10 S.E. Edelweis)	S-mijnen	24	Geen	10-04-1946	Onbekend	Het mijnenveld werd gelegd op 1 november 1944. Tijdens de zoekactie werden geen mijnen meer gevonden. Het zou zijn opgeruimd door "onbekend". 16 geruimde S-mijnen werden naast het mijnenveld gevonden. De overige acht S-mijnen zouden ook al zijn geruimd op 18-19-06-1945.
44G (10 S.E. Eibe)	Riegelminen 43	10	Geen	02-07-1945	Onbekend	Het mijnenveld werd gelegd op 28 oktober 1944 door Duitse eenheden. Het veld werd onderzocht maar er werd niks meer gevonden. Het zou reeds door Duitse eenheden zijn geruimd. → Zelfde als 5G? bij de Bossche Sloot
49G (10 S.E.)	S-mijnen	Geen	Geen	02-11-1945	Onbekend	Bij qE.269464. Tijdens de zoekactie werden geen mijnen gevonden. Wel zou er reeds bij kilometerpaal 41.080 bij de Lage Zwaluwen naar 's-Hertogenbosch een landmijn zijn opgeruimd door onbekende personen
54G (10 S.E.31 Linde)	Riegelminen 43	6	Geen	29-10-1945	6	Bron van informatie is een Duitse kaart. Tijdens de zoekactie werden geen mijnen gevonden.
58G (10 S.E.)			21 x Tellerminen 42/43	11-10-1945	Onbekend	Er werd één mijn meer gevonden dat de inlichtingen over het mijnenveld had aangegeven. Mijnenveld bij qE266465.
59G	Onbekend	Onbekend	69 x 10,5 cm granaten	31-10-1945	Onbekend	Er werden geen mijnen gevonden.

Mijnenveld nummer	Soort	Aantal gelegd	Aantal geruimd	Datum geruimd	Missend	Verklaring
(10 S.E.)			15 x 2.1 (21? Sic) cm granaten 1 x rooklading			
8G (10 N.E. 43)	Onbekend	Onbekend	Geen	19-10-1945	Onbekend	Er werd niets gevonden
10G (10 N.E. 42)	Onbekend	Onbekend	Geen	22-10-1945	Onbekend	Er werd niets gevonden
24G (10 N.E.)	Tellerminen 42	8	8 x Tellerminen 42	26-05-1945	0	Gelegd op 12 november 1944
27G (10 N.E. Inge)	Tellerminen 42 S-mijnen 42	20 50	20 x Tellerminen 42 48 x S-minen 42	30-05-1945	0	Gelegd op 29 november 1944. De overige twee mijnen waren al gedetoneerd.
28G (10 N.E. Mia)	S-mijnen 42	600	Geen	24-09-1946	4	Het mijnenveld was gelegd op 15 december 1944. Van 2 tot 5 juni 1945 was het mijnenveld reeds geruimd. Het mijnenveld zou eerder reeds zijn geruimd. Het land was al in cultuur gebracht.
			583	2-5-06-1945	4	13 mijnen waren reeds gedetoneerd. 4 mijnen konden niet worden gevonden, vermoedelijk waren deze door het hoge water weggespoeld, echter doordat er een infanterie stelling in het gebied lag, werd het ook voor mogelijk gehouden dat de vier mijnen verlegd waren.
29G (10 N.E. Margot)	Tellerminen 42 Schüminen 42	20 50	19 x Tellerminen 49 x Schü-minen	02-06-1945	0	Het mijnenveld was aangelegd op 29 november 1944. Zowel één Tellermine als één Schümine was reeds gedetoneerd.
38G (10 N.E Dompfaff)	S-mijnen 42	45	44 x S-minen	05-06-1945	0	Gelegd op 13 februari 1945 1 mijn was reeds gedetoneerd
40G (10 N.E. Magenbitter)	S-mijnen 42	329	313 x S-minen 42	23-09-1946	4	Het mijnenveld was gelegd op 26-27 maart 1945. In september 1946 werden geen mijnen gevonden. Het mijnenveld zou reeds in 24 mei, 4 juni en 5 juni 1946 zijn geruimd. 12 mijnen waren reeds gedetoneerd, 1 Sprengkörper werd gevonden. Drie S-mijnen konden niet gevonden worden.
46G (10 N.E. Buchfink)	S-mijnen 42	40	Geen	25-09-1946	2	Mijnenveld gelegd op 12 februari 1945
			36 x S-minen 42	01-06-1945		Twee mijnen waren reeds gedetoneerd. Twee mijnen werden niet gevonden, mogelijk zouden deze ook al ontploft zijn.
47G (10 N.E. 47)	Onbekend	Onbekend	65 x 7.5 cm granaten 27 x ontstekers 4 x handgranaten 1 x 8.8 cm granaat	23-10-1945	Onbekend	Verder geen mijnen gevonden
			12 x Tellerminen	05-06-1945		74 huizen in Ammerzoden werden bemijnd.
50G (10 N.E.)	S-mijnen 42	27	24 x S-minen 42	08-06-1945	0	Mijnenveld gelegd op 14 februari 1945 door Duitse eenheden. Twee mijnen waren weggespoeld en één mijn was reeds gedetoneerd.
60G (10 N.E. 21)	Onbekend	Onbekend	Geen	19-10-1945	Onbekend	Er werd niets gevonden
61A (10 N.E.)	A/P mijnen Mk1 Fosforgranaten	24 47	Geen 19 x A/P mijnen 5 x granaten 47 x fosforgranaten 1 x handgranaat	13-02-1946 10-10-1945	5	Het mijnenveld was aangelegd door Britse soldaten in twee rijen.
62G	Onbekend	Onbekend	Geen	19-10-1945	Onbekend	Er werd niets gevonden

Mijnenveld nummer	Soort	Aantal gelegd	Aantal geruimd	Datum geruimd	Missend	Verklaring
(10 N.E.)			1 x bom (50 kg) 59 x granaten (gesprongen)	20-11-1945		
64G (10 N.E.)	Tellerminen	6	Geen	19-10-1945	6	Er werd niets gevonden
70G (10 N.E.)	Onbekend	Onbekend	4 x handgranaten 20 x geweerpatronen	23-10-1945	Onbekend	Er werden geen mijnen gevonden.
80G (10 N.E.)	Onbekend	Onbekend	Geen	07-08-1946	Onbekend	Er werd niets gevonden
81G (10 N.E.)	Onbekend	Onbekend	1 x Tellermine 42	03-01-1947	Onbekend	De mijn werd gevonden in de Maas.
6G (11 N.W.)	Onbekend	Onbekend	Geen	23-04-1946	Onbekend	Er werd niets gevonden.
7G (11 N.W.)	Onbekend	Onbekend	4 x S-mine	29-08-1947 - 26-09-1947	Onbekend	
			1 x Schü-minen 35	02-08-1946		Het talud van de Maasdijk tussen de kom van het dorp en de spoorbrug nabij het Half Huis werd nagezocht.
			2 x Tellerminen 42 3 x S-minen 35 1 7.5 cm granaat 2 x handgranaten	07-11-1945		
			Geen	10-10-1945		
8A (11 N.W.)	Onbekend	Onbekend	Geen	07-10-1945	Onbekend	Er werd niets gevonden
9A (11 N.W.)	Boobytraps	36 x granaten met tripwire A/P mijn S-mijn	Geen	07-10-1945	Onbekend	Er werd niets gevonden
10G (11 N.W. 20)	Tellerminen	2	Geen	10-10-1945	Onbekend	Mijnen waren al verwijderd door Canadese eenheden
11 G (11 N.W. 21)	Tellerminen Granaten	5 3	1 x mortier 2 x granaten	09-10-1945	Onbekend	Mijnen aantal was een vermoeden
12G (11 N.W. 23)	Onbekend	Onbekend	Munitie 3 x granaten (Duits) 1 x granaat (US)	09-10-1945	Onbekend	Er werden geen mijnen gevonden
13A (11 N.W.)	A/P mijnen MK I (no. 5)	17	Geen	04-04-1946	3	Mijnenveld werd door geallieerde soldaten gelegd op 21 februari 1945 (8 mijnen in binnenrij en 9 mijnen in buitenrij). De mijnen werden op de rand van de dijk aangebracht. Boeren hadden twee mijnen opgeruimd en een koe was op een derde mijn gelopen.
			11 x AP mijnen	09-10-1945		
14G (11 N.W.)	A/P mijnen	13	12 x AP mijnen 3 x granaat 1 x anti-tank	10-10-1945	Onbekend	In de notie staat vermeld dat de schets van het mijnenveld niet klopt.
			Geen	01-05-1946		

Mijnenveld nummer	Soort	Aantal gelegd	Aantal geruimd	Datum geruimd	Missend	Verklaring
17G (11 N.W.)	Onbekend	Onbekend	2 x fosforgranaten 16 x panzerfausten	24-10-1945	Onbekend	Geen bijzonderheden
18G (11 N.W.)	Tellerminen Schü-mijnen Holzminen	Onbekend	2 x 10,5 cm granaten 23 x 7,5 cm granaten 1 werfgranaat 5 cm	25-10-1945 24-10-1945	Onbekend	Geen bijzonderheden
19G (11 N.W.)	Onbekend	Onbekend	Geen	25-10-1945	Onbekend	Niets gevonden
20G (11 N.W.)	Mijnen Boobytraps	Onbekend	1 x Holzmine Geen Geen 2 x hohlhaftlad [sic] 7 x handgranaten 67 x granaten	30-07-1946 02-07-1946 25-10-1945 24-10-1945	Onbekend	Veld werd nogmaals afgezocht waarbij er een mijn werd gevonden. Boer was met een tractor op een mijn gereden, waarschijnlijk een Tellermine Er werd niets gevonden
21G (11 N.W.)	Onbekend	Onbekend	Geen	24-10-1945	Onbekend	Er werd niets gevonden
30G (11 N.W.) Thea und Hertha	Schü-mijnen	250	Geen Geen 233	22-05-1947 15-10-1947 21-06-1945	3	Mijnenveld was reeds in cultuur gebracht Mijnenveld was gelegd op 09/11 december 1944 door Duitse eenheden. Tien mijnen waren reeds geëxplodeerd, vijf mijnen waren al eerder geruimd. Drie mijnen konden niet gevonden worden. Hertha: 110 Schü-minen Z.Z. 42 Thea: 140 Schü-minen Z.Z.42
43A (11 N.W.)	Onbekend	Onbekend	Onbekend	Onbekend	Onbekend	Alleen een kaartje in het archief
86G (11 N.W.)	Onbekend	Onbekend	Geen 47 x Tellerminen	02-04-1946 09-10-1945	Onbekend	Er werd niets gevonden.
88A (11 N.W.)	A/P mijnen Mk1 BT No 5.	8	8 Anti-tank mijnen	02-04-1946 11-10-1945	0	Acht anti-tank mijnen tegen de dijk, in twee rijen. Gelegd op 21 februari 1945 door Britse eenheden.
89A (11 N.W.)	A/P mijnen MK1 BT	4	4 x 1 mijnen 42 1 x S-mine 35	02-04-1946	4	De 4 A/P mijnen werden niet gevonden. Volgens burgers was het mijnenveld reeds geruimd door de Britse soldaten. De A/P mijnen zouden als boobytraps zijn aangelegd.
90A (11 N.W.)	A/P mijnen MK1 BT no 5.	13	Geen	03-07-1946	10	Drie anti-tankmijnen waren reeds geruimd. Het gehele talud werd afgezocht en er werd niks meer gevonden. Mijnen waren in twee rijen gelegd.
92A (11 N.W.)	MK IV	12	Geen	02-04-1946	Onbekend	Er werd niets gevonden. Volgens burgers was het mijnenveld reeds geruimd.
93G (11 N.W.)	Onbekend	Onbekend	80 x Schü-minen 42 2 x S-minen (UK) 11 x Holzminen 237 x granaten 15 x Panzerfausten 1 x Nevelbus	19-10-1945 tot 22-10-1945	Onbekend	Geen bijzonderheden
94G (11 N.W.)	Onbekend	Onbekend	76 x Schü-minen 13 x Houten mijnen	19-10-1945	Onbekend	Geen bijzonderheden
98G	Onbekend	Onbekend	Geen	25-10-1945	Onbekend	Er werd niets gevonden

Mijnenveld nummer	Soort	Aantal gelegd	Aantal geruimd	Datum geruimd	Missend	Verklaring
99G (11 N.W.)	Onbekend	Onbekend	3 x Riegelmijnen	29-08 tot 29-09-1947	Onbekend	Gehele veld werd onderzocht en er werd extra onderzoek verricht op de locatie waar een tractor op een mijn was gelopen.
103A (11 N.W.)	Onbekend	Onbekend	4 x granaten	10-10-1945	Onbekend	Geen bijzonderheden
104G (11 N.W.)	Onbekend	Onbekend	Geen	29-08 tot 26-09-1947	Onbekend	Er werd niets gevonden
			7 x S-minen 35 2 x Riegelminen 1 x Tellermine 4 x Spandraad handgranaat	12-11-1945		De mijnen en granaten werden gevonden nabij de tankval bij de dijk. In het bouwland werd niets gevonden.
105G (11 N.W.)	Onbekend	Onbekend	Geen	01-04-1946	Onbekend	De weg werd geheel afgezocht, er werd niets gevonden.

Bijlage 11 A1 Inventarisatiekaart (losbladig en digitaal)

- Artilleriebeschieting;
- Beschieting met boordwapens;
- Blindganger/inslag blindganger;
- Bombardement
- Bomkrater/bominslag;
- Brand;
- Brandende munitietrein;
- Dumplocatie;
- Inundatie;
- Loopgraaf;
- Luchtafweergeschut;
- Raketkrater;
- Crashlocatie;
- Gecontroleerde explosie;
- Geruimd explosief;
- Geschutinslag;
- Geschutopstelling;
- Gezonken boten;
- Granaatinslag;
- Grondgevechten;
- Kampement;
- Mangat;
- Munitieopslag;
- Munitievondst;
- Mijnen;
- Mijnen (vermoedelijk);
- Niet definieerbare verstoring;
- Oorlogsschade;
- Oorlogsschade door artillerie;
- Ongecontroleerde explosie;
- Opgeblazen brug;
- Opgeblazen spoorweginstallaties;
- Scherfbom;
- Schuilplaats;
- Versperring;
- Vernielingslading;
- V-wapen;
- Wapenopstelling;

Bijlage 12 A1 Bodembelastingkaart OO (losbladig en digitaal)

Bombs Away B.V.

Maliebaan 74, 3581 CV Utrecht

KvK-nummer: 53705165

Dit certificaat is afgegeven op basis van het Certificatieschema Vooronderzoek en Risicoanalyse ontplofbare oorlogsresten, vastgesteld d.d. 29 januari 2021, waarmee voldaan wordt aan de kaderbepalingen van het Arbeidsomstandighedenbesluit.

Certificaat

Vooronderzoek en Risicoanalyse ontplofbare oorlogsresten

Evaluatie van het kwaliteitssysteem heeft plaatsgevonden volgens het certificatiereglement van TÜV Nederland voor het toepassingsgebied:

Deelgebied: Vooronderzoek ontplofbare oorlogsresten.

Deelgebied: Risicoanalyse ontplofbare oorlogsresten.

Deze certificatie is onderworpen aan een jaarlijkse evaluatie door TÜV Nederland.

TÜV Nederland verklaart dat het gerechtvaardigd vertrouwen bestaat dat het door de **Bombs Away B.V.** gehanteerde kwaliteitssysteem voldoet aan de eisen uit het bovengenoemde certificatieschema.

De eisen in dit certificatieschema hebben betrekking op het kwaliteitssysteem van het bedrijf inzake het Vooronderzoek en de Risicoanalyse van ontplofbare oorlogsresten.

Registratienummer: 30561-1.3
Ingangsdatum certificaat: 08-07-2021
Certificaat geldig tot: 27-05-2024
Datum eerste certificaat: 08-07-2021

Managing Director
Dhr. E.W.A.C. Franken

TÜV Nederland
Ekkersrijt 4401
5692 DL Son en Breugel
T: +31 (0) 499 – 339 500
E: info@tuv.nl
W: www.tuv.nl

